శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

పరమకారుణికరాన పిళ్లైలోకాచార్యరరుళిచ్చెయ్ద

ముముక్షుప్పడి మూలమ్.

లోకాచార్యాయ గురవే కృష్ణపాదస్య సూనవే ।
సంసారభోగిసన్దష్టజీవజీవాతవే నమః ॥

మూలమ్.-(౧) ముముక్షువుక్కఱియవేణ్డుమ్ రహస్యమ్మూన్ఱు.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీ బాలసరస్వతీకృత తాత్పర్యదీపికా.

శ్రీశ్రీనివాసమునివర్య శఠారిసూరే
రవ్యాజసిద్ధకరుణా పరిలబ్ధబోధమ్ ।
శ్రీశైలవంశతిలకం శ్రితపారిజాతం
శ్రీవీరరాఘవగురుం ప్రణమామి నిత్యమ్ ॥

సర్వలోకోజ్జీవనాయ రహస్యత్రయం వ్యాచిఖ్యాసుః పరమకారుణికో లోకాచార్యః ప్రథమం ముముక్షోర్వ్యాఖ్యేయత్రయస్యావశ్యాపేక్షిత జ్ఞానత్వం దర్శయతి (ముముక్షువుక్కిత్యాది) ముముక్షుః-అవిచ్ఛిన్నభగవదనుభవప్రతిబన్ధకసంసారనివృత్తీచ్ఛావాన్. తేన కైవల్యేచ్ఛోర్వ్యుదాసః.

ఏతస్య అవశ్యాపేక్షితం రహస్యత్రయజ్ఞానమ్. ఉపాయాధికారపూర్తిప్రయోజకప్రాప్యత్వరాహేతుభూతపరశేషతైకరసస్వస్వరూపవివేకజనకత్వాదష్టాక్షరస్య ; యద్వక్ష్యతి, "[illegible]త్వరిక్తైక్యముమ్" ఇతి; అధికారిపూర్త్యనన్తరం ఫలా[illegible]పరమపురుషార్థోపాయానుష్ఠానప్రకారకజ్ఞానానుష్ఠానయోః ప్రకాశకతయా ద్వయమపేక్షితమ్. తస్య తస్యానుష్ఠేయస్య శరణవరణస్య సాధనాన్తర త్యాగరూపాఙ్గ విశేషజ్ఞానాయ చరమశ్లోకోఽప్యపేక్షితః ; చరమశ్లోకస్య ఫలప్రతిపాదకతయా ఫలకాఙ్క్షాయాం వా ఉపయోగః. "స్వజ్ఞానం ప్రాపకజ్ఞానం ప్రాప్యజ్ఞానం ముముక్షుభిః । జ్ఞానత్రయముపాదేయమేతదన్యన్న కిఞ్చన" ఇతి హ్యుక్తమ్.

కేచిత్తు, ఉపాయస్యైవ శరణ్యాభిమతి శ్చరమశ్లోకేన జ్ఞాప్యతే; భక్తిస్థలేహి, (౧) "దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మాముపయాన్తి తే" ఇత్యుక్తమ్; ప్రపత్తౌ తు- (౨) "అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి" ఇతి ప్రాప్తివిరోధి సర్వపాపవిమోచనే స్వయం కర్తృత్వవచనాదస్యాశ్శరణ్యాభిమతిర్వ్యజ్యత ఇత్యాహుః. యద్యపి మూలమన్త్రావయవపదత్రయేణ ద్వయగత[illegible]ఖణ్డోత్తర ఖణ్డాభ్యాం చరమశ్లోకగతమధ్యమపురుషా[illegible]మాణయుష్మత్పదపూర్వార్ధోత్తరార్ధాభ్యాం యథాక్రమం స్వరూపోపాయపురుషార్థా జ్ఞాతుం శక్యన్తే ; తథాపి [illegible] విశిష్టస్వరూపవైశద్యం సద్వయాదేః, [illegible] [illegible]పాయ విశ్వాసాదివిశిష్ట స్వీకార ప్రాప్య[illegible]

(౧) గీ-౧౦-౧౦ (౨) గీ-౧౮-౬౬

(౨) అతిల్ ప్రథమరహస్యమ్ తిరుమన్త్రమ్.

ప్రాపకాది విశదప్రతీతిర్హి మూలమన్త్రాదేః, సాధనాన్తర త్యాగ రూపాఙ్గ స్వీకారగతోపాయ భావనివృత్తి ప్రారబ్ధనివృత్తి ప్రయోజకత్వ శరణ్యాభిమతత్వాది జ్ఞానం సమూలమన్త్ర మన్త్రరత్నాభ్యామితి, తత్తద్విశేష జ్ఞానాయత్రయమప్యపేక్షితమితిబోధ్యమ్. (౧)

రహస్యత్వఞ్చ - ద్వయోర్మన్త్రత్వాత్, త్రయాణామపిరహస్యార్థత్వాత్; తథాపి, మూలమన్త్రస్య ప్రథమం వ్యాఖ్యానేనియామకం కిమిత్యాకాఙ్క్షాయాం, వ్యాఖ్యేయక్రమఏవనియామకః, ముఖ్యక్రమాధికరణన్యాయాదిత్యాహ-(అతిలితి). తస్య ప్రథమత్వఞ్చ అధికారపూర్తిప్రయోజక స్వరూపవివేకజనకత్వాదేవ; †(నన్వేవమపి, అధికారిణ ఉపాయస్వరూప జిజ్ఞాసాయా ఏవానన్తరభావిత్వౌచిత్యాత్, మూలమన్త్రానన్తర్యం చరమశ్లోకస్యైవయుక్తమ్; నద్వయస్యేతివాచ్యమ్, ఏతదభిప్రాయేణైవ గ్రన్థాన్తరేషు, ఏతైరేవ మూలమన్త్రానన్తరం చరమశ్లోక వ్యాఖ్యానాత్; ఏతేన మూలమన్త్రస్య స్వరూపవివేకద్వారా విశిష్టాత్మ సత్తాహేతుతయాధారకత్వాత్, చరమశ్లోకస్యచోపాయ స్వీకారప్రవృత్త్యుపయోగి జ్ఞానవిశేషోపచయ హేతుత్వేన విశిష్టవేషవర్ధకతయా పోషకత్వాత్, ద్వయస్య సకృదుచ్చారణేన పరమపురుషార్థ సాధనతయా సదానుసన్ధేయతయాచభోగ సాధనత్వవేషేణ స్వతశ్చభోగ్యత్వాత్, మూలమన్త్రానన్తరమేవ చరమశ్లోకస్య వ్యాఖ్యేయతాన్యాదిత్యపాస్తమ్, ఇష్టాపత్తేః,)

తర్హి, అస్మిన్గ్రన్థే కుతస్తద్విపరీత క్రమఇతిచేత్, మూలమన్త్రస్థ మధ్యమ తృతీయపద సంక్షిప్తోపాయోపేయ వివరణాత్మక ద్వయోక్త స్వీకారాఙ్గ తదుపాయత్వ నివృత్త్యాది ప్రతిపాదకతయా

† కుణ్డలిత మత్రత్యగ్రన్థరీత్యా ముద్రితమ్.

చరమశ్లోకస్య మూలమన్త్ర వివరణ ద్వయవివరణరూపత్వాత్, మూలమన్త్రానన్తరం మన్త్రత్వసాధర్మ్యాత్ ద్వయోపస్థిత్యాత్తద్వ్యాఖ్యానం, తతశ్చరమశ్లోకస్యేత్యప్యాహుః.

నచ, తథాప్యష్టాక్షరస్యకథం మన్త్రత్వమ్, *తచ్ఛేదకేషు మన్త్రేష్విత్యుక్తేః; ఏతస్యచ స్వరూపమాత్రప్రకాశకత్వేన అనుష్ఠేయార్థ ప్రకాశకత్వాభావా దితివాచ్యమ్; *ప్రజాపతేర్హృదయాద్యత్రచసామేత్యాద్యవ్యాప్త్యాపత్త్యా మన్త్రప్రసిద్ధివిషయస్యైవ మన్త్రత్వేతాదృశసూత్రతాత్పర్యాత్, (౧) ‘‘ఓంనమోనారాయణాయేతి మన్త్రోపాసకః’’ (౨) ‘‘మన్త్రాణాంపరమోమన్త్రః’’ ఇత్యాది శ్రౌతస్మార్త ప్రసిద్ధేశ్చ అత్రాపిసత్త్వాత్.

మన్త్రమ్ - అనుసన్ధాతారం శబ్దశక్త్యా అర్థబోధనద్వారా చత్రాయత ఇతి స్వానుసన్ధాతృ రక్షకత్వేన మన్త్రత్వ సమ్భవాచ్చ. మన్త్రర్యుపపదే త్రైఙోడప్రత్యయస్త్రచోలోపశ్చ; (౩) ‘‘ఉణాదయోబహుళమ్’’ ఇతిసూత్రాత్ ; అథవా, మన్యతేత్రాయతేచేతి వ్యుత్పాదనీయమ్, (౪) ‘‘మననత్రాణసంయోగా న్మన్త్రఇత్యుచ్యతే బుధైః’’ ఇతి నిర్వచనాత్; మన్త్రయతేర్వాడప్రత్యయే గోప్యత్వపరః; ‘‘అథవా గోపనీయత్వాద్ధాతోర్మన్త్రయతేఃపరమ్ । డప్రత్యయాన్తః పుల్లిఙ్గస్తథాయం లోకవేదయోః’’ ఇతి పాద్మసంహితోక్తేః; కరణస్యాస్యకర్తృత్వం వైవక్షికమ్. నచైవమర్థబోధనద్వారా రక్షకే విధాయకే చరమశ్లోకే అతిప్రసఙ్గః, ఏతాదృశమన్త్రత్వస్యత్రాభ్యుపగమాత్; యోగరూఢత్వా భ్యుపగమాద్వా; యోగాఙ్గీకారశ్చ తాదృశార్థబోధస్యాపి ప్రకృతే ఉద్దేశ్యత్వాత్, నిరుక్తివశాచ్చేతిబోధ్యమ్. (౨)

(౧) నారాయణోపనిషత్, (౨) నారసింహపు-౧౮-౨౫ (౩) సిద్ధాన్తకౌముదీ.
(౪) ఈశ్వరసంహితా

(౩) తిరుమన్త్రత్తినుడైయ శీర్మైక్కు ప్పొరున్నుడి ప్రేమత్తోడే పేణి యనుసన్ధిక్క వేణుమ్.

అథై తన్మన్త్రవైభవం విస్తరేణ ప్రతిపిపాదయిషుః ప్రథమమనుసన్ధానక్రమ కథనముఖేన అషట్కర్ణతయా ఉపదేశ్యత్వలక్షణవైభవమాహ-(తిరుమన్త్రత్తినుడైయవిత్యాది). (శీర్మైక్కుప్పొరున్నుడి)-సకల వేదాదిసఙ్గ్రహత్వజ్ఞాతవ్యసకలార్థ ప్రతిపాదకత్వ సర్వమన్త్రోత్తమత్వాది మాహాత్మ్యానుగుణ్యేన, (పేణి) ఆదృత్య. ఆదరశ్చ-అనధికారిభ్యోగోపనమ్.

అత్రచ (౧) "మన్త్రంయత్నేనగోపయేత్" (౨) "గోపయన్నాచరేద్ధర్మం నాపృష్టః కిఞ్చిదుచ్చరేత్ ।పృష్టోపినవదేదర్థం గుహ్యం సిద్ధాన్తమేవచ" (౩) "ఇదన్తేనాతపస్కాయ" (౪) "యోగోపయత్యయోగ్యానాం యోగ్యానాంసమ్ప్రయచ్ఛతి" (౫) "నావేదనిష్ఠస్యజనస్యరాజన్ ప్రదేయమేతత్పరమంత్వయాభవేత్ । ఏతైర్గుణైర్హీనతమేనదేయమే తత్పరంబ్రహ్మవిశుద్ధమాహుః" (౬) "న శ్రేయసాయోక్ష్యతితాదృశేకృతం ధర్మప్రవక్తారమపాత్రదానాత్। పృథ్వీమిమాంయద్యపిరత్నపూర్ణాం దద్యాన్నదేయన్త్విదమవ్రతాయ" (౭) "ఆపద్యపిచఘోరాయాం నత్వేనాంరిపవేవదేత్ । ఊషరేనివపేద్బీజం షణ్ఢేకన్యాంప్రయోజయేత్। స్మజేద్వావానరేమాలాం నాపాత్రేశాస్త్రముత్సృజేత్।" (౮) "ననాస్తికాయాఽనృజవేనాభక్తాయ కదాచన । నైవహింసాభిరుచయే నలుబ్ధాయవిశేషతః । దాతవ్యో మన్త్రరాజోయం మన్త్రోయంహీనతాదృశః" ఇత్యాదీని ప్రమాణాన్యనుసన్ధేయాని. (౩)

---

(౧) శేషసం-౧౧-౫౦ (౨) (౩) గీ-౧౮ (౪)
(౫) (౬) (౭) (౮)

(౪) మన్త్రత్తిలుమ్ మన్త్రత్తుక్కుళ్ళ్ డానస్తువిలుమ్ మన్త్రప్రదనాన వాచార్యన్బక్కలిలుమ్ ప్రేమమ్కనక్కప్పుణ్డానాల్ కార్యకరమావతు

(౫) సంసారికళ్ తఙ్గళైయు మీశ్వరనైయుమ్ మఱన్దు

న కేవలం మన్త్రమాత్రే ప్రేమ్ణా మన్త్రోనుసన్ధేయః; కిన్తు, తద్దేవతాయాం తత్ప్రదేగురౌ చ త్రిషు భక్తిః కార్యేత్యాహ (మన్త్రత్తిలుమిత్యాది). విలక్షణే ఏతన్మన్త్రే, విలక్షణే ఏతన్మన్త్రప్రతిపాద్యే, విలక్షణే ఏతన్మన్త్రప్రదే ఆచార్యే చ, ఇతరమన్త్రతద్దేవతాతద్గురుభ్యో విలక్షణం ప్రేమ విద్యతే చేత్, కార్యకరం భవతీత్యర్థః, (౧)"మన్త్రే తద్దేవతాయాఞ్చ" (౨)"యస్య దేవే పరా భక్తిః" (౩)"గురుం ప్రకాశయేద్ధీమాన్" ఇత్యాదీన్యనుసన్ధేయాని, ఏవం విలక్షణప్రేమయుక్తపురుషానుసన్ధేయత్వరూపం వైభవం ప్రతిపాదితమ్. (౪)

అథ సకలచేతనోజ్జీవనాయ భగవత్యేవ ప్రవర్తితత్వలక్షణం వైభవమాహ-(సంసారికళిత్యాది). అథవా, నను మన్త్రే సతి ఉక్తవచనాని ప్రేమయుక్తానుసన్ధేయత్వే ప్రమాణం భవేయుః, తత్త్వష్టాక్షరస్య న సమ్భవతి; ఋష్యాద్యభావాదిత్యాశఙ్క్య, అష్టాక్షరత్వాద్దేవగాయత్రీ ఛన్దస్త్వం సిద్ధమితి కృత్వా ఋషిదేవతా వినియోగాన్వక్తుముపక్రమతే-(సంసారికళిత్యాది). (తఙ్గళై) స్వతస్సిద్ధభగవచ్ఛేషత్వవిశిష్టాన్ స్వాన్. అఱియాతే ఇత్యనుక్త్వా "మఱన్దు" ఇత్యుక్తిః, సమ్బన్ధస్య స్వతస్సిద్ధత్వసూచనాయ. "ఇఴన్దు" ఇత్యనేన కైఙ్కర్యస్య పరమపురుషార్థత్వం తత్ప్రాప్తియోగ్యతా చ ఏషాం సూచ్యతే. తథా చ, ప్రాప్తశేషివిషయకైఙ్కర్యరూపమహాపురుషార్థయోగ్యా అపి

---

(౧) (౨) శ్వే-౬-౨౩ (౩) శేషసంహితా

ఈశ్వరనైశ్వర్యత్తైయుమిఴన్దు ఇఴన్దోమెన్ఱిలి విఴున్దుమిన్ఱిక్కే సంసారమాకిఱ పెరుఙ్గడలిలే విఴున్దు నోవుపడ, సర్వేశ్వరన్ తన్

సంసారిణః, అనాదిమాయాతిరోహిత జ్ఞానతయా స్వాభావికస్వపర సమ్బన్ధ జ్ఞానశూన్యాః, తదభావాదేవైశ్వర్యరూప పురుషార్థజ్ఞాన శూన్యాస్తాదృశ పురుషార్థాన్నలభన్త ఇత్యుక్తం భవతి.

అసత్యపి పురుషార్థలాభే అలాభనిమిత్తక్లేశోదయాదాస్యాత్, తదా కథఞ్చిదుజ్జీవనోపాయ జిజ్ఞాసాస్యాదపి, సోఽపినస్వరూపాదిత్రయ జ్ఞానాభావాదిత్యాహ-(ఇఴన్దోమితి). న కేవలం పురుషార్థహానిమాత్రమ్, కిన్తు సంసారసాగర నిమగ్నతాపీత్యాహ-(సంసారమిత్యాది). అతిశయితశక్తి విశిష్టైరపి దుస్తరత్వం మహత్త్వమ్; జ్ఞాతవ్య సకలార్థప్రతిపాదక మూలమన్త్రప్రకాశనే‡స్వజ్ఞానసంబన్ధాజ్ఞానకృతజీవ దుఃఖదర్శనజన్య నిర్హేతుక భగవత్కృపైవ హేతురిత్యభిప్రాయేణాహ-(సర్వేశ్వరనిత్యాది). "సర్వేశ్వరన్" ఇత్యనేన-సమ్బన్ధః ; తస్య చ పూర్వం సంసార్యజ్ఞాతత్వాభిధానాత్, స్వమాత్రజ్ఞాతత్వమ్. (నోవుపడతన్కృపైయాలే ఇతి) సిద్ధసాధ్యన్యాయేన, (౧)"ఏవంసంసృతిచక్రస్థే"ఇతిప్రమాణోక్తజీవదుఃఖదర్శనజన్యత్వమ్, హేత్వన్తరానభిధానాన్నిర్హేతుకత్వఞ్చ సిధ్యతీతిబోధ్యమ్.

మూలమన్త్రప్రకాశనమాత్రేణ ఏతేషాంకథం సంసారనిస్తరణం భవేదిత్యత్రాహ (అవర్కళ్ తన్నై ఉయ్యితి) స్వశేషత్వ విశిష్ట స్వరూపమ్, మూలమన్త్రస్య పరశేషతైకరస స్వరూపప్రకాశకత్వాత్ ; మూలమన్త్రజన్యసమ్బన్ధ జ్ఞానాత్మక స్వస్వరూపజ్ఞానఞ్చ ముక్తిప్రయోజకమ్, (౨) "క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వర జ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమా

‡ స్వజ్ఞాతసమ్బన్ధసహకృత

(౧) అహిర్బుధ్న్యసం-౧౪-౩౭ (౨) యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి

పరమకృపైయాలే ఇవర్కళ్ తన్నై ఉయక్కొణ్డు కగ్గై మరమ్ శేరున్పడి తానే శిష్యనుమాయ్ ఆచార్యనుమాయ్ నిన్ఱు తిరుమన్త్రత్తై వెళి యిట్టరుళినాన్.

మతా'' ఇతి. పరమావిశుద్ధిః-ముక్తిః; పరమవిశేషణాత్. పఞ్చమీ ప్రయోజకతాయామ్; తేనసమ్బన్ధజ్ఞానస్య సాక్షాన్ముక్తిహేతుత్వాభావేపినక్షతిః. తద్ద్యోతయితుమేవ మూలేప్రయోజకత్వపర్యవసిత పూర్వకాలీనత్వబోధకత్వాప్రత్యయోక్తిః,*ఈశ్వరజ్ఞానాదితి వచనప్రత్యభిజ్ఞాపనార్థైవచ, తజ్జళ్ స్వరూపత్తై యఱిన్దిత్యనుక్త్వా "తన్నై ఉయక్కొణ్డు" ఇత్యుక్తిః.

అథవా, (తన్నై ఉయక్కొణ్డు) స్వముపాయత్వేనాధ్యవస్య; (౧) "సంసారసాగరం ఘోరమనన్తక్లేశభాజనమ్। త్వామేవశరణంప్రాప్య నిస్తరన్తి మనీషిణః'' ఇతి వచనమిహప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే. మనీషా-సమ్బన్ధజ్ఞానమ్,తద్యుక్తాఅధికారిణః. మూలమన్త్రప్రకాశనఞ్చ తత్ర అధికారప్రయోజకతయా ఉపయోగి; శ్లోకే ఆప్ధాతోర్గత్యర్థతయా జ్ఞానార్థఇతిసూచయితుమఱిన్దిత్యుక్తిః. జ్ఞానస్యవిశిష్టవేషస్తుప్రమాణాన్తరాయాతోఽసనివార్యతే. అరుళిచ్చెయ్తా నిత్యనుక్త్వా, "వెళియిట్టరుళినాన్" ఇత్యుక్త్యా అనాదిత్వమతిగుహ్యత్వఞ్చ సూచ్యతే.

అత్ర నారాయణః ప్రాచీకశదిత్యుక్త్యా సోఽస్యమన్త్రస్య ద్రష్టా ఋషిరితిసూచితమ్. "తన్నై ఉయక్కొణ్డు" ఇత్యుక్త్యా స్వప్రకాశకత్వం మన్త్రస్యసూచ్యతఇతి, నారాయణ ఏవదేవతేత్యపిసూచితమ్; సమ్బన్ధజ్ఞానేచ వినియోగస్సూచితః.

నన్వేతన్మన్త్రప్రకాశనార్థమస్తు నారాయణరూపేణాచార్యతయాఽవస్థానమ్. తథాప్యుపదేశ్యాన్తరసమ్భవాత్ కిమితిస్వయమే

---

(౧) జితన్తే.

(౬) శిష్యనాయ్నిన్ఱతు శిష్యనిరుక్కుమిరుప్పు నాస్తికరల్లా మైయాలే ఆస్తైయలివిక్కైక్కాక.

(౭) సకలశాస్త్రఙ్గళాలుమ్ పిఱక్కుమ్ జ్ఞానమ్ స్వయమార్జితమ్పోలే ; తిరుమన్త్రత్తాల్ పిఱక్కుమ్ జ్ఞానమ్ పైతృకధనమ్పోలే.

(౮) భగవన్మన్త్రఙ్గళ్ తాననేకఙ్గళ్.

(౯) అవైతాన్ వ్యాపకఙ్గళెన్ఱుమ్, అవ్యాపకఙ్గళెన్ఱుమిరణ్డువర్గమ్.

వశిష్యతయాత్తిష్ఠదిత్యత ఆహ (శిష్యనాయ్నిన్ఱతితి). (శిష్యనిరుక్కుమిరుప్పు) (౧) "ఆస్తికో ధర్మశీలశ్చ" ఇత్యాద్యుక్తలక్షణ లక్షితత్వేనావస్థితిః. (౬)

అథజ్ఞాతవ్య సకలార్థప్రతిపాదక శ్రుతిస్మృత్యాది శాస్త్రప్రవర్తనేనైవ చేతనోజ్జీవనసిద్ధౌ కిమర్థం మూలమన్త్రః ప్రవర్తిత ఇత్యాశఙ్కాంపరిహరన్, శాస్త్రతశ్చిరకాల సమ్పాదనీయజ్ఞానస్య అనాయాసేనసాధనత్వరూపం మన్త్రస్య వైభవాన్తరమప్యాహ (సకలేతి). "పోలే" ఇత్యనన్తరమత్యాయాస సాధ్యమితి శేషః పూరణీయః. తదుక్తమ్, (౨) "శాస్త్రజ్ఞానం బహుక్లేశం బుద్ధేశ్చలనకారణమ్। ఉపదేశాద్ధరింబుద్ధ్వా విరమేత్సర్వకర్మసు" ఇతి. సర్వకర్మాణి స్వోపాసనానుగుణాని గ్రాహ్యాణి.

(తిరుమన్త్రత్తాలితి) "ఆచార్యోపదేశముఖేన" ఇతి శేషః, "పోలే" ఇత్యనన్తరమనాయాస సాధ్యమితి శేషః. (౭)

నిరుక్తవైభవం భగవన్మన్త్రాన్తర సాధారణమిత్యాశఙ్క్య మన్త్రవర్గవిభాగాది ముఖేన సర్వేతరమన్త్రాపేక్షయా మూలమన్త్రస్యవైభవం ప్రతిపాదయతి (భగవదితి). (3) "అనన్తాభవగన్మ

---

(౧) పాఞ్చరాత్రే (౨) భగవచ్ఛాస్త్రే (3)

(౧౦) అవ్యాపకఙ్గళిల్ వ్యాపకఙ్గళ్ మూన్ఱుమ్ శ్రేష్ఠఙ్గళ్.

(౧౧) ఇవై మూన్ఱిలుమ్ వైత్తుక్కొణ్డు పెరియతిరుమన్త్రమ్ ప్రధానమ్.

న్త్రాః" ఇతి శ్రుతేః, భగవద్గుణానాం తత్పరీవాహరూపాఽవతారాణాఞ్చాఽనన్తత్వేన తదనుబన్ధినాం మన్త్రాణామప్యానన్త్యస్యాఽర్థసిద్ధత్వాచ్చేతిభావః. (౮)

(వ్యాపకమన్త్రత్వమ్) వ్యాప్తివిశిష్టస్వరూపప్రతిపాదకమన్త్రత్వమ్. (౯)

(అవ్యాపకఙ్గళిలితి) "అష్టాక్షరశ్చ యో మన్త్రో ద్వాదశాక్షర ఏవ చ । షడక్షరశ్చ యో మన్త్రో విష్ణోరమితతేజసః । ఏతే మన్త్రాః ప్రధానాస్స్యుః" ఇతివచనాత్, విష్ణుగాయత్ర్యాం తన్మన్త్రత్రయప్రధానభూతనామత్రయపాఠాచ్చేతిభావః. (౧౦)

(ఇవై మూన్ఱిలుమిత్యాది) విష్ణుగాయత్ర్యాం ప్రథమోపాత్తత్వాత్, (౧) "మన్త్రాణాం పరమో మన్త్రో గుహ్యానాం గుహ్యముత్తమమ్ । పవిత్రఞ్చ పవిత్రాణాం మూలమన్త్రస్సనాతనః" (౨) "మన్త్రాణాం పరమో మన్త్రో దైవతానాఞ్చ దైవతమ్ । గుహ్యానాం పరమం గుహ్యమోఙ్కారాద్యక్షరాష్టకమ్" ఇతివచనాత్, వ్యాప్యవ్యాపకాది సర్వతత్త్వకణ్ఠోక్తిమత్త్వాత్, (౩) "పురా జన్మాన్తరే తాత ద్వాదశాక్షరసఞ్జితః । మన్త్రోఽభ్యస్తో మహాప్రాజ్ఞ †తత్ప్రభావానుగో భవాన్ । శ్రూయతాం కాలదణ్డోఽయం కామాదీనాఞ్చ సత్తమ । పాపానాఞ్చ వరోగాణాం ‡విషస్య చ భయస్య చ । నమో నారాయణాయేతి ప్రణవేన సమన్వితః । హృది తిష్ఠతు తే నిత్యం వాచి నిత్యం భవత్వితి" ఇతి జన్మాన్తరేష్వపి చిరకాలాభ్యస్తద్వాదశాక్షరఫలత్వేన మూలమన్త్రి

---

(౧) నారదీయే-అష్టాక్షర-౧-౧౧ (౨) నారసింహాపు-౧౮-౨౫ (౩) పాద్మోత్తరే

† వివిధస్య. ‡ తత్ప్రసాదానుగో.

(౧౨) మఱ్ఱై యిరణ్డుక్కుమ్ అశిష్టపరిగ్రహము మపూర్త్తి యుముణ్డు.

(౧౩) ఇత్తై వేదఙ్గళుమ్ ఋషికళుమ్ ఆళ్వార్కళుమ్

తదర్థాధిగమవచనాత్, (౧) "సర్వత్రాష్టాక్షరో మన్త్రో మూర్త్తిమన్త్రోఽథవా భవేత్" ఇతి-పరవ్యూహాదిసర్వభగవన్మూర్త్తిసాధారణత్వవచనాత్, సకలశిష్టవిశిష్ట పరిగ్రహవత్త్వాచ్చ త్రిషు మన్త్రేషు మూలమన్త్రోఽధిక ఇతి భావః. (౧౧)

ఉక్తమర్థం వ్యతిరేకముఖేన దర్శయతి (మఱ్ఱై యితి). (అశిష్టపరిగ్రహః) శిష్టపరిగ్రహాభావః, విశిష్టశిష్ట పరిగ్రహాభావః. మూలమన్త్రస్య యాదృశ శిష్టపరిగ్రహోఽస్తి, తాదృశశిష్టపరిగ్రహాభావ ఇతి యావత్. (అపూర్త్తిః) వ్యాప్య†(వ్యాపకా)ఽధ్యాహారాదిసాపేక్షత్వమ్. (౧౨)

విశిష్టశిష్ట పరిగ్రహస్తయోర్నాస్తీత్యేతజ్జ్ఞాపయితుం మూలమన్త్రే శిష్టపరిగ్రహాధిక్యమాహ (ఇత్తైయితి). (౨) "ఓమిత్యేకాక్షరమ్, నమ ఇతి ద్వే అక్షరే, నారాయణాయేతి పఞ్చాక్షరాణి, ఇత్యష్టాక్షరం ఛన్దసా గాయత్రీ చేతి" "ఏతద్వై నారాయణస్యాష్టాక్షరం పదమ్," "ఓం నమో నారాయణాయేతి మన్త్రోపాసకః, వైకుణ్ఠభువనలోకం గమిష్యతి" ఇత్యాదీని వేదవాక్యాని, వేదఙ్గళుమిత్యత్రాఽభిప్రేతాని. (౩) "భూత్వోర్ధ్వబాహురద్యాత్ర సత్యపూర్వం బ్రవీమి వః । హే పుత్రశిష్యాః శృణుత న మన్త్రోఽష్టాక్షరాత్పరః" (౪) "ఆసీనా వా శయానా వా తిష్ఠన్తో యత్ర కుత్ర వా । నమో నారాయణాయేతి మన్త్రైకశరణా వయమ్" (౪) "బహవో హి మహాత్మానో మునయస్సనకాదయః। అష్టా

---

(౧) పాఞ్చరాత్రే (౨) నారాయణోపనిషత్ (౩) నారసింహపు-౧౮

(౪) నారదీ-అష్టాక్షరబ్ర-౧ † కుణ్డలితం క్వాచిత్కమ్.

ఆచార్యర్ కళుమ్ విరుమ్బినార్ కళ్.

క్షరంసమాశ్రిత్య తే జగ్ముర్వైష్ణవంపదమ్ ॥ వ్యక్తంహి భగవానేష సాక్షాన్నారాయణస్స్వయమ్ । అష్టాక్షరస్వరూపేణ ముఖేషుపరివర్తతే," "యథాసర్వేషు దేవేషు నాస్తినారాయణాత్పరః । తథాసర్వేషుమన్త్రేషు నాస్తిచాష్టాక్షరాత్పరః" "కిన్తత్రబహుభిర్మన్త్రైః కిన్తత్రబహుభిర్వ్రతైః । నమోనారాయణాయేతిమన్త్రస్సర్వార్థసాధకః" ఇత్యాదీని, ఋషికళుమిత్యత్రాఽభిప్రేతాని. "ఆழ்வార్ కళుమ్" ఇత్యత్ర (౧) "నిన్ తిరువెట్టెழுత్తుమ్ కఱ్ఱు" (౨) "ఎట్టెழுత్తు మోతువార్ కళ్" (౩) "వారమాకవోతువార్ కళ్" ఇత్యాది శ్రీసూక్తయోవివక్షితాః. ఆచార్యాశ్చ ఉపదేశపారమ్పర్యేణ మూలమన్త్రమేవ ప్రపత్తిమన్తఇత్యాహ (ఆచార్యర్ కళుమితి).

అథవా, (మఱ్ఱైయిత్యాది) (ఇరణ్డుక్కుమ్) మన్త్రద్వయఘటకయోర్వాసుదేవవిష్ణుశబ్దయోః. అశిష్టపరిగ్రహః-అశిష్టకర్తృకః పరిగ్రహాతిశయః. గుణవిగ్రహాద్య ప్రతిపాదకత్వాత్, స్వాభిమతసర్వాధిష్ఠానభూత స్వప్రకాశబ్రహ్మప్రతిపాదకతయా అద్వైతిభిరతిశయేన తావాదృతావితిభావః. ఏతేన ద్వాదశాక్షరస్య భగవచ్ఛబ్దఘటితత్వాత్, అశిష్ట పరిగ్రహాసమ్భవేపి నానుపపత్తిః.

యద్యపి అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాం (౪) "వసత్యస్మిన్నతో విశ్వంతత్రాపిచవసత్యయమ్ । వాసుశబ్దార్థఉద్దిష్టః" ఇతి కర్తృసాధనతయా అధికరణసాధనతయాచ ఉణన్తం వాసుశబ్దం వ్యుత్పాద్య "వాగన్తాపరికీర్త్యతే । తస్తుచత్సకలార్థేషు సన్తనోతీతి వాస్మృతః" ఇతి తదవయవస్యవాశబ్దస్య వా వేఞ్ భ్యాం విచి, సుశబ్దస్య-"ప్రసూయతేఖిలాన్భావాన్ ప్రసౌతిప్రేరయత్యపి । ముఖేష్వభీష్టుతస్సద్భిరితి

(౧) తి-మొ-వ-౧౦-౨ (౨) తి చ. వి-౪౭ (౩) తి-చ-వి-౭౮ (౪) అహిర్బుధ్న్య-౫౦

స్వర్థోయముచ్యతే" ఇతి, "షూఙ్-ప్రాణిగర్భవిమోచనే" "షు-ప్రసవైశ్వర్యయోః" "షుఞ్-అభిషవే" ఇత్యేతేభ్యః కర్తరిసమ్పదానేచ డుప్రత్యయేనిష్పత్తిం ప్రదర్శ్య,

"ద్యోతతేస్వయమేవాయం సృష్ట్వాదైత్యైః క్రీడతిస్వయమ్। స్తూయతేచ సదా దేవైరితిదేవార్థ ఈరితః" ఇతి దేవశబ్దసముదాయార్థముక్త్వా, "దాతాచసర్వకామానాం శోధితశ్చాన్తకోసతామ్। రక్షితాసర్వభూతానా మితిదేకారఉచ్యతే" ఇతి, "సర్వైర్వస్సమ్భజనీయశ్చ వ్యూఢాచసకలాత్మనామ్। వకారార్థోయముద్దిష్టః" ఇతిచ, దాఞ్, దైప్, దాప్ దేఙ్భ్యః-దాన శోధన లవన రక్షణక్రియేభ్యోడే ప్రత్యయే, వనివహిభ్యాం డప్రత్యయేచ తదవయవయోర్దేవశబ్దయోర్నిష్పత్తిముక్త్వా, "ఇతి సూక్ష్మాగతిస్త్వియమ్" ఇతి సూక్ష్మార్థప్రదర్శనం నిగమయ్య,

"వకారేణాత్రచాధారో వాసుదేవోనిరూప్యతే। ఆకారేణాదిదేవస్తు సఙ్కర్షణఉదీర్యతే" ఇత్యత్రతద్బీజ భూతవకారస్యమోక్షాధారతాం హ్యాదిదేవశబ్దైకదేశభూతాఽఽకారస్య వ్యూహాది సఙ్కర్షణస్మారకతాం ప్రదర్శ్య. "యోవాసుదేవోభగవాన్ మోక్షాధారస్సనాతనః। సఙ్కర్షణస్సఏవేతివాకారార్థోనిరూప్యతే" ఇతి తయోరభేదే వాశబ్దతాత్పర్యముక్త్వా, "భువనంకర్మచైవాదౌ యోసూయత సనాతనః। సహోమఉదితస్సేన ప్రద్యుమ్నః పురుషోత్తమః। ఉద్దామ ఉదయశ్చాత్రసఙ్కర్షణ ఉదీర్యతే। సఙ్కర్షణాదశాయాంహి సమ్యాప్త ఉదయోహరేః।" ఇతి సకారస్య సర్గధర్మనేతృ ప్రద్యుమ్నపరతామ్, ఉకారస్యచ ఉదయశబ్దోదితజ్ఞానప్రాకట్యవత్సఙ్కర్షణాపరతాముక్త్వా, "వాసుదేవాత్మకోయోసౌ సఙ్కర్షణఉదీరితః। ప్రద్యు

మ్నోపిసవవేతి సుకారార్థోయముచ్యతే" ఇతి సుకారబోధ్యేన సఙ్క-
ర్షణ ప్రద్యుమ్నాభేదేన వాసుదేవ ప్రద్యుమ్నాభేదస్య అర్థసిద్ధత్వ
ముక్త్వా,

"దత్తో యేనావకాశేప్సు శయానేనమహాత్మనా । క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోర్వ్యస్తం స్వనాభికమలోదరే । దత్తావకాశోదస్యార్థ స్సోనిరుద్ధఉదీర్యతే । ఏకారేణజగద్యోనిః ప్రద్యుమ్నః పరిపఠ్యతే । సఙ్కర్షణాత్మకోయస్స ప్రద్యుమ్నఃపరికీర్త్యతే । అనిరుద్ధస్సఇత్యేవ దేకారార్థోనిరూప్యతే" ఇతి దత్తావకాశశబ్దైకదేశభూతదకార జగద్యోనిభావాభిప్సితైకారాభ్యా మనిరుద్ధప్రద్యుమ్నా సముదాయేనచ తదభేదః ప్రదర్శితఇత్యుక్త్వా, "ఏవం వర్ణత్రయేణోక్తం వ్యాహృతాద్యాత్వ్యముత్తమమ్ । ఉపసంహారరూపేణ పునశ్చైతితదుచ్యతే ॥ లేశతో వాసుదేవాఖ్యః పరార్థస్తేప్రదర్శితః॥" ఇతి పరార్థప్రదర్శనోప సంహారఃకృతః.

తథా, "వ్యాప్తికాన్తిప్రవేశేచ్ఛా స్తత్తద్ధాతునిబన్ధనాః । పరత్వేభ్యధికావిష్ణో ర్దేవస్యపరమాత్మనః" ఇత్యారభ్యత్రివిధ పరిచ్ఛేదరాహిత్యరూపాయావ్యాప్తేఃజ్ఞానబలాదిగుణోత్కర్షరూపాయాః కాన్తే స్సర్వాన్తఃప్రవిష్టత్వ సర్వాధారత్వయో స్సర్వకాలీన సకల సత్పురుషేచ్ఛా విషయత్వస్యచ, విష్ఌవశివిశిఇషిభ్యఃకథఞ్చిద్వ్యుత్పాదితేన విష్ణుశబ్దేన, విగతీత్యస్మా ధాత్వన్తరాచ్చ కథఞ్చిద్వ్యుత్పాదితేన విశబ్దేన సర్వప్రజనయితృత్వ సర్వసమవాయిత్వయో స్సుశబ్దేన సర్వపురుషార్థ ప్రసవితృత్వస్యచాభిధానం ప్రదర్శ్య,

"పరస్త్వక్షరలభ్యః" ఇత్యాదినా, "అమృతాయితసర్వాఙ్గో జ్యోతిస్త్రయ ‡సమన్వితః। దదామ్యభయమిత్యేష పరోర్థః పరికీర్తితః"

‡ (పా) నిబన్ధనః

ఇతి సర్వభోగ్యతాపాదకత్వ సర్వజ్యోతిః ప్రకాశకత్వాఽభయప్ర
దత్వాన్యక్షరలభ్యానీతివిస్తరేణ విష్ణుశబ్దార్థః ప్రదర్శితః.

తథాపి పాఞ్చరాత్ర ప్రామాణ్యానభ్యుపగమాత్, వైష్ణవపు
రాణాదిగతస్య వాసుదేవశబ్దనిర్వచనస్య సర్వాధిష్ఠానవిషయతయాపి
కథఞ్చిద్యోజయితుం శక్యత్వాత్; నారాయణశబ్దస్య పురాణేష్వేవ
(౧)"నారస్త్వితిసర్వపుంసాంసమూహః పరికీర్తితః" ఇత్యాదినా, నా
నాజీవాభిలషిత పురుషార్థప్రదత్వాదినిమిత్తతాయాః ప్రతిపాదితత్వా
త్, వాసుదేవాదిశబ్దేషు తేషామాదరాతిశయ ఇత్యాశయః.

అన్యేతు, సంజ్ఞాయామేవణత్వవిధానేన, "నతునారాయణాదీ
నామ్" ఇతివచనేనచనిస్సాధారణ్యంనారాయణపదమ్; "ఉణాదయో
బహులమ్" ఇత్యత్ర సంజ్ఞాగ్రహణానువృత్తావపి, క్వచిదుణాది ప్రత్య
యవిధౌ పునస్సంజ్ఞాగ్రహణదర్శనేన ఔణాదికానాం ప్రత్యయానాం
క్వచిదసంజ్ఞాయామప్యనుమానాత్ వాసుదేవాదిశబ్దాః యోగేనా
ప్యత్రసమ్భావ్యన్త ఇతిసాధారణాః. ఇత్థఞ్చ నారాయణపదా ద్వా
సుదేవపదాదీని ప్రచురంశైవాదిభిః పరిగృహ్యన్త ఇత్యాశయ ఇ
త్యాహుః;

పక్షద్వయేపిన కేవలమష్టాక్షరస్యాతిశయితాఽశిష్టపరిగ్రహా
భావః; కిన్తు, అతిశయితశ్శిష్ట పరిగ్రహోపీత్యాహ (ఇత్తైయితీత్య
వతరణీయమ్). కింబహునా, భగవానివాఽయమపిమన్త్రోఽచిన్తనీ
యమహిమా. ఉక్తంహిపాద్మసంహితాయామ్; "అచిన్తనీయమ
హిమా దేవస్యేవమధుద్విషః" ఇతి. యదిపునః, "సిద్ధయోబహుధా
జప్తుర్మన్త్రిణశ్చోదితసఙ్ఖ్యయా" ఇత్యతోఽచిన్తనీయఇత్యత్రజప్తురి
త్యపేక్షతే; తథాపి, యజ్జపాదసావచిన్త్యమహిమా; సోచిన్త్యమహి
మేత్యనుక్తసిద్ధమ్. సాసాదృశ్యాదేవచభగవతా తత్తాదాత్మ్యోపా

(౧) పాద్మోత్తరే-౨-౨౫

(౧౪) వాచ్యప్రభావమ్మోపలన్రు వాచకప్రభావమ్.

(౧౫) అవన్ దూరస్థనానాలుమ్ ఇతు కిట్టినిన్రుతన్రుమ్.

(౧౬) ద్రౌపదిక్కు ఆపత్తిలే పుడవై శురన్దతు తిరునామమిఱే.

న్యత్రోకృతః. "వ్యక్తం హి భగవానేష సాక్షాన్నారాయణస్స్వయమ్। అష్టాక్షరస్వరూపేణ ముఖేషుపరివర్తతే" ఇతి†(మనసినిధాయ) "ముఖేషుపరివర్తతే" ఇత్యేతదత్రాభిప్రేతమ్. (౧౩)

తతోఽప్యస్యోపకారకత్వాతిశయమాహ (వాచ్యప్రభావమిత్యాది) (౧౪)

(అవనిత్యాది) భగవాన్హి స్వాత్యన్తాభిమతేపి భక్త్యుత్పాదనాయాఽసన్నిహితో గోపీష్వివ కదాచిద్భవతి; తదాపి తన్నామాన్యుచ్చార్యమాణాని తాత్కాలికవ్యసననివర్తనేన ఉపకుర్వన్తీత్యర్థః.

ఉక్తమేవార్థం క్వచిత్ప్రయోజనాన్తరపరవిషయే ఉదాహరన్తి (ద్రౌపదిక్కిత్యాది). *వాసుదేవస్యసఖీతిప్రసిద్ధాయా ద్రౌపద్యాస్సఖ్యా సర్వజ్ఞేనభగవతా స్వయమేవాగత్యకర్తవ్యస్య వస్త్రాపకర్షణాపన్నివారణస్య అకృతత్వేపినామ్నైవాన్యవిషయ ఇవ చకారేత్యర్థః. ఏతేననామ్న ఏవవస్త్రవృద్ధిహేతుత్వే, "తస్యప్రసాదాద్ద్రౌపద్యాః కృష్యమాణేమ్బరేతథా। తద్రూపం పరమంవస్త్రం ప్రాదురాసీదనేకశః" ఇతి భారతవచనవిరోధ ఇతిపరాస్తమ్. అత ఏవభగవానపి, "గోవిన్దేతియదాక్రన్ద త్కృష్ణామాందూరవాసినమ్। ఋణం ప్రవృద్ధమివమే హృదయాన్నాపసర్పతి" ఇత్యాహ.

నచ, అవధృతసామర్థ్యానామనేకేషాంకారణానాం సమవాయేకేన చిత్కార్యముత్పన్నమ్, కేనచిన్నేతినియన్తుం శక్యతే; కోఽపిస్తాంచ,(౧)"ఆర్తావిషణ్ణాః" ఇతి, (౨) "తావదార్తిః" ఇతిచ, నామశరణా

---

(౧) భార- (౨) వి-పు-౧-౯-౩౩ † కణ్ఠలితంక్వాచిత్కమ్.

(౧౭)శొల్లుమ్క్రమమొత్తియుచ్చొన్నాలుమతన్స్వరూపమ్ కెడనిల్లాతు

గత్యోరుభయోరేవ ఆపన్నసక్తతా; ఏతేన, "త్రాహిమాంశరణాగతామ్" ఇత్యత్రశ్శరణాగతి ప్రతీతావపి నానుపపత్తిః.

అతఏవభారతేపి, "ఆకృష్యమాణేవసనే విలలాపసుదుఃఖితా । గోవిన్దేతిసమాభాష్య కృష్ణేతిచపునఃపునః ॥ శఙ్ఖచక్రగదాపాణే ద్వారకానిలయాచ్యుత । గోవిన్దపుణ్డరీకాక్ష రక్షమాంశరణాగతామ్" "ఆకృష్యమాణేవసనే ద్రౌపద్యాస్తద్విశాంపతే । మనసాచిన్తయామాస దేవంనారాయణంప్రభుమ్" ఇతిపృథక్సాధనతా పృథక్పృథగుక్త్వావ్యఞ్జితా.

కిఞ్చ, సాధనాన్తరసంసృష్టాయత్ప్రపత్తిర్న సాధనమ్ । అతో ద్రౌపద్యభీష్టస్య కేవలం నామసాధనమ్। నాస్తిసాధనతాబుద్ధిః ప్రపన్నానాంమహాత్మనామ్। మన్త్ర ఉచ్చార్యమాణోఽపి నప్రపత్తేరతః క్షతిః। †"గోవిన్దేతియదాక్రన్దది"త్యుక్త్యాప్యవసీయతే।"గోవిన్దేతిసమాభాష్యే"తి చద్వైపాయనోదితమ్।యదన్యత్ర ఫలం వస్త్రం ప్రపత్తే రిత్యుదీరితమ్ । ఉద్దేశ్యతామాత్రపరం తన్మానే సవిరుధ్యతే। ఇతి.

నను, (౧) "రజస్వలైకవస్త్రాహమ్" ఇత్యుక్త్యా తదానీమశుచిత్వప్రతీతేశ్చాఙ్గకస్య నామోచ్చారణస్య నతాదాత్వికఫలసాధనతాసమ్భవః; (౨)"దేవతానాన్తు నామాని శుచిరేవసదాస్మరేత్" ఇతి వచనాత్. ప్రపత్తిస్తుప్రకారనియత్యనపేక్షత్వేన అన్యత్ర వ్యవస్థాపితేతిసైవతత్ర ఫలసాధనమితివక్తవ్యమిత్యత ఆహ - (శొల్లుమిత్యాది). (౩) "సాఙ్కేత్యం పారిహాస్యంవా" ఇత్యాది వచనైశ్చ ద్వారాపిహిత్యేపి వైకుణ్ఠనామగ్రహణస్య ఫలసాధనతాప్రతీతేః, భగ

(౧) భార (౨) (౩) భాగ-౬-౨-౧౪

† వసిష్ఠవచనాదస్యా అప్తిసాధనతామతిః.

(౧౮) ఇతుతాన్ "కులన్దరుమ్" ఎన్గిఱపడియే ఎల్లావపేక్షితఙ్గళైయుమ్ కొడుక్కుమ్.

(౧౯) ఐశ్వర్యకైవల్య భగవల్లాభఙ్గళై యాశైప్పట్టవర్గళుక్కు అవఱ్ఱైక్కొడుక్కుమ్.

వన్నామోచ్చారణస్యాపి ఫలసాధనతాయాం ప్రకారనియమో నాపేక్షిత ఇతి భావః. సాఙ్కేత్యమ్-పారిభాషికార్థ విశేషబోధేచ్ఛయా ఉచ్చారణమ్. పారిహాస్యహేళనయో రవజ్ఞాపూర్వకత్వ తద్రాహిత్యాభ్యాంభేదః. స్తోభః-నిరర్థకోచ్చారణమ్. (౧౭)

నను, (౧) "శరీరారోగ్యమర్థాంశ్చ భోగాంశ్చైవానుషఙ్గికాన్ । దదాతిధ్యాయినాం నిత్యమపవర్గప్రదోహరిః," (౨) "నసమ్పదాంసమాహారే విపదాంవినివర్తనే । సమర్థోదృశ్యతేకశ్చిత్తం వినాపురుషోత్తమమ్ ।" (3) "నహిపాలనసామర్థ్యమృతేసర్వేశ్వరం హరిమ్।" (౪) "ఫలమతఉపపత్తేః" ఇత్యాదిభిర్భగవతఏవ సర్వపురుషార్థసాధనత్వం నేతరేషామితివ్యవస్థాపనాత్, కథమేతస్యభగవత్తుల్యవిభవత్వసమ్భవః ; ఏతిహితస్మిన్నుపకారకత్వాతిశయ సమ్భావనాపీత్యాశఙ్క్య, పురుషార్థదానానుకూలకృతిమత్త్వరూపస్య దాతృత్వస్యాభావేపి సకలపురుషార్థసాధనత్వప్రయోజకత్వే అస్యాపిసమ్భవత ఇత్యాహ-(ఇతుతానిత్యాది). (౧౮)

తదేవవివృణోతి (ఐశ్వర్యేత్యాదినా). (౫)"ఐహలౌకికమైశ్వర్యం స్వర్గాద్యంపారలౌకికమ్। కైవల్యంభగవన్తఞ్చ మన్త్రోఽయంసాధయిష్యతి" (౬)"ధర్మార్థకామమోక్షాణామేకాన్తఫలదాంశుభామ్। చతురన్తాంభువంభోక్తుం ప్రాప్తుంవామరరాజతామ్ । అష్టాక్షరో

---

(౧) (౨) (3) వి-పు-౧-౨౨-౨౧.

(౪) బ్రహ్మసూ- (౫) వృద్ధహారీత-౩-౪౭ (౬) సార-అష్టా-

ణ్యోపాయస్యాస్య త్రివర్గస్యతుకింపునః । ఆయుష్యంధనపుత్రాంశ్చ బహూన్విద్యాంమహద్యశః । ధర్మార్థకామమోక్షాంశ్చ లభతేజపకృన్నరః" "జన్మన్యస్మిన్నతీతేవాయదేనస్సఞ్చితంమహత్ । తన్మన్త్రజపమాత్రేణ ప్రలయంయాతినిస్తుషమ్। మ్రియమాణశ్శుచిర్ధ్యాత్వా మన్త్రమేనముదీరయన్ । ప్రాప్నోతివైష్ణవంస్థానం దుష్ప్రాపమవినశ్వరమ్" "సర్వవేదాన్తసారార్థస్సంసారార్ణవతారకః। గతిరష్టాక్షరోన్నృణామపునర్భవకాఙ్క్షిణామ్॥ కిన్తస్యబహుభిర్మన్త్రైః కిన్తస్యబహుభిశ్శ్రుతైః। యస్యైషాచసమాపన్నా విద్యాసర్వార్థసాధినీ" "చతుర్ముఖశ్చతుర్వక్త్రైః ఫలాన్యస్యాఃప్రదర్శయన్। నాన్తంజగామవిస్తీర్ణం సజ్జే పోయముదీరితః" "యత్రాష్టాక్షరసంసిద్ధో మహాభాగోమహీయతే। నతత్రసఞ్చరిష్యన్తి వ్యాధిదుర్భిక్షతస్కరాః" ఇత్యాదిభిస్సర్వానిష్టనివారణక్షమత్వ సకలేష్టసాధనత్వయోః ప్రతిపాదితత్వాత్; "నసమ్పదామ్" ఇత్యాది చాత్రాన్తరనిషేధపరమితిభావః.

నను, జపహోమాదిముఖేన ఇతరపురుషార్థనిరూపితసాధనత్వాసమ్భవేపి నమన్త్రస్య మోక్షసాధనతాసంభవః. తస్యజ్ఞానైకసాధ్యత్వశ్రుతేః. నచమోక్షోపయోగిజ్ఞానజనకత్వమేవ అస్యమోక్షప్రయోజకత్వరూప మోక్షోపాయత్వమితివాచ్యమ్. ఉపాయోపకారకతారూపస్య అగ్రేవక్ష్యమాణత్వేనపౌనరుక్త్యాపత్తేరితిచేత్; యథైవ మోక్షో జ్ఞానైకసాధ్య ఇతిశ్రూయతే; ఏవం "మన్త్రోపాసకో వైకుణ్ఠభువనలోకం గమిష్యతి" ఇతిచ. ఉపబృంహణఞ్చ "భగవన్తశ్చమన్త్రోయం సాధయిష్యతి" ఇత్యుదాహృతమ్. తత్ర, ధ్యానే ప్రణవస్య కరణత్వవత్ మన్త్రస్యాపికరణతాసమ్భవాత్.

యదిచ "మన్త్రోపాసకః"ఇతి తృతీయాసమాస ఇతి వ్యాఖ్యాయ, ఉపాసనకరణత్వమేవాస్య స్మృత్యుక్త మోక్షసాధనత్వమిత్యు

చ్యతే; తతస్తాదృశమేవకరణత్వ మత్రాభిధీయతామ్. ఉపాయోపకారకత్వన్తు అన్యాదృశమేవవక్ష్యత ఇతి నపౌనరుక్త్యమ్.

యది పునర్విజ్ఞానైకసాధ్యతాశ్రుతిః విజ్ఞానాతిరిక్తస్య అవ్యవహితసాధనతామేవనిషేధతి, విజ్ఞానంవినామోక్షోన భవతీతివదతీతి యావత్. తతఃకర్మయోగాదీనాం స్వాతన్త్ర్యేణమోక్షసాధనత్వేపి నకించిద్బాధకమ్, తైరపిభక్తింజనయిత్వైవమోక్షజననాత్. యద్యన్తరాభక్తిర్జాయతే, కిన్తర్హి స్వాతన్త్ర్యమ్, నవ్యాపారోద్దేశేనప్రవృత్తిః; కిన్తర్హి ఫలోద్దేశేనేత్యేతత్స్వాతన్త్ర్యమ్; కరణస్వాభావ్యాత్తు వ్యాపారోజాయతే; నతతస్స్వాతన్త్ర్యహానిః;

ఏవఞ్చసతి, (౧)"సాఙ్ఖ్యఞ్చయోగశ్చ" (౧)"ఉపాయాస్తేచ చత్వారః" (౧) "శృణూపాయఞ్చతుర్థంమే" (౧) "వ్యాచఖ్యావ్యఞ్చ చతుర్థన్తముపాయంపద్మసమ్భవే"(౧)"ఉత్తారహేతవోమీషాముపాయావిహితామయా । కర్మసాఙ్ఖ్యస్తథాయోగ ఇతి శాస్త్రవ్యపాశ్రయాః । పూర్వేత్రయఉపాయాస్తే భవేయురమనోహరాః । ఉపాయోయఞ్చతుర్థస్తే ప్రోక్తశ్శీఘ్రఫలప్రదః । ముముక్షుణాయతాసాఙ్ఖ్యేనయోగేననచభక్తితః । వర్షేషుద్వాదశస్వేవమనుతిష్ఠన్సమాహితః । క్రియాకలాపముఖలంయాతిసాయుజ్యసమ్పదమ్। ఏతానితన్త్రనామాని మదోక్తానిమహామతే। మన్త్రితోయేనబోధ్యన్తే ముక్త్యుపాయాః పృథక్పృథక్ । ఉపాయాశ్చోదితాః పూర్వే నమేస్యుస్తారకాస్త్రయః । ప్రత్యాహృతేన్ద్రియగ్రామైర్ధారణధ్యానశాలిభిః। యోగైస్సమాహితైశ్శశ్వత్తాలేనయదవాప్యతే। అచ్ఛిద్రపఞ్చకాలజ్ఞాః పఞ్చయజ్ఞవిచక్షణాః । పూర్ణైర్వర్షశతైర్ధీరాః ప్రాప్నువన్తియదఙ్గనా। సర్వోపాయవిహీనానాంమదాలమ్బితచేతసామ్। నిర్మితంసర్వజాతీనాం

(౧) లక్ష్మీతన్త్రే

రోగిణామౌషధం యథా । కేవలం జపమాత్రేణ మామేవాప్నోత్యసంశయః । స్మార్తం శ్రౌతశ్చ యోగశ్చ జ్ఞానశ్చేతి చతుర్విధమ్ । వైదికాః క్రమశస్తేన ప్రాప్నుయుర్మానవాశ్శుభమ్ । భగవన్నామమాఖ్యాత మాత్మనాం పతతామథః। త్వత్ప్రాపకం మహత్కర్మ కారుణ్యాద్విపశ్చాత్మనా । ఏభిః కర్మభిరీజానస్తాన్మన్త్రాన్ సతతం జపన్ । త్వామవాప్నోత్యేవ పురుషః పురుషం పురుషోత్తమమ్" ఇత్యాదీని కర్మాదిసాధనతాబోధకాని వచనాన్యాఙ్గ్యేన ఉపపద్యన్తే.

పరస్పరసాహచర్యేణైవ కర్మాదీనాం మోక్షసాధనత్వేపి తేషాం తత్తదధికార్యభిమతప్రాధాన్యభేదేన త్రిత్వవ్యపదేశ ఇతి సున్దరజామాతృమునిభిరప్యుక్తమ్.

నచైతావతా (౧) "విద్యాతః పురుషార్థోతశ్శబ్దాదితి బాదరాయణః" ఇత్యేతదధికరణవిరోధః. తస్య కర్మశేషభూతం కర్తృయాథాత్మ్యవిషయం వేదనం (౨) "బ్రహ్మవిత్" ఇత్యాదినాభిధీయత ఇత్యేతన్మాత్రనిరాకరణే తాత్పర్యాత్. (3) "నకర్మణా న ప్రజయా ధనేన" (౪) "నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యః" (౫) "నాహం వేదైర్న తపసా" ఇత్యాదీనాఞ్చ నిషేధానాం కేవలకర్మవిషయత్వేనాప్యుపపత్తేః. (౬) "భక్త్యా పరమయా వాపి ప్రపత్త్యా వా మహామునే । ప్రాప్యోహం నాన్యథా ప్రాప్యో మమ కైఙ్కర్యలిప్సుభిః" ఇతి నిషేధోస్తీతి చేత్, (౭) "క్లేశానాఞ్చ క్షయకరం యోగాదన్యన్న విద్యతే" (౮) "భక్త్యైకలభ్యః" ఇతి భక్త్యతిరిక్తోపాయ సామాన్యనిషేధోప్యస్త్యే

(౧) బ్రహ్మసూత్రే (౨) తై-ఆన (౩) తై-నారా
(౪) ముణ్డ-3-౨ (౫) గీ- (౬) పాఞ్చరాత్రే
(౭) (౮) గీతార్థసఙ్గ్రహ

కర్మజ్ఞానభక్తికళిలే యిళ్గిన్దవర్కళుక్కు విరోధియైప్పోక్కి
అవఱ్ఱైత్తలైక్కట్టిక్కొడుక్కుమ్.

వ; విహితోపాయవ్యతిరిక్తవిషయోఽసావితిచేత్; ఏషోపితథేతిపశ్యతుభవాన్.

(౧) "నాన్యఃపన్థాః" ఇతిశ్రౌతోనిషేధోస్తీతిచేత్, వేద్యాన్యపరోఽన్యశబ్ద ఇతి నిక్షేపరక్షాయాముక్తః, ప్రకృతగుణవిశిష్టవిషయజ్ఞానాతిరిక్తస్య అన్యశబ్దేనపరామర్శే ప్రపత్తేరపినిషేధప్రసఙ్గాత్. విద్యామూలతత్వజ్ఞానంవినా మోక్షమార్గోనవిద్యత ఇత్యస్య ఉభయత్రసామ్యాత్. కర్త్రాదీనామఙ్గతాఽప్యస్తీతి, సాధనతావచనం సద్వారకంయోజ్యత ఇతిచేత్, తత్ప్రపత్తావపితథాస్తు; (౨) "భక్త్యా పరమయావాపి ప్రపత్త్యావామహామునే" ఇతి, (౩) "సమ్యగ్జ్ఞానేనవా ముక్తిరజ్ఞానాన్మరణేనవా" ఇత్యనేనతుల్యమ్; "ధ్యానయోగవివర్జితాః" ఇతి - (౪) "సర్వోపాయవిహీనానామ్" ఇత్యనేనతుల్యమ్. "న్యాసేనైవ" ఇతి, †"జపమాత్రేణ" ఇత్యనేనతుల్యమితి నకశ్చిద్విశేషఇతి విభావ్యతే; తదా జపహోమాదిముఖేన సాక్షాదేవ సాధనత్వమస్తు; తదేవాస్మిన్నపివాక్యేభిధీయత ఇతి. హేతుతాఽభిహితాపూర్వంపశ్చాద్ధేతూపకారితా। కర్త్రాదీనాంప్రవృత్తేశ్చనైలక్షణ్యాత్పృథక్కృతిః॥

అథవా, అస్త్వైశ్వర్యాదిసాధనతా; తథాపిన మోక్షసాధనతాసమ్భవః; తస్యజ్ఞానైకసాధ్యత్వాదిత్యత స్తదుపాయోపకారకత్వమేవాఽస్య. తత్సాధనత్వమిత్యాహ (కర్మజ్ఞానేత్యాది). కర్మజ్ఞానా

---

(౧) పురుషసూక్తే (౨) పాఞ్చరాత్రే (౩)
(౪) † మన్త్రమాత్రేణ

ప్రపత్తియిలే ఇఴిన్దవర్కళుక్కు స్వరూపజ్ఞానత్తైప్పిఱప్పిత్తు కాలక్షేపత్తుక్కుమ్ భోగత్తుక్కుమ్ హేతువాయిరుక్కుమ్.

(౨౦) "మఱ్ఱెల్లామ్ పేశిలుమ్" ఎన్గిఱపడియే అఱియవేణ్డు మర్థమెల్లామ్ ఇతుక్కుళ్ళేయుణ్డు.

(౨౧) అతావతు-అక్షరమ్.

నుగృహీతభక్త్యా ప్రవృత్తానామఙ్గప్రధాన విరోధివివృత్తిపూర్వకం తదుపచయ హేతురిత్యర్థః. (ప్రపత్తియిలేయితి) ప్రపత్తౌ ప్రవృత్తానాన్తు ప్రపత్త్యనుగుణం స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానం జనయిత్వా పశ్చాదపి కాలక్షేపభోగయోర్హేతుర్భవతీత్యర్థః. (౧౯)

స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానజనకతామేవ కైముతికన్యాయేన ఉపపాదయితుమాహ (మఱ్ఱెల్లామిత్యాది) (౨౦)

తేచజ్ఞాతవ్యాః ప్రాప్యస్వరూపాదయః పఞ్చేత్యాహ (అతావతిత్యాది). శరీరాత్మభావాది సమ్బన్ధానామప్యవశ్యజ్ఞాతవ్యతయా తదనుక్త్యా న్యూనతా, భగవచ్ఛరీరత్వాదివిశిష్టస్వస్వరూపజ్ఞానే తద్జ్ఞానస్యార్థసిద్ధత్వాత్, పఞ్చైవహ్యర్థాః సకలవేద తదుపబృంహణ తత్వదర్శి ప్రతిపాద్యా ఇతి, "ప్రాప్యస్యబ్రహ్మణోరూపమ్" ఇత్యాదినోక్తమ్.

(౧) "షడఙ్గానిచవేదాశ్చ మన్త్రాశ్చాన్యేపరశ్శతాః ।, అన్యచ్చవాఙ్మయంసర్వం మన్త్రేస్మిన్సమాహితమ్" ఇతి సర్వస్యాపి వాఙ్మయస్య అత్రప్రతిష్ఠితత్వవచనమ్, అర్థద్వారక ప్రతిష్ఠాపరమిత్యేతస్యార్థపఞ్చక ప్రతిపాదకతాసిద్ధేతిభావః.

---

(౧)

వివృతా చైతస్యార్థపఞ్చకప్రతిపాదకతా అభియుక్తైః, (౧) "ఆదౌ ప్రాప్యం పరమమనఘం ప్రాప్తృరూపఞ్చ మాదావిష్టోపాయస్త్వయననమసోరీప్సితార్థం చతుర్థ్యామ్। తద్వ్యాఘాతం మమకృతిగిరి వ్యఞ్జయన్తం మనుస్తం తత్ప్రాయశ్చిద్వయమపి విదన్ సమ్మతస్సర్వవేదీ" ఇతి, ఆదౌ-అకారాదౌ; ఆదిపదేన నారాయణపదస్య "నరాజ్జాతాని భూతాని" ఇతి యోజనాపక్షే నరపదస్య చ సఙ్గ్రహః. పరమమ్-సర్వకారణత్వ సర్వరక్షకత్వ సర్వశేషిత్వ సర్వనియన్తృత్వ సర్వాధారత్వ సర్వవ్యాపకత్వ నిఖిలకల్యాణగుణాకరత్వ నిరవద్యత్వ దివ్యమఙ్గళవిగ్రహయోగ నిరతిశయమహిమ మహిషీవైశిష్ట్యాదిభిస్సమాభ్యధికశూన్యమ్. అనఘమ్ - నిఖిలహేయప్రత్యనీకమ్. నరశబ్దతోఽపి - క్షయోపలక్షితహేయ సామాన్యాభావః ప్రతీయతే. మాదౌ-మకారాదౌ; ఆదినా-నరపదసఙ్గ్రహః. ఇష్టోపాయమ్-సిద్ధసాధన తద్వరణే; జాత్యేకవచనమ్, అయననమసోః-క్రమేణసిద్ధమేవ వా సాధనం నమస్యపి; (౨) "పన్థానకారఉద్దిష్టో మః ప్రధానఉదీర్యతే। విసర్గః పరమేశస్తు" ఇత్యుక్తేః.

అర్థపఞ్చకజ్ఞానప్రయోజనఞ్చ, ప్రాప్యప్రాప్తృస్వరూపాజ్ఞానప్రయుక్తః ప్రాప్తుర్మభగవదనుభవకైఙ్కర్యాభావః పారిశేష్యాన్మదపరాధప్రయుక్తః, స చ మదపరాధస్తచ్ఛరణాగత్యేకనివర్త్య ఇతి జ్ఞానపూర్వకం తచ్ఛరణవరణే ప్రవృత్తిః. తదుక్తమ్;-(౧) "ప్రాప్యం బ్రహ్మాసమస్తశేషి పరమం ప్రాప్తాహమస్యోచితః ప్రాప్తిర్దాయధనక్రమాదిహ మమ ప్రాప్తాస్వతస్సూరివత్। హాన్తైనామతివృత్తవానహముహమ్మత్యా విమత్యాశ్రయస్సేతుస్సమ్ప్రతి† శేషివస్తు నిభరన్యాసస్తు

(౧) రహస్యత్రయసారే (౨) పాఞ్చరాత్రే † శేషిసమ్పది

(౨౨) పూర్వాచార్యర్కళ్ ఇతిలర్థమఱివతఱ్కుమున్బు తఙ్గళై ప్పిఱన్దార్కళాకనినైత్తిరార్కళ్. ఇతిలర్థజ్ఞానమ్ పిఱన్ద పిన్బు "పిఱన్దపిన్ మఱన్దిలేన్" ఎన్గిఱపడియే ఇత్తైయొఴియవేఱొన్ఱాలే కాలక్షేపమ్ పణ్ణియఱియార్కళ్.

(౨౩) వాచకత్తిరుక్కోట్టిల్ వాచ్యత్తిలే యూన్ఱుకైక్కడి ఉళ్వరనే ఉపాయోపేయమాత్ర నినైత్తిరుక్కై.

"మేశిష్యతే" ఇతి, ప్రాప్త్యాయధనత్వేన ప్రాప్తేస్స్వరూపానుబన్ధిత్వ కథనాత్, ప్రతిబన్ధకాతిరిక్తకారణాభావో న ప్రాప్త్యభావప్రయోజక ఇతిదర్శితమ్. శేషసమృద్ధివిషయే భగవతీతి శేషః. మ ఇత్యనేన స్వస్య ఉపాయాన్తరాసఙ్గతానూచ్యతే. "తు రేవార్థః; సమ్ప్రతితు" ఇత్యస్వయో అవధారణమర్థసిద్ధమితి.

అర్థప్రసఙ్గాత్ ఆచార్యా ఆదృతవన్త ఇతియత్ పూర్వముక్తం తదపి నశబ్దస్వరూపమాత్రవిషయమ్; తేషాం సిద్ధసాధననిష్ఠత్వాత్, కిన్తు సార్థవిషయమిత్యాహ (పూర్వాచార్యర్కళితి)

యద్వా, ఉక్తాంమన్త్రస్య ప్రపన్నోపకారకతా మస్మదాచార్యేష్వాదాహృత్యదర్శయతి. ప్రాగేతదర్థజ్ఞానాదసత్త్వమేవాత్మనామాచార్యా అనుసన్దధతే; (౧) "అసన్నేవ" ఇత్యాదిశ్రుతేః. జాతేచ జ్ఞానే, నైతదర్థానుసన్ధానంవినా కాలం క్షిపన్తీత్యర్థః. (౨౨)

శబ్దేనైవ సర్వఫలసాధనసమ్భవే కిమర్థమర్థపర్యన్తధావనం తేషామిత్యత ఆహ (వాచకత్తిలితి). ఉత్తమాధికారిణోహ్యాచార్యాః.

---

(౧) తై-ఆన-

(౨౮) ఇతు తన్నిలత్యాల్లుకిలవర్థమ్ స్వరూపముమ్ స్వరూపాను
రూపమ్మాన ప్రాప్యముమ్, స్వరూపముమ్ ఉపాయముమ్
ఫలముమెన్న వుమూమ్.

---

(౧) "మాధవాఙ్ఘ్రిద్వయోపాయో మాధవాఙ్ఘ్రిప్రయోజనః । స ఉత్తమాధికారీస్యాత్ కృతకృత్యోఽద్యజన్మని" ఇతిలక్షణాత్. అతస్తేషాం శబ్దే సాధనతాబుద్ధిస్త్యాజ్యేతి, నతైస్సాస్వీకృతా. నచాత్రఉపాయశబ్దః ఫలప్రదాత్మపరః. (౨) "అన్యోపాయో విష్ణుఫలోఽమధ్యమః" ఇత్యుక్తేః, నహివిష్ణుంఫలమన్యో దదాతీతిసమ్భావ్యతే. సమ్భవతితు కరణతారూపోపాయతా భక్త్యాదీనామ్; ఉపేయగ్రహణం తదేకోపాయత్వస్య స్వరూపతాయాం దృష్టాన్తప్రదర్శనార్థం.

"యథానన్యపుమర్థత్వం యథాచానన్యదేవతా । అనన్యోపాయతాతద్వత్ స్వరూపం-కథమన్యథా । ఏకాన్తితువినిశ్చిత్య దేవతా విషయాన్తరైః । భక్త్యుపాయంసమంకృష్ణప్రాప్త్యౌకృష్ణైకసాధనః । ఇతిలక్షణమేకాన్తిగోచరంసమ్భవిష్యతి"ఇతి, వైభవంసమ్ప్రదర్శ్యర్థం మూలమన్త్రస్యదేశికః । వాక్యార్థమభిధత్తేయం ద్వేధాస్వీయకృపావశాత్ ॥ (౨౩)

ఇతుతన్నిలిత్యాదిశ్లోకిలవర్థమ్-శాబ్దార్థః. తేనసపూర్వోక్త సకలప్రతిపాదకతావిరోధః (స్వరూపముమిత్యాది). వాక్యార్థత్రయాత్మకేమన్త్రే శేషత్వపరతన్త్రతే ద్వాభ్యామభిహితే. ప్రాప్యప్రార్థనాపరమన్తిమమ్. ఇయఞ్చవాక్యయోజనాభట్టార్యసూక్తైః ప్రదర్శితా;- (౩) "అకారార్థాయైవస్వ మహమథమహ్యం న, నిఖిలనరాణాం నిత్యానామయనమితి నారాయణపదమ్। యమాహాస్మైకాల

---

(౧) (౨) (౩) అష్టశ్లోకీ

లం సకలమపిసర్వత్ర సకలాస్వవస్థా స్వావిస్యుర్నమ సహజకై ఙ్కర్య విధయః '' ఇతి. అకారార్థాయైవస్వ మహమితి-ప్రణవార్థవివరణమ్.

యద్యపి ప్రణవజన్యశ్శాబ్దబోధః జీవసామాన్యవి శేష్యకః; తథాపి, (౧) " దాసభూతాస్స్వతస్సర్వే హ్యాత్మానఃపరమాత్మనః। అతోఽహమపి తేదాసః '' ఇతివత్ సర్వజీవవి శేష్యకబోధో త్తర మార్థికస్య స్వవి శేష్యకస్య బోధస్యజననాత్, తదాకారప్రదర్శన పరమిదమిత్యవిరోధ ఇత్యేకే. విశిష్యస్వస్య శేషత్వజ్ఞానం స్వీయపురు షార్థవి శేషాపేక్ష తదుపాయపరిగ్రహాదావప్యుపయుజ్యతే ఇతి ప్రధానమితి తస్య శాబ్దత్వౌచిత్యాత్. పూర్వపక్షేపి, అచేతనాత్మీయార్థ మవశ్యానుసరణీయేన గుణానాం ప్రధానానువర్తిత్వ న్యాయేనైవ చేతనానామప్యాత్మీయానాం శేషత్వజ్ఞానసమ్భవాచ్చ, తృతీయాక్షర వి శేష్యతయా అహంపదమధ్యాహ్రియత ఇత్యదోష ఇత్యన్యే; ఆత్మసమర్పణే ప్రణవవినియోగదర్శనాత్, అనధ్యాహారేణోపపత్తౌ అధ్యాహారకల్పనాయా అన్యాయ్యత్వాచ్చ, ఛాన్దసప్రక్రియయా అస్మచ్ఛబ్దస్య పూర్వోత్తరభాగయోర్లోపే పరిశిష్టోమకారస్స్వా త్మానమభిధత్తే ఇత్యాశ్రయణీయమిత్యపరే. అస్మిన్పక్షే జ్ఞానస్వరూప త్వజ్ఞానగుణకత్వాదేశ్శబ్దతోఽలాభేప్యర్థస్వభావాల్లాభ ఇతిబోధ్యమ్. ఏతేషుపక్షేష్వన్యతమం పక్షమాశ్రిత్యైవ "ఎమ్బెరుమానుక్కే ఉ రియేనాననాన్'' ఇత్యాద్యాచార్యైర్వ్యాఖ్యతే.

మహ్యమిత్యనేన మకారోత్తరషష్ఠీ తాదర్థ్యలక్షణసమ్బన్ధ వి శేషబోధికేతి దర్శయతి. నివహానరాణామిత్యత్ర అయనంయస్యే త్యపేక్ష్యతే. తేన బహువ్రీహిలాభః. నిత్యానామయనమితి తత్పురు

(౧)

ఫలాభ ఇత్యేకే. నరాణామిత్యస్యవివరణం నిత్యానామితి. బహుబ్రీ హిరేవాత్రప్రదర్శిత ఇత్యపరే. అస్మాఇత్యాదినా చతుర్థ్యభిప్రేతా వివరణమ్.

యద్యపి చతుర్థ్యాస్తాదర్థ్యమాత్రాంశక్యమ్; తథాపి నారాయ ణాయేత్యస్య క్రియాపదసాపేక్షత్వాత్, భవతిపదస్యచాస్తేరధ్యా హారే ప్రణవేనపౌనరుక్త్యాత్, ఔచిత్యేనచస్యామిత్యధ్యాహారే నిత్య సిద్ధస్యతాదర్థ్యస్యానాశాసనీయతయా ప్రణవపరిజ్ఞాతతాదర్థ్యహేతు కైఙ్కర్యే చతుర్థ్యాలక్షణాశ్రీయతే. (౧)"వఴువిలావడిమై శెయ్య వేణ్డునామ్" (౨) "నిత్యకిఙ్కరోభవాని" ఇతి పూర్వైరధ్యాహా రః ప్రదర్శితః.

నచ, అవిస్యురిత్యేవపదమధ్యాహార్యమ్. చతుర్థ్యర్థస్యకర్త్రే త్వేనాన్వయాసమ్భవాత్, పదాన్తరాధ్యాహారేచగౌరవాత్. సుబ్వి భక్త్యాలక్షణానేతితు పరిభాషామాత్రం వ్యత్యయానుశాసనానాం వి భక్తేర్విభక్త్యన్తరార్థే అననుశిష్టస్థలే లక్షణానేత్యేవంపరతయా నిరూఢలక్షణాపరతయావా ఉపపత్తేరితి నచతుర్థ్యాలక్షణానుపపత్తిః. చతుర్థీలక్షితస్యచకైఙ్కర్యస్య ప్రతిబన్ధకనివృత్తిమన్తరేణానుపపత్తే స్తత్ప్రార్థనాప్యర్థాదత్రవివక్షితా. "ప్రణవనమస్సుక్కళాలే స్వరూప ముమ్" ఇత్యాచార్యసూక్త్యనురోధేన ఇత్థంయోజనాకృతా.

అథవా, ప్రణవేనస్వరూపోక్తిః పరాభ్యాం ప్రాప్యమీరితమ్।
తత్రాద్యేనార్థ్యతేఽనిష్టధ్వంసఇష్టం ద్వితీయతః॥ తథాహి, నమస్య పి స్యామితిపదమధ్యాహార్యమ్; తేనమమకారనివృత్తిముఖేన సర్వా నిష్టనివృత్తిః ప్రార్థ్యతే. తదుక్తమ్ - (3) "ప్రణవోదితతచ్ఛేష భావోహం నిజకర్మభిః। అహఙ్కారమమత్వాభ్యా మభిభూతోఽప్యతః

(౧) తి-వాయ్-3-3-౧ (౨) గద్యత్రయే (3)

పరమ్॥ తచ్ఛేషత్వానుసన్ధాన పూర్వతచ్ఛేషవృత్తికః। భూయాస మిత్యముంభావం వ్యనక్తినమ ఇత్యదః" ఇతి; ఆచార్యైశ్చాగ్రేభి ధాస్యతే; "ఎనక్కే ఉరియేనన్ఱిక్కే యొழియ వేణుమ్" ఇతి.

ప్రతిబన్ధకనివృత్తౌ ప్రార్థితాయాం ప్రతిబన్ధకాభావరూపకార ణానపేక్షస్య స్వతస్సిద్ధస్యాపి కైఙ్కర్యస్య పునః ప్రార్థనా, (౧) "ఇ చ్ఛాత ఏవ" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా సత్యామపి ప్రతిబన్ధకనివృత్తౌ ప్రాప్య సిద్ధిరీశ్వరాధీనేతి జ్ఞాపనాయ.

యద్యపి భావాన్తరమభావ ఇతి స్వీకారాత్, అనిష్టనివృత్తి రేవేష్టప్రాప్తిః. అవిద్యానివృత్తిరేవ మోక్ష ఇతి చ భాష్యకారైరప్య నుగృహీతమ్. తథాపి సర్పాదికృతభయనివృత్తే స్తదగ్రిమకా లోత్పన్న ప్రతికూలజ్ఞానాన్తరాత్మకతయా అనుకూలజ్ఞానస్యాపిచ పూర్వోత్పన్నానుకూలజ్ఞానాన్తరనివృత్తిస్వరూపతయా ప్రతియోగి నిరూప్యవేషేణ ఇష్టస్యాపి స్వరూపతోనిష్టత్వాత్, స్వరూపత ఇష్ట స్యాపి ప్రతియోగినిరూప్యవేషేణ అనిష్టత్వాత్, ఉభాభ్యామపి రూపా భ్యామిష్టత్వోక్తిముఖేన పూర్వావస్థాయామనిష్టప్రాచుర్యమ్, ఉత్త రావస్థాయాఞ్చ ఇష్టైకరూపతాం జ్ఞాపయితుం పృథక్ప్రార్థనా.

అథవా, కృత్స్నాయా అపి ప్రతిబన్ధకనివృత్తేః ప్రాథమికపరి పూర్ణబ్రహ్మసాక్షాత్కారాన్తపదార్థస్వరూపత్వేపి కైఙ్కర్యజనిత భగవన్ముఖోల్లాస తజ్జనితచేతనానన్ద తద్దర్శనజనితనిరతిశయ భగ వదానన్దాదీనామతిరిక్తత్వాత్, తత్ప్రార్థనాయాః పార్థక్యమేవసమ్భ వతి. సర్వప్రతిబన్ధకనివృత్తీష్టప్రాప్త్యోర్భేదే ఆచార్యాణాంకతిపయ భగవన్నిగ్రహాదినివృత్తి నిగ్రహఫల జ్ఞానసఙ్కోచనివృత్త్యాత్మకజ్ఞాన వికాసరూపేష్టప్రాప్త్యోర్భేదేన ప్రార్థనయోః పార్థక్యోపపాదనమిష్ట

(౧) ర-స్త

ప్రాప్త్యంశే అధికారాన్తర్భావలిప్సయేతి నవిరోధః. ప్రార్థనాకారప్రగేవక్ష్యతి.

అత్రపక్షే ఉపాయస్య ఆర్థికతావక్తవ్యేతి శారీరకచతురధ్యాయ్యామివ పదత్రయేపి క్రమేణ తత్త్వోపాయపురుషార్థాః ప్రతిపాద్యన్త ఇతి యోజనాన్తరమప్యాహ (స్వరూపముమితి).

శారీరకేహి ప్రథమాధ్యాయే జీవస్యజగత్కారణతానిరాకరణపూర్వక మీశ్వరస్యైవతథాత్వం స్థాపితమితి, తన్ముఖేన జీవస్యతత్కార్యత్వ తదన్తర్యామికత్వయోః, ద్వితీయే, నాత్మాశ్రుతేరిత్యత్రనిత్యతాయాః, జ్ఞోతఏవేత్యత్ర జ్ఞాతృత్వస్య, ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనామిత్యత్ర అణుత్వస్యచ, కర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వాత్, పరాత్తుతచ్ఛ్రుతేః, ఇతి పరాయత్తకర్తృత్వస్యచ ప్రతిపాదనాత్, పూర్వద్వికేనస్వరూపం ప్రతిపాద్యతఇతిశక్యతేవక్తుమ్.

ఉపాయపదమత్ర అధికారికృత్యపరమ్. నమశ్శబ్దస్యఉపాయపరతాచ, నామయతి-వశీకరోతి భగవన్తమితివ్యుత్పత్త్యా. దర్శితాచేయం వ్యుత్పత్తిరహిర్బుధ్న్యసంహితాయామ్; - "నామయత్యపివాదేవంప్రహ్వీభావయతిధ్రువమ్। ప్రహ్వీభవతినీచేహి పరోనైచ్యంవిలోకయన్। అతోవాననముద్దిష్టం యత్తన్నామయతిస్వయమ్" ఇతి.

అథవా, ఉపాయశబ్దః-సిద్ధోపాయపరః, సిద్ధోపాయపరతాపి నమసః అహిర్బుధ్న్యేనదర్శితా ; "పన్థానకారఉద్దిష్టోమః ప్రధానఉదీరితః। విసర్గఃపరమేశస్తు తత్రార్థోయంనిరూప్యతే। అనాదిఃపరమేశోయశ్శక్తిమానచ్యుతఃప్రభుః। (స్వ)తత్ప్రాప్త్యేప్రధానోయం పన్థానమననామవాన్" ఇతి, సర్వత్ర వాచ్యవాచకయోరభేదోపచారాత్సామానాధికరణ్యమ్. తత్ర-ఏవంపదార్థేసతి, అర్థోవాక్యార్థః, ప్రధానఃకర్మా

దితః. తత్ర హేతుమాహ (అనాదిరిత్యాది) అస్యేషాంహ్యుపాయానా ముత్పత్తౌ చేతనాపేక్షా, ఫలేసాధనీయే స్వశక్త్యుద్బోధకసహకార్య న్తరాపేక్షా ; ఆశుతరవినాశితయా ఫలప్రదచేతనాన్తరాపేక్షాచ విద్యతే. అయన్తు, నతానత్పురుషకృతిసాధ్యఇత్యాహ (అనాదిరితి). పరమేశఇత్యస్యవివరణం శక్తిమానితి. అథవా, నోపాయాన్తరవత్ ప్రతిబన్ధకనివర్తకాపేక్షేత్యాహ (పరమేశఇతి). నివర్తకాన్తరరహిత ఇత్యర్థః. శక్తిమానిత్యనేన శక్త్యుద్బోధకాకాఙ్క్షానిరస్తా. అచ్యుత ఇత్యనేన ఫలప్రదాన్తరాకాఙ్క్షానాస్తీతిసూచితమ్. ప్రభుశబ్దేన స్వాతన్త్ర్యోక్త్యా ఇతరేషాంపారతన్త్ర్యవ్యఞ్జనాత్, పరతన్త్రస్వరూపానురూప ఇత్యపిసూచితమ్. అథవా ప్రధానః స్వీయాద్వారణాత్. కథన్తర్హి, శాస్త్రేషు తత్రతత్రప్రపదన సాధనతయావాచోయుక్తిరత ఆహ - నమననామవాన్; యానినమనస్యనామాని, తానితమేవ లక్షణయా ప్రతిపాదయన్తీత్యర్థః. (౧) "న్యాస ఇత్యాహుర్మనీషిణో బ్రహ్మాణమ్" "న్యాసఇతిబ్రహ్మా" ఇతి శ్రుతిరనేనోపబృంహితా.

అథవా, మకారోత్తరషష్ఠ్యాః (౨) "యాఃకాశ్చనకృతయః" ఇత్యేతదనురోధేన కృతిసాధ్యరక్షణత్వరూపసమ్బన్ధార్థకత్వేన తదభావోనఞాబోధ్యతఇత్యర్థా దధ్యవసాయరూప మధికారికృత్యం, సిద్ధోపాయశ్చ నమశ్శబ్దేన ద్యోతితావిత్యాశయః. కేచిత్తు,కృత్స్నోఽపిమన్త్రః ఉపాయపరః, పురుషార్థపరోవా. తథాహి, ప్రణవస్తావత్, "ఓఙ్కారో భగవాన్విష్ణుః" "తస్యవాచకః ప్రణవః" (3) "ఓమితి బ్రహ్మ" (౪) "ఓంతత్సదితినిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధస్స్మృతః" ఇత్యాదిభిర్బ్రహ్మవాచకత్వేన ప్రసిద్ధః-సచరక్షకత్వాది ప్రవృత్తినిమిత్తకతయా వ్యాకరణే "అవతేష్టిలోపశ్చ" ఇతి వ్యుత్పాదితః.

---

(౧) తై-నా- (౨) యజు- (3) తై-శిక్షా- (౪) గీ-

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాఞ్చ ;-"ఓతమస్మిన్మితం సర్వమిత్యర్థస్స్థాలఉచ్యతే । ఓకారేణమకారేణ సంసర్గస్తారకాశ్రయః । ద్వావర్ణాగమకావేతావోతస్యచమితస్యచ । యత్కిఞ్చిద్భగవత్యోతం స్యత్తన్మితం, సర్వమిష్యతే । శక్తిమాన్భగవద్వాచ్యస్తచ్ఛక్తేః ప్రవిజృమ్భణమ్ । సఙ్కల్పనీయస్సఙ్కల్ప ఇతియత్తేపురోదితమ్ । తత్ర సఙ్కల్పనీయోర్థో భూతిశ్శుద్ధేతరాత్మికా । అవ్యాహతాతుతత్ప్రేక్షా సఙ్కల్పస్తత్సుదర్శనమ్ । కల్పావ్యకల్పాత్మకం సర్వంతదేతన్మితమిష్యతే । మితంతదోతంసూత్రేణ మణివద్భగవత్యజే । అవతిస్తుప్రవేశార్థో గతిర్వ్యాప్తిః ప్రవేశనమ్ । మితంప్రవిష్టందేవేశే పుష్కరేపరమాణువత్ । ఓతోమితేచదేవేశః ప్రవిష్టస్సూత్రవన్మణౌ । స్థూలోయంప్రణవస్యార్థః" ఇత్యాదినా పరిచ్ఛిన్నసకలపదార్థాధారాధేయభావాదినిమిత్తకతోక్తా.

పాద్మసంహితాయాఞ్చ ;-ఓకారవర్ణవ్యత్యాసస్స్యాదాకారస్యపద్మజ । మకారవర్ణవ్యత్యాసఃపకారస్యాప్యుదీరితః । అన్తర్బహిశ్చ యత్సర్వం వ్యాప్నోతితదుదీర్యతే । యస్మిన్నోతమిదంసర్వంతదేవమభిధీయతే । అథవావతియత్సర్వం త్రాయతేపరమంపదమ్ । అభిధేయమితిప్రోక్తా నిరుక్తిఃప్రణవస్యసా" ఇతి ధాతుత్రయాత్ప్రణవస్య ప్రవృత్తిర్దర్శితా ; సచనిరపేక్షఏవ పరమశేషినస్తస్య విశేషోపస్థాపనశక్తోపి, † "అవ్యక్తార్థతయోఙ్కారః కేవలంనైవసాధకః" ఇతి శాణ్డిల్యాద్యుక్తప్రక్రియయా ఔపచారికాన్యవిషయ ప్రయోగదర్శనజనితాన్యపరత్వశఙ్కానిరాసాయ నిస్సాధారణ్యానారాయణపదమపేక్షతే. గుణవిశేషోపస్థాపనార్థతయాచ సప్రణవాసర్థక్యమ్, నారాయణపద సామానాధికరణ్యాచ్చ నమశ్శబ్దయోగాచ్చ లుప్తచతుర్థ్యన్తతా తారస్యావధార్యతే.

---

† అవత్యర్థతయా

నమశ్శబ్దశ్చ-(౧) "ఉపాధిరహితేనాయం యేనభావేన చేతనః। నమతిజ్యాయసే తస్మై తద్వానమనముచ్యతే। భగవాన్స్వపరోనిత్యమహం ప్రత్యవరస్సదా। ఇతిభావో నమః ప్రోక్తో నమసః కారణం హి నః। నామయత్యపివా దేవం ప్రహ్వీభావయతి ధ్రువమ్। ప్రహ్వీభవతినీచేహి పరో నైచ్యం విలోకయన్। అతో వా నమ ఉద్దిష్టం యత్తన్నామయతి స్వయమ్। వాచా నమ ఇతి ప్రోచ్య మనసా వపుషా చ యత్। తన్నమః పూర్వముద్దిష్టమతోఽన్యన్న్యాసముచ్యతే। ఇయం కరణపూర్తిస్స్యాదఙ్గపూర్తిమిమాం శృణు" ఇత్యాదినా న్యాసపరత్వేన వ్యాఖ్యాతః. అతో రక్షకత్వాదివిశిష్టాయ నారాయణాయ నమ ఇత్యేకవాక్యతయా కృతోఽప్యయం మన్త్ర ఉపాయపరః.

(౨) "బద్ధాఞ్జలిపుటా హృష్టా నమ ఇత్యేవ వాదినః" ఇత్యాదిదర్శనాత్ శేషవృత్తిర్వా నమసేష్యతే. అహిర్బుధ్న్యేఽపి, నమసశ్శేషవృత్త్యర్థతాం జగౌ. "ప్రేక్షావతః ప్రవృత్తిర్యా ప్రహ్వీభావాత్మికా స్వతః। ఉత్కృష్టం పరముద్దిశ్య తన్నమః పరిగీయతే। లోకే చేతనవర్గస్తు ద్విధా సమ్పరికీర్త్యతే। జ్యాయాంశ్చైవ తథాఽజ్యాయాన్నైవాభ్యాం విద్యతే పరః। కాలతో గుణతశ్చైవ ప్రకర్షో యత్ర తిష్ఠతి। శబ్దస్తం ముఖ్యయా వృత్త్యా జ్యాయానిత్యవలప్యతే। అతశ్చేతనవర్గోఽన్యస్సన్నతః ప్రత్యవరో బుధైః। అజ్యాయాంశ్చైవ యోగ్యశ్చ శేషిత్వయేష్యతే। అజ్యాయాంసోఽపరే సర్వే జ్యాయానేకో మతః పరః। స్వస్వత్వభావేన తేషాం తేన సమన్వయః। స్వత్వ్యః పరమశ్శేషీ శేషాస్స్వారశరీరతాః। స స్వత్వస్వత్వభావోఽయం సప్రయోజనపూర్వకః। నీచోచ్చయోస్స్వభావోఽయం స స్వత్వస్వత్వాత్మకః" ఇతి.

---

(౧) అహిర్బుధ్న్యసం- (౨) భార-శా న్తి-

ఏవఞ్చకృత్స్నోపిమన్త్రః ఏకవాక్యతయా పురుషార్థమభిధత్తే ఇతివదన్తి. తదేతద్యోజనాద్వయమప్యాచార్యైరాదృతమ్. యతః ఆత్మాభిమానానుగుణత్వాత్పురుషార్థవ్యవస్థాయాః ఉపాయవ్యవస్థాయాశ్చ స్వరూపపురుషార్థోభయానుగుణత్వాత్, స్వరూపవివేకోఽపేక్షితః. నచతస్యశాబ్దత్వేనసమ్భవతి, ఆర్థత్వాశ్రయణంన్యాయ్యమ్.

శ్రుతిశ్చప్రణవంత్ర్యక్షరత్వేనదర్శయతి. సంహితాయామేకాక్షరతాముపపాదయామాస. సావకాశాచఅహిర్బుధ్న్యోక్త్యర్థపరతా; మన్త్రాన్తరేషు రక్షకత్వాదికఞ్చప్రణవావయవాకారేణైవలభ్యత ఇతిసమ్భావితాధికార్థత్వాన్ననిర్బన్ధః. స్థూలశ్చాయం ప్రణవసమ సోఽరిత్యహిర్బుధ్న్యేనకణ్ఠోక్తమ్.

యచ్చాహిర్బుధ్న్యసంహితాయాంవిరామే, ప్రణవస్య బ్రహ్మవిష్ణుశివ వ్యక్తావ్యక్తపురుష జాగ్రదాదిపదత్రయాధిష్ఠాతృ విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞసంజ్ఞితాఽనిరుద్ధాదిత్రితయబోధకాక్షరత్రితయోత్తరార్ధమాత్రా బోధిత కాలాద్యధిష్ఠాతృ వాసుదేవశక్తిఘటితశక్తి చతుష్టయాన్యథానుపపత్తిలభ్య నిఖిలకార్యోపయోగ్య పృథక్సిద్ధ విశేషణ సముదాయరూప పూర్ణ భగవచ్ఛక్త్యభిమానిలక్ష్మీస్వరూప విశిష్ట భగవత్స్వరూప బోధకత్వం సూక్ష్మయోజనాయాముక్తమ్. యదపిచ "యోఽర్థఃపరాహ్వయస్తస్య" ఇత్యాదినా స్ఫుటాస్ఫుటనిరుక్త శక్తిక సృష్టిసంహారకాలీన భగవత్స్వరూప ప్రతిపాదక సృష్టికృద్వ్యోమేశరూపాక్షర ద్వయాత్మకస్య ప్రణవస్య సన్నిధివశాత్ జగద్విలోపనారూపత్వముక్తమ్; తదుభయమపి, శ్రుతావష్టాక్షరాఙ్గప్రణవే అతిరిక్తార్థమాత్రానుక్తేః శబ్దతశ్చ భగవత్స్వరూపాలాభప్రసఙ్గాత్, సృష్ట్యాదికర్తృకతాయాశ్చాకారేణైవబోధోపపత్తేః ఉపేక్షి

తమ్। వస్తుతో మహార్ఘ్యాకాఙ్క్ష్యాదిచ్ఛాయానుసారితాదృశయోజనాయా అస్మాకమనభిజ్ఞ ప్రణవవిషయత్వమితిబోధ్యమ్.

అన్యేతు; శ్రుత్యుక్తతారతమ్యకారత్వాఽవిరోధేనైవకృత్స్నస్యమన్త్రస్య స్వరూపోపాయపురుషార్థాఽన్యతమపరతామిచ్ఛన్తి. తథాహి:- అహమ్పదసమానార్థస్తారేన్ద్వ్యః ప్రథమః పువః। బోధయన్ప్రష్టకత్వాదినారాయణపి శేషణమ్। పౌనరుక్త్యంనిరాకార్యం భగవద్వాసుదేవవత్। యద్వానారాయణపదేనాఽకారార్థవిశేషణాత్। నమః పదం శేషవృత్తిన్యాసాన్యతరబోధకమ్। కర్తుమర్హః కరోమీతి క్రియాసమితి వాప్యుపః। అధ్యాహార్యం స్వరూపాదిత్రయాన్యతమధీస్తతః॥ తదేవమాయనారాయణాయైవాహం నమస్కర్తుమర్హః, నమస్కరోమి, నమస్క్రియాసమితి వా స్వరూపోపాయ పురుషార్థాన్యతమబోధో మన్త్రవాక్యాజ్జాయత ఇతి వదన్తి.

అత్రాపి యోజనాత్రయే చరమయోజనాద్వయోపేక్షాయాముక్తో హేతుః. ఆద్యయోజనాయామనన్యార్హ శేషత్వమాత్రలాభేపి అనన్యశరణత్వాద్యలాభాదవ్యవహితాన్వయేసమ్భవతి వ్యవహితాన్వయస్యచాన్యాయ్యత్వాదుపేక్షితా.

అకారవాచ్యాయ నారాయణాయైవస్వమహమ్; నమహ్యం; నమే దేహాదికం, నాహంస్వతన్త్రోస్మీతి వాక్యద్వయతయాకృత్స్నయమపిమన్త్రస్స్వరూపపరఇతియోజనాపి అసమ్బన్ధపద వ్యవహితాన్వయసమ్భవాదేవోపేక్షితా.

నన్వేవం మూలమన్త్రజనితా, ద్వయేవివృద్ధ్య, ద్వయైకనిష్ఠో భూయా ఇతి పూర్వోక్తి విరోధః కృత్స్నస్య మన్త్రస్య స్వరూపజ్ఞానజనకత్వేన స్యైవ తదుపపత్తేరితి వాచ్యమ్: తస్యాః, "పదత్రయేత్ర సఙ్క్షేపాద్వ్యాఖ్యాస్యానన్యార్హ శేషతా। అనన్యోపాయతాస్వస్య తథానన్యప్రమ

ర్థతా” ఇత్యుక్తరీత్యా వాక్యత్రయపక్షఏవ ఆకారత్రయ విశిష్టస్వ రూపలాభేనోపపత్తేః. ప్రాప్యాదీనాం సర్వేషామాత్మసమ్బన్ధిత్వాత్ స్వరూపప్రతిపాదనే మన్త్రస్య తాత్పర్యమితి రమ్యజామాతృ దేవైర భిధానాత్.

నచైవమ్, “ఇహాసజ్గ్రహంతశ్శ్రీమా౯ గోప్తా శేషీ సమాధిక దరిద్రః । శరణం సర్వశరీరీ ప్రాప్యస్సేవ్యశ్చ సాధుభిర్భావ్యః” ఇతి భగవదాకారవిశేషాణామపి మన్త్రితో లాభాత్తత్పరత్వ ప్రసిద్ధ్యభావో నిర్నిబన్ధన ఇతి వాచ్యమ్; శాబ్దప్రాధాన్యస్యైవ నిబన్ధనత్వాత్.

తారే స్వరూపతాదర్థ్యం స్థితితాదర్థ్యమన్తరా । అన్తే ప్రవృత్తితాదర్థ్యమితి మన్త్రార్థసజ్గ్రహః” ఇతి సున్దరజామాతృమున్యుక్త జీవసామాన్య జీవస్వాభావికాకార పరత్వయోజనాయాం ప్రార్థనాపదస్యాధ్యాహారాభావేన స్వరూపయాథాత్మ్యపరత్వం సుగమమ్.

తదుక్తం త్రైరేవ;—తస్మాదనన్యశేషోఽయమనన్యశరణస్తథా । అనన్యభోగశ్చాత్మేతి పదత్రయ సమీరితః। అతశ్శేషీ శరణ్యశ్చ ప్రాప్యశ్చ భగవానితి। జ్ఞానాదవాప్తమజ్ఞానమహజ్కారార్థకామజమ్ । ఏవమ్ప్రకారసమ్పన్నం మన్త్రేణానేనకృత్స్నశః।ఆత్మస్వరూపయాథాత్మ్యం సామాన్యేనోపవర్ణితమ్” ఇత్యభియుక్తోక్తౌ, వృద్ధిః-మన్త్రోదితస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానకార్యభూతోఽధ్యవసాయరూపో జ్ఞానవికాసః ; ద్వయైకనిష్ఠతా-పశ్చాదపితదుక్తోపాయోపేయాన్వాయనాన్వయః. తథా చ, జ్ఞాతస్వరూపవిజ్ఞానస్సీవకృతోత్తమసాధనః।ప్రాప్యోపాయాన్తరత్యాగీభూయాదితి తదాశయః॥

అస్యైతు, “మూలమన్త్రేణస్వాత్మానం దేవాయవినివేద్య” ఇతి నిత్యానురోధాత్, వాక్యద్వయపక్షేకృతోఽపి మన్త్రః ఆత్మ

సమర్పణపరః. తథాహి ;—చతుర్థీసమ్ప్రదానత్వబోధికాభిమతాత్మ
నః । సమ్ప్రదానత్వమన్యత్రతదీయమానార్థశేషితా । నాత్రయద్యపితత్
ద్వ్యక్తం నిత్యస్వత్వాత్పరాత్మనః । తథాపిసంరక్ష్యతయాస్వస్యతస్మై
సమర్పణాత్ । అముఖ్యాంసమ్ప్రదానత్వం చతుర్థ్యాతస్యబోధ్యతే। సా చ
భావేనసన్ధోర్యత్యమాత్మనోయత్సమర్పణమ్ । విష్ణ్వాదిషుచతుర్థీతత్స
మ్ప్రదానప్రబోధినీ । ఇత్యహిర్బుధ్న్యకథితారీతిరష్టాక్షరేసమా ।
ప్రణవోవినియుక్తశ్చ శుద్ధ్యైవాత్మసమర్పణే । అతశ్చతుర్థ్యాబోద్ధ
వ్యాకథఞ్చిత్సమ్ప్రదానతా । శరార్యుక్తిముదాహృత్యరక్ష్యత్వేనసమ
ర్పణమ్ । రమ్యజామాతృదేవైశ్చప్రణవార్థఇతీరితః । అకారఃపూర్వ
పద్దేయోనారాయణవిశేషణమ్ । స్వరూపపరతాపక్షే ప్రథమాన్తత్వ
నిశ్చయాత్ । మకారఃప్రథమాన్తోస్యాం యోజనాయామపీష్యతే । మ
యాసమర్పితఇతిచోపస్కారేణయోజనా । సమశ్శబ్దేనరక్ష్యత్వం
నిషేధ్యంస్వనిరూపితమ్ । స్వరక్ష్యత్వనిషేధస్యయద్వాకారేణసిద్ధితః।
స్వస్యానపేక్షకర్తృత్వం నిషేద్ధవ్యంసమర్పణే । అథవాగోబలీవర్దన
యేనేతరరక్ష్యతా । నిషిద్ధామధ్యమేవర్ణేనమసాతుస్వరక్ష్యతా। సమ్భ
వత్యనుషఙ్గేహినాధ్యాహారోరరీకృతః ॥

శ్రీవైకుణ్ఠగద్యేచ, భగవతాభాష్యకృతా, "శ్రీమతామూల
మన్త్రేణ మామైకాన్తికాత్యన్తిక పరిచర్యాకరణాయ పరిగృహ్ణీష్వేతి
యాచమానః ప్రణమ్యాత్మానం భగవతేనివేదయేత్" ఇతి మూలమ
న్త్రస్య ఆత్మనివేదనేవినియోగాత్ ప్రమాణసమ్ప్రదాయానురుద్ధే
యం యోజనేతి, ఉక్తహేతోరేవ ఇయమపినాదృతా.

అహిర్బుధ్న్యవచనన్తు సమశ్శబ్దస్థూలయోజనాప్రతిపన్న సమర్ప
ణోద్దేశ్యత్వపరమ్. విష్ణ్వాదిపదోత్తరచతుర్థీతిపదంనోక్తయోజనాను

కూలమ్. ప్రణవశ్చతదా అహిర్బుధ్న్యపాద్మాదిసంహితోక్తరీత్యా చతుర్థ్యన్తోభగవత్పరఏవ. నాతః ప్రథమాన్తమకారార్థాఽనన్వయాద్దోషః. నిత్యోక్తిరపి ఏతద్యోజనాభిప్రాయైవ. గద్యోక్తావపి మూలమన్త్రకరణకత్వస్య అవ్యవహితేయాచనే అవ్యవహితోచ్చారణవైయర్థ్యప్రసఙ్గాత్, తద్విశిష్టేష్టప్రధానేపి నివేదనే అన్వయోగమ్యత ఇతి నతత్ప్రయుక్తయోజనాసిద్ధిః. ఆయనారాయణాయైవాహంస్యామ్ నమమస్యామితికృతోఽపి మన్త్రః పురుషార్థప్రార్థనాపరఇతి యోజనాప్యతఏవాపేక్షితా.

ఆద్యంపదద్వయముక్త దిశా నివేదనాపరపర్యాయనిక్షేపపరమ్. చరమన్తుపదం పురుషార్థప్రార్థనాపరమ్. అథవా, ఆద్యంభరసమర్పణపరమ్. ఉత్తరపదద్వయమనిష్టనివృత్తీష్టప్రాప్తి ప్రార్థనాపరమ్. అథవా, ఆద్యంపురుషార్థ ప్రార్థనాపరమ్. చరమపదద్వయం ప్రహ్వీభావభరన్యాసపరమితి యోజనాద్వయన్తు గద్యానుగుణమపి అపేక్షితస్వరూపవివేకాసిద్ధి ప్రసఙ్గాదుపేక్షితమ్.

యదితు, నిత్యగద్యయోర్నివేదయతిః- "కింకరోమీతిచాత్మానం దేవాయైవనివేదయేత్" ఇత్యాదివత్ విజ్ఞాపనామాత్రపరః; తదా తతోమన్త్రస్య స్వరూపపరత్వమేవ సిద్ధ్యతీతిబోధ్యమ్.

అన్యేతు, ప్రణవస్తావదాత్మసమర్పణపరః, (౧)"ఓమిత్యాత్మానంయుఞ్జీత" ఇతిశ్రుతేః. వసురణ్యాది మన్త్రద్వయమత్రప్రణవఇతి తుసభ్రమితవ్యమ్. "హవిర్గృహీత్వాత్మరూపం వసురణ్యేతిమన్త్రతః। జుహుయాత్ప్రణవేనాగ్నౌ వచ్యుతాఖ్యేసనాతనే"ఇతి గ్రహణసమర్పణయోర్విభజ్యవినియోగాత్. (౨)"ప్రణవోధనుశ్శరోహ్యాత్మా బ్రహ్మతల్లక్ష్యముచ్యతే। అప్రమత్తేనవేద్ధవ్యం శరవత్తన్మయోభవేత్" ఇతి

---

(౧) తై-నా- (౨) ధ్యానబిన్దూపనిషత్.

వేధత్వేననిరూపితే సమర్పణేధనుష్ట్వేన నిరూపితస్య ప్రణవస్యకరణత్వబోధనాచ్చ. (తన్మయః) తేనసంసర్గవిశేషంప్రాప్తః; సతు తేనైకీభూతఇత్యర్థః. శరవదితి దృష్టాన్తవిరోధాపత్తేః.

యద్యప్యేతానివచనాని స్వాతన్త్ర్యేణప్రణవస్యైవ సమర్పణపరతాంబోధయన్తి. తథాపి తుల్యన్యాయతయా మన్త్రావయవస్యాపి తథాత్వమ్; చతుర్థీచసమ్ప్రదానత్వబోధికా; తథాచ భగవతేమాం సమర్పయామీతివా, అహంసమర్పితఇతివా ప్రణవార్థః. భగవచ్ఛరీరతయా తదేకపారతన్త్ర్యస్యాత్మనః స్వకీయత్వాసమ్భవః; పూర్వకృతసమర్పణానుశయనిమిత్తం శేషేణబోధ్యతే. చతుర్థీతాదర్థ్యే.

అయమర్థోయామునాచార్యైరనుసంహితః; (౧) "తదహం తవపాదపద్మయోరహమద్యైవమయాసమర్పితః" "నియతస్వమితిప్రబుద్ధధీరథవాకిన్నుసమర్పయామి తే" ఇతిచ. అతస్స్వరూపోపాయపరోమన్త్రఇతివదన్తి. తదపిభ్రాన్తినిరూపస్య స్వరూపసమర్పణస్యనియమతోఽనుష్ఠేయత్వాత్, తద్విధాయకశాస్త్రస్యచ ఔత్తరకాలికస్వశేషత్వబోధనివర్తకతయా అప్రతిబుద్ధాధికారివిషయే సావకాశత్వాత్; యామునాచార్యసూక్తేశ్చ ఆత్మనోనియతశేషత్వనిష్కర్షణాయ అప్రతిబుద్ధాధికారికృత సమర్పణానుకరణపూర్వకంతన్నిరాకరణే ప్రవృత్తత్వాత్, మన్త్రస్య నియతానుష్ఠేయ స్వరూపయాథాత్మ్యపరత్వమేవోచిత మిత్యనాదృతమ్.

యదపి, ఆద్యంపదంస్వరూపపరమ్; ఉత్తరపదద్వయన్తువాక్యద్వయతయా అనిష్టనివృత్తీష్టప్రాప్తిప్రార్థనాముఖేన తద్గర్భోపాయవ్యవసాయపరమ్. ఏకవాక్యతయావా నారాయణోద్దేశ్యకన్యాసపరమితి

---

(౧) స్తో-రత్న-

యోజనాద్వయమ్, తదపి వ్యుత్పత్త్యావుపాయస్య ఉపేయపూర్వకత్వాధ్యవసాయే లక్షణాపత్త్యోపేక్షితమ్.

ఇత్థం వాక్యైకవాక్యతాపక్షేకథితాః పఞ్చయోజనాః । ద్విత్వే తత్రైవవాక్యస్యత్రిత్వేష్టావితిసఙ్గ్రహః । తిస్రోఽత్రయోజనామూలేసారత్వాత్సమ్ప్రదర్శితాః.

నను కింతత్ఫలం యత్తృతీయపదగమ్యమిత్యుచ్యతే ; న తావత్కైఙ్కర్యమ్. (౧) "తాదృగేవభవతి" (౨)"పరమంసామ్యముపైతి" (౩) "మమసాధర్మ్యమాగతాః" ఇత్యాదిషు సామ్యప్రతీతేః. (౪) "పారతన్త్ర్యంపరేపుంసి ప్రాప్యనిర్గతబన్ధనః । స్వాతన్త్ర్యమతులంప్రాప్య తేనైవసహమోదతే । పరేణపరధర్మీచ భవత్యేషసమేత్యవై । విశుద్ధధర్మాశుద్ధేనబుద్ధేనచసబుద్ధిమాన్ । విముక్తధర్మాముక్తేన సమేత్యభరతర్షభ । వియోగధర్మణాచైవ వియోగాత్మాభవత్యపి । విమోక్షిణావిమోక్షీచ సమేత్యేహతథాభవేత్ । వికర్మణాశుచిశ్చైవభవత్యమితదీప్తిమాన్ । విమలాత్మాచభవతిసమేత్యవిమలేనవై । కేవలాత్మాచభవతికేవలేనసమేత్యవై। స్వతన్త్రేణస్వతన్త్రశ్చ స్వతన్త్రత్వముపాశ్నుతే"ఇత్యాదిషు స్వాతన్త్ర్యస్యకణ్ఠోక్తత్వాచ్చ.

(పరత్వమ్) ప్రకృతేః పరస్తాద్వర్తమానత్వమ్. (విశుద్ధిః)కర్మకృత శరీరసమ్బన్ధవిరహః. (బుద్ధిమత్త్వా) జ్ఞానవికాసః; తేన అవిద్యావిరహోదర్శితః తతస్త్రిభిరఙ్గైరస్మితాయారాగద్వేషయోరభినివేశస్యచాభావః ప్రతిపాద్యతే. వికర్మణేతి-కర్మసమ్బన్ధవిరహః. ఆశయఫలయోరభావః. అతోనపౌనరుక్త్యమ్. అనిత్యాశుచిదుఃఖానాత్మసు నిత్యశుచిసుఖాత్మఖ్యాతిరవిద్యా-దృగ్దర్శనశక్త్యోరేకాత్మతా-అస్మితా.

(౧) (౨) ముణ్డక-౩-౧-౩ (౩) గీ-౧౪-౨ (౪) భార-మోక్ష.

దర్శనశక్తిః - మనః. ఏకాత్మతా - అనాదిసంసర్గః. దర్శనశక్తిః - శరీరమ్. ఏకాత్మతా-తత్తాదాత్మ్యభ్రమకార్యస్ఫురణప్రత్యాస ఇతి కేచిత్. అనుభూతసుఖదుఃఖస్య తత్సజాతీయసుఖదుఃఖయోస్తృష్ణా ప్రాతికూల్యే - రాగద్వేషౌ. స్వరసవాహివిదుషోఽపి తథారూఢోఽభినివేశః; రూఢమూలో రాగద్వేషపరిపాక ఇత్యర్థః. అవిద్యాదయః క్లేశా ఇతి యోగతన్త్రే ప్రసిద్ధాః. ఆశయో వాసనా; ఫలం భోగః. "క్లేశకర్మవిపాకాశయైరపరామృష్టః పురుషవిశేష ఈశ్వరః" ఇతి హి యోగసూత్రమ్. సమేతే ధ్వంసః; ప్రతియోగినిత్యత్వాత్తాభావ ఇతి వివేకః. నచాత్ర స్వాతన్త్ర్యమకర్మవశ్యతా; వికర్మణేత్యనేన పౌనరుక్త్యాత్.

కైఙ్కర్యఞ్చ న పురుషార్థతయా దృష్టమ్. తదపి న మోక్షే న కేవలం పరార్థతయా ప్రతిపాద్యత ఇతి భవతామభిమతమ్. తచ్చ న పురుషార్థః. స్వగత సుఖదుఃఖాభావాన్యత్వాత్; తదసాధనత్వాచ్చ. సాధనత్వేనాసాధ్యమేవ పరమపురుషార్థః. తదపి చేత్స్వగతం, ననమశ్శబ్దేఽపపద్యతే. పరగతశ్చేదుక్తాఽనుపపత్తిః. ముక్తావపి పారతన్త్ర్యస్వీకారే స్వతన్త్రేశ్వరేచ్ఛయా పునరావృత్తిరపి కదాచిత్స్యాత్. అశరీరస్య చ కైఙ్కర్యాసమ్భవః. సశరీరత్వే చ, సశరీరజీవస్య ప్రియాఽప్రియసమ్బన్ధనియమాత్తత్ప్రసఙ్గః.

నాపి, (౧) "సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితా" (౨) "నిరస్తాతిశయాహ్లాదసుఖభావైకలక్షణా । భేషజం భగవత్ప్రాప్తిరేకాన్తాత్యన్తికీ మతా" ఇత్యాదిప్రమాణప్రసిద్ధో భగవదనుభవః. తస్య చతుర్థీప్రతిపాద్యత్వాసమ్భవాత్. (3) "బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి" (౪) "బ్రహ్మైవ సన్ బ్రహ్మాప్యేతి" (౫) "యత్ర త్వస్య

(౧) తై-ఆ-౧- (౨) వి-పు-౬-౫-౫౯- (3) ముణ్డ-3-౨-
(౪) యజు- (౫) బృహ-౪-౪-౧౪-

(౨౫) ఫలమిరుక్కుమ్బడి ప్రమేయశేఖరత్తిలుమ్ అర్చిరాదిగతి యిలుమ్ శొన్నోమ్.

సర్వమాత్మైవాభూత్" (౧) "తద్భావభావమాపన్న స్తదాసౌపరమాత్మనా । భవత్యభేదీ భేదశ్చ తస్యాజ్ఞాననిబన్ధనః" ఇత్యాద్యైక్య బోధక వచనవిరోధశ్చ పక్షద్వయేప్యవిశిష్టః.

అతః కిమత్రచతుర్థ్యా ప్రతిపాద్యం ఫలమిత్యపేక్షాయామాహ (ఫలమిరుక్కుమ్బడియితి). సఙ్గ్రహవిస్తరాభ్యాం ఫలస్వరూపం స్థూలశరీరవిమోకాది కైఙ్కర్యఫలపర్యన్తం ప్రదర్శితమిత్యర్థః. అయం భావః;—పరమసామ్యశ్రుతిరానన్దవిషయేతి, (౨) "భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ" ఇతిసూత్రకృతైవోక్తమ్. ముక్తస్యజగద్వ్యాపారాభావేపి భోక్తృత్వస్యచ సప్రకారబ్రహ్మవిశిష్టత్వాత్ ఆనన్దసామ్యోపపత్తిః. ఇదమేవసాయుజ్యశబ్దేనోచ్యతే. సయుజోభావఇతి వ్యుత్పత్తేః. (3) "సామరస్యంహిసాయుజ్యంవదన్తిబ్రహ్మవాదినః" ఇతి శాకటాయనోక్తేశ్చ.

న తత్త్వైక్యం సామ్యశ్రుతివిరోధాత్. (౪) "బ్రహ్మవేదబ్రహ్మైవభవతి" ఇత్యేవశబ్దస్య ఇవార్థః. (౫) "విష్ణురేవభూత్వా" ఇత్యాదివత్. "ఇవవద్వైవమేవచ" ఇతికోశాత్. భవతిర్వా, (౬) "పరాత్పరంపురుషముపైతిదివ్యమ్" (౭) "బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమ్" ఇత్యాదినైకార్థ్యాయ ప్రాప్త్యర్థకః. "భూ-ప్రాప్తౌ" ఇతిహిపఠ్యతే. వ్యత్యయేన పరస్మైపదమ్. (౮) "బ్రహ్మైవసన్బ్రహ్మాప్యేతి" ఇతి శ్రుతేరపి స్వయమప్యావిర్భూతస్వరూపస్సన్ పరంబ్రహ్మాప్నోతీత్యర్థః. (౯) "పరమాత్మనా

---

(౧) వి-పు-౬-౭-౯౫- (౨) బ్రహ్మసూ- (3) శాకటాయన-
(౪) ముణ్డ-3-౨- (౫) యజు- (౬) ముణ్డ-3-౨-౮
(౭) తై-ఆ-౧- (౮) యజు- (౯) వి-పు-౬-౭-౯౫

భవత్యభేదీ" ఇతి-దేవాదిభేదవిరహపరమితి, (౧) "దేవాదిభేదేపధ్వస్తే" ఇతి తత్రత్యవచనాదేవావగమ్యతే. (౨) "యత్రత్వస్య" ఇత్యాదికస్తు, (౩) "అన్యశ్చ రాజన్ సపరస్తథాన్యః పఞ్చవింశకః । తత్స్థత్వాదనుపశ్యన్తి హ్యేక ఏవేతి సాధవః" ఇత్యుపబృంహితమ్. "అన్యశ్చ రాజన్ సపరస్తథాన్యః పఞ్చవింశకః । తేనైతన్నాభిజానన్తి పఞ్చవింశకమచ్యుతమ్" ఇత్యైక్యజ్ఞానస్య భ్రమత్వమ్, (౪) "జన్మమృత్యుభయాద్భీతాః సాఙ్ఖ్యయోగాశ్చ కాశ్యప । షడ్వింశమనుపశ్యన్తి శుచయస్తత్పరాయణాః" ఇతి భేదజ్ఞానస్య మోక్షహేతుతా చ కణ్ఠోక్తా. (౫) "పృథగాత్మానం ప్రేరితారఞ్చ మత్వా" (౬) "జుష్టం యదా పశ్యత్యన్యమీశమ్" ఇత్యాది శ్రుతయశ్చ, (౭) "యదా తు మన్యతేన్యోహమన్య ఏష ఇతి ద్విజ । తదా స కేవలీభూతః షడ్వింశమనుపశ్యతి" ఇతి వచనోపబృంహితాః పరశ్శతం ద్రష్టవ్యాః.

స్వరాట్-అకర్మవశ్య ఇతి భాష్య ఏవ వ్యాఖ్యాతమ్. స్వాతన్త్ర్యమపి-అకర్మవశ్యత్వమేవ. "స్వాతన్త్ర్యముపాశ్నుతే" ఇత్యత్ర స్వాతన్త్ర్యం సజాతీయ పారతన్త్ర్యాభావః. (౮) "ఆత్మదాస్యం హరేస్స్వామ్యం స్వభావఞ్చ సదా స్మర" (౯) "నాన్యథాలక్షణం తేషాం బన్ధే మోక్షే తథైవ చ" (౧౦) "సాయుజ్యం ప్రతిపన్నా యే తీవ్రభక్తాస్తపస్వినః । కిఙ్కరా మమ తే నిత్యం భవన్తి నిరుపద్రవాః" (౧౧) "తేన తేన సహ గచ్ఛన్తి" (౧౨) "అనుసఞ్చరన్" ఇత్యాదిభిర్ముక్తావపి కిఙ్కరత్వావగమాత్ ; ముక్తశరీరస్య అకర్మకృతత్వాత్-న ప్రియాప్రియ

---

(౧) వి-పు-౨-౧౪-౩౩ (౨) బృహ-౪-౪-౧౪ (౩) భగవచ్ఛాస్త్రే
(౪) (౫) శ్వే-౧-౬ (౬)
(౭) (౮) హారీతస్మృతి (౯)
(౧౦) విష్ణుతత్త్వే (౧౧) పరమసం (౧౨) తై-భృ-

(౨౬) ఇతుతాన్ ఎట్టుత్తిరువకురమాయ్ మూన్ఱుపదమా యిరుక్కుమ్.

యోగప్రసఙ్గః. ఆత్మాభిమానానుగుణత్వాచ్చ పురుషార్థవ్యవస్థాయాః కైఙ్కర్యస్య పురుషార్థత్వసమ్భవః. భగవతాఽచేతనవచ్చేతనస్యాపి స్వార్థమేవోపాత్తత్వాత్, మదుపాదానప్రయోజనం మత్కైఙ్కర్యాధీన భగవన్ముఖోల్లాసస్సిద్ధ్యేదితి ఇచ్ఛాసమ్భవాత్ పరార్థకైఙ్కర్యస్య పురుషార్థత్వోపపత్తిః.

స్వస్యాప్యస్తి వచానన్దస్తన్ముఖోల్లాసకారణమ్। సాధనత్వేన తూద్దేశ్యో నాసౌ ఫలతయా స్వతః । కదా ప్రహర్షయిష్యామీత్యుక్తో హర్షః ఫలం స్వతః । సాత్వికాత్కారాదికం పూర్వం సాధనత్వేన కీర్తితమ్। నచాత్యర్థప్రియం లబ్ధ్వా స్వామ్యావర్తయితుం క్షమః । నశక్యాఽపున రావృత్తిః పారతన్త్ర్యపి సత్యతః । మాముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయ మశాశ్వతమ్ । నాప్నువన్తి మహాత్మానస్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః । ఇతి స్వేచ్ఛాకృతాపాయస్యనావృత్తిరితి దర్శితమ్। శబ్దాదనావృత్తిరితి సూత్ర కారోప్యసూత్రయత్ । శ్రుతిస్తద్విషయీ భూతా భాష్యకారై రుదాహృతా ॥

అథవా, శాస్త్రేషు నైకరూపం ఫలం ప్రతీయతే;-క్వచిత్పాపవినిర్మోకస్య, క్వచిజ్జరామరణాద్యభావస్య, క్వచిద్దుఃఖనివృత్తేః, క్వచిద్దేశవిశేషప్రాప్తేః, క్వచిత్ప్రకృతిసమ్బన్ధనివృత్తేః, క్వచిత్స్వస్వరూపావిర్భావస్య, క్వచిద్భగవత్ప్రాప్తేః, క్వచిత్కైఙ్కర్యస్య ఫలత్వేన ప్రతిపాదనాదిత్యత్రాహ (ఫలమితి). ఏకదేశోక్తిస్సర్వత్రకృతోఽప్యుపలక్షణార్థేతి భావః.

అథ ప్రతిపదమర్థమభిధాస్యన్ ప్రథమతోఽక్షరసఙ్ఖ్యాం పదసఙ్ఖ్యాఞ్చ దర్శయతి (ఇతుతానితి). (౧) "ఓమిత్యేకాక్షరమ్, నమ ఇతి

"ద్వేఅక్షరే, నారాయణాయేతిపఞ్చాక్షరాణి, ఏతద్వై నారాయణస్యాష్టాక్షరం పదమ్, ఇత్యష్టాక్షరం ఛన్దసా గాయత్రీచ" ఇత్యాదిశ్రుతేరితి భావః.

అత్రాచార్యైః (౧)"ఓమిత్యేకాక్షరమ్, నారాయణాయేతిపఞ్చాక్షరాణి," ఇతి శ్రుతివిరోధాన్నారాయణాదకారమాదాయ ప్రణవంవినా అష్టాక్షరత్వప్రతిపాదనమనాదరణీయమిత్యుక్తమ్. తదత్రైవర్ణికవిషయమ్.

అన్యత్రతు, (౨) "ఏతేమన్త్రాః ప్రధానాస్తు వైదికాః ప్రణవైర్యుతాః । ప్రణవేనవిహీనాస్తు తాన్త్రికాఏవకీర్తితాః । సస్వరః ప్రణవోఙ్గానినాప్యన్యవిధయస్తథా । స్త్రీణాన్తుశూద్రజాతీనాంమన్త్రమాత్రోక్తిరిష్యతే ।" ఇత్యాదిభిః ప్రణవవర్జనవిధానాత్. "తత్రోన్నారాయణస్యాదిర్బిన్దుమాన్విష్ణురన్తతః । బీజమష్టాక్షరస్యాస్తేనాష్టాక్షరతాభవేత్ ।" ఇతి ప్రణవస్థానే అకారనివేశేన అష్టాక్షరత్వంబోధ్యమ్; తత్రప్రణవావయవాఽకారార్థశ్చతుర్థ్యర్థగర్భోనుసన్ధేయః; అవధారణన్త్వర్థసిద్ధమ్, జ్ఞాతృత్వాదికంనమసి మకారేఽనుసన్ధేయమితి ప్రణవవిహీనస్యాపి అపేక్షితార్థజ్ఞాపకత్వోపపత్తిః. ఫలసాధనతాచ, (౩) "నమోనారాయణాయేతిమన్త్రస్సర్వార్థసాధకః" ఇతివచనసిద్ధా.

ప్రణవచతుర్థీవిరహేతు ప్రతిలోమాదీనామప్యధికారః. (౪) "నమోనారాయణేత్యుక్త్వాశ్వపాకః పునరాగమత్" ఇత్యాదివచనాత్. తదాచసఙ్కీర్తనమాత్రత్వమేవ; బీజశక్తివిధురత్వాత్. "షష్ఠపఞ్చదశాద్వర్ణాత్కేవలవ్యఞ్జనీకృతాత్ । ఉత్తరోమన్త్రశేషస్తు శక్తిరిత్యస్యకథ్యతే" ఇత్యాద్యశబ్దస్య శక్తిత్వకథనాత్. స్వరవ్యవస్థా

(౧) నారాయణోపనిషత్ (౨) భగవచ్ఛాస్త్రే- (౩) నార-అష్టాక్షర- (౪) కైశికపు

తు, “ద్వావుదాత్తౌ ప్రథమత స్తృతీయస్స్వరిత స్తతః। ప్రచయానిహత షష్ఠ ఉదాత్తస్వరితౌ తతః” ఇత్యాహుః.

వస్తుతస్తు, (౧) “త్రివిధం కర్మ సమ్ప్రోక్తం పఞ్చరాత్రార్ణవామృతే। వైదికం తాన్త్రికఞ్చైవ తథా వైదికతాన్త్రికమ్। వైదికం బ్రాహ్మణానాం స్యాద్రాజ్ఞాం వైదికతాన్త్రికమ్। తాన్త్రికం వైశ్య శూద్రాణాం సర్వేషాం తాన్త్రికస్తు వా” ఇతి తాన్త్రికస్య సర్వాధికారత్వోక్తేః, నిబద్ధస్వరవిశేషత్వే చ మన్త్రస్యాపేక్షితార్థప్రతిపత్త్య సిద్ధేః, “విభాషా ఛన్దసి” ఇతి ఛన్దస్యప్యైకశ్రుత్యస్య వికల్పేన విధానాచ్చ, ఏకశ్రుత్యేపి వైదికత్వోపపత్తేశ్చ నైషా వ్యవస్థా అత్యన్తాదరణీయా.

తథాహి;—“నమో యద్యాద్యుదాత్తం స్యాదేకమేవ పదం భవేత్। పదద్వయం వా న స్యాత్తు త్రిపదా పరయోజనా॥ ఏకపద్యేహి నిపాతత్వాత్ సమ్భవత్యాద్యుదాత్తత్వమ్; పదద్వయత్వేపిష్ఠ్యాస్సుప్త్వేనాద్యుదాత్తత్వాత్; పరయోజనాయాన్తు, నకారమకారవిసర్గాణాం త్రయాణాం పృథక్పదత్వే పరయోర్వా† నమసశ్చ సమాసే ద్వితీయస్యాప్యచ ఉదాత్తతా స్యాత్. “తథా నారాయణపదం యద్యన్తోదాత్తమిష్యతే। స్వరాననుగుణం త్యాజ్యం బహువ్రీహ్యర్థవర్ణనమ్” ఇతి.

నన్వత్ర యది వాచకత్వరూపం పదత్వం తదా ప్రణవస్య పదత్రయాత్మకత్వాత్, నమసశ్చ తథాత్వాత్, నారాయణాయేత్యస్య చ షట్పదతయా అష్టాక్షరస్య ద్వాదశపదత్వం స్యాత్. యది చ సుప్తిఙన్తత్వమ్, తదా ప్రణవస్య పదత్రయాత్మకత్వాత్, నమసశ్చ పదద్వయరూపతయా, ఉత్తరేణ షట్పదత్వాపత్తిః. అతః కథం త్రిపదత్వమిత్యాశఙ్కాయామాహ (మూలస్థపదమితి) పదశబ్దః-పద్యతే-గమ్యతే అనేనేతి వ్యుత్పత్త్యా అవాన్తరవాక్యపర ఇతి న త్రిపదత్వాసాఙ్గత్యమితి భావః.

---

(౧)

† నకారస్య

(౨౭) మూన్ఱుపదముమ్ మూన్ఱర్థత్తై చ్చొల్లుకిఱతు.

(౨౮) అతావతు - శేషత్వముమ్ పారతన్త్ర్యముమ్ కైఙ్కర్యముమ్.

(౨౯) ఇతిల్ ముదల్పదమ్ ప్రణవమ్.

నను, స్వరూపోపాయపురుషార్థపరోమన్త్ర ఇతి యోజనాయామర్థత్రయపరతాసమ్భవేపి స్వరూపస్యైవపదద్వయ ప్రతిపాద్యత్వమితిపక్షే కథం వాక్యత్రయత్వసమ్భవఇత్యత ఆహ (అతావతిత్యాది). పదద్వయస్యస్వరూపపరత్వేపి శేషత్వపారతన్త్ర్యరూపార్థభేదాద్వాక్యద్వయత్వావిరోధఇతిభావః. (కైఙ్కర్యమ్) కైఙ్కర్యప్రార్థనా.

కేచిత్తు, కృత్స్నస్యమన్త్రస్య స్వరూపపరత్వపక్షే కథం వాక్యత్రయత్వమిత ఆహ (అతావతిత్యాది). కైఙ్కర్యమ్-కిఙ్కరత్వమ్; అనన్యభోగత్వమ్. తథాచ, త్రివిధస్వరూపప్రతిపాదకతయావాక్యత్రయత్వావిరోధ ఇతిభావ ఇత్యాహుః.

సర్వమిదంమన్త్రస్య ప్రణవఘటితత్వేస్యాత్, తదేవనసమ్భవతి. ధ్యానే ఆత్మసమర్పణేచ తస్యకరణతయావిధానేన స్వాతన్త్ర్యప్రతీతేరిత్యాశఙ్క్యప్రమాణబలాద్దధి ప్రపత్త్యాదివత్ స్వాతన్త్ర్యాఙ్గత్వయోరుభయోరప్యవిరోధ ఇత్యాహ (ఇతిలితి). (౧) "ఓమిత్యగ్రేవ్యాహరేత్" (౧) "ఓంనమోనారాయణాయేతిమన్త్రోపాసకః" (౨) "ప్రణవాద్యంనమోమధ్యం నారాయణపదాన్తిమమ్" ఇత్యాద్యత్రానుసన్ధేయమ్.

ననుప్రణవస్యైకాక్షరత్వే అనన్యార్హ శేషత్వరూపార్థాసిద్ధిః;

---

(౧) నారాయణోపనిషత్. (౨)

(౩౦) మూన్రుత్తాక్షియిలే తయిర్రై నిత్తిత్తుక్కాణ్డ వెణ్ణెయ్యైత్తిరట్టి నాహ్పిలే మూన్రువేదత్తిలుమ్ మూన్రక్షరత్తైయుమ్ ఎడుత్తతు.

త్ర్యక్షరత్వే "ఓమిత్యేకాక్షరమ్" ఇతి శ్రుతివిరోధః; అష్టాక్షరత్వాసిద్ధిశ్చేత్యత ఆహ (ఇతిలితి). సంహితయా ఏకాక్షరత్వమ్, అసంహితయా త్ర్యక్షరత్వఞ్చేతి నవిరోధ ఇతి భావః. (౧) "ఆద్యన్తు త్ర్యక్షరం బ్రహ్మ త్రయీ యత్ర ప్రతిష్ఠితా। స గుహ్యోఽన్యస్త్రివృద్వేదో యస్తం వేద స వేదవిత్" ఇత్యాదికమిహ భావ్యమ్. మకారేఽక్షరశబ్దః స్మృత్యనురోధేన గౌణః ప్రయుక్తః.

కేచిత్తు, (౨) "ఓఙ్కారో భగవాన్విష్ణుః" ఇత్యాదిభిర్బ్రహ్మవాచకతయా ప్రసిద్ధస్య ప్రణవస్య అభిహిగ్భ్యధ్వ్యసంహితాది వచనవిరుద్ధం శేషత్వపరత్వమసమ్భవీత్యత ఆహ (ఇతిలిత్యాది). మన్త్రైకదేశ ప్రణవస్త్ర్యక్షర ఇత్యర్థః. తథా చ పరమాత్మ ప్రధానత్వద్వ్యక్షరత్వాదివచనమష్టాక్షరాఙ్గ ప్రణవవిషయమ్. న చ యోజనాన్తరం యోజనాన్తరవిరోధీతి పాద్మసంహితాదావష్టాక్షరాఙ్గ ప్రణవస్యైవ బ్రహ్మపరత్వోక్త్యానపి చ న క్షతిరితి భావ ఇత్యాహుః.

(౩) "ఓమిత్యేకాక్షరమ్" ఇతి శ్రుత్యా అష్టాక్షరత్వలిఙ్గసహకృతయా అష్టాక్షరాఙ్గప్రణవస్య ఏకాక్షరత్వే నిశ్చితే త్ర్యక్షరత్వవచనమన్యవిషయం స్యాదిత్యతో వివక్షితార్థాసిద్ధిరిత్యతః, అఙ్గేత్ర్యక్షరత్వం శ్రుతిసిద్ధమ్, విరోధోఽపి శ్రుత్యైవాపోదిత ఇత్యభిప్రేత్యాహ (ఇతిలిత్యాది). అష్టాక్షరం ప్రకృత్యైవ (౪) "ప్రత్యగానన్దం బ్రహ్మపురుషం ప్రణవస్వరూపమ్" ఇత్యర్థనరథవదర్థతశ్శబ్దతశ్చ ఉభయప్రధానకతాం ప్రణవస్య ప్రతిపాద్య, (౫) "అకార ఉకార మకార ఇతి, తానేకధా సమ

---

(౧) (౨) (౩) నారాయణోప (౪) (౫)

(౩౧) ఆకైయాల్ ఇతు సకలవేదసారమ్.

(౩౨) ఇతిల్ అకారమ్ సకలశబ్దత్తుక్కుమ్ కారణమాయ్ నారాయణపదత్తుక్కు సఙ్గ్రహమాయిరుక్కైయాలే, సర్వజగత్తుక్కుమ్ కారణమాయ్ సర్వరక్షకనాన వెమ్బెరుమానై చ్చొల్లుకిఱతు.

భర్త్తదేతదోమితి" ఇతి త్ర్యక్షరత్వం సంహితయా ఏకాక్షరత్వఞ్చోపపాదితమితి భావ ఇత్యప్యాహుః.

అక్షరత్రయస్యాప్యుత్పత్తిక్రమకథనముఖేన వైభవం ప్రకాశయన్నాచార్యోక్తక్రమేణ ప్రణవస్య త్రయీసారత్వముపపాదయతి (మూన్రుతాఖ్రియిలేయితి). (౧)"భూరితి ఋగ్వేదాదజాయత, భువ ఇతి యజుర్వేదాత్, సువరితి సామవేదాత్, తాని శుక్రాణ్యభ్యతపత్, తేభ్యోభితప్తేభ్యస్త్రయో వర్ణా అజాయన్త । అకార ఉకార మకార ఇతి, తానేకధా సమభరత్తదేతదోమితి" ఇతి శ్రుత్యా, (౨) "అకారఞ్చాప్యుకారఞ్చ మకారఞ్చ ప్రజాపతిః । వేదత్రయాన్నిరబృహద్భూర్భువస్స్వరితీతి చ" ఇతి స్మృత్యా చ వేదత్రయసారత్వమక్షరత్రయస్యోక్తమితి భావః. శ్రుతౌ, శుక్రాణి-హిరణ్యాని.

శ్రుతిస్మృత్యనురోధేన †(పరమ్పరయా, అనయా) ప్రణవస్య త్ర్యక్షరతాముపపాద్య, ఆద్యాక్షరార్థం దర్శయతి (ఇతిలిత్యాది). సకలజగత్కారణత్వ విశిష్టప్రతిపాదకత్వే సర్వశబ్దమూలత్వం హేతుః. భగవత్స్వరూపవాచకతా తు అకారస్య, (౩)"అకారో విష్ణువాచకః"(౪) "అనిషేధేపుమాన్విష్ణో" (౫) "అష్టాక్షరశరీరాజ్ఞ ప్రణవాద్యక్షరేణ తు । అకారేణాఖిలాధారః పరమాత్మాభిధీయతే" (౬) "అ ఇతి భగవ

---

(౧) అథర్వ-గోపథబ్రా-ప్ర-౬-(౨) మను-౨-౭౬ (౩) శేషసంహితా (౪) నిఘణ్టు
(౫) (౬) కైయట † కణ్ఠోక్తం క్వాచిత్కమ్

తో నారాయణస్య ప్రథమాభిధానమ్" ఇత్యాదిభిః ప్రసిద్ధైవేతి నతత్ర హేతుకథనముపయుజ్యతే.

హేతుశ్చ (౧)"అకారో వై సర్వా వాక్" ఇతి సామానాధికరణ్యేన, (౨)"వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ" (౩)"ఓఙ్కారప్రభవా వేదాః"(౪) " తస్య ప్రకృతిలీనస్య " ఇత్యాదిభిస్సకలలౌకికశబ్దమూలవైదికశబ్దమూలభూతప్రణవప్రకృతిత్వోక్త్యా, (౫) "అకారస్సస్వరానన్యాన్ హలశ్చైవససర్జహ" ఇతి వారాహవచనేనచసిద్ధ్యతి. తస్యచ ఉక్తసాధ్యసాధకత్వమన్యత్ర వ్యతిరేకసహచారగ్రహాత్. నచాప్రయోజకత్వమ్; (౬)"సమస్తశబ్దమూలత్వాదకారస్య స్వభావతః। సమస్తవాచ్యమూలత్వాద్బ్రహ్మణోఽపి స్వభావతః॥ వాచ్యవాచకసమ్బన్ధస్తయోరర్థాత్ప్రతీయతే" ఇతి వామనపురాణోపబృంహితతయా, (౭) "సర్వభూతస్థమేకం నారాయణం కారణరూప మకారం పరబ్రహ్మోమ్"ఇతి శ్రుత్యానుమతత్వాత్.

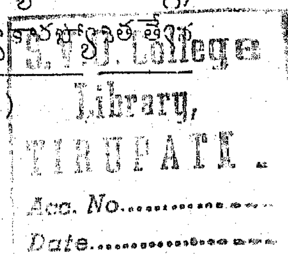
శ్రుతౌ అకారమితి ప్రథమార్థశ్చాన్దసమ్; ఓమితి సప్తమ్యన్తం ఘటకత్వమ్ ; తదర్థః అకారాన్వయీ; వదతీతి శేషః. అన్తర్యామితయా నారాయణపదేనాభిహితం పరంబ్రహ్మైవ అకారః కారణతయా వదతీతి శ్రుతేస్సముదితార్థః. స్మృతౌ, అర్థాత్-అనుమానాత్. (౪)"యద్వేదాదౌ"ఇతిశ్రుతిస్తు-(౮) "బ్రహ్మణః ప్రణవం కుర్యాత్" ఇత్యాది వచనసిద్ధనియత వేదాద్యన్తపాఠప్రణవప్రకృత్యకారవాచ్యముద్దిశ్య తస్య నిరతిశయమైశ్వర్యం విదధాతీతి శ్రుతిముపాదాయ,(౯)"యోఽసావకారవాచ్యో వై విష్ణుర్నారాయణో హరిః। స ఏవ పురుషో నిత్యః

(౧) ఐతరేయ-అర- (౨) వి-పు-౧-౫-౬౩ (౩) ధ్యానబిన్దూపనిషత్
(౪) తై-నా- (౫) (౬) వామనపురాణే-
(౭) నారాయణోప- (౮) (౯)

పరమాత్మా మహేశ్వరః । తస్యాంశభూతమైశ్వర్యం యస్మిన్కస్మింశ్చ వర్తతే। తస్మిన్నీశ్వరశబ్దోఽపి ప్రోచ్యతే మునిభిస్తథా। నిరుపాధీశ్వరత్వన్తు వాసుదేవే ప్రతిష్ఠితమ్ । ఆత్మేశ్వర ఇతి ప్రోక్తో వేదవాదైస్సనాతనైః । తస్మాన్మహేశ్వరత్వన్తు వాసుదేవే ప్రతిష్ఠితమ్" ఇతి పాద్మపురాణోపబృంహణాదవగమ్యతే. విధేయమహేశ్వరత్వసామర్థ్యాదేవ (౧) "అకారో బ్రహ్మవిష్ణ్వీశ" ఇత్యాది కోశావగతాఽకారాభిధేయభావస్యాపి బ్రహ్మాదేః పునరాధేయ ఇవైకాన్త్యనుగమస్యానోద్దేశ్యతా; ఇహాత్యస్యాత్వ కారస్య అర్థతో నారాయణపదసమానాధికరణస్య నాన్యపరత్వశఙ్కా లేశోఽపీతి, (౨) "అష్టాక్షరశరీరాఙ్గ ప్రణవాద్యక్షరేణ తు" ఇత్యేతత్ ప్రత్యభిజ్ఞాపయితా ఇతిలిత్యనేన సూచితా. అన్యప్రదేశేషు మన్త్రేషు కథఞ్చిదకారస్య అన్యపరతా; ప్రణవస్యైవ వా ఏకాక్షరత్వం వా భవతు, సర్వరక్షకత్వవిశిష్టాఽభిధాయకత్వే నారాయణశబ్దసఙ్గ్రహాత్వం హేతుః.

అకారస్య రక్షకత్వాఽప్రతిపాదకత్వే శరీరతయా రక్ష్యత్వ ప్రతిపాదకస్య నారాయణపదస్య తద్వివరణత్వానుపపత్తేః. నచాన్యోన్యాశ్రయః; (౩) "ఆద్యన్తు త్ర్యక్షరం బ్రహ్మ త్రయీ యత్ర ప్రతిష్ఠితా। సగుహ్యోఽన్యస్త్రివృద్వేదః" ఇత్యాదిభిః ప్రణవస్య సర్వార్థప్రతిపాదకత్వావగమేన తద్గతాఽకారస్య నారాయణశబ్దసఙ్గ్రహత్వసిద్ధేః. అకారస్యోక్తరీత్యా త్రివిధ కారణత్వబోధకత్వేన, నారాయణపదస్య చ తదాక్షిప్త జ్ఞానశక్త్యాదిగుణయోగ శరీరశరీరిభావాది సంవలితకారణత్వ ప్రతిపాదకతయా చ వివరణవివరణీభావే నిశ్చితే శరీరతో వ్యక్త్యర్థసిద్ధస్య కరణసాధనాఽయనపదబోధ్యస్య రక్షకత్వస్యాపి అకారేసఙ్గ్రహేణ సమ్ప్రతిపన్నదృష్టాన్తేన ప్రతిపాద్యత్వే స్వ...

(౧)   (౨)   (౩)

అవయవవ్యుత్పత్తివశేన స్వతఃప్రాప్తాయా రక్షకత్వబోధకతాయా అత్యాజ్యత్వాత్.

వ్యుత్పత్తిస్తు ;- కుమారవేదాన్తాచార్యైః, తత్త్వదీపకృతా చ, "అవ-రక్షణే" ఇత్యస్మాద్ధాతోః, (౧) "అన్యేభ్యోఽపిదృశ్యతే" ఇతి క్విప్రత్యయే, "లోపోవ్యోర్వలి" ఇతి ధాతోర్వకారలోపే, "వేరపృక్తస్య" ఇతి ప్రత్యయవకారే చ లుప్తే సతి, అ ఇతి వ్యనతిష్ఠత ఇతి ప్రదర్శితా. దృశిగ్రహణం విధ్యన్తరోపసఙ్గ్రహణార్థమ్. క్విబ్వచిప్రచ్ఛ్యత్యాదివార్త్తికాని ఉదాహరణమాత్రార్థాని. అతోఽనజ్వరత్వరేత్యూఠితి తేషామాశయః. అత ఏవ క్విప్చేతి నోక్తమ్: తత్ర హి, ఊః జనానవతీతి జనౌరిత్యర్వాచీనైరుదాహృతమ్. అన్యేభ్యోఽపిదృశ్యత ఇతి విచిత్యేవ యద్యపి సువచమ్. తథాపి, తాచ్ఛీల్యాదిరూపార్థ విశేషలాభాయ తాచ్ఛీలికః క్విబుక్తః. క్విప్రత్యయశబ్దో వా ఆచారక్విబన్తత్త్వస్మాత్కర్త్తరి క్విపి వ్యుత్పన్నః విచమాచష్టే; దృశ్యత ఇతి విజ్విషయసూత్రస్య పృథక్కృతత్వానువాదః. "అనుబన్ధలోపం కృత్వా" ఇతి తత్త్వదీపోక్తిర్వస్తుకథనమాత్రపరా. "అవతేర్డః-అః" ఇతి భాష్యోక్తన్యాయేన "అన్యేష్వపిదృశ్యతే" ఇతి అవతేర్డప్రత్యయ ఇత్యపి సువచమ్. అదాదిభ్యోఽనేకేభ్యో ధాతుభ్యో వ్యుత్పత్తిసమ్భవాదవతేరస్యానేకార్థత్వాదభిమతవ్యుత్పత్తిసిద్ధార్థవిశేషలాభాయ నారాయణశబ్దసఙ్గ్రహాత్వరూపహేతుకథనమ్. అదాదేః పరిఖాదివత్ కర్మణి డప్రత్యయే కర్మసాధనాఽయసశబ్దోదిత ప్రాప్యత్వలాభసమ్భవేఽపి చతుర్థ్యన్తాఽకారలభ్యశేషిత్వవశేనైవ తత్సిద్ధిసమ్భవాత్తద్బోధకత్వానుక్తిః. ఆచార్యోక్తం ప్రళయకృత్త్వమపి ఉపాదానకారణత్వబలాదేవ సిద్ధ్యతీతి. అదాదిభ్యో డప్రత్యయాన్తేభ్యో వ్యుత్పత్తౌ చరాచరగ్రహణకర్తృత్వ

(౧) పాణినిసూత్రమ్.

సిద్ధావపి నపృథక్ తత్ప్రదర్శనంకృతమ్. వ్యసక్తిత్వాదౌ ఉత్పాదకత్వ బోధకత్వదర్శనాత్, అనక్తేర్ణప్రత్యయేవ్యుత్పత్త్యా సత్కార్యకారణత్వ లాభసమ్భవాత్, నారాయణశబ్ద సఙ్గ్రహత్వమివ సకలశబ్దమూలత్వమపి వ్యుత్పత్త్యుపష్టమ్భా†త్కృతమ్. అనుశిష్టశ్చాకారో హేతావితి.

కేచిత్తు, నారాయణశబ్ద సఙ్గ్రహత్వ ముభయార్థత్వే హేతుః. కార్యకారణభావోపయోగిశరీర శరీరిభావోక్త్యా, *నరాజ్జాతానీతి వ్యుత్పత్త్యాచ తత్రాపికారణత్వ బోధనాదిత్యప్యాహుః.

వస్తుతోఽడప్రత్యయస్వీకారే అజాదీనామేకాచాం సర్వేషాం ధాతూనాం ప్రకృతిత్వసమ్భవేన వ్యవస్థితార్థకతాస్యాత్. ఇత్యగ్రేర శబ్దస్యడప్రత్యయాన్తతయా వ్యుత్పాదయన్తోఽపి అకారస్యవిజన్తతామాహుః. అయత్యర్థస్యగతేరవతినైవాఽభిధాన సమ్భవాదన్యేషామవత్యర్థానామయతినాఽలాభాత్, అవతేరేవవ్యుత్పాదనయాఽవతేరపి రక్షణే ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాత్తదర్థతయై వాచార్యైర్యోజితమ్. జ్ఞానాదీనామవతినోపస్థితిరపి ఆక్షేపాదినోపస్థితేర్నవిశిష్యత ఇతి; అన్యేప్యుచితా ‡వ్యాప్త్యవగమప్రవేశాదయోఽర్థాగ్రాహ్యాః.

వ్యాప్తిర్బహిఃప్రవేశోన్తర్హింసా ప్రళయహేతుతా। ఆదానం వాకాన్తిరిచ్ఛా జగత్సృష్ట్యాదిగోచరా ॥ బహుధాభవనంవృద్ధిర్జ్ఞానం సర్వజ్ఞతాతథా। ఇత్యాద్యాఉదితా అర్థాస్సఙ్గ్రాహ్యా ఇహసూరిభిః॥

ఇదన్తుబోధ్యమ్ ;-సమస్తశబ్దమూలత్వ మకారస్యకారణత్వమాత్రమ్. నతూపాదానత్వమ్; శబ్దస్యభూతగుణత్వేన తదసమ్భవాత్. అకారంప్రతిసన్ధాయ ప్రణవఃప్రతిసంహితః। తతో వేదాభగవతాతతశ్శబ్దాశ్చలౌకికాః। ప్రకృతిత్వలయోర్వ్యక్తిం ర్వ్యజ్ఞాతవ్యోపచా

†(పా) శమేన ‡ వ్యాప్త్యుపగమ.

రతః । ప్రణవాద్యాస్తథా వేదాః ప్రణవేపర్యవస్థితాః । ఓఙ్కారప్రభవా వేదాస్త్రయీ యత్ర ప్రతిష్ఠితా । ఇతి ప్రణవమూలత్వం వేదస్యాప్యవగమ్యతే। తన్మూలత్వముకారస్య వక్తి పాద్మోపబృంహితా । తస్య ప్రకృతిలీనస్యేత్యేషా ప్రాత్యక్షికీ శ్రుతిః । తచ్ఛ్రుత్యా ప్రణవస్యాపి సర్వవాఙ్మయహేతుతా । అకారస్యాప్యతస్తౌల్యముభయోరిత్యపాకృతమ్ । యతో వేదాస్సముత్పన్నాస్తాః పునః ప్రతిసన్దధౌ । బహ్వృచబ్రాహ్మణేనాఽతో నవిరోధః ప్రసజ్యతే । యద్యపి ప్రణవాదిత్వం స్యాదుకారమకారయోః । తథాప్యకారః ప్రకృతిః ప్రాథమ్యాదుపబృంహణాత్ ॥

భగవతి తు కారణత్వం నిమిత్తోపాదానసహకారిత్వభేదభిన్నం త్రివిధమపి; *ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞేత్యధికరణే ఉపాదానత్వస్యాపి సమర్థితత్వాత్. సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టతయోపాదానమ్, సఙ్కల్పవిశిష్టతయా నిమిత్తమ్, కాలాదివిశిష్టతయా సహకారి చ పరం బ్రహ్మ. నిమిత్తోపాదానభేదసాధ్యకాన్యనుమానాని శ్రుతిబాధితాని; స్వాశ్రయశరీరకత్వలక్షణపరమ్పరాసమ్బన్ధేన పరిణామసత్త్వాదుపాదానత్వోపపత్తిః. అప్రయోగాన్నసమ్బన్ధాన్తరేణ తస్యోపాదానపదప్రవృత్తినిమిత్తత్వమ్. నిర్వికారశ్రుతయస్సాక్షాత్సమ్బన్ధేన వికారవిరహం ప్రతిపాదయన్త్యో నవిరుధ్యన్త ఇతి. నిత్యేషు సత్తానిర్వాహకత్వమేవ కారణత్వమ్; (౧) “ఇచ్ఛాత ఏవ తవ విశ్వపదార్థసత్తా” ఇత్యభియుక్తోక్తేరితి కుమారవరదాచార్యాః. నిత్యవిభూతేరపి పరిణామిత్వాత్ నిత్యముక్తానామపి పరిణామిధర్మభూతజ్ఞానవత్త్వాత్, కార్యత్వోపపత్తిరిత్యన్యే.

ఏవఞ్చ, అకారేణాఽత్ర ప్రథమతో బ్రహ్మలక్షణత్వేన శ్రుతం జగజ్జన్మాదికారణత్వముక్తమ్; ఉపాదానత్వోక్త్యైవ లయస్థానత్వసిద్ధేః; రక్షకత్వస్య అవయవవ్యుత్పత్త్యా ప్రతిపాదనాచ్చ.

---

(౧) వై - స్త - ౩౪

(33) రక్షిక్కై యావతు-విరోధియై పోక్కైయుమ్, అపేక్షితజ్ఞళై క్కొడుక్కైయుమ్.

(34) ఇవై యిరణ్డుమ్ చేతనర్ నిన్ఱ నిన్ఱవళవుక్కీడాయిరుక్కుమ్.

(35) సంసారికళుక్కు విరోధి-శత్రుపీడాదికళ్, అపేక్షితమ్-అన్నపానాదికళ్ ; ముముక్షుక్కళుక్కు విరోధి-సంసారసమ్బన్ధమ్; అపేక్షితమ్-పరమపదప్రాప్తి; ముక్తర్కళుక్కుమ్ నిత్యర్కళుక్కుమ్ విరోధి-కైఙ్కర్యహాని; అపేక్షితమ్-కైఙ్కర్యవృద్ధి.

అయాంస్తు విశేషః, యచ్ఛ్రుతౌ స్థితిహేతుత్వోక్త్యనన్తరం లయహేతుత్వముక్తమ్; ఇహ తు లాఘవానురోధాత్, *తజ్జలానితి శ్రుత్యనురోధాచ్చ ఉపాదానత్వానన్తరమేవ లయహేతుత్వోక్తిరితి తత్త్వదీపకృతః.

రక్షణం ద్వివిధమ్—బాహ్యమాభ్యన్తరఞ్చ ; ఆభ్యన్తరమన్తర్యామితయా సత్తానువర్తనరూపం చేతనాఽచేతనసాధారణమ్. బాహ్యన్తు రక్షణం చేతనమాత్రవిషయమ్. తచ్చ-ఇష్టప్రాపణమనిష్టనివర్తనఞ్చ. ఇష్టత్వానిష్టత్వే చ సుఖదుఃఖయోః స్వతః; అన్యత్ర తత్సాధనత్వాత్. అతశ్చేతనవిషయే ఈశ్వరస్య రక్షకత్వమ్- విరోధినివర్తకత్వే సత్యపేక్షితప్రదత్వమిత్యభిప్రేత్యాహ (రక్షిక్కై యావతు ఇత్యాది).

విషయవిశేషానిర్దేశేన సర్వవిషయత్వసిద్ధేః. తత్రతత్ర విరోధ్యపేక్షితాని వివిచ్య దర్శయితుం వ్యవస్థితత్వమాహ (ఇవై యిత్యాది). (చేతనర్ నిన్ఱ నిన్ఱవళవు) తత్తదధికారః. (సంసారికళుక్కు ఇత్యాది) సంసారిణో మోక్షేచ్ఛాశూన్యాః బద్ధాః. శత్రుపీడాదికళిత్యత్ర ఆదిశబ్దేన - ఆధివ్యాధ్యాదయస్సఙ్గృహ్యన్తే. అన్నపానాదికళి

(౩౬). ఈశ్వరనై యొళ్ళిన్దవర్ కళ్ రక్షకరల్లరెన్ఱుమిడమ్ ప్రపన్న పరిత్రాణత్తిలే శొన్నోమ్.

త్యాదిశబ్దేన - ఐహికపారలౌకికవిషయభోగపరిగ్రహః. పరమపదశబ్దశ్చాఽత్రవిరజోత్తరదేశమాత్రపరః. (౧)"విరజాపరమవ్యోమ్నోరన్తరా కేవలస్య స్మృతః" ఇతివచనాత్. ఆచార్యవ్యాఖ్యానేచ "భగవదనుభవాదికళుక్కు" ఇత్యాదిశబ్దః - ఆత్మానుభవసఙ్గ్రాహార్థ ఇత్యాహుః.

సంసారిశబ్దః - భగవదనుభవకామనాశూన్యమాత్రపరస్సన్ కైవల్యేచ్ఛూంశ్చసఙ్గృహ్ణాతి. విరోధ్యపేక్షితయోరాదిశబ్దౌ ఆత్మానుభవప్రతిబన్ధక సంసారసమ్బన్ధాఽఽత్మానుభవవిచ్ఛేదక ప్రకృతిసమ్బన్ధ నివృత్త్యాత్మానుభవాఽనువృత్తిపరౌ. ముముక్షుశబ్దస్య కైవల్యకామసఙ్గ్రాహకత్వే ముక్తశబ్దస్య కేవలసఙ్గ్రాహకతయా వక్తవ్యతయాచ కైఙ్కర్యవిచ్ఛేదవృద్ధిరూపవిరోధ్యపేక్షితప్రదర్శనస్య అసాఙ్గత్యప్రసఙ్గాదిత్యాహుః.

అత్రనిత్యముక్తవిషయే కేవలసహజకరుణాఽధీనారక్షా. సంసారివిషయే తత్తత్కర్మానుగుణా. ముముక్షువిషయే అనాదికాలప్రవృత్తాఽనన్తాపరాధతిరోహిత కరుణోద్బోధకభక్తి పురుషకార పురస్కార పూర్వకాశ్రయణాదిసాపేక్షేతి నశాస్త్రానుభవవిరోధః.

సంసారివిషయే సమ్బన్ధాశ్రయణకర్మజనితప్రీత్యాదిభిః మాతాపితృబ్రహ్మరుద్రాదీనాం రక్షకత్వస్య ప్రమాణసిద్ధత్వాత్ నసర్వప్రకారంరక్షణం భగవత్కర్తృకమిత్యతఆహ (ఈశ్వరనైయిత్యాది). భగవదితరైః క్రియమాణం సర్వవిధంరక్షణమపి భగవత్సఙ్కల్పాధీనమేవ; తదభావేతు తేషాం నరక్షణేచ్ఛా, నాపితచ్ఛక్తిరితి ప్రపన్నపరిత్రాణాఖ్యప్రబన్ధే ఉపపాదితమిత్యర్థః.

---

(౧)

(౩౭) రక్షకత్వమైత్యాతు పిరాట్టిసన్నిధి వేణ్డుకైయాలే ఇత్తిలే శ్రీ సమ్బన్ధమనుసన్ధేయమ్.

(౧) "అస్యామమచ" ఇత్యాది ప్రమాణసిద్ధ మిథున శేషత్వ సిద్ధ్యర్థమాహ (రక్షకత్వమిత్యాది). (౨)"లక్ష్మ్యా సహహృషీకేశో దేవ్యా కారుణ్యరూపయా। రక్షకస్సర్వసిద్ధాన్తే వేదాన్తేపిచగీయతే" ఇతి పత్నీసహితస్యైవ తస్యరక్షణవ్రతదీక్షితత్వాత్, రక్షకత్వప్రతిపాదకే అకారే శ్రీసమ్బన్ధోప్యర్థసిద్ధ ఇత్యర్థః.

శ్లోకేసిద్ధాన్తశబ్దశ్చతుర్విధసిద్ధాన్తపరః. (౩) "నహిపాలనసామర్థ్యమృతేసర్వేశ్వరంహరిమ్" (౪) "నసమ్పదాంసమాహారేవిపదాంవినివర్తనే। సమర్థోదృశ్యతేకశ్చిత్తంవినాపురుషోత్తమమ్" ఇత్యాదిభిర్భగవతఏవరక్షకత్వప్రతీతేః కథంలక్ష్మ్యాసహరక్షకత్వమిత్యపేక్షాయాం సహశబ్దవివక్షితం లక్ష్మీరక్షకత్వస్యాఽప్రాధాన్యం దర్శయతి (కారుణ్యరూపయేతి). కారుణ్యంరూప్యతే - ప్రకాశ్యతే అనయేతి కారుణ్యరూపా. తథాచ స్వాతన్త్ర్యతిరోహితభగవత్కారుణ్యోద్బోధకత్వమేవాఽస్యా రక్షకత్వమితిభావః.

రక్షతినావ్యసిష్టనివర్తకత్వేష్టప్రాపణత్వరూపేణ అభ్యర్థ్యత్వభూనసాఽభిగమ్యత్వ జననాదీనామపిసఙ్గ్రహాన్న లక్ష్మ్యారక్షణకర్తృత్వవిరోధః. నవారక్షతేస్సకృదుచ్చరితస్యాఽనేకార్థత్వప్రసఙ్గః; తదుక్తమ్; "కర్మానుకూల్యాచరణాత్సాహిత్యంకర్మసుశ్రియాః। ఇత్యుక్తంసీతితత్వజ్ఞైస్తచ్ఛ్రియోస్త్యేవసఃకృతౌ ॥ ముముక్షుత్వేఙ్చవిశ్వాసపూర్తిఙ్చోపజనయ్యసా । భూత్వాప్రభోరభ్యర్థ్యత్వం జనయన్త్యభిగమ్యతామ్। విశేషణతయాన్యాసదశాయామపితిష్ఠతి ॥ పాపనాశం

(౧) పాఞ్చరాత్రే. (౨) లక్ష్మీతన్త్రే-౨౮-౧౪. (౩) వి-పు-౧-౨౨-౨౧
(౪)

ప్రాప్యరుచిం ప్రాపకాధ్యవసాయితామ్ । న్యాసమీశప్రసాదఞ్చ
సోఽత్రాద్యోపకరోతినః॥" ఇతి. పత్న్యాః కర్మానుకూల్యాచరణఞ్చ ఆ
జ్యావేక్షణాద్యఙ్గకర్మకర్తృత్వం, ద్రవ్యస్వామిత్వస్య వ్యాసక్తత్వేన ద్ర
వ్యత్యాగరూపయాగనిర్వృత్త్యుపయికానుమతిశ్చ.

నచ "లిఙ్గవిశేషనిర్దేశాత్" ఇత్యధికరణే పత్న్యస్సాఙ్గప్రధానక
ర్తృత్వం సిద్ధాన్తితమ్. నహ్యుత్తరాధికరణే దమ్పత్యోర్వ్యాసక్తం
కర్తృత్వమిత్యుక్తమ్; పరన్తు పూర్వాధికరణే కర్తృస్థాయాస్సఙ్ఖ్య
యాః కర్తృత్వపూర్వావస్థాని యోజ్యత్వనియామకత్వవత్ లిఙ్గస్య
నియోజ్యతాధీనోత్తరావస్థకర్తృగతతయా సుపాభిహితస్య నియో
జ్యత్వనియన్తృతయా స్త్రియా అనియోజ్యత్వమాశఙ్క్య విషయశ
క్తేరేవ నియోజ్యత్వసమ్పాదకతయా తిఙభిహితసఙ్ఖ్యాయా విషయా
న్వయినియోజ్యత్వనియామకత్వసమ్భవేఽపి సుపా లిఙ్గబోధనాత్ప్రా
గేవ విషయబోధపూర్తేస్తదభిధేయలిఙ్గస్య న నియోజ్యత్వనియామక
త్వమిత్యుక్తమ్.

ఉత్తరాధికరణే చ, తిఙుక్తైకకర్తృకతావిరోధాత్ సహప్ర
యోగాభావాద్వేదాగ్నిరహితత్వేన పృథగధికారస్యాప్యసమ్భవా
దనధికారమాశఙ్క్య, అనేకపదార్థరూపశాస్త్రార్థైకదేశే కర్త్రన్తర
సమావేశేఽపి యజ్యర్థమాత్రాపేక్షయాశ్రితమేకత్వం న విరుధ్యత
ఇతి యజ్యర్థానుగుణానుమత్యాదౌ పత్న్యాః కర్తృత్వసమ్భవాత్
స్మృతిసిద్ధసహత్వాచ్చ అధికార ఇతి సిద్ధాన్తితమ్.

తథాచ శబరస్వామినోక్తమ్, "ప్రతికారకం క్రియాభేదాదధ్వ
ర్య్వాద్యనుప్రవేశవత్ పత్న్యనుప్రవేశేఽపి నాస్త్యేకవచనవిరోధః"
ఇతి, "పత్నివ్యాపారస్త్వన్య ఏవ" ఇతి చ. ఉక్తఞ్చ భావనాథేన "అను
మతిరూప ఇత్యర్థః" ఇతి. "ద్వాదశశతేపకేసపట్పఞ్చాశత్" ఇత్యా

దిభాష్యమ్, యదీత్యధ్యాహృత్య, యదిద్వాదశశతేవిభాగః, తర్హి స్యాదేకత్వహానిరిత్యేవం యోజనీయమితినయవివేకఏవోక్తమ్.

నహ్యనుమన్తృత్వేపత్న్యాః కిఞ్చనప్రమాణమస్తీత్యసత్; "పత్న్యైవానుమతంనిర్వపతి" ఇత్యాది లిఙ్గదర్శన సహకృతాఽన్యథానుపపత్తేరేవప్రమాణత్వాత్. ఆక్షేపోపస్థితపత్న్యనుమతౌ స్వర్గకామనియోజ్యకత్వాన్వయే తత్పూర్వకయజత్యర్థేచ ఏకకర్తృకత్వస్వర్గకామనియోజ్యకత్వాన్వయేబాధకాభావాత్. ఫలవాక్యేస్త్రీవ్యాపారోపాదానాఽనుపాదాన వికల్పకృతదోషానిరవకాశాః. అనుమత్యంశేపిస్వర్గకామనియోజ్యకత్వాన్వయేచ యజ్ఞపత్న్యాది తాత్పర్యగ్రాహకమ్. ఏవఞ్చపత్న్యాంయజమానాశబ్దః ప్రయుజ్యమానోయాగార్థాఽనుమతిలాక్షణిక ధాతుఘటితోబోధ్యః.

వ్యాసక్తకర్తృకతావాదేపి స్త్రీత్వస్యకర్తృత్వపర్యాప్త్యధికరణపూర్త్యభావాదముఖ్యతైవ; సహత్వేపూర్వస్య ప్రవృత్త్యున్ముఖత్వపూర్వకమపరస్య ఉన్ముఖత్వమ్; సాహిత్యేతుల్యతయోన్ముఖత్వం పశ్చాచ్ఛిన్నవేశిచాల్పవ్యాపారాదపీతి, నయవివేకగ్రన్థః ప్రాధాన్యమాత్రోపలక్షణార్థ ఇతి నలక్ష్మీసహాత్వానుపపత్తిరితి.

వార్తికకారానుయాయిభిస్తు, యద్యపి యజ్యర్థేసహత్వసిద్ధయే పత్న్యా అపి కర్తృత్వమాశ్రితమ్. తథాపి, "పుత్రేణసహాగతః" ఇత్యాదావివ క్రియావ్యక్తిభేదాద్ధాత్వర్థతావచ్ఛేదకరూపేణ తుల్యక్రియాన్వయిత్వమాత్రస్యైవ వక్తవ్యతయానరఞ్జకత్వే సాహిత్యానుపపత్తిరితి నతద్రీత్యభ్యుపగమేపి ప్రకృతానుపపత్తిః.

యదిచ, అత్రరఞ్జకత్వం నాధికారివిశేషవిషయమ్; కిన్తుసర్వవిషయమిత్యాస్థీయతే; తదానుమన్తృత్వమేవాస్యాః స్వాహిత్యమ్. నహివల్లభానుమతింవినాభగవాన్కిమపికర్తుమీష్టే యథోక్తమహి

(౩౮) అత్ర భగవత్సేనాపతిమిశ్రక్ వాక్యమ్ "అవన్ మార్పై విట్టుప్పిరియిల్ ఇవ్వక్షరమ్విట్టుప్పిరివతు.

ర్బుధ్న్యసంహితాయామ్;—"ఏకాత్విచ్ఛాత్మికాతస్య తథాన్యాతు క్రియాత్మికా। ప్రథమాపరమాలక్ష్మీర్జగత్ప్రియకుటుమ్బినీ। తత్వవిద్భిరిదంప్రోక్తం ద్వితీయేహ సుదర్శనమ్। తస్మాల్లక్ష్మ్యా వినా దేవస్సఙ్కల్పేనప్రభుర్హరిః। అనేనాపివినాకర్తుం కిఞ్చిన్నార్హతి కేశవః" ఇతి.

పరస్తు వ్యాఖ్యానే కారుణ్యరూపయేత్యస్య నాతిప్రయోజనమితి పూర్వోక్తవ్యాఖ్యాఆదృతా; । యదిచాత్ర తావద్రక్షకత్వమేవ ప్రతిపిపాదయిషితంస్యాత్, తతః కారుణ్యరూపయేతి లక్ష్మీవిశేషణమనర్థకంస్యాత్; కారుణ్యరూపత్వం కారుణ్యప్రాచుర్యఞ్చేత్, రక్షకత్వాతిశయ ప్రతిపాదనాత్సహత్వాఽనుపపాదకతా. భగవత్కరుణారూపయేతి కారుణ్యరూపయేత్యస్యార్థః, "శ్రేయసీం శ్రీనివాసస్య కరుణామివరూపిణీమ్" ఇత్యాచార్యసూక్త్యావగమ్యతే. ఏవఞ్చ, ఉపక్రమావగత కరుణాత్వరూపణానుగుణ్యేన రక్షకత్వం రక్షణసాధనతారూపమితి నిశ్చీయత ఇతి నాత్రరక్షణకర్తృత్వే సాహిత్యమిత్యాహుః. ఏతత్సర్వమభిప్రేత్య "రక్షిక్కుమ్బోతు పిరాట్టిసన్నిధి వేణ్డుక్రైయాతే" ఇత్యుక్తమ్.

"శ్రీసమ్బన్ధముమ్" ఇత్యత్ర శ్రీరిత్యుక్త్యా ఘటకత్వోపయోగ్యుభయ సమ్బన్ధస్సూచ్యతే; "శ్రీయతేచాఖిలైర్నిత్యం శ్రయతేచ పరంపదమ్" ఇతిహినిరుచ్యతే.

అకారే శ్రీసమ్బన్ధో నియమతో భాసత ఇత్యత్ర ఆప్తసంవాదమాహ (అత్రేతి). (అవన్ మార్పై ఇత్యాది) తద్వక్షస్స్థలనివత్త్వాచకశబ్దేపి నియమతః ప్రకాశత ఇత్యర్థః. అయంభావః; అకారేణ.

కారణత్వరక్షకత్వే ప్రతీయేతే. తత్ప్రతిపాదకేషుచ, (౧) "సర్వేనిమేషాజజ్ఞిరేవిద్యుతః పురుషాదధి" (౨) "ఆదిత్యవర్ణంతమసః పరస్తాత్" ఇతిచ దివ్యమఙ్గళవిగ్రహయోగశ్రవణాత్, తదపృథక్సిద్ధేయం తత్ప్రతీతౌనియమతః ప్రతీయత ఇతి. స్వరూపే అపృథక్సిద్ధిర్హి సర్వసాధారణేనాతిశయకరీతి తత్పరిత్యాగః. తద్వక్షస్స్థలాలయతాఖ్యాస్యా అతిశయస్సర్వ్యతే, (౩) "కాచాన్యాత్వామృతేదేవిసర్వయజ్ఞమయం వపుః । అధ్యాస్తేదేవదేవస్య యోగిచిన్త్యంగదాభృతః" ఇతి. ఏవం రక్షణాన్యథానుపపత్త్యా కారణాఽసాధారణవిగ్రహనిరూపకత్వేనచ. అత్రలక్ష్మీప్రతీతిరుక్తా.

నన్వేవమకారేణ తస్యాఅనుక్తేర్నాస్యా భగవచ్ఛేషత్వంసిద్ధ్యేత్. తథాచ నారపదసఙ్గ్రహత్వఞ్చ తస్యానోపపద్యతే. నచాస్యా భగవచ్ఛేషత్వమేవనాస్తి; (౪) "ఈశ్వరీంసర్వభూతానామ్" ఇతి శ్రుత్యా ఈశ్వరత్వప్రతీతేరితివాచ్యమ్. చిదచిచ్ఛేషిణ్యా అప్యస్యా భగవచ్ఛేషత్వావశ్యమ్భావాత్.

ఉక్తఞ్చాస్యాభగవచ్ఛాస్త్రే, "లక్ష్మ్యాస్సమస్తచిదచిత్ప్రపఞ్చవ్యాప్యస్తదీశస్యతుసాపిసర్వమ్। తథాపి సాధారణమీశితృత్వం శ్రీశ్రీశయోర్ద్వావచనద్వైకశేషీ ॥" "మమతస్యాశ్చసేనేశనైలక్షణ్యమిదంశృణు । మచ్ఛేషభూతాసర్వేషామీశ్వరీవల్లభామమ । తస్యాశ్చ జగతశ్చాహమీశ్వరో వేదవిశ్రుతః । అస్యామమచ శేషంహివిభూతిరుభయాత్మికా । ఇతిశ్రుతిశిరస్సిద్ధంమచ్ఛాస్త్రేష్వపినారద। యథా స్వంస్వామినోరక్ష్యంరక్షన్తిస్వయమేవహి । ఏవంసర్వస్యజననీంలక్ష్మీం లక్ష్మీధరస్స్వయమ్ । చతుర్ధావ్యూహ్యచాత్మానం స్వభూతాంపరి

(౧) తై-నా- (౨) పురుషసూక్తమ్. (౩) వి-పు-౧-౯-౧౨౩
(౪) శ్రీసూక్తమ్.

రక్షతి॥" ఇత్యాదిభిర్వచనై ర్భగవచ్ఛేషత్వనియామ్యత్వ స్వత్వరక్ష్యత్వాదికమ్. "లక్ష్మ్యాస్సమస్తః" ఇతి వచనేవ్యాప్యపదం శేషపరమ్. శ్రియోవిభుత్వేఽణుత్వేవా ప్రపఞ్చమాత్రవ్యాపకత్వాసమ్భవేన యథాశ్రుతాఽసఙ్గతేః ; తథాప్యవాన్తరశేషత్వ సద్భావేపి "ఈశితృత్వం-జగచ్ఛేషిత్వమావయోరతిశయాధాయకంభూయాత్" ఇత్యేకేచ్ఛాసిద్ధమేకం తదిత్యాహ (ద్వాచసదైకశేషీఇతి). (౧)"పతింవిశ్వస్య" ఇతి సర్వశేషిత్వమభిధాయ, "ఆత్మేశ్వరమ్"ఇతి శేష్యన్తరశూన్యత్వబోధాయకథనాత్, (౨) "బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః" ఇత్యాదౌచ స్వామ్యాదితివ్యాఖ్యాతత్వాత్, "ద్వాచసదైకశేషీ"ఇత్యేతదనురోధేన ఈశితృపదంశేషి పరంవ్యాఖ్యాతమ్. నచసర్వభూతేశ్వరత్వాది వచనసామ్యేన పతిపత్నీభావేన శేషశేషిభావాది - అన్యోన్యేచ్ఛాధీనమితి నిశ్చీయత ఇతివాచ్యమ్. (3) "ఏషసర్వేశ్వరః" ఇత్యాదివాక్యానాం విధాయకత్వాత్; ద్వయోరపిస్వతన్త్రత్వనిశ్చయే (౪) "ఈశ్వరీంసర్వభూతానామ్" ఇత్యాదీనాం స్తుతిపరత్వేన తత్రసర్వపదస్య భగవద్వ్యతిరిక్తపరతయా సఙ్కోచసమ్భవాత్ ; నారశబ్దార్థత్వేన భాష్యకారాదిభిశ్శ్రియోవ్యాఖ్యానాచ్చ భగవతస్స్వామ్యేతి నియామకత్వంగమయతి. ఉక్తంహిభగవచ్ఛాస్త్రే "జ్ఞానాదయోగుణారూపం లక్ష్మీర్నిత్యానపాయినీ। భూమినీళాదయోదేవ్య శ్శేషాద్యానిత్యసూరయః" ఇత్యారభ్య "తత్సర్వంనారముచ్యతే" ఇత్యన్తేన లక్ష్మ్యాఅపి భూమినీళాదివత్ నారశబ్దవాచ్యత్వమ్.

నచ, భగవద్వ్యతిరిక్తనియామకత్వస్య నరనియామ్యత్వాదావనుపపత్తి రితి వన్నై రూప్యేణ నరసమ్బన్ధవ్యుత్పత్తిమాత్రాశ్రయ

(౧) తై-నా-౧౧ (౨) గీ- (౩) బృహ-౬-౪-౨౨
(౪) శ్రీసూక్తమ్.

ణా ముపపత్తిమత్. కిఞ్చ శ్రీవిషయేషు భగవద్విషయేషు చేశ్వరత్వ వాక్యేషు క్వసర్వశబ్దసఙ్కోచః కల్పనీయ ఇతిసమ్ప్రధారణాయాం భూయస్సు భగవద్విషయేషువాక్యేషు సఙ్కోచకల్పనాపేక్షయా అల్పతరేషు శ్రీవిషయేష్వేవవాక్యేషు సఙ్కోచకల్పనాన్యాయ్యేతివినిగమకంస్ఫుటమేవ.

“ఏషసర్వేశ్వరః” ఇత్యాదికఞ్చ, “తస్యాశ్చజగతశ్చాహమీశ్వరో వేదవిశ్రుతః” ఇత్యుపబృంహితమితి తత్రత్యసర్వశబ్దస్య శ్రీసఙ్గ్రాహకత్వమావశ్యకమ్.

యత్రచలక్ష్మ్యా ఈశ్వరత్వంశ్రూయతే, తత్రసర్వత్రాపి భగవత్పత్నీత్వం హేతుశ్శ్రూయతే; యథా (౧) “అస్యేశానాజగతో విష్ణుపత్నీ”ఇతి, (౨)“విష్ణుపత్న్యఘోరాస్యేశానాసహసః” (౨)“రాడసిబృహతీశ్రీరసీన్ద్రపత్నీధర్మపత్నీ” (౧), “ఈశ్వరీంసర్వభూతానాం త్వామిహోపహ్వయేశ్రియమ్”(౪) “ఈశానాదేవీభువనస్యాధిపత్నీ” ఇత్యాదిషు.

శ్రీశబ్దోహి-(౫) “శ్రయన్తీవైష్ణవంభావంసాశ్రీరితినిగద్యతే। శ్రయతేచపరంభావమ్”ఇత్యాదిభిర్భగవదాశ్రయణనిమిత్తకః. “శ్రద్ధాదేవీ” ఇతిచపూర్వమభిధానాత్, “ఈశానాదేవీ” ఇత్యత్ర దేవీశబ్దః పుంయోగవిహితఙీషన్తః. “నిరుపాధీశ్వరత్వన్తువాసుదేవేప్రతిష్ఠితమ్” ఇతిచోచ్యతే; నతు శ్రీవిషయేశ్వరవచనేషు సర్వశబ్దేన భగవత్సఙ్గ్రహశ్శక్యః; శ్రుతవిష్ణుపత్నీత్వవిరోధాత్. (౬)“నతస్యేశేకశ్చన” (౭) “నతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యతే” ఇత్యాది నిషేధాచ్చ.

నచసర్వభూతేశ్వరత్వ సాధకధర్మిగ్రాహకమానాన్తర ప్రవృత్తి

---

(౧) శ్రీసూక్తమ్ (౨) భూసూక్తమ్ (3) (౪)
(౫) (౬) తై-నా-౧-౨ (౭) శ్వే-౬-౮

కతయా తస్యాఽసఙ్కోచకత్వమ్; కారణత్వాదినా ధర్మిగ్రహసమ్భ
వాత్. (౧) "తమీశ్వరాణాంపరమంమహేశ్వరమ్" (౨) "పతింవిశ్వ
స్యాత్మేశ్వరమ్" ఇత్యాదినా మీశ్వరాన్తరనిషేధవిశిష్టసర్వేశ్వరత్వ
బోధకానాఞ్చసత్త్వాత్. అతోऽపతిపత్నీవిషయ సర్వభూతేశ్వరత్వ
వచనయోస్సామ్యమ్. నచ, (౩) "ఇచ్ఛాగృహీతాభిమతోరుదేహః"
ఇత్యాదివత్ పత్న్యా ఐశ్వేశత్వమైచ్ఛికమితి కిఞ్చనప్రమాణం ప
శ్యామః ;

బహ్వృచసంహితాయాఞ్చ, అష్టమేఽష్టకే, లక్ష్మీసూక్తే,
"అహంరుద్రేభిః" ఇత్యాదినా సర్వేషాందేవానాం స్వానుచరత్వంస్వ
పోష్యత్వఞ్చోక్త్వా, "అహందధామిద్రవిణంహవిష్మతేసుప్రావ్యే
యజమానాయసున్వతే" ఇతి సుప్రావ్యశబ్దితరక్షణకామాయ అహ
మేవద్రవిణం దదామీత్యభిధాయ, "అహంరాష్ట్రీసఙ్గమనీవసూనా
మ్" ఇతిదీప్తియోగధనప్రాపకత్వ రోగాదినివర్తకత్వ భగవత్ప్రధా
సమహిషీత్వైశ్వర్యకామనైక దేవప్రతిష్ఠాపితత్వాన్యుపన్యస్య, "మ
యా సోఽన్నమత్తి"ఇతి ఈశితవిష్ణుపత్నీసమ్బన్ధిశ్రవణకాయికవ్యా
పారధ్యానైస్తద్విపర్యయైరన్నప్రాప్తివినాశావితిమయోక్తమేతచ్ఛ్ర
ద్ధేయమిత్యుక్త్వా, "అహమేవస్వయమిదంవదామి" ఇత్యాదినావక్ష్య
మాణార్థే విశ్వాసముపజనయ్య, "యంకామయేతమ్ముగ్రంకృణోమి"
ఇత్యాదినా స్వసఙ్కల్పాదేవరుద్రాదీనాం రుద్రాదిత్వప్రాప్తిస్తత్త
త్కాలీనవాఞ్ఛావిశేషప్రాప్తిశ్చేత్యభిధాయ "అహంజనాయసమ
దంకృణోమి" ఇత్యాదినాసమదశబ్దితాఽఽనన్దహేతుత్వ సర్వవ్యాప్తి
త్వచతుర్ముఖ జనకత్వాన్యభిధాయ, "మమయోనిరప్స్వన్తస్సము
ద్రే"ఇతి, "అమ్భస్యపారేయమన్తస్సముద్రే" ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధో

(౧) శ్వే-౬-౭ (౨) తై-నా-౧౧ (౩) వి-పు-౬-౭-౭౪

భగవాన్ మమకారణమిత్యుక్త్వా, తతో వ్యతిష్ఠత ఇతి తదధీనసత్తాకత్వం స్వయమేవ ప్రత్యపీపదత్.

నచ, సముద్రేస్థ్వరిత్యాధారప్రధానమ్; యేనాऽర్థాన్తరశఙ్కా; తతో వ్యతిష్ఠత ఇతి చాగ్రేనిర్దేశో సమఞ్జసస్స్యాత్ వ్యాప్తిస్స్వరూపతో గుణతో వా; అహంసువే పితరమస్య మూర్ధన్ - ఇదంశబ్దేన వ్యవహితో పి రుద్రః పరామృశ్యతే. మూర్ధన్ - ప్రధానభూతే పరమపురుషే, సువే - ఉత్పాదయామీత్యర్థ ఇత్యేకే. అన్యే, జనస్యమూర్ధన్ - ఉపరివర్తమానం పితరం ద్యులోకం సువ ఇత్యర్థ ఇత్యన్యే. ఉత్తరత్రాప్యారభమాణా భువనాని విశ్వేతి, వాత ఇవేత్యనుసారాత్ స్పృశామీత్యర్థ ఇత్యేకే. ప్రకృతిర భగవదిచ్ఛాద్యభిమానితయా ప్రేరణానుమత్యాదిభిరుత్పాదయామీత్యర్థ ఇత్యన్యే. పరో దివా పర ఏనా పృథివ్యేతి విశ్వకర్మసూక్తోక్తం నారాయణం ప్రత్యభిజ్ఞాప్య, అహన్తు మహినా - మహిమ్నా ఏతావతీ సమ్బభూవేత్యర్థ ఇత్యేకే. ఏనేతి దీర్ఘశ్ఛాన్దసః. ద్యుపృథివ్యాదివర్తిభిరలభ్యః. ఏతావన్మహిమా మమ ఏన - విష్ణునా సమ్బభూవేత్యర్థ ఇత్యన్యే. ఏనాశబ్దస్య విశ్వకర్మసూక్తగతైనాశబ్దతుల్యార్థకత్వే ఏవం బభూవేత్యుక్తేర్వాక్యసాపేక్షత్వాత్ తత ఇతి చ ప్రకృతత్వానుక్తార్థలాభః. లక్ష్మీరకారదేహత్వాదకారేత్యుపక్రమ్య, "సర్గస్థితియతిజ్యోతిర్భక్త్యాపస్వప్రదోऽక్షరః" ఇతి ప్రాదుర్భావామృతత్వజ్ఞానాన్తర్గతప్రకృష్టసాక్షాత్కారాన్తస్యా భగవదధీనా ఇతి విస్పష్టం శ్రుత్యన్తరే ప్రదర్శితమ్.

ఏవమ్, "అకారేణోచ్యతే విష్ణుస్సర్వలోకేశ్వరో హరిః । ఉద్ధృతా విష్ణునా లక్ష్మీరుకారేణోచ్యతే సదా ।" ఇతి స్మృత్యన్తరేఽపి భగవదధీనత్వం వ్యక్తమ్. ఉత్కృష్టవిశిష్టతయా భగవత్సఙ్కల్పేనోద్ధృతేతి తదర్థః. ఉపరినత్వసిద్ధ్యర్థత్వం విగ్రహద్వారకమిత్యుక్తావపి, అకార

వాచ్యస్యైవ మహేశ్వరత్వమితి వాదోపబృంహిత శ్రుత్యభిధానాద నైశ్వర్యంవ్యక్తమ్. "శ్రీభూనీళాపతిర్యోసావీశ్వరస్స ఉదాహృతః। తస్మాత్సర్వేశ్వరత్వన్తు వాసుదేవే ప్రతిష్ఠితమ్" ఇతి శ్రీభూమినీళాపతిత్వమీశ్వరలక్షణం పురాణోక్తమ్.

"ఈశో నారాయణో జ్ఞేయ ఈశితా తస్య చాప్యహమ్। స్వాతన్త్ర్యరూపా సా విష్ణోః ప్రస్ఫురత్తా జగన్మయీ। స్వాతన్త్ర్యేణ స్వరూపేణ విష్ణుపత్నీయమద్భుతా" ఇత్యాది సంహితావచనైశ్చ ముఖ్యేశ్వరలక్షణం శ్రీరిత్యుచ్యతే. "ఈశ్వరా సర్వభూతానాం ప్రియేణ శేన సర్వదా। ఈశ్వరీత్యేవ మే నామ తేన దేవేన రూపితమ్" ఇత్యాదిభిశ్చ స్వగతమైశ్వర్యం తదధీనమితి స్వయమేవోక్తమ్.

(౧)"సత్యం సత్యం పునస్సత్యం శపథైశ్చాపి కోటిభిః॥ విష్ణుమాహాత్మ్యలేశస్య విభక్తస్య చ కోటిధా। పునశ్చానన్తధా తస్య పునశ్చాపి సహస్రధా। నైకాంశసమమాహాత్మ్యాః శ్రీశేషబ్రహ్మశఙ్కరాః" ఇతి పౌరాణికం వచః, (౨) "ఆనీదవాతం స్వధయా తదేకమ్" (౩) "శ్రద్ధయా దేవో దేవత్వమశ్నుతే" ఇతి భగవతోపి తదధీనప్రాణనత్వాదికం ప్రతీయత ఇతి శఙ్కా తు, ఆచార్యైరేవ చతుశ్శ్లోకీ భాష్యే పరిహృతా.

స్వస్మిన్నిధీయత ఇతి స్వధా సత్ప్రకీర్తితా। యద్వాధారణసామర్థ్యం స్వీయం భాష్యానుసారతః। అథాపి స్వధయేత్యుక్తా లక్ష్మీః పౌరాణికోక్తితః। సహ యోగే తృతీయేయం ద్రష్టవ్యా భారతేయథా। ప్రాణేభ్యోపి గరీయస్యాః ప్రాణదః ప్రాణ ఏవ సః। ఇతి హేతౌ తృతీయా వా తేనేయమితి దర్శనాత్। దేవత్వం ద్యోతమానత్వం తచ్చాభరణభూతయా। శ్రియా శ్రియః శ్రియో యాయుక్తం ప్రభయేవ వివస్వతః। అ-

(౧) (౨) ఋగ్వేద-౮-౪-౧౦ (౩) యజు-కాఠ-౩-౩-౩

థవాకమలాధీనం దేవత్వందేవనాన్వయః। వల్లభాప్రీతిముద్దిశ్యహారే
ర్వ్యాహరణాన్వయాత్ ॥

నచాత్రసహయోగే తృతీయేయమితిపక్షే అసతి బాధకేసహ
భావస్య తత్ప్రియాసమ్బన్ధనియతత్వాత్, లక్ష్మ్యాః కారణత్వప్రతీతిః.
అననసమ్బన్ధమాత్రప్రతీతేః. "అస్యామమచ శేషంహి" ఇత్యాద్యపత్క
పాతి ప్రమాణబలాత్పునః ప్రాప్యత్వమితివిశేషః.

మోక్షధర్మగతః, "ఏకాకీవిద్యయాసార్ధమ్" ఇత్యత్ర విద్యా
శబ్దః, "తతోభూయోజగత్సృష్టిం కరిష్యామీహవిద్యయా" ఇతి
వాక్యశేషౌచిత్యాత్ ప్రకృత్యాదివిషయ ఇత్యాచార్యైరభ్యుప
గతమ్. తేన "విద్యాసహాయవాన్ దేవోవిష్వక్సేనోహరిఃప్రభుః"
ఇత్యేతదపితుల్యమ్. శ్రీప్రకృత్యోర్విద్యాశబ్దప్రయోగస్సత్త్వాదిగుణో
న్మేషముఖేన విద్యాహేతుత్వాత్, విద్యాప్రవర్తకత్వాచ్చేతిభాషి
తః; "ద్వితీయంమిషత స్తస్య చిన్తాబుద్ధ్యాత్మికాబభౌ" ఇతిప్రకృత్య
"ఉమేతిసంజ్ఞయాసాతుతదాదిత్యేవ్యవస్థితా" ఇతివరాహవచనాచ్చ
భగవద్బుద్ధ్యభిమానిత్వావగమాత్, తత్ప్రియుక్తః శ్రియాంవిద్యా
శబ్దాభిప్రయోగ ఇతిమహాచార్యాః.

"ఏకోవిద్యాసహాయ స్త్వం యోగీయోగముపాగతః। జలశ
య్యాముపాసీనో యోగనిద్రాముపాగతః।" ఇతి హరివంశవచనగత
విద్యాశబ్దస్య "నగీర్వ్యవిశ్వంజగదాదికాలే శేతేమహాత్మాజలధేర్జలౌఘే।
దేవ్యాశ్రియాచామరలోలహస్తయా నిషేవ్యమాణఃపురుషోత్తమ
స్తదా। యశ్చైతేజలధౌనాగే దేవ్యాలక్ష్మ్యాస్సుఖావహే। పరమేష్ఠీ
హృషీకేశశ్శయనాయోపచక్రమే। పద్మాచాస్యాస్యయంలక్ష్మీర్దేహ
మాశ్రిత్యతిష్ఠతి। తతస్సపితిశాన్తాత్మా సర్వలోకపితామహః। తత

శ్చిన్తయతేభూయస్సృష్టిం లోకస్యలోకకృత్।”ఇత్యాద్యైకార్థ్యాత్ లక్ష్మీపరత్వమేవ.

ఉదాహృతవచనేషుచ నిగరణసృష్ట్యాద్యనన్వయిన్యాఏవచ అస్యాస్స్వాపానుకూలతాప్రతీతేర్నవిశిష్య ప్రతిపాదనానుపపత్తిః. “ఏకాకీవిద్యయాసార్థమ్” ఇత్యత్రవిద్యాశబ్దస్య లక్ష్మీవిషయత్వేపి “కృత్వాత్మస్థానిభూతాని” ఇతి పృథగుక్తేనోపాదానతావచ్ఛేదక సాధారణ్యప్రతీతిః. విచరణమాత్రే సాహిత్యప్రతీతేః. “తతోభూయో జగత్సృష్టింకరిష్యామి” ఇతితదభిమానికయాబుద్ధ్యేత్యర్థః. ప్రేరణాది నాలక్ష్మ్యా ఏవహేతుత్వంబోధ్యమ్.

“ఉపపదవిభక్తేః కారకవిభక్తిర్బలీయసీ” ఇతి తృతీయాపక్షే ఆచార్యైరుక్తః. అగ్రే“స్వధా†అధస్తాత్ప్రయతిఃపురస్తాత్”ఇత్యాది ప్రాకృతభోగవిభూత్యోః కీర్తనాదత్రత్యస్వధాశబ్దఃప్రకృతివిషయఇతి, మోక్షధర్మగతోవిద్యాశబ్దః ప్రకృతివిషయఇత్యప్యాహుః. “శ్రద్ధయాదేవః” ఇతి తృతీయాయాఃకారకవిభక్తిత్వేసమ్భవతి, నసహయోగనిమిత్తత్వంన్యాయ్యమ్; అథాపి సహయోగేతృతీయాస్యాత్; దేవత్వపదబోధ్యం నావశ్యంవిహరణరూపమేవ. మోదాదీనామపి తథాత్వసమ్భవాత్. నచావశ్యం విహరణంజగద్వ్యాపారరూపమేవ. నచేదంకారణవాక్యమ్; “శ్రద్ధయాదేవోదేవత్వమశ్నుతే” ఇత్యేతదస్యాస్తత్త్వరహస్యమితి సహస్రనామభాష్యోక్తిః, “తదాయత్తస్థితిత్వేపి” ఇత్యనేనవ్యాఖ్యాతా.

తాపనీయే, నృసింహశక్తింప్రస్తుత్య, “మాయయావాఏషానారసింహీసర్వమిదంసృజతి, సర్వమిదంరక్షతి,సర్వమిదంసంహరతి, తస్మాన్మాయామేతాంశక్తింవిద్యాత్,” ఇత్యాదినా మాయాశబ్దితాయాః

† అవస్తాత్.

త్వేవ్యసనలిప్స్వాదిహేతుత్వోక్తిః, "విష్ణోస్సామర్థ్యరూపత్వాత్" ఇతి సంహితావచనాఽవగతశక్త్యభిమానిత్వనిబన్ధనా. నారసింహీతినరసింహశక్త్యత్వాదినాకథితాయామాయాయాః పతితుల్యజగద్ధేతుత్వాది ప్రతిపాదనాసమ్భవాత్ ; తదేతద్ధర్మిణోక్తం నిదర్శనమ్.

"సఈంపాహియదృజీషితరుద్రః" ఇతి తన్మన్త్రోదాహరణాత్. తత్రసమ్పదోభిధానేపి ప్రకృతసఙ్గతైతదభిమానిన్యాస్తస్యా అపిరక్ష్యత్వప్రతీతేరవగన్తవ్యత్వాత్ ; రక్షకత్వస్యైవతద్ధితార్థత్వప్రతీతేః. (౧) "మాయాంవయునంజ్ఞానమ్" (౨)"మాయాన్తుప్రకృతింవిద్యాత్" ఇతివేదనిఘణ్ట్వాదివశేనమాయాశబ్దస్య ప్రకృతిభగవద్బుద్ధ్యభిమాని శ్రీపరత్వంవాశ్రీయతే. "శ్రియంలక్ష్మీమ్" ఇతిమన్త్రోదాహరణాత్. తత్ర "ఔపలామమ్బికామ్"ఇత్యాదయోలక్ష్మ్యాస్తత్తన్నిరుక్తివిశేషైస్తత్తద్విభూతియోగేనవా నిర్వాహ్యాఇతి చతుశ్శ్లోకీభాష్యేఉక్తమ్. విద్యాశబ్దో విద్యాభిమానిత్వాభిప్రాయః. తాపనీయోక్త మాయాశబ్దితలక్ష్మ్యాఏవ వారాహీంబుద్ధ్యభిమానిత్వకథనాత్.

"బ్రహ్మయోనిస్వరూపామ్"ఇతి బ్రహ్మభూతయోనిస్వరూపామిత్యర్థః;(౩)"మమయోనిర్మహద్బ్రహ్మ"ఇత్యుక్తేః, "తస్మిన్గర్భందధామ్యహమ్" ఇత్యుక్తేః. స"మమయోనిరప్సు" ఇత్యనేనతౌల్యమ్. శ్రియఃప్రకృత్యభిమానిత్వంపునః చతుశ్శ్లోకీభాష్యే, "జగదుత్పాదికాశక్తిస్తవప్రకృతిరిష్యతే । సైవనామసహస్రేషు లక్ష్మీశ్రీరితికీర్త్యతే । మూలప్రకృతిరీశానా" "ప్రకృతేఃపురుషాచ్చాన్యస్తృతీయోనైవవిద్యతే । ప్రకృతిశ్చపరాచేతివదన్తిపరమర్షయః ।" ఇత్యాదివచనబలాదుపపాదితమ్; ఆయుఃపదస్య జ్ఞానావిచ్ఛేదపరత్వాత్, తద్ద్వారకమస్యామోక్షసాధనత్వమితిస్ఫుటమ్. "బ్రహ్మయోనిస్వరూపామ్" ఇతి లక్ష్మీ

(౧) వేదనిఘణ్టు (౨) శ్వే-౪-౧౦ (౩) గీ-౧౪-౩

స్వరూపస్య భగవత్కారణకత్వోక్త్యా నారసింహత్వముపపాద్యత ఇత్యన్యే. బీజోక్తిప్రకరణేచాగ్రే "ఆకాశాదేవ" ఇత్యాదౌ ఏవకారశ్శ్రూయతే. శక్తిబీజవిధిస్తుత్యర్థశ్చ అన్యత్రసిద్ధస్యకారణత్వస్యేహాభిధానమితినైతత్కారణవాక్యమ్.

అత ఏవశక్తిమదభిప్రాయేణశక్తికారణత్వవర్ణనేపి నపునరుక్తిదోషః; ఉపబృంహితాచ తాపనీయశ్రుతిర్భాగవతేతృతీయస్కన్ధే: "సఏవవిశ్వంసృజతి సఏవావతిహన్తిచ । అథాపిహ్యనహఙ్కారాన్నాజ్యతేగుణకర్మభిః । ఏషభూతానిభూతాత్మా భూతేశోభూతభావనః । స్వశక్త్యామాయయాయుక్తస్సృజత్యవతిహన్తిచ "తమేవమృత్యుమమృతంతావ దేవం సర్వాత్మనావైహిజగత్పరాయణమ్" ఇత్యేవకారాయాత భగవదేకకారణకత్వవిరుద్ధం మాయాశబ్దితవస్త్వన్తరకారణకత్వమితి శఙ్కావారణాయప్రవృత్తత్వాత్. "సర్వాణిహవా" ఇతి ప్రథమముపబృంహితమ్. అథాపీతివిశేషణతయాపిమాయాసహిష్ణుతాంవారయితుం భూతానీతిశ్రుతిశబ్దప్రాప్తః; భూతాత్మేత్యనేన ఆకాశశబ్దో భగవత్పరఇతిజ్ఞాపయతి. స్వశక్త్యామాయయేతి కర్తృనిర్దేశ ఔపచారికఇతి ధ్వనయతి. మృత్యుశబ్దః - అనుష్టుభప్రత్యభిజ్ఞాపకః.

సచాత్రాపిమాయాలక్ష్మ్యేవ; "గుణవ్యతికరాద్రాజన్ మాయయాయాఃపరమాత్మనః" ఇతి పూర్వవిరోధాత్; షష్ఠేచ, "యువాఞ్చ విశ్వస్యవిభూజగతఃకారణంపరమ్" ఇత్యుక్త్వా "ఇయంహిప్రకృతిస్సూక్ష్మా మాయాశక్తిర్దురత్యయా ।" ఇతి ప్రకృతిత్వం హేతురుక్తః. పాద్మసంహితాయాఞ్చ, "ఏవంసృష్ట్వాజగత్సర్వం విశ్వరూపధరోహరిః। ఆస్తేఽనన్తాసనేదేవశ్శ్రీభూమిభ్యాంసహాస్థితః" ఇతి సృష్ట్యనన్వయః

ప్రతీయతే. అభ్రిణీసూక్తన్తు వ్యాఖ్యాతమేవ. బ్రహ్మాథర్వాణః స్వస్మిన్న థర్వశిరసి రుద్ర ఇవ వా అభేదేన వ్యభిలలాపేతి మహాచార్యాః.

బృహదారణ్యకే;—"ఇన్ధో హ వై నామైష యోఽయం దక్షిణేక్షిణి పురుషస్తం వా ఏత మిన్ధం సన్తమిన్ద్ర మిత్యాచక్షతే. పరోక్షేణ పరోక్షప్రియా ఇవ హి దేవాః ప్రత్యక్షద్విషః. అథైతద్వామేక్షిణి పురుషరూపమేషాస్య పత్నీ విరాట్ తయోరేష సంస్తావో య ఏషోన్తర్హృదయ ఆకాశ ఇతి, హృదయాకాశం దమ్పతిభోగభూమిత్వేనాభిధాయ, అథైతయోరేతదన్నమిత్యాదినా కమలకర్ణికాకార మాంసపిణ్డనాడీనిచయసమ్పన్నజాల సుషుమ్నానాడీనాం దమ్పతి భోగ్యప్రాసాదపరిధానపరమన్వ్యామగత తత్ప్రాప్తిమార్గరూపత్వాన్యుక్త్వా, తస్మాదేష ప్రవివిక్తాహారతర ఇవ భవత్యస్మాచ్ఛరీరాదాత్మన ఇతి దక్షిణాక్షిస్థస్య పరమపురుషస్యైవ జీవవిలక్షణతయా భోగ్యత్వమభిధాయ, తస్య ప్రాచీదిగిత్యాదినా విశ్వతశ్చక్షురిత్యాదికమభిధాయ, స ఏష నేతి నేతీతి సకలేతరవిలక్షణస్వరూపతా ఇడస్యైవోక్తా.

సర్వభగవద్రూపాణాం శ్రీరూపగాఢోపగూఢతయా హృదయాకాశే అవస్థానప్రతిపాదనం న విరుద్ధమ్. ప్రధానతయా ధ్యేయత్వాచ్చ కారణతా నియతమ్. న ధ్యేయతామాత్రమ్;(౧)"యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాతప ఇత్యుపాసతే"(౨)"తపశ్శ్రద్ధే యే హ్యుపవసన్త్యరణ్యే" ఇత్యాదిషు శ్రద్ధాశబ్దబోధ్యస్య ప్రతీయమానేఽపి సత్యతపశ్శబ్దబోధితబ్రహ్మతుల్యత్వేనైకశేషేన శ్రద్ధాపూర్వకత్వప్రతిపాదనపరతయా పూర్వైర్వ్యాఖ్యాతమ్.

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాఞ్చ, "షాడ్గుణ్యం తత్పరం బ్రహ్మ స్వశక్తిపరిబృంహితమ్। బహు స్యామితి సఙ్కల్పం భజతే తత్సుదర్శనమ్" ఇత్యత్ర శక్తిశబ్దః క్రియాభూతిసూక్ష్మావస్థా సహకృతబుద్ధిభగవత్స్వ

(౧) ఛాన్దో-౫-౧౦-౧. (౨) ముణ్డ-౧-౨-౧౧.

తత్సృష్టిరూపశక్త్యభిమానిలక్ష్మీవిషయః. అస్యాశ్చ సఙ్కల్పాశ్రయతయాఽతోఽపాదానమ్; కిన్త్వభిమాన్యభిమన్యమానాఽభేదేన తత్పరిణామితయా తన్నిమిత్తతయా చ. తదేతత్తృతీయేధ్యాయే, "తస్య శక్తిశ్చ కానామ" ఇతి ప్రశ్నోత్తరే, "శక్తయస్సర్వభావానామచిన్త్యా అపృథక్స్థితాః। స్వరూపేణ న దృశ్యన్తే దృశ్యన్తే కార్యతస్తు తాః। సూక్ష్మావస్థా హి సా తేషాం సర్వభావానుగామినీ। ఇదన్తయా విధాతుం సా నిషేద్ధుం న శక్యతే। సర్వైరననుయోజ్యా హి శక్తయో భావగోచరాః।" ఇతి సామర్థ్యసూక్ష్మావస్థారూపశక్త్యభిధానపురస్సరమ్, "ఏవం భగవతస్తస్య పరస్య బ్రహ్మణో మునే।" ఇత్యారభ్య, "స్వాతన్త్ర్యరూపా సా విష్ణోః ప్రస్ఫురత్తా జగన్మయీ। ఉదితానుదితాకారా నిమేషోన్మేషరూపిణీ" ఇత్యుక్త్వా,

"జగత్తయా లక్ష్యమాణా సా లక్ష్మీరితి గద్యతే। విష్ణోస్సామర్థ్యరూపత్వాద్విష్ణుశక్తిః ప్రగీయతే। యతో జగద్భవిష్యన్తీ క్వచిదున్మేషమృచ్ఛతి। లక్ష్మీమయస్సమున్మేషస్సద్విధా వ్యవతిష్ఠతే। క్రియాఖ్యో యోఽయమున్మేషస్స భూతిపరివర్తకః। లక్ష్మీమయః ప్రాణరూపో విష్ణోస్సఙ్కల్ప ఉచ్యతే। స్వాతన్త్ర్యమూల ఇచ్ఛాత్మా ప్రేక్షారూపః క్రియాఫలః। భూతిం లక్ష్మీమయీం విష్ణోః"

"అలక్ష్యా కార్యతశ్శక్తిర్దేవాద్విజహతీ భిదామ్। ఇన్ధనాభావతో జ్వాలా వహ్నిభావం యథా గతా। బ్రహ్మభావం ప్రజత్యేవం సా శక్తిర్వైష్ణవీ పరా। నారాయణః పరం బ్రహ్మ శక్తిర్నారాయణీ చ సా। వ్యాపకావతిసంశ్లేషాదేకతత్త్వమివ స్థితౌ। తస్య స్తైమిత్యరూపాయా శక్తేశ్శూన్యత్వరూపిణీ। దేవీ విద్యాదివర్గోఽస్మిన్ క్వచిదుద్యోతతే తు సా। యేయం భూతిమయీ స్ఫూర్తిర్విష్ణుశక్తేః పురోదితా। భావ్యభావకభేదేన సా ద్విధా భావమృచ్ఛతి। భావకస్తత్ర సఙ్కల్పస్సుదర్శనముదాహృతః।

యాసాశక్తిర్జగద్ధేతుః కథితా సమవాయినీ । లక్ష్మీర్నామద్విధా సాతు క్రియాభూతివిభేదినీ । సఙ్కల్పః కోటికోట్యంశశ్శక్తేర్యాతి స్తథా ద్విధా । శక్తిస్సా వైష్ణవీ సత్తా బహుధైవ ప్రభాసతే। భూతిర్వ్యూహాదిరూపేణ యా సా దేవి ప్రవర్తతే । ఏకాత్విచ్ఛాత్మికా తస్య తచ్ఛక్తేః ప్రవిజృమ్భణమ్ । సఙ్కల్పనీయస్సఙ్కల్ప ఇతి యా తే పురోదితా । అవ్యక్తపఞ్చకృత్యా సా తూష్ణీమ్భూతేవ రాజతే। సదా ప్రతాయమానాపి సూక్ష్మైర్భావైరలక్షణైః। అశేష†భావనాధారా సఙ్కల్పప్రవిజృమ్భిణీ। భావ్యభావకభేదేన సా స్వేనైవ విభావ్యతే। యా శక్తిర్వైష్ణవీ దేవీ సర్వభావానుగామినీ । తదేకాంశః క్రియా నామ కృత్యోపకరణం హరేః । తదేకాంశో విభూత్యాఖ్యో లక్ష్యతే త్రిజగత్తయా। యా చ సా జగతాం యోనిర్లక్ష్మీః" "తస్యా అత్యల్ప ఉన్మేషో భూతిభావక ఈరితః" ఇత్యాదిభిరాసంహితాన్తం వచనమవగమ్యతే.

తస్యాం ప్రవర్తమానాయాం స్వసఙ్కల్పేన సర్జనే। తథా నివర్తమానాయాం స్వసఙ్కల్పేన సంహృతౌ" ఇతి క్వచిచ్ఛ్రూయమాణం స్వసఙ్కల్పపదం భూయో వచనానురోధాత్ స్వమయసఙ్కల్పపరమ్. "నారాయణస్స విశ్వాత్మా భావాభావమిదం జగత్ । నిష్కళేన స్వరూపేణ యథావ్యాప్య నియచ్ఛతి । సదసత్తా హి యా తస్య జగన్నిర్మాణశక్తికా । సర్వభావాత్మికా లక్ష్మీ రహన్తా పరమాత్మికా । తద్ధర్మధర్మిణీ దేవీ భూత్వా సర్వమిదం జగత్ । నిష్కళేన స్వరూపేణ సాపి తత్త్వన్నియచ్ఛతి ।" ఇత్యనుమన్తృత్వ సహకృతస్వరూపనిరూపకత్వపరమ్. వ్యాప్యేత్యనుక్తేః, అహన్తాత్వోక్తేశ్చ, తద్ధర్మధర్మిణీ భూత్వేత్యుక్తేశ్చ తదీయమేవ నియమనం స్వీయమభిమన్యతే ప్రతీతేః, నియచ్ఛతీత్యస్య నాన్తఃప్రవిశ్య నియమనపరత్వమ్.

† భువనా

నవా, "భజే తేతౌ యదా రూపం మనోనయననన్దనమ్" ఇత్యాదివత్ "నియచ్ఛతో జగత్సర్వం లక్ష్మీనారాయణౌ యదా" ఇత్యుక్తమ్; జగన్నిర్మాణశక్తికేత్యుక్తేః, శక్తిగతం వా నియన్తృత్వమస్యాముచ్యతే. సదసత్త్వాశబ్దోదితసూక్ష్మావస్థాయాం వా ఉత్తరావస్థాప్రాప్త్యనుగుణమభిమానిత్వమేవ నియమనమ్; అతఏవ, "తదీయైకకలాభూతిర్జగద్భువనసంజ్ఞితా" ఇత్యుక్తమ్.

అనుమన్తృత్వమాదాయైవ పరక్షో నిరసనమ్, "దేవౌ తౌ యావద్వ్యావదిచ్ఛతః" ఇతినిర్వ్యాహ్యామ్; "దైత్యదానవమర్దినీ" ఇత్యాదినామ్నామనుమత్యాచతుశ్శ్లోకీభాష్యనిర్వాహాత్. ఏవఞ్చ "ప్రకాశోఽస్లోదపాకైర్యద్విశ్వస్యాపచికీర్షతః" ఇత్యాది, తజ్జాతీయసుదర్శనస్య తత్త్వదస్త్రమయత్వాదివల్లక్ష్మ్యా దేవదైత్యాదిభానః.

"నచశక్త్యావినాకశ్చిచ్ఛక్తిమానస్తికారణమ్। నచశక్తిమతా శక్తిర్వినాకాప్యవతిష్ఠతే" ఇతిసిద్ధవన్నిర్దేశాల్లక్ష్మ్యాత్మకశక్త్యవచ్ఛిన్న భగవతః కారణత్వాద్వేదాన్తానాం బ్రహ్మైకకారణత్వప్రతిపాదకానాం తన్త్రాణాఞ్చ చేతనశక్తికారణతావాదినామవిరోధ ఇత్యర్థే తత్తగ్గౌరవమిత్యాదేస్తాత్పర్యమవసీయతే.

"షాడ్గుణ్యాన్తత్పరంబ్రహ్మ" "యత్తత్షాడ్గుణ్యమిత్యుక్తమ్" "షాడ్గుణ్యం వైష్ణవం యశః" "పూర్ణస్తిమితిషాడ్గుణ్యమ్" "షాడ్గుణ్యం పరమం మహః" ఇత్యసకృత్ షాడ్గుణ్యశబ్దేన బ్రహ్మవ్యవహృత్యా, శక్తిశబ్దేన శ్రియో వ్యవహారదర్శనాత్, "షడ్భిర్గుణైరన్వితత్వాత్ జ్ఞానాదిభిరనన్యగైః" ఇతి పాద్మసంహితోక్తేశ్చ భగవదీయాత్ షాడ్గుణ్యాదస్తి శ్రీషాడ్గుణ్యస్యాపి శేష ఇత్యవధారణాత్; "షాడ్గుణ్యతనవ్రామరాః" ఇతిముక్తేషు షాడ్గుణ్యతనుత్వోక్తివత్, తతోఽతిశయితషాడ్గుణ్యాభిప్రాయాః పూర్ణషాడ్గుణ్యవిగ్రహత్వవాదాః.

పఞ్చగుణాప్రకృతి భగవద్బుద్ధ్యభిమానిత్వప్రయుక్తా ఇత్యన్యే; శక్త్యభిమానిత్వప్రయుక్త ఏవపఞ్చకృత్యకరత్వవాదోఽపి; "తిరోధానకరీశక్తిస్సానిగ్రహాసమాహ్వయా" ఇత్యాదివ్యపదేశాత్.

లక్ష్మ్యేకపరలక్ష్మీతన్త్రోక్తపక్షపాతినో లక్ష్మీకారణతాసిద్ధౌ, అహిర్బుధ్న్యసంహితయా సుదర్శనస్యేశ్వరతాసిద్ధ్యేత్. తథాహి;— ద్వితీయేధ్యాయే, "సుదర్శనస్వరూపం తత్ప్రోచ్యమానంమయాశృణు। శ్రుతేయత్రాఖిలాధారే" ఇత్యఖిలాధారత్వోక్త్యా. తత్రైవ, "కారణంజగతోయత్తదాధారోజగతశ్చయః" ఇత్యారభ్య, "సుదర్శనమయఞ్చతత్। ఇతిసాంసిద్ధికంరూపంతస్యసర్వాతిశాయిచ" ఇతి సార్వార్థ్యసైసర్గికాతిశయయోగావుక్తౌ. తృతీయే, "వ్యాప్తింసుదర్శనస్యేమాం ప్రోచ్యమానాంమయాశృణు। యజ్జ్ఞాత్వాపురుషోలోకేకృతకృత్యత్వమశ్నుతే" ఇత్యారభ్య "వైశ్వరూప్యస్యసజ్జేషః క్రియాశక్తేఃప్రదర్శితః" ఇత్యన్తేన సుదర్శనస్యవ్యాప్తిర్విస్తరతఉక్తా. చతుర్థే, "కిన్తత్కారణమిత్యుక్తం సృష్టయేయత్ప్రవర్తతే। సుదర్శనేనయద్వ్యాప్తంరూపతఃకార్యతోగతః" తత్రైవకార్యతత్త్వానాం సర్వేషాంసుదర్శనేనప్రేరితానాంకారణేషుయం విస్తరేణప్రదర్శ్య, "ప్రతిసఞ్చారికాంశక్తిం క్రియాంసౌదర్శనీంపరామ్" ఇత్యుక్తమ్.

పఞ్చమే, †"సమిధ్యతేయథావహ్నిర్స్నేహాద్వాపిసమీరణాత్। తథాసుదర్శనేనైవవిభూతిఃప్రేర్యతేకలా" షష్ఠే, "యస్యయద్యాదృశంరూపంయత్క్రియంయత్స్వభావకమ్।సుదర్శనప్రభావస్థంతత్తన్నియమభావితమ్," తత్రైవ, "లేశతస్సృష్టిరుక్తేయం భూతేష్వద్భుతరామునే। సుదర్శనేనయావిష్టో రేవభావేనభావ్యతే" త్రయస్త్రింశే;— "నచేద్బ్రహ్మాస్వనాస్త్యేవపరివార్యత్వసమ్భవః। అతశ్చక్రమయం

† సమీర్యతే.

సర్వం జగత్థ్సావరజఙ్గమమ్ ” ద్విచత్వారింశే సుదర్శనం ప్రస్తుత్య, “మహోలయేత్రసమర్చ్య దేవం దినేదినే ప్రాప్తసమస్తకామః । తతో చిరేణైవవిముక్తసఙ్గః పరంపదం ప్రాపచతత్ప్రసాదాత్” త్రిచత్వారింశే, “అహంసుదర్శనోనామ్నాఖ్యాతోద్య ప్రభృతీశ్వరః । దురాలోకంమహాలోకేయత్తద్వ్యాహంసుదర్శనమ్ ” చతుశ్చత్వారింశే, “ఆద్యంవిశ్వమయంరూపమదృష్టం దేవదానవైః। అమీమాంస్యమపర్యాదమచక్షుర్గోచరంస్వతః । యథాదేవోహృషీకేశస్తథాహమపి నారద । ఇత్యుక్తవన్తంతందేవం సుదర్శనవపుర్ధరమ్ । స్వాక్రియంరూపమూర్జితమ్ । దర్శయామాసగురవే యోగరూఢాయనారద” షట్త్రింశే, “శృణుతత్త్వంమహాప్రాజ్ఞరహస్యమిదముత్తమమ్। త్వాదృతే శక్నుయాద్ద్రష్టుమిమమర్థంనకశ్చన। యథానారాయణోదేవః పురుషః పుష్కరేక్షణః । అనాదిరపరిచ్ఛేద్యస్తథాయమపినారద। ద్వేశక్తీయస్యవిద్యేతే విష్ణోస్సర్వార్థసాధనే । ప్రధానభూతేయాభ్యాన్తుమహాత్మ్యపజగుద్ధరమ్” ఇతి లక్ష్మీసుదర్శనే ప్రస్తుత్య, “తస్మాల్లక్ష్మ్యావినాదేవస్సఙ్కల్పేనప్రభుర్హరిః । అనేనాపివినాకర్తుం కిఞ్చిన్నార్హతి కేశవః । అనేనసర్వంస్సృజతి దేవోనేనైవపాతిచ। అనేనసంహృతిందేవో విశ్వస్యాత్నేకరోతిచ । అనేనదానవాన్ దైత్యాన్నిహన్తిమధుసూదనః। క్రియతేనేనతత్కర్మసర్వంసర్వగతేనవై । తస్మాత్సర్వాత్మనా చైవం స్వాంబుద్ధ్వాపరిరక్షతి । యథాస్వంస్వామినోరక్ష్యం రక్షన్తిస్వాయమేవహి । ఏవంసర్వస్యజననీంలక్ష్మీంలక్ష్మీధరస్స్వయమ్ । చతుర్ధావ్యూహ్యచాత్మానం స్వభూతాంపరిరక్షతి” ఇతిలక్ష్మీతౌల్యముక్తమ్.

తత్రైవ, “భగవన్ సర్వవిజయసహస్రారాపరాజిత । శరణం త్వాంప్రపన్నోస్మి శ్రీకరస్తుసుదర్శనమ్। అనేనైవప్రపన్నస్య భగవన్తం సుదర్శనమ్ । తస్యానుబన్ధాః పాప్మానస్సర్వేనశ్యన్తితత్క్షణాత్। కృతా

స్యనేనసర్వాణితపాంసితపతాంవర। సర్వేతీర్థాస్సర్వయజ్ఞాస్సర్వదానాని చక్షణాత్। కృతాన్యనేనమోక్షశ్చతస్యహ స్తేనసంశయః" ఇతిమోక్ష ప్రదత్వముక్తమ్. ఏకోనషష్టితమేధ్యాయే, "సమస్తజగదుత్పత్తిస్థితి సంహారహేతవే। సుదర్శనాభిధానాయైనమశ్శక్త్యక్రియాత్మనే"

శ్రుతావప్యుక్తం "మనసైవ శేసర్వమిదమ్" ఇత్యారభ్య "సుధితాందధాతు"ఇత్యన్తేన మన్త్రచతుష్టయేన; సఙ్కల్పాభిమాని త్వవదభేదోపచారాదినిబన్ధనం సర్వమిదంవైభవవాదఇతిచేత్; భగవ స్సఙ్కల్పశక్తిప్రకృత్యభిమానిన్యామనుగ్రహకార్యవ్యాపారేషు స్వభ్రూ కిఙ్కరంభగవన్తం కాన్తంప్రేరయన్త్యాం నిగ్రహకార్యవ్యాపారేషు అనవసరేపతిభావపాలనాయానుమన్యమానాం స్వప్రీత్యుద్దేశ్యైక భగ వదీయ సకలవ్యాపారాయాంలక్ష్మ్యాం ప్రణయనిబన్ధనవిగ్రహైకీకార ప్రధానపత్నీత్వాదిభిస్తాదాత్మ్యవ్యపదేశాన్వాయాం కింవావైభవందు ర్వచమ్.

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయామపి, క్రియాశక్తేః కారణత్వస్య †భావనాయాఏవాసకృదిచ్ఛాశక్తేఃకారణత్వముపవర్ణ్యతే.ఆచార్యై రపి "తత్పరేషుశాస్త్రేషుసత్సు" ఇతి పక్షపాతితాఽభ్యుపగతా. ప్రథమాధ్యాయే "ఏషాహి శ్రేయసాంమూలమ్" ఇత్యారభ్యఉచ్య మానంవైభవం "స్థితానారాయణాత్మనా" ఇత్యనేన భగవదభేదోప చారనిబన్ధన మితిదర్శితమ్.

శ్రుతీనామభిసన్ధిశ్చ ;--"సైవదేవీఏషైవజగతాంప్రాణ ఏషై వసృజతే" ఇత్యాది భూతాత్మస్వరూపనిరూపకత్వేన ‡ స్వస్యా స్సర్వభూతాత్మకత్వోక్తిరన్యత్రౌపచారికీతిదర్శితమ్; షాడ్గుణ్యోక్తిః పఞ్చగుణప్రకృతి భగవద్బుద్ధ్యభిమానిత్వాత్. అన్యథా సహకార్యేన

† భావనమేవ ‡ తస్యా

శేషత్వానిర్వాహాత్. "జగత్ప్రకృతిభావో మే యస్యాశక్తిః" ఇతి, "మే" ఇతి పరమాత్మార్థకషష్ఠ్యన్తం శక్త్యన్వయి; "మే" ఇతి పరమాత్మనిర్దేశః; ప్రకృత్యభిమానిత్వభగవత్ప్రేరకత్వాదిభిర్వా యథోపపత్తిలక్ష్మ్యేవనిర్వాహ్యమ్.

"తావావాం తత్త్వమేకన్తు ద్విధాభూతావివస్థితౌ" ఇతి వ్యపదిశ్యమానమైక్యమ్, "మత్స్వాచ్ఛన్ద్యవశాదేవ" ఇత్యాదేర్నిమిత్తమ్. "ఏకధాచద్విధాచ" ఇత్యాదేః, "నచశక్త్యావినా" ఇత్యాదినాతుల్యోర్థః. లక్ష్మీప్రీతిసాధనప్రశ్నే లక్ష్మ్యాః స్వాపృష్టభగవదుక్తేరుత్తరత్వేన కథనాత్, సర్వమపీదం ప్రకరణ మథర్వశిరఃప్రభృతివదిత్యవగన్తవ్యమ్; "అన్తస్స్థితోఽహం సర్వేషామ్" ఇతిమధ్యే పుల్లిఙ్గనిర్దేశాద్భావో వ్యక్తః.

అన్యథా "ప్రాప్నోతిపరమం బ్రహ్మ లక్ష్మీనారాయణాత్మకమ్," "లక్ష్మీనారాయణాఖ్యం యదుపేయం బ్రహ్మ శాశ్వతమ్" "లక్ష్మీనారాయణాఖ్యం యద్బ్రహ్మనిర్దేశ్యముచ్యతే" "ఓఙ్కారః ప్రణవస్తారస్తస్మిన్ బ్రహ్మణితిష్ఠతి" ఇత్యాది ప్రయోగాచ్చలక్ష్మ్యా బృహత్త్వమపి స్యాత్; "దేశాత్కాలాత్తథాకారాత్పరిచ్ఛేదో న మే స్మృతః। నిత్యానిర్దోషనిస్సీమకల్యాణగుణశాలినీ" ఇతిస్వరూపతో గుణతశ్చబృహత్త్వోక్తేశ్చ. ఇష్టాపత్తౌతు, "బ్రహ్మణి శ్రీనివాసే" ఇత్యత్ర బ్రహ్మేతిలక్ష్యమ్; శ్రీపతిత్వాదికంలక్షణమ్" ఇతితత్త్వటీకావిరోధః. యథాస్థితబ్రహ్మాత్మకత్వానుసన్ధానే బ్రహ్మదృష్ట్యనుసన్ధానే, "లక్ష్మీకౌస్తుభలక్ష్మణే నమ ఇదంతస్మైపరబ్రహ్మణే" ఇత్యాదివిరోధః, "బ్రహ్మశబ్దేనపురుషోత్తమోఽభిధీయతే" ఇతి భాష్యవిరోధశ్చ.

బ్రహ్మణఃపృథక్ తత్రతత్రశక్తేర్నిర్దేశాత్ "వేదేభూరిప్రయోగాచ్చగుణయోగాచ్చ శార్ఙ్గిణి । తస్మిన్నేవ బ్రహ్మశబ్దో ముఖ్యవృత్తో

మహామునే" ఇత్యాది వచనబలాచ్చన బ్రహ్మత్వమితి చేత్. "ఈశో నా రాయణో జ్ఞేయః" ఇత్యాదినాపృథఙ్నిర్దేశాత్ పూర్వోదాహృతవచన బలాచ్చ నేశ్వరత్వమితి తుల్యమ్. పారార్థ్యాత్, గుణతస్సాతిశయా యా న బ్రహ్మత్వసమ్భవః, పురుషకారత్వతదుపయుక్తకరుణాపి.మా వాత్సల్యాదీనామపి, గుణానాం ప్రధానానువర్తిత్వన్యాయేన భగవచ్ఛే షత్వాత్. "యథా ప్రభాగుణోత్కర్షః" ఇతి న్యాయాద్వైచ్ఛికస్యాపి శే షత్వస్య పరేచ్ఛామాత్రప్రయుక్తత్వాభావేన ఉత్కృష్టరూపత్వానపా యాచ్చేతి వదతామ్, "భో బ్రహ్మన్ కిం త్వయా దృష్టం లక్ష్మీబ్రహ్మసనా తనమ్। సత్యం జ్ఞానమితి శ్రుత్యా సా లక్ష్మీః ప్రతిపాద్యతే" ఇత్యాదివచనా స్యాభేదోపచారనిబన్ధనాస్సీతి, ఇష్టమేవ.

శ్రియోపి బ్రహ్మత్వాభ్యుపగమే "యమన్తస్సముద్రే" ఇతి ప్రక్రమ్య, తదేవ బ్రహ్మేతి నిర్దేశో విరుధ్యేత; "నారాయణపరం బ్రహ్మ" ఇతి చ, "బ్రహ్మశబ్దః పరే విష్ణౌ నాన్యత్ర క్వచిదిష్యతే" "అనన్తో భగవా న్విష్ణురానన్దః", "ప్రోచ్యతే విష్ణురేవైకః" ఇత్యాదివచనశతవిరోధశ్చ. వృత్తిద్వయఘటితేషు శ్రుతివాక్యేషు కథం లక్ష్మ్యాః ప్రతిపాద్యత్వమిత్యా శఙ్క్య, "బ్రహ్మస్వరూపిణీమ్" ఇత్యాశయ ఆవిష్కృతః.

బృహన్నారదీయవచనాని, "తస్య శక్తిః పరా" ఇత్యాదీని ప్రకృ తివిషయాణీతి స్ఫుటమ్; "భావాభావస్వరూపా సా విద్యావిద్యేతి గీయతే" ఇత్యుక్తేః. మమేత్యాదిపఙ్క్తౌ పరపదం. తేనోపన్యస్య "ప్రకృతిశ్చ పరా చేతి వదన్తి పరమర్షయః" ఇతి సిద్ధాన్తకథనాత్, వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపే ణావ్యాప్తికథనాచ్చ, "తస్మాద్ధరిస్సదా ధ్యేయశ్శఙ్ఖచక్రగదాధరః। ఆది కర్తా మహాకర్తా శ్రియా సార్ధం జగత్పతిః" ఇతి శ్రియా సార్ధం ధ్యేయత్వ కథనం సహకారిత్వాపాదకమ్. "శ్రీభూమినీళాసహితం చిన్తయేచ్చ సదా హృది" ఇత్యాదివచనముక్తేః.

పాద్మే, "జగత్థ్సితిలయాంతస్యాఽస్మిలననిమీలనే। సర్వస్యా ద్యా మహాలక్ష్మీస్త్రిగుణాపరమేశ్వరీ। లక్ష్మ్యాలక్ష్యస్వరూపా సా" ఇతి ప్రకృత్యభిప్రాయమ్. "శూన్యంతదఖిలంస్వేనపూరయామాస తేజసా" ఇతి,స్వకీయేన-పరమాత్మనేత్యర్థః. లక్ష్మీతన్త్రేతు,ఏతదేవబ్రహ్మభేదేన అన్యథా వ్యాఖ్యాయత ఇత్యవిరోధః.

జయాఖ్యసంహితాయాఞ్చ, "అనాదివాసనాయుక్తః" ఇత్యారభ్య అనుగ్రహశక్త్యాత్మకతాలక్ష్మ్యాస్తదుత్పాదకతయోచ్యతే;పరస్మాద్బ్రహ్మణఉదేతీత్యుక్తేః. సాత్వతేచ, మత్యాదైరనువిద్ధాప్రకృతేః ప్రకృతిరిత్యుక్త్వా ప్రకృత్యభిమానినీత్యుచ్యతే. బ్రాహ్మపురాణగతాని నామాన్యప్యేవం నిర్వాహ్యాని.

"యథాసర్వగతోవిష్ణుః" ఇత్యేతత్ "త్వయాచవిష్ణునాచామ్బ" ఇత్యేతేనసహ, "సామ్యాసామ్యైర్జగదూపైస్త్వయైతద్దేవిపూరితమ్" ఇత్యనేనవివృతమ్. క్వచిదస్యాఃప్రకృత్యాత్మికాయాః కార్యముఖేనవ్యాప్తిరుచ్యతే; క్వచిచ్చాస్యాశ్శక్తిచక్రనాయికాయాస్తత్తచ్ఛక్తిముఖేన, క్వచిచ్చ, "వ్యాపినీవిష్ణురూపేణ"ఇత్యుచ్యతే. శ్రియాభూమినీళాదిస్వరూపవ్యాప్త్యావిశేషకథనపరే భగవచ్ఛాస్త్రవచనే, స్వరూపశబ్దో భగవద్ధర్మభూతజ్ఞానపర ఇత్యాహుః.

వస్తుతోఽపకృష్టాతిప్రమాణస్య అన్యథానయనేమానాభావాత్, సతివిశేషే సామాన్యవచనస్యసఙ్కోచనీయత్వాచ్చ,చతుశ్శ్లోకీభాష్యే ద్వితీయతృతీయచతుర్థపక్షేష్వన్యతమం పక్షమాశ్రిత్యవిభుత్వవచనానియథాశ్రుతానినేతవ్యాని. "అర్థోవిష్ణురియంవాణీ" ఇత్యాదివిశేషాభిమాననిబన్ధనమితివిభజ్యనిర్దేశాత్స్పష్టమ్, "సర్వలోకానాంజననీమ్" ఇతిమాతృత్వపరమ్. "పరాశరస్తుభగవాన్నాహైనాంబ్రహ్మరూపిణీమ్"

ఇతి, విభ్వీమిత్యర్థః. బ్రహ్మస్వరూపనిరూపికామితి వా. విష్ణోశ్శ్రీరితి నిర్దేశాత్,

లక్ష్మ్యా మోక్షప్రదత్వవచనాని కర్త్రాద్యుపాయత్వబోధకవచనైస్తుల్యానీతి, తేషామనన్యథాసిద్ధప్రమాణబోధితాజ్ఞత్వేపర్యవసానే అత్రాపి తాదృశపురుషకారత్వేపర్యవసానంస్యాత్. తాదృశత్వంపురుషకారస్యవక్ష్యామః. సాత్వతఏవస్వస్య దేవ్యాశ్చవిభజ్య ఐశ్వర్యమోక్షయోః పృథక్కథనాత్; శేషంద్వయాధికారేవక్ష్యామః.

నైషావిభ్వ్యపిజీవః; ఏషోఽణురిత్యత్రబద్ధాధికారాత్, ముక్తేషుస్వరూపపరిణామాపత్తేర్నవిభుత్వమాశ్రితమ్; నిత్యేష్వన్యేషు (౧) "త్రసరేణుప్రమాణాస్తే" ఇత్యుక్తేః, విభుత్వబోధకాపత్తుపాతిప్రమాణాభావాచ్చనాణుత్వత్యాగః; జీవలక్షణోఽణుశబ్దః పరిచ్ఛిన్నపరః ఏవఞ్చసర్వజ్ఞాస్త్రీష్వస్యా భూమప్రాయపాఠ ఉపపద్యత ఇత్యేకే.

అన్యేతు, విభూతిద్వయశేషిత్వమీశ్వరలక్షణమ్; కారణత్వాదికన్తులక్షణం పతిమాత్రగోచరమిత్యస్యా ఈశ్వరకోటిప్రవేశ ఏవ. అథాప్యస్యాస్సర్వం స్వతన్త్రపతినిత్యేచ్ఛాసిద్ధమిత్యాహుః. జగద్వ్యాపారస్త్వస్యా ఆచార్యైః క్వచిదపినోక్తః. (౨) "సర్వఞ్చకుర్వన్ హరిః" "తదిఙ్గితపరాధీనోవిధత్తేఖిలమ్" (౩) "హరేస్సమస్తచిదచిద్విధానవ్యసనమ్-ఆలోకైస్సాన్థయన్త్యై" (౪) "స్థిరచరరచనాతారతమ్యమురారేః-యద్భ్రూభఙ్గాః ప్రమాణమ్" (౫) "దేవి తేవిహృతయేసఙ్కల్పమానః ప్రియః" (౬) "శ్రీరఙ్గేశ్వరదేవి-పూర్వః పుమాన్ గుణమాయయాత్మనివహాన్ విప్లావ్య - తవపరీహాసాత్మనే కేళయేకల్పతే"

(౧) అహి-సం-౬-౩౩ (౨) శ్రీస్తవ-౧ (౩) శ్రీగుణరత్న-౧
(౪) శ్రీగుణరత్న-౪ (౫) శ్రీగుణ-౧౯ (౬) శ్రీగుణర-౨౦

(౧) "ఇన్దిరయావిహర్తుంవిన్యస్య" (౨) "స్వాంశరీరైకదేశంపిస్తృణా నః" (3) "క్రీడసి శ్రీసమక్షమ్" "హరే-యదఙ్గీకారతస్సృష్ట్యాదివ్యస నంసార్థమ్" ఇత్యాదిషు ప్రయోజత్వమాత్రోక్తేః.

వేదాన్తాచార్యాణామపిమతే విభుత్వమనన్యాధీనాతిశయత్వం స్వేచ్ఛాసహకృత భగవదిచ్ఛాధీనభగవచ్ఛేషత్వం మోక్షప్రదత్వం జగజ్జననసామర్థ్యమిచ్ఛే త్యేతావన్మాత్రమభిహితమ్. నతుజగద్వ్యాపా రోఽపి. అపక్షపాతిప్రమాణేషు క్వచిదపితదనుక్తేః. యదాహుః; (౪) "త్వత్సమ్ప్రీత్యైవిహారతిహరా సమ్ముఖీనాంశ్రుతీనాంభావారూఢౌ" ఇతిసృష్ట్యాదిషుసమానలీలతయాప్రేరకత్వేన సహకారిత్వాభిప్రాయ ఇతిచ; జగజ్జనకత్వేత్యత్ర జనకత్వశబ్దః ప్రేరకత్వేన సహకారిత్వా భిప్రాయ ఇత్యనేనవివృతః.

శక్తిత్వవాదాస్తు పత్నీత్వవిశేషణత్వాభిప్రాయాఇతి, విహా రోపయుక్తత్వపరాఇతిచ చతుశ్శ్లోకీభాష్యేస్పష్టమ్. "అత్రాపిచపత్నీ త్వాదివిశేషేణ"ఇత్యుక్తమ్. "తస్యశక్తిద్వయన్త్వాదృక్"ఇతిభూమ్యా మపీహప్రయుజ్యతే. ప్రథమపక్షస్యైవ సృష్ట్యాదివ్యాపారవిషయత్వే ద్వితీయపక్షే సృష్ట్యాదివ్యాపారవిషయే ష్వేత్యుక్తివైయర్థ్యసామ్యా న్నిర్వాహహేతుషు శేషిత్వాద్యైకస్య ఏకత్వవాదహేతుత్వం ప్రథ మమపిజగజ్జనకత్వముల్లఙ్ఘ్యోక్తమ్.

అకారే ప్రథమోక్తకారణత్వాదిలక్షణేన,రక్షకత్వశేషిత్వయో స్సన్నియోగశిష్టన్యాయఉక్తః. శారీరకచతురధ్యాయ్యర్థే శ్రియస్స ధీశ్చిత్రోక్త్వా కారణత్వపరస్య ప్రథమాధ్యాయస్య శేషిత్వతాత్పర్య ముక్తమ్. "సహారథ్యేపిహికార్యే" ఇత్యాది మోక్షప్రదానవిషయమ్,

(౧) ర. స్త-౧-౫౦ (౨) (౩) ర-స్త-౨-౪౪
(౪)

తత్సహపఠితత్వాత్; “వల్లభాప్రీతిముద్దిశ్య” ఇతి పూర్వమపివాక్యా సర్వపక్షసాధారణమితి “త్వత్సన్నిధిప్రాప్త్యై” ఇతిస్వోక్త్యాజ్ఞాయతే.

నచతత్పక్షమేవపక్షే నిరాకృతమ్; యత్సఙ్కల్పాదితి, స్వరూపనిరూపకత్వ పురుషకారత్వాది పరమిత్యుక్తావపి స్వరూపనిరూపకం †ఘటకత్వమితివత్, నిరూప్యనిరూపకసాధారణ ధర్మావచ్ఛిన్ననిరూపకత్వోక్తేరసాఙ్గత్యాత్ నిరూప్యతావచ్ఛేదకధర్మాఽసాధారణ్యమావశ్యకమ్; జగద్ధేతుభూతం యోగిసమాధిలక్ష్యం తేజోభవత్యాస్త్వేవ పర్యాప్తమిత్యర్థే పాదలాక్షారసాఙ్కపదవైయర్థ్యమ్. నారాయణస్త్వయా సహజగత్సృష్ట్యాదికర్తేత్యేవచ వక్తవ్యంస్యాత్. “త్వత్సన్నిధిప్రాప్త్యై” ఇత్యత్ర త్వయాసహేత్యధ్యాహారే నపవదోషః. “కర్తార్హఫలదేపత్వే”ఇతిచ చతుశ్శ్లోకీభాష్య ఉక్తమ్.

దణ్డధరత్వాభావశ్చ అసకృదాచార్యైరుక్తః. ప్రసాదశబ్దేన కరుణాగుణోలక్ష్యత ఇత్యుక్తమ్. అవతారేషు శోకవత్త్వాఽప ఉపపాదయితుంశక్యః. “ప్రియోపిసప్రియోమేస్యాత్” ఇతి ప్రియోనస్యాదితి యోజయితుంశక్యమ్. అప్రీతిపరత్వేపి లక్ష్మీతన్త్రగతోసావస్నేచ్ఛబ్దః బ్రహ్మపర్యన్తః; “త్యక్తాలక్ష్మ్యా” ఇత్యాదావ్యాగోప్యపేక్షామాత్రమితి చతుశ్శ్లోక్యధికారాద్వాస్థితమ్. ఏవం సత్యపిస్వరూపయోగ్యతామాత్రేణ అస్యా ఈశ్వరత్వసమ్భవే సృష్ట్యాదావపితథావక్తుం శక్యమ్. నిక్షేపరక్షాయామ్, “నిరుపాధికశేషిత్వతదభివ్యాప్తభేదకైః। అజీవతత్వతద్దాసత్రివిధాత్మాధికత్వధీః” ఇతి జీవవైలక్షణ్యస్ఫుటే జగత్కారణత్వే హేతౌసత్యపి నిరుపాధికశేషిత్వాదేర్హేతుత్వవర్ణనం చానుచితంస్యాత్. తదభివ్యాప్తభేదకమ్ - ఆత్మసమర్పణోద్దేశ్యత్వాది సర్వావస్థాస్వపి సపత్నీకఇత్యతాత్రిపిపత్నీశబ్దోదిత పారార్థ్యానుగుణానుమతి ప్రేరణాదిసాపేక్షత్వమేవాభిమతమ్.

---

† ఘటకత్వమ్; తత్.

చతుశ్శ్లోకీవ్యాఖ్యానే తచ్చ దేవనంస్వనల్లభాసహితస్సైవేత్యుక్త్వా, "ఆహుశ్చ, యస్యావీక్ష్యముఖమ్' ఇత్యాద్యుదాహృతమ్. ఆహుశ్చేతివాక్యఞ్చ, ఉక్తఞ్చ శ్రీవిష్ణువైభవకారై రిత్యాదివద్యుక్తిసిద్ధస్యార్థస్య ఆప్తవాక్యసంవాదోప్యస్తీతి జ్ఞాపనపరమితినార్థాన్తర పరత్వకల్పనా ప్రామాణికీ. "అత్ర హేతుత్వముపయాపేక్షయా రక్షణాపేక్షయాచ యోజ్యమ్" ఇతి. అత్ర ఉదయరక్షణశబ్దావనిష్టనివృత్తీష్టప్రాప్తిపరావితి ప్రకరణపర్యాలోచనాశాలినాంస్ఫుటమ్. అత్ర ప్రళయాదికం వివక్షితమితి కేచిదితిచోక్తమ్.

శ్రియఃకాన్త ఇత్యాదీనాం శ్రియాసహిత ఇత్యస్మిన్నర్థేవ్యుత్పత్తిర్దుర్లభ్యా; "పశ్యన్తీషుశ్రుతిషు" ఇతిశ్లోకే పూర్వోత్తర సముభివ్యాహారాత్,"యువయోః" ఇతిరసజనకత్వార్థేషష్ఠీ; "సర్గస్థిత్యవసానకేళిరసికౌ"ఇతిహ్యుక్తమ్; "శృఙ్గారలీలోపమవిశ్వకృత్యమ్" ఇత్యప్యేవం నిర్వాహ్యమ్. (౧)"ఒణ్ణొడియాళ్"ఇత్యధికారసఙ్గ్రహగాథాయామ్, "ఆళ్" ఇత్యధికపదోక్తైకశబ్దానురోధాచ్చ, తదనుమతివిషయభూతసఙ్కల్పేనేత్యర్థః. ఉభయోస్సఙ్కల్పాశ్రయత్వముహిర్బుధ్న్యసంహితావచనస్వారస్యవిరుద్ధమ్; శ్రుత్యాదిష్వనుక్తఞ్చ; తుల్యవత్సఙ్కల్పాశ్రయత్వే అద్వితీయత్వ శ్రుతివిరోధశ్చ.

"నసమాశ్రిసపత్నీకే సద్వితీయోక్తిసాహసమ్। సవ్యాప్రియేత సాతద్వ్యద్విపత్నీత్వహేతునా। ఏకోయష్టేతియస్త్వత్వే తాన్త్రికైరేకతాన్వయః। ఉక్తోనాత్రతథాబ్రహ్మశ్రీకాన్తఇతిదర్శితమ్। అతోస్యాఅనుమన్తృత్వం క్వచిత్ప్రేరకతాక్వచిత్। నిగ్రహేత్వనుమన్తృత్వం ప్రేరకత్వంపరత్రచ"॥ "తదన్తర్భావాత్త్వామ్" ఇత్యత్ర స్వరూపనిరూపకత్వేన సర్వత్ర శ్రియఉపస్థితిరుక్తా; ఇదమిత్థన్త్వవిభవ ఇత్యుక్తేః.

(౧) అధికారసఙ్గ్రహమ్

సా చ ప్రత్యుత తస్యై రాకాఙ్క్షాసమ్పాదకతయా న కార్యాన్వయోపయోగినీ; న వా శాబ్దీ; అపక్షపాతిప్రమాణబలాత్తు అకారే ఉపస్థితాయా శ్శేషిత్వాన్వయస్సీక్రియతే. సర్వశేషిత్వేప్యస్యా న తావత్ప్రతి జగతశ్శరీరత్వం క్వచిదుక్తమ్.

అన్తః ప్రవిశ్య నియమనం భగవతో నేశ్వరశబ్దబలాదవగతమ్, అత్రాదృశ్యే వేశ్వరశబ్దస్య ప్రాక్ప్రయోగదర్శనాత్; కిన్తు వన్తర్యామిబ్రాహ్మణాదితి. తత్ర చ నాస్తి లక్ష్మీసన్నిధిః; అన్తః ప్రవిష్టాపీయం సర్వేషాం పతిరేవ నియచ్ఛతీతి స్వయమనుమతిమాత్రం కరోతి; అన్యైర్వల్లక్ష్మ్యాశ్శరీరత్వం శ్రియ ఆస్తాం వా, మా వా భూత్; చేతనవిషయే పత్యభిప్రాయానుగుణమాజ్ఞాపయితృత్వమ్; అచేతనవిషయే చ వినియోగాదిరూపమస్యా నియన్తృత్వం పత్నీత్వానుగుణమ్.

సామర్థ్యమైకరస్యఞ్చ సర్వత్రాస్యామతద్వయే । ఇష్టతస్తు పరాధీనం స్వాధీనమపి వా భవేత్ । మోక్షప్రదానసఙ్కల్పో బహుమానానుసారతః । సపత్నీకస్య దేవస్య ప్రపత్తవ్యాచ తావుభౌ । అథ వా పతిపారార్థ్యాత్కేవలం సానుమన్యతామ్। చేతనేన తథా ప్యేషా ప్రపత్తవ్యేతి దేశికాః । ప్రాగేవ ప్రేరయన్తీయా భర్తారం సంశ్రితా సతీ। సానాశ్రితాపి కార్యన్నః కరోతి కరుణామయీ । ప్రమాణం భిన్నకాలీనప్రపత్తిద్వయగోచరమ్। కీర్తిశ్శ్రీర్వాక్చ నారీణాం మమ తేజోంశసమ్భవాః । ఇత్యాదిగీతావచనాత్స్వతశ్శ్రీరితి సూక్తితః । ప్రభాదిదృష్టాన్తవశాద్భిన్నలక్షణతోక్తితః। తస్యాశ్చ జగతశ్చేతి నిర్దేశాత్తుల్యవత్తయా । యువత్వాద్బావితి శ్లోకే భేదస్యైచ్ఛికతోక్తితః । అభేదకథనద్వారా తుల్యత్వోక్తిపరత్వతః । పదామోభవతోప్యస్యాశ్చ శ్రియశ్శ్రీరితి కీర్తనాత్ । గుణసాధారణ్యసూక్తేషాడ్గుణ్యేన నిరూపణాత్ ।

(౩౯) భర్తావినుడైయ పడుక్కైయుమ్ ప్రజైయినుడైయ తొట్టిలైయుమ్ విడాతేయిరుక్కుమ్ మాతావైప్పోలే ప్రథమచరమపదఙ్గళై విడాతేయిరుక్కుమిరుప్పు.

మాశే స్వర్థే వముక్తస్య బ్రహ్మరూపోక్తితౌల్యతః । జగన్నిదానతా సూక్తే స్సీవ్యయాభిర్బహుసూక్తిభిః। వ్యాఖ్యానాదన్యశబ్దస్య ద్వస్తాన్యార్థపరత్వతః । భూమ్న్యాదిప్రాయపాఠాచ్చ ద్వేశక్తీఇతితుల్యవత్। నిర్దేశాన్మారరూపత్వా దీశాధీనాపిచేన్దిరా । శేషిప్రాప్యత్వకరుణా ప్రాచుర్యైరతిరిచ్యతే । జీవేశ్వరాభ్యామతులా దేవైశ్వర్యాదికారణమ్ । లోకేశేశవిభూతీనాం కారణంతన్నిరీక్షణమ్ । జీవలక్షణసఙ్గ్రాహ్యా స్వేశాధీనత్వబుద్ధయే। నైలక్షణ్యాధియైజీవా దీశకోటానివేశితా। యత్కిఞ్చిల్లక్షణంకృత్వా ప్రవేశ్యాయత్రకుత్రచిత్ । వస్తుస్వరూపమేతావదిత్యాచార్యాః ప్రచక్షతే ॥

అతఏవైచ్ఛికస్యాఽనైచ్ఛికస్యవా శేషిత్వస్యప్రణవేప్రకాశనార్థం మకారేతస్యాః ప్రతిపాదనమావశ్యకమితి,కథ మకారే ఆక్షేప్యత్వముక్తమతఆహ (భర్తావినుడైయ విత్యాది). పతిపార్థ్య ప్రజారక్షణస్వభావత్వాత్,ప్రథమచరమపదే నజహాతీత్యర్థః; ప్రథమపదాన్వయః తద్వాచ్య శేషతయామకారే ఉపస్థితిః. చరమపదాన్వయః-తదర్థరక్షకతయా అకారేఉపస్థితిః. మకారేణాస్యాఅభిధానం జీవత్వపక్షేసుఘటమ్. విభుత్వేపిజ్ఞాతృత్వాదిభిర్బ్రహ్మశబ్దా †ర్థతావచ్ఛేదక రాహిత్యాచ్చ.

కేచిత్తు, పూర్వోక్తేనప్రకారేణ సఙ్కలయ్యప్రకారాన్తరేణాప్యస్యా ఉపస్థితిమాహ (భర్తావినుడైయవితి). అకారేణభగవతో

---

† ర్థాపరిచ్ఛేదార్థ

శ్రీనన్దగోపర్కు ఇనియళ్ కృష్ణనైయుమ్ విజాతయశోదైప్పిరాట్టియైప్పోలే.

(౮౦) ఒరువనడియైక్కొళ్ళుమ్బోతు గృహిణికణ్ణాలే అవనావానై య్యెళ్ళుతువతు; ఆకిలుమ్ పణిశెయ్వతు గృహిణిక్కితే. అతుపోల నామ్ పిరాట్టిక్కడియైయాయిరుక్కుమ్బడి.

జగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారాభిధానాత్, తస్యచ శ్రీజేయంఖల్వితిన్యాయేన వినా శ్రియం రసాజనకత్వాదకారోక్తకారణత్వాన్యథానుపపత్త్యా శ్రియఉపస్థితిరిత్యకారార్థాపరిత్యాగః, మకారార్థనిరూపితరక్షకత్వాన్యథానుపపత్త్యధీనోపస్థితిరేవ మకారార్థాపరిత్యాగ ఇత్యాహుః.

కతిపయేతిసిద్ధోకారోపస్థాప్యత్వాభిప్రాయకోయం గ్రన్థ ఇత్యన్యే; అపరేతు, అకారార్థోపస్థిత్యనన్తరభావిని మకారార్థోపస్థితేః పూర్వభావినీచాత్రలక్ష్మ్యుపస్థితిరితిమధ్యే ఉపస్థితత్వమేవ ప్రథమచరమపదాపరిత్యాగ ఇత్యాహుః.

ఉక్తమేవార్థముదాహరణవిశేషనిష్ఠత్వేనదర్శయతి (శ్రీనన్దగోపర్కు ఇనియళ్ ఇతి). యశోదాయాభర్తృప్రజామధ్యవర్తిత్వం గోదాసూక్త్యావిశదమ్.

నన్వస్తు యథాకథఞ్చిల్లక్ష్మ్యుపస్థితిః; తథాపితస్యాశ్శేషత్వనిరూపకత్వేనాన్వయే కింమానమిత్యాశఙ్క్య, జాయాపత్యోర్నవిభాగఇతి న్యాయతః పతిప్రాధాన్యమాత్రేణ ఏకశేషిత్వోక్త్యావప్యస్యాశ్శేషిత్వమర్థసిద్ధమిత్యాహ. (ఒరువనిత్యాది)

"యస్యశ్రీర్నిత్యహృద్యానిరుపధిగృహిణీ, నన్దతి చ్ఛన్దవృత్త్యా యస్యాపత్యంప్రజేశప్రభృతి విహారిణాం యస్యవిష్వక్పరార్ధమ్॥ లీలాభోగప్రభేదాద్వ్యతిభిదురమిదంయస్య విశ్వంవిభూతిస్సత్వా సిద్ధాను

(౪౧) ఆకప్పిరిత్తు నిత్తైయిల్లై, ప్రభైయుమ్ ప్రభావానైయుమ్ పుష్పత్తైయుమ్మాలే.

(౪౨) ఆకవిచ్చేర్త్తి ఉద్దేశ్యమాయిట్టతు.

కమప్యానిధిరవతుసనస్సప్తలోకీగృహస్థః ॥" ఇతి ; అతః పృథగ్వాచకశబ్దోనాపేక్షితఇత్యాహ (ఆకవితి).(నిత్తై) వాచ్యతయాస్థితిః.

అథవా, (పిరిత్తు) శేషత్వానిరూపకతయా; అపృథక్స్థితిమాత్రస్య సర్వసాధారణ్యేనావక్తవ్యత్వాత్, సర్వాతిశాయి స్వరూపనిరూపకతయాపిశ్రియ ఉపస్థితిరిత్యాహ (ప్రభైయైయుమిత్యాది).

(౧)"స్వరూపంస్వాతన్త్ర్యం భగవతఇదంచన్ద్రవదనే త్వదాశ్లేషోత్కర్షాద్భవతిఖలునిష్కర్షసమయే। త్వమాసీర్నాతశ్శ్రీఃకమితురిదమిత్థన్త్వవిభవస్తదన్తర్భావాత్త్వం నపృథగభిధత్తేశ్రుతిరపి" ఇత్యాచార్యోక్తిరత్రానుసన్ధేయా. "స్వయాదీప్త్యారత్నమ్" "ప్రసూనంపుష్పన్తీమ్" ఇతిదృష్టాన్తద్వయమప్యాచార్యైరుక్తమ్. (౨)"ఉదధేరివచస్థైర్యం మహత్త్వేవవిహాయసః। ప్రభేవదివసేశస్య జ్యోత్స్నేవహిమదీధితేః। అహన్తయావినాహంహినిరుపాఖ్యోనసిద్ధ్యతి। అహమర్థంవినాహన్తానిరాధారానసిద్ధ్యతి। అహన్తాబ్రహ్మణస్తస్యసాహమస్మిసనాతనీ।"ఇత్యాదీని సాంహితానివచనాని స్వరూపనిరూపకత్వపరాణి ద్రష్టవ్యాని. అతఉభయోరేవ శేషిత్వేనానుసన్ధేయత్వమిత్యాహ (ఆకవితి).

పూర్వతరవాక్యే అకారబోధ్యత్వం శేషత్వనిరూపకత్వంవా దమ్పత్యోర్వృత్త్యుక్తమ్; ఇహతు శేషిత్వేనానుసన్ధేయత్వముక్తమిత్యపౌనరుక్త్యమ్. యద్వ్యపిరతేణ్ణాస్యథానుపపత్తి విగ్రహనిరూపకత్వ జగ

---

(౧) శ్రీగుణరత్నకోశ (౨) లక్ష్మీతన్త్రే-౨

(౪౩) ఇతిలే చతుర్థి యేఱిక్కు-బ్రియుమ్.

(౪౪) చతుర్థియేఱినపడి యెన్నెన్నిల్ ; నారాయణపదత్తుక్కు-
సఙ్గ్రహమాయిరుక్కై-యాలే.

ద్వ్యర్థప్రయోజకత్వ సర్వాతిశాయిస్వరూపనిరూపకత్వరూపాక్ష-
చతురోప్యుపస్థితిహేతూనుపన్యస్య, ఉపస్థితాయామప్యస్యాః శేషత్వ
నిరూపకత్వ మనభిధానాదితిశఙ్కా- పరిహరణీయా, తథాపి తృతీయ
హేతూక్తిదశాయామైకరస్యప్రయోజకపతిపత్తి భావస్యోపస్థితత్వాత్త
త్సమనన్తరమేవ తదుపజీవ్యావిభాగః కథితః. కేవలప్రకృత్యావివ
క్షితార్థాసిద్ధేరాహ (ఇతిలేయిటి).

"సుపాంసులుక్" ఇత్యనేనలుప్తత్వాన్న యోగ్యానుపలబ్ధ్యా బాధ
ఇతి,కఙ్క్రియుమిత్యనేనసూచితమ్. ప్రథమాంతిక్రమేకారణాభావాత్ప్రథ
మాన్తత్వమేవాశ్రిత్య జీవబ్రహ్మైక్యపరతాస్వీక్రియతా మిత్యాశఙ్కా
నశఙ్క్యతే (చతుర్థిఇత్యాదినా). "నారాయణపదత్తుక్కు-" ఇతిహేతు
సిద్ధిప్రకారః పూర్వముక్తః.

అథవా, తత్సఙ్గ్రహత్వం - తదవిరుద్ధార్థ ప్రతిపాదకత్వమ్.
(ఇరుక్కైయాలే) ఇరుక్క-వేణ్డుకైయాలే. తథాచ చతుర్థ్యన్తనారా
యణపదేన భగవత్కైఙ్కర్య ప్రార్థనాప్రతీతేః,తస్య సమశ్శబ్దవిహిత
చతుర్థ్యన్తత్వేపి నమస్కృత్యనమస్కార్యయోర్భేదస్యైవ స్వరససిద్ధ
త్వాచ్చ ప్రథమాన్తత్వాసమ్భవఇతి భావః. అథవా, "సర్వభూతస్థమే
కంనారాయణం కారణరూపమకారంపరబ్రహ్మోమ్" ఇతి శ్రుత్యా
నారాయణపదాకారయోర్ద్వి శేషణవి శేష్యభావప్రతీతేస్సమానవి
భక్తియోగాభావే తదసమ్భవాదకారస్య చతుర్థ్యన్తత్వమావశ్యక
మిత్యత్ర తాత్పర్యమ్.

(౮౫) ఇత్తాల్ ఈశ్వరనుక్కు శేషమెన్గిఱతు.

ఇదముపలక్షణమ్ ;- ఆత్మసమర్పణే ప్రణవస్య మన్త్రత్వేన వినియోగాదనుష్ఠేయార్థప్రకాశకతాయాశ్చ స్వరసతః ప్రాప్తాయా నిరపవాదత్వాత్, సమర్పణీయసమర్పణోద్దేశ్యయోశ్చ సామానాధికరణ్యనిర్దేశస్యానుచితత్వాత్, తత్రత్యాకారస్య ఉద్దేశ్యత్వబోధకచతుర్థ్యర్థత్వావశ్యమ్భావేనాఽవైరూప్యాత్, అష్టాక్షరశరీరాఙ్గప్రణవాద్యక్షరస్యాపి చతుర్థ్యర్థత్వం నిశ్చీయతే.

పరాశరేణ చ, "అకారవాచ్యస్య విభోర్హరేశ్శేషోస్మ్యహం సదా| మమాపి చ న కర్తాస్మి పరవానవ్యయస్య వై| నిత్యం నారాయణస్యైవ కైఙ్కర్యం కరవాణ్యహమ్ | ఏవమాత్మస్వరూపం సుజ్ఞాత్వా మన్త్రేణ మన్త్రవిత్ " ఇతి, ప్రణవస్య పరశేషత్వైకరసస్వస్వరూపప్రతిపాదకత్వముక్తమ్. " ఈదృశః పరమాత్మాయం ప్రత్యగాత్మా తథేదృశః | తత్సమ్బన్ధానుసన్ధానమితి యోగః ప్రకీర్తితః" " తయోస్తు నిత్యసమ్బన్ధ ఉకారేణ ప్రకీర్తితః" ఇత్యాదావపి సమ్బన్ధశబ్దః, "పఞ్చవింశాత్మకో నిత్యో మకారాఖ్యస్సమాధిమాన్ | భగవచ్ఛేషభూతోఽహమనన్యార్హోఽచితః పరః| ఇత్యాత్మానం దృఢం జ్ఞాత్వా స్వాత్మేశమనుచిన్తయేత్ |" ఇతి వచనానురోధాత్ శేషత్వరూపసమ్బన్ధవిశేషపరః. నిత్యసమ్బన్ధః సమ్బన్ధనిత్యతా; తతశ్చ పారిశేష్యాల్లుప్తవిభక్త్యా శేషత్వసమ్బన్ధప్రతిపాదనావశ్యమ్భావే సమ్బన్ధసామాన్యబోధకషష్ఠ్యపేక్షయా చతుర్థ్యేవ పరికల్పయితుముచితేత్యపి ద్రష్టవ్యమ్.

చతుర్థ్యా అపి సమ్ప్రదానత్వాద్యనేకార్థసమ్భవాదాహ (ఇత్తాలితి). చతుర్థ్యాస్తాదర్థ్యార్థకత్వాత్పారార్థ్యస్యైవ చ శేషత్వరూపత్వాదితి భావః.

(౮౬) శేషత్వమ్దుఃఖరూపమాక వన్ఱో నాట్టిల్ కాణ్గిఱతెన్నిల్ ;

(౮౭) అన్దనియమమిల్లై; ఉకన్దవిషయత్తుక్కు శేషమాయిరుక్కుమిరుప్పు సుఖమాకక్కాణ్గైయాలే.

(౮౮) అకారత్తిలే కల్యాణగుణఙ్గళై చ్చొల్లుకైయాలే ఇన్దశేషత్వముమ్ గుణత్తాలేవన్దతు.

(౮౯) శేషత్వమే ఆత్మావుక్కు స్వరూపమ్.

(౯౦) శేషత్వమిల్లాతపోతు స్వరూపమిల్లై.

శేషత్వస్యదుఃఖావహత్వదర్శనేన ముక్తావనువృత్త్యసమ్భవాన్నాస్య స్వాభావికత్వమితిశఙ్కతే (శేషత్వమితి).

వ్యభిచారాన్న శేషతాత్వం దుఃఖావహత్వనియతమితి పరిహరతి (అన్దవితి).

భోగ్యగుణవదన్యనిరూపితశేషతాత్వస్య తన్నియతత్వేపి పక్షే తదసిద్ధిరిత్యాహ(అకారత్తిలితి).

గుణజ్ఞానప్రయుక్తత్వాధీనాం కాదాచిత్కతాం వారయతి(శేషత్వమితి). స్వరూపమ్-యావద్ద్రవ్యభావీధర్మః ; ఏవకారోభిన్నక్రమః. శేషత్వమాత్మనస్స్వరూపమేవ. నతుగుణ ఇత్యర్థః. "ఆత్మదాస్యంహరేస్స్వామ్యం స్వభావఞ్చసదాస్మర" "దాసభూతాస్స్వతస్సర్వే హ్యాత్మానః పరమాత్మనః । నాన్యథాలక్షణం తేషాంబన్ధేమోక్షే తథైవచ" "జ్ఞానానన్దమయస్త్వాత్మా శేషోహిపరమాత్మనః" ఇత్యాదిభిశ్శేషత్వస్య స్వాభావికత్వావగమాదితిభావః.

స్వరూపశబ్దోక్తిర్యావద్ద్రవ్యభావిత్వనిబన్ధనేత్యేతదేవదర్శయతి (శేషత్వమితి). యావత్స్వరూపం శేషత్వమనువర్తత ఇత్యర్థః.

శేషత్వస్య స్వాభావికరూపత్వాచ్ఛేషత్వవిరోధ్యాకారజ్ఞానస్య

(౫౧) ఆత్మాపహారమావతు స్వాతన్త్ర్యమెన్ఱునినైవు.
(౫౨) స్వాతన్త్ర్యమావతు ఇజ్జైయాయ్విడుమ్.
(౫౩) స్థానప్రమాణత్తాలే ఉకారమ్ అవధారణార్థమ్.

ఆత్మాపహారశబ్దేన శాస్త్రేషు వ్యపదేశ ఇత్యాహ (ఆత్మేతి). అథవా, నను స్వరూపపరేఽస్మిన్మన్త్రే, జ్ఞానానన్దమయస్త్వాత్మేత్యాదివత్, జ్ఞానత్వాదికముక్త్వైవ శేషత్వం వక్తవ్యమిత్యత ఆహ (శేషత్వమేతి). స్వరూపమ్ ప్రధానం స్వరూపనిరూపకమ్; ఏవకారేణ జ్ఞానానన్దవ్యవచ్ఛేదః. శేషత్వాజ్ఞానే "నిశ్చితే పరశేషత్వే శేషం సమ్పరిపూర్యతే । అనిశ్చితే పునస్తస్మిన్ సర్వమన్యదసత్సమమ్ ।" ఇత్యుక్తరీత్యా సహనిరూప్యేణ స్వరూపేణ అన్యేషాం స్వరూపనిరూపకాణామసత్తాయాం అసన్నేవేత్యాది శ్రుతిసిద్ధత్వాదిత్యాహ (శేషత్వమితి). "ఇతి" ఇత్యధ్యాహార్యమ్.

అత ఏవ స్మృతిష్వపి శేషత్వవిరోధ్యాకారజ్ఞానస్య ఆత్మాపహారత్వవ్యపదేశ ఇత్యాహ (ఆత్మేతి).

అథవా, ఉకారస్య అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదార్థకత్వం వక్ష్యన్, అయోగవ్యవచ్ఛేదస్య చతుర్థ్యైవ సిద్ధిరిత్యభిప్రేత్యాహ (శేషత్వమే) ఇతి. స్వరూపం సర్వదా శేషత్వవిశిష్టమేవేత్యర్థః. "యస్య చేతనస్య యద్ద్రవ్యం శేషతైకస్వరూపమ్" ఇతి శరీరలక్షణప్రత్యభిజ్ఞాపనాయ శేషత్వమితినిర్దేశః. అత ఏవ తజ్జ్ఞానాభావదశాయాం మాత్మనోఽసత్త్వవ్యపదేశః, స్వాతన్త్ర్యదశాయామాత్మాపహారవ్యపదేశశ్చేత్యాహ- శేషత్వమిత్యాదిభిస్త్రిభిర్వాక్యైః.

ఏవం సకలజగత్కారణస్య సర్వరక్షకస్య శ్రియఃపతేశ్శేషిత్వ మకారేణాభిధీయత ఇతి ప్రదర్శ్య, ఉకారార్థం దర్శయతి (స్థానేతి).

(౧౪) ఇత్తాల్ పిఱర్కు శేషమన్నిఱైతు.

ఉకారోఽవధారణార్థః. (౧) "తమభవ్యమాం ఇదమ్" ఇత్యాదావేవకారస్థానే ప్రయుక్తత్వాదిత్యనుమానం స్థానప్రమాణశబ్దేనవివక్షితమ్. "తయోస్తునిత్యసమ్బన్ధ ఉకారేణప్రకీర్తితః" ఇతి వచనశ్చోహానుసన్ధేయమ్. నిత్యత్వమనన్యార్హత్వమ్.

కాలానుక్తైర్వాఽయోగవ్యవచ్ఛేదసిద్ధిరిత్యాహ (ఇత్తాలితి). నచ, సర్వాతిశాయివస్తుశేషత్వప్రతిపాదనమాత్రేణ ఇతరశేషత్వవ్యావృత్తిసిద్ధిః; బ్రహ్మాదిశేషస్యాపిమాతాపిత్రాదిశేషతాదర్శనాత్. నచైతావతా భాగవతశేషత్వవిరోధః, తస్యభగవచ్ఛేషత్వకాష్ఠారూపత్వాత్.

"పరస్యాతిశయాధాయి శేషమిత్యుచ్యతేబుధైః । దేహత్వేన తదాధానం సమంచిదచితోర్ద్వయోః॥ నిగ్రాహ్యశ్చేతనాలీలారసమిశ్రస్యతన్యతే। ప్రకాశయన్తదౌదార్యం కామినశ్శేషతాంగతాః॥ విజ్ఞాయస్వామ్యభిప్రాయం త్యక్త్వాస్వీయంప్రయోజనమ్ । కుర్వన్స్తత్ప్రియం శేషో నిత్యముక్తముముక్షవః । స్వామ్యభిప్రాయవిజ్ఞానం సార్వజ్ఞ్యాదాద్యయోర్భవేత్ । చరమాణాన్తుశాస్త్రేణ త్వేతావాన్ భేద ఇష్యతే । కైఙ్కర్యేణభవేద్ధర్షః ప్రకృష్టఃపరమాత్మనః॥ నతుతాదృక్పరేణేతి తచ్ఛేషస్యాభివాఞ్ఛితమ్ । మమప్రియంమదర్చాతో మద్భక్తవరివస్యనమ్॥ మమాత్మాసఇతిస్వామివచనాత్తత్ప్రియార్చనమ్॥ అత్యన్తాభిమతంతస్యేత్యేతద్విజ్ఞాయశేషతః॥ అతస్తచ్ఛేషతాకాష్ఠాజ్ఞేయా తద్భక్తశేషతా। కర్మోపాధికశేషత్వమేవాత్రనిషిధ్యతే।" ఏవమ్, "అకారోవిష్ణురిత్యుక్తో మకారోజీవవాచకః । తయోస్తునిత్యసమ్బన్ధ

(౧) తై-నా-

(౧౧) పెరియపిరాట్టియార్ క్కు శేషమెన్ఱిఱ తెన్ఱుమ్ శొల్లువార్ కళ్.

ఉకారేణ ప్రకీర్తితః । భగవచ్ఛేషభూతోఽహం మనన్యార్హోచితః పరః ।" ఇత్యాదివచనానురోధినీ యోజనోక్తా.

అథవా, (౧) "అకారేణోచ్యతే విష్ణుస్సర్వలోకేశ్వరో హరిః। ఉద్ధృతా విష్ణునా లక్ష్మీ రుకారేణోచ్యతే సదా। మకారస్తు తయోర్దాస ఇతి ప్రణవలక్షణమ్।" (౨) "అకారశ్చిత్స్వరూపస్య విష్ణోర్వాచక ఇష్యతే। ఉకారశ్చిత్స్వరూపాయాః శ్రియో వాచీతి తద్విదుః। మకారస్తు తయోర్ద్వి ప్రశ్రీనారాయణయోస్సదా । ఆత్మనశ్శేషభూతస్య వాచకశ్శ్రుతిచోదితః ।" ఇత్యాది శ్రుతిసంహితావచనానురోధియోజనాన్తరమాహ (పెరియవితి). "అకారోకారయోర్ద్వన్ద్వః కరశ్రుతివశాదిహ । షష్ఠీద్వివచనం లుప్తమిత్యేషోఽర్థోఽవగమ్యతే। బోధయత్యత్ర తాదర్థ్యం షష్ఠీసమ్బన్ధవాచినీ । యద్వా†చతుర్థీ వ్యాకరణనయాద్బాహ్య మత్రలుప్యతే । తాదర్థ్యేన తాదర్థ్యం వ్యక్తమేవం భవిష్యతి"

ఏవఞ్చాత్ర ఉకారే చతుర్థ్యన్తే శేషత్వబోధకత్వం లక్ష్మీశేషత్వబోధవ్యతిరేకప్రయోజకవ్యతిరేకప్రతియోగిత్వమ్. ఏతేన కేవలస్యోకారస్య లక్ష్మీమాత్రవాచకత్వేపి తచ్ఛేషత్వాబోధకత్వాత్, లుప్తచతుర్థీకస్య చ ‡అకారాచ్చతుర్థ్యన్తరాభావేన మిథునశేషత్వానభిధాయకత్వాదసఙ్గతిరితి పరాస్తమ్. ఉకారాభావే అకారస్యైవ చతుర్థ్యన్తత్వావశ్యమ్భావేన భగవచ్ఛేషత్వబోధావ్యతిరేకాత్;

కేచిత్తు అకారోకారాభ్యామేకవచనద్వయం లుప్తమిత్యాహుః.

---

† చతుర్థ్యాకరణ ‡ అకారస్యచతుర్థ్యన్తత్వాభావేన.

(౧) కఠోపనిషత్ (౨) పాఞ్చరాత్రే

(౫౬) అతిలుమ్ అన్యశేషత్వమ్ కర్త్రైక్యే ప్రధానమ్.

తద్వచనద్వయకల్పనే కల్పనాగౌరవాత్, ఏకశేషత్వ ప్రతిపాదకవచనవిరోధాత్†చ్చ, కారణాభావాచ్చోపేక్షితమ్.

అన్యేతు, ద్వన్ద్వోత్తరచతుర్థ్యా ఉభయనిరూపితశేషత్వాభిధానేపి లక్ష్మీశేషత్వమభిహితమేవేతి యథాశ్రుతమేవగ్రన్థం సఙ్గమయన్తి; ఇమామేవ యోజనామభిప్రేత్య (౧) "అగ్రతః ప్రయయౌ రామః" ఇతిశ్లోకస్య ప్రణవార్థప్రతిపాదనచ్ఛాయానుకారిత్వం పూర్వైరనుసంహితమ్.

నన్వేవమిమాం యోజనాముపేక్ష్య (౨) "ఉకారోనన్యార్హం నియమయతి సమ్బన్ధమనయోః" (3) "ఇతర శేషత్వధీశ్ఛేద్ద్వితీయమ్" (౪) "అకారార్థాయైవస్వమహమ్" ఇత్యాచార్యైః కిమిత్యవధారణార్థకత్వయోజనైవ ప్రదర్శితేత్యత ఆహ (అతిలుమితి). (ప్రాధాన్యమ్) అనన్యలభ్యత్వాత్; అవశ్యజ్ఞాతవ్యత్వాచ్చ.

"జాయాపత్యోర్న విభాగః" ఇతి న్యాయేన పతిశేషాణాం పత్నీశేషత్వసిద్ధేరనన్యలభ్యం లక్ష్మీశేషత్వమ్. అనధారణమపి "అబ్భక్షః" ఇత్యాదివదర్థాల్లభ్యత ఇతిచేత్, తత్రావధారణలాభే సాధారణస్య విశిష్యోక్తిర్హేతుః; యత్రతత్వజ్ఞాతంజ్ఞాప్యతే, తత్రతత్సత్వాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదేతాత్పర్యమ్. సర్వంవాక్యం సావధారణమిత్యప్యేతదర్థకమేవ. అన్యథా సర్వేషాంవాక్యానాం తత్ర తదితరనివృత్తౌచ తాత్పర్యే వాక్యభేదః, పరిసఙ్ఖ్యాయాంచ పరార్థస్వీకారస్వదోషత్వంనస్యాత్; సిద్ధేసత్యారమ్భోనియమార్థ ఇతిచవైయాకరణాః.

---

† సకారాభావాచ్చ.

(౧) రా-అ-౧౧-౧ (౨) అష్టశ్లో-౧ (3) అష్టశ్లో-౪ (౪) అష్టశ్లో-౩

(౫౭) దేవర్కళుక్కు శేషమాన పురోడాశత్తై నాయ్క్కిడుమాపోలే ఈశ్వర శేషమాన ఆత్మవస్తువై సంసారికళుక్కు శేషమాక్కుకై.

(౫౮) భగవచ్ఛేషత్వత్తిలుమ్ అన్య శేషత్వమ్ కழிకైయే ప్రధానమ్. మఱన్దుమ్ పుఱమ్బుణ్డ్ర్గామాన్దరైత్తైయాలే.

నచ, అన్య శేషత్వమస్య శేషత్వ విరోధీత్యుక్తమ్; అతోఽనన్య లభ్యమవధారణమితి హృదినిధాయ అవశ్యజ్ఞాతవ్యతామన్య శేషత్వ నివృత్తేరుపపాదయితుం ప్రతియోగినః క్రౌర్యందర్శయతి (దేవర్కళుక్కితి). "శునామివపురోడాశః" ఇత్యేతదిహానుసన్ధేయమ్.

న కేవలం లక్ష్మీ శేషత్వాపేక్షయా† అనన్య శేషత్వమవశ్యం జ్ఞాతవ్యమ్, కిన్తు భగవచ్ఛేషత్వాదపీత్యాహ (భగవచ్ఛేషత్వత్తిలుమితి).

అత్రాప్తసమ్మతిమాహ (మఱన్దుమితి) భగవచ్ఛేషత్వవిస్మృతావపి "అనన్య శేషాఃనయమవశ్యాః" ఇతి భక్తిసారైరుక్తత్వాదిత్యర్థః.

కిఞ్చ, "శ్రీనారాయణయోశ్శేషఇతిచేత్తారఉచ్యతే । తత్ఫలీభూతకైఙ్కర్యంతాభ్యాంస్యాదిత్యవక్ష్యత । అథస్యాత్ప్రియతాబుద్ధిశ్శ్రియశ్శ్రీపదమన్తరా । ఉకారవిరహేపిస్యాదత్రశ్రీ శేషతామతిః" యద్యప్యేవకారోప్యగ్రేనశూయతే; తథాపి శేషత్వస్యానన్యార్హత్వోక్త్యాఫలీభూతకైఙ్కర్యస్యాపితథాత్వం సిద్ధ్యత్యేవేతినతత్రప్యవధారణాపేక్షా.

నహిసర్వాశ్శ్రుతాయోజనాస్సంహితా ఆచార్యైరాదృతాః; మాణ్డూక్యాహిర్బుధ్న్యసంహితాద్యుక్తయోజనానుపదేశాత్,

† అన్యశేషత్వ.

(౭౯) ఇత్త్వాల్ తనక్కుమ్ పిఱర్క్కుమురి త్తన్నైనిజుతు.

(౮౦) మకారమ్ ఇరుపత్తఞ్జామక్షరమాయ్ జ్ఞానవాచియుమా యిరుక్కైయాలే ఆత్మావెచ్చొల్లుకిఱతు.

కిన్తు, యత్రాపేక్షితార్థాధిక్యమ్, సైవయోజనా ఆద్రీయతఇతి లక్ష్మీ వాచకత్వపక్షో నాచార్యైరుక్తఇతిభావః.

ఏవఞ్చ సమశ్శబ్దస్యోకారవివరణత్వ ముపపన్న మితిసూచయన్, ఉకారస్య పరశేషత్వనివృత్తిపర ఇతి నిగమయతి (ఇత్త్వాలితి). "ఉకారోమ స్త్రి శేషవివరణీయః; ప్రణవఘటకత్వాత్, అకారవత్" ఇత్యనుమానేన ఇతరబాధసహకృతేన నమశ్శబ్దవివరణీయత్వ ముకారస్య సిద్ధ్యతీత్యాశయః.

ఉక్త శేషత్వాశ్రయం మకారంవ్యాచష్టే (మకారమితి). పఞ్చవింశాక్షరత్వం పఞ్చవింశతత్వ ప్రతిపాదకత్వేహేతుః; కాదిమాన్త సముదాయఘటకతత్తత్సఙ్ఖ్యాపూరకవర్ణస్య పృథివ్యాదిజీవాన్త పఞ్చవింశతితత్త్వాన్యతమతత్తత్సఙ్ఖ్యాపూరక తత్త్వవాచితానియమస్య "పఞ్చార్థానాన్తుపఞ్చానాం వర్గాణాంపరమేశ్వరః | సంస్థితఃకాదిమాన్తానాంతత్త్వాత్మత్వేనసర్వదా |" ఇతివచనేన యథానక్షత్రన్యాయసహకృతేనసిద్ధేః; వచనేమస్యార్థస్య ప్రతిపాద్యత్వస్య ఉపసర్జనేపి తత్త్వేన్వయః.

అథవా, సంస్థితః-వాచ్యపర్యవసానభూమిః; తత్త్వాత్మనోభగవతో వాచ్యత్వే విశేషణానామపి వాచ్యత్వంసిద్ధ్యతీత్యస్మిన్నపిపక్షేన మానవైకదేశాన్వయః; ఇహతు విశేషణేజీవేనిమ్నర్షోబోధ్యః. "మకారంజీవభూతన్తు శరీరేవ్యాపకంన్యసేత్" ఇతి వాచ్యవాచకభావనిబన్ధన సామానాధికరణ్యనిర్దేశేన, (౧) "ఆత్మాతుసమకారేణ పఞ్చ

(౧) పాద్మోత్తరే.

వింశః ప్రకీర్తితః" ఇతికణ్ఠోక్త్యా చ మకారస్య విశిష్య జీవవాచకతాసిద్ధిరితి మకారమితి ధర్మినిర్దేశేనైవ సూచితమ్.

వచనే పఞ్చవింశశబ్దో హేతుత్వజ్ఞాపక ఇతి కేచిత్. ప్రకృత్యాదిషు చతుర్వింశత్వాద్యనుక్తేః, మకారస్య పఞ్చవింశత్వావచ్ఛిన్నశక్తిజ్ఞాపక ఇత్యన్యే. ఆత్మశబ్దేన పరమాత్మప్రతీతివారణాయ స పఞ్చవింశ ఇతి- పఞ్చవింశ ఆత్మేత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధః; న తు షడ్వింశ ఇత్యర్థ ఇత్యపరే.

జ్ఞానవాచిత్వం జ్ఞానవాచిధాతునిష్పన్నత్వం విశేష్యప్రకారసాధారణ్యేన జ్ఞానబోధకత్వమాత్రం వా; తేన కర్త్రర్థడప్రత్యయాన్తత్వేపి నాసిద్ధిః. "మన-జ్ఞానే" "మను-అవబోధనే" ఇత్యాభ్యామ్, "అన్యేభ్యోపి దృశ్యతే" ఇతి కర్తరి, "ఉణాదయో బహులమ్" ఇతి భావే వా డప్రత్యయే కృతే "బహులం ఛన్దసి" ఇతి ప్రత్యయలోపే, హల్ఙ్యాదినా సులోపే చ వ్యఞ్జనమాత్రం ప్రథమాన్తమ్; బాహులకాదేవ డ్విప్రత్యయకల్పనే తు న ప్రత్యయలోపార్థం యత్నాన్తరాశ్రయణమ్; సిద్ధే జీవవాచకత్వే ప్రమాణాన్తరానుసారాధీనం మకారస్యాణుపరిమాణవాచకత్వమితీహాతదనుక్తిః. ఇత్థఞ్చ ప్రకారతయా జ్ఞానవాచిత్వమేవ హేతుః. ప్రత్యగ్జ్ఞానవాచితాయా జీవవాచకత్వాధీనసిద్ధికత్వాత్; సిద్ధే తు జీవవాచిత్వే, "మాఙ్-మానే" "మస-పరిమాణే" ఇత్యాభ్యాం పూర్వవద్వ్యుత్పత్తౌ (౧)"ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనామ్" (౨)"స్వశబ్దోన్మానాభ్యాఞ్చ" ఇత్యాదిసూత్రసిద్ధస్య అణుత్వరూపపరిమాణవిశేషస్య స్వరూపే చ జ్ఞానే ప్రత్యక్షాగమబలాత్, "మడి-హర్షే" ఇత్యాదితో వ్యుత్పత్త్యా వా ఆనుకూల్యస్య చ సిద్ధిర్ద్రష్టవ్యా.

నచ, ఆత్మనామణుత్వమాపాదికమ్; (౩) "స్వరూపమణుమా

(౧) బ్రహ్మసూ-౨-౩-౧౯ (౨) బ్రహ్మసూ-౨-౩-౨౨ (౩) అహిర్బు-సం-౬-౨౫.

(౬౧) ఇతు తాన్ సమష్టివాచకమ్; జాత్యేకవచనమ్.
(౬౨) ఇత్తాల్ ఆత్మాజ్ఞాతా వెన్ఱు దేహాత్తిల్ వ్యావృత్తి శొల్లిఱ్ఱాయిఱ్ఱు.

త్రంస్యాద్జ్ఞానానన్దైకలక్షణమ్" ఇత్యుక్తేః, (౧)"త్రసరేణుప్రమాణాస్తే రశ్మికోటివిభూషితాః" ఇతి ముక్తావస్థితముక్తేశ్చ. (౨) "నారస్త్వితి సర్వపుంసాం సమూహః ప్రోచ్యతే బుధైః" ఇత్యేతద్వివరణే నారశబ్దే జీవబహుత్వప్రతీతేరాహ (ఇతీతి). సమష్టివాచకత్వమ్-బహ్వర్థవాచకత్వమ్.

బహువచనం వారయతి (జాత్యేకవచనమితి). సమ్పన్నో వ్రీహిరిత్యాదివదితి భావః. అథవా, సమష్టివాచకమితి-సమష్టిపదం యథాశ్రుతమేవ; వివరణే సమూహార్థాణ్ ప్రత్యయదర్శనాత్, మకారస్యాపి జీవసమూహలక్షణేత్యేకవచనోపపత్తిరితి భావః. పక్షాన్తరమాహ (జాత్యేకవచనమితి). (౩) "నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామ్" (౪) "మమ సాధర్మ్యమాగతాః" (౫) "కిఞ్చ-రామమతే నిత్యమ్" (౬) "దాసభూతాస్స్వతస్సర్వే హ్యాత్మానః" ఇత్యాదిభిః జీవభేదస్య ప్రమితత్వాత్, "నాత్మాశ్రుతేః" ఇత్యాదినా, జాతావేకవచనమాశ్రీయత ఇతి భావః.

నను, జీవస్యేశ్వరాదచితశ్చ వైలక్షణ్యం జ్ఞేయమ్, తత్ర శేషత్వేన ఈశ్వరవ్యావృత్తి సిద్ధావపి నాచిద్వ్యావృత్తిసిద్ధిః; "పతిం విశ్వస్య" ఇతి తస్యాసాధారణత్వాదిత్యత ఆహ (ఇత్తాలితి). పఞ్చవింశోక్తేన మకారేణేత్యర్థః. ప్రకృతిప్రాకృతవైలక్షణ్యావచ్ఛిన్నేర్యాథాత్వాత్; తదనభ్యుపగమే పితద్వాచక భిన్నస్పర్శవాచ్యత్వస్య తద్భేద

---

(౧) అహి-సం-౬-౨౭ (౨) పాద్మోత్తరే-౨౨౬ (౩) శ్వేతా-
(౪) గీ-౧౪-౨ (౫) విష్ణుతత్త్వ-౩ (౬)

(౬౩) దేహాత్తిల్ వ్యావృత్తి తత్త్వశేఖరత్తిలే శోన్నోన్నమ్.

నియతతాయాస్తత్త్వాన్తరే అవధారణేనానుమానాత్తద్భేదసిద్ధిరితి భావః. వ్యాకరణవ్యుత్పత్తి సిద్ధజ్ఞాతృత్వేనాపితత్సిద్ధిరిత్యాహ (ఆత్మా జ్ఞాతా వెన్ఱితి) (దేహాత్తిల్) దేహాదితః. దేహేన్ద్రియమనఃప్రాణధీభ్య ఇతియావత్.

అత ఏవజ్ఞానత్వానుక్తిః; ఆనన్దిత్వం నజ్ఞాతృత్వాతిరిక్తమ్. స్థౌల్య గౌరత్వాది సామానాధికరణ్యేన జ్ఞాతృత్వాదిప్రతీతేః; తదపి దేహ ధర్మః. మనోజానాతీత్యాదివ్యవహారాత్, మనఃప్రభృతిధర్మోవాస్త్వితి శఙ్కా, తత్త్వశేఖరే నిరాకృతేత్యాహ (దేహాత్తిలితి) దేహాదిత ఇత్యర్థః.

ఉక్తంహిభగవద్యామునాచార్యైః.(౧) "దేహేన్ద్రియమనః ప్రాణధీభ్యోన్యోనన్యసాధనః। నిత్యోవ్యాపీప్రతిక్షేత్ర మాత్మాభిన్నః స్వతస్సుఖీ" ఇతి. ఇన్ద్రియశబ్దోమనోన్యపరః. ప్రాణాన్తాన్యత్వస్య రూఢ్యా, జ్ఞానాన్యత్వస్యజ్ఞాతృత్వాత్, భావవ్యుత్పత్త్యాజ్ఞానత్వోక్తేః స్వవ్యవహారానుగుణ్యారూప స్వప్రకాశత్వరూపాఽనన్యసాధనత్వస్య, నఞపదేననిత్యత్వస్య, జ్ఞానస్య విషయవిశేషాసిద్ధేశేన సర్వవిషయజ్ఞాన యోగ్యత్వరూపస్య, అణుత్వోక్త్యా సర్వాచేతనాన్తఃప్రవేశ సమర్థత్వ రూపస్యవావ్యాపిత్వస్య, నరశబ్దోత్తర బహువచనేనప్రాయశః ప్రతి క్షేత్రం భేదస్య,హర్షవాచిధాతోః కర్తరివ్యుత్పత్త్యా ప్రమాణాన్తరప సాకృతయాస్వతస్సుఖిత్వస్యచ మన్త్రోలాభోబోధ్యః.

నరదవిష్ణుమిశ్రాస్తు, వ్యాపీతిముక్తిదశాభిప్రాయేణ; (౨) "నచానన్త్యాయకల్పతే" ఇతిసూత్రాద్యుక్తాస్వరూపధర్మయోరేవవి కాసాభ్యుపగమాదిత్యాహుః. తన్నతే, (౩) "తిరోధానకరీశక్తిస్సా

(౧) సిద్ధిత్రయే- (౨) శ్వేతా-౫-౯ (౩) అహిర్బు-సం-

(౬౪) మణత్తైయుమ్ ఒళియైయుమ్కొణ్డు పూవైయుమ్ రత్నత్తైయుమ్ విరుమ్బుమాపోలే శేషత్వత్తు ఆత్మావై ఆదరిక్క ఆతు.

నిగ్రహసమాహ్వయా । పుమాంసంజీవసంజ్ఞంసాతిరోభావయతిస్వయమ్ । ఆకారైశ్వర్యవిజ్ఞానతిరోభావనకర్మణా । ఆకారస్యతిరోభావాదణుత్వంపుంసఇష్యతే। ఐశ్వర్యస్యతిరోభావాదకిఞ్చిత్కరతాస్మృతా। పుంసోవిజ్ఞానసఙ్కోచాదజ్ఞత్వంసముదాహృతమ్।తిరోభూతః పుమాన్ శక్త్యావిష్ణుసఙ్కల్పరూపయా। అణురకిఞ్చిత్కరశ్చైవ కిఞ్చిజ్జ్ఞశ్చేతికథ్యతే" ఇత్యహిర్బుధ్న్యసంహితావచనస్వారస్యలాభేపి, (౧) "నచపర్యాయాదప్యవిరోధో వికారాదిభ్యః" (౨) "నాణురతచ్ఛ్రుతేరితిచేన్న, ఇతరాధికారాత్, (౩) "ప్రదీపవదావేశస్తథాహిదర్శయతి" ఇత్యాది సూత్రతద్భాష్యాదివిరోధోదుష్పరిహరః. ఆనన్త్యశ్రుతిః-ధర్మానన్త్యపరేతి భాషితమ్."త్ర్యసరేణుప్రమాణాస్తేరశ్మికోటివిభూషితాః। ఆవిర్భావతిరోభావధర్మభేదవివర్జితాః। పరమంతేధ్వనః పారంవైష్ణవంపదమాశ్రితాః। విశన్తినేమమధ్వానంకాలకల్లోలసఙ్కులమ్" ఇతి షష్ఠాధ్యాయగతవచనానురోధాద్రాజకుమారవ్యాధభావాపత్తివదాకారతిరోభావాదుత్కర్షరూపమహత్త్వప్రతియోగ్యపకర్షరూపమణుత్వమితి చతుర్దశగతవచనంవ్యాఖ్యేయమ్.

ధర్మినిర్దేశాత్పూర్వం ధర్మనిర్దేశే హేతుమాహ (మణత్తైయుమిత్యాదివాక్యత్రయేణ). (౪) "స్వయాదీప్త్యారత్నంభవదపిమహార్ఘం నవిగుణమ్" (౫) "ప్రసూనంపుష్యన్తీమపిపరిమళర్ద్ధిమ్" ఇత్యాచార్యశ్రీసూక్త్యనుసారేణ దృష్టాన్తద్వయోపాదానమ్.

---

(౧) బ్రహ్మసూ-౨-౨-౩౫ (౨) బ్రహ్మసూ-౨-౩-౨౧ (౩) బ్రహ్మసూ-౪-౪-౧౫
(౪) శ్రీగుణర-౩౧ (౫) శ్రీగుణరత్న-౨౬

(౬౫) అల్లాతపోతు "ఉయిరినాల్ కత్తై విలమ్" ఎన్నిఱపడియే త్యాజ్యమ్.

(౬౬) అతుత్తోన్ఱ శేషత్వ త్తైచ్చొల్లి ప్పినై ఆత్మావై చ్చొల్లు కిఱతు.

శేషత్వజ్ఞానరహితస్యాసత్త్వం శ్రుతమ్, సర్వపాపాలయత్వం స్మృతమ్, యోనాన్యథేతి; జ్ఞానేచవిశుద్ధిః, తీర్థాదిగమనానపేక్షా చోక్తా. "ఇదంతీర్థమిదంనేతి యేనరాభేదవాదినః । తేషాంవిధీయతేతీర్థం గమనంతత్ఫలఞ్చయత్ । సర్వంబ్రహ్మేతియోవేత్తి నాతీర్థంతస్యవిద్యతే । భవద్విధాభాగవతా స్తీర్థభూతాస్స్వయంప్రభో । తీర్థీకుర్వన్తితీర్థాని స్వాన్తస్థేనగదాభృతా" ఇతి స్వతన్త్రతీర్థాదిజ్ఞానవతామేవతీర్థాదిగమనాపేక్షా; సర్వంబ్రహ్మశేషమితిజ్ఞానవతాం తీర్థసఞ్చరణం తీర్థానాంతీర్థీకరణార్థమిత్యర్థః. తత్-జ్ఞానత్వేనశ్రుతమ్; (౧)"యోహమస్మిస సన్యజే"ఇతియాగత్వేనచోక్తమ్. శాణ్డిల్యేనఉజ్జీవనహేతుతయాసదా స్మరణీయత్వఞ్చోక్తమ్; తజ్జ్ఞాపకస్యైవశాస్త్రత్వమన్యస్యగ్రన్థవిస్తరరూపత్వఞ్చోక్తమ్; (౨) "సర్వోపాధివినిర్ముక్తం క్షేత్రజ్ఞంబ్రహ్మణి న్యసేత్" ఇతి, దేహాదివైలక్షణ్యజ్ఞానేపి శేషత్వజ్ఞానమేవావశ్యకమితి (౩) "వపురాదిషుయోపి" (౪) "స్వభావదాస్యేనసయోహమస్మి" ఇత్యాచార్యోక్తిభిస్స్ఫుటీకృతమ్; తజ్జ్ఞానరహితస్యచాత్మనః "నాత్మాసం శేషత్వవిభవాద్బహిర్భూతంఘటమపిసహే" ఇతి త్యాజ్యత్వముక్తమితి. సర్వత శ్శేషత్వస్యప్రాధాన్యావగమాత్ తద్ద్యోతనాయప్రాథమ్యే శేష ఇతిభావః.

(౧) యజు-అర-౩-౭ (౨) (౩) స్తోత్రరత్నే- (౪)

(౬౭) ఆక ప్రణవత్తాల్ "కణ్ణపురమొన్ఱుడైయానుక్కడియేనొరువర్క్కురియేనో" ఎన్గిఱపడియే జీవపరసమ్బన్ధమ్ శొల్లిఱ్ఱు.

(౬౮) ఇత్తాల్ "తామరైయాళ్ కేళ్వనొరువనైయేనోక్కుముణర్వు" ఎన్ఱతాయిఱ్ఱు.

ప్రణవార్థం కలిజిత్సూక్త్యాహ (ఆకవితి) ప్రణవత్తాలిత్యుక్తిః– "ప్రాణాన్ సర్వాన్ పరమాత్మని ప్రణామయతి, తస్మాదుచ్యతే ప్రణవః" ఇతి శ్రుతిం ప్రత్యభిజ్ఞాపయతి; ప్రణామయతి– శేషత్వం జ్ఞాపయతి, తత్రత్య ప్రాణశబ్దో జీవపర ఇతి జ్ఞాపయితుం జీవశబ్దప్రయోగః. ఈశ్వరశబ్దముపహాయ పరశబ్దప్రయోగః పరమాత్మశబ్ద ప్రత్యభిజ్ఞాపనార్థః. (సమ్బన్ధానుసన్ధానమితి) శాణ్డిల్యవచన ప్రత్యభిజ్ఞాపనాయ సమ్బన్ధపదప్రయోగః. మకారస్య సామాన్యపరత్వేఽపి స్వానుసన్ధానసిద్ధిప్రకారం యోజనాన్తరఞ్చ ప్రాగేవావోచామ. "కణ్ణపురమొన్ఱుడైయానుక్కు" ఇత్యనేన "శరణ్యముకున్దత్వమ్ ఉత్పలావతకే ప్రసిద్ధమ్" ఇత్యాచార్యహృదయోక్తదిశా రక్షకత్వసూచనాదకారార్థో వివృతః. "ఒరువర్క్కు" ఇత్యనేన అవధారణార్థః.

అత్ర శ్రియఃపతిత్వస్య, జీవస్య జ్ఞానత్వాదేశ్చాప్రతీతేః, కాసారసూక్తిం వాక్యార్థపరాముదాహరతి (తామరైయాళితి). ఉణర్విత్యనేన తద్గుణసారత్వాదితి న్యాయేన జ్ఞాతృత్వముపలక్ష్యతే. తదేకపరత్వోక్త్యా శేషత్వసిద్ధిః. శాబ్దబోధస్య జీవవిశేష్యకత్వేఽపి, పశ్చాత్సమ్బన్ధవిశేష్యకోఽపి సమ్బన్ధిద్వయానన్యార్హత్వప్రకారకో బోధః సమ్భవతీత్యభిప్రాయేణ "జీవపరసమ్బన్ధమ్ శొల్లిఱ్ఱు" ఇత్యుక్తమ్.

(౬౯) అకారత్తాలుమ్ మకారత్తాలుమ్ రక్షకనైయుమ్ రక్ష్యత్తై యుమ్ శొల్లిత్తు; చతుర్థియాలుమ్ ఉకారత్తాలుమ్ రక్షణహేతువాన ప్రాప్తియైయుమ్ ఫలత్తైయుమ్ శొల్లిత్తు.

(౭౦) ఇనిమేల్ ప్రణవత్తైవివరిక్కిఱతు.

అథచిదచిద్రక్షణం భగవత్కర్తృకం శేషత్వహేతుకం వినియోగఫలకమితి, రక్షణవిశేష్యకం పశ్చాద్బోధందర్శయతి (అకారత్తాలుమితి). "రక్ష్యత్తైయుమ్" ఇతినిర్దేశేన "తదుపకరణం వైష్ణవమిదమ్" ఇత్యుక్తరీత్యామకారః-ప్రధానజీవముఖేన తదుపకరణ భగవచ్ఛేషత్వాశ్రయాఽచేతనోపలక్షక ఇతిసూచితమ్. వరవరమునిభిస్తు భావ్యారక్షణే రక్షతేః ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాత్తస్యైవ ప్రాగ్విషయభేదేన భేదకథనాచ్చ, "ఆత్మవస్తువై" ఇతివ్యాఖ్యాతమ్.

అన్వితానాంపదార్థానామాకాఙ్క్షాబలతః పునః। ఉత్పద్యతేన్యథాబోధో బాధితాన్వయగోచరః ॥

చతుర్థ్యకారాభ్యాంమిళితాభ్యాంరక్షణహేతుభూతానన్యార్హశేషత్వస్యలాభే తస్యాతిశయాధాయకత్వ యశేష్టవినియోగార్హత్వరూపతయా అతిశయస్యైవ ఫలత్వమర్థసిద్ధమ్.

అయమత్రప్రణవార్థసఙ్గ్రహః :-ప్రకృతిప్రాకృతేభ్యోన్యోజ్ఞాతాప్రత్యగణుస్సుఖీ। త్రాతేశ్రీమతఏవాహం హేతవేసర్వశేషిణే ॥

అథమన్త్రశేషంవ్యాచిఖ్యాసుః పౌనరుక్త్యపరిహారార్థం తస్యప్రణవవివరణత్వం దర్శయతి (ఇనిమేలితి). ప్రకృతోపయుక్తార్థప్రతిపాదనేన పూర్వోక్తార్థ విశదీకరణంవివరణమ్.

(౮౧) ఉకారత్తై వివరిక్కిఱతు నమస్సు; అకారత్తై వివరిక్కిఱతు నారాయణపదమ్; మకారత్తై వివరిక్కిఱతు చతుర్థీ. నారపదమెన్నుమ్ శొల్లువర్కళ్.

(ఉకారత్తైఇతి) తేనహ్యానన్యశేషత్వే సామాన్యేనావబోధితే । అర్థస్యార్థత్వవిరహో నమసా క్రియతే స్ఫుటః ॥

(అకారత్తైయితి) కారణత్వస్యచ "నరాజ్జాతాని" ఇతి వ్యుత్పత్త్యా, రక్షణస్యచోపాయఽపరాయనశబ్దేన, వ్యాప్తిఫలనిత్యత్వకథనేనచ, ఆశ్రితానాఞ్చగుణానాం శ్రీసమ్బన్ధస్యచనారశబ్దేన, శేషిత్వస్య పరసమ్బన్ధినఇతివ్యుత్పత్త్యా, అన్తర్యామిత్వబలలబ్ధ శరీరత్వబలేనచ ప్రకాశనాదితిభావః. (మకారత్తైయితి) తస్యశేషత్వాశ్రయ ప్రతిపాదనార్థత్వాత్; తస్యచాఽకిఞ్చిత్కరత్వేఽనుపపత్తేః.

కైఙ్కర్యప్రకాశకవ్యక్తచతుర్థ్యా లుప్తచతుర్థీవివరణముచితమిత్యతః పక్షాన్తరమాహ(నారపదమెన్నుమితి).(౧)"నారస్త్వితిసర్వపుంసాంసమూహః" ఇతిపక్షే మకారార్థగతనిత్యత్వబహుత్వయోస్తేన ప్రతిపాదనాత్; (౨) "తత్సర్వంనారముచ్యతే" ఇతి పక్షాన్తరే మకారోపలక్షితార్థ ప్రతిపాదకత్వాత్.

తత్త్వదీపకృతస్తు;-"హేయోపాదేయవిజ్ఞానమూలం జ్ఞాతృత్వమాత్మనః । తత్తత్ప్రహాణోపాదాన చికీర్షాకర్తృతాశ్రయా। కర్తృత్వాచ్చప్రక్రియాసిద్ధౌ స్వాతన్త్ర్యమనుశాసనాత్ । కర్తృశాస్త్రార్థవత్త్వాదిత్యాత్మనస్తచ్చసూత్రితమ్ । శక్తస్స్వవశాస్త్రేషు †కర్తృత్వేననియుజ్యతే । తస్మాత్స్వతన్త్రరూపస్యకథం శేషత్వమాత్మనః। ఇత్యా

---

(౧) ఛాన్దోగ్యోత్తరే-౨.౨౩ (౨) పాఞ్చరాత్రే † భోక్తృత్వేన

(౭౨) అజ్ఞైవేవివరియాంతో క్రికిలితు విరోధిపో యనుభవిక్క- వేణ్ణుకెయాంలే.

శఙ్కానివృత్త్యర్థమాత్మనస్స్వార్థకర్తృతామ్ । వ్యుదస్యతి నమశ్శబ్ద స్తాదర్థ్యస్థైర్యమావహన్ ॥" ఇత్యాదినా మకారబోధ్యజ్ఞాతృత్వబలాయాతకర్తృత్వస్య భోక్తృత్వగర్భతయా స్వఫలోద్దేశ్యకస్వాధీనప్రవృత్తిమత్త్వప్రతీతేః, కథం† చతుర్థ్యుదితం శేషత్వం సమ్భవతీత్యాశఙ్కా; "నాహం మమ న నిర్వాహకః, భోగోపి న మమ" ఇతి పూర్వోత్తరపదాన్వితనమఃపదేన పరభోక్తృత్వోపయిక భోగానుకూలపరాధీన కృతిమత్త్వప్రతీతేర్వ్యావర్త్యత ఇతి నమఃపదస్య ‡ ఉకారవివరణత్వమ్, తృతీయపదస్య చ, "అథోక్తాత్మపరార్థత్వయుక్తయే చరమం పదమ్ । శరీరాత్మత్వసమ్బన్ధం ప్రాహాత్మపరమాత్మనోః" ఇతి స్వాతన్త్ర్యస్వార్థభోక్తృత్వనివృత్తిమూలశరీరశరీరిభావప్రతిపాదకతయా శేషత్వోపపాదకత్వేన వివరణత్వమాహుః.

క్రమేణైవకుతో నవివ్రియతే, అత ఆహ (అజ్ఞైవే) ఇతి. చతుర్థ్యుక్తస్య పురుషార్థస్య నమశ్శబ్దోక్త విరోధినివృత్తిపూర్వకత్వాత్, ప్రథమత ఉకారవివరణం కృతమిత్యర్థః. ఇదఞ్చ నమఃపదస్య విరోధినివృత్తిప్రార్థనాపరత్వపక్షాభిప్రాయేణోక్తమ్. స్వరూపపరత్వపక్షేతు శేషత్వస్వరూపస్య తృతీయపదేన పురుషార్థోజ్జ్వ్యత ఇతి క్రమః. కృత్స్నస్య స్వరూపపరత్వపక్షే నమఃపదస్య కాకాక్షిన్యాయేన ఉభయత్రాన్వయార్థం మధ్యే నమఃపదం ప్రయుక్తమ్. నమఃపదస్య ఉపాయపరత్వపక్షే చ ద్వయపూర్వోత్తరఖణ్డవత్ క్రమ ఇతి బోధ్యమ్.

కేచిత్తు, సర్వం వాక్యం సావధారణమితి న్యాయేన అవధారణే

---

† ప్రణవోదితం ‡ ప్రణవ

(౭౩) నమస్సు-న ఎన్ఱుమ్, మః ఎన్ఱు మిరణ్డుపదమ్.

(౭౪) "మః" ఎన్గిఱవిత్తాల్ తనక్కు-రియనెన్గిఱతు. "న" ఎన్ఱు అత్తైత్తవిర్క్కి-ఱతు. ఆక "నమః" ఎన్గిఱవిత్తాల్ తనక్కు-రియనన్ఱెన్గిఱతు.

ఉకారవాచ్యే ప్రణవస్య తాత్పర్యాత్, తాత్పర్యవిషయీభూతార్థానుషఙ్గవ్యర్థకతయా నమశ్శబ్దస్యాకారాన్తర్యమిత్యాహుః.

అహిర్బుధ్న్యసంహితోక్త ద్వితీయయోజనాభిప్రాయేణాహ (నమస్సితి). విరోధిజ్ఞానానిష్టనివృత్తిప్రార్థనాపరత్వస్య స్వరూపనిష్కర్ష భాగవతశేషత్వజ్ఞానాదావుపయుక్తతయా ఇయమేవ యోజనా ఆచార్యైరాదృతా.

ప్రతియోగిజ్ఞానపూర్వకత్వాన్నిషేధస్య, ప్రథమం ద్వితీయపదార్థమాహ (మః ఎన్గిఱవిత్తాలితి). అధ్యాహారాదనుషఙ్గస్య జ్యాయస్త్వస్య అనుషఙ్గాధికరణే సిద్ధత్వాన్మకారోఽత్రానుషజ్యతే.

షష్ఠ్యాశ్చ సమ్బన్ధసామాన్యవాచిన్యాశ్శేషత్వే తాత్పర్యమ్; సమ్భవతిచ, స్వాతిశయాధాయకత్వేన స్వస్యాపి స్వశేషత్వమాకారభేదేన; తాన్త్రికా హి కర్తురపి శేషతాం పరమ్పరయాచక్షత ఇత్యభిప్రాయేణాహ. (తనక్కితి). (న ఎన్ఱితి) పరగతాతిశయార్థ ఏవ స్వగతాతిశయోఽనేనాభిధీయత ఇతి న స్వశేషత్వమితి భావః.

పదార్థముక్త్వా వాక్యార్థమాహ (ఆకవితి). అథవా, మధ్యమాక్షర ఏవానన్యశేషత్వస్య నివర్తితత్వాత్, స్వస్యాప్యస్యత్వేన స్వశేషత్వమప్రసక్తమితి న తన్నిరాకరణపరత్వమేతస్యేతి శఙ్కాం వారయితుం వాక్యార్థం దర్శయన్ ప్రమాణం ప్రత్యభిజ్ఞాపయతి (ఆకవితి)

(౭౫) పిఱర్కిక్కుఱియనానవస్తు తన్వైలక్షణ్యత్తైక్కాట్టి మిగుట్కులామ్. తనక్కన్నవస్తు భోగ్యత్తైయుమ్కూడవక్షి యయుమ్.

(౭౬) ఇత్తాల్ విరోధిగళైయొక్కప్పోక్కుకిఱతు.

(౭౭) విరోధితాన్మూన్ఱు. అతావతు - స్వరూపవిరోధియుమ్, ఉపాయవిరోధియుమ్, ప్రాప్యవిరోధియుమ్.

"నాహంమమ" "అహమపినమమ" ఇత్యాది సంహితానిరుక్తగత వచనబలేన తత్పరత్వమావశ్యకమ్. మకారోదిత జ్ఞాతృత్వకర్తృత్వ భోక్తృత్వబలేన, ఉకారస్య స్వాతిరిక్తశేషత్వనిషేధకత్వమితిశఙ్కా సమ్భవేనచ నమఃపదసార్థక్యమితిభావః.

కిఞ్చస్వశేషత్వస్య క్రౌర్యాతిశయంజ్ఞాపయితుం పునర్నిషేధ ఇత్యాశయేనాహ (పిఱర్కిక్కుఱియ నిత్యాది). (తన్వైలక్షణ్యత్తై) భగవద్విషయ వైలక్షణ్యమ్.

సూక్ష్మతయాజనాయామపినమశ్శబ్దస్య, స్వరూపోపాయఫల పరతాం (౧)"పుంసస్స్వరూపంగతిర్గమ్యమ్-పురతఃపశ్చాత్స్థానతోపి శక్తిస్తేననమసాశిక్షితమ్" ఇత్యాచార్యోక్తాం జ్ఞాపయితుం నిషేధ ప్రధానస్యకథంతత్తత్పరత్వమిత్యాశఙ్కాం తత్తద్విరోధినివర్తకతయా తత్తత్పరత్వముపపద్యతఇతి పరిహారః విరోధినివృత్తిపరత్వంప్రతిజా నీతే (ఇత్తాలితి).

ఏకవచనం సామాన్యాభిప్రాయేణేత్యాశయేనాహ (విరోధి తానితి). ఏకవచనప్రయోగస్తు ఏకపదబోధ్యతావచ్ఛేదకైక ధర్మ

---

(౧) అష్టశ్లోకీ-౫

(౭౫) స్వరూపవిరోధికళ్ళైక్కై యావతు - "యానేనీ యెన్నుడై వై యుమ్‌నీయే" ఎన్గిఱక్కై. ఉపాయవిరోధికళ్ళైక్కై యావతు-" "కళ్ళై వాయ్‌తున్బమ్ కళ్ళై యాతొళివాయ్‌కళ్ళైకణ్ మత్ త్రిలేన్" ఎన్గిఱక్కై. ప్రాప్యవిరోధికళ్ళైక్కై యావతు - "మత్తైనమ్‌కామఙ్గళ్ మాత్తు" ఎన్గిఱక్కై.

వత్త్వసూచనాయ ; స్వరూపవిరోధిత్వమ్-యథావస్థితస్వరూపజ్ఞాన విరోధిత్వమ్. ఉపాయవిరోధిత్వమ్ - తదధీనఫలోత్పత్తిప్రతిబన్ధకత్వమ్. ప్రాప్యవిరోధిత్వమ్-యథావస్థితప్రాప్యజ్ఞాన విరోధిత్వమ్.

తత్తద్విరోధినివృత్తి ప్రదర్శనేన తత్తత్ప్రతియోగినోవిరోధిత్వస్యానుజ్ఞాతతయా తత్త్వదర్శిసూక్తిభిరేవ తత్తద్విరోధినివృత్తిస్వరూపందర్శయతి (యానేయిత్యాదివాక్యత్రయేణ). సూక్తౌ శేషశేషిభావనిబన్ధనం సామానాధికరణ్యమ్ ; ఉకారోక్తాయాఅపి స్వశేషత్వనివృత్తే ర్విశిష్యపునఃప్రతిపాదనే ప్రయోజనమ్, గుణానాం ప్రధానానువర్తిత్వన్యాయేనస్వస్వాత్మీయపదార్థనిరూపిత శేషత్వనివృత్తిరితి పక్షమ్,

నిషేధసామర్థ్యబలేన స్వశేషత్వప్రసక్తిమతాం సర్వేషామువస్థితిరవశ్యానుసన్ధేయా; ఆత్మీయ శేషత్వనివృత్తేశ్శబ్దత్వేనసమ్భవతి, అర్థత్వకల్పనాయా అన్యాయ్యత్వాద్వా.

కిఞ్చిదితిపదాధ్యాహారాత్, "చేతనస్యయదాసమ్యం స్వస్మిన్ కిమ్బోచవస్తుని । మమఇత్యక్షరద్వన్ద్వంతదాసమ్యస్యవాచకమ్ । అనాదివాసనాధీన మిథ్యాజ్ఞాననిబన్ధనా । ఆత్మాత్మీయపదార్థస్థాయా స్వాతన్త్ర్యస్వతామతిః । మేనేత్యేవంసమీచీనబుద్ధ్యాసాత్రనివార్యతే । నాహంమమస్వతన్త్రోఽహం నాస్మీత్యస్యార్థఉచ్యతే । నమేదేహాదికంవస్తు నశేషఃపరమాత్మనః । ఇతిబుధ్యానివర్తన్తే తాన్తాస్మిన్

యామసీషికాః । అనాదివాసనాజాత్తై ర్భోధై స్తైస్తైర్వికల్పితైః ।
"దూషితంయద్దృఢంచిత్తం స్వాతన్త్ర్యస్వత్వధీమయమ్ । తత్తద్వ్య
ష్ణవసార్వాత్మ్య ప్రతిబోధసముత్థయా । నమఇత్యనయావాచానస్త్రి
స్వాస్మాదపోహ్యతే ।" ఇతి సాంహితవచనానుసారేణ నమయుక్తిఖ్యాత్
మత్స్వరూపం దేహాదికంవేతి ప్రతిపాద్యతఇతి యోజనాపక్షఞ్చ-
"ఎన్నుడై మైయుమ్‌సీయే"ఇత్యంశోదాహరణేనసూచయతి. నచదేహా
దీనాం విద్యమానస్యస్వ శేషత్వస్య నిషేధాయోగః. నిరుపాధికస్వార్థ
శేషత్వనిషేధాత్; కర్మోపాధిక పరార్థశేషత్వసద్భావే బాధకా
భావాత్.

వచనే స్వస్మిన్నాత్మని; పృథక్ స్వీయోపాదానాత్. మమేత్యను
కరణ శబ్దోనుకార్యబుద్ధిం ప్రత్యాయయతి. తతస్స్వార్థేష్యజ్. సంజ్ఞా
పూర్వకత్వాద్వృద్ధిః; మమ ఇత్యస్యనిర్దేశః. (౧)"మమేతిద్వ్యక్షరో
మృత్యుః"ఇతి ప్రమాణాన్తరప్రసిద్ధ మమశబ్దసమానార్థకత్వం మఇత్య
స్యద్యోతయితుం తాత్పర్యాయ మమశబ్దార్థనిర్దేశః. యదాతదేతికా
లావచ్ఛిన్నత్వద్యోతనేన ఔపాధికత్వం మఇత్యస్యద్యోతయతి.

"నమఇత్యక్షరద్వన్ద్వమ్" ఇతిపాఠే మమ్యవాచకత్వం ప్రతి
యోగివిధయా మమ్యబోధకత్వమ్; అమమ్యస్యేతివాచ్ఛేదః. యదేతి
ప్రతియోగిప్రసక్తిసూచనాయ; వాచకమిత్యనన్తర మనుసన్ధాతవ్య
మితిశేషః. (౨) "ఆత్మత్రాణోన్ముఖశ్చైన్నమఇతిచపదమ్" ఇతాచ్చా
చార్యోక్తేః.

అనాదివాసనాధీనత్వం మిథ్యాత్వేఞ్చ అజ్ఞానవిశేషణమ్; అ
నాదివాసనా-పాపవాసనా, తదధీనంమిథ్యాభూతం భ్రాన్తిహేతు

---

(౧) భార- (౨) అష్టశ్లోకీ-౮

భూతం యదజ్ఞానమ్-తత్వయాథాత్మ్యాధ్యవసాయ విరహరూపం తన్నిబన్ధనేత్యర్థ ఇతి కేచిత్. వస్తుతః, మిథ్యాజ్ఞానం స్వతన్త్రత్వతద్వస్తుజ్ఞానమ్ ; ఉత్తరానుగుణ్యాత్. పదార్థః-సత్త్వమ్ ; విషయతయాస్వతామతిః. ఆత్మాత్మీయయోరుభయోః స్వస్వాతన్త్ర్యమతిః. ఆత్మనః స్వస్వాతన్త్ర్యఞ్చ నిరపేక్షకర్తృత్వమ్; తదేకోపాయత్వబుద్ధ్యతిరిక్త సాధనవిషయ ప్రవృత్తియోగ్యత్వఞ్చ; "స్వస్వాతన్త్ర్యావబోధస్తు తద్విరోధ ఉదీర్యతే" ఇత్యనుపదమేవ ఉపాయాన్తరరాహిత్యరూపకార్పణ్యజ్ఞాన విరోధిత్వస్య స్వస్వాతన్త్ర్యబుద్ధ్యాకథనాత్. "అనైశ్వర్యాత్స్వభావజాత్" ఇత్యుపాయాన్తరవిహతేః పారతన్త్ర్యధీనత్వోక్తేశ్చ. అనైశ్వర్యాత్స్వభావజాదితి-స్వాభావికాద సామర్థ్యాదిత్యర్థః. అనాదివాసనాయోగాద్యహేతుకస్య తస్యాసిద్ధేః, తద్ధేతుకత్వస్వాభావికత్వయోశ్చ మిథోవిరోధాత్. నచ స్వరూపాయోగ్యత్వేప్రవృత్త్యసమ్భవః. తస్యప్రవృత్తౌ భగవదత్యన్తాభిమత్యభావరూపత్వాత్.

ఏవంహి భగవతోఽనాదిసఙ్కల్పః ;- "యద్యేతేవిదితాత్యన్తపారతన్త్ర్యమామేవోపాయత్వేనవృణ్వతే; తదాసంసారాత్స్వయమేవతానుద్ధరిష్యామి; యదిపునస్స్వయత్న వాసనావశాత్, మద్విషయకస్తుతిరూపాం భక్తిముపాయబుద్ధ్యానుతిష్ఠన్తి; తేపిమామేష్యన్తి" ఇతి, (౧) "సాధనంభగవత్ప్రాప్తౌ సఏవేతిస్థిరామతిః। సాధ్యభక్తిస్స్మృతా సైవ ప్రపత్తిరితిగీయతే। ఉపాయోభక్తిరేవేతి తత్ప్రాప్తౌయాతుసామతిః । ఉపాయభక్తిరేతస్యాః పూర్వోక్తైవగరీయసీ । ఉపాయభక్తిః ప్రారబ్ధవ్యతిరిక్తాఘనాశినీ । సాధ్యభక్తిస్తుసాహన్త్రీ ప్రారబ్ధస్యాపిభూయసీ" ఇతి.

నహిఫలప్రదస్య అభిమతితారతమ్యమన్తరేణ ఫలతారతమ్య

---

(౧) భగవచ్ఛాస్త్రే

ముపపద్యతే;(౧)"ఆకిఞ్చన్యైకశరణాః కేచిద్భాగ్యాధికాః పునః। లక్ష్మీం పురుషకారేణ వృతవన్తో వరాననామ్ । మత్త మాంప్రాప్య సేనేశ"ఇతి చ తేషాం భాగ్యాధికత్వం స్వయమేవాహ; అన్యేషాన్తు భాగ్యహాని ప్రయుక్తరుచ్యభావఏవ తత్రాప్రవృత్తౌ మూలమ్; విళమ్బితత్వ మపి భాగ్యహానివశాదేవ వాచ్యమ్. ఇత్థఞ్చ "నరస్యాబుద్ధిదౌర్బల్యాత్" ఇతి నసఙ్కోచనీయమ్; "యేనత్వం బత సంరబ్ధః ప్రాణినః పాలయిష్యసి" ఇతి †శ్రీవాక్యాచ్చ.

పూర్వోక్తేభ్య ఉపాయేభ్యో వక్ష్యమాణ ఉపాయోభిమత ఇతిగమ్యతే. "అస్మిన్నేవర్తమానానాం విధౌ విప్రనిషేవితే । పూర్వే త్రయఉపాయాస్తే భవేయురమనోహరాః ।" ఇతిచ. ఏతస్య విప్రనిషే వితత్వమితరేషామమనోహరత్వే హేతుతయోక్తమ్. "విప్రో విప్రత్వం గచ్ఛతే తత్త్వదర్శీ" ఇతినిర్వచనమ్. మనసాపిచిన్తయితుమశక్యా ఇత్య ర్థవర్ణనం‡దూష్యమ్. స్వవాక్యోపాత్తస్య విప్రనిషేవితత్వస్య హేతుత్వ సమ్భవే వాక్యాన్తరోపాత్త శీఘ్రఫలప్రదత్వస్య హేతుత్వకల్పనమ నుచితమ్.

"సత్కర్మనిరతాశ్శుద్ధాస్సాఙ్ఖ్యయోగవిదస్తథా । నార్హన్తి శరణస్థస్యకలాం కోటితమీమపి" ఇతి, పూర్వత్ర "శరణాగతిరగ్ర్యైషా సంసారార్ణవతారిణీ" ఇతి, అనుపదమ్, "శిష్టైర్నిషేవ్యతేసోయ మకామహతచేతనైః । ఉపాయస్సుకరశ్చాయం దుష్కరశ్చమతో మమ" ఇతిచ ఉపసంహారే తత్కర్తృతిశయోక్తేః.

ప్రపత్త్యుపదేశోపక్రమదశాయామ్, (౨) "సర్వగుహ్యతమం భూయశ్శృణు మే పరమం వచః । ఇష్టోసి మే ప్రియ ఇతి తతో వక్ష్యామి తే

(౧) విష్వక్సేనసంహితా (౨) గీ-౧౮-౬౪ † శ్రుతి ‡ అదూష్యమ్

హితమ్" ఇతి భక్త్యాద్యపేక్షయాపి గుహ్యతమత్వోక్తేః. యథా, (౧) "మన్మనాభవ" ఇతి శ్లోకః ప్రపత్త్యుపదేశాన్తర్గతః, తథా అగ్రేవక్ష్యమః. (౨) "అథైతత్పరమం గుహ్యం శృణుయాదవనన్దన । సుగోప్యమపి వక్ష్యామి త్వం మే భృత్యస్సుహృత్సఖా" ఇత్యుపక్రమ్య, "తస్మాత్త్వముద్ధవోత్సృజ్య" ఇత్యాదినా ప్రపత్త్యభిధానాత్. "ఇదమేవ విజానతామ్" ఇత్యస్య అశక్తలక్షకత్వాపేక్షయా (౩) "ఇదం శరణమజ్ఞానామ్" ఇత్యత్రైవ అశక్తిలక్షణాయా అజహల్లక్షణాత్వేనౌచిత్యాత్; "ఇదమేవ విజానతామ్" ఇత్యస్య, "దేవే పరిబృఢతయా నావిదితయా" ఇతి భట్టపరాశరపాదైః, "అజ్ఞసర్వజ్ఞభక్తానామ్" ఇతి శౌనకేన, (౪) "సదృశోపాయవైధుర్యం సాక్షాద్భగవతో విదన్ । తమేవ శరణం యాతి యోగమార్గపరాఙ్ముఖః" ఇతి చ వరదాచార్యైర్వ్యాఖ్యానాత్. ఉపాయవైధుర్యస్య ఉపాయనిర్వహణ సామర్థ్యాభావరూపత్వే స్వస్యేతిపదాధ్యాహారాపత్తేః. ఉపాయాన్తరవైధుర్యం స్వస్యేత్యేవ వక్తుం శక్యత్వేన కుసృష్ట్యాశ్రయణవైఫల్యాపత్తేః, భగవత ఇత్యేకదేశాన్వయాపత్తేశ్చ. అజ్ఞానామిత్యత్రజ్ఞాధాతోరవిద్యాతఇత్యత్ర అవిద్యాపదే నవ్యాఖ్యాతత్వాత్, అజ్ఞానేన అశక్త్యా శాస్త్రతః పర్యుదాసేన వా ఉపాయాన్తరరాహిత్య మజ్ఞశబ్దార్థ ఇతి తత్రాపి నలక్షణేత్యాహుః.

సావతారరహస్యచిన్తనభక్త్య దేహాన్తరోచ్ఛేదసమ్భవేన నాథాదీనాం విళమ్బాక్షమత్వాత్, భక్త్యననుష్ఠానమితి వక్తుం శక్యత్వాచ్చ; అశక్తేశ్చ తేష్వనభ్యుపగమాత్; ఏకాన్త్యుక్తమాధికారి లక్షణవచనాభ్యాశ్చ తదధికారిణోపకర్ష ప్రతీతేః. "కర్మిణో జ్ఞానినో

(౧) గీ-౯-౩౪ (౨) భాగవ-౧౧- (౩) పాఞ్చరాత్రే

(౪) ప్రపన్నపారిజాతే

భక్త్యాన్స్వయత్నకృతబుద్ధయః । తస్మాత్కర్మాద్యుపాయాస్తు సాన్తరాయాస్త్వనేకశః ।" ఇతిచస్వాన్తే తేషాం స్వయత్నకృతబుద్ధిత్వముక్తమ్. అతఏవ, (౧) "తన్నిష్ఠోహ్యన్యనిష్ఠాత్ ప్రభురతిశయితుం కోటికోట్యంశతోఽపి" (౨) "శ్రీరఙ్గేశ్వరయావదాత్మనియతత్వాత్పారతన్త్ర్యోచితా" ఇత్యభియుక్తవచనమపిసఙ్గచ్ఛతే.

ఇచ్ఛానుగుణ్యేన ప్రారబ్ధనాశకత్వస్య సర్వాధికారత్వస్యచ భక్తితోవైలక్షణ్యస్య పూర్వార్ధపాదద్వయేనోక్తత్వాత్, అస్యాపి భక్తివైలక్షణ్యప్రతిపాదన పరత్వస్యైవోచితత్వాత్; అశక్తస్వరూపోచితత్వపరత్వే యావదాత్మనియతేత్యస్యాఽసాఙ్గత్యాత్ ; (౨) "త్వయ్యేవత్వదుపాయధీః"ఇత్యాదినా పారతన్త్ర్యస్వరూపోచితత్వ ఏవహేతుకథనాచ్చ, న్యాయసిద్ధాఞ్జనేఽఽచాయమర్థస్స్ఫుటః.

ఫలవైషమ్యాభావేలఘూపాయేసతి గురూపాయవిధానమనర్థకంస్యాదితిచేన్న; తాదృశాధ్యవసాయాదేర్దుష్కరత్వేనగౌరవావిశేషాత్. తథోక్తం ప్రపత్తిప్రకరణే, "ఉపాయస్సుకరశ్శ్రేయందుష్కరశ్చమతోమమ" ఇతి. యథాచకశ్చనమహతా ప్రయాసేనమహీపతేరర్థమాసాదయతి,స్ఖలనేచ యథోచితందణ్డ్యతే; కశ్చిత్త్వన్తరఙ్గసేవాక్షమః క్షోదీయసైవాయాసేనతావన్తంతతోఽధికంవార్థమాసాదయతి, క్షుద్రేష్వస్ఖలితేషుచసహ్యతే; తత్రాన్తరఙ్గసేవా మన్దభాగ్యానాం దుర్లభేతిచేదత్రాపితథైవేతి. అతోఽన్తరఙ్గసేవాత్వేన ఉక్తాప్రపత్తిర్భగవతోఽత్యన్తాభిమతా.

రాజగుహ్యేచ్ఛదేవగుహ్యస్యాధిక్యంసుగమమ్; (౩) "ప్రియోహిజ్ఞానినోఽత్యర్థమహంసచమమప్రియః"(౩)"జ్ఞానీత్వాత్మైవమేమతమ్"

---

(౧)   (౨) న్యాసతిలకే   (౩) గీ-౭-౧౭

(౧) "యే తు ధర్మ్యామృతమిదం యథోక్తం పర్యుపాసతే । శ్రద్దధానా మత్పరమా భక్తాస్తేఽతీవ మే ప్రియాః" (౨) "మామేవైష్యసి సత్యం తే ప్రతిజానే ప్రియోఽసి మే" ఇత్యాదీని ప్రకరణాత్ ప్రయోజనాన్తరపరేభ్యః ప్రియత్వప్రతిపాదనపరాణీతి భక్తాత్ప్రపన్నస్య ప్రియతమత్వప్రతిపాదక శాస్త్రస్వారస్యం న బాధనీయమ్.

ప్రపత్తౌ చ ¹అశక్తానామప్యధికారోఽస్తీతి నాశక్తాధికారత్వప్రతిపాదకవచనవిరోధః. పారతన్త్ర్యం హ్యనేకవిధమ్; పరాధీనఫలత్వమ్, పరాధీనకర్తృత్వమ్, స్వరక్షణోపాయప్రవృత్త్యనర్హత్వరూపఞ్చ. రాజాదేః పరతన్త్రభృత్యాదిస్వకృతకర్మానుగుణఫలమాత్రే పరాధీనః; సోఽపి పరతన్త్ర ఇతి వ్యపదిశ్యతే. భక్తాదేరీశ్వరపారతన్త్ర్యన్తు-పరాధీనస్వీయకృతిసాధ్యసాధనప్రీత పరాధీనఫలత్వరూపమ్ ; తతో విలక్షణమ్; ప్రపన్నస్య చ పరాధీనస్వవ్యాపారాధీన సాధనతాకపరాధీనఫలత్వమ్; తదిదమత్యన్తపారతన్త్ర్య ముభయవిధపారతన్త్ర్యాద్విలక్షణమ్.

న చ శక్తస్యాప్యధికారే అకిఞ్చనాధికారత్వవిరోధః. ఆకిఞ్చన్యస్య ఉపాయాన్తరాభావరూపత్వాత్; కస్మింశ్చిదప్యంశే భగవన్తం శరణమనుపగమ్య తత్సాధనసామర్థ్యాభావరూపాయా అశక్తేస్సర్వైరనుసన్ధాతుం శక్యత్వాత్; ఏతాదృశ్యాఽశక్త్యజ్ఞానేఽపి కేషాఞ్చిత్ స్వయత్నవాసనయాశక్యాంశచికీర్షా; అన్యేషాం భాగ్యవిశేషవశాత్ కిమేతేనార్ధజరతీన్యాయేనేతి తచ్ఛరణవరణే ప్రవృత్తిః.

న చార్జునోఽజితేన్ద్రియాగ్రగణ్యోఽశక్తః; అతస్స్వాపేక్షిత ప్రదాత్వస్యాభిమతాన్యస్వీయోపాయప్రవృత్తికజాతీయత్వమేవ

---

(౧) గీ-౧౨-౨౦ (౨) గీ-౧౮-౬౫ ¹ శక్తానాం

అత్యన్తపారతన్త్ర్యమ్. ఏతజ్జ్ఞానేపి కేషాఞ్చిద్వాసనయా ప్రతిబన్ధాదన్యత్రప్రవృత్తిః. కేషాఞ్చిచ్చోత్తేజకభగవత్ప్రసాదేన తదుపాయతావరణే. (౧)"ఆత్మత్రాణోన్ముఖశ్చేన్నమః" ఇతిచస్వరక్షణహేతుస్వవ్యాపారాన్వయనివర్తకత్వం నమఃపదార్థానుసన్ధానస్య ఆచార్యైరుక్తమ్. అతోనిరపేక్షకర్తృత్వరాహిత్యమాత్రంతదర్థః. నచ ప్రపన్న ఇత్యుక్తేః, తస్యపశ్చాదాత్మత్రాణోన్ముఖప్రవృత్తిః పరేణనమశ్శబ్దేననివర్తతే; తస్యనిజరక్షణాన్వయనివృత్తిప్రతిపాదనముఖేన సాధనాన్తరప్రవృత్తి ప్రతిబన్ధకతయా, ఉక్తార్థమన్తరేణాఽసిద్ధేః. స్వాతన్త్ర్యం నిజరక్షణమిత్యత్ర స్వాతన్త్ర్యశబ్దః స్వశేషత్వపరః. అతోఽత్ర స్వాతన్త్ర్యశబ్దో నిరపేక్షకర్తృత్వమదృష్టద్వారకసాధన ప్రవృత్త్యనర్హత్వఞ్చాభిధత్తే. ఇతి,

ఆత్మస్వత్వాదిబుద్ధినివృత్తిప్రయోజకబుద్ధిజనకత్వం నమశ్శబ్దస్యదర్శయతి "నాహంమమేతి";-"ఇత్యస్యార్థఉచ్యతే" ఇతి-"పరమాత్మనః" ఇత్యనన్తరంయోజ్యమ్. అర్థఇతిసామాన్యాభిప్రాయేణైకవచనమ్. అస్యనమఃపదస్య స్వతన్త్రోఽహంనాస్మీతి షష్ఠ్యనిర్వాహ్యత్వార్థకత్వే ఫలితకథనమ్. నిర్వాహ్యత్వంస్వాధీనకృతిసాధ్యరక్షణత్వమ్, స్వకృతిసాధ్యస్వరక్షణముఖ్యోపాయకత్వఞ్చ. "సశేషఃపరమాత్మనః" ఇత్యపి ఫలితార్థకథనమ్.

కేచిత్తు, భగవచ్ఛేషత్వోక్త్యైవ స్వశేషత్వనివృత్తిస్సిద్ధా; శేషత్వలక్షణస్య సావధారణత్వాత్; అతఏవ, "స్వాతన్త్ర్యధీర్యదిస్యాత్ప్రశమమ్" ఇత్యాచార్యైరుక్తమ్. ఏవఞ్చ, ఆత్మాంశేస్వాతన్త్ర్యనివృత్తిః, ఆత్మీయేస్వత్వనివృత్తిశ్చ నమశ్శబ్దేనక్రియతే. "నా

(౧) అష్టశ్లో-౭

(౭౯) "మః"ఎన్గై-స్వరూపనాశమ్; నమః ఎన్గై స్వరూపోజ్జీవనమ్.

హంమను" ఇత్యస్య వివరణం స్వతన్త్రోహమిత్యాది; అస్యోక్తవాక్యస్య స్వాతన్త్ర్యం పూర్వవన్నిర్వాచ్యమిత్యాహుః.

స్వీయామనీషికాః-ఆత్మాత్మీయపదార్థస్వాతన్త్ర్యస్వత్వమతిరూపాః; ప్రయోజనాన్తరేచ్ఛా సాధనాన్తరచికీర్షాదయో వా; కారణీభూతమిథ్యాజ్ఞాననివర్తక వైష్ణవసార్వాత్మ్యజ్ఞానమూలకత్వాత్ ప్రబలామపి స్వాతన్త్ర్యధియం నమశ్శబ్దో నివర్తయతీత్యాహ (అనాదివాసనాజాతైరిత్యాది). (వికల్పితైః) స్వనిష్ఠతత్తద్వస్తువిషయైః, తత్-చిత్తమ్, తత్తత్పదార్థసమ్బన్ధి వైష్ణవసార్వాత్మ్యజ్ఞానమూలక నమశ్శబ్దాధీనజ్ఞానేన, నన్త్రా-కర్త్రా, స్వస్మాదపోహ్యతే;-విశేషణాపనయనతాత్పర్యేణ విశిష్టాపనయఉక్తః.

(కస్మైవాయిత్యాది) "త్వంచక్రిన్రక్షకోవా మమనాన్యస్త్రిరక్షకః" ఇత్యర్థః. అత్రరక్షకత్వముపాయత్వరూపమ్; దేవతాన్తరరూపరక్షకాన్తరస్య అప్రసక్తత్వాదితి వా; అన్యాన్తర్గతస్వరక్షకత్వాభావకథనముఖేన స్వకృత్యైరక్షణోపాయత్వాభావః ప్రతీయత ఇతి వా; భగవదుపాయత్వాననుగుణప్రవృత్తి స్వనచ్ఛేదసిద్ధిర్బోధ్యా. గోదాసూక్తౌ పూర్వం కేవలభగవదతిశయప్రయోజనకైఙ్కర్యప్రార్థనాత్, "నస్" ఇత్యధికపదోపాదానాచ్చ ప్రయోజనాన్తరాణామివ స్వప్రయోజనకైఙ్కర్యస్యాపి వ్యావర్త్యత్వంసూచ్యతే. అప్రసక్తేర్వా ప్రయోజనాన్తరాణాం స్వార్థత్వబుద్ధిరన్తరఙ్గ విరోధినీత్యేవ వ్యావర్త్యతే.

ఏవం సర్వవిరోధిప్రతిపాదకత్వాదేవ "మమేతిద్వ్యక్షరో మృత్యుః" ఇత్యుక్తమిత్యభిప్రేత్యాహ (మఃఎన్గైయిత్యాదినా). "ద్వ్యక్ష

రస్తుభావేన్మృత్యుస్త్ర్యక్షరంబ్రహ్మణఃపదమ్ । మమేతిద్వ్యక్షరో మృత్యుర్నమమేతిచశాశ్వతమ్" ఇత్యత్రబ్రహ్మణఃపదమ్-స్వరూపమ్, లోకోవా. శాశ్వతపదమపితదర్థమ్; ప్రాప్యప్రాపకభావనిబన్ధనం సామానాధికరణ్యమ్. పదశబ్దః ప్రాపకపర ఇతి కేచిత్.

అత్రేదంబోధ్యమ్. దేహాత్మభ్రమఃస్వాతన్త్ర్యాత్మభ్రమశ్చ అహఙ్కారః; దేహానుబన్ధిష్వాత్మానుబన్ధిషుచ మమకారః; (౧) "అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా" ఇతి - తదుభయసాధారణమ్ ; ఆద్యావహఙ్కారమమకారౌ-ఉకారేణనిరస్తౌ. స్వాతన్త్ర్యమ్-నన్యశేషత్వం, నిరపేక్షకర్తృత్వం, స్వాధీనభోక్తృత్వఞ్చ. ఆద్యంప్రథమేననిరస్తమ్; ఉత్తరాణినమసా.

ఉత్తమాధికారిణమపేక్ష్య, ఉపాయాన్తరప్రవృత్తిరపిస్వాతన్త్ర్యమ్. ఆత్మానుబన్ధిషుమమకారోపి రక్షణవ్యాపారే శేషిత్వాభిమానః. ఫలేనన్యార్థస్వభోక్తృత్వాభిమానః. స్వశరీరగుణాదీనామనన్యార్థానౌపాధిక స్వశేషత్వాభిమానశ్చ. అన్త్యస్తృతీయేననమసావా. ఆద్యఃస్వస్థానగతేన ఉత్తరాన్వితేనవా; నమసాస్వస్థానగతత్వమ్; కిఞ్చిత్స్వాతన్త్ర్యం కృతిరితిపదాన్యధ్యాహృత్య, కృతిపదాధ్యాహారో నిరుక్తవశాత్. ఇతరాధ్యాహారస్సంహితావచనాత్. (౨)"అహమపిన మమభగవతఏవాహమస్మి" "యాఃకాశ్చనకృతయోమమభవన్తి, తాసుమమతానాస్తి భగవతఏవతాః" ఇత్యుక్తమ్. కృతిగతంమమత్వం స్వశేషత్వంస్వాధీనత్వమ్, భగవద్గతోపాయభావవిరోధిత్వఞ్చ. భగవత్సమ్బన్ధశ్చ భగవద్గతోపాయభావానుగుణత్వమ్ ; పరాధీనత్వం పరశేషత్వఞ్చ. ఏవంసర్వవిధాహఙ్కార మమకారనివర్తకత్వాదస్య స్వరూపోజ్జీవనత్వమితి;

(౧) వి-పు-౬-౭-౧౧ (౨) యజు-

(౮౦) ఇతుతాన్ - స్వరూపత్తైయుమ్ ఉపాయత్తైయుమ్ ఫలత్తై యుమ్ కాట్టుమ్.

(౮౧) తొలైవిల్లిమఙ్గలమ్ తొఴుమెన్గైయాలే స్వరూపమ్ శొల్లి ఱ్ఱు.

అథస్థూలయోజనాభిప్రాయేణ నమశ్శబ్దస్యస్వరూపోపాయ పురుషార్థపరతాందర్శయతి వాక్యత్రయేణ(తొలైవిల్లిమఙ్గలమిత్యాది). అహిర్బుధ్న్యసంహితాయామ్, "ప్రీత్యావతఃప్రవృత్తిర్యా" ఇత్యారభ్య "నన్తృనన్తవ్యతాత్మకః" ఇత్యన్తేన స్వాభావికశేషవృత్తిపరత్వం నమశ్శబ్దస్యదర్శితమ్. (ప్రీత్యావతః) విదితస్వరూపస్య; స్వతః, నతుఫలార్థమ్. ఉత్కృష్టమిత్యనేనాన్వయ ఇతి కేచిత్. మన్త్రగత నమశ్శబ్దస్య ఏతద్వివరణమితి నాసాధారణ్యందోషః. చేతనవర్గద్వైవిధ్యమాహ (లోకేచేతనవర్గస్త్వితి). జ్యాయశ్శబ్దో భగవదసాధారణ ఇత్యాహ (కాలత ఇతి). స్వరూపత ఇత్యపిబోధ్యమ్. అన్యత్ర జ్యాయశ్శబ్దప్రయోగ ఔపచారికఇత్యాహ (ముఖ్యయావృత్త్యేతి). శేష శేషిభావ పరావరభావ నన్తృనన్తవ్యభావా అనయోస్సమ్బన్ధా ఇత్యాహ (అనయోరిత్యాదినా). తేషామ్-అజ్యాయసామ్, తేన-జ్యాయసా; పరావరసమ్బన్ధే ఆశ్రయవ్యవస్థాయాఉక్తత్వాత్, ఇతరయోస్తామాహ (నన్తవ్యఇత్యాది). పరమఇత్యుద్దేశ్యమ్. శేషాఇత్యావర్తతే; ఉక్తాదన్యఇత్యుద్దిశ్య శేషాః ఇతివిధేయమ్.

కేచిత్తు, నస్వేతావతా అజ్యాయోనిరూపిత శేషిత్వసిద్ధావపి నజ్యాయశ్శేషిత్వసిద్ధిరితి, సర్వశేషిత్వం భగవతోననేత్యాశఙ్క్యత ఆహ (అజ్యాయాంసఇతి). ఏవఞ్చసర్వశబ్దస్య నవ్యవహితాన్వయః. శేష శేషిభావాదేవనన్తృనన్తవ్యతాసిద్ధ్యతీత్యాహ (నన్తృనన్తవ్యభావే

(౮౨) "వేణ్డడత్తుత్తైవార్క్కునమః" ఎన్గైయాలే ఉపాయమ్ శొల్లిర్ఱు.

నేతి). తేషాంజ్యాయోజ్యాయసామ్, తేన-శేషశేషిభావేన; "శేషః పరార్థత్వాత్" ఇతిసూత్రాదితిభావః. స్పష్టామప్యాశ్రయవ్యవస్థాం బుద్ధిసౌకర్యాయాహ (నన్తవ్యఇతి) ఇత్యాహుః.

స్వతఇత్యుక్తంవివృణోతి (నన్తనన్తృవ్యేతి) తదేవం స్వాభావికశేషవృత్తేర్నమః పదేనాభిధానాత్, శేషభూతంస్వరూపం ప్రకాశ్యతఇతిభావః.

(వేణ్డడత్తుత్తై వార్క్కితి) అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాంహి "ఉపాధిరహితేనాయమ్" ఇత్యారభ్య, "స్థూలోయంనమసశ్చార్థః" ఇత్యన్తేన నమఃపదస్య అధికారికృత్యపరత్వముక్తమ్. ఉపాధిశబ్దః భావప్రధానః. ఉపాయతారహితేన; ఉపాధిపదస్యప్రయోజనపరత్వేప్యేషఏవార్థః. భావేన-బుద్ధివిశేషేణ. నమఇతి-వాచా, కాయేనవా ప్రహ్వీభవతి; తథాచ, వాచికకాయికప్రహ్వీభావహేతు భావవిశేషోనమశ్శబ్దార్థ ఇత్యుక్తమ్. తమేవభావవిశేషంవివృణోతి (భగవాన్నైఇతి). పరఃప్రత్యవరఇత్యాభ్యాం శేషశేషిభావ ఉపలక్ష్యతే. "నమనః కారణంహినః" ఇతికరణే బాహుళకాదసున్నితిదర్శితమ్. తథాచ తదేకశేషత్వాధ్యవసాయో నమశ్శబ్దార్థఇత్యుక్తమ్.

అథతదేకోపాయత్వాధ్యవసాయలాభాయ వ్యుత్పత్త్యన్తరమాహ (నామయత్యపివేతి). ప్రహ్వీభావయతి - ఏతచ్ఛేషంకరోతి; ఏతస్యోపాయంకరోతీతియావత్. (ప్రహ్వీభవతీతి) లోకదృష్ట్యాప్యేషోర్థఉపపాదితః. అస్మిన్పక్షేణ్యన్తాన్నమతేః కర్తర్యసున్నిత్యాశయేనాహ (అథోవానమఇతి). "తస్యచవశీకరణంతచ్ఛరణాగతిరేవ" ఇతిభాష్యానుసారాత్తదేకోపాయత్వాధ్యవసాయఏవ ఇహావివక్షితః.

కేచిత్తు, ఉపాధిరహితేనాయమితి వాచికనమస్కారఉక్తః; నమతి-నమఇతివదతీత్యర్థాత్. భగవాన్నఇతిమానసః; నామయత్యపీతి-కాయికఇత్యాహుః.

అత్రతద్వేతి-తచ్ఛబ్దస్యనమతీత్యేతత్పరామర్శకత్వే యేనేత్యస్యసాకాఙ్క్షతా; నమనపదానుసారాత్, అస్మిన్నర్థేనపుంసకత్వోపపత్తిః; నచ "భగవాన్మే" ఇతిశ్లోకేనాశబ్దశ్శ్రూయతే. అథవశీకరణత్వేనోక్తస్య పూర్త్యపూర్తిప్రకారందర్శయతి (వాచేతి). యత్-నమనమితి శేషః. తథాచ కాయేనప్రణిపత్య, నమశ్శబ్దమప్యుచ్చార్య త్వదేకశేషస్య మమ త్వమేవోపాయఇత్యనుసన్ధానంక్రియతే; తత్పూర్ణంనమనమ్. ఏకైకకరణసాధ్యంన్యూనమిత్యర్థః. (౧) "భవశరణమితీరయన్తి" (౨) "పాపీయసోపిశరణాగతిశబ్దభాజః" (౩) "యేనకేనాపిప్రకారేణద్వయవక్తాత్వమ్" (౪) "శరణవరణవాగియంరోదితా" (౫) "ప్రపత్తివాచైవనిరీక్షితుంవృణే" (౬) "అఞ్జలిఃపరమాముద్రా" (౭) "త్వదఙ్ఘ్రిముద్దిశ్య" ఇత్యాదిభిరేకైకకరణసాధ్యాయా అపి ఫలావినాభావప్రతీతేః; పూర్తిరిహ అధ్యవసాయస్య; మేళనస్థలే స్వపరీవాహరూపవాచికకాయిక సమ్పాదకత్వరూపోతిశయవిశేషః. తదభావఏవన్యూనతా.

ఉత్తమాధికారిగతత్వరూపాం కరణాధీనాం ప్రపత్తిగతాం పూర్తిమభిధాయ, అఙ్గాదీనాంతాం వక్తుముపక్రమతే, "ఇయంకరణపూర్తిస్స్యాదఙ్గపూర్తిమిమాంశృణు" ఇతి. కరణైః - పూర్తిరితివిగ్రహః. యథా సకలకరణసాధ్యప్రపత్తిరుత్తమాధికారిగతా;

---

(౧) వి-పు-౩-౭-౩౩ (౨) అతిమా-స్తు-౬౧ (౩) శరణాగతిగద్యమ్-
(౪) వర-స్తు-౪౪ (౫) వరద స్తు-౯౨ (౬) భరద్వాజసం
(౭) స్తో-రత్న

ఏవం వక్ష్యమాణ సకలాఙ్గసమ్పన్నాపి; తత్రకతిపయాభావేన్యూనత్వమితి పూర్తిశబ్దేనసూచ్యతే. కరణస్య-న్యాసస్యపూర్తిరిత్యర్థే, అగ్రే అఙ్గానాంపూర్తిరిత్యేవవక్తవ్యతయా, అగ్రేచతదనుపన్యాసేనాసాఙ్గత్వాత్. అతఏవ ఆగ్నేయాదిసముదాయే తంతంప్రతివిహితే కస్యచిదేకస్యాభావేపి ఫలాదర్శనాత్, ఏతేషాఞ్చవాచికకాయికయోరభావేపి ఫలదర్శనాదధికారివిశేషణత్వమాత్రమవసీయతే ఇతిద్వయాధికారేవక్ష్యతే.

అఙ్గశబ్దోఽత్రాపేక్షితార్థమాత్రపరః ; నతుపరోద్దేశ్యకకృతికారకత్వేన విహితత్వరూపతార్తీయీక ప్రయాజాద్య సాధారణాఙ్గత్వపరః. గోప్తృశక్తినిరూపణస్యాఙ్గత్వోక్తేః, అకర్తవ్యానామపివిరోధ్యభావానాముపాఙ్గత్వకథనాచ్చ. అతోభరసమర్పణాధికార్యపేక్షితత్వమఙ్గత్వమ్; తదపేక్షితముపాఙ్గత్వమితిబోధ్యమ్.

తత్రప్రథమం క్రియమాణశరణాగతౌ ఉపాయబుద్ధిత్యాగ ఆవశ్యకఇత్యాహ-(౧) "శాశ్వతీమమ సంసిద్ధిరియంప్రహ్వీభవామియత్। పురుషంపరముద్దిశ్యనమేసిద్ధిరతోఽన్యథా," ఇతి. నియతాన్వయవ్యతిరేకాధీనా స్వీకారే ఉపాయత్వబుద్ధిః ప్రసజ్యమానా అనేననివార్యతే. ప్రహ్వీభవామియత్,ఇయమేవశాశ్వతీసంసిద్ధిర్నత్వేతద్ధేతుకాఽన్యాసంసిద్ధిరితి, అనుపాయత్వంలక్ష్యతే. ఫలత్యాగపరత్వేపి ఫలసఙ్గకర్తృత్వోపాయత్వత్యాగాలక్ష్యాఏవ. ఫలత్యాగోప్యత్ర నస్వర్గాది ఫలత్యాగః; అప్రసక్తత్వాత్. నాపిఫలసామాన్యత్యాగః; ప్రవృత్త్యాదివిరోధాత్; నాపిప్రధానఫలిత్వాభిమానత్యాగః; ఫలస్వామ్యత్యాగస్య ఆత్మనిక్షేపకోటిప్రవేశస్య, "తేనసంరక్ష్యమాణస్య" ఇత్యాది

(౧) అహిర్బుధ్న్యసం.

వచనసిద్ధత్వాత్; ఫలేప్స్వేత్యస్య తతఃఫలేప్స్వేత్యర్థః. ఫలత్యాగ పర తాపక్షేపి స్వప్రాధాన్యేనఫలేప్స్వేత్యర్థస్య వక్తవ్యత్వాత్.

యదిపునః, "తస్మైవయోయోన్యాసాఖ్యః ప్రథమంయాత్యుపాయతామ్ । సఏవ్యాపర్యపర్యస్యపరాంప్రీతిముపావహన్ । వృత్త్యాఖ్యఫలతాంయాతితదేవామృతముచ్యతే" ఇతివచనానురోధేన ప్రపత్త్యాభావఘటిత ఫలేప్స్వేత్యర్థః; తదాపిసనఃకాచిత్క్షతిః.

కేచిత్తు, ప్రపత్త్యాభావఇతియదీయంసంసిద్ధిః మమశాశ్వతీ, ఏతాదృశాధ్యవసాయోమమయథావస్థితాత్మస్వరూప విషయఇత్యర్థః. మేఇత్యోస్యథాసిద్ధిర్న;-అన్యాకారవిషయజ్ఞానం నమద్విషయమ్. అతస్స్వరూపజ్ఞానపర్యవసితమ్; ఏతన్న సాధనమితి బుద్ధిరావశ్యకీతి, ఫలేప్స్వేత్యనేన ద్యోత్యతే; తదర్థః పూర్వవదిత్యాహుః.

శ్రైస్త్యక్షేచ్ఛేతస్యసిద్ధ్యోపాయప్రవృత్తిప్రతిబన్ధకాన్తరజ్ఞస్వగతోపాయభావనివారకత్వాత్. అధోపాయాన్తరాభావానుసన్ధానరూపం కార్పణ్యమాహ (అనాదివాసనాయోగాఽఇత్యాదినా). అనాదివాసనాయోగః-దుష్కర్మవాసనాయోగః. మలావకుణ్ఠితత్వమ్-రజస్తమోభిభూతమనస్కత్వమ్. దృక్క్రియే - జ్ఞానకర్మణీ. ఏతేనభక్తియోగవిరహహేతుః ఉక్తసిద్ధః.ఉద్బోధః-ఖ్యాపనఇచ్ఛేత్, భగవత్కృపోత్తమ్భకతయా ఉపయోగః. జ్ఞానఇచ్ఛేత్, తాత్కాలికోపాయాన్తరప్రవృత్తిప్రతిబన్ధకతయా "కార్పణ్యేనాప్యుపాయానాం వినివృత్తిరిహేరితా" ఇతి ఉపాయాన్తరనివృత్త్యాపుపయోగః.

ఏవంప్రపత్త్యాభావగత వశీకరణహేతుతాసమ్పాదనోపయికాఙ్గద్వయముక్త్వా, తత్ప్రవృత్తిహేతుభూతమఙ్గమాహ "పరత్వేసతి

దేవోఽయం భూతానామనుకమ్పనః । అనుగ్రహైకధీర్నిత్యమిత్యేతత్తు తృతీయకమ్ । ఉపేక్షకోఽయథాకర్మఫలదాయీతియామతిః । విశ్వాసాత్మకమేతత్తు తృతీయంహన్తినైసదా ।" ఇతి.

సతీత్యనన్తరమ్, అపీతి శేషః. సమాభ్యధికదరిద్రతయా యథా కర్మఫలందాస్యామీతి లీలానుగుణస్వసఙ్కల్పపరవశోపేక్ష్యర్థః. నిత్యమనుగ్రహైకధీః-అవసరమాత్రప్రతీక్షః. భూతానామ్-స్వవిషయానుకూల్యేన లబ్ధసత్తాకానామ్. అనుకమ్పనః-దుఃఖనిరాచికీర్షుః. "శక్తేస్సూపసదత్వాచ్చ కృపాయోగాచ్చ శాశ్వతాత్ । ఈశేశితవ్యసమ్బన్ధాదనిదమ్ప్రథమాదపి । రక్షిష్యత్యనుకూలాన్న ఇతియాసుదృఢామతిః । సవిశ్వాసోభవేచ్ఛక్రసర్వదుష్కృతనాశనః" ఇతి లక్ష్మీతన్త్రోక్తేః. అత్ర "అనుకూలాన్నః" ఇత్యుక్త్యాప్రపత్తిరానుకూల్యమాత్రే పర్యవసితా; నసాధనమ్; కిన్త్వధికారిణో వ్యావర్తికా. పఞ్చమ్యన్తపదనిర్దిష్టాయా ఏవ కృపాయా ఇతిస్ఫుటమ్. ప్రపత్తేర్మోక్షోపాయత్వే యథాకర్మఫలదాయిత్వస్య స్వవిషయేఽనపేక్షాహేతుతయా తద్జ్ఞానస్య విశ్వాసవిరోధితోక్తిశ్చాఽసఙ్గతా.

యథాహ్యన్యేషాంకర్మణాం నరకస్వర్గాదిఫలమ్, ఏవంప్రపత్తేరపి కాలవిశేషావచ్ఛిన్నమ్, తత్రయథాకర్మఫలదాయిత్వం స్వానుగుణమేవేతి, అతఃప్రపత్తేః ఫలసాధనత్వశక్తిరస్తివానవేతి విమర్శ ఏవ విరోధీవక్తవ్యస్స్యాత్. అయంవిశ్వాసోఽభీష్టోపాయప్రవృత్త్యావుపయుజ్యతే. లక్ష్మీతన్త్రేతదుక్తమ్;-"రక్షిష్యతీతివిశ్వాసాదభీష్టోపాయకల్పనమ్" ఇతి.

పురుషార్థప్రదస్యభగవతః ప్రార్థనాభావే రక్షకత్వాసమ్భవాత్, ప్రార్థనాపి, "నామయత్యపివాదేవమ్" ఇత్యుక్త్యప్రవృత్తత్వాత్ సముక్ష్మ

ఙ్గార్థాన్వగతా, అతస్తద్ధేతుభూతం గోపనశక్తినిశ్చయమఙ్గత్వేన నిర్దిశతి. "ఏవమ్భూతోఽప్యశక్తస్సన్న త్రాణం భవితుం క్షమః। ఇతి బుద్ధ్యాస్య దేవస్య గోప్తృశక్తినిరూపణమ్। చతుర్థమఙ్గముద్దిష్టమముష్య వ్యాహృతిః పునః। ఉదాసీనో గుణాభావాదిత్యపేక్షానిమిత్తజా" ఇతి.

(ఏవమ్భూతోఽపి) దయాదిగుణవానపి, (భవితుమ్) కర్తృతయా ప్రాప్తుమ్. (ఇతి బుద్ధ్యా) "గోప్తృత్వవరణప్రతిబన్ధసమ్భవాత్" ఇతి శేషః. అశక్తః - శక్తిశూన్యః. (గుణాభావాత్) విరోధినివర్తనానుగుణజ్ఞానాద్యభావాత్, (నిమిత్తజా) సామాన్యతోదృష్టాదినా. గోప్తృత్వవరణఞ్చ అవశ్యాపేక్షితమిత్యుక్తమ్. "గోప్తృత్వవరణం నామ స్వాభిప్రాయనివేదనమ్" (౧) "సర్వజ్ఞోఽపి హి విశ్వేశస్సదా కారుణికోఽపి సన్। సంసారతన్త్రవాహిత్వాద్రక్ష్యాపేక్షాం ప్రతీక్షతే" ఇతి, "కరుణావానపి వ్యక్తం శక్తస్స్వామ్యపి దేహినామ్। అప్రార్థితో న గోపాయేదితి తత్ప్రార్థనామతిః। గోపాయితా భవేత్యేవం గోప్తృత్వవరణం స్మృతమ్" ఇత్యత్రాపి భగవత ఏవాపేక్షాప్రతీక్షోక్తేర్న మనస్యానుపాయతా సూచ్యతే.

అథ వృత్త్యౌపయికాఙ్గద్వయమాహ "స్వస్య స్వామిని వృత్తిర్యా పాతికూల్యవివర్జనమ్। తదఙ్గం పఞ్చమం ప్రోక్తమాజ్ఞావ్యాఘాతవర్జనమ్। అశాస్త్రీయోపసేవా తు తద్వ్యాఘాత ఉదీర్యతే। చరాచరాణి సర్వాణి భూతాని భగవద్వపుః। అతస్తదానుకూల్యం మే కార్యమిత్యేవ నిశ్చయః। షష్ఠమఙ్గం సముద్దిష్టం తద్వ్యాఘాతో నిరాకృతిః" ఇతి నిషేధశాస్త్రాణాం ప్రపన్నాఽప్రపన్నసాధారణత్వాన్నిషిద్ధానుష్ఠానం సాక్షాల్లోకవినాశాదిద్వారా చ భగవదనభిమతిహేతురిత్యేతదాకారో లక్ష్మీ

(౧) లక్ష్మీతన్త్రే-౧౭

తస్మైఉక్తః. "తథైవసర్వభూతేషు ప్రాతికూల్యంవివర్జయేత్" ఇతి. ఇహాత్మాకారాన్తరముక్తమ్. అధికారిపూర్తయేచైతాదృశవృత్తిరపేక్షితా. వృత్తిః - తత్సఙ్కల్పః. అగ్రేసఙ్కల్పశ్రవణాదిత్యాహుః. ఆజ్ఞావ్యాఘాతః-అకృత్యకరణమ్. సాధారణవిధిశాస్త్రాణామప్రపన్నవిషయత్వాత్, "అవిప్లవాయధర్మాణామ్" ఇత్యాదివిశేషవిధ్యధీన భగవదాజ్ఞాపరిపాలనౌపయికమానుకూల్య సఙ్కల్పమాహ (చరాచరాణిభూతానీతి). (నిరాకృతిః) అన్తరఙ్గస్య సామాన్యధర్మాకరణే భగవాన్ కిఙ్కరిష్యతీతి తత్తిరస్కారః.

ఉపసంహరతి, "ఏవమఙ్గైరుపాఙ్గైశ్చనమనస్తేప్రకీర్తితమ్" ఇతి. అత్రవిరోధిస్వాతన్త్ర్యనబోధనివర్తకతయా సూక్ష్మయోజనానన్తరముక్తాఽసాధనస్యనమనస్య కథమఙ్గోపాఙ్గయుక్తతేతి శఙ్కాతృతీయయోజనయావ్యావర్త్యతే. "నమననామవాన్" ఇతిహ్యుక్తమ్. ప్రధానోయమిత్యస్యార్థః ప్రాగుక్తః; నమనాత్ప్రధానఇతివా. తదధీనవశీకారవిషయత్వేన ఉక్తస్స్వప్రాప్తయేపన్థాఇత్యర్థః. నత్వయంప్రధానఃపన్థాఇతి. మకారాత్స్వబ్లోపకల్పనాపత్తేః. నమననామవానిత్యస్యవైయర్థ్యాపత్తేశ్చ; నతుతత్ప్రాప్తయఇతిపఠిత్వాప్రపత్తేః కర్మాద్యుపాయేభ్యః ప్రాధాన్యపరఇత్యఙ్గీకర్తుంయుక్తమ్; ప్రపత్త్యుపస్థాపకపదాభావాత్; అతఏవోక్తం తత్త్వదీపకృతా; అథవాన్యాసవాచకోయం నమశ్శబ్దః (౧) "న్యాసఇతిబ్రహ్మా, బ్రహ్మాహిపరః" ఇతిశ్రుతిప్రసిద్ధం సాక్షాదుపాయంపరమాత్మానమభిధత్తే. తథాశాస్త్రోక్తమ్. "పన్థానకారఉద్దిష్టః" ఇత్యారభ్య "స్వప్రాప్తయేప్రధానోయం పన్థానమననామవాన్" ఇత్యన్తేన, ఇతి. రహస్యత్రయసారేపి ; సాధ్యో

(౧) తై-నారాయ-

పాయవశీకార్యస్య ప్రాపకస్య సిద్ధోపాయస్య ప్రకారమర్థఇత్యుక్త్వా ఏ ఉపాయాన్తరేభ్యస్సమర్పణస్య ప్రాధాన్యపరఇత్యపివక్తుంశక్యత ఇత్యుక్తమ్.

సిద్ధోపాయప్రధానకత్వాత్ప్రపత్తేః, తస్యకర్మాదితః ప్రాధాన్య ప్రతిపాదనేసమర్పణస్యప్రాధాన్యం ప్రతిపాదితప్రాయమితియోజనాన్తరాభిప్రాయః; అఙ్గపూర్త్తిమిత్యనుసారాత్, "అఙ్గైరుపాఙ్గైశ్చ" ఇత్యత్రపూర్ణమిత్యుపస్కార్యమ్. ఉక్తప్రాయత్వాత్; "అతోన్యన్నాఙ్గ్యన ముచ్యతే" ఇతినోక్తమ్. ఏవఞ్చపూర్ణాధికారిషు షడప్యేతానియుగపద్విద్యన్తఏవ. అన్యేషుతుక్రమేణభవన్తి. తదుక్తంప్రపన్నపారిజాతే, "ఆర్తప్రపత్తావేతేషాంసన్నిధిస్తువిధీయతే। దృప్తప్రపత్తావేతానిభవిష్యన్త్యుత్తరోత్తరమ్" ఇతి.

తత్రాపి విశ్వాసకార్పణ్యానుసన్ధానప్రార్థనాధ్యవసాయాశ్శరణాగత్యధికారిణోనియతాః; (౧) "అహమస్మ్యపరాధానామాలయోఽకిఞ్చనోఽగతిః" (౨) "త్వమేవోపాయభూతోమేభవేతిప్రార్థనామతిః। శరణాగతిరిత్యుక్తాసాదేవేస్మిన్ప్రయుజ్యతామ్" (౩) "అనన్యసాధ్యేస్వాభీష్టేమహావిశ్వాసపూర్వకమ్। తదేకోపాయతాయాచ్ఞాప్రపత్తిశ్శరణాగతిః" ఇత్యాద్యనురోధాత్; విశ్వాసస్తునానుసన్ధేయకోటౌ ప్రవిష్టఇతి, అహమస్మ్యపరాధానామితిశ్లోకే తదప్రదర్శనమ్. నిరనుతాపాదికాపుపాయోపేయస్వీకారా ఉపాయాధికారప్రచ్యుతికరా; ఆనుకూల్యసఙ్కల్పస్తు భగవత్ప్రీతిరూపపురుషార్థసమ్పాదకోఽనభిమతినివారకశ్చ. ఆచార్యైరపి, ప్రార్థనాగర్భదృఢాధ్యవసాయరూపో బుద్ధివిశేషఇతి ప్రార్థనాధ్యవసాయావుక్తౌ. "పేటుతప్పాతెన్ఱు

(౧) అహిర్బు-సం-౩౭-౩౦ (౨) అహిర్బు-సం- (౩) విష్వక్సేనసం.

తుల్యేన్ద్రియశక్తియుమ్” ఇతి విశ్వాసోఽవశ్యాపేక్షిత ఇత్యుక్తమ్; “నిషిద్ధస్థానమ్” ఇత్యుపక్రమ్య, “ఇన్నై యొఱ్ఱుకొణ్డు క్రూరజ్ఞళుమాయ్ ఉపాయవిరోధికళుమాయ్, ఉపేయవిరోధికళుమాయిరుక్కుమ్” ఇతి, శ్రీవచనభూషణే, ప్రాతికూల్యవర్జనస్య అప్రయోజనాదనువర్తనీయత్వమ్; ఉపాయాపాయాన్వయేనానుతాపప్రపదనస్యైవ అధికారాప్రచ్యుసమ్పాదకతా ద్వయాధికారే వరవరమునిభిరుక్తా; అజ్ఞానువర్తనే, భగవదనభిమతత్వం పురుషార్థహానిశ్చేత్యాచార్యైరేవోక్తమ్; కిన్తు ప్రపత్తేరనుపాయత్వాత్ సర్వేప్యేతే ఉపాయాధికార్యపేక్షితా ఇత్యుచ్యత ఇతి విశేషః. సర్వత్రైవానుకూల్యసఙ్కల్ప ప్రాతికూల్యవర్జనప్రకరణేషు ప్రపత్తిపర్యన్తేష్వేతే ఉచ్యన్తే.

యథాలక్ష్మీతన్త్రే;— “మయ్యేవ సర్వభూతేషు హ్యానుకూల్యం సమాచరేత్ । తథైవ సర్వభూతేషు ప్రాతికూల్యం విసర్జయేత్” ఇతి, “ప్రాతికూల్యం పరిత్యక్తమానుకూల్యఞ్చ సంశ్రితమ్ । అపాయేభ్యో నివృత్తోఽస్మి పాతకేభ్యో భవోదధౌ । తథాప్యత్ర ప్రవృత్తిస్స్యాత్ త్వత్ప్రీతేస్సా వినశ్యతు।” ఇతి చ, “అపాయాన్ సమ్పరిత్యజ్య పాతకాన్ భవసాగరే । దైవాద్వా యది వా మోహాదపాయస్య పరిప్లవే । భజమానో భతావేవ లక్ష్మీనారాయణౌ విభూ। శశ్వచ్చానుకరాన్ సర్వానపాయాన్ జహాతి స్వయమ్ । అతీతాకరణే తేషాం లోకసఙ్గ్రహచేతసా” ఇతి చ, “ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్తు వినివృత్తిరపాయతః” ఇత్యుక్త్వా, “ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ మధ్యమాం వృత్తిమాస్థితః” ఇత్యుక్త్వా “రక్షిష్యతీతి నిశ్చిత్య నిక్షిప్తస్వస్వగోచరః । బుద్ధ్యేత దేవదేవస్తం గోప్తారం పురుషోత్తమమ్।” ఇతి విశ్వాసప్రార్థనాధ్యవసాయా ఉక్తాః.

“ఉపాయాపాయనిర్ముక్తా మధ్యమాం స్థితిమాస్థితా । శరణాగతిరగ్ర్యైషా సంసారార్ణవతారిణీ । ఏషా సాన్యదీక్షితా హ్యుపాయా

పాయమధ్యమా । అస్యాంస్థితో జగన్నాథం ప్రపద్యేతజనార్దనమ్॥" ఇత్యాదితశ్చ నిరనుతాపోపాయాపాయప్రవృత్త్యభావవిశిష్టా విశ్వాసపూర్వకప్రార్థనాగర్భాఽధ్యవసాయవిశేషరూపా ప్రపత్తిః - సంసారతారిణీత్యవగమ్యతే. తదేతత్సర్వముత్తరత్రస్ఫుటతరముపపాదయిష్యామః.

తదేవ మహిర్బుధ్న్యసంహితాయాం స్థూలయోజనాయాం నమశ్శబ్దస్య అధికారికృత్యపరత్వమవగమ్యతే; భగవతాపిపరాఙ్కుశేన శ్రీవేఙ్కటాద్రినిలయోద్దేశేననమ ఇత్యుక్తిస్సుశకాప్రాప్తాచ; తామేతాంబిభ్రితాం పూర్వోత్తరాఘయోరశ్లేషవినాశావిత్యనుగృహీతమ్. అతోఽత్రనమశ్శబ్ద ఉక్తవ్యుత్పత్తిబలాచ్ఛరణాగతిం ప్రకాశయన్నుపాయవేషం భగవన్తంప్రకాశయతీతిభావః. యద్యపిపరాఙ్కుశసూక్తౌ నమ ఇతి పదద్వయేన పారతన్త్ర్య ప్రకాశనముఖేన తదుచితోపాయః ప్రకాశ్యత ఇతి పూర్వైర్వ్యాఖ్యాతమ్; తథాపి పూర్వోత్తరసాహచర్యాన్నాలే ఐకపద్యయోజనాయామేవాఽభిమతత్వప్రతీతేః, యోజనాయా యోజనాన్తరావిరోధిత్వాచ్చనేత్థం వ్యాఖ్యానంవిరుధ్యతే.

(౧) "యస్స దేవో మయాదృష్టః పురాపద్మాయతేక్షణః। సఏష పురుషవ్యాఘ్రస్సమ్బన్ధీతే జనార్దనః । సర్వేషామేవలోకానాం పితా మాతాచమాధవః । గచ్ఛధ్వమేనంశరణం శరణ్యంపురుషర్షభాః" ఇత్యుపదిష్టైః పాణ్డవైః, "ఏవముక్తాస్త్రయః పార్థాయమౌచభరతర్షభ।

(౧) భార-రాజసూయ.

(౮౩) "అన్దితొర్ట్రుమ్‌శొల్" ఎన్గైయాలే ఫలమ్‌శొల్లిర్ఱు.

ద్రౌపద్యాసహితాస్సర్వే నమశ్చక్రుర్జనార్దనమ్" ఇతి నమస్కృతిమిత్యుక్తేః.

దమయన్తీవృత్తాన్తేచ, "శరణమ్ప్రతిదేవానాం ప్రాప్తకాలమమన్యత" ఇత్యుపక్రమ్య "వాచాచమనసాచైవ నమస్కారంప్రయుజ్యసా।" ఇతి శరణాగత్యభిసన్ధేర్నమస్కారహేతుత్వోక్తేః, "నమశ్శబ్దః ప్రదానార్థస్స్వాహాశబ్దవదిష్యతే" ఇతికణ్ణాతః ప్రదానార్థకత్వవచనాత్, "నమస్కారాత్మకంయస్మై విధాయాత్మనివేదనమ్"ఇత్యుక్తేః, "సమిత్సాధనకాదీనాం యజ్ఞానాంన్యాసమాత్మనః। నమసాయోఽకరోద్దేవే సస్వధ్వరఇతీరితః ।" ఇతి నమసఆత్మన్యాసకరణత్వవచనాచ్చ, నమఃపద ముపాయపరమితిబోధ్యమ్.

వచనే, యజ్ఞానామితినిర్ధారణేషష్ఠీ; సస్వధరఇతి-యస్సమిధోత్యారభ్య, యోనమసాసస్వధ్వరఇత్యన్తేన ఋగంశేనేరితః. ద్విపదత్వేపితత్కారణత్వముపపద్యతే; స్వాన్వయనివృత్తి ప్రతిపాదకత్వాత్. స్వశేషత్వనివృత్తిపరత్వేపి స్వరూపసమర్పణే వినియోగఉపపద్యతే. స్వశేషత్వాభావబుద్ధిరేవ స్వరూపసమర్పణమ్.

ఏవముపాయపరతామభిధాయ ఫలపరత్వందర్శయతి (అన్దితొర్ట్రుమితి). (౧) "బద్ధాఞ్జలిపుటాహృష్టానమఇత్యేవవాదినః" ఇతి దాస్యరసాతిశయ పర్యవసానభావినో నమశ్శబ్దస్యఫలప్రకాశకత్వమ్, "ప్రేమావతః" ఇత్యాద్యభియుక్తవచనానుమత మితిభావః.

---

(౧) భార-శాన్తి-మో-౩౩౬

(౮౪) "ఉఱ్ఱ్రతుమున్నడియార్క్కడిమై" ఎన్గిఱపడియే ఇతిలే భాగవతశేషత్వమనుసన్ధేయమ్.

నను, "తొౖలై విల్లిమఙ్గలమ్" ఇతి శ్రీసూక్తౌ తదీయశేషత్వప్రతీతేః కథమిహాత్యన్య నమశ్శబ్దస్య తత్సమానార్థకతయా స్వరూపపరత్వమతఆహ (ఉఱ్ఱ్రతుమిత్యాది). యద్యపిశ్రీసూక్తౌ భాగవతశేషత్వస్య మన్త్రప్రతిపాద్యతామాత్రంప్రతీయతే. తథాపి పరిశేషాదిహైవ తత్ప్రతిపాదనముచితమ్. నచ, తృతీయపదే నారాయణోద్దేశ్యక కైఙ్కర్యాపేక్షణే నారోద్దేశ్యకస్యాపి తస్యాపేక్షాప్రతీతిః. అతిప్రసఙ్గాత్; నారత్వస్య అశుద్ధసాధారణ్యాత్, అతోఽనమస్యైవతత్సిద్ధిః.

"అత్యన్తపారతన్త్ర్యంహి నమశ్శబ్దేనబోధితే। స్వతన్త్రాభిమతార్థత్వం స్వతఏవప్రసిద్ధ్యతి। స్వశేషభూతమఖిలం స్వేచ్ఛయావినియుఙ్క్తే। పుత్రాదిషుహి రాజాన స్తథేశస్సంశ్రితేషునః। స్వేచ్ఛయాసంశ్రితాధీన స్స్వతన్త్రోభగవానపి। తత్రవాచ్యాంకిమస్మాకం పృథక్సంశ్రితశేషతా॥

యథాస్వాయమేవాహ (౧)"ఇమౌస్మమునిశార్దూలకిఙ్కరౌ సముపస్థితౌ।" ఇతి.(౨)"దాస్యమైశ్వర్యయోగేన జ్ఞాతీనాఞ్చకరోమ్యహమ్ । అర్ధభోక్తాచభోగానాం వాగ్దురుక్తానిచక్షమే" ఇతిచ. జితన్తాయామ్, "న తేరూపంనచాకారో నాయుధానినచాస్పదమ్ । తథాపి పురుషాకారో భక్తానాంత్వంప్రకాశసే" ఇతి.

అనుసంహితశ్చాయమర్థశ్శ్రీవత్సాఙ్కమిశ్రైః;-(౧) "అనన్యాధీనత్వంతవకిలజగుర్వైదికగిరః పరాధీనంత్వాంన్తుప్రణతపరతన్త్రం

---

(౧) రా-బా-౩౧-౪   (౨)   (౩) వరదరాజస్త-౨౦

మనుమహే" ఇతి, (౧) "పరిజనపరిబర్హాః" ఇత్యారభ్య - అత్రావరద సకలమేతత్సంశ్రితార్థంచకర్థ" ఇతిచ; "భవేద్గుణకృతందాస్యమపిభాగవతేషునః । నిర్బన్ధత్వనివృత్తిస్తు గుణాధిక్యప్రయోజనమ్ । భగవచ్ఛేషతాజ్ఞానం యచ్ఛేషత్వేప్రయోజకమ్। నైవవ్యావర్త్యతేతాకేమధ్యమాతులరత్యోపితత్।"

నచైకత్ర శేషశేషిభావవిరోధః. ఆకారభేదాదుపపత్తేః. క్రియాయాం వృత్తి శేషస్య కర్తురధికారిత్వేన శేషిత్వాభ్యుపగమాత్. శిష్యాచార్యయోరపి పరస్పరంశేషిశేషభావసత్త్వేపి వృత్తినియమోభగవదాజ్ఞావశాదేవోపపద్యతే. "జన్మాన్తరసహస్రేషు యస్యస్యాద్బుద్ధిరీదృశీ । దాసోహంవిష్ణుభక్తానామితిసర్వార్థసాధనీ" ఇతిచన్యాయసిద్ధోర్థో వచనేనాప్యుక్తః.

నచాత్రచతుర్విధానాం భక్తానాంభక్తిశబ్దేననిర్దేశః ; కిన్తు తద్దాస్యైకరసికానామ్. తదుక్తంప్రపన్నపారిజాతే:-"భక్తిశబ్దస్యముఖ్యోర్థః ప్రపన్నేపర్యవస్యతి । అత్రియసంహితాయాన్తు యథాసేనేశ ఉక్తవాన్ । సేవాతుప్రోచ్యతేసద్భిర్భక్తిశబ్దేనభూయసీ । సేవాచాత్యన్తనీచత్వవృత్తిస్స్వామినమ్ప్రతి । తస్మాత్పరస్యదాస్యైకరసతా భక్తిరుచ్యతే" ఇతి.

అతఏవచాహుః:-"త్వయ్యాచార్యైర్వినిహితభరాస్తావకారజ్ఞ నాథత్వత్కైంకర్యైకప్రవణమనసస్త్వద్గుణాస్వాదమత్తాః । త్వదేకస్మిన్నపివిజహతో ముక్తవత్సాధనత్వం త్వచ్ఛేషత్వస్వరసరసికాస్సూరయోమేస్వదన్తామ్" ఇతి.

---

(౧) వరద- స్త-౩

(౮౫) ఇతు అకారత్తిలేయెన్నుమ్ శొల్లువర్ కళ్; ఉకారత్తిలే యెన్నుమ్ శొల్లువర్ కళ్.

ఏతదేవహిపరమైకాన్తిలక్షణంగీయతే, "దేవతాన్తరశబ్దాది భక్తికృష్ణాఖ్యహేతుషు । సామ్యకృత్పరమైకాన్తీహంకాస్వామీతి బుద్ధిమాన్ । ముక్తతుల్యోహివరణాద్యస్తు కేవలభోగ్యతామ్ । భగవత్యనుసన్ధత్తే ప్రపన్నస్సేతికథ్యతే । ఏకాన్తిపరమైకాన్తిభావప్రకాధికారిణః । విజ్ఞాతవ్యోదశాభేదాత్తారతమ్యేవ శేనవా ।" ఏవమ్, "అనన్యమనసోవిప్రామూలమన్త్రంసమాశ్రితాః । దృష్ట్వైవవైష్ణవాన్విప్రాన్ప్రణమన్తినమన్తిచ ।" ఇత్యనన్యమనస్త్వముపాయవిషయే శేషివిషయేచ, మూలమన్త్రసమాశ్రితత్వం తదుదితస్వరూపయాథాత్మ్యాధ్యవసాయవత్త్వమ్ ; ఏవంభాగవతవైభవప్రతిపాదకాని బహూని వచనాని ప్రపన్నపారిజాత తత్త్వదీపాదిషు ఉదాహృతానితత్రైవ ద్రష్టవ్యాని.

కేచిత్తు, అకారేణభగవచ్ఛేషత్వాభిధానాత్తస్యచ తదీయశేషత్వపర్యన్తత్వాత్, తత్రైవతత్సిద్ధిరిత్యాహుః; అన్యేతు, తదనన్యార్హ శేషత్వస్యైవ తదీయపర్యన్తవినియోగార్హత్వప్రయోజకతాయా ఔచిత్యాత్, సమ్బన్ధనియామకోకారఏవ తత్సిద్ధిరిత్యాహుః. తదిదంపక్షద్వయముపన్యస్యతి (ఇతుఇత్యాదివాక్యద్వయేన).

ఆచార్యాస్తు, ఉకారస్యాపి నమశ్శబ్దేనానన్యోపాదనాత్, యథేష్టవినియోగార్హత్వరూపశేషత్వప్రతిపాదకప్రథమపదాపేక్షయాంతదుపధానరూపపారతన్త్ర్యప్రతిపాదకనమశ్శబ్దఏవభాగవతశేషత్వానుసన్ధానముచితమితి తత్రైవానుసన్దధుః.

ఉక్తఞ్చవరదాచార్యైః-ననుకథం శేషత్వాత్పారతన్త్ర్యమతిరిచ్యతే; ఇత్థంయథేష్టవినియోగార్హత్వం శేషత్వమ్వినియుజ్యమానత్వం పారతన్త్ర్యమితి. తత్త్వదీపకృతస్తు;-"ఏవంసమస్తచిదచిద్విశిష్టవిషయత్వతః । విశేషణాంశబ్రహ్మాదివిషయాస్స్యాచ్చ శేషతా । తదనన్యార్హతాహానిరితి నాశఙ్క్యమాత్మనః । తద్విశేషనిషేధేన తత్త్వజ్ఞాశ్శేషిణోయథా । విశేషణత్వసామ్యేపినిషిద్ధాదేవతాదయః। అనువృత్తౌతుతత్త్వజ్ఞాశ్శాస్త్రేషువిహితాస్తథా। గౌరవ్యేష్వపిపిత్రాదిష్వశుద్ధత్వవ్యవస్థితా । నమస్కారాద్యనర్హత్వం యథాన్యత్రాపి తత్తథా। అశుద్ధాస్తేసమస్తాస్తు దేవాద్యాఃకర్మయోనయః । మాయాగుణాభిభూతాశ్చేత్యుపాస్యానైవసమ్మతాః। అథస్యాదజ్ఞతాప్రాప్త్యా దేవానాంపరమాత్మనః। నకిఞ్చిదన్యశేషత్వం భార్యాయాభర్తృరజ్జువత్ । ఇత్యేతదసమీచీనంభార్యాయాంభర్తృశేషతా। శరీరద్వారతస్సిద్ధాశరీరవిషయామతా । అత్రసర్వశరీరీతుపరమాత్మాపరస్స్వయమ్। శేషీతచ్ఛేషతాయత్తా తత్సమ్బన్ధిపరార్థతా । అతఈశ్వరసమ్బన్ధ విజ్ఞానంయేషువిద్యతే। తేవిశుద్ధాస్తదీయత్వాదుద్దేశ్యాఇత్యుదీరితాః।" ఇత్యాదినా, "తస్మాదితరసంసృష్టజన శేషత్వవర్జితమ్। తదీయదాస్యంతత్త్వజ్ఞైర్మన్త్రతాత్పర్యమీరితమ్" ఇత్యన్తేనగ్రన్థసన్దర్భేణ అకారస్యార్థానారాయణపదవిశేషణత్వాత్, విశిష్టశేషత్వాదిప్రతిపాదనే స్వరసతఃప్రతీయమానస్య విశేషణవిషయశేషత్వాదేః బ్రహ్మాదిసాధారణ్యేప్రతీయమానేపి "అశుద్ధాస్తేసమస్తాస్తు" ఇత్యాదినా తేషామశుద్ధిప్రతీతేః, గౌరవ్యాణామపిపిత్రాదీనామశుద్ధిదశాయామివ అననువర్తనీయత్వంన్యాయప్రాప్తమ్; "నిత్యోవన్ద్యోనచానిత్యః కర్మవశ్యోముముక్షుభిః। అపార్థిఘ్నోరసాస్పృష్టశ్చ దివ్యభాషాదికరస్సమ్మతః।"

ఇత్యాదిభిరనాప్తకర్తృకశాస్త్రాణామనుపన్యసనీయత్వప్రతిపాదనాత్తద్వద
న్తర్యుపపత్తిర్భక్తత ఇత్యనవ్యాప్తిః శేషత్వవిరోధితదనుపన్యసనమకార్యమేవ.

నచ భక్తప్రభావార్థవాదమేవ అజ్ఞభాగదేవతానుపన్యసనవి
ద్విరోధి; సాక్షాన్న్యస్తత్రివర్గవ్యావర్తకత్వాత్. ఇహాసాక్షాదనన్యప్రస
క్తేః. విశేషాన్యస్య స్తోత్రపాఠానుపన్యస్య భాగవతశేషత్వప్రతిపాదకానేక
వచనవిరోధాత్; సాక్షాచ్ఛేషత్వస్య సత్త్వరక్షణాదిష్వనుష్ఠేయత్వాత్ సర్వ
గన్ధవిధురేషు భగవదత్యన్తప్రియోపాస్యవచనాత్, భగవచ్ఛేషత్వా
నుపపత్తిస్యశేషత్వాదినా తత్కాలేనాపి చ విధితః, "అహం" "యథా"
వ్యాఖ్యానం" ఇత్యాద్యర్థ్యవ్యాపారాభావాత్, స్వాభావిక శేషభాగవతవిష
య శేషత్వం స్వనామనుష్ఠేయమితి సిద్ధమ్.

సమానవిరోధ్యనన్యశరణత్వమపి భాగవతోద్దేశనీయమితి,
"యం యం స్పృశతి" "పునాత్యనుమ్మాదితః" ఇత్యాది విశేషవచనా
విరోధేన "బ్రహ్మణాం బోధకాశ్చ" ఇత్యాదినానిష్టస్య బ్రహ్మాదిష్వ
ప్యభావస్యోక్తేః శేషత్వేనాశ్రితస్య ప్రాప్యత్వం "యత్రపూర్వే"
ఇత్యాదిసూత్రసిద్ధం తృతీయవిరోధ్యపత్తి, శేషత్వశరణ్యత్వప్రాప్య
త్వవిశిష్టసారజ్ఞ భాగవతశేషత్వాకార మన్త్రస్యతాత్పర్యమిత్యా
హుః.

కేచిత్తు, "నరసమ్యగ్దర్శనానాం" ఇత్యత్రోక్తనాదివదబోధ్య
సమ్యక్స్థితిశేషస్యాపి విపర్యయత్వాత్, తేషాం ప్రాప్యప్రాపక భావా
దేరపృథక్త్వ, విశేషతస్తాదృశ భాగవతశేషత్వసిద్ధిః. ఫలగన్ధస్య స్వారే
నారదవదపి సమ్యగ్జ్ఞానాదనన్యప్రసిద్ధేః, విశేషవచనవిరోధాత్సన

(౨౬) ఈశ్వరన్ తనక్కే-యాయిరుక్కు-మ్ ; అచిత్తుపిఱర్క్కే-యాయిరుక్కు-మ్. ఆత్మాతనక్కు-మ్ పిఱర్క్కు-మ్ పొతువాయిరుక్కు-మెన్ఱు ముఱ్పట్టనినైవు. అఙ్జనన్ఱిక్కే- అచిత్తుప్పోలే "తనక్కే-యాకవెన్నైక్కొ-ళ్ళవేణుమ్" ఎన్గిఱతునమస్సాల్.

విశేషణాన్వయః ; "మయి తే తేషుచాప్యహమ్" ఇత్యస్యాపి నారాయణశబ్దోపబృంహణత్వాచ్చ, సమ్బన్ధవిశేషతాత్పర్యగ్రహః. నరపతిశేషఇత్యాదౌ నరశేషత్వే తాత్పర్యగ్రాహకప్రమాణాభావాత్, నవిశేషణాన్వయః; తత్స్వేత్యాపత్తిరితి ప్రాహుః.

అచిద్వత్పరార్థరూపస్య స్వరూపయాథాత్మ్యస్య నమశ్శబ్దఏవ ప్రతిపత్తేశ్చన్దనాదిదృష్టాన్తేన భాగవతవిషయే వినియోగఇష్టావసిద్ధ్యతీత్యభిప్రయన్ ప్రణవజన్యజ్ఞానాన్నమఃపదజన్యజ్ఞానస్యవైలక్షణ్యమాహ (ఈశ్వరనిత్యాదినావాక్యచతుష్టయేన).

(౧)"పతింవిశ్వస్యాత్మేశ్వరమ్" ఇతిశ్రుతేః, తత్రేశ్వరశబ్దస్య శేషిపరత్వాత్, కేవలస్వార్థతా తత్స్వభావః. అచితస్తు, (౨)"భోక్తా భోగ్యమ్" ఇత్యుక్తేః కేవలపారార్థ్యమ్. చితస్తు-భోక్తృత్వనియామ్యత్వాభ్యాం స్వపరోభయార్థత్వప్రతీతిశ్శాస్త్రేషు; ప్రణవేపి మకారస్యజాతిపరత్వాత్, అచితామపి తత్రోపలక్షితత్వాత్, భగవతః కేవలస్వార్థత్వస్య, అచితాం కేవలపరార్థత్వస్యచసిద్ధిః. జీవస్యతుజ్ఞాతృత్వబలాయాతభోక్తృత్వ శాబ్దశేషత్వాభ్యాముభయార్థత్వస్యమూలమన్త్రతాత్పర్యార్థస్య ప్రతిపాదకంనమఃపదమ్.

---

(౧) తై-నా-౧౧ (౨) శ్వే-తా-౧-౧౨

ఇయాంస్తు విశేషః. యత్పురుషార్థప్రధానాద్రమిడోపనిషదితి; స్వార్థతాగన్ధరహిత ఏవ పురుషార్థ ఇతి జ్ఞాపయితుం తత్ర ప్రార్థనాగర్భతా; ఇహ పునర్మన్త్రస్య స్వరూపపరత్వాత్తాదృశపురుషార్థయోగ్యతా ప్రకాశనముఖేన స్వరూపనిష్కర్ష ఏవ క్రియత ఇతి న ప్రార్థనాపేక్షా. యది పునస్సర్వథా సామ్యముపేక్షితమ్; తదా స్వరూపప్రాప్త్యుభయపరతాపక్షమాశ్రిత్య ఉత్తరపదేనైకవాక్యతయా తదపి సూపపాదమేవ. పురుషార్థజ్ఞాపనపరస్యాపి తన్ముఖేన స్వరూపప్రకాశకత్వమప్యస్త్యేవేతి భాగవతశేషత్వప్రార్థనాముఖేన తదప్యత్రానుసన్ధాతుం శక్యత ఇతి భావః.

కేచిత్తు, ఉకారస్యానన్యార్హశేషత్వబోధకత్వాత్, తత్రైవ భాగవతశేషత్వమనుసన్ధేయమితి కేచిదిత్యుక్తమ్; తర్హి తత ఏవ స్వార్థతానివృత్తిసిద్ధేర్నమః పదమనర్థకమిత్యాశఙ్క్య, భోక్తృత్వోక్తిబలేన ఉకారస్య తుల్యవత్ స్వభోగోద్దేశ్యతావారకత్వాసమ్భవాత్, శేషత్వోక్త్యైవ పరగతాతిశయాధానైకముఖ్యప్రయోజనకోపాదానవిషయత్వ విరుద్ధాయాస్తస్యా వారణసమ్భవేఽపి, ఉకారస్య అన్యశేషత్వనివారకతయా సార్థక్యసమ్భవాత్, నానుత్కటస్వప్రయోజనోద్దేశానర్హత్వరూపాత్యన్తపారార్థ్యసిద్ధిరితి, తదర్థం నమశ్శబ్ద ఆవశ్యకః. పురత ఈక్షణే పశ్చాదీక్షణే తు స్వార్థతాగన్ధవిధురపురుషార్థప్రార్థనాపరత్వాదపీత్యాహ (ఈశ్వరనిత్యాది). యద్యపి, "తనక్కుమ్ పిఱర్క్కుమ్" ఇతి తుల్యవత్ప్రతీయతే. తథాపి ప్రణవోదితశేషత్వబలాదతుల్యత్వం స్వభోగే బోధ్యమ్. నచ, స్వభోగస్య మాత్రయాప్యనుద్దేశ్యత్వే సర్వథా స్వేన భగవతో యత్కిఞ్చిత్ప్రయోజనసిద్ధేర్నము

ముక్తస్స్యాదితివాచ్యమ్. లీలారసాదితః, కైఙ్కర్యాధీనభగవదానన్ద
స్యాతిశయితత్వాత్. (౧) "ఐకాన్తికనిత్యకిఙ్కరః ప్రహర్షయిష్యామి"
ఇతిహ్యుక్తమ్; నచైవమపి, యేనకేనచిదానన్దసిద్ధేర్న నియమతస్స్వ
మోక్షేచ్ఛాస్స్యాదితివాచ్యమ్. "స్వపాదానపరమప్రయోజనంభగవత
స్సిద్ధ్యేత్" ఇత్యేవంరూపేచ్ఛాయా అవిరోధాత్. సర్వోఽపిచేతన
స్స్వార్థమేవ ప్రవర్తత ఇతి పునఃప్రకృష్టకృపాస్నేహాన్వితేషు వ్యభి
చారీతి శ్రుతప్రకాశికాయాంస్ఫుటమ్. స్వార్థవాసనాపి దృఢతరేణ
పారార్థ్యాధ్యవసాయేన నివర్తనీయా; యదిపునరిదానీంననివర్తేత,
తథాపి సాముక్తౌనివర్తత ఏవ; నచైవంప్రార్థనావైయర్థ్యమ్. అధికారి
పూర్తి† ప్రయోజకత్వాత్ప్రార్థనాయాః; (౨) "నిరస్తాఖిలదుఃఖోఽహమన
న్తానన్దభాక్స్వరాట్" ఇతి పరమప్రీత్యుపన్యాసేనాస్థయా సాధనతయా
ఉద్దేశ్యస్యోద్దేశ్యతోక్తా. మన్త్రజన్య తాత్పర్యజ్ఞానశూన్యానాం
కేవలశాస్త్రీయస్వానన్దస్యాప్యుద్దేశ్యతామనుసన్దధతాం భక్త్యాదీనాంరీతి
ర్వాత్ర కథితా, అన్యథా స్వభోగే ప్రధానోద్దేశ్యత్వస్యాప్యాపత్తేః.
తేషామపిపునస్సర్వసహిష్ణునా భగవతాముక్తిదశాయాం స్వార్థతాధీ
ర్నివర్త్యతేనవేత్యన్యదేతత్. నచ, తథాపి శ్రుతిష్వానన్దసామ్యాది
రేవ ఫలతయోక్త ఇతి తస్యైవ ప్రయోజనతా. ఏవంభగవత్ప్రీతియో
జనే ప్రాధాన్యస్యాప్యసిద్ధిప్రసఙ్గాత్; అథవా, సంసారిజనవాసనాను
రోధేన ప్రాధాన్యేనానుద్దేశ్యమపి స్వానన్దంబోధయతి, (౩) "రసో
వైసః, రసంహ్యేవాయంలబ్ధ్వానన్దీభవతి" ఇతి; నపునర్భగవదానన్ద
రూపం ప్రధానమపి ప్రయోజనమిత్యుచ్యతే; † తర్హిసాధనంతథోక్త

(౧) స్తో-రత్నే (౨) శ్రీభాష్యే-జిజ్ఞా (౩) తై-ఆన- † కార్యత్వా

మితితోల్యమ్. యదపిప్రార్థనాబలేన అర్థేభోక్తృత్వమవగమ్యతే. తదపిపూర్వావగతభోగ్యత్వాపేక్షమేవేతి. (౧)"అహమన్నమహమన్నాదః" ఇతిభోగ్యత్వకథనపూర్వం భోక్తృత్వకథనాదప్యవగమ్యతే. యద్యపిస్వార్థాన్యశేషిద్యతే. అథాపినాసౌస్వతన్త్రః; కిన్తుపరాతిశయ ఏవేతి, ఏతాదృశస్య మన్త్రస్య సముచ్చయార్థేన ఇతిభావ ఇత్యాహుః.

అపరేతు, అత్ర స్వార్థత్వ స్వపారతన్త్ర్యయోర్న మన్త్రపదస్యార్థస్య సముచ్చయః; మన్త్రస్థానతః పర్యాప్తేన నమసోయోగాత్ స్వార్థత్వ ఇతి, సముచ్చయస్య వ్యాఖ్యానాన్తరం తస్యైవార్థస్య మన్త్రే భగవతః (ఈశ్వరస్యేత్యాది). (ముఖ్యప్రతిపత్తి) శేషిస్వరూపజ్ఞానాదేః ప్రాధాన్యేన శేషిత్వజ్ఞానం యథావదాశ్రితాచార్యాణాం. తథోక్తం ప్రాయశః; "జ్ఞానానన్దమయస్త్వాత్మా" ఇత్యాదౌ శేషత్వాపేక్షయైవ జ్ఞాతృత్వాద్యనుసన్ధానం; ముఖ్యతయాపి (౨)"జహుస్సర్వే సమమాలక్షిత్వా" ఇత్యాదిభిరర్థపుత్వసిద్ధేః ప్రతీతేర్నాత్ర స్వపారార్థ్యావగమః. అతఏవ అనన్యార్హశేషత్వాదయశ్చ భోక్తృత్వానన్యార్హత్వాదయో స్వరూపానుబన్ధిత్వేనాపి స్ఫుటతః తత్ర ప్రతీయతే. సముచ్చయేన తు యోగ్యతాలాభా స్వత్వాత్ అవగమ్యత ఇతిభావః. పారతన్త్ర్యస్వార్థానుసన్ధానం, "ఇదమస్మి సువిస్పష్టం" ఇత్యాది వ్యాఖ్యానుసారేణ పరమాత్మాశక్తేః సహితేన ముక్తస్యాపి పారతన్త్ర్యభోగ్యతే; "జ్ఞానచతుర్థీభ్యాం భోక్తృత్వస్వత్వ సమవాయః" ఇత్యాచార్యహృదయ గ్రన్థానుసారేణ యోజనీయమ్.

---

† సాధనమిదమ్.

(౧) తైత్తిరీయ. (౨) భాగవతే–౧౦–౧౦.

(౮౭) అతావతు-భోగత్తైయిల్ ఈశ్వరసన్నిధిక్కు-మొప్పాగ నో
క్క-వేణుమెన్ఱు అన్నియయాతొన్నిక్కై.
(౮౮) అన్నిక్కై-క్కు-హేతుకీళ్శొల్లిక్కళు, మేలుమ్శొల్లుమ్.

ఇతరేతు, ననుశేషలక్షణస్య సావధారణత్వాదుపక్రమగత తదనురోధేన భోక్తృత్వస్య †పరార్థత్వావగమసంభవాత్, కింనమస్సేత్యత ఆహ (ఈశ్వరనిత్యాది). ఈశ్వరస్స్వేచ్ఛాధీనసకలవినియోగః. అచిత్తుపరేచ్ఛాధీన సకలవినియోగః. ఆత్మాతు శేషత్వజ్ఞానవత్త్వాదభ్యర్థిష్టవినియోగార్హోపి శేషత్వబలావగతస్వనైచ్ఛ్యానుగుణమేవ పరస్యవినియోజ్యఇతి స్వనైచ్ఛ్యాననుగుణవ్యాపారవినియోగప్రతిబన్ధకస్వేచ్ఛాసహకృతపరేచ్ఛాధీనవినియోగఇతి పూర్వంప్రతిపత్తిః. అనేనతు స్రక్చన్దనాదితుల్యపారార్థ్యజ్ఞానాద్యభీష్టవినియోజ్యత్వంప్రతీయతఇతితద్వ్యావృత్తిసిద్ధిః. "హేమరుచకవద్ధిశేషత్వపారతన్త్ర్యే" ఇత్యాచార్యహృదయవ్యాఖ్యానోదాహృతాచార్యసూక్తేరిత్యాశయఇత్యాహుః. అస్మిన్వ్యాఖ్యానే*అతావతిత్యాదియథాశ్రుతగ్రన్థస్సుగమః; వ్యాఖ్యానాన్తరేషు పారార్థ్యచరమావధిమాహ (అతావతితి). స్వరూపలాభస్యాప్యనపేక్షణీయత్వోక్త్యా స్వానన్దాద్యనపేక్షాకైముత్యసిద్ధా.

భగవదీయయథేష్టవినియోగప్రతిబన్ధేచ పూర్వోక్తశేషత్వబలాద్వక్ష్యమాణకిఙ్కరత్వబలాచ్చాయాతా నైచ్యబుద్ధిర్హేతుః. సా చ, చతుర్థ్యర్థశేషత్వైక్రైఙ్కర్యాన్వయిస్వార్థత్వనిషేధకేన నమశ్శబ్దేనతయోరపి భగవద్భోగవిరోధిత్వే త్యాజ్యత్వప్రతీతేర్నివర్త్యత ఇత్యాశయేనాహ (అన్నిక్కైక్కితి).

అథ పారతన్త్ర్యజ్ఞానప్రశంసాముఖేన నమశ్శబ్దవైభవంప్రద

---

† గమాభావాః.

(౮౯) ఇదమ్పూర్వపఙ్క్తిపాఠో నాస్తి కృతకృత్యస్య.

(౯౦) ఇదమ్పరం విశ్వాతపాఠస్తు ఎల్లాకోశ[illegible]షు నాస్తి.

(౯౧) ఇదమ్పరం నేతి ఎల్లాకోశ[illegible].

ర్థ్యమితి (ఇదమ్పరం నేతి). సమాశ్రయణస్య ప్రయోజనమిత్యర్థః. అథవా కేవల పారార్థ్యస్య అత్యన్తపారతన్త్ర్యస్యాపి బుద్ధ్యారూఢత్వాత్ పారతన్త్ర్య జ్ఞానమిత్యర్థః. అథవా పారార్థ్యజ్ఞానస్య సమాశ్రయణే ప్రథమం ప్రద ర్శ్య పారతన్త్ర్యజ్ఞానస్యేతి భావః (ఇదమ్పరం నేతి). అత్ర పూర్వాచార్యవచనే, "పారతన్త్ర్యం పరే పుంసి ప్రాప్య నిర్గతబన్ధనః । స్వాతన్త్ర్యమతులం ప్రాప్య తేనైవ సహ మోదతే" ఇత్యత్ర పారతన్త్ర్యజ్ఞానాదేవ ముక్త్యభిధా నాత్. అత్ర [illegible] ప్రయోజనత్వముక్తమితి. అథవా [illegible]. "[illegible]" ఇతి [illegible] పార తన్త్ర్య[illegible] వివక్షితమ్.

[illegible] పారతన్త్ర్య[illegible] (ఇదమ్పరం నేతి). [illegible] పారతన్త్ర్య[illegible]. [illegible] పారతన్త్ర్య [illegible] వివక్షితా. అత్ర పారతన్త్ర్య[illegible]. (౧) "[illegible] । [illegible] । [illegible]

(౧)

(౯-౨) ఇతిన్నిక్కే యిరుక్కప్పణ్ణుమ్ యజ్ఞాదికళుమ్ ప్రాయశ్చిత్తాదికళుమ్ నిష్ప్రయోజనఙ్గళ్.

న్య నేనమోక్షశ్చ తస్యహాస్తేనసంశయః" (౧) "యజ్ఞరూపధరందేవం యజతేస్వాత్మనైవయః। తేనసర్వేకృతాయజ్ఞాభవన్తీహమహాత్మనా" ఇత్యాదివచనోపబృంహితతయా, (౨) "తస్యైవంవిదుషః" ఇత్యనువాకస్య నైరపేక్ష్యపరత్వాదితిభావః.

మనుశ్చ :-"యమోవైవస్వతోరాజా యస్తవైషహృదిస్థితః। తేనచేదవివాదస్తే మాగఙ్గాంమాకురూన్గమః" "దక్షిణాశాపతేరత్రనముఖ్యాహృదయస్థితిః।అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తాయో జనానాంయమయత్యపి।ఆత్మనామన్తరస్థోపి మృత్యుర్మృత్యోర్హృదిస్థితః। తేనసర్వాధిరాజేన వివస్వద్బిమ్బవర్తినా। అవివాదస్తుతస్యైవపదయోరాత్మనోర్పణమ్" ఇతి; (౩)"సయశ్చాయంపురుషే.యశ్చాసావాదిత్యేసఏకః" ఇతిశ్రుత్యనురోధాత్, వివస్వత్కులప్రసూత ఇతి యోజనోపేక్షితా. భగవచ్ఛేషత్వాధ్యవసాయవత్, భగవదుపాయభావానుగుణాకైఙ్కర్యాతిరిక్తప్రవృత్త్యనర్హత్వాధ్యవసాయోప్యవివాదశబ్దార్థఏవ.

యథాభరన్యాసోప్యాత్మనిక్షేపః ; దయాపాలమునిభిరపి, (౪) "తీర్త్తముయన్డాడువతుమ్" ఇత్యాదినా అయమర్థోఽనుసంహితః, "తేనచేత్" ఇత్యత్రవివాదేప్యానర్థక్యం గఙ్గాదిగమనస్యసూచ్యతఇతి ద్రమిడోపనిషద్భాష్యోక్తేరాహ (ఇతన్నిక్కే ఇతి). నిష్ప్రయోజనమ్-తత్కల్పమ్; విశిష్యప్రయోజనశూన్యమితియావత్. (౫)"యోవాఏతదక్షరంగార్గ్యవిదిత్వాఽస్మిఁల్లోకేతపస్తప్యతే బహూనివర్షసహస్రా

---

(౧) (౨) తై-నా- (౩) తై-భృ-
(౪) జ్ఞానసాగమ్ (౫) బృహదార

(౯౩) ఇత్యుత్తరస్మాత్ ఏల్లోపాభావశ్ఛాన్దసః, ఏల్లోపాభావశ్ఛాన్దసః
ద్వానమ్.

కే, అన్యదేవాహుర్విద్యయా", ఇతిబృహదారణ్యక శ్రుతివివక్షితే త్యాహుః.

ఆకాశశబ్దస్యాపి పరస్య సర్వాత్మకస్య సామాన్యవస్తునః ప్రవృత్తినాశ్చ ఏతత్ప్రాణసంధానాదాకాశత్వాదవ్యక్తత్వా, "ఏతదక్షరమ్" ఇత్యస్య క్షేత్రస్యాపి స్థితేర్వ్యతిరేకేణ అస్య విపరీతస్య జ్ఞానాభావ ఇత్యర్థలాభాత్. (౧) "ప్రధానమవ్యక్తమవ్యక్తం యస్మిన్ ప్రోక్తం విధీయతే నానాకర్మ స్థానాన్యస్మిన్ కర్మణ్యత్ర స్థాపనః"; ఏతదేవాభిప్రేత్య ప్రపన్నపారిజాతే, యమనియమాద్యష్టాంగయోగ్యవస్థానావసరే, "మోక్షార్థా" ఇత్యాదినా తత్ర, (౨)"తస్మాత్సర్వనియన్తారం సర్వేశ్వరమ్ప్రపద్య నిష్క్రామ | భగవన్తం ప్రపన్నో యస్తేనాప్యత్ర ప్రసిద్ధ్యతి" ఇతి.

అథవా, యోనిధర్మస్య విహితాని, (౩) "యజ్ఞేన దానేన" ఇతి యాజ్ఞికాని, యాజ్ఞవల్క్యప్రోక్తాని దానాదీని ప్రాయశ్చిత్తాని, తాన్యస్య విపరీతస్య జ్ఞానాభావ ఇత్యాదిత్యాగాభావే స జ్ఞానసాధనాని త్యాజ్యానీత్యాహ (ఇతిస్త్రీచ్ఛయేతి).

(౪) "అపిచేత్సుదురాచారో భజతే మామనన్యభాక్ | సాధురేవ స మన్తవ్యః సమ్యగ్వ్యవసితో హి సః" (౫) "దురాచారోఽపి సర్వాశీ కృతఘ్నో నాస్తికః పురా | సమాశ్రయేదాదిదేవం శ్రద్ధయా శరణం యది | నిర్దోషం విద్ధి తం జన్తుం ప్రభావాత్పరమాత్మనః" (౬) "అశేషాఘనాశనమ్" (౭) "శాపపాపా" ఇత్యాద్యభిప్రేత్యాహ (ఇత్యు తస్యాత్తేయమితి).

---

(౧)   (౨) ప్రపన్నపా   (౩) బృహదా-౬-౧-౨-౨
(౪) గీ-   (౫) శాణ్డిల్య-౧౬-౨   (౬) వి-పు-౧-౯-౭౩   (౭) వి-పు-౩-౭-౩౩

(౯౪) నారాయణనెన్నుతు-నారఙ్గళుక్కు-యనమెన్నపడి.

(౧) "కింలోకేతదిహాపరత్రచాస్తిపుంసాంయద్విష్ణుప్రపణాధి యాంనదాస్యసాధ్యమ్" (౨) "తావదార్తిః" ఇత్యాద్యభిప్రేత్యాహ (ఎల్లామితి). అవిద్యానివృత్తిప్రభృతికైఙ్కర్యపర్యన్తసకలఫలాని భవన్తీతి. పూర్వైర్వ్యాఖ్యాతమ్. ఉత్తమాధికారివిషయత్వస్య స్వరసత్వాదత్ర పారతన్త్ర్యత్వేనైకీకృతానాం పారతన్త్ర్యాణాంప్రతిపత్త్యప్రతిపత్తివిశేషాయథార్హం తత్తద్ధేతుత్వేనానుసన్ధేయా ఇతి న కాచిదనుపపత్తిః. యదితు, సమర్పణశబ్దాధీనభాగిన్యాయోగాదితుల్యమాత్మసమర్పణం కేనచిత్కృతమ్; తదాతస్యానుశయపరోనమశ్శబ్ద ఇతితత్త్వదీపాదౌ యోజనాన్తరముక్తమ్. నమశ్శబ్దార్థాధ్యవసాయస్యైవ భరన్యాసరూపత్వాద్ధిహైవ సర్వవైభవప్రదర్శనమితిబోధ్యమ్.

అథనారాయణశబ్దార్థంవదన్ ప్రథమతోవిగ్రహమాహ(నారాయణనితి). పదార్థప్రధానసమాసజ్యాయస్త్వాత్ ప్రథమతస్తత్పురుషప్రదర్శనమ్. అసతిప్రమాణాన్తరే ద్వివచనబహువచనాన్తానాం వృత్తిర్నేష్యతే. ఇహత్వస్తిప్రమాణాన్తరమ్ ;—(3) "నారాణామయనత్వాచ్చనారాయణఇతిస్మృతః" (౪)"నారశబ్దేనజీవానాంసమూహఃప్రోచ్యతేబుధైః। తేషామయనభూతత్వాన్నారాయణఇహోచ్యతే" ఇతి. "తేషామ్" ఇతిబద్ధాదిసమూహత్రితయపరామర్శసమ్భవాన్నప్రధానజీవపరామర్శఃకల్ప్యః; పూర్వార్థప్రాతిపదికార్థమాత్రకథనమవివక్షితైకవచనమ్.

యద్యపి, (౫) "నారస్త్వితిసర్వపుంసాంసమూహఃపరికీర్తితః। గతిరాలమ్బనంతస్య తేననారాయణస్స్మృతః" (౬) "నారోనరాణాం

(౧) (౨) వి-పు-౧-౯- (3)
(౪) (౫) పాద్మోత్తరే-౨౨౮ (౬)

(౯౫) నారఙ్గళావన-నిత్యవస్తుక్కళిను౦్డెయతిరల్.

సఙ్ఘాత స్తస్యాయమయనంగతిః। తేనాస్మిమునిభిర్నిత్యం నారాయణఇతీరితః" ఇత్యాదిషు పూర్వపదస్యైకవచనాన్తత్వమపిప్రతీయతే. నచ జీవమాత్రపరత్వేతథా ; "చేతనాచేతనంసర్వం విష్ణోర్యదతిరిచ్యతే। నారంతదయనఞ్చేదం యస్యనారాయణస్తుసః" (౧) "తత్సర్వంనారముచ్యతే" ఇతి నిఖిలవస్తుపరపక్షేప్యేకవచనాన్తత్వేనవ్యుత్పాదనాత్; "నారాణామయనంవాసః" ఇత్యాదయశ్చ, "నరసమ్బన్ధినోనారాః" "నరాజ్జాతాని" ఇత్యాదివ్యుత్పత్త్యభిప్రాయత్వేనాప్యుపపన్నాః. తథాపి, సమూహావాన్తరభేదవివక్షాధీనా, జాతివ్యక్తివివక్షాధీనాచ-ఏకవచనాన్తత్వేన బహువచనాన్తత్వేనచ వ్యుత్పాదనేతి; అధికార్థలాభాదత్రబహువచనాన్తాదరః.

అత్రచవిగ్రహే, అయనశబ్దాక్లీబానిర్దిశ్య, పుల్లిఙ్గతయాసమాసనిర్దేశః, పరవల్లిఙ్గవచనమ్ "తేననారాయణస్స్మృతః" ఇత్యాది వచనవిరోధాదిహనప్రవర్తతఇతి జ్ఞాపయితుమ్.

తత్వదీపకృతస్తు; "సమాసస్యోత్తరపదప్రధానత్వాన్నపుంసకమ్। పదంతత్పురుషత్వేస్యాదితినాత్రవిచార్యతామ్ ॥ కరణాధికరణయోశ్చేతిసూత్రానుశాసనాత్। సంజ్ఞారూపపదస్యాస్యసంజ్ఞిలిఙ్గప్రసిద్ధితః" ఇతి కరణాధికరణయోశ్చేతి సూత్రవిహితసంజ్ఞావిషయల్యుడన్తస్యాస్య, *ఇధ్మప్రవ్రశ్చనపలాశశాతనాదివత్ భావేల్యుడన్తస్యైవక్లీబత్వనియమాత్ పుల్లిఙ్గతోపపత్తిరిత్యాహుః.

నారశబ్దార్థమాహ(నారఙ్గళావనవితి). నిత్యవస్తుశబ్దేనప్రకృతిః,

---

(౧)

తదుత్తరషష్ఠ్యాఅమ్, "తిరళ్" ఇత్యనేన సమూహార్థాః వ్యాఖ్యాతాః, సమూహావాన్తరభేదవివక్షా, "అవివక్షా వచనేనక్వచిద్బహువచనేనచనిర్దేశః" ఇతిజ్ఞాపయితుం బహు నోద్దిశ్య ఏకవచనాన్తేనవివృతమ్.

నను, (౧) "నారస్త్వితిసర్వపుంసాంసమూహః పరి "నారశబ్దేనజీవానాంసమూహఃప్రోచ్యతేబుధైః" ఇతిక పరత్వోక్తేస్తేషామేవక్షయిష్ణులక్షితవికారరాహిత్యేన త్వసమ్భవాచ్చ, నారశబ్దస్యజీవసమూహమాత్రపరత్వ అయనశబ్దోదితప్రాప్యత్వప్రాపకత్వయోరపి తత్రైవా వాచ్యేత్యాశఙ్కానిరాకరణాయవస్తుపదప్రయోగః. "చేత ర్వంవిష్ణోర్యదతిరిచ్యతే। నారంతదయనఞ్చేదం యస్యనా సః" "జ్ఞానానన్దమయోగుణారూపం లక్ష్మీర్నిత్యానపాయినీ। యోదేవ్యశ్శేషాద్యానిత్యసూరయః। తద్ధామపరమంక ప్రకృతిస్తథా। మహదాదిధరాన్తాని సప్తచావరణాన్యపి ణ్డాంతదన్తస్థాలోకాశ్చసచరాచరాః। ఏవమణ్డాన్యనన్తాని ముచ్యతే" ఇత్యాదివచనైర్నారశబ్దస్య చేతనాచేతన త్వమేవ.

నిత్యత్వన్తుస్వరూపతః ప్రవాహతోవా సర్వత్ర (౩) "తదేతదక్షయంనిత్యం జగన్మునివరాఖిలమ్। ఆవిర్భా జన్మనాశవికల్పవత్" ఇత్యుక్తేః. "నారస్త్వితిసర్వపుంసాం ఇత్యాదితు ఉపలక్షణార్థమ్; ప్రాప్యత్వప్రాపకత్వాన్వయా జనాదిశేషపరంవేతిభావః.

(౧) పాద్మోత్తరే (౨) (౩) వి-పు-

కేచిత్తు, "నరసన్నిధా నారాః" ఇతి వ్యుత్పత్త్యా [illegible] నరసన్నిధా [illegible]. [illegible] సమానాధికరణసమాస [illegible]. నరశబ్దస్య [illegible], (౧) "[illegible] నరః" (౨) "నరస్య [illegible]" (౩) "[illegible] నరసూనవః" ఇత్యాదిషు భగవత్ప్ర[illegible], (౪) "[illegible] ఇతి నరశబ్ద [illegible]

[illegible]

"[illegible]" ఇత్యస్యాపి, [illegible] (౧) "[illegible]" ఇతి [illegible] "నారాయణ [illegible]" ఇతి [illegible]

(౧) [illegible] (౨) (౩) వి-పు-౧-౪-౬.

(౪) (౫) [illegible]-౧౦-౧౦ † నరశబ్ద ‡ [illegible]

ప్రత్యయే యోగ్యతయాకర్ణలాభః. "నరిష్యతిచ" ఇతి-"రిష-హింసాయామ్" ఇత్యతోడప్రత్యయః. రిష్యతీతిపరస్మైపదంఛాన్దసమ్. "నాస్యజరయైతజ్జీర్యతినవధేనాస్యహన్యతే| ఏతత్సత్యంబ్రహ్మపురమ్" ఇతిశ్రుత్యర్థఉచ్యతే; సర్వత్రగతోపీతి శేషః."నరస్సపురుషోత్తమః"ఇతి రూఢిరుక్తా. "నరస్తస్మాత్" ఇతియోగః. గౌణస్యాపినారాయణాది పదస్యరూఢత్వదర్శనాత్, నరశబ్దస్యగౌణేషునామసుపాఠమాత్రేణ నరూఢిహానిః.

యద్యపి, "నరస్సపురుషోత్తమః" ఇత్యస్య ఉత్తరశ్లోకావగత యోగావరుద్ధత్వాన్న రూఢికల్పకత్వమ్; తథాపి, "ఆపోనారాయణోద్భూతాస్తాయదస్యాయనంపునః" ఇతివ్యాసస్మృతౌ "ఆపోవై నరసూనవః" ఇతి నరపదస్థానే నారాయణపదప్రయోగాత్, తత్సమానార్థతయారూఢిరవగమ్యతే ; "నరాజ్జాతాని" ఇతిపఞ్చమ్యా అవిశేషాన్నిమిత్తోపాదనతాప్రతీతిః. ఉపాదనతాప్రయుక్త వికారరాహిత్యం నరశబ్దేనబోధ్యతే. జీవానామపిసద్వారక కార్యత్వసమ్భవాన్నాసఙ్గ్రహః.

"ఈశితవ్యతయానారా ధార్యపోష్యతయాతథా" ఇత్యర్ధం చేతనవిషయమ్; ఉత్తరార్ధమచేతనవిషయమ్. అన్యథా ఈశితవ్యత్వమీశ్వరత్వ ప్రతిసమ్బన్ధిశేషత్వరూపమ్. "ప్రవేశభరణైః" ఇతికర్మణి ల్యుట్. భావప్రధానేచతేపదే; ఉత్తరకాలానువర్తనాదప్రధానేభరణపోషణే. ద్వితీయంచేతనమాత్రవిషయమ్. అచేతనేపివరాక్యాముఖ్యసమ్పాదనరూపం గోబలీవర్దన్యాయేననియామ్యత్వాద్విశేషః. ధర్మిసత్తాధీనత్వాద్ధర్మసత్తాయాః, భగవదపృథక్సిద్ధ విశేషణీభూత కృత్స్న జగత్సత్తాయాభగవదధీనత్వస్వరూపం ధారణంప్రాగుక్తమ్.

(౯౩) అప్రైయౌవన-జ్ఞానానన్దామలత్వాదికళుమ్,

భరణంపునస్సఙ్కల్పాధీనసత్తాకత్వరూపమ్. తచ్చానిత్యేషుసృజ్యత్వాద్విశిష్యతే. సత్తానువర్తనరూపంపునస్తతోవిశిష్యతే. "ద్యౌస్సచన్ద్రార్కనక్షత్ర" ఇతి గురుపదార్థానామపతనం వీర్యశబ్దిత సఙ్కల్పాధీనమితి, తద్వాత్రభరణశబ్దార్థః.

నరాజ్జాతానీత్యర్థాభిప్రాయేణ సృజ్యత్వోక్తిః. బహువ్రీహిణా ప్రవేశనియమనయోః, తత్పురుషే అధికరణవ్యుత్పత్త్యా ధార్యత్వస్య కరణవ్యుత్పత్త్యా పోష్యత్వస్యలాభాదేతేషామేవ షష్ఠ్యర్థతయానుసన్ధానమ్; "అచిన్మిశ్రాద్విశుద్ధాచ్చచేతనాత్పురుషోత్తమః। వ్యాపనాద్భరణాత్స్వామ్యాదన్యఃపఞ్చదశోదితః" ఇత్యేషోర్థః పురుషోత్తమపదేనస్మార్యతే. ఐక్యవ్యపదేశనిబన్ధనం శరీరాత్మభావఇతి నియామ్యత్వధార్యత్వ శేషత్వాదిలక్షణకథనేనవ్యజ్యతే.

నరాజ్జాతానీతిప్రథమాధ్యాయార్థః,నిఖిలహేయప్రత్యనీకత్వోక్త్యా ద్వితీయాధ్యాయార్థః, అయనపదవ్యుత్పత్తిద్వయే ఉపాయోపేయత్వరూప తృతీయచతుర్థాధ్యాయార్థౌ సఙ్గృహీతావితి, శారీరకార్థసఙ్గ్రాహకం నారాయణపదమ్. నరశబ్దేనశోధకవాక్యార్థః, నారపదేన కారణవాక్యార్థః, అయనపదేన ఉపాయఫలపరవాక్యార్థాదర్శితాః. అతఏవతద్వ్యుత్పత్తిసఙ్గ్రహాయ అత్రవస్తుపదప్రయోగఇత్యాహుః.

తానేవపదార్థాన్ దర్శయతి (అప్రైయౌవనమిత్యాది). అత్ర కాలాన్తాస్స్వరూపతోనిత్యాః; ప్రాయేణఉత్తరేప్రవాహతః. స్వరూపతోనిత్యత్వమ్-ఉత్పత్తివినాశశూన్యత్వమ్; ప్రవాహతోనిత్యత్వన్తు స్వాశ్రయ పూర్వకాలత్వవ్యాపకాభావ ప్రతియోగితానవచ్ఛేదక

ధర్మవత్త్వమ్. యద్యపిభగవచ్ఛాస్త్రే జ్ఞానాదిగుణా ఏవ ప్రథమత ఉక్తాః. తథాపి సకలేతరవ్యావృత్తబ్రహ్మస్వరూపేలక్షితే పశ్చాత్తద్గతతయా గుణాజ్ఞాతవ్యా ఇతి స్వరూపనిరూపకాన్ ధర్మాన్ ప్రథమతో దర్శయతి (జ్ఞానానన్దేతి). ద్వన్ద్వాన్తే శ్రూయమాణః త్వశబ్దః ప్రత్యేకమభిసమ్బధ్యతే. ఆదిపదేన సత్యత్వానన్తత్వయోస్సఙ్గ్రహః. "నిరవద్యం నిరఞ్జనమస్థూలమ్" ఇత్యాదీని అమలత్వే ప్రమాణాని. (౧) "ఉణర్ ముఴునలమ్" (౨) "శుడర్ ఞానవిన్బమ్" (౩) "అమలన్" ఇత్యాదిప్రమాణసూచనాయ ఆదౌసత్యపదానిర్దేశః. అనన్తాత్పూర్వమానన్దనిర్దేశశ్చ;

ఆదిశబ్దేన శ్రియస్సఙ్గ్రహో బోధ్యః. తస్యా అపి హి దేవతాన్తరవ్యావర్తకత్వేన స్వరూపనిరూపకత్వమ్. (౪) "అహన్తయా వినాహం హి నిరుపాఖ్యో న సిద్ధ్యతి। అహమర్థం వినాహన్తా నిరాధారా న సిద్ధ్యతి। అహన్తయా సమాయుక్తో హ్యహమర్థః ప్రసిద్ధ్యతి। అహమర్థసముత్థా చ సాహన్తా పరికీర్తితా। అన్యోన్యస్యావినాభావాదన్యోన్యేన సమన్వయాత్। తాదాత్మ్యం విద్ధి సమ్బన్ధం మమ నాథస్య చోభయోః" ఇతి, ప్రతీతౌ, భగవతి లక్ష్మ్యధీనత్వస్య సత్తాయాం లక్ష్మ్యాం భగవదధీనత్వస్య చ ప్రతీతేః.

అత ఏవ శారీరకసారే, "ఆనన్దాదయః ప్రధానస్య" ఇత్యత్ర ఆదిశబ్దేన శ్రియఃపతిత్వం పరామృశ్యతే. అతస్స్వరూపనిరూపకత్వాత్, యత్ర యత్ర భగవానభిధీయతే; తత్ర తత్ర శ్రీరపి. తథా చ, (౫) "సకలఫలప్రదో హి విష్ణుః" (౬) "ఫలమత ఉపపత్తేః" ఇత్యాదిష్వపి సాతద్వి

---

(౧) తి-వాయ్-౧-౧-౨ (౨) తి-వాయ్-౧౦-౧౦-౧౦ (౩) అమలనా-౧
(౪) లక్ష్మీతన్త్రే-౨ (౫) (౬) బ్రహ్మ-సూ-

జ్ఞానశక్త్యాదికథనమ్,

శేషణం భవతీతి, తద్వదేవాస్యాస్సకలఫలసాధనత్వమపీత్యుక్తం శ్రీవత్సాఙ్కమిశ్రైః-ఫలప్రదత్వస్య విశేషణత్వానుగుణమాచార్యాణాం వివక్షితమితి, "స్వస్తిశ్రీః" ఇతిశ్లోకే. "యదిశ్రియః కారణతా బ్రహ్మవత్సమ్మతాభవేత్ । ధ్యాయతాపి స్వతస్సిద్ధా వ్యక్తమిహాద్యశేవర్ణనమ్"

ఏకస్యమహిమోపవర్ణ్యతే శ్రీగేసహస్రైః, నాత్రసహస్రైరపివిరమాద్ధిః ఆకారఫలనాత్ ; నచ నేజ్ఞానాదయక్షత్వాన్నవ్యక్తేః; జ్ఞానశబ్దోభావప్రధానః. తేనస్వరూపనిరూపకధర్మాణామపిసఙ్గ్రహః; అపప్రథమమేవ నిరూపితస్వరూపమవిశేషణాన్యపి(జ్ఞానశక్త్యాదికథనమితి). (౧)"తవానన్తగుణస్యాపి షడేవ ప్రథమే గుణాః" ఇతిహిస్మర్యతే. (౧) "ప్రకృష్టం విజ్ఞానం బలమతులమైశ్వర్యమఖిలం విమర్యాదం వీర్యం వరదపరమాశక్తిరపి చ। పరం తేజ ఇత్యేవం ప్రవరగుణషట్కం ప్రథమజం" ఇతిహి శ్రీవత్సాఙ్కమిశ్రాః.

జ్ఞానాదీనాం స్వరూపమహిర్బుధ్న్యసంహితాయాముక్తమ్. "క్రమస్త్రాణ్యమిత్యుక్తం దేవదేవజగత్పతేః । కథం చ గుణహీనస్సన్ షాడ్గుణ్యం పరిగీయతే" ఇతినారదేన పృష్టేన అహిర్బుధ్న్యేన, "అప్రాకృతగుణస్పర్శాన్నిర్గుణః పరిగీయతే । శృణు నారద షాడ్గుణ్యం రేశ్యమానం మయోచ్యతే । అజడం స్వాత్మసమ్బోధి నిత్యం సర్వావగాహనమ్ । జ్ఞానం నామగుణం ప్రాహుః ప్రథమం గుణచిన్తకాః । స్వరూపం బ్రహ్మణస్తచ్చ గుణశ్చ పరిగీయతే । జగత్ప్రకృతిభావో యస్సా శక్తిః పరికీర్తితా । కర్తృత్వం నామ యత్తస్య స్వాతన్త్ర్యపరిబృంహితమ్ । ఐశ్వర్యం నామ తత్ప్రోక్తం గుణతత్త్వార్థచిన్తకైః । శ్రమహానిస్సదా యాతస్య సతతం కుర్వతో

(౧) ఐరవా-స్త్ర,

జగత్ । బలంనామగుణస్తస్యకథితో గుణచిన్తకైః । తస్యైవోపాదానభా వేపి వికారవిరహో హి యః । వీర్యంనామగుణస్సోయమచ్యుతత్వాప రాహ్వయః । సహకార్యనపేక్షా యా తత్తేజస్సముదాహృతమ్ । ఏతే శక్త్యాదయః పఞ్చగుణా జ్ఞానస్యకీర్తితాః । జ్ఞానమేవపరంరూపంబ్రహ్మ ణః పరమాత్మనః । షాడ్గుణ్యంతత్పరంబ్రహ్మస్వశక్తిపరిబృంహితమ్ । బహుస్స్యామితిసఙ్కల్పంభజతేతత్సుదర్శనమ్" ఇతివచనే ప్రాధాన్యా ప్రాధాన్యవిభాగానాదరేణ, "జ్ఞానాదయోగుణారూపమ్" ఇత్యత్రైవ వాత్సల్యాదయస్సఙ్గృహీతాః.

అథ తదవస్థావిశేషరూపాన్(౧) "గుణానాంనిస్సీమ్నాంగణన విగుణానాంప్రసవభూః" ఇత్యుక్తాన్ వాత్సల్యాదీన్ దర్శయతి. (౨) "వశీ వదాన్యః" ఇతిశ్లోకేప్యాచార్యైస్తే ప్రాయశో దర్శితాః. తేషాంస్వ రూపం తత్త్వత్రయవ్యాఖ్యానే, అత్రైవ ద్వయాధికారేచవ్యక్తమ్.

రూపశబ్దేనస్వరూపస్యాభిధానే తస్యనారశబ్దవాచ్యత్వాసమ్భ వాత్, స్వరూపరూపేతి పృథఙ్నిర్దేశాచ్చ విగ్రహపరోరూపశబ్దఇత్య భిప్రేత్య యథావచనమేకవచనంనిర్దిశతి (తిరుమేనియుమితి). "దేవం షాడ్గుణ్యవిగ్రహమ్" ఇత్యాదౌవిగ్రహస్య పఞ్చశక్తిమయత్వేన షా డ్గుణ్యప్రకాశకత్వాత్, షాడ్గుణ్యవిగ్రహవత్త్వోక్తిరితి, గుణానన్తరంత త్ప్రకాశకవిగ్రహోపాదానమ్, (౩) "సదైకరూపరూపాయ" (౪) "నిత్యసిద్ధేతదాకారేతత్పరత్వేచపౌష్కర । యస్యాస్తిసత్తాహృదయే తస్యాసౌసన్నిధింవ్రజేత్" (౫) "సమస్తాశ్శక్తయశ్చైతానృపయత్ర

(౧) వరద-స్త- (౨) స్తో-రత్నే (౩) వి-పు-౧-౧
(౪) పౌష్కరసం (౫) వి-పు-౬-౭-౭౦

ప్రతిష్ఠితా [illegible] కీర్తనాత్" (౧) "భువ
[illegible] ప్రతిష్ఠితమ్" (౨) "తమ
[illegible] ఇత్యాదివచనసిద్ధే [illegible]
సమూహ [illegible] యద్యపి [illegible]
[illegible].

[illegible], " [illegible] " ఇతి [illegible]
[illegible], (౩) "ఇ [illegible]
[illegible] (౪) "[illegible]
[illegible]" (౫) "[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible]
[illegible] । [illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible] । [illegible]
[illegible]" (౫) "[illegible]" (౬) "[illegible]
[illegible]" (౫) "[illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible]
[illegible]

(౧)   (౨) నా-యూ-౧౧౪-౧౫   (౩) వి-పు-౬-౭-౭౪
(౪) వి-పు-   (౫) పాంచరాత్రే   (౬)   + [illegible]

(౧)"నభూతసఙ్ఘసంస్థానో దేహో஽స్య పరమాత్మనః"(౨)"నతస్య ప్రాకృతా మూర్తిర్మాంసమేదో஽స్థిసమ్భవా" (౩)పరిత్రాణాయ సాధూనామ్-సమ్భవామ్యాత్మమాయయా।"ఇత్యాదివచనసిద్ధానాం పఞ్చప్రకారాణామప్యప్రాకృతరూపాణాం రూపపదేనపరిగ్రహఉచితః. అతఏవహి కృష్ణపాదైర్దివ్యమఙ్గళవిగ్రహశ్చేత్యుక్తమ్. (౪) "ప్రకృతింస్వామధిష్ఠాయ" ఇత్యేకరూపస్య సకలరూపనిదానత్వద్యోతనాయ ఏకవచననిర్దేశః. "మూలరూపంచతుర్భుజమ్" ఇతిసమ్ప్రదాయః.

తదనుగుణానిచ ప్రమాణాన్యుదాహృతాని; లక్ష్మీతన్త్రే ;- "అనన్తవిహగేశానవిష్వక్సేనాదయోமరాః। మదాజ్ఞాకారిణోయత్రమోదన్తేసకలేశ్వరాః। తత్రదివ్యవపుశ్శ్రీమాన్ దేవదేవోజనార్దనః। అనన్తభోగపర్యఙ్కేనిషణ్ణస్సుఖోజ్జ్వలే। విజ్ఞానైశ్వర్యవీర్యైస్తైశ్శక్తితేజోబలాన్వితైః।ఆయుధైర్భూషణైర్దివ్యైరద్భుతైస్సమలఙ్కృతః। పఞ్చాత్మనాసుపర్ణేనపక్షిరాజేనసేవితః। సారూప్యమేయుషాసాక్షాచ్ఛ్రీవత్సకృతలక్ష్మణా। సేనాన్యాసేవితస్సమ్యగ్విష్వక్సేనేనదీప్యతా। క్షేమాయసర్వలోకానామాధ్యానాయమనీషిణామ్। ముక్తయేఖిలబద్ధానాం రూపదానాయయోగినామ్। ఆస్తేనారాయణశ్శ్రీమాన్వాసుదేవస్సనాతనః। ఆకుమారోయువాదేవ శ్రీవత్సకృతలక్షణః। చతుర్భుజోవిశాలాక్షః కిరీటీకౌస్తుభంవహన్। హారనూపురకేయూరకాఞ్చీపీతామ్బరోజ్జ్వలః। వనమాలాందధద్దివ్యాంపఞ్చశక్తిమయీంపరామ్। సర్వావయవసమ్పూర్ణస్సర్వావయవసున్దరః। రాజరాజోఖిలస్యాస్య విశ్వస్యపరమేశ్వరః।" ఇతిముక్తప్రాప్యస్య చతుర్భుజత్వముక్తమ్. "చతుర్భుజశ్శ్యామళాఙ్గః పరమవ్యోమ్నినిష్ఠితః"

(౧) భారతే- (౨) వాయుపు-౩౪- (౩) గీ-౪-౮ (౪) గీ-౪-౬

ఇతి, “[illegible] । [illegible]” ఇతివచనాత్ స్మరణమ్;

[illegible], “[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible]” ఇతి [illegible].

అనాద్యన్త[illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible]

పఞ్చకముక్త్వా, అణ్డాద్బహిరనిరుద్ధప్రద్యుమ్న సఙ్కర్షణవ్యూహవిభవాది వాసుదేవ నారాయణలోకానభిధాయ, "తేభ్యోబహిస్థితోలోకోయత్రాస్తేభగవానజః । అనాదిర్వాసుదేవాఖ్యశ్శోభితేమణిమణ్డపే । శేషభోగాసనేదివ్యే శ్రీభూమిభ్యాంసహాస్థితః" ఇత్యారభ్య "ముక్తైశ్చపఞ్చకాలజ్ఞైస్సిద్ధైఃకిఙ్కరతాంగతైః" ఇతిముక్తప్రాప్యతా అనాదివాసుదేవభేదస్యోక్తా.

నచ, చక్రాద్యైరాయుధైరపి ప్రణమద్భిరిత్యేతావతాశఙ్ఖచక్రధరత్వం నాస్తీతిమన్తవ్యమ్. రూపభేదేనావిరోధాత్; అతశ్శాన్తోదిత నిత్యోదితసంజ్ఞయో స్స్వభోగనిత్యముక్తానన్దనార్థవిగ్రహయోర్ద్విభుజత్వ చతుర్భుజత్వేబోధ్యే. నచ శాన్తోదితోవ్యూహవాసుదేవ ఇతితత్త్వత్రయవ్యాఖ్యానోక్తివిరోధః. పరస్మిన్నేవశాన్తోదిత నిత్యోదితవిభవభేదోపిభావ్య ఇత్యభియుక్తైర్న్యాయసిద్ధాఞ్జనే అభిధానేన పరస్మిన్నపిశాన్తోదితత్వసద్భావేపిబాధకాభావాత్.

త్రివ్యూహచతుర్వ్యూహవాదోవ్యూహస్య పరాదనుస్థేయగుణభేదాభావాత్, సర్వత్ర సర్వగుణసత్త్వేపి త్రియుగయుగళావిర్భావేణ సఙ్కర్షణాదివ్యూహత్రయమితి (౧)"గుణైష్షడ్భిస్త్వేతైః" (౨)"షాడ్గుణ్యాద్వాసుదేవః" ఇతిశ్లోకయోశ్శ్రీవత్సచిహ్నమిశ్రతదాత్మజాభ్యామనుసంహితమ్; అయఞ్చార్థోఽహిర్బుధ్న్యసంహితాయాంపఞ్చమాధ్యాయే "యత్తత్షాడ్గుణ్యమ్"ఇత్యారభ్య "వ్యూహాశ్శక్తిమయాహరేః" ఇత్యన్తేనస్పష్టముక్తః.

"జ్ఞానాధిక్యేభవేత్షణ్ణాం సఙ్కర్షణసమాహ్వయః । బలేధికేతుప్రద్యుమ్నస్త్వైశ్వర్యేనిరుద్ధకః" ఇత్యత్రబలశబ్దస్సర్గోపయుక్త

(౧) వరద-స్త- (౨) రఙ్గ-స్త-

కాన్తిసౌకుమార్యాదికళుమ్, దివ్యభూషణజ్గళుమ్,

వికారవిరహాత్మకవీర్యపరః. స్వరూపస్వభావవికారరూపప్రతియోగి భేదవివక్షయాహి బలాద్వీర్యస్య పృథగ్వ్యపదేశః. ఐశ్వర్యశబ్దస్చ "స్వైనమీశ్వరా" ఇత్యాదౌ సామర్థ్యాభిధాయిత్వదర్శనాచ్ఛక్తిపర ఇతిబోధ్యమ్.

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయామ్, "విభవాఃపద్మనాభాద్యా స్త్రింశచ్చనవచైవహి।" ఇత్యారభ్య "త్రింశచ్చనవచైవేతే పద్మనాభాదయోమతాః।" ఇతినవత్రింశద్వ్యూహోక్త్యవిరోధోపపాదనం తత్త్వత్రయవ్యాఖ్యానే ఆచార్యైరేవకృతమ్. ఏవమ్, (౧)"సవాఏష పురుషః" "పఞ్చధా" "పఞ్చాత్మా" ఇతిశ్రుతిసిద్ధానికాదాచిత్కాని నిత్యానిచభగవద్మూర్తిపాణి రూపశబ్దేనోక్తాని.

అథతద్గుణానాహ (కాన్తిసౌకుమార్యాదికళుమితి). వచనే రూపశబ్దఏవ గుణావిశేషణతయా వివక్షితాఇత్యాశయః.(౨)"ద్రుత కనకజగిరిపరిమిళదుదధిప్రచలితలహరివదహమహమికయా। సుఖయతి జనమిమమపహరతితమః ఫణిశయమరకతమణికిరణగణః"ఇతిసాభరణ విగ్రహకాన్తిః, (౩) "రజ్జభర్తురపిలోచనచర్చాం సాహసావలిషులేఖ యమానమ్।పుష్పహాసఇతినామమహానం సౌకుమార్యమతివాఙ్మనసం నః"ఇతిసౌకుమార్యఞ్చ ఆచార్యైరనుసంహితే. ఆదిశబ్దేనలావణ్య యౌవనాదీనాంసఙ్గ్రహః.

అథ, (౪) "రజ్జేన్దుకాన్తిమధికాముపబృంహయన్తి" ఇతికాన్తి వర్ధకత్వేనోక్తాని పరిష్కారణాన్యాహ (దివ్యభూషణజ్గళుమితి); (౫) "స్ఫురటత్కిరీట" ఇతిశ్లోకోఽత్రానుసన్ధేయః.

(౧) యజు- (౨) ర-స్త-రా- (౩) ర-స్త-రా-
(౪) ర-స్త-రా- (౫) స్తో-ర-

దివ్యాయుధఙ్గళుమ్, పెరియపిరాట్టియార్ తుడక్కమాన నాయ్చ్చిమార్కళుమ్,

---

అథ, "రథాఙ్గశఙ్ఖాసి" ఇత్యుక్త్యా (౧) "దివ్యాస్త్రపుష్పిత" ఇత్యుక్త్యా ఆభరణకోటావపి నివేశయితుంశక్యా శఙ్ఖచక్రేత్యాదీనాహ (దివ్యాయుధఙ్గళుమితి). "చక్రాద్యాయుధభూషితః" ఇతి హ్యుక్తమ్.

అథ నిరతిశయభోగ్యనిరుక్తదివ్యమఙ్గళవిగ్రహభోక్త్రీరాహ (పెరియవితి) (౨) "దేవిత్వామనునీళయాసహ" ఇతిశ్లోకోనుసన్ధేయః. యద్యపి, "లక్ష్మీర్నిత్యానపాయినీ। భూమినీళాదయోదేవ్యః" ఇతివచనేపృథక్ శ్రీరనుసంహితా. తథాపి స్వరూపనిరూపకత్వసూచనార్థం వచనే పృథగనుసన్ధానేపి, ఇహ ఆదిశబ్దేన ప్రాప్తదనుసన్ధానాత్సహపాఠః. దేవిత్వావిశేషేపి అవాన్తరవైషమ్యద్యోతనాయ, "శ్రీవల్లభ, ఏవమ్భూతభూమినీళానాయక" ఇత్యాదౌ, "తస్యైవసదృశాదేవీ శీలరూపగుణాదిభిః। హిరణ్మయాభ్యాంపద్మాభ్యాముద్బాహుభ్యాం విరాజితా। ఇతరాభ్యాంవహన్తీసాభర్తుఃపాదయుగామ్బుజమ్। ఏవం నీళాచధరణీపార్శ్వయోస్సముపస్థితా"ఇతివచనానుసారేణ పృథగనుసన్ధానమ్. తచ్చేహ పెరియవిత్యనేనసిద్ధమ్.

నచాస్యా అత్యన్తభగవత్తౌల్యస్య లక్ష్మీతన్త్రాదిష్వధిగమాన్నారశబ్దార్థనివేశనాసమ్భవః. వచనేనైవతత్ర నివేశనాత్, అన్యత్రాపిఅనేకశోవిభూతికోటావేవపరిగణనాత్; యథాభాగవతేష్టమే; "శ్రీవత్సకౌస్తుభంమాలాంగదాంకౌమోదకీంతథా। సుదర్శనంపాఞ్చజన్యంసుపర్ణంపతగేశ్వరమ్। శేషఞ్చమత్కలాంసూక్ష్మాం శ్రియం

---

(౧) ర-స్త-　　(౨) శ్రీగుణరత్న

దేవీందయాశ్రయామ్," ఇతి, బలిస్తోత్రేచ, "శ్రియశ్చవక్షస్యరవిన్ద
హస్తాం కణ్ఠేచసామానిసమస్తవేదాన్।" ఇత్యాది, దశమస్కన్ధేచ–
అసకృద్బ్రహ్మరుద్రాభ్యాంసహపాఠః. ద్వాదశేచ, "నమస్కృత్యగురూన్
వక్ష్యే విభూతీర్వైష్ణవీరితి। త్రివృద్వేదస్సుపర్ణాఖ్యో యజ్ఞంవహతి
పూరుషమ్। అనపాయినీభగవతశ్శ్రీస్సాక్షాదాత్మనోహరేః। విష్వ
క్సేనస్తన్త్రమూర్తిర్విదితఃపార్షదాధిపః॥" ఇతి.

చాతురాత్మ్యంపునర్వ్యూహచతుష్టయం విభూతిరేవ, మోక్ష
ధర్మేచహయశిరఉపాఖ్యానే;– "హన్తతేకథయిష్యామి పురాణం
వేదనిర్మితమ్।జగౌయద్భగవాన్వ్యాసోయజ్ఞేపారీక్షితస్యవై।" ఇత్యా
రభ్య, "నారాయణపరఃకాలోజ్యోతిషామయనఞ్చయత్। నారాయ
ణపరాకీర్తిశ్శ్రీశ్చలక్ష్మీశ్చదేవతాః। తత్త్వమేకోమహాయోగీహరిర్నా
రాయణఃప్రభుః॥" ఇతి, కీర్త్యాదితుల్యభగవదధీనత్వముక్తమ్;–హరివం
శేద్విసప్తతితమే;–"నేత్రేతేభానుశశినౌనాసికాచసమీరణః। వచస్స
రస్వతీదేవీజిహ్వామేఘాఃప్రకీర్తితాః। లక్ష్మీర్వక్షస్తువిజ్ఞేయావామో
బాహుశ్చశఙ్కరః। స్కన్దశ్చదక్షిణోబాహుః" ఇత్యారభ్య "యా
న్యేవజన్తుజాతానిలోకేదృష్టానిమాధవ। తానిగాత్రేషుపశ్యామః
పురుషోత్తమతేహరే" ఇత్యుక్తమ్. గీతాయాఞ్చ (౧) "హన్తతేకథ
యిష్యామిప్రాధాన్యేనవిభూతయః॥" ఇత్యుపక్రమ్య "కీర్తిశ్శ్రీర్వాక్చ
నారీణామ్" ఇత్యుక్తమ్; అభ్యర్హితత్వాత్ భాష్యేకీర్త్యాదిభ్యఃప్రాక్
శ్రీర్నిర్దిష్టేతి తాత్పర్యచన్ద్రికాయామ్;

నచ, "రామశ్శస్త్రభృతామ్" ఇత్యాదివద్ధర్మివిభూతిత్వేన
వ్యాఖ్యాతః; "యోసాశ్రియశ్శ్రీఃపరమస్తునారాయణస్సంవృతః"

(౧) గీ.

ఇతిహారీతస్మృతౌ, పాద్మేచతన్త్రే – "సత్త్వంరజస్తమశ్చేతిన్యాసనీయంగుణత్రయమ్। మత్స్యాదిదశమూర్తీనాం న్యాసనంతదనన్తరమ్। దేవీనాఞ్చశ్రియాదీనాం వినతానన్దనస్యచ। చక్రాదీనామాయుధానాం వస్తుయద్యన్నివేదితమ్। భోక్తవ్యమేవసర్వేషాం విప్రాదీనామపేక్షితమ్।" ఇతివిభూతిసహపాఠోదృశ్యతే; "దేవీనాఞ్చశ్రియాదీనాం పోకశన్యాసవర్జితమ్।" ఇతినిషేధశ్చ అసార్వాత్మ్యంస్ఫుటయతి.

లోకాలోకాచలంప్రస్తుత్య "విస్తారశ్చసఏవాస్యమూర్ధ్నిఛసర్వత్రచస్వాయమ్। మూర్తిభేదైరపర్యన్తైః పరమఃపురుషస్థితః। కుముదాదిగణాశ్చాత్ర చక్రాదీన్యాయుధానిచ। దేవ్యోమహీంచలక్ష్మీశ్చ విష్వక్సేనఃపతత్రిరాట్। స్థానానిమూర్తిభేదానాం విష్ణోఃపరిజనస్యచ। సన్తిరమ్యాణిభూయాంసితత్రతత్రచతుర్ముఖ" ఇతిపరిజనభావోలక్ష్మ్యాః కణ్ఠోక్తః. (౧) "పరిజనపరిబర్హా" ఇత్యాచార్యశ్లోకే పారిశేష్యాత్ పరిజనపదార్థకోటావేవలక్ష్మ్యన్తర్భావఇతి, ఏతద్వచనానురోధావగమ్యతే; శ్రియోఽపిపరివారాణామితిచకణ్ఠోక్తమ్. "శ్రీఖగేన్ద్రాదికృతా ఇష్టిః" "శ్రీమహత్యాచకృతా ఇష్టిః" ఇత్యాదిచతత్రద్రష్టవ్యమ్.

తాపనీయేచలక్ష్మ్యానృసింహసామానాధికరణ్యం పూర్వోక్తగపదార్థవద్విభూతిత్వమవగమయతి. సర్వత్రావతారోక్త్యా విగ్రహాణాం విభూతిత్వమితినతౌల్యమ్. నచబ్రహ్మేశకీర్తిసరస్వత్యాదిసహపాఠాత్, "శ్రీర్లలనాతపశ్చరన్మ్యర్ధవ్యఘనుత్తయే" ఇత్యాదితశ్చకర్మవశ్యతాశఙ్కనీయా; సహపాఠమాత్రస్యవివక్షితధర్మాతిరిక్తధర్మప్రాప్త్యప్రయోజకత్వాత్. (౨) "నిత్యైవైషాజగన్మాతా విష్ణోశ్శ్రీరనపాయినీ" ఇత్యాద్యనుసారాత్, ఆవతారికతపశ్చరణాద్యభినయపరత్వాత్; క్వచి

(౧) వర-స్త- (౨) వి-పు-౧-౮-౧౭

నిత్యసూరికళుమ్,

ద్భగవతోపి లక్ష్మీప్రాప్తయేతపశ్చరణోక్తేః, భూనీళయోశ్శేషత్వాం శేతౌల్యస్యవ్యాప్త్యం శేభేదస్యచ భగవతోక్తత్వాన్నతాభ్యామత్యన్త తౌల్యమ్. విష్వక్సేనాదీనామేతదాజ్ఞాకారితోక్తేస్తత్తౌల్యమనాశఙ్క నీయమేవ.

అతస్స్వవ్యతిరిక్త సకలచేతనాచేతనశేషిణీ భగవచ్ఛేషభూతా ప్రకృత్యాద్యభిమానినీ భగవత్సర్వావస్థాస్వపి యథార్హం పత్నీత్వానుగుణ్యేన ప్రేమానుగుణత్వాదిశీలా అనితరసాధారణవాత్సల్యవాల్లభ్యాధీనపురుషకారభావా భగవత్స్వరూపనిరూపకతయా స్వనిరూప్యైశితవ్యతత్త్వవిలక్షణా జగన్మాతా, క్వచిద్భగవన్తమపేక్ష్యవిభూతికోటౌ, క్వచిచ్చేతనానపేక్ష్య ఈశ్వరకోటౌ, భగవత్పారతన్త్ర్యమపేక్ష్యసూరిమధ్యే, భోగవిశేషోపయికత్వ౽౽జ్ఞాపయితృత్వాదినాపత్నీమధ్యే, తతోపి పూర్వోక్తాతిశయాత్ (౧)"శ్రీసహాయోజనార్దనః। ఉభాభ్యాంభూమినీళాభ్యాం సేవితఃపరమేశ్వరః"ఇతిసర్వవ్యావృత్తస్వరూపనిరూపకత్వాదినా ధర్మితాదాత్మ్యమారోప్య భగవతా౽ర్థ్యకర్తృత్వేనాపిచేయంవ్యపదిశ్యతఇతి నకిఞ్చిదనుపపన్నమ్.

"అథాన్యే౽మరాః" ఇతి భగవత్పరాఙ్ముఖోక్తాః జగన్మాత్రాజ్ఞయామిథునోద్దేశ్యం కైఙ్కర్యంకుర్వాణాః శేషాదీన్ "శేషాద్యానిత్యసూరయః"ఇతి వచనంప్రత్యభిజ్ఞాపయన్నాహ(నిత్యసూరికళుమితి) వచనే ఆదిశబ్దేనగరుడవిష్వక్సేనాదిసఙ్గ్రహః. భగవద్వదేవైషాంముక్త్వత్వాదీతి, ననిత్యత్వహానిః; (౨) "సదాపశ్యన్తిసూరయః"

(౧) హైవే.　　(౨) సామ-ఉత్తర.

ఛత్రచామరాదికళుమ్, తిరువాశల్ కాక్కుమ్ ముతలికళుమ్, గణాధిపరుమ్, ముక్తరుమ్,

---

(౧)"సదాపశ్యన్తితందేవాః పురుషంపుష్కరేక్షణమ్" ఇతిచ తదుపబృంహితమ్ ;

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాం పరమపదశబ్దః ప్రాప్యస్వరూపపర ఇత్యేతేనవ్యాఖ్యాతమ్. యదిచన్యాయసిద్ధాఞ్జనోక్తదిశాతత్ర సదాపశ్యదనేకసూరిష్ఠానవిధానమ్. ఏవమపిఫలత ఉపబృంహణాతా బోధ్యా. "దౌవారికస్యచణ్డస్యవరదాననిబన్ధనమ్ । విష్వక్సేనత్వమిత్యుక్తంవిష్ణులోకాన్తరేషుతత్ । అథవాహ్యృతదాస్యత్వనిత్యదాస్యాద్యధిక్రియే । ఉపపన్నేచచణ్డత్వమప్యన్యస్యతతఃకృతమ్ ॥

కైఙ్కర్యోపకరణాన్యాహ (ఛత్రేతి). దౌవారికాశ్చణ్డాదయః. యద్యపి విరోధిప్రసక్తిస్తత్రనాస్తి ; తథాపి, స్నేహోదస్థానరక్షావ్యసనినాం నగరాద్యలఙ్కారరూపదౌవారికత్వముపపద్యతే; గణాధిపాః కుముదాదయః. "కుముదఃకుముదాక్షశ్చపుణ్డరీకశ్చవామనః । శఙ్కుకర్ణస్సర్పనేత్ర స్సుముఖస్సుప్రతిష్ఠితః" ఇత్యాదినోక్తాః. అవాన్తరవిశేషద్యోతనాయ నిత్యానామప్యేషాంపృథగుపదేశః. అథ ప్రతినియతాధికారశూన్యత్వేప్యానన్ద సోదరాన్ముక్తానాహ (ముక్తరుమితి). "నిత్యైర్ముక్తైర్నిరాబాధైర్నిర్మలానన్దలక్షణైః" ఇతిహ్యహిర్బుధ్న్యసంహితావచనమ్. ఏతేననిత్యసూరిగ్రహణస్య ముక్తోపలక్షణార్థత్వంప్రకటితమ్. భగవద్యామునమునిభిరపి(౨)"విరాజమానోజ్జ్వలపీతవాసనమ్" ఇత్యారభ్య"విలమ్బితాళకమ్" ఇత్యన్తేన సగుణవిగ్రహమభిధాయ, *స్ఫురత్కిరీటాఙ్గదేతి - దివ్యభూషణదివ్యాయుధాని,

---

(౧) (౨) స్తోత్రరత్నే-

పరమాకాశమయమ్,

“చక్రధ్వజస్యాభవనమ్” ఇత్యాదిభిస్త్రిభిశ్శ్లోకైః నిత్యానపాయిన్యా లక్ష్మ్యా మహిష్యా సహ ఉపలక్షయిత్వా, “అనన్తభోగిని” ఇత్యుపక్రమ్య “యత్రోచితమ్” ఇత్యన్తేన స్వకైఙ్కర్యోపకరణ శేషాదినిత్యసూరిభిర్ముక్తానుపలక్షయిత్వా, పునరపి విగ్రహగుణానుక్త్వా స్వరూపగుణాంశ్చాభిధాయ, విశిష్టభగవదనుభవజనితప్రీతికారిత కేవలపరార్థకైఙ్కర్యమేవ పురుషార్థ ఇతి, సనాథజీవిత ఇత్యన్తేన స్వప్రార్థనాపూర్వకముపపాదితమితి, నమోనారాయణాయేత్యస్యార్థో విస్తృతః. శిష్టం “యదక్షరమ్” “వశీవదాన్యః” ఇతి శ్లోకద్వయేనానుసంహితమ్.

అథోక్తసర్వాధికరణం పరమం ధామాహ — (పరమాకాశమితి). సమూహాత్మనోऽస్య పఞ్చోపనిషన్మన్త్రైః పాద్యపఞ్చభూతోత్పత్తియమయత్వాత్; ప్రమాణాన్యత్ర (౧) “పరమే వ్యోమన్, సోऽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితా” ఇతి, (౨) “తదక్షరే పరమే వ్యోమన్” (౩) “యో అస్యాధ్యక్షః పరమే వ్యోమన్” (౪) “క్షయన్తమస్య రజసః పరాకే” ఇత్యాదికాః శ్రుతయః, (౫) “స్వసత్త్వాభాసకం సత్త్వం గుణసత్త్వాద్విలక్షణమ్” ఇత్యాదీని వాక్యాని; అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాఞ్చ, “జ్ఞానానన్దమయస్యాన్తః ప్రదేశభావం వ్రజత్యతి| సదేశః పరమం వ్యోమ నిర్మలం పురుషాత్పరమ్| నిస్సీమసుఖసన్తానమనవద్యమనాకులమ్” ఇత్యాదిభిః “తదేతత్పరమం వ్యోమ తేజస్తత్త్రైపదీప్రతమ్| స్థానవస్థాయి తేనాపి నశ్యంశోऽస్యాపి స్వరః|” ఇత్యన్తేన విస్తరశ్చ తత్ప్రత్యపాది; పాద్మసంహితాయామప్యుక్తం-“మహాన్తస్తమసః పారే తాబహుస్రాబహుయోజనాః” ఇత్యాదినా. లక్ష్మీతన్త్రే చ-“యత్త

---

(౧) తై-ఆన-౧ (౨) తై-నారా- (౩)
(౪) యజు-౨-౪ (౫)

ప్రకృతియుమ్, బద్ధాత్మాక్కళుమ్, కాలముమ్, మహ
దాదివికారఙ్గళుమ్, అణ్డఙ్గళుమ్, అణ్డత్తుక్కుట్పట్ట దేవాది
పదార్థఙ్గళుమ్.

(౯౭) అయనమెన్నతు-ఇవఱ్ఱుక్కు-ఆశ్రయమెన్నపడి; అఙ్గనన్ఱిక్కే-
ఇవైతన్నై యాశ్రయమాకవుడైయ నెన్నవుమామ్.

(౯౮) ఇవైయిరణ్డాలుమ్ ఫలిత్తతు పరత్వసౌలభ్యఙ్గళ్.

త్పురాణమాకాశమ్"ఇత్యత్ర ఆకాశశబ్దప్రత్యభిజ్ఞాపనాయైవ వ్యోమ
శబ్దమనుక్త్వా ఆకాశశబ్దఉక్తః; "వ్యోమన్" ఇతి కుదృష్టియోజ
నావ్యావర్తనాయ ఆకాశశబ్దప్రత్యభిజ్ఞాపనమ్; యద్యపిపరమవ్యో
మానన్తరం వచనేకాలఉక్తః; తథాపి సత్వాశ్రయత్వసాధర్మ్యాత్
శుద్ధసత్వానన్తరం మిశ్రసత్వాభిధానమ్; అస్తువా, స్వతస్సాంశత్వం
పిణ్డవదవ్యక్తస్యేతి న్యాయసిద్ధాఞ్జనోక్తేః, సమూహత్వముపపాద్యమ్.
గుణత్రయాత్మకతయావా ఔపచారికంసమూహత్వమ్; సహిగుణ
త్రయే ప్రకృతితాముఖ్యతా.

అథపురుషఇత్యేకవచనం జాతావితిజ్ఞాపయన్నిత్యానాంతదు
పలక్షితానాఞ్చముక్తానాం ప్రాగుక్తత్వాత్ విశేషపరఃపురుషశబ్దఇతి
దర్శయతి. (బద్ధాత్మాక్కళుమితి); "అణ్డత్తుక్కుట్పట్ట దేవాదిపదార్థ
ఙ్గళుమ్"ఇతి, అగ్రేభిధానాదత్రబద్ధశబ్దః-అనారబ్ధశరీరప్రకృతిసంసృష్ట
చేతనపరః. "అస్మాత్పరమవ్యోమ్నస్తిష్ఠత్యర్వాచికేపదే। సర్వాత్మ
నాంసమష్టిస్సా కోశేమధువృతామివ। దారుణ్యగ్నిర్యథాతైలంతిలే
తద్వత్పుమానపి। ప్రధానేఽవస్థితో వ్యాపీ" ఇత్యుక్తమ్.

అథ తేషాం శరీరసమ్బన్ధమోక్షాదిసకలకారణం కాలమాహ
(కాలముమితి). అహోరాత్రాద్యనేకవిభాగవత్త్వాత్సమూహత్వమ్.

వచనేతు విభూతిద్వయసాధారణత్వాత్ కాలో మధ్యే పఠితః. అథ కా లాధీనోత్పత్తికాన్ మహదాదీనాహ (మహదాదీతి). ఆదిశబ్దేన అహం కారభూతాదయః పఞ్చీకరణప్రక్రియా. "పఞ్చతన్మాత్రభూతానాం భేదస్యాత్రా వివక్షితత్వాత్। అణ్డాన్తర్వర్తినాం మధ్యే పఠిత్వయా దేవోపత్యత్వాత్। మహ దాదిధరాన్తాని సప్తావరణాని చ। ఇత్యుక్తం వచనేతాని సప్తైవాత్ర ప్రకీర్తితాః। అథవా మహదాదీని త్రయోవింశతితత్త్వాని। వాక్యాన్త రస్యార్థాన్తరం విశేషప్రతిపత్తయే। అత్రాపి నిత్యానాం తాని నోత్పత్తిరితి విభావ్యతాం॥

అథ మహదాద్యుపాదానస్యాహ (అవ్యక్తమితి). "తమస్తు శాన్తానాం తమోనామ" ఇత్యాదిభిరవ్యక్తాద్యవస్థాభేదవచనంబా తాపితిభావః. దేవాదీత్యాదిశబ్దేన తిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాణాం చరా చరభూతానాం లోకానాఞ్చ సృష్టిర్గ్రాహ్యా. లోకగ్రహణమపి భూమ్యాదిసకలలోకగ్రహణమిత్యేకీ సప్తావయవ పదార్థశబ్దః.

శేషిత్వే, బద్ధాత్మత్వం చేతనత్వసామాన్యం వ్యాచష్టే. చేతనాదిశబ్దస్య శరీరవిశిష్టపరత్వం వారయితుం పదార్థపదమిత్యాహ. యద్యపి "తత్సర్వం సాధనముచ్యతే" ఇతి నపుంసకనిర్దేశాత్, "పరసమస్త్వినోర్నాతా" ఇత్యాదివ్యుత్పత్తిభిరుత్పత్తిప్రతీయతే. తథాపి నామపదమిత్యస్య నామపదబోధ్యమిత్యర్థ ఇతి నానుపపత్తిః.

అయనశబ్దార్థకరణత్వవ్యుత్పత్త్యా ఆశ్రయత్వపర ఇత్యాహ (అయనమస్త్వితి). బహువ్రీహిమాహ (అస్యన్నిత్యం) ఇతి.

సమాసద్వయఫలితమాహ (ఇదమేవయిత్యాది). తత్పురుషపక్షే సర్వాధారత్వలాభాత్ పరత్వమ్. బహువ్రీహిపక్షే సర్వాధిక స్యాపి స్వస్యచేతనేషు ప్రవిశ్యవర్తనలాభాత్ సౌలభ్యమ్.

(౮౮) అన్తర్యామిత్వముమ్, ఉపాయత్వముమ్, ఉపేయత్వము మాకవృమామ్

అయనశబ్దస్య యోజనాన్తరమపి దర్శయన్ పక్షాన్తరమాహ (అన్తర్యామిత్వముమితి). బహువ్రీహిబలాదన్తర్యామి బ్రాహ్మణోక్తస్య సర్వచేతనాచేతనాన్తర్యామిత్వస్యలాభః. తత్పురుషే అయనశబ్దస్య కర్మకరణయోర్వ్యుత్పత్తిబలాదుపాయోపేయత్వయోర్లాభ ఇతివివేకః. ధాతుశ్చ-"ఇణ్-గతౌ" "అయ-గతౌ" ఇతివా; అన్తర్యామిత్వోక్తిర్బహిర్వ్యాప్తేరుపలక్షణమ్. తత్పురుషే ఆధారత్వోక్తేరాధేయాపేక్షయా వైపుల్యలాభేన బహిర్వ్యాప్తిలాభాత్. అన్తర్వ్యాప్తి బహిర్వ్యాప్తీ నారాయణపదప్రవృత్తినిమిత్తతయా శ్రూయేతే. (౧) "అన్తర్బహిశ్చతత్సర్వంవ్యాప్యనారాయణస్స్థితః" ఇతి. "వ్యాప్యస్థితో నారాయణః" ఇత్యుక్తం తత్త్వదీపే. అన్తర్వ్యాప్తిమాత్రస్యలాభేపి తస్యానియమనార్థత్వస్య, (౨) "అన్తఃప్రవిష్టః" (౩) "యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్" ఇత్యాదిభిరవగతత్వాత్, అన్తర్యామిత్వలాభః. అన్తఃప్రవిశ్యనియన్తృత్వమేవచశరీరిత్వమ్. విశేషణద్వయేన నృపనభోవ్యావృత్తిః.

నను, ఆత్మనామణుత్వాదన్తః ప్రదేశాభావాత్ కథమన్తర్వ్యాప్తిః. అత్రదీపకృతః ;- "వ్యాప్యవ్యాపకయోర్జీవపరయోరుభయోరేవ తేజోద్రవ్యవత్స్వచ్ఛత్వేనపరస్పరప్రతిఘాతకత్వాభావాత్, సమానదేశత్వోపపత్తేర్నియన్తృనియామ్యభావస్యవినిగమకత్వాత్, శ్రుతిసిద్ధాఽన్తర్వ్యాప్తిరుపపద్యతే" ఇత్యాహుః. ఏవంచేతనవిషయే

---

(౧) తై-నా-౧౧ (౨) యజు-ఆర-౩-ప్ర (౩) బృహ-౫-౭-౨౨

అన్తర్వ్యాప్తిః ప్రతిఘాతానర్హతయా తదధికరణదేశవ్యవస్థానరూపేతి ఫలితమ్.

నచ, (౧)"అణోరణీయాన్" (౨)"అణీయాంసమణీయసామ్" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిబలేన ముక్తస్య వా అన్తర్వ్యాప్తిరాస్తామితి వాచ్యమ్. "అత్యల్పకాశవత్" ఇత్యాదావణుత్వప్రశంసాపాద్యవచ్ఛేదసమ్బన్ధనతాయామనిర్ణీతత్వేన ప్రతిఘాతానర్హత్వమాత్రపరత్వేన శ్రుతిస్మృతీనామపి తాత్పర్యాత్; బహిర్వ్యాప్తిః పునః కాలాన్తరవిభువ్యతిరిక్తవిషయా. నచ, అన్తర్వ్యాప్తిరపి అణువ్యతిరిక్తవిషయత్వేనమతా నస్వీకృతమితి వాచ్యమ్. (౩) "య ఆత్మని తిష్ఠన్" (౪) "అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా" ఇత్యాదిప్రమాణానాం విశేషవిషయాణామపి సత్త్వాత్. ఏవఞ్చ "అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య" ఇత్యన్తర్బహిః ప్రదేశవత్పదార్థవిషయమితి.

కేచిత్తు, "య ఆత్మని తిష్ఠన్, ఆత్మనో౽న్తరః" ఇతి శ్రుతేరాత్మనో౽ప్యన్తః ప్రదేశస్స్వీక్రియత ఏవ. ఈశ్వరవ్యాప్యవ్యతిరిక్తకార్యాణుగుణానామప్యన్తర్వ్యాప్తత్వమేవ ఆత్మనో౽నవయవత్వమ్. ఈశ్వరాతిరిక్తసర్వచేతనానామనిత్యాదేవ అణుత్వవ్యవహారః. తత్రాత్మత్వస్య వ్యాప్తత్వాదేవ అణోరణీయస్త్వోక్తిః; నచ సావయవత్వే ఆత్మనో౽నిత్యత్వప్రసక్తిః. ఈశ్వరశరీరస్యాపి విగ్రహస్యాభిమానేన అపాయవారణత్వస్యైవ అనిత్యత్వప్రయోజకత్వాదితి తత్రత్యవ్యాఖ్యానోక్తిః. ఏవఞ్చ, యద్యప్యనవస్థాభయేనావిదన్తఃప్రదేశరాహిత్యమపరిత్యాజ్యమితి నచాపి వక్తవ్యః, తథాపి, "తమాత్మస్థం"(౩)"ఆత్మనో౽న్తరః" (౪)"తథాన్తరాత్మానముత" ఇత్యాదిప్రమాణవశాత్, ఆత్మాన్తర్వ్యాప్తిత్వం స్వీక్రియత ఇతి సదర్థః.

(౧) కఠ-నా- (౨) అహి-సం-౫౧ (౩) బృహ-౫-౭-౨౨- (౪) యజు-ఆర-౩-ప్ర

"గుణేషు భగవతో నాన్తర్వ్యాప్తిత్వమ్; నిర్గుణస్యవస్తునోఽభావే సత్త్వవిశిష్టస్య స్వస్మిన్వ్యాప్త్యావాత్మాశ్రయాత్, గుణాన్తరవిశిష్టస్య గుణాన్తరవ్యాప్తౌ, తత్రాపిగుణాన్తరాపేక్షాయామనవస్థానాత్" ఇతి కృష్ణపాదైరుక్తమ్. తస్యాయమాశయః. భగవతోధర్మభూతజ్ఞానాన్తర్వ్యాప్తిత్వంనతస్య శరీరత్వప్రయోజకమ్. జీవధర్మభూతజ్ఞానేతచ్ఛరీరత్వాన్యపహారేణ "యస్య చేతనస్య" ఇతి జ్ఞానవిశిష్టనియామ్యత్వైక స్వరూపత్వస్యైవలక్షణత్వస్యవక్తవ్యత్వాత్, జ్ఞానవిశిష్టస్య జ్ఞాననియామకత్వే ఆత్మాశ్రయాత్, జ్ఞానాన్తరస్యచనియామకత్వే అనన్తజ్ఞానకల్పనాపత్తేః; అతఏవ "స్వజ్ఞానస్వేతరసమస్తద్రవ్యశరీరకత్వమ్-ఈశ్వరలక్షణమ్" ఇతి న్యాయసిద్ధాఞ్జనే ఉక్తమ్.

అత్రచ సర్వవస్త్వన్తర్యామిత్వేపి తద్గతదోషైరసంస్పృష్టత్వం నరశబ్దేనప్రతీయతే. ఉపపాదితఞ్చ, (౧)"అపీతౌతద్వత్ప్రసఙ్గాదసమఞ్జసమ్" "నతుదృష్టాన్తభావాత్" "భోక్త్రాపత్తేరవిభాగశ్చేత్స్యాల్లోకవత్" "నస్థానతోపిపరస్యోభయలిఙ్గంసర్వత్రహి" ఇత్యాదౌ, భగవతో నిర్దోషత్వమ్; ఉపాయోపేయపరత్వపక్షేతు, నారశబ్దో జీవసమూహమాత్రవాచీ; స్వరూపవికారాభావాచ్చ అచిద్వ్యావృత్తత్వాద్విశిష్ట జీవాభిధానమ్; అత్ర "నృ-గతౌ" ఇతి ధాతోరచి నరశబ్దవ్యుత్పత్త్యా అణుత్వస్యాపి, "ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనామ్" ఇతిన్యాయేనసిద్ధిరితితత్త్వదీపకృతః. మకారేణనిత్యత్వప్రతీతేరణుత్వస్య స్ఫుటమననుగమాచ్చ తదపేక్షయా అస్యవిశేషః. అర్జునరథరాసమణ్డలవత్, ప్రణవనారాయణశబ్దయోశ్శేష శేషిప్రధానత్వాత్, రామానుజశబ్దతుల్యః ప్రణవః; లక్ష్మణపూర్వజశబ్దతుల్యశ్చనారాయణశబ్ద ఇత్యాచార్యాః.

(౧) బ్రహ్మసూత్రమ్.

ప్రాపకపరతామస్య (౧) "నిత్యో౽నిత్యానామ్" ఇతి శ్రుతిర్విశదీకరోతి. నారశబ్దస్య ఆవృత్త్యా *నరాజ్జాతానీతివ్యుత్పత్త్యన్తరమభిప్రేత్య ప్రాపకే౽పి నిత్యత్వనిర్దేశః. నౄ-గతావితిగత్యర్థతయా జ్ఞానార్థకత్వాత్, నరశబ్దేనచేతనత్వలాభః. ఇదమేవచ ప్రాపకత్వం యదిష్టసాధనత్వమ్. నచనిత్యత్వకార్యత్వయోర్విరోధః. కార్యవైశిష్ట్యస్య నిత్యత్వేనావిరోధాత్; "నారో౽నరాణాంసఙ్ఘాతః" ఇతివచనేగతిశబ్దః కర్మణికరణేవ్యుత్పత్త్యా ఉపాయోపేయపరః. గతిరాలమ్బనమిత్యత్ర తుగతిశబ్దః-"నయామిపరమాంగతిమ్" ఇతివత్ప్రాప్యపరః. ఆలమ్బనశబ్దశ్చ-ఉపాయపరః.

"తేషామయనభూతత్వాత్" ఇత్యత్రతుత్రివిధావ్యుత్పత్తిర్వివక్షితేతి, "తస్మాన్నారాయణంబన్ధుంమాతరంపితరంగురుమ్। నివాసంశరణంప్రాహుర్వేదవేదాన్తపారగాః" ఇత్యుత్తరవచనేనావగమ్యతే. అత్రశరణంనివాసమితి కరణాధికరణవ్యుత్పత్తీప్రదర్శితే. కర్మణివ్యుత్పత్త్యాసర్వవిధబన్ధుత్వలాభ ఇత్యనుపదమేవస్ఫుటమ్. ఏవంమాతాపితేతిశ్రుతావపి నివాసశ్శరణంగతిరితివ్యుత్పత్తిత్రయార్థకథనమ్. మాతాపితేతిప్రాగ్వత్.

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయామ్, "అయతేనిఖిలాన్నారాన్వ్యాప్నోతిక్రియయాతథా" ఇతి, ధారణపోషణనియమనాదిక్రియయా తాన్వ్యాప్నోతీతి, అయ-గతావిత్యతః కర్తరివ్యుత్పత్తిః ప్రదర్శితా; నన్ద్యాదిత్వమతఏవవచనాత్కల్ప్యతే. "నారాశ్చాప్యయనంతస్య తైస్తద్భావనిరూపణాత్" ఇతిజ్ఞానార్థాత్కరణే అయనశబ్దమాశ్రిత్య ఈశితవ్యనిరూప్యత్వంభగవతఉక్తమ్. "నారాయణామయనంవాసస్తేచ

(౧) శ్వేతా-౬-౧౩

(౧౦౦) ఎమ్బిరానెన్దైయెన్దైయాలే ఈశ్వరనే ఎల్లావుఱవుముమాయె యుమెన్ఱుశొల్లుమ్.

తస్యాయసంసదా" ఇత్యధికరణవ్యుత్పత్తిః ప్రదర్శితా. ఉక్తవ్యుత్పత్తిత్రయేపి నారశబ్దశ్చేతనాచేతనసాధారణః. "పరమాం చ గతిం స్త్రీపుంనారాణామాత్మనాం సదా" ఇత్యుపాదేయత్వపక్షే నారశబ్దో జీవమాత్రపర ఇతి దర్శితమ్.

నచ, అప్సుశయానత్వం నారాయణపదప్రవృత్తినిమిత్తమితి, "ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తాః" "సృష్ట్వా నారం తోయమన్తస్స్థితోహం యేన స్యాన్మే నామ నారాయణేతి" "ఆపో నారా యణోద్భూతాస్తా యదస్యాయనం పునః" "ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తాస్తా అస్యాయనమస్య చ" ఇత్యాది వచనైః ప్రతీయత ఇతి తదనుక్త్యాన్యూనత్వమాశఙ్కనీయమ్. *నరాజ్జాతానీత్యనేన అప్పదస్య సర్వతత్త్వోపలక్షణపరతయా వ్యాఖ్యాతత్వాత్. అస్తు వా, "మహార్ణవే శయానోప్సు" ఇత్యాద్యనురోధాచ్చ విశిష్య అప్సు సంస్థస్యాపి తత్పదప్రవృత్తినిమిత్తతా. తథాపి తతోప్యధికార్థలాభాదుక్తయోజనా ఏవాచార్యైరాదృతాః.

అసాధారణతయా దేవతాన్తరవ్యావర్తకత్వాచ్చ ఏతస్య ప్రాగేవోక్తమ్. ప్రాప్యప్రాపకత్వోక్త్యా అనజ్జీచాద్భగవతస్సర్వవిధబన్ధుత్వమపి సిద్ధ్యతీత్యభిప్రేత్య కలిజిత్సూక్తిముదాహరతి (ఎమ్బిరానెన్దై) ఇత్యాది. ఉపకారకత్వజనకత్వబన్ధుత్వరాజత్వాద్యుష్ట్వాదయో నారాయణశబ్దార్థత్వేనానుసంహితా ఇతి; (౧) "సర్వేషామేవ లోకానాం పితా మాతా చ మాధవః" (౨) "త్వమేవ మాతా చ పితా త్వమేవ" (3) "భూతానాం యోవ్యయః పితా" (౪) "సుహృదం సర్వభూతానామ్" ఇత్యాదికమప్యనుసన్ధేయమ్.

(౧౦౧) నాహ పిబేత్ క్షాత్రనస్య అపన సమక్షా యిదక్ష్యమ్.
ఆరామమేనమార్త్వ్యారె ప్లాప్తే ఊర్ధ్వపతికిడస్తు సన్తైయో
పితెత్రా సోక్షాకోణ్ణపాదమ్.

(౧౦.౨) ఆయుష్మిఅపిత్రాత్ - శిన్త్రాత్ కుష్టియూమెన్గిఅపతిరయో
ఎల్లాంపతిస్తునిసుకు శైయ్యావేణ్యాహస్త్రసేత్యుక్షిఅతు.

ననుభగినతిస్సర్వలోకసుహృత్త్వే సర్వదానసర్వరత్నాప్తి
రితిసంసారోత్సృదానత్రేత్యాత అశ్వాతిల ప్రస్థానాదినా తస్య ఫలవిశేష
ప్రదానానాయకస్యకాల విశేషేతత్ప్రదానానాయకత్వేపి సత్రాను
ప్రతనమాపరత్వనా సర్వదానస్వవిషయే ప్రాతికూల్యదశాయామపి
క్రియతఇత్యాహ (నామిత్యాది వాక్యద్వయేన). "ఊర్ధ్వపతికిడస్తు" ఇత్య
నేన(౪) "యమాంత్సునివేద" ఇత్యవిదితతయా అవస్థానమ్; నివారయో
యుదితిబుద్ధ్యానిస్సన్నావితి. (౬) "అకృత్యేక్రతమాపశ్చనమస్థదురితా
నలః। హ్యూహనస్సర్వశాస్త్రిస్యప్రసూనోగోపనస్యతామ్। నదానస్తమయః
స్థానారాణాశ్చసదాగతిః" ఇత్యహిర్బుధ్న్యసంహితోక్తేః పరార్థో
పిహానుసన్ధేయః.

అథచతుర్థ్యస్థమాహ (ఆయుష్మిఅపిత్రాలితి). ఆయుశ్శబ్దావయ
వభూతయాచతుర్థ్యర్థః. ఆయుశ్శబ్దావయవత్వకథనస్తు ఫలసిద్ధిహే
తుభూత ప్రదేశవిశేషాత్మకశక్త్యవయవత్వమాపన్నభ వజ్ఞాపనార్థమ్.
అథనాపచతీత్యాది అతిప్రత్యయఇతి భూవాదిసూత్రభాష్యబలే
నవ్యాకరణాన్తరేఅతిప్రత్యయోఽనుశిష్టఇతివత్, ఆయుస్యఫలప్రతిపా

---

(౧) ఖా-౫౨　(౨) శరణాగతిగద్య　(౩) సహస్రనామ్ని
(౪) గీ-౨౧-౬౯　(౫) బృహ-౫-౭-౨౨　(౬) అహి-సంహితా

(౧౦౩) నమస్సానతే తన్నోడుఅవిత్తైయెన్నువెత్తు కైఙ్కర్యత్తైప్రా
ర్థిక్కక్కూడుమోవెన్నిల్; పడియాయ్క్కిడన్దున్ పవళ
వాయ్కాణ్బేనెన్గిఱపడియే కైఙ్కర్యప్రార్థనై వన్దేఱియఱ్ఱు;
స్వరూపప్రయుక్తమ్.

(౧౦౪) ఆకైయాల్ వఴువిలావడిమైశెయ్యవేణ్డు నామెన్గిఱ ప్రా
ర్థనైయుక్కాట్టుకిఱతు.

ధకత్వమన్తరాఫలహేతుత్వమనుపపన్నమిత్యతఏవవ్యాకరణాన్తరే ఆ యప్రత్యయోఽనుశిష్ట ఇతిజ్ఞాయత ఇతియథాశ్రుతగ్రన్థఏవసాధుః. చతుర్థ్యాకైఙ్కర్యలక్షణప్రకారఉక్తః; విశేషానుక్త్యా (౧)"అహంసర్వం కరిష్యామి" ఇత్యుపబృంహణాచ్చ సర్వవిధత్వసిద్ధిరిత్యాశయేనాహ (శెన్ఱాలితి). *నివాసశయ్యేతిశ్లోకోఽనుసన్ధేయః.

నమసాకైఙ్కర్యస్యస్వార్థత్వనిషేధాదస్వార్థస్యచ, ప్రయోజనమనుద్దిశ్యేతిన్యాయేన అప్రార్థనీయత్వాత్, కైఙ్కర్యప్రార్థనాఽసమ్భవఇత్యాశఙ్కతే (నమస్సానలేయితి). శేషత్వజ్ఞానవతః కేవలశేష్యతిశయాధానేచ్ఛా స్వభోక్తృత్వజ్ఞానాభావేపి సమ్భవత్యేవేతిపరిహరతి (పడియాయితి). పడియాయిత్యనేనస్వార్థతాబుద్ధిః కైఙ్కర్యేవ్యావర్త్యతే.

తథాచమమకైఙ్కర్యం భూయాదిత్యాకారికా ప్రార్థనాద్వేధా; ఏకామదానన్దనంకైఙ్కర్యంభూయాదిత్యాకారికా; అన్యాతుత్వత్ప్రీహర్షసాధనంకైఙ్కర్యం మయాక్రియతేత్యాకారికా; తత్రాద్యాయాః నమసానివర్తనేపి నద్వితీయానివర్తత ఇతిభావః. (వన్దేఱి)మమకారప్రయుక్తమ్; స్వరూపప్రయుక్తమ్-స్వరూపజ్ఞానప్రయుక్తమ్; క్రియాధ్యాహారేప్రమాణం దర్శయన్నుపసంహరతి (ఆకైయాలితి).

---

(౧) రా-అయో-౩౧-౨౫.

(౧౦౭) కణ్ణారక్కణ్డుకళిప్పతఱ్కు కాతలుడైయార్క్కుమణ్డో కణ్ణ ళ్ త్తుఞ్జుతలెన్ను మాప్పోలే కాణ్పతఱ్కుమున్ను ఉణక్కు మిత్తై. కణ్ణాల్ *సదాపశ్యన్తియాకైయాలే ఉణక్కుమిత్తై.

(౧౦౮) పల్లాణ్డుపాడుపోయినవైత్తు ఇప్పుష్టనాత్తైక్కుమ్ కూ ప్పుపల్లాణ్డనుక్కు ఉణర్న్దపరకీత్తై.

విషయస్య లక్షణ్యాత్ ప్రయోజనాన్తరైశ్చక్షుర్యప్రార్థనేత్యభిప్రేత్యత స్యానిత్యత్వోపపాదనాయ జ్ఞానభగవద్వైలక్షణ్యానాంనకదాపి వి షయాన్తరస్య లక్షణ్యానుసన్ధానతత్పరైః ప్రార్థనాదికం భవతీత్యా హ (కణ్ణారక్కణ్డిత్యాది వాక్యచతుష్టయేన). కిం తద్దర్శనాత్ప్రాక్, ఉత తద్దర్శనానన్తరమ్; అద్యేత్యాహ (కణ్ణారవితి). దర్శనాభావే ధారణా భావప్రసఙ్గాజ్జ్ఞానాద్యనిత్యేషామిన్ సదా ద్విషయాన్తరేషు భో గ్యత్వానుసన్ధానాభావాజ్జ్ఞానసఙ్కోచ ఇతి శేషాదిసూక్త్యర్థః.

నను ప్రాగ్దర్శనాన్తరభావేపి దర్శనానన్తరం సిద్ధేచ్ఛావిరహా దస్య ప్రేమప్రస్యాదిత్యత్రాహ (కణ్ణాలితి). అనత్యన్తవిలక్షణవస్తుదర్శ నస్యైవతదనుభవేచ్ఛాప్రతిబన్ధకత్వమ్; ఏతస్యచ * సదాపశ్యన్తీతి శ్రుతత్వానిత్యపూర్వత్వ ప్రతీతేర్న తద్దర్శనానన్తరమపీచ్ఛాసమ్భ వతీతి భావః. ఏతేన సూరివిషయప్రమాణస్యాప్యుపాదానకారణసఙ్గతి రితినిరస్తమ్. ఏతచ్చదర్శనం శ్రీమద్దశరథగతమిహాత్యమేవ; న తులోకాన్తరభావి; తత్రేచ్ఛాసఙ్కోచస్య ప్రసక్తస్యానపేక్ష్యత్వాది తి బోధ్యమ్.

పూర్వశ్లోకేనానుభవాభావేన ప్రేమవతాం శోకదర్శనాదపిసా నుభవస్య తత్తదనన్తరకాలీనానుభవావిచ్ఛేదకత్వమిత్యాహ (పల్లాణ్డే

(౧౦౭) "అన్రునాన్ పిఱన్దిలేన్ పిఱన్దపిన్ మఱన్దిలేన్" ఎన్నానిన్రార్ కళిత్తే.

(౧౦౮) ఇవ్వడిమైతాన్, "ఒழிవిల్ కాలమెల్లాముడనాయ్ మన్ని" ఎన్గిఱపడియే సర్వదేశసర్వకాల సర్వావస్థైకళిలుమను వర్తిక్కుమ్.

యితి). ఈదృశానుభవానౌపయికా అనేకవాసరాగతా ఇతికాసార సూక్త్యర్థః.

ననువిలక్షణప్రేమశాలినాం ప్రాక్ దర్శనాత్, తదనన్తరఞ్చ అన్యానుసన్ధానాసమ్భవేపికథంవిషయవైలక్షణ్యజ్ఞానమాత్రవతాం తదసమ్భవఇత్యతఆహ (అన్రితి). జ్ఞానలాభాత్పూర్వం జన్మైవనాస్తి. తదనన్తరఞ్చకదాపినవిస్మృతిరితిభక్తిసారసూక్తేః, జ్ఞానమాత్రస్యాపిప్రబలప్రతిబన్ధకత్వాభావే అర్థాన్తరభోగ్యతానుసన్ధానప్రతిబన్ధకత్వం సమ్భవతీతిభావః.

(౧) "కాలంసకలమపిసర్వత్రసకలాస్వవస్థాసు" ఇత్యాచార్యాను సంహితం ప్రార్థ్యమానకైఙ్కర్యస్య సర్వదేశసర్వకాలసర్వావస్థోచితత్వవైశిష్ట్యం దర్శయతి (ఇవ్వడిమైయితి).

జితన్తాయామ్, "సర్వేషు దేశకాలేషుసర్వావస్థాసుచాచ్యుత! కిఙ్కరోస్మి" ఇతి స్వరూపస్యవిశిష్టకైఙ్కర్యార్హత్వాభిధానాన్నారశబ్దస్య చేతనపరత్వేన ఈశ్వరపరత్వేన భోగోపకరణపరత్వేనయోజితత్వాదోభోక్తృభోగ్యభోగోపకరణానాం నిత్యత్వాద్భోగస్యనిత్యతాప్రతీతిః. ఉక్తఞ్చ, (౨) "సాయుజ్యం ప్రతిపన్నాయే తీవ్రభక్తాస్తపస్వినః। కిఙ్కరామమ తేనిత్యం భవన్తినిరుపద్రవాః" ఇతి; ఏతేనసయు

---

(౧) అష్టశ్లో-3 (౨) విష్ణుతత్వే-3

భోగ్యత్వేన సాయుజ్యమితి భోక్తృత్వసామ్యమేవ సాయుజ్యశబ్దవాచ్య మితి వ్యాఖ్యాతమ్. "ఆదిత్యస్య సాయుజ్యం గచ్ఛతి" "ఏతాసామేవ దేవతా నాం సాయుజ్యమ్" ఇత్యాదిషు చ భేద ఏవ సాయుజ్యశబ్దప్రయోగో దృష్ట చరః. తేన సాయుజ్యశబ్దశ్రవణాన్ముక్తిదశాయామైక్యమితి ప్రత్యా ఖ్యాతమ్.

భోక్తృత్వైకనిష్ఠానత్వాత్, భోగ్యస్య చాపరిచ్ఛిన్నత్వాత్, సర్వదేశసమ్బన్ధో భోగ్యస్య సిద్ధ్యతి. సర్వాసక్తత్వాచ్చ శరీరాత్మభావస మ్బన్ధేన సర్వశక్తిత్వస్య సత్త్వాత్; అత ఏవ సర్వప్రకారతేష్టత్వాత్సర్వవిధ కైఙ్కర్యసిద్ధిః; "యత్ర యత్ర మహీపాల వైష్ణవాః పాసకా వాసతత్పరాః। అదాయవానసాయుజ్యం మోహాత్ ఇత్యభిధీయతే" ఇతిహారీతముదివ చనే సాయుధాదిగ్రహణం సర్వోపచారసాధనోపలక్షణమ్.

నచ, "ద్వాదశాహవదుభయవిధం బాదరాయణోఽతః" ఇతి శరీరసద్భావవికల్పస్య సూత్రితత్వాత్, తదభావే కైఙ్కర్యాభావా త్తస్య చ సార్వకాలికత్వాసమ్భవః; స్వాభిమతశరీరత్యాగస్యాపి కైఙ్కర్యతా యోగాత్ సూరీత్యానుభవితృతయావస్థానస్యాపి కైఙ్కర్యరూపత్వాత్.

నాపి ముక్తానాం సామ్యాతిశయశ్రవణాత్, లీలావిభూత్యన్తర్గతవిధ వార్ష్ణేయవాసస్థానేషు కైఙ్కర్యకరణాసమ్భవేన సర్వదేశసమ్బన్ధి త్వాసమ్భవః. (౧)"ఇమాం లోకాన్ కామాన్నీ కామరూప్యనుసఞ్చ రన్" ఇత్యాదిప్రమాణానురోధేన అప్రాకృతస్య ప్రాప్తిపదస్య కర్మకృతవ్యు ఞ్జరాప్తినిషేధమాత్రపరత్వేన అనేకవిగ్రహపరిగ్రహస్య (౨)"సఏక ధా భవతి" ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధత్వేన సర్వదేశేషు కైఙ్కర్యకరణస్యోప పత్తేః.

(౧) తై-భృగు-౧౦౫   (౨) ఛాన్దో-౭-౨౬-౨

నచసర్వకాలసర్వావస్థయోరభేదః; విగ్రహాన్తరీయ బహిరఙ్గావస్థాయాం దాయక్త్రైఙ్కర్యస్యసర్వకాలీనత్వసమ్భవాత్, భేదోపపాదనే సర్వదేశసమ్బన్ధేన తల్లాభ ఇతివాచ్యమ్. నిత్యాగ్నిహోత్రాదితుల్యతావారణాయసర్వావస్థోక్తేః.

నచతథాపి నిత్యకర్తృకాణాంనియతానాంకైఙ్కర్యాణామభావాత్ సర్వవిధత్వాసమ్భవః; స్వకృతకైఙ్కర్యస్యాపిస్వామిప్రియత్వేనైవ స్వప్రియతయా,అన్యదీయకైఙ్కర్యాణామపి తత ఏవస్వప్రియజనకతయాస్వప్రియత్వవిశిష్టసర్వవిధకైఙ్కర్యస్యఆశాసనవిషయస్యసిద్ధేః, స్వప్రియత్వన్తు భగత్ప్రీత్యర్థమేవేతి నపారార్థ్యవిరోధోపి.

అథవా, యదాయత్ర యాదృశంకైఙ్కర్యం మత్కర్తృకతయాస్వామినోభిమతమ్, తత్రసర్వత్రసర్వస్మిఀతస్మిన్కాలే అన్తరఙ్గబహిరఙ్గసాధారణతాదృశసకలకైఙ్కర్యం మయాక్రియేతేత్యేవ ప్రార్థనాప్రకారః. అనిష్టకరణస్య అకైఙ్కర్యత్వాదతోనకాప్యనుపపత్తిః.

ఇదఞ్చకైఙ్కర్యంప్రపన్నస్యైవ;నభక్తస్యేతి కేచిత్. అత్రాహుః,కింశ్రుత్యాభక్తప్రపన్నయోః ఫలభేదసిద్ధిః;స్మృత్యాన్యాయేన సమ్ప్రదాయేనవా; నాద్యః, తాదృశశ్రుతేరభావాత్; (౧)"సోశ్నుతేసర్వాఀకామాన్సహ"ఇత్యత్రకైఙ్కర్యానిషేధాత్;అనుక్తస్యాపి విభూత్యనుభవస్య(౨)"సర్వంహపశ్యఃపశ్యతి"ఇత్యాదిప్రమాణాన్తరానురోధేనవా (3) "అనుసఞ్చరన్" (౪) "ఛాయావాసత్త్వమనుగచ్ఛేత్," (౫) "గాయన్నాస్తే" (౬) "సహాగచ్ఛతి" (౭) "జక్షఀక్రీడన్

(౧) తై-ఆన-౧ (౨) ఛా-౭-౨౬-౨ (3) తై-భృ-౧౦-౫
(౪) పరమసంహి (౫) తై-భృగు- (౬) ఛాన్దో-౮-౧౨-౩

ప్రమాణః" (౧) "సఏకధా భవతి ద్విధా భవతి" ఇత్యాదిప్రమాణబలేన కైఙ్కర్యస్యాప్యుపలక్షణీయత్వాత్;

నచ ఉపసంహారగతత్వాదనుసఞ్చరన్నిత్యాదీనాం దౌర్బల్యమ్; (౨) "తస్మిన్యదన్తః" ఇత్యత్ర ఉపసంహారావగతార్థస్య ప్రాబల్యత్వేపి వ [illegible] సిద్ధత్వాత్, నతత్రోపక్రమావగతస్య బాధ ఇతి చేత్తుల్యమ్.

ఇహాపి స్వర్గ [illegible], అనుగచ్ఛతీత్యాదీనాం కైఙ్కర్యపరత్వం నర దాహార్త్తేః; "అనుగచ్ఛన్నిమాన్లోకాన్ కామాన్నీ కామరూప్యనుసఞ్చరన్ [illegible] ఏతత్సామగాయన్నాస్తే" ఇతి; కిఞ్చ ఏవం న్యాస నిష్ఠస్య బ్రహ్మప్రాప్త్యనన్తరం కైఙ్కర్యమపి ఫలత్వేనోపలక్షణ త్వాదిత్యర్థః ||

నద్వితీయః; "భక్త్యా త్వనన్యయా" ఇత్యస్యాన్యస్మృతేః కైఙ్కర్య నిష్ఠస్య సకృదేవానుష్ఠేయత్వాభావాత్ న్యాసోపాసనాధికారివిషయ యత్వాభావాత్, "సదాపశ్యన్తి సూరయః" ఇతి శ్రుత్యా సర్వసూరీణా మనుభవకైఙ్కర్యపారావశ్యకత్వేపి గుణవిషయవివాదోక్తివద్భే దోక్తేః కాదాచిత్కాభిమతివ్యాప్తిసఙ్గతత్వస్యాన్యకార్యత్వాత్; "భగ వత్ప్రాప్తిర్నిత్యోపలక్షణమ్ | కైఙ్కర్యస్యాన్యథాదృష్ట శ్రుతిబాధః ప్రసజ్యతే | కిఞ్చ ఏవం పరమస్మిన్ పాపనాశస్యకీర్తనా త్ | ప్రపన్నస్యసపనస్యాత్ ఫలం నచలదిష్యతే | భక్త్యా పరమయా వాప్రపత్త్యావామహామునే | ప్రాప్యోహం నాన్యథా ప్రాప్యో మమ కైఙ్కర్యలిప్సుభిః | కిఙ్కరామమ తేసత్యమితి చైవం విరుధ్యతే ||"

నాపితృతీయః; అత్యన్తప్రియవిషయానుభవప్రీతికారితతదను

(౧) ఛా-౭-౨౬-౨ (౨) ఛా-౮- | గుణోపాస్యత్వే

వర్తనరూపకైఙ్కర్యసామగ్రీత్వస్యక్లృప్తతయా, సత్యాంసామగ్ర్యాం కార్యానుత్పత్త్యనుపపత్తేః; ప్రతిబన్ధకీభూతభగవత్సఙ్కల్పసద్భావేచ ప్రమాణాభావాత్; "ఉపాసితగుణాదేర్యాప్రాప్తావప్యబహిష్క్రియా। సాతత్క్రతునయగ్రాహ్యానాకారాన్తరవర్జనమ్" కథమన్యథాకతిపయగుణవిశిష్టవిషయకబ్రహ్మోపాసనస్య సర్వగుణవిశిష్టబ్రహ్మానుభవహేతుత్వమ్.

నచయథాక్రతురితివాక్యే ఆకారాన్తరవర్జనప్రతిపాదకశబ్దశ్శ్రూయతే;-(౧)"తంయథాయథోపాసతేతథైవభవతి" ఇత్యత్రావధారణశ్రవణేపి,"విజ్ఞానఘనఏవ" ఇత్యేవకారేణప్రమాణాన్తరప్రతిపన్నాఽపహతపాప్మత్వాదీనామివనకైఙ్కర్యస్యనిషేధోయుక్తః.అతోభిన్నక్రమత్వమేవఅవధారణస్యస్వీకార్యమ్. నచభగవతః పురుషార్థప్రదత్వనియమాత్, భక్తస్యకైఙ్కర్యాభిలాషవిరహాత్, నతత్ప్రదత్వమితివాచ్యమ్, తస్యాపి శేషత్వజ్ఞానభావేనకైఙ్కర్యాభిలాషసమ్భవాత్; నచ స్వరూపానుగుణసాధనే ప్రవృత్తత్వాత్తస్యకైఙ్కర్యాభావః. స్వరూపానుగుణస్యాపిమోక్షసాధనత్వాదేవ అనుభవసాధనత్వవత్, కైఙ్కర్యసాధనత్వస్యాపి స్వీకర్తవ్యత్వాత్.

నాపితురీయః; తదసిద్ధేః; శఠారిసూక్తౌఅమరమునిశబ్దబోధ్యక్తభాగవతతుల్యయోగక్షేమత్వాత్,అర్థపఞ్చకేనిత్యముక్తపరతయా వ్యాఖ్యానాచ్చ; కేషాఞ్చిన్ముక్తానాంకైఙ్కర్యాభావే, అత్రైవప్రక్షే తేషాం నారశబ్దతయాసఙ్గ్రహాభావప్రసఙ్గాత్; "చేతనాచేతనం సర్వమ్" ఇతివచనవిరోధప్రసఙ్గాత్; కైఙ్కర్యప్రతిబన్ధకనివర్తకత్వంప్రపత్తేస్సద్వారకతయాఅద్వారకతయాచేతితత్వశేఖరోక్తేః, నిత్యానుభవపూర్వకనిత్యకైఙ్కర్యత్వమేవమోక్షఇత్యర్థపఞ్చకోక్తేః.

(౧)

గద్యే చ; "నిత్యకైఙ్కర్యప్రాప్త్యుపాయభూతభక్తితదుపాయ సమ్యగ్జ్ఞానతదుపాయభూతసమీచీనక్రియా" ఇత్యుక్తమ్. శరణాగతిగద్యే చ, "ఏవమ్భూతమత్కైఙ్కర్యప్రాప్త్యుపాయతయా ఽవక్లృప్త సమస్తవస్తువిహీనోఽపి" ఇతి; పరాశరభట్టపాదైశ్చ — "నిజదాస్య ద్యుమ్నస్య" ఇతి, "స్వదాస్యప్రతిబన్ధకమఖిలం విధూయ" ఇతి చ భాష్యానుసారేణ కైఙ్కర్యకామిత్వం శ్రీరఙ్గరాజస్తవే అనుసంహితమ్.

స్వస్వామినోరపి – స్తోత్రవ్యాఖ్యానప్రస్తావే, "కైఙ్కర్యోపాయభూతా భక్తిః ప్రవృత్తిశ్చ" ఇత్యుక్తమ్; తత్తేజస్సకలప్రమాణాతీతస్య ప్రతిపాదనాయ తదుపాయవిభాగప్రకరణే "భగవత్ప్రీత్యర్థమ్ కైఙ్కర్యమేవ పురుషార్థత్వేన నిశ్చితవన్తః" ఇత్యుక్త్వా, "తేషాం ప్రపన్నానాం" ఇతి వ్యాఖ్యానేన పరమపురుషార్థస్య తత్స్వరూపవ్యాఖ్యానే; "బహుతరజన్మసాధ్యకర్మజ్ఞానభక్తిసాధనానుష్ఠానాసమర్థానామకిఞ్చనానాం భగవత్ప్రాప్తిసాధనం ప్రపదన మేవ భగవత్ప్రాప్తిసాధనం మనస్సకలసాధనానుష్ఠానాసమర్థస్య సంసారిణో భగవదనుభవకైఙ్కర్యభోగాయ" ఇత్యుక్తమ్.

నను, అనుభవకైఙ్కర్యప్రార్థనయోః ప్రపన్నోపాయత్వాత్ ప్రతీయత ఇతి వాచ్యమ్; పూర్వపదప్రతిపన్నోపాయనిష్ఠస్య స్వోపాయవిరోధిపదార్థప్రార్థనాయోగాత్; కిన్తు ఫలత్వే "వికల్పవిశిష్టఫలత్వాత్" ఇతిసూత్రవిరోధశ్చ; తస్య భక్తిప్రపత్త్యోర్వికల్పప్రతిపాదన తాత్పర్యపూర్వకత్వాత్ వ్యాఖ్యాతత్వాత్; బ్రహ్మప్రాప్తిఫలకత్వమాత్రేణ వికల్ప్య స్వర్గఫలకతామాత్రేణ దర్శపూర్ణమాసజ్యోతిష్టోమాదీనామపి వికల్పప్రసఙ్గ ఇతి ఫలత్వేదనస్య ఉపాయత్వాత్.

యత్తు, శ్రీవచనభూషణే;-"ఉపాయాన్తరనిష్ఠానాముపేయో భగవదనుభవః" ఇత్యుక్తమ్; తత్-భక్తానాం ప్రాయశోఽమన్త్రజన్యజ్ఞాన శూన్యత్వాత్, తద్వతామపి స్వయత్నవాసనావత్, స్వానన్దవాసనయా అనుభవస్యాపి స్వాతన్త్ర్యేణోద్దేశ్యతా సమ్భావ్యత ఇత్యౌచిత్యమూల వర్ణనమాత్రమితి తదవ్యవహితశిష్యైరేవకృతే వ్యాఖ్యానే ఫలావిశేషం ప్రతిపాద్య దర్శితమితి నాతీవాఽత్ర యత్నః కార్యః. అతః ఫలం సర్వేషామేకరూపమేవ; సత్యభిమతి తారతమ్యే పరమకారుణికో భగవాన్ దిశతీతి.

కేచిత్తు, ఉభయోరుభయసద్భావేపి ఏకస్యార్థః కైఙ్కర్యమ్, అన్యస్యాఽనుభవస్సాధనత్వేనోద్దేశ్య ఇతి, తన్మూలభగవత్సఙ్కల్పవశాత్ ఫలదశాయామప్యేకత్రైకస్య భోగ్యతా సిద్ధిరిత్యాస్త సామ్యాత్పరమసామ్యశ్రుతినిర్వాహం వికల్పఞ్చోపపాదయన్తి; అత్ర భక్తానామత్యన్తపారతన్త్ర్యజ్ఞానాభావేపి పారార్థ్యజ్ఞానమపి నియమతో నాస్తీత్యత్రనకిఞ్చిన్నియామకం పశ్యామ ఇతి.

నన్వనుభవజనితప్రీతికారితకైఙ్కర్యమేవ పురుషార్థ ఇత్యుక్తమయుక్తమ్. కైవల్యాఖ్యస్యాపి మోక్షస్య సామ్ప్రదాయికత్వాత్. ఉక్తం హి శ్రీవత్సాఙ్కమిశ్రైః;- (౧) "స్వాత్మానుభూతిరితి యా కిల ముక్తిరుక్తా" ఇతి, కైవల్యశబ్దశ్చ ముక్తిపర్యాయోనుశిష్ట ఇతి. నచాఽనిత్యస్య కైవల్యస్య ముక్తిరూపత్వాసమ్భవః, *"యోగినామమృతం స్థానం స్వాత్మసన్తోషకారిణామ్" ఇతి పరాశరోక్త్యా నిత్యత్వావగమాత్; (౨) "సర్వకామాంశ్చ సాక్షరాన్" ఇత్యక్షరశబ్దేన నిర్దేశాత్; ద్రమిడోపనిషది చ, (౩) "అళవిల్లాచ్చిఱ్ఱిన్బమ్" ఇత్యుక్తమ్. కురుకేశాదిభి

(౧) వరద-స్త (౨) గద్యత్రయే (౩) తి-వాయ్-౪-౯-౧౦

శ్చ-కైవల్యస్యాస్థిరత్వేఽప్యల్పత్వాదపురుషార్థత్వమిత్యుక్తమ్. (౧) "సంసృత్యక్షరవైష్ణవాధ్వసు నృణామ్" ఇతిచయామునాచార్యైరక్షరశబ్దేన కైవల్యంనిర్దిష్టమ్. (౨) "ఐశ్వర్యమక్షరగతిమ్" ఇతి భట్టపరాశరపాదాః. ముక్తానామపి కేషాఞ్చిదర్వాచీనాగతిశ్శ్రూయతఇతిచ భగవద్గుణదర్పణేకణ్ఠోక్తంముక్తత్వమ్. వ్యాసార్యైశ్చ, సంసారోన్నేచ సత్వంకైవల్యస్యాభ్యుపగమ్యసంశబ్దవ్యావర్త్యత్వముక్తమ్; భట్టనాథసూక్తౌ - కైవల్యార్థినాంభగవత్ప్రాప్తిస్వరూపాయోగ్యఫలార్థితయా దుర్గత్యతిశయదర్శనాదైశ్వర్యార్థిభ్యః పూర్వమాహ్వానమితికృష్ణపాదైరుక్తమ్.

నచ,ఏతానిసర్వాణిచిరకాలస్థాయిత్వపరాణి; (౩)"అపామసోమమమృతా అభూమ" ఇతి (౪) "అక్షయ్యంహవై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతంభవతి" ఇత్యాదివత్, అమృతంస్థానమిత్యత్రస్థానశబ్దస్య - తిష్ఠత్యస్మిన్నితివ్యుత్పత్త్యాప్రాప్యపరత్వే, అమృతశబ్దోఽప్యాత్మపరో నౌపచారిక ఏవవక్తుంశక్యః ; అక్షరగతిమిత్యత్రచ ఆత్మప్రాప్తిరిత్యర్థఇతి శక్యంవక్తుమితివాచ్యమ్.

(౫) "తద్యథేహకర్మచితోలోకఃక్షీయతే, ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితోలోకఃక్షీయతే"; (౬)"అథయఇమేగ్రామేఇష్టాపూర్తేదత్తమిత్యుపాసతే, అస్థైతమేవాధ్వానంపునర్నివర్తన్తే" (౭)"యోవాఏతదక్షరం గార్గ్యవిదిత్వాయజతేతపస్తప్యతే బహూనివర్షసహస్రాణ్యన్తవదేవాస్యతద్భవతి; ప్లవాహ్యేతే అదృఢాయజ్ఞరూపాః"ఇత్యాది బహుప్రమాణబలాత్ సోమపానవద్యాగతారతమ్యాద్యన్యథానుపప

---

(౧) చతుశ్శ్లోకీ (౨) శ్రీగుణరత్నకో (౩)
(౪) ఆపస్తంబశ్రౌత-౮- (౫) ఛాం-౮-౧౫. (౬) ఛాం-౫-౧౦-౩
(౭) బృహ-౫-౮-౧౦

త్త్వాచ్చ తత్ర చిరకాలస్థాయిత్వమాత్రపరత్వేపి ఇహానిత్యత్వస్య ప్రమాణాన్తరేణానవగతతయా సఙ్కోచకల్పనే మానాభావాత్ ; ప్రోక్షాస్సహనార్థమన్త్రార్థవాదాదిగతవిశేషణపదానాముపచారికత్వేపి వస్తునిష్ఠసపరప్రమాణగతస్థానాదినామ్న ఉపచారికత్వకల్పనాయా అన్యాయ్యత్వాచ్చ; యదివిశిష్యైవ మహర్లోకాదీనామివ లయశ్రుతిర్యేత ; తతోఽకృతకాదిశబ్దవద్గౌణత్వం కల్ప్యేత. యోగినామమృతం స్థానమితి పూర్వోత్తరలోకసమభివ్యాహారాత్, స్థానశబ్దస్వారస్యాచ్చ సస్వరూపపరత్వం యుక్తమ్; అక్షరగతిమిత్యాదౌ చ సామానాధికరణ్యే సమ్భవతి న వైయధికరణ్యం కల్పనీయమ్.

కింబహునా;-గీతాయామ్, “చతుర్విధా భజన్తే మామ్” ఇత్యాదినాభిహితాః పూర్వే ఐశ్వర్యకైవల్యభగవల్లాభకామాంశ్చతుర్విధాధికారిణఉపక్షిప్య, (౧)“జరామరణమోక్షాయ మామాశ్రిత్య యతన్తి యే । తే బ్రహ్మ తద్విదుః కృత్స్నమధ్యాత్మం కర్మ చాఖిలమ్। అక్షరం బ్రహ్మ పరమం స్వభావోఽధ్యాత్మముచ్యతే । భూతభావోద్భవకరో విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః” ఇతి ప్రాప్యస్య ప్రకృతివినిర్ముక్తాత్మస్వరూపస్య బ్రహ్మసంజ్ఞితస్య, త్యాజ్యస్య భూతసూక్ష్మతద్వాసనాదిరూపస్య అధ్యాత్మశబ్దితస్య కర్మసంజ్ఞితస్య మనుష్యాదిభావహేతుభూతస్య యోషిత్పురుషసమ్బన్ధజన్యవిసర్గస్య చ పరిహరణీయస్య కైవల్యార్థిభిర్జ్ఞాతవ్యత్వమభిధాయ, యజ్ఞాదికర్మానుష్ఠానదశాయాం స్వస్వారాధ్యత్వేనానుసన్ధానం స్వస్వప్రాప్యాకారవిశిష్టభగవత్స్మరణం చ అన్తిమకాలకర్తవ్యం సర్వాధికారిసాధారణమ్, (౧) “సాధియజ్ఞం చ యే విదుః । ప్రయాణకాలేపి చ మాం తే విదుర్యుక్తచేతసః । అధియజ్ఞోఽహమేవాత్ర దేహే దేహభృతాం వర । అన్తకాలే చ మామేవ స్మరన్ముక్త్వా కలేబరమ్ ।

(౧) గీ-౭-౨౯

యః ప్రయాతి సమద్భావం యాతి నాస్త్యత్ర సంశయః ।" ఇతివిధాయ, (౧)"యదక్షరం వేదవిదో వదన్తి విశన్తి యద్యతయో వీతరాగాః। యదిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి తత్తే పదం సఙ్గ్రహేణ ప్రవక్ష్యే। సర్వద్వారాణి సంయమ్య మనో హృది నిరుధ్య చ। మూర్ధ్న్యాధాయాత్మనః ప్రాణమాస్థితో యోగధారణామ్। ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరన్మామనుస్మరన్। యః ప్రయాతి త్యజన్దేహం స యాతి పరమాం గతిమ్" ఇతి కైవల్యార్థినాం స్మరణప్రకారం ప్రాప్తిఞ్చోక్త్వా, (౧) "పరస్తస్మాత్తు భావోऽన్యోऽవ్యక్తోऽవ్యక్తాత్సనాతనః। యస్స సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు న వినశ్యతి। అవ్యక్తోऽక్షర ఇత్యుక్తస్తమాహుః పరమాం గతిమ్"ఇతి,"యం ప్రాప్య న నివర్తన్తే తద్ధామ పరమం మమ" ఇత్యపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానస్వరూపముక్తస్వరూపప్రాప్త్యాత్మకత్వే కైవల్యం ప్రాప్తానాం పునరావృత్తిర్న విద్యత ఇతి కణ్ఠరవేణోక్తమ్. అతః పరమధ్యాయశేషేణ జ్ఞానినః కైవల్యార్థినశ్చాऽపునరావృత్తిమ్, ఐశ్వర్యార్థినః పునరావృత్తిఞ్చాహ; అథ కైవల్యం ప్రాప్తానామపి పునరావృత్తిర్న విద్యత ఇత్యాహ; తచ్చ-అపునరావృత్తిరూపమితి చ తత్ర తత్ర భాష్యమ్.

నచ, "కర్మజం బుద్ధియుక్తా హి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః। జన్మబన్ధవినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛన్త్యనామయమ్""తద్బుద్ధయస్తదాత్మానస్తన్నిష్ఠాస్తత్పరాయణాః । గచ్ఛన్త్యపునరావృత్తిం జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః" ఇతి గీతావచనతద్భాష్యవదుదాహృతగీతాతద్భాష్యయోరపి, "ముచ్యేతార్తస్తథా రోగాచ్ఛ్రుత్వేమామాజితేః కథామ్। జిజ్ఞాసుర్లభతే భక్తిం భక్తో భక్తిగతిం వ్రజేత్ ।" ఇత్యుక్తత్వాద్భగవద్భక్తియోగద్వారా కేవలాత్మానుభవస్యాపి భగవత్ప్రాప్తిపర్యవసానాదుపపత్తిరితి వాచ్యమ్.

---

(౧) గీతా.

కర్మజ్ఞానయోగయోర్భక్త్యఙ్గతయాముక్తిహేతుత్వోక్తిః కైవల్యస్యాఽతథాత్వాత్, ఆర్తశబ్దస్యరుగ్ణపరత్వాత్, అర్థార్థ్యనుక్తేరస్య చోక్తేరస్యస్యఫలత్వేన నిర్దేశాఽసాదిత్యాచ్చ, ఉక్తవచనగతజిజ్ఞాసుశబ్దస్య "యాయంజిజ్ఞాసవః" ఇత్యాదావివభక్తియోగజ్ఞానేచ్ఛావత్పరత్వాత్.

నచ, భగవదారాధనప్రాప్తస్వపదానాం బ్రహ్మాదీనామైశ్వర్యార్థమనుష్ఠితేన భగవదారాధనేనభగవత్ప్రాప్తిప్రత్యవాయ తదుపాసనారమ్భవిరోధికర్మణాం నిశ్శేషక్షయాల్లబ్ధభగవదుపాసనేన బ్రహ్మణాసహ తేసర్వే" "క్షపయిత్వాధికారాన్స్వాన్ శశ్వత్కాలేనభూయసా। వేధసోయత్రమోదన్తేశక్రాస్సపురన్దరాః" ఇత్యుక్తరీత్యాపరమపదప్రాప్తివత్ కైవల్యంప్రాప్తస్యాపిజిజ్ఞాసోః కైవల్యార్థప్రాప్త్యర్థమనుష్ఠితభగవద్భజనమహిమ్నా సఞ్జాతభగవద్భక్తియోగేన భగవత్ప్రాప్తేరపిసమ్భవాద పునరావృత్తిరితిశఙ్క్యమ్; ఏవమైశ్వర్యార్థినోఽప్యపునరావృత్తిసమ్భవేన ఐశ్వర్యగతింప్రాప్తానాంపునరావృత్తిరపరిహార్యేతిభాష్యాసఙ్గతిప్రసఙ్గాత్.

నచ, ఆత్మానుభవస్యపశ్చాదనువృత్తిమాత్రేణకైవల్యస్యానువృత్తిః. ఐశ్వర్యగతింప్రాప్తానాం పునరావృత్తౌ ప్రాప్యస్థానవినాశస్య హేయత్వాభిధానాచ్చ, అత్రాపునరావృత్తిహేతుః ప్రాప్యస్థానవినాశ ఏవేత్యవగమ్యతే; నచాత్రస్థానావినాశస్య హేతుత్వానుక్త్యా స్థానవినాశితాశఙ్క్యా; "మాముపేత్య" ఇత్యత్రాపితదనుక్తేః, భగవతిసదైకరూపత్వస్యైవ ఉత్పత్తివినాశానర్హకూటస్థత్వాదీనాం హేతుతయాభాష్యఉక్తత్వాచ్చ;

నచ, "చతుర్విధామమజనాభక్తాఏవహి తే శ్రుతాః । తేషాం

మేకాన్తినశ్శ్రేష్ఠాస్తేచైవాఽనన్యదేవతాః । అహమేవగతిస్తేషాంని రాశీఃకర్మకారిణామ్ । యేతుశిష్టాస్త్రయోభక్తాః ఫలకామాహితే మతాః । సర్వేచ్యవనధర్మాణః ప్రతిబుద్ధస్తుమోక్షభాక్" ఇతిమోక్ష ధర్మగతవచనే జిజ్ఞాసోరపిచ్యవనధర్మత్వముచ్యత ఇతివాచ్యమ్. ఏ వంచ్యవనధర్మత్వస్య "ప్రచ్యుతోవా"ఇత్యాదావివపూర్వపదభ్రంశ మాత్రేణోపపాదనీయతయా, నిరతిశయసుఖానుభవాద్భ్రష్టత్వేనా ప్యుపపాదయితుంశక్యత్వాత్; చ్యవనశ్చ్యుతోధర్మోయేషామితివ్యా ఖ్యానేపి శేషత్వరూపధర్మహానేరేవాఽర్థత్వసమ్భవాత్; చతుర్విధా ఇత్యస్య;"యాన్తిదేవవ్రతాదేవాన్పితౄన్యాన్తిపితృవ్రతాః । భూ తానియాన్తిభూతేజ్యా యాన్తిమద్యాజినోపిమామ్"ఇతివచన తద్భా ష్యస్వారస్యపర్యాలోచనాయాం దేవాదియాజిపరత్వమపివక్తుంశక్య తే. "సర్వేచ్యవనధర్మాణః" ఇత్యనేన "తత్వేనాతశ్చ్యవన్తితే" ఇత్య స్యప్రత్యభిజ్ఞాపనాత్; "భక్తాఏవహితే" ఇతి - "తేపిమామేవకౌన్తేయ యజన్త్యవిధిపూర్వకమ్"ఇత్యేతత్సమీక్షయా; "తేచైవాఽనన్యదేవ తాః"ఇతిచ; చతుర్ణామధికారిణాం భగవద్భక్తత్వేఽస్వారసమ్; ఉక్తం హిభగవద్యామునాచార్యైః, "ఐకాన్త్యంభగవత్యేషాంసమానమధి కారిణామ్" ఇతి;"బ్రహ్మణాంశితికణ్ఠాచ్చ" ఇత్యగ్రిమశ్లోకే అప్రతిబుద్ధా నామన్యదేవతాసేవనమావిష్కృతమ్.చతుర్విధశబ్దమద్భక్తశబ్దాభ్యా మార్తాదిప్రత్యభిజ్ఞానమన్యథాసిద్ధలిఙ్గాద్బాధనీయమ్;తదబాధేపివచన విరోధఇత్యుక్తమ్. ఉక్తఞ్చతాత్పర్యచన్ద్రికాయాం "పరిమితసుఖా నుభవవిశ్లేషేన నిరతిశయసుఖాద్భ్రష్టత్వేన నిన్దోపపత్తేః" ఇతి, ఉ పాసనదశాయామనుభూతేపరమాత్మని ఫలదశాయామనుభవవిచ్ఛే దాద్వా ప్రాప్తభ్రంశలక్షణంచ్యవనధర్మత్వమితిచ.

ననుచ-కైవల్యార్థినోఽపునరావృత్తి ప్రతిపాదకవచనవ్యాఖ్యానానన్తరం (౧) "పురుషస్సపరః" ఇతిశ్లోకం వ్యాఖ్యాయ భాషితం భాష్యకృతా. "అథ, ఆత్మయాథాత్మ్యవిదః పరమపురుషనిష్ఠస్యచ సాధారణీమర్చిరాదిగతిమాహ. ద్వయోరప్యర్చిరాదికాగతిశ్శ్రుతౌ శ్రుతా; సాచాఽపునరావృత్తిలక్షణా; యథాపఞ్చాగ్నివిద్యాయామ్, "తద్యఇత్థంవిదుః" ఇత్యాద్యాత్మయాథాత్మ్యవిదోపి బ్రహ్మగమయతీతి బ్రహ్మప్రాప్తి వచనాదచిద్వియుక్తమాత్మవస్తు బ్రహ్మాత్మకతయాబ్రహ్మశేషతైకరసమిత్యనుసన్ధేయమ్" ఇతి,

అత్రఆత్మయాథాత్మ్యవిత్త్వేనాభిమతః పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠః ప్రకృతోజిజ్ఞాసురేవ. జిజ్ఞాసుర్జ్ఞాతయాథాత్మ్యవస్తువిసర్గప్రతిపాదనావసరేభాష్యకృతా పఞ్చాగ్నివిద్యాగతవాక్యోదాహరణాత్, మన్యేచ, కైవల్యార్థినోమూర్ధన్యనాడ్యా నిష్క్రమణస్యాఽనావృత్తేశ్చోక్తేర్జ్ఞాయతే; పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠశ్చ బ్రహ్మాత్మకప్రకృతివియుక్తస్వాత్మానుసన్ధాయిబ్రహ్మోపాసక ఏవ; కేవలవిశేషణవిశేష్యభావవ్యత్యాసమాత్రమితి, అప్రతీకాలమ్బనాధికరణ శారీరకభాష్యశ్రుతప్రకాశికాసారగీతాభాష్యేష్వవగమ్యతే; శ్రుతౌ, (౨)"తత్రప్రయాతాగచ్ఛన్తి" ఇతి స్మృతౌచతస్యబ్రహ్మప్రాప్తిశ్చప్రతీయతే; సమ్పద్యావిర్భావఇత్యధికరణేచభాష్యమ్, "పరంబ్రహ్మోపాసీనానామర్చిరాదికాగతిరపునరావృత్తిశ్చోక్తేతి" "శ్రుతోపనిషత్కగత్యభిధానాచ్చ" ఇతిగత్యాఅక్షిపురుషస్య పరమాత్మత్వమనుమితమ్, "అర్చిరాదిస్థానవిశేషప్రాప్తిశ్చపరప్రాప్తిగర్భా" ఇతివేదార్థసఙ్గ్రహశ్రుతప్రదీపికయోరుక్తమ్; అతోజిజ్ఞాసోరపిబ్రహ్మప్రాప్తావిశ్రమాదేవాఽపునరావృత్తిః; ఆత్మప్రాప్తిస్తు, దక్షిణాయనాదిమృతస్య చన్ద్రాదిసాయుజ్య ప్రాప్తి

(౧) గీతా-౮ (౨) గీతా

[illegible] ; [illegible] ; ఆత్మనా మాత్రానుభవసుఖస్యాస్థిరత్వాద్దేహస్య [illegible]. [illegible] భవిష్యతి; [illegible] [illegible]. [illegible], [illegible]; [illegible] మాత్రానుభవ[illegible] ఇతి.

అత్రోచ్యతే; [illegible]; "[illegible] —(౧)"ఇతి [illegible] భగవ[illegible], [illegible] భగవ[illegible]; భగవ[illegible]"ఇతి [illegible]; [illegible] భగవ[illegible]. [illegible] : భగవ[illegible] ఇతి [illegible]. [illegible].

[illegible]; [illegible]; [illegible], ఇతి [illegible] ఇతి [illegible]. ఇతి [illegible] – [illegible].

(౧) గీతా

నచపఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠస్యయావత్స్వాభిలషితప్రాప్త్యైవ బ్రహ్మాయోగః. జ్ఞానినోఽపిసూర్యచన్ద్రాదిసాయుజ్యస్య దక్షిణోత్తరాదిమరణనిమిత్తస్యసత్త్వేన తస్యాపితథాత్వాపత్తేః; "తత్సాధనత్వేనమయిచ" ఇతిచస్వస్యభోగ్యత్వాభావమావిష్కరోతి.

కిఞ్చపఞ్చాగ్నివిద్యాయాం పరమాత్మాత్మకస్వాత్మోపాసనంవిహితమ్; అత్రతుకైవల్యార్థినస్తత్ప్రాప్త్యుపాయతయా భగవద్భజనమేవవిహితమితిభేదస్స్ఫుటః; నచాత్రవిశేషణీభూతబ్రహ్మోపాసనపరతాభాషితా, "ఏతేశుక్లకృష్ణేగతీజ్ఞానినాం ద్వివిధానాఞ్చపుణ్యకర్మణాంశ్రుతౌశాశ్వతేమతే" ఇతిచ భాషితమ్. అస్మిన్పాఠే "తద్యఇత్థంవిదుః" ఇత్యంశోదాహరణంసార్థకమ్.

ఆత్మయాథాత్మ్యవిదః పరమపురుషనిష్ఠస్యచసాధారణీమిత్యుపక్రమస్యానుగుణ్యాయచ ద్వివిధానామితిపదమ్; పుణ్యకర్మసుద్వివిధత్వోక్తేరానర్థక్యమ్. అవశ్యవక్తవ్యజిజ్ఞాసుసాధారణ్యాఽనుక్త్యాన్యూనత్వఞ్చేతి; అథోభయోస్సాధారణీమర్చిరాదికాంగతిమాహేత్యేవవక్తవ్యే, ఆత్మయాథాత్మ్యవిదః పరమపురుషనిష్ఠస్యసాధారణీమిత్యుక్తిశ్చ, జ్ఞానివిషయఏవాఽవాన్తరభేదప్రదర్శనార్థత్వేస్వారసా-

నచ, అప్రస్తుతావాన్తరభేదప్రతిపాదనవైయర్థ్యమ్. పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠస్య అకేవలత్వప్రతిపాదనార్థత్వాత్; మహతాసందర్భేణ పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠస్యబ్రహ్మోపాసకతాయా అన్యత్రప్రతిపాదితత్వాత్, స్వాత్మమాత్రానుభవరూపస్యకైవల్యస్య స్వాత్మమాత్రవిషయపఞ్చాగ్నివిద్యాసాధ్యత్వప్రసక్తేర్వారణాయ అతత్సాధారణోపపత్తేః, మధువిద్యానిష్ఠసాధారణ్యవారణార్థత్వాచ్చవిశేషకీర్తనస్య; ఉక్తంహి వేదాన్తదీపే; "అతోబ్రహ్మణాసహతేసర్వే ఇతివచనంనార్చిరాదినాగతానాం గతిప్రకారవిషయమ్. అర్చిరాదినాగతానాం దేహ

వసానసమయఏవ సుకృతదుష్కృతయోర్హానాత్, హిరణ్యగర్భలోక ప్రాప్తిర్నద్వారత్వేన తత్రత్యభోగానుభవహేతుత్వాభావాత్, తదానీమేవ బ్రహ్మ ప్రాప్తిశ్రుతివిరోధాచ్చేతి; రహస్యత్రయసారేచోక్తమ్-మధువిద్యా దిషు, సత్యంపరాజితాద్యాది మహాభారతవచనేషు, శ్వేతద్వీపముక్త్యాది జయాఖ్యసంహితాదిషు చ వైకుంఠాత్రతాత్పర్యకరణే చోచ్యమానేతత్తదధికారి విశేషవిషయా క్రమముక్తిః సత్యలోకాదిపూర్వకం ముక్తానా మర్చిరాదిగతివిశేషాది చ న్న తేషాం తత్తదధికారిణామేవబ్రహ్మాతివ్యాప్తిః; నవాశ్వ విద్యాద్యాదిష్వయమ్ గ్నేస్వాత్మానుభవప్రాభావ్యాదిమూక్తః; "న కర్మణ్య వసధర్మాణః ప్రతిబుద్ధస్యమోక్షభాక్" ఇతి వచనస్వారస్యమ్; అతో జ న్మాన్తరప్రాప్తివిద్యాధిష్టమార్గైకస్యమ్. తదుక్తంన్యాయసిద్ధాంజనే- ప్రస్తుతత్వోపాత్తత్రైవల్యవిషయమిత్యాదిస్తు సమస్తస్యాపి. రహస్య త్రయసారేపి "జ్ఞానమనన్యఏవ" ఇత్యుక్తమ్.

న చ, అర్చిరాద్యనుగతిదేశవిశేషప్రాప్త్యర్థమర్చిరాదిగతిరయ త్వేషు; తమసః పరస్తాత్ నిత్యగమనశేయభాయసంవ్యభిచారాత్; ఏ వేష, విగ్రహవతరస్యవచ్ఛేదస్థితిస్తమ;ముక్తస్వరూప ప్రాప్యతాయాః శ్రీభాష్యసారసిద్ధత్వాత్; ప్రకృతిమణ్డలాతిక్రమణస్యైకాదేశి నార్చిరాదిగతిస్వగాణః, మానాభావాత్; ఏవఞ్చ "విరజాపరమవ్యో మార్చిరగ్నేరాకేవలస్యత్రితః। తత్రానమభోక్తవ్యమవ్యక్తబ్రహ్మా సవినాశః। స్వాత్మానుభవజస్తమనుదం కేవలంపదమ్। నిశ్శ్రేయసఞ్చ నిర్వాణాద్యైవల్యం మోక్షఉచ్యతే। శ్రీశాన్తిభక్తిసమ్పాకరసభోగవి వర్జితమ్। తదిచ్ఛత్వల్పమతిదోషానాత్మసుఖవివర్జితమ్" ఇత్యాది పాద్మపురాణవచనముపపద్యతే.

న చ, సద్యఃకర్మవినిర్ముక్తిరేవ భావయోగ్యగపదనమభవముక్తాత్వా వ న్త్యముపపత్తిః. భగవత్ప్రోగ్యత్వబుద్ధిపరిహీణస్వాత్మపాత్రప్రాప్తి

చ్ఛయోపాసనస్యకృతత్వేన తజ్జనితసఙ్కల్పవిశేషాత్మకకర్మసత్త్వేఽపి సంసారహేతుభూతకర్మాభావాత్; (౧)"జరామరణమోక్షాయ"(౨) "పిఱవిత్తుయరఱ"ఇత్యాదావతథాప్రతీతేః,(3)"మన్నుఅఱల్"ఇత్యేతత్తు స్వరూపానురూపపురుషార్థప్రాప్తిప్రార్థకత్వేన ఆచార్యైరేవ వ్యాఖ్యాతమ్; "వీడు" ఇతి ప్రథమశ్రుతమోక్షశబ్దానురోధాత్పరమవ్యోమశబ్దస్య భగవదనుభవయోగ్యస్థానవిశేషపరతయా తదతిరిక్తత్వే ప్రమాణాచార్యసూక్త్యనురోధః.

ఇదమత్ర కైవల్యమన్యత్ర జ్ఞానకర్మయోగేన జ్ఞానయోగేన చ సాధ్యతే. తదుక్తం భగవద్యామునాచార్యైః. "ఆత్మార్థిచ త్రయో హ్యేతే తత్కైవల్యస్య సాధకాః" ఇతి; ఉక్తఞ్చ భట్టపరాశరపాదైః, (౪) "ప్రత్యఞ్చం స్వం పఞ్చవింశం పరాచస్సఞ్చతుర్ణాం స్త్వరాశేర్వివిచ్యాయుఞ్జానాశ్చేత్తన్యభోరాయాం స్వబుద్ధ్యా స్వం వా త్వాం వా రఙ్గనాథాప్నువన్తి" ఇతి; తేనార్థపఞ్చకగ్రన్థవిరోధః; ఏతాదృశేఽపి మోక్షశబ్దప్రయోగోదృశ్యత ఏవేతి కథం కైవల్యమేవ మోక్ష ఇతి.

అత్ర బ్రూమః; - న తావదయం మోక్షః; మోక్షశబ్దస్య మహానన్దవాచిత్వాత్; స్వాత్మమాత్రానుభవస్య తథాత్వాత్; ఉక్తం హి "యేయం ప్రేతే" ఇత్యేతద్వ్యాఖ్యానే భాష్యకారైః, స్వాభావికపరమాత్మానుభవమేవ మోక్షమాచక్షత ఇతి; సర్వకర్మవినిర్మోకశ్చ మోక్షః; అత్ర చ భగవదనుభవప్రతిబన్ధకోపాధిసద్భావాత్, న మోక్షశబ్దో ముఖ్యః; ఉక్తఞ్చ వరదవిష్ణుమిశ్రైః;- న హ్యేవం సతి నిశ్శేషకర్మక్షయాభావాత్, కైవల్యం ప్రాప్తో ముక్తస్స్యాదితి త్వాశఙ్క్యసత్యమముక్త ఏవ సః, మోక్షస్య మహానన్దస్వరూపత్వాత్; తస్మాదసమా

(౧) గీతా-౭-౨౪ (౨) తి-వాయ్-౧-౭-౧ (౩) తి-వాయ్-౧-౨-౫
(౪) రస్త-౨-౫-౭

ణియోగసాధ్యమైశ్వర్యం కైవల్యమితి, అనపాయిశబ్దేన నిత్యత్వముక్తమ్. ఐశ్వర్యస్యోక్తిరముక్తిత్వాదార్థ్యార్థా ; †(నచా)న్యస్థానవిశేషప్రాప్తిర్భగవత్ప్రాప్తిః నహి తేత్యర్థ ఇతి శ్రుతప్రదీపికోక్తిః; తిరోధాయకసర్వకర్మవినాశే హ్యాత్మప్రాప్తిరితి, స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత ఇత్యుక్తప్రాప్తివిషయయా.

ఏవఞ్చ కైవల్యే భగవత్పరాఙ్కుశ భాష్యకార శ్రీవత్సాఙ్కమిశ్రతదాత్మజప్రభృతీనాం ముక్తిశబ్దప్రయోగ ఔపచారికః; స్థూలసూక్ష్మప్రకృతివినిర్ముక్తకృతః; అతఏవ వ్యాసార్యైః, "సమితి కైవల్యవ్యావృత్తిః" ఇత్యుక్తమ్; సమ్యక్త్వఞ్చ - భగవదనుభవాపయికత్వమర్థఞ్చ కేచిదుక్తమ్; దుఃఖనివృత్తిమాత్రేణ ముక్తిరిత్యపి వదన్తి; అతోస్యా ఽపునరావృత్తియోగాత్ క్వచిన్మోక్షశబ్దేన వ్యపదేశః; క్వచిద్భగవదనుభవాపేక్షయా ఽల్పత్వాత్ భేదవ్యపదేశః; అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాఞ్చ; పరమవ్యోమ్నో ఽర్వాచీనం పురుషపదముక్తమ్. అతో బ్రహ్మానుభవాయోగ్యతాసమ్పాదకస్య కైవల్యస్య నిత్యసంసారవ్యపదేశాగ్రస్యసపరమపురుషార్థత్వమితసిద్ధమ్. భగవదనుభవజనితప్రీతికారితకైఙ్కర్యమేవ పురుషార్థ ఇతి;

వాదిహంసాంబువాహాస్తు, "సంసారే దుఃఖితో జన్తుః రాసన్ధం పరమాత్మని। తత్ప్రాప్త్యుపాయం తద్భక్తిం లబ్ధ్వా తత్రైవ మజ్జతి। జన్మాన్తరసహస్రేషు తపోజ్ఞానసమాధిభిః । నరాణాం క్షీణపాపానాం కృష్ణే భక్తిః ప్రజాయతే॥ సర్వత్ర చాస్తి తత్ప్రీమ యద్ధాత్మత్వనిబన్ధనమ్ । అనిష్టానర్థహేతుత్వాత్ స్వాత్మనాం క్వచిదేవహి। యాప్రీతిరవివేకానాం విషయేష్వనపాయినీ । సాయస్యచేన దేవేస్యాత్ తస్య భక్త్యావధిక్రియా । యస్య ప్రీతిరసఞ్జాతా న పునస్తత్ప్రసిద్ధయే । ఆత్మావలోకనే యత్నం కురుతే తత్ర కారణమ్ । జ్ఞానయోగః కర్మయోగ ఇతి ద్వితయమీరితమ్ ।

† కుణ్డలితం క్వాచిత్కమ్.

యః పుణ్యపరిపాకేన పూర్వమేవ జితేన్ద్రియః। జ్ఞానయోగేఽధికురుతే స్వ
శాస్త్రేణావగమ్యసః । ప్రకృత్యాదివివేకాత్మ చిన్తా యాతు నిరన్తరా।
కేచిదాఢా ప్రవర్తన్తే తత్ర పుణ్యాధికా నరాః । అన్యే తు కర్మయోగే
న పాపకర్మక్షయే సతి । సతోఽప్రదేశాద్వశీకృత్య కరణాన్యధికుర్వతే।అథ
వాన్తర్గతజ్ఞానే కర్మయోగేఽధికుర్వతే। లోకసఙ్గ్రహసౌకర్యపర్యాలో
చనతస్తతః। నియమోపేతయోగేన జ్ఞానయోగం వినైవతు। పశ్యన్త్యా
త్మానమిత్యేవమధికారవ్యవస్థితిః । దృష్టానుకూలమాత్మానమన్యత్ర
విగతస్పృహాః। భోగ్యభూతపరాత్మానముపాయమనుసన్దధత్ । తేనై
వచాపరాధేనక్షయే సత్యపి కర్మణామ్। తిరోహితేశానుకూల్యస్స్వా
త్మానం భోగ్యమశ్నుతే । తద్య ఇత్థం విదురితి కేవలస్యార్చిరాదికా ।
గతిశ్శ్రుతానుభూతిస్తు బ్రహ్మణః ప్రాప్తిరీరితా । బ్రహ్మానన్దానుభ
వనం కేవలస్య యదీష్యతే। యోగినామపి సర్వేషాం మద్గతేనాన్తరా
త్మనా । చతుర్విధా భజన్తే మాం జనాస్సుకృతినోఽర్జున । అవ్యక్తోఽక్షర ఇ
త్యుక్తస్తమాహుః పరమాం గతిమ్। యం ప్రాప్య న నివర్తన్తే తద్ధామ ప
రమం మమ । ఇత్యాదిషు స్మర్యమాణస్సత్య ప్రాణవిదోస్తథా । శ్రు
తశ్ఛన్దోగశాఖాయాం ఫలభేదోఽసమఞ్జసః । తదేవం భగవత్ప్రాప్తిః
కైవల్యాదతిరిచ్యతే। అథవా సర్వథా మోక్షః కైవల్యం కమలాపతేః ।
ప్రత్యగాత్మస్వరూపం హి తచ్ఛేషత్వైకలక్షణమ్ । తథా శాస్త్రేణవి
జ్ఞాతం తథా చైవావలోకితమ్ । తన్నైవ చాభిలష్యేత ప్రాప్యేత చ తథైవ
చ । విశేషణానుకూల్యఞ్చ నవిశిష్టానుకూలతామ్। విహన్తి ప్రత్యుతై
తస్యాఽపచాయకమేవ తత్।ఆజానసిద్ధవిజ్ఞానప్రసరే చానివారితే । అను
కూల్యతిరోధానమశేషేష్వప్రమాణకమ్। కథఞ్చాపారకరుణానిధిరా
త్మప్రదో హరిః। భక్త్యర్థం యతమానస్తు విస్మారయతి చేతనమ్। ఉభయో
రవిశేషేణ బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రుతావపి। ఆకారభేదవాచ్యత్వాత్ప్రాప్తిరేవ

హూపాస్యదూషితా। కాన్తే స్వబలనాశినః కేవలోపాయతామతిః॥ ఆత్మాన లోకనాథరూపేక్షితదాన్త్యనుపాలమ్భః। యదా చ సాతదా ప్రతిబన్ధా యా తే భగవత్యపి। కేవలోపాయతాబుద్ధిర్నాత స్వతన్త్రోపపద్యతే। యథాప రోక్ష్యగత్యసమ్పత్తః పరస్మిన్నన్యోపలభ్యతే। తావత్ప్రపత్తిస్సిద్ధా యాః పర విద్యాఙ్గతాస్థితిః। యదానస్మిన్నోర్ధ్వగత్యన్తం ప్రసక్తేనానుపశ్యతి। త దాతత్త్వ—తత్త్వ—ప్రపత్తిసిద్ధ్యపరివేషణమ్। అతోऽపథనోపపాదితః ప్ర పన్నత్రాణప్రపత్తిసిద్ధిః। భక్తిపిత్తపద్మాభ్యాం వినస్సియం ప్రపత్త్యుపాయః। అన్యతరాదిత్యపరిహారాన్మిస్సమయాదితమ్। యథాఙ్గత్వం శతానాం ఙ్గానాం యాత్వానస్యాపేక్షితః। సతి ఫలేऽపి దాక్షిణ్యతాన్యథాయాత్వప్రపత్తిః॥ అ యమనపేక్ష్యమాణత్వాదిభగవదాజ్ఞామయ్యారాధిప్రాయశ్చిత్తాదయః.

తదుపాయాన్తరోపక్రమస్యాఙ్గత్వాభావం "తీర్థాన్యపరిత్యాజ్యాని" యతః — "పరిత్యజ్య సర్వధర్మాన్ధర్మాన్తరసాధ్యానుపాయానీకమ్। త్యాగధర్మమ్" "యోగినామపి సర్వేషామ్" "యః ప్రపద్యేత జడోऽపి సుఖేనాపి సర్వం గచ్ఛతి" ఇత్యాదిప్రసిద్ధం వేదాన్తవాక్య వచనం స్మృతం యోగినామాద్యన్తాన్యధిగమ్యతే కిం చ ఫలవత్తరం ప్రతిపాద్యతే;

"స్వప్రయోజనమున్నతసద్భావోపరోధకః। తత్త్వజ్ఞ తిఙ్గ్రహితార్థసమర్థ్యవిషయః। సద్ప్రపత్తి సంసారతరణేకర్త్రీ యథా జ్ఞానమ్। విద్యాగాదిధర్మప్రతిబన్ధకమతఙ్గమ్। బుద్ధిసమ్పత్తిమం తత్త్వతో యథార్థం త్రిరూపం। తత్త్వజ్ఞానస్య ఫలం ప్రాధాన్యం విధానమేవ చ। అజ్ఞానతత్త్వజ్ఞానసంశయానాం నాశకం పరమ్పరామ్। సంసారచక్రభ్రమణం తన్త్రదీపానుమతమ్। తత్త్వత్రయమహాత్మ్యోపదేశః। తా త్పర్యభావనామ్। తథా చ మహాప్రపత్త్యుపాయానాం యుక్తదేశేషు దేశికానాం

నమ్ । నామాదిష్వథవాచిత్తుతత్ఫలైస్తన్నివర్తనమ్ । తథాత్మప్రవణానాఞ్చబ్రహ్మదృష్ట్యాస్వరూపతః।సంసృష్టస్యవియుక్తస్యస్వస్యయోగచతుష్టయమ్ । పునరావృత్తిఫలదంతథాబ్రహ్మవిదామపి। ఆత్మానుభవనైశ్వర్యబ్రహ్మకాయనిషేవణైః। వస్త్వాదిభావప్రాప్త్యాథాన్తరాయంప్రకల్పయత్ । నాశయత్యేవమాత్మానంసంసారేపరివర్తయన్ । అతోన్తరాయవిరహేంభక్తైరాత్మావలోకనమ్ । అధికారశ్శఠరిపోశ్శ్రీసూక్తిఃకథమన్యథా । వైచిత్ర్యాత్కర్మణాంయస్య భగవద్భోగ్యతాధియః । నపినష్టంవిరోధ్యాత్మానుకూల్యన్తుప్రకాశతే। తస్యతత్సాధనేజాతేప్రవృత్తిః కేనవార్యతే । అతఃకైవల్యమస్త్యేవతచ్చానిత్యముదాహృతమ్ । సర్వేచ్యవనధర్మాణఇత్యనిత్యత్వమీరితమ్। జిజ్ఞాసుర్లభతేభక్తిమిత్యనేనాపిసిద్ధ్యతి।శఠారేర్వ్యతిరేకోక్త్యాచిరకాలీనతోక్తితః । యోగినామమృతస్థానాత్స్థానస్యాన్యస్యకీర్తనాత్ । పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠస్యబ్రహ్మప్రాప్తిఫలశ్రుతేః । సాధితంబ్రహ్మనిష్ఠత్వంభాష్యదీపాదిషుస్ఫుటమ్ । జరామరణమోక్షోక్తిరతస్స్యాదౌపచారికీ। విగతేచ్ఛాభయక్రోధోయస్సదాముక్తఏవసః । ఇత్యాదివచ్చముక్తత్వవ్యపదేశోపకల్ప్యతే। తయాస్యనిత్యతావాదాస్సర్వఏవౌపచారికాః।నచభోగ్యస్యనిత్యత్వంభోగనిత్యత్వసాధకమ్ । స్థూలదేహవియోగేపిసూక్ష్మదేహానువృత్తితః । సమ్భవత్యేవముక్త్యర్థోభోగస్సాక్ష్యుక్తిరీతితః।" ఇత్యాహుః.

అస్మిన్పక్షే పఞ్చాగ్నివిదోనమధ్యేపి కేవలాత్మానుభవః. ప్రమాణాభావాత్; గీతాభాష్యోక్తజిజ్ఞాసోఃపఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠాదన్యత్వాత్; నచబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మోపాసకస్యతత్క్రతున్యాయాదాత్మానుభవస్యఫలత్వకల్పనమ్; న్యాయబలాత్కల్పనే బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానుభవస్యైవఫలత్వప్రసఙ్గాత్, ప్రతీతివిశేష్యత్వస్యాత్మనిసత్త్వేప్యర్థప్రాధాన్యం

బ్రహ్మాణ ఏవేతి చేత్, తర్హి, ఉపాసనాకారభేదమాత్రమేవేతి న ఫలేవిశేషస్స్యాత్. ఇదమప్యపక్షమ్, ఐశ్వర్యార్థినాం ప్రాప్యస్థానవినాశాత్పునరావృత్తిరపరిహార్యా; జ్ఞానినాం కైవల్యార్థినాఞ్చ సదైకరూపో భగవాన్ ప్రకృతివియుక్తశ్చాత్మా ప్రాప్య ఇతి న పునరావృత్తిరితి గీతాభాష్యే ప్రతీతేః, తద్విరోధస్స్యాదిత్యుపేక్ష్య పక్షాన్తరమాహుః.

పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠ ఏవ జిజ్ఞాసుః; విలక్షణసహత్వతదసహత్వాభ్యామధికారిభేద ఇత్యాత్మయాథాత్మ్యవిజిజ్ఞాసుశబ్దౌ ప్రకృతజ్ఞానిజిజ్ఞాసువిషయావేవ. జ్ఞానినాం వివిధానాం పుణ్యకర్మణాఞ్చేతి పాఠః. "ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే" ఇతి శ్రుత్యుక్తం పుణ్యకర్మవిశేషణమ్. ఏవఞ్చ "సర్వే చ్యవనధర్మాణః" ఇతి న కైవల్యనాశనిబన్ధనమ్. జిజ్ఞాసోర్జ్ఞానినోఽతిశయప్రతిపాదకాని బహూని గీతాభాష్యవచాంసి యథాకథఞ్చిన్నేయాని. జిజ్ఞాసుర్లభతే భక్తిమితి జిజ్ఞాసుశబ్దోఽన్యవిషయః. ఏవఞ్చ, జరామరణమోక్షాయేత్యాదికం స్వరసమ్; పఞ్చాగ్నివిదశ్చ బ్రహ్మప్రాప్తేరావశ్యకత్వాదాత్మానుభవోఽవాన్తరఫలం కల్ప్యతే; అర్చిరాదిగతిశ్చాఽస్య అవాన్తరదేహానుభవాత్పశ్చాద్వా గతిమధ్యే వా. స్మరన్తి చ, స్వాత్మానుభవస్థానం ముక్తిస్థానాదర్వాచీనమ్. (౧) "యోగినామమృతం స్థానం స్వాత్మసన్తోషకారిణామ్" ఇతి. అమృతస్థానవర్తినాఞ్చ ముక్తత్వవ్యపదేశో జరామరణాదివిరహాత్, పునర్జన్మహేతుభూతపుణ్యపాపవిగమాచ్చ; అతః పరప్రాప్త్యాదిరహిత నిత్యకైవల్యకల్పనా సూత్రభాష్యశ్రుతిస్మృత్యాద్యబాధేన న సిద్ధ్యతీతి.

యది చ, వరదవిష్ణ్వాదిభిరనపాయిత్వోక్తేరస్థిరత్వం పరిత్యజ్య భగవదనుభవాభావస్యైవాఽమోక్షత్వే హేతుత్వకథనాత్సామ్ప్ర

(౧) వి-పు-౧-౬

దాయికం నిత్యత్వమవశ్యంసమర్థనీయమ్. తద్వ్యాప్యస్యాపి స్వాభావికభగవదనుభవ ప్రతిబన్ధకాఽచిత్సంసర్గోఽభ్యుపగమ్యతామ్. కార్యానుత్పత్తిరేవతత్రమానమ్; విచిత్రశక్తిత్వాత్కర్మణాం కైవల్యహేతుకర్మజనితభగవత్సఙ్కల్పస్యతథావిధత్వాత్. అచిత్సంసృష్టస్యాపిశరీరానారమ్భః. నచ, బ్రహ్మప్రాప్తీచ్ఛయోపక్రాన్తస్య ఉపాసనస్య కేవలప్రాపకత్వాసమ్భవః. స్వర్గసాధనస్యయాగస్యయథావదననుష్ఠానే బ్రహ్మరక్షస్త్వప్రాప్తివదుపపత్తేరితి శ్రీవిష్ణుచిత్తైరేవసమర్థితత్వాత్.

నచేదృశే భగవదనుభవయోగ్యతాగన్ధవిధురతయాదగ్ధబీజపర్యాయే కైవల్యేకస్యాపీచ్ఛాసమ్భవః. అనేవంవిధేష్వపి భోగోపకరణపుత్రపశ్వాదిష్విచ్ఛాదర్శనాత్; స్వాత్మనశ్చప్రియాస్పదతాయాః ప్రత్యక్షసిద్ధత్వాత్; ముక్తత్వవ్యపదేశస్తు దుఃఖహేతుభూతదేహేన్ద్రియాదీనామాత్యన్తికవిలయాత్; యేనకేనచిన్మార్గేణాయం యత్రకుత్రచిత్తిష్ఠతు; అర్చిరాదిగతిః ప్రకృతేః పరస్తాద్వాసశ్చాఽస్యసయుజ్యతే. బ్రహ్మోపాసనప్రకరణేష్వేవతయోశ్శ్రవణాత్; తథాత్వేనిశ్శేషావిద్యావిలయప్రసఙ్గాదిత్యాహుః.

అపరేతు, పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠ ఏవజిజ్ఞాసురితిగృహ్ణీమః; తస్యాస్యాఽఽత్మానుభవాన్తరితబ్రహ్మప్రాప్తిఫలకస్యముఖ్యత్వమ్; శ్రుతినిర్దేశాత్; ఏతావన్మాత్రేణాధికారిభేదే బహుతరగీతాభాష్యగ్రన్థాస్వారస్యప్రసఙ్గాత్; జ్ఞానినః ప్రాప్యస్తుతస్మాదత్యన్తవిభక్తమితి స్మృత్యుక్తివిరోధాత్; నచఽవాన్తరఫలాపేక్షయావిభాగః. తస్యాఽపునరావృత్తిరూపత్వాసమ్భవాత్; శ్రుతావపిమధువిద్యానిష్ఠానాం పృథగనుక్తేః. అస్తిపఞ్చాగ్నివిద్యామితరేషాఞ్చ ఫలేవిశేషఇత్యవగమ్యతే. (౧) "సఏనాన్ బ్రహ్మలోకాన్గమయతి" ఇతిశాఖాన్తరీయవచనా

(౧) ఛా-౪-౧౫-౫

కార్యాయబ్రహ్మగమయతీతి-బ్రహ్మలోకగమనమాత్రేఔపచారికమితి కల్ప్యతే.

ఏతేన, "తత్రప్రయాతాగచ్ఛన్తిబ్రహ్మ" ఇత్యేతదపినిర్వ్యూఢమ్. బ్రహ్మశబ్దశ్చబహుశోగీతాయాంముక్తేదృష్టప్రయోగః. భాష్యకారై శ్చాఽసకృత్ "బ్రహ్మాత్మకంప్రకృతివియుక్తంస్వాత్మానముపాసతే. యే చపరంబ్రహ్మోపాసతే; ఇతినిర్దేశాత్; గీతాభాష్యేచ, ఇతరయోస్తు స్వాభిలషితే తత్సాధనత్వేనమయిచేతినిర్దేశాత్, బ్రహ్మణినభోగ్యతా బుద్ధిః పఞ్చాగ్నివిదామితిగమ్యతే;ఏవఞ్చపరిపూర్ణంబ్రహ్మోపాసత ఇతి ఉపాసనవిషయతామాత్రం బ్రహ్మణఃప్రతీయతే. ఏవఞ్చబ్రహ్మ గమయతీతిఫలదశాయామపిబ్రహ్మాత్మకత్వానుసన్ధానపరమితి, "తద్ధా మపరమంమమ" ఇత్యనేనప్రదర్శితమ్. ప్రకృతేస్తత్సంసృష్టాచ్చజీవా ద్విలక్షణం ప్రకృతివియుక్తంమమపరం నియమనస్థానమితిహి గీతా భాష్యేభాషితమ్.

పఞ్చాగ్నివిదోఽపిబ్రహ్మవిత్త్వే దేవనశ్రితోపనిషత్కసూత్ర విరోధః. "సహస్రశీర్షైర్విజిజ్ఞాస్యస్సమస్తైరేవమేవతు । ద్రష్టవ్యస్త్వే థమన్తవ్యశ్శ్రోతవ్యశ్చద్విజాతిభిః । తపనమేవంవిన్దన్తియేచారణ్యక మాశ్రితాః । ఉపాసతేద్విజాస్సత్యం శ్రద్ధయాపరయాయుతాః । క్ర మాత్తేసమ్భవన్త్యర్చిరహశ్శుక్లంతథోత్తరమ్ । అయనందేవలోకఞ్చ సవితారంసవైద్యుతమ్ । తతస్తాన్ పురుషోఽభ్యేత్యమానవోబ్రహ్మలౌకి కాన్ । కరోతిపునరావృత్తిస్తేషామిహనవిద్యతే ।" ఇతియాజ్ఞవల్క్య వచనే, సహస్రశీర్షైరితితచ్ఛబ్దః - అగ్రేసత్యంతపఇతిపృథఙ్నిర్దేశాత్ జీవపరఇతి కేచిత్.

పరమాత్మపరత్వేపిచ పఞ్చాగ్నివిదః పరమాత్మాత్మకస్వాత్మో పాసకత్వాదవిరోధః. "బ్రహ్మలోకికాన్" ఇత్యనేన బ్రహ్మలోకానితి సమానాధికరణసమాసః. పాశాధికరణన్యాయేన బహువచనమపి వక్షితమితిపక్షాద ప్రాకృతాల్లోకానాత్యన్తాయనస్తీతిభాషితపవసతు స్సిద్ధాన్త ఇతిదర్శితమ్.

నచసర్వకర్మవినిర్మోకే కథం బ్రహ్మణో భోగ్యత్వానుభవ ఇతి వాచ్యమ్. సర్వకర్మవినిర్మోకేపి భగవత్సఙ్కల్పరూపప్రతిబన్ధకవిశేష సత్త్వేన బ్రహ్మానుభవాభావాత్; తస్యాఽతథాత్వే విరజాతరణానన్తరమేవసర్వేషాం ముక్తానాంస్వరూపావిర్భావప్రసఙ్గాత్. సహిపర జ్యోతిరుపసమ్పద్యేతి ప్రమాణానుసారాత్పర్యఙ్కారోహణానన్తరమే వేతి నేష్టాపత్తిః కర్తుంశక్యా;

తదుక్తంన్యాయసిద్ధాఞ్జనే;-ఫలంపర్యఙ్కారోహణాదికమ్, త దాచాయమీశ్వరఇవాఽపహతపాప్మత్వాదివిశిష్టో భవతీతి; అతోఽస్య బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మమాత్రానుభవే బాధకాభావః. పరంబ్రహ్మోపాసీ నానామర్చిరాదిగతిరుక్తేతిచసమ్పద్యావిర్భావ ఇత్యధికరణేభాష్యేస్. యేచపరంబ్రహ్మోపాసతఇత్యాదివాక్యైస్సమానార్థకత్వాయ ప ఞ్చాగ్నివిదో బోధయత్, ఉత్తరత్రోచ్యమానేస్వరూపావిర్భావే తా తేషామన్వయంజ్ఞాపయతి.

నచబ్రహ్మణఅప్రాప్యత్వే తత్క్రతున్యాయాద్బ్రహ్మాత్మకప్ర కారకత్వసాధనాసమ్భవః. బ్రహ్మాత్మకస్యైవోపాస్యత్వేఽపి, ఫలకాలీ నానుభవ విషయత్వౌచిత్యమిత్యేతావన్మాత్రేతాత్పర్యాత్; ఏతస్యా ర్థవిరోధాభావత్తేరేవబ్రహ్మశబ్దస్యాపృత్యా ముక్తపరత్వమిత్యేషపక్షో నాశ్రితః.

అత్ర చ, బ్రహ్మప్రాప్తిసాధనస్య, "[illegible]" ఇత్యాదినా [illegible] [illegible] "[illegible]" ఇత్యేతద్వ్యాఖ్యానభాష్యే [illegible] [illegible]; [illegible] ప్రతిపాదితత్వాత్ [illegible] ప్రతిపన్నం [illegible] ఇతి [illegible]; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] "[illegible]" ఇత్యుక్తమ్; "[illegible]" ఇత్యేతద్వ్యాఖ్యానపరభాష్యేచ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]; [illegible] [illegible] భాష్య [illegible]

నను, [illegible] "[illegible]" ఇతి [illegible] [illegible] "[illegible]" ఇతి భగవ[illegible] [illegible] [illegible] ఇత్యేతద్వ్యాఖ్యాన[illegible] అత [illegible] [illegible] ప్రతిపాదితం

బహుతరం భాష్యవాక్యమ్, తన్మూలగీతావచనస్ఛ బహుఅస్వారసంభావితి కతిపయవాక్యస్వారస్యముపాదర్తవ్యమ్.

ఉక్తంహి న్యాయసిద్ధాఞ్జనే ;-ఏకగ్రన్థశకలస్వారస్యం బహుగ్రన్థస్వారస్యాయసోఢవ్యమితి. శ్రుతప్రకాశికాయాఞ్చోక్తే సర్వార్థి నోజ్ఞానినశ్చ ముముక్షుత్వమ్; ఆర్తార్థార్థినో గైశ్వర్యార్థిత్వమభిసన్ధాయ యోగినఇతి చతుర్విధభక్తసాధారణమ్, "చతుర్విధాభజన్తేమాం" ఇతిహ్యుక్తమ్.

ముముక్షోర్దేవయానానుసన్ధానమైశ్వర్యార్థినః పిత్ర్యయానానుసన్ధానమితి "యోగినఃప్రతి" ఇతిసూత్రేదర్శితమితి, నజ్ఞానస్వాత్మయాథాత్మ్యవిదోర్భేదకల్పనం సాంప్రదాయికమ్. అతఃపఞ్చాగ్నివిద్యాదిష్ఠస్యైవ బ్రహ్మానన్దానుభవవిధురస్వాత్మానుభవ ఇతి; క్వచిద్ధ్యానయోగసాధ్యత్వప్రతిపాదనన్తు - పఞ్చాగ్నివిద్యాయాం జ్ఞానయోగసమానాకారత్వాత్; జ్ఞానతేవిశదతమాత్మావలోకనే తత్ప్రవృత్తిద్వారా తత్సాధనానుష్ఠానోపయికత్వాద్వా, సాధనస్యసాధనాన్తరాద్యపేక్షత్వాద్వేత్యాహుః.

అయమపిపక్షో న్యాయసిద్ధాఞ్జనే ;—"కేచిత్తుబ్రహ్మాభావాత్తస్యాత్మా కేవలస్యభోగ్యః. బ్రహ్మాణస్తువిశేషణతయాభాసమాత్రమిత్యాహుః," ఇత్యనూదితోనదూషితః. సర్వథానాస్యపరమపురుషార్థతా. నిత్యత్వపక్షేచత్యాజ్యత్వావిశేషాదనాస్థయాతేస్తైరాచార్యైస్త్రిపక్షాః ప్రదర్శితాః ; నాత్రాతీవవివాదేప్రయోజనమస్తి. ఉక్తఞ్చ రహస్యత్రయసారే; "అత్యన్తానుపయుక్తేష్వేవస్వల్పాపయోగేష్వపి నాభిసన్ధిఃకార్యః" ఇతి. అతస్సిద్ధం శ్రీమన్నారాయణచరణారవిన్దయుగళ †పరిచర్యైకపరమపురుషార్థలక్షణోమోక్ష ఇతి.

† పరిచర్యైవ

(౧౧౯) ఏకస్త్రియాయాం మానాన్తరేణాయుష్యకారు మజ్ఞ్యేనా త్రమిష్యాత్ ఇమమి స్తిమః.

నన్వస్తు, అప్రమాణానాం "బుద్ధయశ్చాపి.సామాని రూపాక్షేపకృత్యజ్ఞానా । నకృతిస్త్వాతేభిరబన్యోఘలంతస్యనమిష్యతే । యాస్యయోనాతేష్వివిశాస్తనస్యసిద్ధస్యభావతః । ఏతావానిత్యైతస్యప్రభావః పరిమీయతే ।" ఇత్యాదిశ్రుతిపరిచ్ఛిన్నప్రభావత్వావగమాత్, తత్త్వత్ప్రాణం మాన్యమనుష్ఠానమ్ ; ప్రమాణానామపిచ, యద్యపిస్వరూపస్థానజననతయా ప్రాగుపాయస్యకార్త్యదనుష్ఠానమావశ్యకమ్. ప్రత్యుత్పన్నానుష్ఠానే సిద్ధసాధనస్యానర్థక్యాత్ప్రయోజనమ్; ఇత్యతః స్త ప్రమాణస్య ప్రవృత్తేర్యా, దేవతా స్వరూపస్వరూపాయా స్వభావాస్త సాధనమేవ ప్రమాణ్య స్య చ సర్వదా, (౧) "సర్వజ్ఞసర్వా యః తేన్యసక్త యాగాన్తయాది । అత్ర దాస్యంనాతేనాప్యస్య స్వభావస్య దాస్యం" ఇత్యుక్తేస్తద్వ్యస్థత్వాదావశ్యకత్వాత్, తత్సిద్ధాన్తం మాన్యమనుష్ఠానమావశ్యకమిత్యభిప్రాయేణ సమ్యక్స్థాపనత్వమస్య మాహాత్మ్యసాత్రతిపన్నైస్తైనాహ (ఏకస్త్రియాయామితి).

పరాత్పరభక్త్యాదిర్భిః మన్త్రార్థమహానాం విభజ్యవిని యోగశక్త్యా, "బ్రహ్మణ్యబుద్ధిర్భక్తేన; దేహాత్మభ్రమః తృతీయాం పంచానిర్వాద్యః; స్వాత్మస్వరూపజ్ఞానం శేషత్వప్రతిపాదకేన సత్వప్రతిపాదకేన సత్వం చతుర్థ్య స్వైనా శాకేన; అన్య శేషత్వజ్ఞానమవధారణార్థేనోకారేణ; స్వరక్షకత్వప్రవృత్తిస్తవనమస్తత్వబోధకేన నమఃపదేన; ప్రసిద్ధమాత్రాదిషు ప్రాప్యత్వబుద్ధిః సర్వవిధప్రాప్యత్వకేన నారాయణపదేన; విషయే ష్వాగ్య భోగబుద్ధిరనన్యభోగత్వపరయా సమర్పణహాత్కృతయా చతు

(౧) శిక్షా-

ర్థ్యానివర్తనీయేతిశ్లోకార్థః. తథాచపాణిగ్రహణానన్తరమపి మాఙ్గ ల్యధారణమివ స్వీకారానన్తరమపి సమ్బన్ధస్మరణాపేక్షేతి భావః.

అథవా, ననుపూర్వాచార్యైః, "పితాచరక్షకశ్శేషీభర్తాజ్ఞే యోరమాపతిః । స్వామ్యాధారోమమాత్మాచభోక్తాచాద్యమనూ దితః" ఇతిశ్రియఃపతేర్నవవిధసమ్బన్ధాః మూలమన్త్రప్రతిపాద్యా ఇత్యుక్తమ్.

తత్రయద్యపి, అకారేణ యోగరూఢిభ్యాం రక్షకత్వకారణత్వ యోర్లాభాత్, చేతననిరూపితపుంస్త్వసమానాధికరణజనకత్వస్య పి తృత్వే పర్యవసానాద్రక్షకత్వపితృత్వేప్రతీయేతే; చతుర్థ్యర్థస్య శేష త్వప్రతిసమ్బన్ధితయా శేషిత్వమ్, మకారోక్తజ్ఞాతృత్వస్యానన్యార్హత్వాత్, *తద్దానమజ్ఞానమితిన్యాయేనచ భగవద్దానయోగ్యత్వసిద్ధ్యా భగవజ్జ్ఞే యత్వమ్, శేషిత్వసమనియతత్వాత్స్వామిత్వమ్, అయనపదస్యా ధికరణవ్యుత్పన్నస్య తత్పురుషఘటకత్వే ఆధారత్వమ్, బహువ్రీహి ఘటకత్వేచ అన్తఃప్రవిశ్యనియన్తృత్వలక్షణమాత్మత్వం సిద్ధ్యతీతి వక్తుంశక్యతే; తథాపి కథంభర్తృత్వసిద్ధిః; తద్బోధకపదాభావాది త్యాశఙ్క్య; అనన్యార్హశేషత్వబలేన తత్సిద్ధిరిత్యభిప్రయన్, తన్మతి తస్యమన్త్రస్యమాఙ్గల్యసూత్రతుల్యతాందర్శయతి (ఎట్టెట్టై యాయిత్).

కేచిత్తు, ప్రమేయసారాన్తర్గాథాయాంసమ్బన్ధప్రకాశకత్వా న్మన్త్రస్యోక్తమ్; తన్నసఙ్గచ్ఛతే; "చక్రాదిధారణంపుంసామ్" ఇతి తస్యైవసమ్బన్ధజ్ఞాపకతయాంవచనేషుప్రతీతేరతఆహ (ఎట్టెట్టై యాయి త్యాది). తథాచ సమ్బన్ధప్రకాశకేష్వేతదేవప్రధానమ్; చక్రాదిధా రణన్తు వలయాదివిభూషణస్థానీయమితిభావఇత్యాహుః.

(౧౧౦) ఇత్తాల్, ఈశ్వరన్ ఆత్మాక్కళుక్కు ప్పతియాయ్ నిన్ఱు రక్షిక్కు మెన్గిఱదు.

(౧౧౧) ఆక, తిరుమన్త్రత్తాల్ ఎమ్పెరుమానుక్కే ఉరియేనాన నాన్ ఎనక్కు ఉరియనన్ఱిక్కే యొఴియవేణుమ్; సర్వశేషియాన నారాయణనుక్కే ఎల్లావడిమైకళుమ్ శెయ్యప్పెఱువేనాక వేణుమెన్గిఱదు.

పిళ్ళైలోకాచార్యర్ తిరువడిగళే శరణమ్.

పిళ్ళైలోకాచార్యరరుళిచ్చెయ్ద ముముక్షుప్పడియిల్

తిరుమన్త్రప్రకరణమ్ ముఱ్ఱిఱ్ఱు.

సోపాధికసర్వప్రకారేణ రక్షకత్వం లోకపితామహత్వాదిసామ్రాజ్యోద్దీపి తదనుష్ఠానాయ (ఇత్తాల్ ఈశ్వరన్ ఇతి).

ఏతత్ప్రకరణార్థస్య విశేషసిద్ధేస్సర్వనాన్తరాన్వయా[illegible]నుచిత ఇతి సిద్ధ్యర్థేత్యాహ (ఇత్తాలితి). [illegible]పాదస్య వాక్యార్థాదితవచేతి సప్రపఞ్చనాదిత్యాహ.

మన్త్రజన్యజ్ఞానానాం స్వామిస్వత్వసమ్బన్ధరీత్యా సర్వజనోజ్జీవనసన్దర్శయతి (ఆకవితి). అత్ర మన్త్రార్థసంగ్రహం ప్రాగేవ తత్ర తత్ర ప్రపఞ్చితమ్.

(సర్వశేషియాన ఇతి) కైఙ్కర్యప్రతిసమ్బన్ధిత్వోపపాదకమ్; నారాయణపదస్య శేషిత్వాఖ్యగుణవిశేషే తాత్పర్యమిత్యేవంపరమ్; చతుర్థీలబ్ధశేషత్వబలాయాత శేషిత్వపరం వా; మకారస్య చేతనాచేతనసర్వవస్తుపరత్వాత్ "నరసమ్బన్ధిన" ఇతివ్యుత్పత్తిసిద్ధార్థకథనపరం వా; "ఎల్లావడిమై" ఇత్యనేన కైఙ్కర్యగతమత్కృతత్వమపి ఇచ్ఛావిషయతావచ్ఛేదకమితి సూచితమ్.

ఏవముపదేశైక సమధిగమ్యో మన్త్రార్థః కేవలకృపయా ప్రదర్శితః.

ఇతి శ్రీశైలకులతిలక శ్రీమద్రామానుజార్యసూనునా తచ్చరణనళిన
యుగళ మకరన్ద మధువ్రతేన శ్రీనివాసరామానుజముని
శ్రీమచ్ఛఠారి గురువర నిర్వ్యాజ కృపాసమధిగత నిఖి
లార్థతత్త్వ యాథాత్మ్యేన శ్రీవీరరాఘవదాసేన
విరచితాయాం రహస్యత్రయ వ్యాఖ్యాయాం
తా త్ప ర్య దీ పి కా ఖ్యా యాం
మూలమన్త్రాధికారః.
ప్ర థ మః.

శ్రీ వీ ర రా ఘ వ గు ర వే న మః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమల్లోకగురవే నమః.

అథ

తాత్పర్యదీపికాయాం ద్వయాధికారో నామ

ద్వితీయః.

ద్వాసాఖ్యమన్త్రల్పస్తమణాః స్వోక్తార్థాత్మసూక్తయః ।
తథాపి తద్వివరణే గురుర్ధక్తిమసూయదత్ ॥
తమాద్యమ్మేమమీతరాం పరరాత్నమపదేశకమ్ ।
మహావిశ్వాసదేశప్రామాణికమాత్మవ్యస్తోక్తస్వయమ్ ॥

నను, ముముక్షుణా జ్ఞాతవ్యం రహస్యత్రయమ్. తత్ర స్వరూపయాథాత్మ్యపరో మూలమన్త్రః ప్రథమం నిరూపితః. తతస్స్వరూపానురూపపురుషార్థసాధనవిధాయక చరమశ్లోకనిరూపణమేవోచితమ్; అపి ద్వయస్య పదద్వయాత్మకస్య మన్త్రశేషప్రతిపాదితార్థాత్మాపాయయో వివరణాత్మకత్వాత్, చరమశ్లోకస్య చ తద్వివరణరూపత్వాత్, పరస్పరం వివరణవివరణీభావాత్, విశేషేపి చ పదత్రయత్వమప్యుపదర్శ్య ద్వాదశపదత్వేన ఉత్తరోత్తరమాధిక్యాత్, అధికవివరణత్వస్యాపహార్యస్యాదిత్వాత్, మన్త్రత్వసాధర్మ్యాచ్చ మూలమన్త్రానన్తరం చరమశ్లోకాత్ప్రాక్ ద్వయనిరూపణం క్రియత ఇత్యయుక్తమ్.

నహి, సర్వస్య ముముక్షో రహస్యత్రయం జ్ఞాతవ్యమ్; భక్తస్య సమస్తశాస్త్రాధికారిణోఽత్యన్తపారతన్త్ర్య తదనుగుణోపాయవిషయక జ్ఞాన

విరహేప్యక్షతేః. ద్వయపూర్వఖణ్డార్థశ్చరమశ్లోకార్థశ్చనవిశిష్టయతా శఙ్క్యాయా అపియోగ్యా. నచ భక్తస్యాఙ్గప్రపత్తిరపేక్షితేతి తద్విశిష్ట యతా; సమశ్చభేదేనముక్త్యుపాయత్వేన భగవతోఽత్యన్తపారతన్త్ర్య స్యచాభిధానాత్, ద్వయేప్యుత్తరఖణ్డసమభివ్యాహారేణ స్వాతన్త్ర్య ప్రపత్తిప్రతీతేః, చరమశ్లోకస్యచ అఙ్గప్రపత్తిపరతయాభాషితత్వేపి స్వతన్త్రప్రపత్తావేవతాత్పర్యస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ ; కిఞ్చ ముముక్షోస్తత్సాధనముపాదేయమ్; నచ రహస్యత్రయజ్ఞానంతథా ; శరణంవ్రజేత్యాది విధివైయర్థ్యప్రసఙ్గాత్; ఏతేనతదర్థజ్ఞానద్వారా తత్తత్ఫలత్వాపాస్తమ్. శాబ్దజ్ఞానస్యాఽవైధత్వాత్ ;

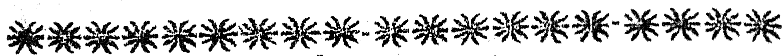
నచజ్ఞానవిశేషకర్తవ్యతాజ్ఞాపనాయైవ చరమశ్లోకజ్ఞానమ్; తదనుష్ఠానకరణతయాచ ద్వయస్యజ్ఞానమ్; జ్ఞానవిశేషమాత్రేణ ఫలసిద్ధ్యసమ్భవశఙ్కావ్యుదాసౌపయికతయాపురుషార్థేచ్ఛాప్రయోజకస్వాహా జ్ఞానజనకతయాచ మూలమన్త్రజ్ఞానమప్యావశ్యకమితి శఙ్కనీయమ్; చోదనాలక్షణస్యైవధర్మతయా ధర్మత్యాగోపాయస్వీకారయోరపి ధర్మత్వేన తద్విధిధర్మత్యాగవిధ్యోర్విరోధేన చరమశ్లోకస్యాఽబోధకత్వాత్; శ్రేయస్సాధనతయా ధర్మశబ్దప్రయోగవిషయస్య భగవతోపిత్యాగాపత్తేశ్చ; ప్రపత్తేశ్చస్వప్రవృత్తినివృత్తిరూపాయాస్సుషుప్తిప్రళయసాధారణతయామన్త్రాసాధ్యత్వాత్ ; నహికశ్చిత్క్షణమపి న్యాయేన అశక్యత్వాచ్చ,

నచసాద్వయేనప్రతిపాద్యతే; యేనతస్యకరణత్వంస్యాత్ ; నచ చరమశ్లోకస్యతద్విధాయకతా ; అప్రామాణ్యప్రసఙ్గాత్; భగవత్ప్రవృత్తివిరోధిస్వప్రవృత్తినివృత్తిస్సేతినాశఙ్క్యతేతిచేత్ ; నహిచేతనే ఈశ్వరాదన్యతిశయితశక్తిః, సుషుప్త్యాదిసాధారణ్యఞ్చతదవస్థమ్, స్వ

ప్రవృత్తిప్రాగభావాసమానాధికరణత్వమపి విశేషణమితిచేత్ ; నచ తథాపి, భగవదుపాయభావానుగుణోత్కృష్టజ్ఞానవత్త్వే జ్ఞస్యాప్రవృత్తి వ్యాఘాతః. తద్విరోధిత్వజ్ఞానవతి స్వప్రవృత్తిరుపాయాంశస్య విశేష విషయమేవేతి తదభావో ముముక్షోరాహిత్యాదసాధారణః. మమ ముక్షుత్వేన తత్ విశేషణవిశిష్టశరణాగతేతి విధేర్వైయర్థ్యమ్.

నచ శరణాగతేతి శరణాగతిస్వరూపత్వోక్తమ్, వైయర్థ్యాత్ ; తస్య శబ్దస్య భగవదుపాయభావవిరోధి ధర్మపరత్వజ్ఞాపనార్థమేవ తాదృశవ నాత్ ; ప్రకరణాద్యర్థశబ్దస్య మోక్షసాధనకర్మపరత్వమితిచేత్ తత ఏవ తత్సిద్ధేః. అవిరోధినా కేషాంచిద్ధర్మాణాం త్యాగవచనా స్వరూపత్యాగేన తద్భావనాత్ ; నచ తాదృశప్రవృత్తిర్విషయత్వే, యుక్తిర్న్యాయసాత్, స్వేన ప్రవృత్తిః ; ప్రవృత్తేరుపాయత్వే భక్తావివ భగవతః ఫలప్రదత్వహానిప్ర సక్తేః, తస్యోపాయాంశకాచకత్వాయా ... శరణాగతి ... యోగానుపపత్తేః. అనుపాయత్వేచ సర్వశక్తస్య భగవతః ప్రవృత్తిత్వోప కారానపేక్షణేన అజ్ఞస్యాప్యశక్తస్యాపి ... స్వయస్య కరణత్వానుపపత్తేః ; ఫలప్రదానసామర్థ్యమాత్రానుపాయత్వేచ భక్తి వదుపాయత్వమేవ స్యాత్ ; "ప్రపద్యే" ఇత్యత్రచ మానసవ్యాపారస్య ... ధానమ్, నప్రవృత్త్యభిధానమితి సకరణత్వస్య ... సత్త్వేపివా, అనేకేషాం మన్త్రాణాం సత్త్వాత్, ద్వయస్య విశేషాభావః ;

నచ, "లక్ష్మీభ్రమరాంనురే ... ద్వయేన శరణాగతః । ద్వయేన మన్త్రరత్నేన మన్త్రయోగాధి ... సదా" ఇత్యాదౌ ద్వయస్య కరణత్వేన విధానాత్ ; తథా, "సవేదయాంతసాక్షాత్సంవిష్టా వమలోపసి తదా తస్యనాశ్యే న సువిచ్ఛేదాశ్చమన్త్రితః । వచసా మనసా ..." ఇత్యాది ... కరణత్వశ్రవణాత్ ; ఏవంద్వయానుసంధానమపి

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమల్లోకగురవే నమః.

సూ॥ (౧) పురుషార్థజ్ఞానపర్యుక్తశేషత్వైయ వాస్తవైయోపాయసూక్తైయమ్ ;

మన్త్రార్థస్తైరిస్వభావత్వేవేతి సమూలమన్త్రస్యాపేక్షా; తథాపస్య మత్కృతీయపద ప్రతిపాదితయోరుపాయోపేయయోర్ద్వయేనాపి విస్తరే ణాప్రతిపాదితత్వాత్తయోరనుసన్ధానవైయర్థ్యమ్; (౧) "ద్వయమర్థానుసన్ధానేనసహాసదైవంవక్తా" ఇతిచ భగవద్భాష్యకారైః ప్రతిపాదితమ్. "నారాయణపదద్వన్ద్వప్రపన్నోఽయావదాయుషమ్। ద్వయమావర్తయేన్నిత్యం తస్యార్థమనుచిన్తయేత్" ఇతిచ తన్మూలభూతంవచనమ్; "ప్రపత్తిశ్చసకృత్కర్తవ్యా" ఇతి, (౨)"సకృదేవప్రపన్నాయ" (3) సకృదేవహిశాస్త్రార్థఃకృతోఽయంతారయేన్నరమ్" ఇత్యాదిభిరవగమ్యత ఇతి కథంద్వయస్యకరణత్వమిత్యాశఙ్కాం పరిహరన్ రహస్యత్రయానుసన్ధానసాధ్యాన్యధికార్యపేక్షితానిజ్ఞాపయన్, ప్రసఙ్గాదన్యాన్యప్యధికార్యపేక్షితాని సఙ్గృహ్య ప్రదర్శయతి (పురుషార్థేత్యాది).

విష్ణూపాయో విష్ణుఫలోఽత్ర వైష్ణవః; సతు విష్ణూపాయోఽన్యఫలః. అన్యోపాయో విష్ణుఫలో వా; "విష్ణుప్రాప్తిఫలాకాఙ్క్షీ భక్త్యుపాయోహి వైష్ణవః" ఇత్యేతదిహావివక్షితమ్; తేనభక్తస్యోక్తయావద్ధర్మానపేక్షయా నామపిన దోషః. అథవా, వైష్ణవః - విష్ణుసమ్బన్ధీ అధికారః. ఉపాయాధీనఫలభాగిత్వం సోఽస్యాస్తీతి; సకర్మధారయాదినిషేధస్యానిత్యత్వాదినిః. ఫలఞ్చాత్ర ప్రపత్త్యుత్తరకాలప్రభృతి భగవన్ముఖోల్లాసః, స్థూలదేహవిమోక్షప్రభృతి భగవదనుభవజనిత ప్రీతికారితాఽశేషశేషవృత్తికరతిరూపఞ్చ;

---

(౧) గద్యత్రయే (౨) రా-యు.౧౮-౩౩ (3) లక్ష్మీతం-౧౭-౭౫

అత్ర యద్యపి భగవానేవ సిద్ధోపాయః. తథాపి స్వప్రవృత్తి స్వరూపయోగ్యతానిరూప్యనివారణస్య భగవదధీనకార్యత్వాత్ ప్రతిబన్ధకత్వమ్; తదభావస్య సత్యపి తస్మిన్ యస్మిన్ సతి కార్యోత్పత్తేః కారణత్వమ్, సత్యామపి సామగ్ర్యాం ప్రతిబన్ధకసద్భావే కార్యానుత్పత్త్యా ప్రతిబన్ధక ఇతి వ్యవహారాత్; సిద్ధాన్తే శక్తిరూపాణాం మణ్యాదీనాం దాహాదిహేతుత్వానభ్యుపగమాత్; స్వప్రవృత్తిస్వరూపయోగ్యతా చ భరన్యాసాభావః; భరన్యాసస్య స్వప్రవృత్తినివర్తకత్వాభ్యుపగమాత్, "అహమేవ సర్వేషాం రక్షణభరనిర్వాహకః, యః స్వరక్షాభరం స్వీయ ఇతి బుధ్యతే; తదా స్వయమేవ సర్వోపాయమార్గం ప్రయాతు" ఇతి భగవతస్సఙ్కల్ప ఇతి అవివాదానుమతత్వాదిత్యేతద్వ్యవహ్రియతే. భగవదుపాయత్వబోధకప్రమాణబలాత్ స్వప్రవృత్తినివృత్తిరూపాయాః భరన్యాసస్య తథావగమాత్, ప్రపత్తిమన్తరేణ కార్యానుత్పాదాత్ భరన్యాసాభావస్య ప్రతిబన్ధకత్వకల్పనం సమ్భవతి.

న చాత్ర గుణోపాయానామపి శ్రేయస్సాధనత్వాత్ ఫలప్రదత్వమేవ ప్రాప్యోపాయత్వమ్; ధ్యానశరణాగత్యాదీనాం తత్ప్రీతిజనకత్వేన సాధనత్వేఽపి భగవత ఏవోపాయత్వాత్; (౧) "ఉపాయోఽగృహరక్షిత్రోః శబ్దశ్శరణమిత్యయమ్ । వర్తతే సామ్ప్రతం త్వేష ఉపాయార్థైకవాచకః" ఇతి శరణశబ్దస్యోపాయపరత్వావగమాత్; ఉపాయత్వఞ్చ ఉపాయానుపేక్షకత్వమేవ. తదుక్తం నిక్షేపరక్షాయామ్, "అతోఽనుపాయానామసావుపాయ ఇతి, 'అమృతస్యైష సేతుః' 'యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యః' ఇత్యాదిభిరవగమ్యతే; తదపి సర్వత్ర తద్వ్యుత్పత్తిరిత్యుక్తం ప్రతిబన్ధకకల్పనమ్; అథవా, సర్వస్యాపి

యస్యఅనధికారివిషయే ఫలసాధనత్వాదర్శనాత్, అధికారోపి హేతు రప్యనుపాయ ఇతి ప్రవృత్తిరధికారివిశేషణమ్.

నచ ఫలతత్కామనానిమిత్తాన్యస్యాఽసిద్ధస్యతత్త్వానుపపత్తిః. "మత్పదద్వన్ద్వమేకం యే ప్రపద్యన్తే పరాయణమ్। ఉద్ధరిష్యామ్యహం దేవి సంసారాత్స్వయమేవతాన్।" "అహం త్వా" "రక్షిష్యత్యనుకూలాన్నః" ఇత్యాదిషు తత్త్వప్రతీతేః. ఉపాయతదజ్ఞానస్య ఫలసాధనస్యైవాధికారత్వాత్; నచాస్యోపాయాజ్ఞత్వమేవ, అజ్ఞత్వస్య తద్గతకార్యానుకూలశక్త్యభావబోధకత్వరూపత్వాత్; భగవతశ్చనిత్యోద్భూతశక్తికత్వాత్; నహి కార్యవిశేషబోధీయ నియోజ్యాన్వయితావచ్ఛేదకత్వమత్రాధికారవిశేషణత్వమభిప్రేతమ్. కిన్తు, అధికారిగతోపాయాన్వయితావచ్ఛేదకత్వరూపమ్.

నచ కారణమాత్రం విధేయమాత్రం వా కార్యోపాయః. ఫలకామనాయాః ప్రయాజాదేశ్చ స్వర్గాద్యనుపాయత్వాచ్చ; విధేశ్చసిద్ధాన్తే తు కృతిసాధ్యతామాత్రమర్థః. కల్పనాతు, నవచనవిరోధే ప్రసరతి; సిద్ధస్యైవాన్యత్రాధికారత్వదర్శనేపి విలక్షణస్యాస్యోపాయస్య విలక్షణోధికారః నహి సిద్ధ ఏవంవిధ ఉపాయః క్వచిద్దృష్టః. అతః ప్రవృత్తిః కార్యా, తద్వన్తమనుపాయమపి రక్షిష్యామీత్యేవ సర్వత్ర ప్రవృత్తిశాస్త్రేషు భగవత్సఙ్కల్పప్రకారో బోధ్యతే.† ప్రపత్తౌ ప్రవృత్తిరపి భగవద్గతోపాయభావనిరూపకత్వంభూయాదిత్యేవ.

అత ఏవహి ప్రపత్తేస్తత్ర తత్ర ఉపాయలాభః ఫలం వ్యపదిశ్యతే. "ఏవం మాం శరణం ప్రాప్య వీతశోకభయక్లమః। నిరారమ్భో నిరాశీశ్చ నిర్మమో నిరహఙ్కృతిః। మామేవ శరణం ప్రాప్య తరేత్సంసారసాగర

† ప్రపత్తిరపి

షః" ఇతి. ప్రాప్యత్వైకాంత్యాన్నాల్ప్యపి, అన్యత్ర కేవలాత్; విష్వక్సేన సంహితాయాంచ — "మత్పదామ్భోరుహద్వన్ద్వం ప్రపద్య ప్రీతమానసాః । లక్ష్మీం పురుషకారేణ వృతవన్తో వరాననాః ॥ మత్త ఏవ హి మాం ప్రాప్యసే నేశ ప్రాప్యం ప్రాపకమేవ మామ్। లబ్ధ్వా కృతార్థాః ప్రాప్స్యన్తి మామేవా నన్యమానసాః ।" ఇతి. ప్రాప్యమేవ మాం ప్రాపకం లబ్ధ్వేత్యన్వయః; ఏతేన భక్తౌ భగవదుపాయత్వబోధకవచనానాం భక్త్యుపాయలాభహేతుత్వబోధకవచనానాఞ్చాభావాత్, భక్తేరప్యధికారత్వాపాదనం నిరస్తమ్;

అతఏవచ, "అస్మిన్నావర్తమానానాం విఘ్నాః", "నన్వప్రకేనహి జ్ఞా స్త్రాత్రిస్థః కృతః" ఇత్యాది వచనేష్వపాయశబ్దరూపహేయవిధ్యాదిశబ్దైర్వ్యపదేశః, క్వచిదుపాయపదప్రయోగస్తు భగవత్ప్రీత్యుపాయత్వసద్భావమనేనేతి నిర్వహణీయం ప్రాగుదాహృతే. విద్యతే చ బహుశో భక్త్యతిరిక్తయోగస్యోపాయనిషేధః. యథా విష్ణుపురాణే; "క్లేశానాఞ్చ క్షయకరం యోగాదన్యన్న విద్యతే" ఇతి, యోగశబ్దశ్చాత్రాష్టాఙ్గయోగవిషయః; ప్రకరణాత్; తత్ర హ్యనన్తరం ఖాణ్డిక్యేన యోగస్వరూపమనుయుక్తేన కేశిధ్వజేన "యోగస్వరూపం ఖాణ్డిక్య శ్రూయతాం గదతో మమ। యత్ర స్థితో న చ్యవతే ప్రాప్య బ్రహ్మలయం మునిః॥ మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బన్ధమోక్షయోః। బన్ధాయ విషయాసఙ్గి ముక్త్యై నిర్విషయం మనః। విషయేభ్యస్సమాహృత్య విజ్ఞానాత్మా మనో మునిః। చిన్తయేన్ముక్తయే తేన బ్రహ్మభూతం పరేశ్వరమ్। ఆత్మభావం నయత్యేనం తద్బ్రహ్మధ్యాయినం మునిమ్। వికార్యమాత్మనశ్శక్త్యా లోహమాకర్షకో యథా। ఆత్మప్రయత్నసాపేక్షా విశిష్టా యా మనోగతిః। తస్యా

బ్రహ్మణిసంయోగో యోగ ఇత్యభిధీయతే। ఏవమత్యన్తవైశిష్ట్యయుక్త
ధర్మోపలక్షణః । యస్య యోగస్స వై యోగీ ముముక్షురభిధీయతే ।
యోగయుక్ప్రథమం యోగీ యుఞ్జానో హ్యభిధీయతే । వినిష్పన్నసమా
ధిస్తు పరబ్రహ్మోపలబ్ధిమాన్ । యస్యాన్తరాయదోషేణ దూష్యతే
చాస్య మానసమ్ । జన్మాన్తరైరభ్యసతో ముక్తిః పూర్వస్య జాయతే ।
వినిష్పన్నసమాధిస్తు ముక్తిం తత్రైవ జన్మని । ప్రాప్నోతి యోగనిర్దగ్ధ
పూర్వకర్మచయోఽచిరాత్ ।” ఇత్యుక్తేః, తత్రైవ, “బ్రహ్మచర్యమహిం
సా చ” ఇత్యాదినా అష్టాఙ్గయోగప్రపఞ్చనాచ్చ,

శ్రీవిష్ణుధర్మే చ, “తదాచక్ష్వ మహాభాగ ప్రసాదసుముఖో య
ది । సఙ్ఘయో యేన భవతి మూలోద్వర్తేన కర్మణామ్” ఇతి శతానీకేన
పృష్టో భగవాన్ శౌనకః ప్రాహ ;–“న కర్మణాం క్షయో భూపజన్మకోట్యా
యుతైరపి । ఋతే యోగాత్కర్మకక్షం యోగాగ్నిః క్షపయేత్పరమ్” ఇతి;
స చ పునః పరమనిశ్రేయసార్థిభిర్దేవాదిభిరనుయుక్తస్య కపిలస్య వాక్య
ముదాజహార. “ఇత్యుక్త ఋషిభిస్సర్వైర్దేవైర్దేవర్షిభిస్తదా । నాస్తి
యోగాత్పరం శ్రేయః కిఞ్చిదిత్యుక్తవాన్పరా” ఇతి. తమేవ యోగం
ధ్యేయాధికారిసహితం ప్రపఞ్చయన్, స్త్రీశూద్రాదీనాం జన్మాన్తర
ప్రక్రాన్తయోగప్రతిసన్ధానమాత్రేణ యోగనిష్ఠాముదాహృత్య నిగ
మయతి స్మ;–“తస్మాద్యోగః పరం శ్రేయో విముక్తిఫలదో హి సః । విము
క్తౌ సుఖమత్యన్తం సమ్మోహాస్త్వితరత్సుఖమ్ ॥ ఏతత్తే సర్వమాఖ్యా
తం మయా మనుజకుఞ్జర । శ్రేయః పరతరం యోగాత్కిఞ్చిదన్యన్న వి
ద్యతే” ఇతి.

“రుక్మాభం స్వప్నధీగమ్యమ్” ఇతి మానవవచనఞ్చ విశదతమ
ప్రత్యక్షతాపన్నానుధ్యానైకలభ్య ఇత్యర్థ ఇతి భాష్యకారైర్వ్యాఖ్యా

తమ్, నను సర్వోపి భక్త్యాదిరుపాయ నిషేధస్య హేతుత్వాత్ పురుషకృతిసాధ్యముపాయం నిషేధతీతి ప్రపత్తేరధికారాంతరోచితత్వాత్; క్రియాంగత్వోపాయతాపి లక్ష్మణాపి భగవద్భక్తోపాయ ఇతి నతన్నిషేధ ఇత్యుపపత్తే తద్గతాతిరిక్తవిషయతయా సంకోచయితుం [illegible]. తథా చ, ఉపాయాంతరే త్తరత్వేన సఙ్కల్పవిషయత్వేన సమ్పాదకత్వముపప్రపత్తేరితి నోపాయతా;

అథవా, ఉపాయత్వం కరణత్వం చేతనాచేతనసాధారణమ్; భక్తేరివ ప్రపత్తేరపి కరణత్వాదౌ; న త్వేతావన్మాత్రేణ ఉపాయప్రసక్తిః. పరంత్వ సమానాధికరణం [illegible] అర్థస్య స్వరూపస్య సమానాధికరణస్య తస్యాపి గుణత్వాత్; తథా చ ప్రపత్తివిషయేణ [illegible] స్యాదోంధ విషయ వినాతిసఙ్కల్పః. [illegible] సఙ్కల్పవిశిష్టో భగవానుపాయః. విశేష్యవిశేషణయోస్సిద్ధత్వస్యాపదేశః. విశేషణాంశః ప్రపత్తిసాధ్యమితి సర్వం వ్యాఖ్యాతమ్.

నన్వేవమ్, "అహం త్వా" ఇతి సఙ్కల్పాకార ప్రతీత్యవిరోధః. అనాదిత్వస్య [illegible] ఇతి, అనాదిసఙ్కల్పస్యార్థసిద్ధత్వాత్; "అహం హి శరణం ప్రాప్తో దేవానస్య చేతసా । ప్రాపయామాస్య [illegible] ఫలకల్పనమ్" ఇతి వచనే, ఆత్మనేతి తృతీయాయా [illegible] కరణత్వానక్షత్వావశ్యమ్భావాత్;

ఏవం చ "ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్యే" ఇత్యాదిప్రయోజకత్వనిబన్ధనమ్; స్వీయానిష్టసఙ్కల్పవిషయ [illegible] సమ్బన్ధః. ఏవమేవ పరగతస్వీకారఉచ్యతే. తత్సాధనమేవ ఉపాయస్వీకార ఇతియోగానుష్ఠానస్య సమ్బన్ధసమ్పాదకతయా అనుపాయత్వవత్, ప్రపత్తేరుపాయాన్వయసమ్పాదకత్వాదనుపాయత్వమ్; భక్తేరన్యస్వయమేవ తత్త్వాపాదకత్వం నాపాదనీయమ్. కార్యస్య సకారణకత్వనియమాత్;

తత్రకారణాన్తరాభావాత్. అతఏవప్రాప్యాన్వయినోధర్మాన్తరస్యసమ్బన్ధప్రయోజకప్రపత్తావుపచర్యన్తఇతి నోపాయతాప్రతిపాదకవచనవిరోధః.

ఏవఞ్చ ఉపాయతావచ్ఛేదకరూపేణాపిసిద్ధత్వంసువచమ్. స్వవిషయకవరణసమ్బన్ధేనైవాభగవతఉపాయత్వమ్. ప్రమాణాన్తైషవ్యేణప్రతిబన్ధ్యనవకాశాత్. అస్మిన్పక్షే, ఉపాయంప్రపద్యలబ్ధ్వేత్యేతాదృశవచనేషు ల్యపస్సమానకాలత్వబోధకత్వం విభిన్నరూపేణైకస్యామేవ క్రియాయామితిబోధ్యమ్. అతఏవపరాశరభట్టపాదైః :- "ఉపాయంకర్తవ్యభాగమ్"ఇతి భగవతఉపాయత్వంప్రపత్తేస్త్వధికారికర్తవ్యతామాత్రమితిప్రదర్శితమ్. అన్యథా ఉపాయాసిద్ధసాధ్యావిత్త్వాపత్త్యేత్...

కిఞ్చైవంరక్షాభరఃప్రపత్తిరూపోమయ్యస్తీతిజ్ఞానేభరసమర్పణస్వరూపనాశస్స్యాదిత్యనుపాయోపిభరన్యాస ఉపాయప్రతిబన్ధకాభావతయాతదధికారతయాతదన్వయసమ్పాదకతయా తదుత్పాదకతయా తదన్వయరూపతయావాకర్తవ్యఏవ. సచవిశ్వాసప్రార్థనాపూర్వకః, శరణంవ్రజేత్యనేనవిధీయతఇతి నవిధివైయర్థ్యమ్.

విధీయమానధర్మత్యాగస్తుసిద్ధధర్మస్యమోక్షసాధనధర్మాన్తరసంసర్గాసహత్వరూపఇతినవిరోధః. సర్వధర్మశబ్దస్య ధర్మసామాన్యపరత్వేపిచవిశేషవిధిబలాత్ సఙ్కోచోన్యాయ్యఏవేతినవిరోధః. అతశ్శరణాగతిస్వరూపజ్ఞాపకతయా చరమశ్లోకోఽవశ్యాపేక్షితః. తస్య చ"ద్వయేనమన్త్రరత్నేన"ఇత్యాదినామన్త్రరత్నకరణకత్వావగమాత్, ద్వయార్థజ్ఞానమప్యావశ్యకమ్. కరణత్వంహి అనుష్ఠేయార్థప్రకాశకతయా; తత్రయస్యవిశదప్రకాశకత్వమ్, తస్యైవపరిగ్రహఉచితః.

“యోబ్రహ్మాణంవిదధాతిపూర్వమ్” ఇతి శ్వేతాశ్వతరోక్తమన్త్రే *తద్విష్ణోరిత్యాదిమన్త్రేషుచసపురుషకారపురస్కారశరణ్యాశరణాగతితత్ఫల విశదప్రకాశకతా; మూలమన్త్రేచ శరణ్యాదీనిసంక్షిప్తాని. అతఏవ అనేకకరణమన్త్రసద్భావేపి అయమేవమన్త్రఆచార్యైఃపరిగృహీతః.

నచ, “శ్రీమన్నారాయణస్వామిన్ననన్యశరణస్తవ । చరణౌ శరణంయాతే స్తనైవాస్త్యహాముచ్యతే । శ్రీమన్నారాయణస్వామిన్క దాసోహంతవతస్యనై । పరవిరాష్ట స్తమేవార్థమనుకూలోవివర్జయన్ । ప్రాతికూల్యంసువిస్రబ్ధస్సంప్రార్థ్యశరణాపరమ్ । వ్రజామియుష్మచ్చరణౌ తస్మైనాహంమమాన్వితః ॥” ఇత్యాదిషు విశదప్రకాశకత్వమస్త్యేతి వాచ్యమ్. ఏతేషుద్వయార్థవివరణత్వమాత్రేణ ద్వయత్వమన్త్రత్వాద్యవ్యవహారాత్ .

“శ్రీమచ్ఛబ్దాత్పరేయుక్తంనారాయణఇతీష్యతే । తత్పరేచరణౌశబ్దస్తత్పరేశరణస్తథా । ప్రపద్యేతత్పరేయుక్తం సమశ్చ్యమతః పరమ్। శ్రీమతేచతదాయుక్తంపరేనారాయణాయచ” ఇతిపదోద్ధారస్య “అన్తర్యామీఋషిస్తత్రదేవీగాయత్ర్యుదాహృతా । ఛన్దస్తుదేవతావిష్ణుఃపరమాత్మాసనాతనః । శ్రీమన్నారాయణస్సాక్షాత్పరంబ్రహ్మపరాత్పరః । అనన్తచిత్స్వరూపశ్చసర్వవ్యాపీచకథ్యతే ।” ఇతిఋష్యాదీనాఞ్చ, “షడ్బిన్దుశాఖరోమన్త్రఃప్రపత్తిరితివిశ్రుతః । సర్వేషామేవమన్త్రాణాం మన్త్రోయంమన్త్రనాయకః ॥ హృదయాద్యఙ్గభేదేస పద్దైస్తద్భిరలఙ్కృతః । నవాక్షరంహృదయంవిద్ధిత్రితయాక్షరంశిరోమతమ్ । శిఖాక్షరంత్ర్యక్షరంవిద్ధికవచంతద్వదేవహి । అస్త్రంపఞ్చాక్షరంనేత్రం ద్వ్యక్షరంపరికీర్తితమ్ ।” ఇత్యఙ్గన్యాసక్రమస్య అస్మిన్నేవమ

స్త్రే ప్రతిపాదనాత్ ; "ద్వయేన మన్త్రరత్నేన మత్ప్రియేణాభజేత్సదా । తస్మిన్నన్తఃపురే లక్ష్మ్యా మయా వత్స్యం సనాతనమ్!" ఇత్యాదిభిర్విశిష్య భగవదభిమతప్రతీతేశ్చ. వస్తుతో యత్కిఞ్చిదాచార్యపరిగ్రహస్య మూలమస్తు, (౧) "ఆచార్యాద్ధైవ విద్యా విదితా సాధిష్ఠం ప్రాపత్" ఇత్యాచార్యరుచిపరిగృహీతాయా ఏవ విద్యాయాః సాధుతరత్వాత్; ద్వయస్యైవ పరాఙ్కుశసమ్ప్రదాయవర్తినాం ప్రపత్త్యనుష్ఠానసముచితమ్, ఏతజ్జ్ఞాపనార్థమేవ కేషాఞ్చిద్ద్వయే పూర్వాచార్యవాక్యత్వవ్యపదేశః. యదిపునరాదిగురోర్భగవతో వాక్యమిత్యర్థః. తదా భగవదభిమతివిశేష ఏవాచార్యపరిగ్రహే మూలత్వేనోచ్యత ఇతి బోధ్యమ్.

నచ మహావిశ్వాసమాత్రప్రతిపాదకస్య ద్వయస్య కథం భరన్యాసప్రతిపాదకత్వమితి వాచ్యమ్; స్వగతాత్యన్తపారతన్త్ర్యవిషయదృఢాధ్యవసాయరూపస్య భరన్యాసస్యాపి ప్రపూర్వకపదినాభిధానసమ్భవాత్. అస్తు వా విశ్వాసస్యైవాభిధానమ్. తథాపి తేన తత్పూర్వకత్వేన ప్రసిద్ధాయా ఉపాయత్వప్రార్థనాయా ఆక్షేపాత్, తస్యాశ్చ భరన్యాసావినాభూతత్వాత్తత్సిద్ధిః. ఉక్తఞ్చైతత్ కృష్ణపాదైః;-"ప్రపద్యే ఇతి-పద్ ౪-గతావితి ధాతోర్గత్యర్థతయా, గత్యర్థాః బుద్ధ్యర్థా ఇతి న్యాయేన జ్ఞానవిశేషమాహ; సచ జ్ఞానవిశేషః-*అహమస్మ్యపరాధానామిత్యుక్తరీత్యా స్వాకిఞ్చన్యానుసన్ధానపూర్వకః. ప్రార్థనామతిః, యాచ్ఞా ప్రపత్తిః, ఇతి ప్రార్థనాగర్భః. త్వమేవోపాయభూతో మే భవేత్యాద్యుక్తరీత్యా స్వయముపాయశరీరాననుప్రవిష్టః, అధికారివిశేషణీభూతో దృఢాధ్యవసాయరూపః" ఇతి "వ్రజేతి- మహావిశ్వాసపూర్వకప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయముపాయకోటావననుప్రవిష్టం ప్రపద్య ఇత్యత్రోక్తస్వీకారం విదధాతి" ఇతి చ.

---

(౧)

వస్తుతస్తు, (౧) "అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్టే" (౨) "త్వమేవోపాయభూతో మే" (౩) "నిశ్చితేऽనన్యసాధ్యత్వే పరతన్త్రస్య సాధనే। అయమాత్మభరన్యాసః ప్రపత్తిరితి గీయతే" ఇత్యాది ప్రమాణానురోధాదుపాయపరశరణపదసమభివ్యాహృతగత్యర్థధాతోర్విశ్వాసపూర్వకాకిఞ్చన్యవిషయకప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయే నిరూఢలక్షణా; అతఏవహి, (౪) "ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ మధ్యమాం స్థితిమాస్థితః। మామేవ శరణం ప్రాప్య" ఇత్యుపక్రమ్య, ఉపసంహారే, "ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ మధ్యమాం స్థితిమాస్థితః। రక్షిష్యతీతి నిశ్చిత్య నిష్ప్రపన్నస్వగోచరః। బుద్ధ్యాతే దేవదేవస్త్వాం గోప్తారం పురుషోత్తమమ్," ఇతి విశ్వాసప్రార్థనాభరన్యాసానాం శరణం ప్రాప్యేతిస్థానే పాఠః.

[illegible] (౫) "అకిఞ్చనోऽనన్యగతిః" ఇత్యాదౌ "శరణం ప్రపద్యే" ఇత్యస్యైవ పదస్య వాచకత్వమ్; జ్ఞానవిశేషణతయా ఆకిఞ్చన్యస్య ధాతునాऽలాభేऽపి అర్థవిశేషణతయాన్తతలాభాత్; అకిఞ్చన ఇత్యస్య జ్ఞానసత్త్వేऽజ్ఞానస్య విషయసత్తాప్రతిపాదనపరత్వాత్; విశ్వాసపూర్వకత్వన్తు ఉపలక్షణవిధయా ప్రవిష్టమ్; తేన (౬) "సమాశ్రయేదాదిదేవం శ్రద్ధయా శరణం యది" ఇత్యాదౌ శ్రద్ధయేత్యస్యానన్వయప్రసఙ్గః. విశ్వాసపూర్వకత్వప్రకారేణ బోధార్థం తత్పదప్రయోగాత్.

అథవా, "శరణం సమాశ్రయేత్" ఇత్యాశ్రయతేస్స్వార్థత్వేన బుద్ధిస్థత్వేన తదర్థకత్వాభావాన్నానుపపత్తిః. ఏతేన "శరణం సమాశ్రిత్య" ఇత్యాదావనాద్యన్తసాధనాదిబోధప్రసఙ్గః. ఏవఞ్చ—"ప్రపత్తిర్విశ్వాసః. సకృత్ప్రార్థనామాత్రేణాపేక్షితం దాస్యతీతి విశ్వాస

(౧) [illegible] (౨) అహిసం-౩౭-౩౧ (౩)
(౪) లక్ష్మీతన్త్ర-౧౭-౭౫ (౫) స్తోత్రరత్నే (౬) సాత్వతసం-౧౬-౨౬

పూర్వకంప్రార్థనమితియావత్ ”ఇతి సమ్ప్రదాయావగతభాష్యకారోక్తేః, “నారాయణంసలక్ష్మీకం ప్రాప్తుంతచ్చరణద్వయమ్। ఉపాయఇతి విశ్వాసోద్వయార్థశ్శరణాగతిః”ఇత్యభియుక్తోక్తిశ్చనూపపాదే;విశ్వాసస్యాపిశబ్దార్థత్వాత్; నిక్షేపస్యాపిశరణాగతిశబ్దార్థత్వాత్ ; కీదృశీశరణాగతిరితిప్రశ్నోత్తరే,(౧)“అనేనైవతుమన్త్రేణ స్వాత్మానంమయినిక్షిపేత్ । మయినిక్షిప్తకర్తవ్యఃకృతకృత్యోభవిష్యతి” ఇతి నిక్షేపశబ్దప్రయోగస్సఙ్గచ్ఛతే ; ఏకదేశస్యఇతరోపలక్షణార్థత్వాత్; శేషముత్తరత్రవక్ష్యామః,అతోద్వయస్యకరణత్వముపపద్యతఏవ;స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానస్యాపి మూలమన్త్రేణైవసమ్పాదనముచితమ్;తస్య విశిష్టశిష్టపరిగ్రహవిషయత్వాత్, పూర్ణత్వాచ్చేత్యుక్తమ్.

ద్వయేనైవోపాయోపేయవివరణసిద్ధావపి మూలమన్త్రస్థనమఃపదార్థజ్ఞానాభావే అవశ్యాపేక్షితభాగవతశేషత్వజ్ఞానాసిద్ధ్యా చరమశ్లోకబోధితఏవోపాయః స్వరూపానురూపఇతి జ్ఞాపయన్నమఃపదమ్, ద్వయస్థనారాయణపదస్య ఉపాయత్వోపయికగుణవిశేషమాత్రపరతయా శరీరత్వాదిసిద్ధ్యధీనానుకూల్యవృత్త్యాదిసిద్ధయేచ నారాయణపదజ్ఞానమప్యావశ్యకమ్; ద్వయస్య సదానుసన్ధేయత్వాత్, సకృదనుష్ఠేయప్రపత్తికరణత్వాఽసమ్భవఇతిచోద్యస్తు అగ్రేపరిహారిష్యామః; అతోమన్త్రత్రయమప్యవశ్యంనిరుక్తాధికారిణోజ్ఞాతవ్యమితి నపూర్వోక్తశఙ్కావకాశఇతిభావః.

అత్ర “పుణ్యమ్బ్రహ్మ” ఇత్యనేన ధర్మశబ్దః-మోక్షోపాయాన్తరపరఇతి విరోధపరిహారస్సూచితః. సిద్ధోపాయస్వీకారస్య సాధనాన్తరసంసర్గాసహతయా,సంసర్గేసత్యుపాయప్రచ్యుతేః, (౨)“అత్ర బన్ధస్సచాన్యంహి నబన్ధమనువర్తతే” ఇత్యుక్తతయాతత్సంసర్గాసహ

---

(౧) భగవచ్ఛాస్త్రే (౨) రా-సు-

ఎమ్బెరుమానై యే తఞ్జమెన్ఱు పఱ్ఱుకై యుమ్,
పేఱుతప్పా తెన్ఱు తుణిన్దిరుక్కైయుమ్,

త్వజ్ఞానమావశ్యకమితి చరమశ్లోకపూర్వపాదజ్ఞానమావశ్యకమ్. ఏవఞ్చాత్రసవాసనత్యాగః-మదిష్టోపాయప్రతిబన్ధకఇతిజ్ఞానమ్.

యద్యపిదుష్కరత్వ జ్ఞానాదపితత్త్యాగసమ్భవః; తథాపి నసర్వందుష్కరమితి సుకరేషునామసఙ్కీర్తనాదిషు సాధనేషూక్తజ్ఞానమావశ్యకమేవ; మాభూత్కదాచిదపి తేషు ఉపాయత్వస్వీకారఇతి, "ఎమ్బెరుమానైయే" ఇత్యనేన ప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయఉక్తః; తస్య చకర్తవ్యతాయాఅనుపాయతాయాశ్చజ్ఞానాయ చరమశ్లోకద్వితీయపాదజ్ఞానమ్; అనుష్ఠానాయచపూర్వఖణ్డః; (పుఱమ్బిత్యాది) "సర్వధర్మాంశ్చసన్త్యజ్యసర్వకామాంశ్చ" ఇతిరీత్యాప్రాప్యప్రాపకాన్తరోభయపరమ్; తేనప్రయోజనాన్తరవారకద్వయోత్తరఖణ్డస్య వినియోగలాభః. (పేఱుతప్పాతితి) మహావిశ్వాసః;

తథాప్యత్ర పఞ్చధా విశ్వాసప్రతిబన్ధికా శఙ్కాసమ్భావ్యతే; కథంనామసర్వజ్ఞేనసర్వశక్తినాభగవతా అనాదికాలసఞ్చితానన్తాన్మదపరాధాన్ జానతా తత్తత్ఫలప్రదానశక్తేనాభిగన్తవ్యః; కథఞ్చ కర్మానుకూలఫలప్రదస్త్వాదృశాపరాధవతాం నిరతిశయపురుషార్థందాస్యతి. కథఞ్చయథావస్థితస్వరూపజ్ఞానమాత్రపర్యవసితయా ప్రపత్త్యా సర్వోపకారాపేక్షవిషయే సకలాపరాధనివృత్తిః. కథంవాజనార్దనజనకాదిషు విళమ్బితఫలప్రదత్వేనప్రసిద్ధస్యాస్య అభిలషితసమయఏవ ఫలప్రదత్వమ్. కథఞ్చసమాధికదరిద్రస్య ఆశ్రయితృపురుషగతతారతమ్యానాదరేణ ఫలప్రదత్వమితి;

అత్ర అపరాధబహుళచేతన కృతస్యాశ్రయణస్యాలోకదృష్ట్యా ప్రసక్తాఅపరాధితా, తాదృశేనాభిగన్తుమశక్యతా వా, "అధృష్యత్వం ఘూత్వాకమితురధిగమ్యతాం సమ్పాదయన్త్యానిరపాయపురుషకార భూతయాశ్రియానివర్త్యతే; స్వభరనిర్వోఢృత్వాభిమానినికర్త్రాను రూపఫలప్రదోపిన్యస్తభరేసమ్బన్ధవశాద్దాయప్రాప్తిఫలంస్వతఏవస్వా మీదాసస్యదాస్యతి ; అవర్జనీయసమ్బన్ధేన ద్వితీయశఙ్కావారణమ్. అవాప్తసమస్తకామత్వాదేవఏతత్కృతముపకారమనపేక్ష్యఆభిముఖ్య సూచకాల్పవ్యాపారేణైవ స్వీయనిరుపాధికకారుణ్యాదివశాత్ సర్వాప రాధాన్ క్షమ్యతీతి తృతీయశఙ్కానివృత్తిః. భగవతఃకర్మాధీనేష్టప్రాప కత్వస్యవిళమ్బితత్వేపి నిరపేక్షఫలప్రదత్వం నిరపేక్షత్వాదేవేతిచతుర్థ శఙ్కావారణమ్. సమాధికదరిద్రత్వాదేవ తదపేక్షయాసర్వేషాం తౌల్యాత్, స్వప్రయోజనార్థమనాలోచితవిశేషంసర్వేషాం ఫలప్రద ఇతి చరమశఙ్కానివృత్తిః.

నిరపాయపురుషకారాదవర్జనీయాచ్చసమ్బన్ధాత్ । నిరుపాధిక గుణయోగాద్వ్యాపారాచ్చాన్యహేతునిరపేక్షాత్ । స్వస్యైవలాభ యోగాచ్ఛఙ్కాఏతానివర్త్యన్తే । సమ్బన్ధహేతుకత్వాదస్త్యస్యా పానతన్త్రోక్తిః ॥

తథాహి, లక్ష్మీతన్త్రేశక్తేరిత్యనేన సహకార్యనపేక్షతాబోధ నేన రక్షిష్యతీత్యుక్తం స్వాభిమతికాలావచ్ఛేదేన ఇష్టప్రదత్వం స్థాప్యతే; సూపసదత్వేనపురుషకారకృతేన, అభిగమనమేవ ననమ్భవ తీతి శఙ్కావ్యావృత్తిర్జ్ఞాప్యతే; ఈశేశితవ్యసమ్బన్ధాదితి ద్వితీయచర మశఙ్కయోర్నివర్తకమ్. ఏతేషాఞ్చజ్ఞానం శ్రీమన్నారాయణపదా భ్యాంజాయతఇతి విశ్వాసహేతుతయా శ్రీమన్నారాయణపదార్థజ్ఞా నమావశ్యకమ్.

అథవా, “అల్పీయస్త్వాదుపాయస్య భూయస్త్వాచ్చ విరోధినామ్ । ఉపేయస్య మహత్త్వాచ్చ కార్పణ్యాచ్చాధికారిణః । అల్పీయస్యేవ కాలే [illegible] ప్రాప్తిస్సిధ్యతి । ఇతి విజ్ఞానివర్గస్య శ్రీమన్నారాయణేస్యతః” ఇతి [illegible] ముక్తమ్–“కర్తవ్యం సకృదేవ హన్త కలుషం సర్వం తతో నశ్యతి బ్రహ్మేశాదిసుదుర్లభం పదమపి ప్రాప్యం మయా ద్రాగితి । విశ్వాసప్రతిబన్ధి [illegible] సర్వస్య నిత్యస్య తే [illegible] శ్వర రమాపతిత్వే సహితం నారాయణత్వే తవ” ఇతి.

[illegible] ప్రధానహేతుత్వాదుపాయనకృత్త్వ [illegible] పురుషకారోద్ఘాటితవాత్సల్యయోగాచ్చ సదోషాః [illegible] స్వయమేవో[illegible]ముపేయం [illegible] తతో [illegible] ద్రాగేపదదా [illegible] కేవిదుషితః.

[illegible] ద్రాగితి పదయోరర్థా[illegible]త్వాత్ [illegible] చర [illegible] ర్యమిత్యుక్తమ్. ఏతావృశ విశ్వాస [illegible] (౧) “ఉపాయస్సర [illegible] యం దుష్కరశ్చ [illegible] । [illegible] వచనప్రవృత్తిః. అత్ర గోప్త [illegible] అనుసన్ధేయా.

[illegible] ఉపాయాధ్యవసాయప్రవృత్త్యుపయోగీతి, రక్షి [illegible] విశ్వాస [illegible] క్తమ్. విశ్వాసస్య హేతుత్వాచ్చ ఉత్తరకాలి [illegible] ప్రతిబన్ధద్వారా ఉపాయాన [illegible] గనివృత్తావుపయుజ్యతే. త

(౧) [illegible]

దుక్తమ్-“రాక్షసానామవిస్రమ్భాదాఞ్జనేయస్యబన్ధనే । యథావిగళితాసద్యస్తస్వామోఘాప్యస్త్రబన్ధనా । తథాపుంసామవిస్రమ్భాత్ప్రపత్తిఃప్రచ్యుతాభవేత్ । తస్మాద్విస్రమ్భయుక్తానాం ముక్తిందాస్యతిసాచిరాత్” ఇతిశఙ్కావిరహస్యచావశ్యకత్వమ్. “వ్యవసాయాదృతే బ్రహ్మన్నాసాదయతితత్పరమ్ । నిస్సంశయేషుసర్వేషునిత్యంవసతివైహరిః । ససంశయాన్ హేతుబద్ధాన్నాధ్యావసతిమాధవః”ఇత్యాదిషు ప్రసిద్ధమ్.

అత్ర “తుణోన్ద్రియుక్త్యాయుమ్” ఇత్యనేన విశ్వాసస్యోత్తరకాలానువృత్తిస్సూచితా. ప్రపత్తికాలీనవిశ్వాసస్యదృఢతయాతజ్జన్యసంస్కారాధీనస్మృతిరూపవిశ్వాసస్య విమర్శదశాయాముత్తరత్రానువృత్తౌ బాధకాభావాత్. అత్రచవిశ్వాసస్యఏతావన్మాత్రేణతాదృశం ఫలం భవిష్యతినవేతి శఙ్కావిరోధివిశ్వాసత్వేనైవ ఉపక్షిప్తతయా క్వచిద్రక్షణహేతుగుణవత్త్వాధ్యవసాయస్య, క్వచిద్గుణవత్త్వాద్రక్షిష్యతీత్యధ్యవసాయస్యచోక్తిర్నవిరుద్ధా. అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాంహి, “పరత్వేసతిదేవోఽయమ్” ఇత్యాదినాగుణవత్త్వాధ్యవసాయస్యవిశ్వాసత్వముక్తమ్. తదనురోధేన స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేతత్త్వదీపేచగుణవత్త్వాధ్యవసాయో మహావిశ్వాసఇత్యుక్తమ్. లక్ష్మీతన్త్రానురోధేనచ ఫలావశ్యమ్భావాధ్యవసాయః స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే, ఇహచోక్తః.

అత్రయద్యపిశరణంవ్రజేత్యస్యైవ విశ్వాసస్యాభిధానమ్; తస్యచప్రపత్తిత్వం స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేఉక్తమ్. తథాపి, “ప్రపత్తిర్విశ్వాసః, సకృత్ప్రార్థనామాత్రేణ అపేక్షితందాస్యతీతివిశ్వాసపూర్వకంప్రార్థనమితియావత్” ఇతి సమ్ప్రదాయావగతభాష్యకా

రోక్తిమ్, విశ్వాసపూర్వకం ప్రార్థనామతిరిత్యాదివచనాని చోదాహృత్య, ప్రార్థనాగర్భత్వస్యోదాహృతత్వాత్, "ప్రార్థనాయాః పూర్వవాక్యేభిధానమ్, ఇహ విశ్వాసస్యాభిధానమ్" ఇతి సఙ్గచ్ఛతే.

న చైవం ప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయ ఇతి ప్రాగ్వ్యాఖ్యానవిరోధః. భరసమర్పణరూపాధ్యవసాయస్యైవ తత్ర గర్భితత్వోక్తత్వాత్. మద్యత్నాధీనమద్రక్షణం త్వయైవ సాధ్యమితి హి తదాకారః. మద్రక్షణం మద్యత్నాధీనమిత్యంశే తస్యాధ్యవసాయాత్మకత్వమ్; అసిద్ధత్వానుకూల్యవిషయకత్వేన ఇచ్ఛాజ్ఞాపకత్వాత్, ప్రార్థనాగర్భత్వమపి;

న చైతావతా, స ఏవోపాయ ఇత్యధ్యవసాయాకారప్రదర్శనవిరోధః. ఉపాయత్వస్య స్వయత్నానధీనరక్షణకర్తృత్వరూపత్వాత్; యది పునః కరణతారూపముపాయత్వమ్; తదా యద్యపి నరక్షణకర్తృత్వరూపగోప్తృత్వవరణం భరన్యాసాన్తర్హితమితి శక్యతే వక్తుమ్. తథాపి, "ఉపాయభూతో మే భవ" ఇతి ప్రార్థనాబోధకప్రమాణానురోధాత్, "గోప్తృత్వవరణం నామ స్వాభిప్రాయనివేదనమ్" ఇత్యస్య ప్రయోజనలక్షణోభయకథనపరత్వాత్; గోప్తృత్వశబ్దేన స్వసమానాధికరణకరణత్వం లక్ష్యత ఇతి నిర్వాహ్యమ్.

న చ పక్షద్వయేపి తస్యాసిద్ధత్వే (౧) "ఉపాయోపేయత్వే తదిహ తవ తత్త్వమ్" ఇతి శ్రీసూక్తివిరోధః; సిద్ధత్వే ప్రార్థనానుపపత్తిరితి వాచ్యమ్; స్వరూపయోగ్యతాత్మకస్య తస్య సిద్ధత్వాదధికారివిశేషనిరూపితస్య తస్య సాధ్యత్వాత్, భూతపూర్వరక్షణవిషయకస్యాపి స్వయత్నాధీనజ్ఞానస్యాసమ్భవేన †తద్వ్యావృత్తిః; అసిద్ధతత్సాధ్యత్వవిషయకత్వమావశ్యకమిత్యాదిప్రదర్శనాయ ప్రార్థనాగర్భత్వోక్తిః.

---

(౧) ర స్త-౨ † తద్వ్యావృత్తస్యాసిద్ధత్వవిషయకత్వ

నచతత్త్వదీపే మహావిశ్వాసపూర్వక ప్రార్థనామాత్రస్యైవ ద్వయగతక్రియాభిప్రేతత్వోక్తేః, స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానాదిష్వపి నవిశ్వాసాతిరిక్తాధ్యవసాయఉచ్యత ఇతిభ్రమితవ్యమ్. తత్త్వదీపే ఉత్తరఖణ్డస్య సమర్పణప్రతిపాదకతయా పూర్వఖణ్డస్యచవరణప్రతిపాదకతయావ్యాఖ్యానే ప్రపద్యఇత్యస్యప్రార్థనామాత్రపరత్వాభిధాయక స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానాదిషుసమర్పణస్య అన్యత్రాప్రతిపాదనేన తస్యాపివివక్షితత్వావశ్యమ్భావాత్. కృష్ణపాదైశ్చ "మహావిశ్వాసపూర్వకః ప్రార్థనాగర్భోధ్యవసాయఉచ్యతే" ఇతి విశ్వాసాతిరిక్తస్యాధ్యవసాయస్యోక్తత్వాత్;

నచపూర్వోక్తవ్యుత్పత్తిబలేన విశ్వాసస్యాపి ద్వితీయవాక్య ఏవప్రతీతేఃపౌనరుక్త్యసఙ్గతిః. విశ్వాసస్యబోధావిషయత్వపక్షే తద్బోధనాద్వైవపునరుక్తేః. అన్యథాపి, "తజ్ఞమెత్తుపన్ఱుకైయుమ్" ఇత్యత్ర ఇతిశబ్దప్రయోగేణపూర్వోక్త వ్యుత్పత్త్యనవతారాత్. ఆకారప్రవర్తకాధ్యవసాయః; "పన్ఱుకై"ఇతిశబ్దస్వారస్యాత్ ప్రార్థనాచలభ్యతఇతి నతయోరలాభప్రసఙ్గః. ఆకిఞ్చన్యవిషయకత్వన్తు అధ్యవసాయస్య ప్రమాణాన్తరసిద్ధమ్.

యదిపునస్త్యాగః - ఉపాయాన్తరాణిమత్స్వరూపవిరుద్ధాని దుష్కరాణిచేత్యాకారకజ్ఞానవిశేషః. కార్పణ్యాపరపర్యాయభూతాపూర్వోక్తదిశా ఉపాయాన్తరవిషయకప్రవృత్త్యనర్హత్వబుద్ధిః. తదాప్రథమవాక్యేనైవకార్పణ్యాలాభః; భరన్యాసస్యతు ఉపాయాన్తరశూన్యత్వవిషయకత్వమేవ నియతమితి, "కార్పణ్యేనాప్యుపాయానాంవినివృత్తిరిహేరితా" ఇతికార్పణ్యస్య ఉపాయాన్తరనివృత్తావినియోగః ప్రదర్శితః.

పేక్షణముక్త్యతిరిక్తయమ్,

అత ఏవ "ప్రపద్యే" ఇత్యత్ర ఆకిఞ్చన్యప్రతిసన్ధానపూర్వకః ప్రార్థనాగర్భో ఽధ్యవసాయ ఉచ్యత ఇత్యుక్తవన్తః కృష్ణపాదైః ప్రపద్యే ఇత్యస్య వ్యాఖ్యానే ఆకిఞ్చన్యానుసన్ధానపూర్వకత్వం పరిత్యక్తమ్. తస్యానన్యగతిత్వేనాభిహితత్వాత్; ఆకిఞ్చన్యస్య ప్రతిసన్ధానరూపత్వాదనన్యగతిత్వేన విధీయత ఇతి సూచయితుం రహస్యత్రయసారేఽప్యుక్తః.

ఇదమాగస్తుతి శేషః, "యత్త్వాగసః స్యాత్ | తత్రాపి ప్రవృత్తిర్యాత్త్వదాజ్ఞాపాలనస్తుతత్" ఇత్యాదినాపి ద్వయస్య ప్రవృత్తేరాజ్ఞాపాలనత్వాదినోపపత్తిదర్శనాత్; "అత్యన్తానుకూలశేషా" ఇతి బుద్ధ్యనన్తరేణ శేషాం శేషిత్వార్థం ప్రాప్తిబలాత్ స్వరూపానురూపత్వ విషయకత్వమపి స్వరూపస్య స్వీక్రియత ఇతి; శేషముక్తం ప్రపద్యేనాః.

అపి వా, "సేతుబన్ధస్తు నిష్ఫల ముక్త్యతిరిక్తయమ్" ఇతి ప్రవృత్తిపూర్వకాలీనస్తుత్యాదివ్యుత్పత్తియోగ్యవిశ్వాసఉచ్యతే. కిన్తు స్వీకృతోపాయస్య "మామేకం" ఇత్యేతదర్థానుష్ఠానే. స్వత ప్రపత్తి వ్యాఖ్యానేఽపి తతః పరం కిఞ్చిత్ కర్తవ్యమస్తి ఫలసిద్ధావితి నిశ్చిత్య స్తైర్యమితి యోజనీయమ్. ప్రాప్తివిరోధ్యభావాయాం కిన్తు శేషత్వ ఇత్యుక్తమ్. ఏతాదృశవిశ్వాసస్య "అనన్య" ఇతి కర్తవ్యానుసన్ధానజన్యత్వమితి తత్ప్రతిపాదక చరమశ్లోకార్థానుసన్ధానమావశ్యకమ్.

ఏవంభూతనిష్ఠాయాం అధికారిత్వే నిశ్చితే విశ్వాసపూర్వకప్రార్థనాధ్యవసాయో ఉక్తః. అనన్యఫలత్వసిద్ధ్యర్థం అనన్యప్రయోజనత్వాదీనాం (పేక్షణముక్త్యతిరిక్తయమిత్యాదినా). ప్రాప్యత్వం తత్ఫలం నిశ్చయానుసన్ధానేన ; అన్యత్ర ప్రయోజనాపేక్షాయామ అపి ప్రయోజనాన్తరాపేక్షాసహిత ప్రపత్తి ... న స్యాదితి, "అ

థోపాయప్రసక్తశ్చభుక్త్వాభోగాననామయాన్ । అన్తేవిరక్తిమాసాద్యవిశతేవైష్ణవంపదమ్" ఇత్యుక్తరీత్యాఫలవిళమ్బస్స్యాదితిభావః.

అథవా, ఉపాయాధికారిప్రాప్తిప్రయోజికాప్రాప్యత్వరా; తద్వతోహి తద్విరోధినిసంసారేనవస్థానమ్ - "తే ప్రాణాః మిత్రాణి ధనానినాథపుత్రాశ్చదారాఃపశవోగృహాశ్చ । త్వత్పాదపద్మప్రవణాత్మవృత్తేర్భవన్తిసర్వేప్రతికూలరూపాః" ఇత్యుక్తదిశాఽసహ్యంభవతీతి, ననువర్తమానదేహానుభావ్యాంశమపిస్వీకరోతీత్యార్తస్సన్ప్రపద్యతే; తతశ్చ-"ఆర్తానామాశుఫలదా" ఇత్యాశుఫలంభవతి, నాస్య క్లేశపా దయమ్.

అత్ర"విశ్వాసఉపాయాధికారః; ప్రాప్యత్వరాఉపేయాధికారః" ఇతి వరవరమునిభిర్వ్యాఖ్యాతమ్. ఉపాయాధికారిత్వం విశ్వాసస్య పూర్వభావినోఽత్రప్రతిపాదనే ఉపాయాధికారత్వంతస్యచవ్యాపినస్తు ఉపాయనిష్ఠాప్రకాశకత్వమ్; ఉక్తఞ్చరహస్యత్రయసారే, "మృత్యుసంసారహేతుభూతభయహేతుషుసత్స్వపి "ప్రాయేణాకృతకృత్యత్వాన్మృత్యోరుద్విజతే జనః"ఇత్యుక్తరీత్యాశరీరానన్తరం కింభవిష్యతీతి శఙ్కావిరహేణ అభిమతానస్త్యాప్రీతతా, "గజంవావీక్ష్య" ఇతిన్యాయేనతరతమభావాపన్నవిరోధిదర్శనేపి రక్షకావశ్యమ్భావకృతఫలావశ్యమ్భావాధ్యవసాయాధీనచిత్తస్వాస్థ్యమ్, అనన్తేశాస్త్రి ప్రారబ్ధగానాం గుణస్వాయత్తరాహిత్యమ్, శక్తిస్సబ్యులాభమితి "ఇష్టప్రాప్త్యనిష్టనివృత్తీతదధీనఏవోచితే" ఇతినిశ్చయశ్చఉపాయనిష్ఠాప్రకాశకః; ఇతి స్వాతన్త్ర్యచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేచోక్తమ్-విశ్వాసానిష్ఠావతాం నిష్ఠాప్రకాశకః కాలక్షేపహేతుశ్చేతి.

ఉపేయాధికారత్వఞ్చ తదవిళమ్బప్రయోజకత్వం నియతతదవ్యవహిత పూర్వభావిత్వంవా. ప్రాప్యత్వరాముత్పాద్యైవ భగవాం

స్వాతన్త్ర్యం ప్రాప్యం భోగ్యతాసిద్ధయే తదాశ్రిత్యాభ్యుపగమాత్; ఉపేయ నిష్ఠాప్రకాశకత్వం వా. “ఉత్పత్తిస్థితినాశానాం స్థితౌ చిన్త్యాకుత స్తవ। యథోత్పత్తిర్వినాశస్థితిస్తద్వద్వ్యవస్థితి ॥ అనేక్షమానమానీనం శ్రీః కశ్చిదుపతిష్ఠతి । తామిమాం కర్మసత్రత్యాక్షేత్రప్రాప్తమధిగచ్ఛతి” ఇత్యుక్తరీత్యా కర్మాధీనాయాం దేహయాత్రాయాముపేక్షా, స్వ రేపణా త్యే, ఉత్పత్తస్య పినేతిన్యాయేన, భగవత్సఙ్కల్పమూలత్వేన సకిఞ్చిత్సి ధ్యతీతి న్యాయేన, “ అప్రయత్నాగతా స్సేవ్యా గృహస్థైర్విషయాస్స దా । ప్రయత్నేనాపి ధర్మ్యం యమోఘోగం యద్వృత్త్యా । ప్రత్యాదిన కాల్యేషమనుస్థానముపాసదా” ఇత్యాదిరీత్యా శాస్త్రావిరుద్ధేషువిష యేషు స్వతః ప్రాప్తేషు ప్రారబ్ధవశేన కిఞ్చిదనుభావ్యం సత్యతి బుద్ధ్యా అనిరోధనమ్, ప్రాప్త్యా స్తవకాలోపాదానాత్, “తదేవాద్యత్రరోగం తదగ్రే ఽమృతోపమమ్ । పరిణామే విషమివ తత్సుఖం రాజసం స్మృతమ్” ఇతి న్యాయేనప్రాప్తభోగరాహిత్యం, స్వరూపానురూప పరమప్రాప్యకైఙ్కర్యరుచిః, స్తోత్రశ్రీసూక్తాద్యుక్తరీత్యా వా కదేశత్యాగేన హేతుప్రాప్యత్వారాచ-పురుషార్థనిష్ఠాప్రకాశకాః ఇతి తాత్పర్యమ్.

అత్ర అనిరోధనాద్యుక్త్యర్థమేవ యాం, తే ప్రాప్తస్తాద్యవస్థాయాం దత్వానాదిపన్నరూపనాశేన్వయమన్వానానాం నిరోధనస్యవనిష్ఠాప్రకా శకత్వాత్; ఏవఞ్చ, “వృణుమ్బుజ్ఞాన” ఇత్యాదేస్సర్వస్య ఉపాయస్వీ కారానన్తరభావినిష్ఠాప్రకాశకపరతయా వ్యాఖ్యాతుం శక్యత్వేపి, “ప ర్యస్తాఙ్గ యుగ” ఇతిపదస్య ప్రాధాన్యేనాపి ఏవమేవ స్యాత్, ప్రాప్త తదానుష్ఠానమ్.

అథవా “పిబ న్రుమ్ఖ” ఇత్యస్యోపాయాధికారః. సహి సర్వథా అశక్తానామకిఞ్చనస్తి; సుకరాణాం నామస్మరణాదీనాం కస్యయోగా

ఇరుక్కుమ్‌నాళ్ ఉకన్దరుళిననిలఙ్గళిలే ప్రవణనాయ్,
గుణానుభకైఙ్కర్యఙ్గళిలే పాఙ్గుతుపోక్కాకైయుమ్,

న్తర్గతానామనేకేషాంసమ్భవాత్, తత్రజన్మాన్తరసహస్రేష్వతిఫలస్య అత్యన్తవిళమ్బితత్వజ్ఞానాత్, భక్త్యాచసాక్షాదశక్తేః, భగవన్తంపరిగృహ్ణాతీతి తత్రప్రావణ్యత్వరాఅపేక్షితేతి ; స్వరూపానుచితత్వజ్ఞానేపి కస్యచిద్భక్తిత్యాగసమ్భవాత్ ; సాక్షాత్సాధనాశక్తేర్దీర్ఘకాలసేవనీయాజ్ఞాద్యనుష్ఠానవిషయతన్ద్రీమూర్చ్ఛాఅశక్తిశబ్దార్థత్వస్య, "ఆలస్యాదల్పశక్తేశ్చ"ఇతి వచనమనుసృత్యనిక్షేపరక్షోక్తదిశావక్తుంశక్యత్వాచ్చ, నేయంయోజనాఆచార్యైరుక్తా.

ఆద్యఫలాయాపేక్షితాన్యాహ (ఉకన్దరుళినవితి);రక్ష్యవస్తులాభహేతుతయాభగవతః పరమపదాదప్యత్యాదరవిషయీభూతశ్రీరఙ్గవృషాద్రిప్రభృతయోదివ్యదేశాఇతి సూరిసూక్తిషుతత్రతత్రస్పష్టమ్. ఉక్తఞ్చ శ్రుతప్రకాశికాయామ్ ;-"పుణ్యక్షేత్రాదిషుభగవతః ప్రీతిః స్వస్మిన్ప్రీతిమత్పురుషవరణార్థా" ఇతి. తత్ప్రావణ్యపూర్వకగుణానుభవజనితప్రీతికారితకైఙ్కర్యనిష్ఠతాచఇహైవఫలహేతుః.

అవధారణబలేన ప్రాతికూల్యవర్జనమప్యర్థసిద్ధమ్. అత్రచావిశేషేణగుణశబ్దప్రయోగాత్ సౌన్దర్యాదివిగ్రహగుణానాం సౌశీల్యాద్యాత్మగుణానాఞ్చలాభః. యస్యహిభగవతిప్రీతి ర్నాస్తి;నాసౌవైష్ణవః. ప్రీతిశ్చనసాధనత్వేన ; కిన్తుస్వరసతయా; సాధనత్వేనతుప్రీతౌదుఃఖనివృత్తీచ్ఛురేవాసౌ; కైవల్యార్థీ కేవలంభగవల్లాభార్థీతివఞ్చయతి.

"తేభక్తావాసుదేవస్య నామకర్మాదికీర్తనే । ముఞ్చన్త్యశ్రూణిసంహర్షాద్యేతుహృష్టతనూరుహాః ॥ కీర్తితేతుహరౌనిత్యంరోమాఞ్చోయస్యజాయతే । స్నేహేనకమ్పస్స్వేదోవాతథాక్ష్ణోర్జలబిన్దవః ।

ఇప్పడియిరుక్కుమ్ శ్రీవైష్ణవర్కళ్ క్కే ప్రమాణిక్కు
ఉపకరిక్కైయుమ్,

విష్ణుభక్తిసమాయుక్తాన్ శ్రౌతస్మార్తప్రవర్తకాన్ । ప్రీతో భవతి యో దృష్ట్వా వైష్ణవోసౌ ప్రకీర్తితః" ఇతి. "యదా చ కీర్త్యసే న్యసంతదా కిముత దర్శనే । అస్మిన్స్థితే మానవతయా ద్రష్టవ్యా భక్తిసానసీః ॥" అత్ర భూతా నుమాల్యదాస మాజ్ఞాపకిపాలనమన్వయవస్థేయమ్. తదభావేపి రాజవల్లభన్యాయేన భగవదభిమతత్వోక్తేః.

విష్ణుభక్తిసమాయుక్తాన్ ఇత్యేతద్వచనం హృది నిధాయాహ (ఇప్పడియిరుక్కుమితి). "విష్ణుభక్తముదాయాన్తం యో దృష్ట్వా సుముఖః ప్రియః । ప్రణామాదిభిరభ్యర్చేత్ వాసుదేవం యథా తథా । స వై భక్త ఇతి జ్ఞేయః స్సన్నాతిజగత్త్రియః" ఇతి పాద్యవ్యస్యతే. ఏతేన బ్రాహ్మణాదిపదానాం ప్రతిపాల్యత్వమపి సూచితమ్. మహాభాగవతసర్వప్రవృత్తి మపి ప్రతిబద్ధమలమితి, ఉక్తవిశేషణోత్తరాయ పృథగుక్తిః.

"ఇప్పడియిరుక్కుమ్" ఇత్యుక్త్యా వర్ణాశ్రమ... వ్యాఖ్యానా దరణీయతా సూచితా. "వర్ణాశ్రమం భాగవతస్య నేయం విపాదంశ్చ పచస్తథా । పితా తేజసా నామాన్యాస్యనియాతి నరకం నరః" "న్యసచ పి మహీపాల విష్ణుభక్తో విశిష్యతే । విష్ణుభక్తివిహీనో యో యతిశ్చ శ్వపచాధమః । మద్భక్తజనవాత్సల్యం పూజాయాం చానుమోదనమ్ । మత్కథా శ్రవణే భక్తిః స్వరనేత్రాఙ్గవిక్రియా । మమానుస్మరణం నిత్యం యచ్చ మాం నోపజీవతి । భక్తిరష్టవిధా హ్యేషా యస్మిన్ మ్లేచ్ఛేపి వర్తతే । స విప్రేన్ద్రో మునిః శ్రీమాన్ స యతిస్స చ పణ్డితః । తస్మై దేయం తతో గ్రాహ్యం స చ పూజ్యో యథా హ్యహమ్ । అపార్థకం ప్రభాష్యన్తే శూద్రా భాగవతా ఇతి । న శూద్రా భాగవతాః విప్రా భాగవతాస్స్మృతాః । న

తిరుమన్త్రిత్తిలుమ్ ద్వయత్తిలుమ్ నియతనాక్కైయుమ్,

ర్వవర్ణేషు తేశూద్రా యే హ్యభక్తా జనార్దనే । వైష్ణవానాం విశేషోఽస్తి విష్ణోరాయతనం మహత్ । జఙ్గమశ్రీవిమానాని హృదయాని మనీషిణామ్ । యః పశ్యతి శుభాచారం వైష్ణవం వీతకల్మషమ్ । యస్మిన్కస్మిన్కులే జాతం దణ్డవత్ప్రణమేద్భువి । "ప్రణమేద్దణ్డవద్భువి" ఇతి పాఠః; "మద్భక్తం శ్వపచం వాపి నిన్దాం కుర్వన్తి యే నరాః । పద్మకోటిశతేనాపి న క్షమామి కదాచన" "మద్భక్తస్యాకృతజ్ఞస్య మోహాన్నిన్దాం కరోతి యః । సహత్క్రియావరో వాపి సర్వజ్ఞోఽపి నరాధమః । చణ్డాలమపి మద్భక్తం నావమన్యేత బుద్ధిమాన్ । అవమత్య పతత్యేవ రౌరవే నరకే నరః । అవైష్ణవనమస్కారాదవమానాచ్చ కేశవే । వైష్ణవే పరివాదాచ్చ పతత్యేవ న సంశయః । యతినిన్దాపరో నిత్యం వైష్ణవానవమత్య తు । అధ్యాత్మవిముఖస్నాస్తు బిసస్తైన్యం కరోతి యః । వాలాగ్రమపి మద్భక్తే కుర్యాద్ద్రోహమతిం పునాన్ । కల్పకోటిశతం ప్రాప్య నైవ మామను పితోషయేత్" ఇత్యాదీని ప్రమాణాన్యనుసన్ధేయాని.

ఏతదర్థం చ, అనన్యభోగత్వ భాగవతశేషత్వ జ్ఞాపకమూలమన్త్రస్థ తృతీయమధ్యమపదజ్ఞానమావశ్యకమితి భావః.

స్వరూపయాథాత్మ్యపరాణాం శరణాగతికరణీభూతానాం చ మన్త్రాన్తరాణాం సత్త్వేఽప్యనియమతో నయోజ్ఞాతవ్యత్వమితి శఙ్కాం నిరాచష్టే (తిరుమన్త్రిత్తిలుమితి). "అనన్యమనసశ్చైవ మూలమన్త్రం సమాశ్రితాః । దృష్ట్వైవ వైష్ణవాన్ప్రాప్తాన్ప్రణమన్తి రమన్తి చ" ఇతి "ప్రసాదాదీని సర్వాణి వైష్ణవైర్మనసా సదా । ధ్యానేన తు ద్వయస్యైవ భుక్త్వా నిమహామునే । ద్వయం ద్వాదశవారం చ స్నానే పానే చ తర్పణే కృత్వా నిత్యం జపం కుర్యాద్వైష్ణవో మన్త్రవిత్తమః । శ్రుతవాన్వా

కులీనో వా తపస్వీ వా పరాశర । ద్వయాధికారీ నో చేత్తం దూరతః పరివర్జయేత్" ఇత్యాదిభిర్మూలమన్త్రద్వయయోరాద్యస్యైవావశ్యజ్ఞాతవ్యత్వం ప్రతీయత ఇతి భావః.

అత్ర నైయత్యం విరుద్ధార్థమన్త్రాణాం స్వరూపతస్త్యాగః ; అవిరుద్ధార్థేష్వతుల్యబుద్ధివిరహః ; అష్టాక్షరస్య పూర్వత్వాదిభిరాధిక్యం ప్రాగుక్తమ్; ద్వయస్య ప్రభావః పరాశరాయ నారదేనోక్తః; "మన్త్రాణాం పరమో మన్త్రో గుహ్యానాం గుహ్యముత్తమమ్ । రహస్యానాం రహస్యం చ సద్యస్సంసారతారణమ్ । సర్వసంశయఛేత్తా చ సర్వకల్మషనాశనః । శరణాగతమన్త్రస్తు సర్వసస్పచ్ఛభావనః'' ఇతి. "అతిపాపప్రసక్తోపి స్త్రీబాలవృద్ధాదినాపి ద్వయానుష్ఠానమాత్రేణ నరశ్శీఘ్రం సగచ్ఛేత్" ఇత్యాదివచనాని విస్తరభయాన్న లిఖ్యన్తే; తత్త్వదీపే ద్రష్టవ్యాని;

తస్యైవ మస్య హీమస స్యా స్య సుఘోరం తపస్తప్త్వా సర్వమన్త్రసారం ముక్తిప్రదం మన్త్రం లబ్ధవతి, "అన్త్రికే కేనసుమార్గేణ వేదసారేణ భక్తిమాన్ । ద్వయేన ప్రాప్నుయాత్ప్రత్యగాత్మా వ్యక్తః పరమం పదమ్ । తస్మిన్ ద్వయే భక్తిశ్రద్ధాం యాత్విత "మునిపుఙ్గవ" ఇత్యుక్తమ్ ; తస్మైచ భగవతా, "మామేకం శరణం యాయాన్ముక్తిం భక్తియుక్తో నరోత్తమః । ద్వయేన సహ మన్త్రేణ మన్త్రయోగాత్ సర్వదా । దుర్వృత్తో వా సువృత్తో వా మూర్ఖః పణ్డితఏవ వా । మల్లోకమచిరాల్లబ్ధ్వా మత్సాయుజ్యం సగచ్ఛతి" ఇత్యుక్త్వా, "విష్ణులోకే, అనన్తపురమయాల క్ష్మీశద్వయముపదిష్టమ్, తత్ప్రకాశాత్ త్వం లభస్వ" ఇత్యుక్తమ్; లక్ష్మ్యా చ "వేదామృతమహోదధేస్సారిణా ద్వయముద్ధృతమ్ । తద్ద్వయం శ్రృణు వత్సాద్య మిసదో ముక్తిప్రదం శుభమ్" ఇత్యుపక్రమ్యోపదిష్టమ్.

సాత్యకితన్త్రేచ, "అధీతాబహవోమన్త్రాశ్శ్రీమదష్టాక్షరాదికాః।" ఇత్యుపక్రమ్య "తస్మాత్సకృత్కృతేనైవకర్మణా యేనమానవః। సకృజ్జప్తేనమన్త్రేణకృతకృత్యస్సుఖీభవేత్ । తద్బ్రూహికర్మతన్మన్త్రం దయార్ద్రహృదయోహ్యసి" ఇతిబ్రహ్మణాపృష్టేనభగవతా, "సత్యముక్తాన్యశక్యానికర్మాణికమలాసన" ఇత్యారభ్య సకృదుచ్చారణానుష్ఠానాభ్యాం ముక్తిసాధనయోర్మన్త్రకర్మణోస్సద్భావముక్త్వా, "కిన్తుతస్యచమన్త్రస్యకర్మణఃకమలాసన। సలభ్యతేధికారీవాశ్రోతుకామోథవాసరః। త్వన్తుమద్భాగ్యసంయోగాదేతత్కర్మాభివాఞ్ఛసి। బ్రవీమిసర్వకర్మభ్యోగరీయోమన్త్రమేవచ। ప్రథమంశృణుమన్త్రాణాం మన్త్రరాజమనుత్తమమ్। సర్వమన్త్రఫలాన్యస్య విజ్ఞానేసభవన్తినై। ఏతన్మన్త్రమవిజ్ఞాయయోనరోమామభీప్సతి। బాహుభ్యాంసాగరం తర్తుమలబ్ధ్వాప్లవమిచ్ఛతి। తస్మాద్యోమామభీప్సేతయోవాసుఖితుమిచ్ఛతి। మన్త్రరాజమిమంవిద్యాద్గురోర్వచనపూర్వకమ్। నానుకూల్యంననక్షత్రం నతీర్థాదినిషేవణమ్। నపునశ్చరణంనిత్యంజపంవాపేక్షతేహ్యయమ్" ఇత్యుక్తమితిప్రదర్శితమ్.

ద్వయశబ్దశ్చాత్ర- ఉపాయోపేయరూపార్థద్వయప్రతిపాదకత్వాత్; అతిప్రసఙ్గోరూఢ్యాపరిహార్యః; తత్సిద్ధిశ్చ - "సర్వేషామేవమన్త్రాణాం మన్త్రరత్నంద్వయాహ్వయమ్। మన్త్రరత్నంద్వయం న్యాసఃప్రపత్తిశ్శరణాగతిః। నామానిమన్త్రరత్నస్యపర్యాయాణినిబోధయ" ఇత్యాదివచనేభ్యః వరణసమర్పణరూపార్థద్వయ ప్రతిపాదకత్వాదితితత్త్వదీపానుయాయినః;

యద్యపి, "ఓమిత్యేకాక్షరంమన్త్రమేతంగూఢార్థముచ్యతే। ప్రకాశార్థంద్వయోరేకమక్షరైఃపఞ్చవింశకైః। తస్మాన్మన్త్రద్వయం బ్రహ్మన్ షట్త్రింశత్యక్షరంవిదుః। తస్యవిష్ణోఃప్రసాదేనమయాలబ్ధంద్వ

యం విభో। మన్త్రద్వయస్య మాహాత్మ్యం కల్పకోటిశతైరపి। నాహం వక్ష్యామి దేవేశ కింపునస్త్వాదృశైరపి। ప్రణవం మన్త్రరత్నం చ మన్త్రద్వయముదాహృతమ్। ఓమిత్యేకాక్షరం మన్త్రం గూఢార్థం ప్రణవస్తథా। ప్రణవస్య ప్రకాశార్థం మన్త్రరత్నముదాహృతమ్। ప్రణవం ప్రణవార్థత్వం మన్త్రద్వయముదాహృతమ్।" ఇత్యాదిభిః ప్రణవసహకారేణ మన్త్రరత్నస్య ద్వయత్వం ప్రతీయతే ; తథాపి ప్రణవసహితస్య నమఃపదాద్యష్టాక్షరఖణ్డస్య త్రైవర్ణికవిషయస్యైవ, "స్త్రీశూద్రాపిసతాం చైవ సమన్త్రం ప్రణవవర్జితమ్। నమోన్తం మన్త్రరత్నం చ జపేయుర్ద్వయవాన్సదా। ఋష్యాదీంశ్చ కరన్యాసమఙ్గన్యాసఞ్చ వర్జయేత్। నాతినామ్న్యుపలోపాదిగురువన్దనపూర్వకమ్। స్త్రీణాం చ సర్వవర్ణానాం పురుషాణాం తథాపి చ। ఏవం జ్ఞాత్వా ద్విజశ్రేష్ఠో ద్వయం నిత్యమతన్ద్రితః। శ్రీమన్నారాయణం ధ్యాత్వా జపేత్తం పురుషోత్తమమ్" ఇతి ప్రణవవిహీనస్య నారాయణకారస్య నమోన్తస్యాపి ద్వయశబ్దాభిధేయత్వదర్శనాత్, మన్త్రరత్నమాత్రే బహుశో ద్వయశబ్దప్రయోగస్యోదాహృతత్వాత్, "బుధ్యస్వైవం ద్వయం బ్రహ్మన్నామ్నా మే మహానస్య మానసః" ఇతి — తావన్మాత్రస్య సాత్త్వికతన్త్రే ద్వయత్వవచనాచ్చ మన్త్రద్వయోక్తౌ ప్రణవపరిగ్రహేపి, కేవలద్వయశబ్దప్రయోగే వాక్యద్వయరూపమన్త్రరత్నపరిగ్రహ ఉపపద్యత ఏవేతి బోధ్యమ్.

న చ మన్త్రరత్నస్యాపి కఠవల్ల్యాద్యుక్తస్య వైదికత్వాత్, సర్వాధికారత్వాసమ్భవః ; తత్ర విభక్తస్య సహితం వాక్యద్వయం పఠిత్వా, "సత్యాత్తద్ద్వయమ్, సకృదుచ్చారో ధనవత్" ఇతి సంహితోచ్చారణస్య నిహితత్వాత్ ; ప్రశ్నసంహితాదిషు వర్ణోద్ధారకరణేన స్మృతిమూలతా ప్రతిమన్త్రత్వాభ్యుపగమాత్ ;

ఆచార్యప్రేమమ్ కనత్తిరుక్కైయుమ్,

నచసర్వాధికారత్వే, "నలభ్యతేధికారీవా" ఇతివచనవిరోధః; శ్రద్ధాధికారస్యాలభ్యేపివిశ్వాసదార్ఢ్యేనార్థాధికారిదౌర్లభ్యపరత్వాత్; తస్యపూర్వాచార్యాద్వయే అర్థవచ్ఛబ్దమప్యపిదధతే; తన్మూలసుఖకారిదుర్లభత్వమితిరమ్యజామాతృదేవైర్వ్యాఖ్యాతత్వాత్; కారిదుర్లభత్వమితిరమ్యజామాతృదేవైర్వ్యాక్తేరపీదమేవమూలం;

అతఏవహి, పాద్మే; — "బ్రాహ్మణాఃక్షత్రియావైశ్యాస్స్త్రియశ్శూద్రాస్తథేతరే । తస్యాధికారిణస్సర్వే" ఇతి సర్వాధికారితాముక్త్వా, "మమభక్తాస్తుతేయది । అనన్యశరణానాశ్చ" ఇత్యభిధాయ "వక్తవ్యంమన్త్రముత్తమమ్।" ఇత్యన్తేననియతాధికారత్వమావిష్కృతమ్; అతోనిరతిశయప్రభావతయా పాద్మాదిసిద్ధస్యాస్యానమన్త్రస్య తౌల్యప్రసక్తిః;

(౧) "యేనకేనాపిప్రకారేణద్వయవక్తాత్వమ్" "ద్వయమర్థానుసన్ధానేనసహాసదైవంవక్తా" "ద్వయైకనిష్ఠోభూయాః" ఇత్యాద్యాచార్యసూక్తయః, ద్రమిడోపనిషత్సూత్రగద్యాదీనాం ద్వయవ్యాఖ్యానతయా ప్రవృత్తిశ్చాతిశయ విశేషమస్యజ్ఞాపయన్తీతి.

కేచిత్తు, ద్వయశబ్దేనాత్రమన్త్రేతర రహస్యద్వయముచ్యత ఇత్యాహుః; ద్వయప్రకరణేగురూపసత్త్యాదేరనుక్త్యానాస్యరహస్యత్వమితిశఙ్కాంవారయితుమాహ (ఆచార్యప్రేమమ్...). "మన్త్రరాజమిమంవిద్యాద్గురువన్దనపూర్వకమ్ । గురురేవపరఃకామో గురురేవపరాగతిః।గురురేవపరావిద్యా గురురేవపరాయణమ్ । సమస్తస్య గురుందీర్ఘప్రణామైస్త్రిభిరాదితః । తత్పాదాగ్రహ్యమూర్ధ్నా చ స్వనిధాయవినయాన్వితః । గృహ్ణీయాన్మన్త్రరాజానంమానంగచ్ఛేద్దినం

పరః॥" ఇతిమన్త్రస్యశేషోక్తం గుహ్యోపనిషత్పాదకం ప్రపత్తిమన్త్ర త్వసామాన్యాత్, "యద్వృద్ధ్యయోనిర్మన్త్రః" ఇతిగుహ్యోపదేశ రాహిత్యమన్త్రస్య నిష్ఫలత్వోక్తేః— పేటికామాత్రమిత్యాహురితిహాసస్య ప్రోయసాశ్చ; విశేషతోఽస్యమన్త్రస్యార్థప్రకాశకో "గురుః" ఇత్యా దిశ్రూయత ఇతితత్త్వదీపః పాద్మే, "యస్తుమన్త్రద్వయాసన్యాసధార్థ సమయత్నస్సనః। ఆచార్యస్యత్వవిజ్ఞేయోఽర్థసంబన్ధవిమానః॥" ఇతిమ హోపదేష్టారమాచార్యత్వాభిధానాత్ ; తత్రైవ "మన్త్రవ్యాఖ్యాతృ" త్వో పదేష్ట్రా సహ మన్త్రసామాన్యమిత్యర్థః.

అథవా, ఆచార్యరుచిపరిగృహీతత్వాదస్యత్రాకారాదిత్రయ అనన్యార్హత్వప్రశంసయితుమాహ (ఆచార్యేతి). అథవా, ఆచార్యస్య ప్రామాణ్యప్రతిపత్తౌ రహస్యానాదేయతా తన్నాశాదితి యత్రోపదిశ్యమాన స్య ప్రపత్తిమన్త్రప్రశంసాపరత్వం ప్రదర్శయితుమాహ (ఆచార్యేతి). తస్య సర్వేషాంమన్త్రాణాంమన్త్రరత్నత్వబుద్ధిరపి తదుపదేష్టుశ్చాచార్య స్యాచార్యత్వబుద్ధిర్యోగక్షేమమ; శ్రీమద్వామనపురాణే—"యస్యదేవే" ఇత్యుక్తప్రకారఇతి.

అత్ర, "మన్త్రేనాథంగురుంమన్త్రంసమస్తంనానుభావయేత్ । నశ్యన్త్యాగ్యాస్వర్గలాభస్సర్వాధారపరంసుఖమ్ । సగురోరవశాన్నిత్యా ససంసారాత్ప్రతిద్రుతః॥" "నారాయణోఽపి దేవః ప్రత్యక్షమస్యమ యాంతమ్॥" "ఆచార్యస్యహితస్నానాద్వ్యవహారసంశయః ।" "ఆచార్యస్యప్రసాదేనమమసర్వమభీప్సితమ్। ప్రాప్నుయామీతివిశ్వా సోయస్యాస్తిసఃసుఖీభవేత్।" "యస్యదేవగురుర్నాయస్య" ఇత్యాదీని ప్రమాణాన్యనుసన్ధేయాని ;

ఉక్తఞ్చాచార్యైః :—"అజ్ఞానధ్వాన్తరోధాదఘపరిహరణా దాత్మసామ్యావహత్వాజ్జన్మప్రధ్వంసిజన్మప్రదగరిమతయా [illegible]

ఆచార్యన్ పక్కలిలుమ్ ఎమ్బెరుమాన్ పక్కలిలుమ్
కృతజ్ఞనాయ్ప్పోదుకైయుమ్

ప్రభావాత్ । నిష్కృత్యాహ నృశంస్యాన్నియతరసతయా నిత్యశేషిత్వయోగాదాచార్యస్సద్భిరప్రత్యుపకరణధియా దేవవత్స్యాదుపాస్యః" ఇతి; అజ్ఞాననిరోధకత్వంభగవతః;—"అజ్ఞానజంతమః నాశయామి" ఇతిగీతమ్; "గుశబ్దస్త్వన్ధకారస్స్యాద్రుశబ్దస్తన్నిరోధకః" ఇతినామ నిర్వచనముఖేన ఆచార్యస్యాపితదుక్తమ్; "హరిర్హరతిపాపాని" "ఆచార్యవత్తయాముక్తో" ఇత్యుభయోరఘుపరిహర్తృత్వముక్తమ్; భగవాన్ స్వాశ్రితానపహతపాప్మత్వాదినాపరమసామ్యమానయతి; ఆచార్యోఽజ్ఞానభక్త్యాదినా; (జన్మప్రధ్వంసిజన్మ) భగవత్పక్షే స్వయమావిర్భావః;ఆచార్యపక్షే శ్రేష్ఠజన్మ; దివ్యదృష్టిప్రభావే,"యంపశ్యేత్" "సద్దృష్టాః" ఇత్యుభయత్రోక్తిః; "కృపయాపర్యపాలయత్" "ప్రసన్నఃకృపయావదేత్।" ఇత్యుభయోఃకృపాయోగః. నియతరసత్వమాచార్యస్యశిష్యేనిత్యానురాగవత్త్వమ్; "రసోరాగేద్రవే గుణే" ఇతినిఘణ్టుః;భగవతస్తు "రసో వై సః" ఇత్యుక్తం భోగ్యత్వమ్;ఆచార్యార్థాత్మదేహత్వమిత్యాచార్యస్యశేషిత్వముక్తమ్. "బ్రహ్మవిద్యాప్రదానస్య"ఇతివచనమభిప్రేత్య అప్రత్యుపకరణధియేతి. "దేవమివాచార్యముపాసీత" "యథానుజీవినృపతిమ్" "యథాభ[illegible]తమ్" ఇత్యాద్యభిప్రేత్యదేవవదితి.

ఆచార్యప్రేమరహితానాం,[illegible]త్యాజ్యత్వంస్మర్యతే; "ఐహికాముష్మికంసర్వం మమాస్తాతురదోగురుః । ఇత్యేవం యో న మన్యేత త్యక్తవ్యస్తేమనీషిభిః" ఇతి,

నేదమాచార్యప్రేమసాధనమ్, కిన్తు, ఉపకారస్మృతిజనితతయారాగప్రాప్తమిత్యాశయేనాహ (ఆచార్యనితి). "ఆత్మనోహ్యతిని

చస్య యోగిత్వ్యయపదార్థత్వాత్ । స్వరూప[illegible]మాచార్యాం సంస్కరోత్సదా । స్వయం దేహానుకూలా[illegible]విత్తాని చ । కుర్యా ద్రక్షితిష్ఠానిగురోః కర్మాణ్యశేషతః । [illegible]మనుష్యాణామా[illegible] త్యాగుదుమున్వహామ్ । విశేషా[illegible] । ఆచార్యాయ[illegible]దేవ యేత్ । [illegible] । కుర్వీత పరమాం భక్తిం గురౌ [illegible] ౦౩ । త[illegible]నపాదిపతన్నామగురుణా[illegible] । [illegible] తద్వదత్యర్పితాత్మనః । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । అవిధ[illegible] । [illegible]" [illegible].

[illegible] ఆచార్య [illegible]. గురు [illegible]. ఆచార్య[illegible]; "[illegible] । [illegible]" "[illegible] । స్వయ[illegible]" "[illegible] । [illegible] ఆచార్య[illegible]" [illegible]

ఆచార్యలక్షణంన్యాసవింశతావుక్తమ్; "సిద్ధంసత్సంప్రదాయే స్థిరధియమనఘంశ్రోత్రియంబ్రహ్మనిష్ఠంసత్వస్థంసత్యవాచం సమయనియతయాసాధువృత్త్యాసమేతమ్। డమ్భాసూయాదిముక్తంజితవిషయగణందీర్ఘబన్ధుందయాళుంస్ఖాలిత్యేశాసితారం స్వపరహితపరం దేశికం భూష్ణురీప్సేత్" ఇతి. తదుపదేశక్రమశ్చోక్తస్తత్రైవ; "స్వాధీనాశేషసత్తాస్థితియతనఫలంవిద్ధిలక్ష్మీశమేకం ప్రాప్యంనాన్యంప్రతీయాస్స్వచశరణతయాకఞ్చిదన్యంవృణీయాః। ఏతస్మాదేవపుంసాంభయమితరదపిప్రేక్ష్యమోక్షేతదాజ్ఞామిత్యేకాన్తోపదేశః ప్రథమమిహగురోరేకచిత్తేన ధార్యః" ఇతి.

అత్ర, "స్వయమాచరతేయస్మాత్" ఇత్యేతత్, "సమయనియతయాసాధువృత్త్యాసమేతమ్" ఇత్యుక్తమ్; "ఆచారేస్థాపయత్యపి" ఇత్యేతత్-"స్ఖాలిత్యేశాసితారమ్" ఇతి; ఉభయత్ర హేతుస్స్వపరహితపరత్వమ్; పరహితపరత్వేదయాళుత్వమ్; తదవిచ్ఛేదహేతుర్దీర్ఘబన్ధుత్వమ్; నిషిద్ధనివృత్తిరూపాచారే హేతుర్జితవిషయగణత్వమ్; ఏవమన్యేషామపివిశేషాణాం కేషాఞ్చిదుపదేశముఖేన ఆచారస్థాపనే కేషాఞ్చిదనుష్ఠానముఖేన ఆచారవ్యవస్థాపనే యథాయథం సాక్షాత్పరమ్పరయావావినియోగోద్రష్టవ్యః.

మన్త్రేణన్యాసానుష్ఠానప్రకారశ్చ "శ్రీమన్నారాయణస్స్వామీదాసస్త్వమసితస్యవై। పరమాపన్నస్తమేవార్థమనుకూలోవివర్జయన్। ప్రాతికూల్యంసువిస్రబ్ధస్సంప్రార్థ్యశరణంపరమ్। వ్రజతస్యైవచరణౌతత్రైవాత్మానమర్పయ। ఇతిసమ్బోధితస్త్వేవంమన్త్రేణాత్మానమర్పయేత్" ఇతిదర్శితః.

ప్రత్యుపదేశప్రకారశ్చప్రదర్శితః. "నిత్యంవిష్ణుపరంకర్మకురు నిన్ద్యానిమాకృథాః। సదాత్మానంవిబుధ్యస్వ మాకామేషుమనఃకృథాః"

జ్ఞానమున్ విరక్తియుమ్ శాన్తియుముక్తైయ్యవనాయిరుప్పు-మ్
పరమసాత్త్వికనోడే సహవాసమ్పణ్ణుకైయుమ్

భుజస్వానిత్యహాంశ్రేష్ఠంమానంనీరస్యదేవతాః । [illegible]
[illegible] ఉపాస్యత్వేష్టవాన్నిత్యానుసతో "[illegible]"
ఇతి; ఈదృశాచార్యాయత్తత్వాత్ఫలలాభస్య తత్ర[illegible]
[illegible]మితిభావః; ఏతేనతత్ప్రేమవిరహే, "కృతఘ్నినాస్తినిష్కృతిః"
ఇతి నిష్కృత్యభావస్సూచితః.

ఆచార్యప్రాప్తిహేతుసౌహార్దకృతసత్త్వమూ ఈశ్వరోపకార
కారక ఇత్యనుసన్ధేయమిత్యాహ (ఎమ్పెరుమానిత్). ఈశ్వరోపకార
[illegible] ఆచార్యోపకారకత్వజ్ఞానాభిజ్ఞానేతి, ఆచార్యస్య [illegible].
"ఎమ్పెరుమాన్" ఇతి-ఉపకర్తృత్వాయాం హేతురుక్తః. ఆచార్యకృతో
పకారానుసన్ధానే జ్ఞానహానిః; ఈశ్వరకృతోపకారానుసన్ధానే సం
సారావిచ్ఛేదఇత్యుక్తం కృష్ణపాదైః;

యద్యప్యాచార్యోపచారరూప [illegible]
ప్రకరణే నేశ్వరవిష్ణు[illegible]; తథాపి [illegible]
[illegible]చార్యగతగౌరవానుసన్ధానప్రయు[illegible];
తదుపకారానుసన్ధానప్రసఙ్గాదత్రతదుక్తిరిత్యాహు[illegible];

కేచిత్తు, సత్ప్రవృత్తిప్రవృత్తిహేతుభూతానాం, [illegible] తత్త్వాం
సాధకత్వాబుద్ధ్యాచాగ్య్యః ఆచార్యప్రాప్తిహేతుభగవత్కృత[illegible]
[illegible]
[illegible]త్యాహ-ఎమ్పెరుమానిత్యాదినా. అత్రాపి, ఆచార్య [illegible]
[illegible]కార్యమితిజ్ఞాపయితుమాహ-ఎమ్పెరుమానిత్యాదినా.

అథ, ఆచార్యప్రాప్తిహేతుస్వేనానుష్ఠేయం కృత్యత్రయం [illegible]
మాహ (జ్ఞానమమితి). "మద్భక్తస్సహవాసస్సర్వథా" ఇత్యుక్తత్వం,

వైష్ణవాధికారిణ్యవశ్యాపేక్షితమ్.

"వృద్ధానాచారసమ్పన్నాన్ విష్ణుభక్తాన్ దృఢవ్రతాన్ । సతస్సత్త్వేనపరాన్నిత్యం సేవేత సన్నతః । విశిష్టః పరమైకాన్తిజ్ఞానవైరాగ్యభక్తిభిః । తాదృశైరేవ కుర్వీత సహ సఙ్కథనాదికమ్" ఇత్యాదీని ప్రమాణానీహానుసన్ధేయాని;

(శాన్తిః) అహఙ్కారనివృత్తిః; నత్విన్ద్రియనిగ్రహః. విరక్తేరిపృథగుక్తేః; "సత్త్వేనపరాన్" ఇత్యనేనసోక్తా; సాత్త్వికశబ్దః-"సాత్త్వికైస్సహసమ్భాషణమ్" ఇత్యేతత్ప్రత్యభిజ్ఞాపనాయ" ఇతి. "ఈదృశా భువి దుర్లభాః" ఇతిజ్ఞాపనాయ "సారజ్ఞో యది కశ్చిదస్తి భువనే" ఇతివదేకవచననిర్దేశః.

ఏతత్సర్వం వైష్ణవాధికారిణోఽవశ్యాపేక్షితమిత్యత్ర "విష్ణోర్దాస్యైకఫలతా తదేకోపాయతాస్థితిః । తదాజ్ఞాకరణే ప్రీతిస్తత్క[illegible]గుణకీర్తనమ్ । తచ్చిహ్నాఙ్కితదేహత్వం తదీయారాధనే రతిః । తదన్యస్పర్శవైరాగ్యమిన్ద్రియార్థేష్వలోలతా । ఆచార్యాధీనవృత్తిత్వమాచార్యార్థదేహతా । క్రోధలోభమదాలస్యమానలోభవిహీనతా । సత్యశౌచదయాధైర్యక్షాన్తిసన్తోషయుక్తతా। ఇత్యేతైర్లక్షణైర్యుక్తా వైష్ణవా వీతకల్మషాః ॥ సభాజ్యా దర్శనేనైవ నావజ్ఞేయాః కథఞ్చన" ఇత్యాద్యనుసన్ధేయమ్.

(పుఱమ్బుణ్డాన) ఇతి-తదన్యస్పర్శవైరాగ్యోక్తిః; అన్యశబ్దః సాధనాన్తరపరః, రక్షకాన్తరపరో వా; ఇన్ద్రియార్థేష్వితి పృథగుక్తేః; తదేకేతి - ఉపాయవరణస్య, వృత్తోపాయపరిపాలనస్య చోక్త్యా వాక్యద్వయతదర్థకథనమ్. విష్ణోర్దాస్యైకేత్యేకశబ్దేన ప్రయోజనాన్తరవ్యవధానవ్యవచ్ఛేదాత్, ప్రాప్యత్వరోక్తా ; తదాజ్ఞాకరణేత్యాదినోక్తోర్థః "ఇరుక్కుమ్నాళ్" ఇత్యత్రోక్తః; తదీయారాధనమితి-ఇప్పడియిరు

(౨) ఇన్దవధికారిక్కు రహస్యత్రయమనుసన్ధేయమ్,

(3) ఎల్లాంప్రమాణఙ్గళిలుమ్ దేహత్తాలేపేఱన్గిఅతు;

కుక్కు—మిత్యనేనవివృతమ్; ఆచార్యాధీనేతి-ఆచార్యప్రేమ్ణ, తదుపదిష్ట మన్త్రే అత్యన్తాభిరతిశ్చేతిబోధ్యమ్.

నన్వస్త్వేతత్సర్వమవశ్యాపేక్షితమ్; కిమేతావతారహస్యత్రయజ్ఞాతవ్యతాయా ఇత్యాశఙ్క్యాహ (ఇన్దవితి). ఉపయోగప్రకారః ప్రదర్శితః.

అథరహస్యత్రయస్య సకలేతరప్రమాణవ్యావృత్తతాంతస్య పరస్పరపునరుక్తతాంతాత్పర్యభేదేనదర్శయతి (ఎల్లాప్రమాణఙ్గళిలుమితి). కర్మజ్ఞానభక్తిప్రతిపాదకానాంశాస్త్రాణాం విశిష్టదేహసాధ్యసాధనవిశేషబోధకతయా పురుషార్థస్యదేహాధీనత్వంతత్రబోధ్యతే; మన్త్రేతుమధ్యమపదేనమనబోధపూర్వకం తృతీయపదేనపురుషార్థబోధనాత్; స్వీకారపురుషార్థయోస్సాధ్యసాధనభావావగమాత్, స్వీకర్త్రాత్మాధీనత్వమ్; శ్లోకేఏకశబ్దేనతస్యాప్యుపాయతానిషేధాత్, అహంత్వేతి-స్వీకృతభరస్య స్వస్యైవసాధనత్వబోధనాచ్ఛభగవదధీనత్వమ్; ద్వయేతుఉపాయభూతస్యభగవతో లక్ష్మీవైశిష్ట్యబోధనాత్, లక్ష్మ్యధీనత్వమిత్యర్థః, సర్వశబ్దః-మన్త్రానువిధాయిప్రమాణపరః. "కర్మజ్ఞానఇచ్ఛభక్తిశ్చఇతిశాస్త్రస్యపాశ్రయాః। ఉపాయాశ్చాప్యపాయాశ్చశాస్త్రీయానిర్మితామయా।" ఇత్యాదౌభగవదభిరిక్తసాధనబోధకశాస్త్రాణామేవశాస్త్రపదేన వ్యవహారదర్శనాదిహాపితథావ్యవహారః.

నచ. తేషుకర్మాదీనామేవసాధనత్వోక్తేః†రనుక్తోపాయలాభః. "యజ్ఞఃకర్మసముద్భవః। కర్మబ్రహ్మోద్భవంవిద్ధిబ్రహ్మాక్షరసముద్భ

---

† అనుక్తోపాలమ్భః

వమ్" ఇత్యుక్తేః, ఇత్థం హి తత్ర భాషితమ్;—అన్నపానాదినా తృప్తాత్మ రాధిష్ఠితం శరీరం కర్మణే ప్రభవతీతి కర్మసాధనభూతం శరీరమపేక్షితం సముద్భవమితి. "శరీరయాత్రాపి చ తే" ఇత్యత్ర భాష్యమ్; జ్ఞాననిష్ఠోపకారిణో శరీరయాత్రాపి న సేత్స్యతీతి. "ఉషస్తిః కిల చాక్రాయణో బ్రహ్మవిదగ్రేసరః అనశనేన ప్రాణసంశయమాపన్నో బ్రహ్మవిద్యానివృత్తయే ప్రాణానామనవసాదం కాఙ్క్షమాణః" ఇతి చ సర్వాన్నాధికరణభాష్యమ్. అతోఽన్యత్రోపక్రాన్తసాధనస్యాపి యావత్సాధనసమాప్తి తదుపకారకం శరీరం రక్షణీయమితి తత్ర తత్రాభిహితమితి శరీరాధీనతా ఫలస్య బోధ్యత ఇతి సువచమ్. ఇహాప్యుపక్రాన్తే సాధనే నకిఞ్చిత్కర్తవ్యమవశిష్యత ఇతి న ఫలాయ శరీరధారణాపేక్షేతి విశేషః.

ఏతేన, ఆచార్యోపసత్త్యాదేశ్శరీరసాధ్యత్వాదిహాపి శరీరాపేక్షావిశిష్టేతి నిరస్తమ్. ప్రపత్తేః కాయికవ్యాపారత్వాభావాన్న శరీరాపేక్షా; భక్తేరపి తథాత్వేపి తదఙ్గభూతానాం కేషాఞ్చిత్కర్మణాం శరీరసాధ్యత్వాత్తదపేక్షేతి విశేషః. కాయికత్వేఽపి ప్రపత్తేస్సాధనత్వేపి తదభావేపి ఫలసమ్భవాన్నియమతో న శరీరాపేక్షేత్యాశయ ఇత్యన్యే; శరీరగతబ్రాహ్మణ్యాది విశేషస్యాఽనధికారితయా తత్ర సాధనతోక్తా; న త్విహేతి విశేష ఇత్యపరే.

శరీరగతబ్రాహ్మణ్యాదిప్రయుక్తానాం కర్మణాం మోక్షోపయుక్తతాయాస్తత్రాభిధానాదిహ తేషాం కైఙ్కర్యరూపత్వాత్ ఫలార్థత్వానుక్తేర్న విశేష ఇత్యపరే; ఏతదభిప్రాయేణైవ పరహ్యాబాహ్యాల్పదేవైశ్వర్యాణామాత్మగతదేహపారతన్త్ర్య తాత్పర్యమిత్యుక్తమ్; తత్రానుపదమేవ ఆత్మస్వాతన్త్ర్య శాస్త్రబోధ్యత్వముక్తమ్; తత్, "స్వస్వాతన్త్ర్యావబోధస్తు" ఇతి వచనమనుసృత్యేతి బోధ్యమ్.

యద్యపి మన్త్రే సూక్ష్మపరయోజనాయాం నమశ్శబ్దేన పరమా నన్యార్హోపాయతా బోధ్యతే. సూక్ష్మయోజనాయామప్యత్ర పారతన్త్ర్యబోధనాద నన్యశరణత్వలాభః; తథాపి స్థూలయోజనాభిప్రాయకో౽యం గ్రన్థః. పరవరమునివ్యాఖ్యానే స్వప్రవృత్తినివృత్తిశబ్ద స్వీకారపర ఇత్యగ్రిమవాక్య వ్యాఖ్యానపర్యాలోచనయా వ్యక్తమవగమ్యత ఇతి న విరోధః.

అథవా నమః పదేన సూక్ష్మయోజనాయామప్యాత్మని శేషత్వైక బోధనస్యోజ్జీవనాత్, "అకిఞ్చనోఽనన్యశరణః" ఇతిపదాత్మధర్మ ఏవ తృతీయ పదోక్త పురుషార్థహేతుత్వేన ప్రతీయత ఇత్యాశయః; చరమశ్లోకే ఏక శబ్దేన స్వీకారసాధనతానిరసనాద్విధేః కర్తవ్యతామాత్రబోధకత్వా త్స్వరూపానుగుణ అపాంగస్థానాద భగవత ఉపాయత్వస్య స్వీకారస్యానర్థక్యస్యావధానేన భగవత ఉపాయత్వం స్పష్టమవగమ్యత ఇతి విశేషః.

మన్త్రస్య అన్యత్వదీయాపారతన్త్ర్య తాత్పర్యమితి వ్యాఖ్యానాత్పూర్వదేవ గ్రన్థే తదీయపారతన్త్ర్యప్రయోజకాత్మపారతన్త్ర్యం వివక్షితమితి గ్రన్థయోజకా స్పష్టమ్; న వాఽభిన్నార్థత్వేపి కాచిత్క్షతిః.

నను మన్త్రాదీనాం శాస్త్రాణాం భిన్నాధికారివిషయత్వేన విరోధనస్యాపి అత్ర త్రయాణాం ఫలసాధనబోధకానామేకాధికారి విషయాణాం మన్త్రాదీనాం విరోధోఽపరిహార ఇతి వివరణవివరణి భావోద తజ్జలాఞ్జలిస్స్యాత్ ;

అథసాధనస్య అధికారివిశేషసాపేక్షత్వాత్, స్వీకర్తురధికారి విశేషాపేక్షితత్వాద్ భగవదుపాయతాం విరుణద్ధీత్యుచ్యతే; తథాపి మన్త్రశ్లోకయోర్ద్వయస్య చ విరోధః. న చోభయోరపి సాధనత్వాద విరోధః. తద్విధికత్వేన వా స్యాత్, సముచ్చిత్యేన వా స్యాత్; ఆద్యే, "ఇత్యేవమనుసన్ధాయ మాం ప్రపద్యేత వై గతిమ్ । ఆదిదేవం జగన్నాథమీ

శరణం వా పురుషోత్తమమ్ ।" "మామేకం శరణం వ్రజ" "మామేకం శరణం వ్రజేత్" ఇత్యాది ప్రమాణస్వారస్యసిద్ధావపి ద్వయే సాధనవిశేషణత్వేన శ్రియ ఉపాదానవిరోధః. నహి వికల్పితసాధనయోరేకం సాధనం సాధనాన్తరవిశేషణమ్ ;

ద్వితీయేపి కిం తుల్యవత్సముచ్చయః ; ఉత విశేషణవిశేష్యభావేన ? ఆద్యే, మామేకమిత్యాదివిరోధః ; ద్వయస్వారస్యవిరోధశ్చ ; ద్వితీయే విశేషణత్వానుగుణ ఉపయోగో వక్తవ్యః. స చ సఙ్ఘటనస్వీకారరూపసఙ్కల్పాదిరూపః. తథాత్వే తుల్యవదుపాయత్వప్రసఙ్గాత్ ; ఏకం జగదుపాదానమిత్యత్ర హిరణ్యగర్భాదృశ్యభగవత్యుపాదానత్వమ్, పరిణామిశరీరకత్వలక్షణం న తదన్యత్రాస్తి ; పరిణామిశరీరత్వం తు నిర్వికారత్వశ్రుత్యుపపత్తయే అపేక్షితమేవ ; ఏకోపాస్తివిధానేపి ప్రీత్యనుకూలసఙ్కల్పాచిన్తనస్యైవోపాసనతయా గుణేష్వితరాశ్రయత్వవిరహేణ తేషాముపాసనవిషయత్వానుగుణమ్ ;

అతఏవ చేతనస్య మనఃప్రభృతేరుపాస్యత్వాసమ్భవశ్శ్రుతిప్రకాశికాయాముక్తః. గుణాదిష్వైశిష్ట్యస్యేష్టత్వే సరిపేశరక్షకత్వరూపోపాయతాయా గుణానువృత్తిత్వాదేకోపాయతాం విరుణద్ధి ; న చైకశబ్దస్య స్వీకారాప్రాధాన్యవ్యవస్థాపరత్వాదవిరోధితా ; వస్తుగతప్రాధాన్యాదికమాదాయ ప్రాప్యత్వాదివ్యపదేశవద్వైకల్యవ్యవహారోపపత్తిరితి వాచ్యమ్ ; "మత్ప్రాప్తిం ప్రతి జన్తూనాం సంసారే పతతామిహ । లక్ష్మీః పురుషకారత్వే నిర్దిష్టా పరమర్షిభిః । మమాపి చ మతం హ్యేతన్నాన్యథా లక్షణం భవేత్" ఇతి పురుషకారత్వాతిరిక్తాకారనిషేధాత్, ప్రాప్తిపూర్వభావివిధాన్తరనిషేధప్రతీతేశ్చ ప్రాప్యత్వనిషేధప్రసఙ్గః ;

లక్షణపరో నిషేధో యంస సాధారణధర్మనిషేధకశ్చేత్, తథాపి, "అహం మత్ప్రాప్త్యుపాయో వై సాక్షాల్లక్ష్మీపతిస్స్వయమ్ ।

ర్మః పురుషకారేణ వల్లభప్రాప్తియోగినీ । ఏతస్యాశ్చ విశేషోయం నిగమాన్తేషు శబ్ద్యతే" ఇతి వచనవిరోధః. సాధ్యత్వేన ఉపాయాన్తరనైరపేక్ష్యం స్వయంత్వేన ఉపాయత్వే లక్ష్మీనైరపేక్ష్యమిత్యాశఙ్క్య, లక్ష్మ్యా ఏవ పురుషకారత్వమభిధాయ, ఏతస్యా ఉపాయవిశేషో నిగమాన్తేష్వుక్త ఇత్యభిధానాత్; న చైతస్యా ఉపాయత్వవిశేష ఇత్యర్థః; లక్ష్మీపతిరివాహం స్వయముపాయ ఇత్యుక్తత్వానుక్తేః; "ఉద్ధరిష్యామ్యహం దేవి సంసారాత్త్వామమునైవ తాన్" "యేనత్వాం బలసంరబ్ధః ప్రాణినః పాలయిష్యసి। ప్రబ్రూహి తముపాయం మే ప్రణతార్తిజనార్దన" ఇతి తాభ్యామేవ పరస్పరం సంభాషణే ప్రపత్తేస్య భగవన్మాత్రగతత్వప్రతిపాదనాత్, "లక్ష్మ్యా సహ హృషీకేశః" ఇత్యాదినియ్యాన్యాయ.

"ఉపాయాన్మృతిమహానామ" "అమృతత్వమాయన్నమృతం పిబామ" ఇత్యాద్యాః శ్రుతయః; "అహంత్వా సర్వభూతానాముపాయభూతాస్మి" "మత్ప్రసాదనముచ్ఛిస్తేపదం ప్రాపయిష్యతి" ఇత్యాదిలక్ష్మీతన్త్రగత వచనోపబృంహితా త్వస్యా మోక్షప్రదత్వే ప్రమాణమితి చేత్, "లోకస్య ద్వారమర్చిష్మత్పవిత్రం బహుధా దోహమానమ్" ఇత్యాద్యాః శ్రుతయో మోక్షహేతుత్వసంహితాగతపూర్వోదాహృత వచనోపబృంహితాస్సుదర్శనస్యాపి మోక్షప్రదత్వం బోధయేయుః;

అథ తాభిర్విద్యారాధనమోక్షసాధనతా సుదర్శనస్య శ్రుత్యా బోధ్యతే; సంహితావచనాని భగవత్తాదాత్మ్యేన తద్వైభవవాదా ఇత్యుచ్యతే; తర్హి ప్రాప్యప్రాపకపురుషకారత్వాదిపరాః శ్రుతయః, తన్త్రవచాంసి- "స్త్రీ నారాయణాత్మసమావేశాత్" "ద్విధా భూతా విష్ణుతో" ఇత్యాదిభిరనగతం తాదాత్మ్యానిమిత్తకత్వేనోపపాదనీయానీతి తుల్యం.

అన్యథా, "బ్రహ్మానారాయణం మాం వాజ్ఞానేనైవాప్స్యయాదవ్య తిః ! ఈశం వాప్రుపుషోత్తమం" "దేవ్యా వా పద్మగేహయా" ఇత్యాది వచన బలాత్ప్రాప్యత్వోపాయత్వయోర్ద్వ కల్పికత్వప్రసఙ్గాత్ ; నచ, (౧) "విముక్తిఫలదాయినీ" ఇతి పరాశరేణ మోక్షప్రదత్వం శ్రియ ఉక్తమ్; కిన్తు, ఆత్మవిద్యాయా విముక్తిఫలదాయిత్వస్యోద్దేశ్యవిశేష ణతాయా విధేయత్వస్య వానుపయోగరీతిభఙ్గాభ్యామసాధిత్వేన వ్య వహితయాఽప్యాత్మవిద్యయాన్వయస్వీకారాత్; నచమోక్షసాధన భూతవిద్యావిభూతికత్వమాత్రేణ మోక్షప్రదానసఙ్కల్పాశ్రయత్వ లాభః; నచసాధనమిత్యనిర్దిశ్య, దాయినీతినిర్దేశః శ్రీగతస్య విముక్తిద త్వస్యైవస్తుత్యర్థం విద్యయాంనిర్దేశ ఇతివాచ్యమ్. "తస్మాద్విప్రమ్బ యుక్తానాం ముక్తిం దాస్యతి" ఇతినిర్దేశసాజాత్యాత్ ప్రథమోపస్థితవిషయీ భూతాత్మగతమేవతదుపచర్యత ఇత్యపి సువచత్వాచ్చ.

సాత్వతేచభగవతాస్యైవమోక్షప్రదత్వం దేవీనాంవిభ జైశ్వర్యప్రదత్వఞ్చోక్తమ్. నచతత్రైవ "యామాలమ్బ్యసుఖేనేమ మ్" ఇతి మోక్షప్రదత్వప్రతీతిః; లక్ష్మ్యాశ్రయణస్యభగవద్ధ్యానసాధ్య ఫలావిళమ్బహేతుత్వమాత్రప్రతీతేః; "వాచఃపరంప్రార్థయితాప్రప ద్యేనియతశ్శ్రియమ్" ఇతి - వాచఃపరంపరమాత్మానముపాయంలబ్ధు కామశ్శ్రియంప్రపద్యే ఇత్యుచ్యతే.

నచప్రార్థనాస్వారస్యాత్ భగవత్ప్రాప్తికామ ఇత్యేవార్థః. శ్రీమాత్రప్రపత్త్యభిధానేన పురుషకారప్రపత్తిపరతాయా ఏవౌచిత్యా త్ ; కథమన్యథా పురుషకారత్వే ఏతత్ప్రమాణముదాహ్రియతే;(౨) "అలమేషాపరిత్రాతుం రాక్షస్యో మహతో భయాత్" ఇతి; "అలమేషా

(౧) వి-పు-౧-౯ - (౨) రా-సు-

పరిత్రాతుం రాఘవాద్రాక్షసీగణమ్" ఇత్యుపరోధాత్, "న కశ్చిన్నాపరాధ్యతి" ఇత్యనునయముఖేనైవ రక్షకత్వమితి, (౧) "పితేవ త్వత్ప్రేయాన్" ఇతి శ్లోకేఽప్యుక్తమ్. (౨) "పరిమాత్రాత" ఇతి, (౩) "కర్త్రై వా ఘుష్యతు" ఇతి వచనప్రతిబద్ధమ్; (౪) "శస్త్రమపి తత్త్రేయస్తదా" ఇత్యాదివచనానుసంధేయమ్.

"సంసారార్ణవతారిణీమ్" ఇతి "శ్రీప్రసాదినీమ్" ఇత్యనేన వ్యాఖ్యాతమ్. "శ్రీప్రసాదయతి భగవన్తమ్" ఇతి హి తదర్థః. "శ్రీప్రసాదనే ప్రసాదినీమ్" ఇతివత్; సతు శ్రీప్రసాదస్య ప్రసాదో భవతీతి ప్రసాదితస్య "[illegible] చనమానః కాన్త్యా ప్రసాదావృతే" ఇత్యాద్యా[illegible] [illegible] త్వాపత్తేః. నచ, "స్వరూపసంస్థానే న్యస్యమ్" ఇతి [illegible] [illegible] యోర్యాపి [illegible] ముక్తమ్. (౫) "[illegible]" ఇత్యాదావపి [illegible] ప్రతీయతే. *నన్వేవమపి భగవదేవ కర్తృత్వమ్; "దేవ్యాస్తథా వపుః" ఇత్యపరిచ్ఛిన్నమహిమత్వే [illegible] †స్వరూపవ్యాప్తిరూపే నోపపద్యత ఇతి చేత్; విగ్రహాంశస్యానన్తయా [illegible] వనోపపద్యతే; సాపేక్షత్వమాత్ర [illegible] దవిరోధ ఇతి చేత్, ఇహాపి [illegible] సంగుణానువిధానమాత్రమితి తుల్యమ్.

[illegible] "[illegible]" ఇత్యుపక్రాన్తే స్తోత్రే "వితీర్య" ఇత్యుక్త [illegible] మయ్; మాతృప్రసక్త [illegible] లక్షణతయా [illegible] ; పరస్తాద [illegible] [illegible] ఫలమభిహితమ్. కథం [illegible] ఇత్యాది [illegible] క్షమా శ్రీయః [illegible]

(౧) శ్రీస్తవః [illegible] (౨) తై-వాయ-౪-౫-౧౧ (౩) తై-వాయ-౫-[illegible]-౭

(౪) [illegible]-౭-౧౧ (౫) శ్రీస్తవః † సర్గాద్య

బోధకానాం వచనానామన్యథానయనమ్, కథం వా సామాన్యవిశే- షమాత్రేణ కర్మయోగాదీనామనుపాయత్వప్రకాశనేన తదుపాయత్వ- బోధకవచనాన్యథానయనమ్; అజ్ఞత్వస్యాసర్వసిద్ధత్వాదతిరిక్తకల్పనే గౌ- రవమితి చేత్తుల్యమ్; లక్ష్మీశ్చ మమేత్యాదీని పురుషకారోపాయయోః ప్రవృత్తిసఙ్కలయ్య ప్రదర్శయన్తీతి, "మామేకఞ్చ శ్రియాయుక్తమ్" ఇత్యుపక్రమాదవగమ్యతే.

ఏతేన, "అపస్తుస్తీకుర్వన్ జనమిమమకస్మాత్సరసిజప్రకాశాం వద్వా- యాస్తవ చరణౌ నశ్శరణయన్" ఇత్యాచార్యసూక్తిరపి "ఈశానాం జగతామధీశదయితాం నిత్యానపాయాం శ్రియం సంశ్రిత్యాశ్రయణోచి- తాఖిలగుణస్యాఙ్ఘ్రీ హరేరాశ్రయే। ఇష్టోపాయతయా" ఇతి తదీయ సూక్త్యనురోధేన నేయేతి వ్యాఖ్యాతమ్; "శ్రియా [illegible] దయా తేస్త్రై శ్వరాయ" ఇత్యుత్తరఖణ్డవివరణే వదద్భిః పూర్వ[illegible]థానుక్తేః.

నచ, "నిత్యానపాయామ్" ఇత్యేతావతా ఉపాయతాయామప్య- న్వయః ప్రతీయతే; న వా తద్దశాయామన్వయమాత్రే[illegible]సమయే భర్తుర్జ్ఞానశక్త్యాదివర్ధనమితి వరదాచార్యైరుక్తత్వాదితి తుల్యవత్స- ఙ్కల్పాశ్రయత్వాపాదకమ్;

నచ ప్రపన్నపారిజాతే కేషాఞ్చిద్వాధునికానామాధునికతా- భ్రాన్తిర్నిరాదరణీయా; తథాహి, విష్వక్సేనాయ భగవానాహ; "పర- వ్యూహాదికాన్పఞ్చప్రకారానాత్మనో వదన్" ఇత్యుపక్రమ్య "అస్యా- భవమాఖ్యాతి తత్వరత్నే యథా హరిః। పరవ్యూహాదికాన్పఞ్చప్రకా- రానాత్మనో వదన్" ఇత్యాదిభిః ప్రపన్నపారిజాతే [illegible]తాని; "తథా లక్ష్మ్యాః" ఇత్యాదివచనాన్యుదాహృత్య "అస్మిన్ శాస్త్రే తథాన్యత్ర యథా లక్ష్మీరపి స్వయమ్" ఇత్యేతత్, తస్మిన్నశాస్త్రే

స్త రేలత్త్రీ వాక్యమితి వివృత్య, "అహం స్మ్రబ్రహ్మాణ స్తస్య" ఇత్యాదివచనా న్యుదాహృత్య, పరాశరస్తు భగవానిత్యేతత్ - స కేవలం భగవచ్ఛాస్త్ర ప్రణేతై తదుచ్యతే; ఇమమర్థం పరాశరోప్యుక్తవానితి వివృత్య, "నిత్యైవైషా" ఇత్యాద్యుదాహృత్య, ఏతత్సర్వమభిప్రేత్యోక్తం ప్రపన్నపారిజాతే ప్రాక్తనైరాచార్యైరితి, కుమారవేదాన్తాచార్యైరహస్యత్రయార్థసంగ్రహేభిధానాత్;

(౧)"నిత్యత్వం నిత్యయోగమ్" ఇతి శ్లోకద్వయమర్థోఽనుసన్ధేయః. గురుకేశాదిభిశ్చ (౨)"అకలంకిత్వేన" ఇత్యేతద్వ్యాఖ్యానే శ్రియః పురుషకారత్వ ఏవోక్తః; ఇదమత్ర బోధ్యమ్; ప్రథమాభిహ్యాచార్యసూక్తిష్వంచ క్వచిచ్ఛ్రియః పురుషకారత్వేన భగవత ఉపాయత్వేన పరత్వం ప్రతీయతే; క్వచిద్ద్వయోరుపాయత్వేన; తత్ర శ్రియ ఉభయస్వీకారే, ఏకత్ర శ్రియో ఉపాయత్వేన పరత్వమ్, అన్యత్ర శ్రియః పురుషకారత్వేన పరత్వమిత్యేతద్వ్యాఖ్యేయమ్. ఏకతరమాత్రస్వీకారేతు, పురుషకారత్వాభ్యుపగమస్యోపాయత్వపర్యవసానాత్, కర్మాదయ ఉపాయా ఇత్యాదావివ శరణాగతస్య ఏకాంశేపరత్వరోపాయత్వపరత్వమితి, క్వచిదపి శ్రియః పురుషకారత్వపరతయైవ సర్వత్ర భగవత ఉపాయత్వేన పరత్వం ప్రతిపత్తవ్యమిత్యుపలభ్యత ఇతి.

నచ విశేషణత్వేనస్వాపి శ్రియ ఉపలక్షణత్వస్వీకారో న్యాయ్యః; అవిద్యమానత్వేనవ్యావర్తకత్వరూపస్య ఉపలక్షణత్వస్యాత్ర ప్రయుక్త్యభావాత్; విశేషణస్య యాపనయోత్వరూపముపలక్షణత్వం స్యాదితి చేత్, తత్ - గుణవిగ్రహాదిసాధారణమ్; నహింత్రరూపస్య నోపాయత్వరూపతయా పోపాయత్వం చేత్ సాధారణమస్తి; అ

(౧) [illegible]-౫౧ (౨) తి-వాయ్మొ-౬-౧౦-౧౦

స్తు నాశరణశబ్దాన్వయశ్శ్రియోఽపి; తథాపి నైకరూపం శరణత్వమేకత్ర బోధనీయమ్; ఘటం జానాతీత్యాదౌ ద్వితీయాబోధ్యవిషయతాయాం ఘటఘటత్వయోరన్వయేఽపి తస్యాప్యేకరూపత్వవిరహాత్; అతోఽపి శ్రేష్యద్వారకముపాయత్వం పురుషకారత్వరూపమేవ బోధ్యతే;

కేచిత్తు, న శ్రియశ్శరణశబ్దార్థాన్వయః; శ్రీశబ్దేనైవ, "శ్రీణాతి నిఖిలాన్ దోషాన్ శ్రీణాతి చ గుణైర్జగత్" ఇతి వ్యుత్పత్త్యా అనిష్టనివర్తకత్వేష్టప్రాపకత్వరూపరక్షకత్వాభిధానాత్ పునరుక్త్యాపత్తేరేవ హి నారాయణపదస్య సముచితగుణజాతమాత్రపరత్వాస్వీకృతమ్; తత్ర చోక్తం రక్షకత్వం పరస్పరానుగతమేవ సాధనత్వం విధ సనాథవిధి వాక్యరూప తాత్పర్యగ్రాహకబలాత్, శ్రీయత ఇత్యాదివ్యుత్పత్తిచతుష్టయబలేన సద్వారకమిత్యవగతమితి తత ఏవోపాయత్వసిద్ధిరితి నాశఙ్కనీయమ్. అనవగతసద్వారకోపాయత్వం శరణశబ్దేన బోధ్యత ఇతి చేత్, శరణశబ్దస్య అద్వారకత్వానుపస్థాపకత్వాత్; పునరుక్తిసామర్థ్యాత్ తద్బోధనస్తు విశేష్యమాత్రాన్వయేన సావకాశత్వాదనాశఙ్కనీయమ్; ఏకస్మిన్నేవ శాస్త్రే అన్యథాసిద్ధత్వానన్యథాసిద్ధత్వే చ నాత్యన్తనవకాశప్రమాణానన్తస్వీక్రియేతే ఇతి; "ధ్యానయోగవివర్జితాః" ఇత్యాద్యనురోధేన ప్రపత్తేర్మోక్షసాధనత్వాభ్యుపగమేఽపి నాన్య ఉపాయత్వాభ్యుపగమ ఉచితః. [illegible]ననీయత్వోపాయత్వం భగవన్నిష్ఠమ్; భక్తితుల్యస్వోపాయత్వం లక్ష్మ్యాం స్వీక్రియత ఏవేతి ఉపాయత్వబోధకవచనావిరోధః. భక్తితౌల్యం ప్రసాదహేతుతయా లక్ష్మీశ్రియణాయోర్మిళితయోరేవోపాయస్వరూపమిత్యేకదేశముక్త్వాన విధసఙ్కల్పహేతుత్వాన్నాన్యతరస్థైర్యర్థ్యమ్; లక్ష్మ్యా భగవత్ప్రాశ్రయణాను వ్యపరాధకోపశాన్తేః; లోకదృష్టన్యాయాదితి భగవద్దోపాయ

భావోజ్జీవకప్రపత్త్యావివ ప్రపత్తిగతోపాయభావోజ్జీవికాయాం లక్ష్మ్యా ఉపాయతావ్యపదేశో నానుపపన్న ఇతి వదన్తి.

నన్వత్ర శ్రీమన్నారాయణచరణావిత్యస్య నశరణమిత్యనేనాన్వయః ; కిన్తు ప్రపద్య ఇత్యనేనైవ ; ఘటం ద్రవ్యత్వేన జానాతీత్యాదావివ ద్వితీయాన్తస్యాపి జ్ఞానే ; ఏకస్యాశ్చ ద్వితీయాయా విశేష్యత్వమన్యస్యాః ప్రకారత్వమర్థః. అత ఏవ హి, "చరణౌ-తిరువడిగళై, శరణమ్-ఉపాయమాగ" ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్. నతు "తిరువడిగళాగియ ఉపాయత్తై" ఇతి; ఏవఞ్చ నారాయణాన్వయివిశేష్యత్వే స్వావచ్ఛిన్నత్వయో వాన్వయో విశిష్టవైశిష్ట్యతాత్పర్యే శ్రియోఽపి వక్తృతః. కిఞ్చ ధర్మవిశిష్టబోధకపదోత్తర విషయతాబోధకపదస్య నహి విశిష్టవైశిష్ట్యతాత్పర్యే తదవచ్ఛిన్నవిషయతాబోధకత్వనియమః, నీలఘటం జానాతీత్యాదావదర్శనాత్ ; తథా చ ప్రపత్తౌ విశేష్యతావచ్ఛేదకతయా శ్రియోఽన్వయమాత్రేణ విశేషణత్వనిర్వాహః.

నచ, శ్రియః ప్రకారత్వమ్, అతో భగవత్ప్రపత్తౌ శ్రియో విషయత్వమేవ నేతి వక్తుం శక్యమ్; స్వరూపనిరూపకభూతాయాస్తస్యా అవిషయత్వేఽతిప్రసక్తత్వాత్ ; ఏవం సర్వాసు విద్యాసు శ్రీరూపస్యాపి విశేషణమ్; నోచేత్కథం వా వేద్యస్య వ్యావృత్తిర్వేదనాన్తరాదితి;

నచ లక్ష్మ్యాః ప్రకారత్వనిత్యయోగాసమ్భవః; విశేషణతయాన్వయ విషయత్వమిహాధికమిత్యపిష్టావిషయత్వమాకారేణాభిహితమితి భ్రమితవ్యమ్ ; స్తోత్రరత్నశ్లోకవ్యాఖ్యానే ప్రపత్తివిదోఽస్మదాచార్యాః, దశగుణాః సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వపరమకారుణికత్వపరమోదారత్వాశ్రితవాత్సల్యాద్యశరణ్యశరణ్యత్వానాలోచితవిశేషాశేషలోకశరణ్యత్వ సర్వస్వామిత్వశ్రియఃపతిత్వనారాయణత్వ

రూపాత్ తదుపాసనేషూపాస్యగుణవిశేషానివ నిష్కృష్యానుసన్ధత్త ఇత్యభిధానాత్;

ఏవఞ్చ శ్రీగుణవిగ్రహవిశిష్టవస్తువిషయకోపాయతాప్రకారజ్ఞానమాత్రం ద్వయేన లభ్యత ఇతి సశ్రియ ఉపాయత్వలాభః. అథ విశేష్యత్వస్య అతిప్రసఙ్గవారణాయ ప్రకారతామాత్రమవచ్ఛేద్యత్వేనాన్వయస్యావశ్యకతయాపి శేషణవిషయత్వానవచ్ఛేద్యత్వస్యాపి ప్రకారతాయాం భానే తజ్జ్ఞానవిషయీభూతేషూపాయత్వం సిద్ధ్యతీతి చేత్, స్యాదేవమ్; యది విశేషణవిషయతా పదార్థవిధయా భాసేత, సా తు సంసర్గ ఇతి కథం తస్యా అన్యత్రాన్వయ ఇతి. సమానసర్వాంశవిశిష్టాన్వయ ఇష్టః; కేషాఞ్చిదపీతి, ద్వితీయార్థవిశిష్టాన్వయః; ఉత్తరత్రాపి చతుర్థ్యర్థవిశిష్టాన్వయాదేవేష్టసిద్ధిరితి న దూష్యమ్; సమాంశాని చిదన్యథాసిద్ధాని ప్రమాణాన్యుపలభామహే; ఉపాయభావప్రమాణానామేవ పురుషకారభావేపి ప్రమాణత్వేనోదాహరణాత్;

న చానయోర్భేదే ఉపాయవిరోధిప్రాప్తివిరోధినివర్తకత్వస్య "శ్రాణాతినిఖిలాన్ దోషాన్" (౧) "హరిమాశ్రితా" ఇత్యాదిష్వప్రతీతేః, స్వతన్త్రాఙ్గప్రపత్త్యోశ్చైకస్యైవ పురుషకారత్వోపాయత్వయోరుభయోరేవ తదుదాహరణసమ్భవః. దృష్టాన్తస్యాన్యథాసిద్ధిశఙ్కాయాం అనన్యథాసిద్ధప్రమాణాన్తరోదాహరణేన పర్యాప్తస్య నిక్షేపరత్వాదిష్వస్థాపనాత్; "విష్ణు" ఇతి ప్రథమసుప్తపదానన్తరాయ, "తిరస్కృత్య" ఇత్యస్యాప్రయోజకత్వపరతాయా ఉచితత్వాత్; నరకాదిసాధనీభూతనిగ్రహస్య అజ్ఞాతనిగ్రహాయాం మాత్రత్వాభావాత్, తదంశే సామర్థ్యమాత్రపరత్వేన దూష్యత్వాత్; "సంసారార్ణవతారిణీమ్"

(౧) తి. వాయ్-౮-౨-౧౧

ఇత్యాద్యాపత్త్యేకస్మిన్ ద్విత్వవ్యపదేశస్యేవ వ్యాసక్తస్యోపాయత్వస్యైకత్రవ్యపదేశస్యానౌచిత్యేన పురుషకారత్వపరతాయాం నియామకమ్; "లక్ష్మ్యా సహ హృషీకేశః" ఇత్యస్య పురుషకారపరత్వాభావే, కారుణ్యరూపదయేత్యస్య ఆనర్థక్యమిత్యుక్తమ్.

దయాపాలమునిభిస్తు "అకారేణాన్తర్హితేన మకారజ్ఞానపూర్వకమ్ । తేనాకారం శ్రియం జ్ఞాత్వా జ్ఞాతవ్యో భగవాన్ హరిః" ఇతి స్వరూపనిరూపకత్వమాత్రమభిహితమ్; నోపాయత్వం శ్రీమచ్ఛబ్దాభిప్రేతమిత్యుక్తమ్. నచైతత్పూర్వఖణ్డోక్తపురుషకారపరశ్రీమచ్ఛబ్దవైయర్థ్యపరిహారార్థం శ్రియోఽభిధానమన్యత్రోక్తత్వే వివక్షేఽపి త్వపరిణామేఽపి తద్విషయకత్వేన శక్యతయా స్వార్థస్యోపాయ అప్రసక్తేః;

తథాభాష్యకారైః, *భగవన్నారాయణేత్యాదినా పురుషకారప్రపత్తిమభిధాయ, తదనుపదమనన్య శ్రీవల్లభేతి నారాయణశబ్దార్థకథనావసరే తస్యాభిమతానుగుణేతి విశేషణమ్, మహావిభూతే శ్రీమన్నారాయణేతి విభూతిశేషిత్వమభిధాయ, "శ్రీమన్నారాయణేతి వాక్యద్వయమపదం ఖణ్డద్వయగతత్వేన ప్రాధాన్యముపాదాయ, అనన్యశరణ ఇత్యుక్తమాత్మప్రపదనం "త్వత్పాదారవిన్దయుగళం శరణమహం ప్రపద్యే" ఇత్యనేన వ్యాఖ్యాయ, అత్ర ద్వయమితి ప్రాప్యప్రాపకస్వీకారోక్త్యా ద్వయస్య వ్యాఖ్యాతప్రాయత్వముక్త్వా, "పితరం మాతరం" ఇత్యాదినా ఉక్తార్థోపబృంహణసంవాదప్రదర్శనముఖేన అధికారిశరణ్యస్వభావానుసన్ధానపూర్వకోపాయపరిగ్రహోత్తరవాక్యార్థద్వయసముదితార్థతామభిధాయ, విరోధినివృత్తేః పూర్వభావిత్వాత్, ప్రథమతో "మనోవాక్కాయైః" ఇత్యాదినా సమస్తక్షామ

ప్రీతంవివృత్య, "తేషాంజ్ఞానీ" ఇత్యాదినా చతుర్థ్యన్తపదాభిప్రేత స్వోప కరణ పురుషార్థలాభప్రార్థనా ప్రతిపాదనముఖేన శేషంవివృత్య, ద్వయ వివరణ చరమశ్లోకోత్తరార్ధస్యాన్యస్తభరవిషయే భగవదభిప్రాయ ప్రతిపాదనముఖేన నైర్భర్యానుసన్ధానార్థత్వాత్, ఏవముపాత్తేత్యాద్యభ్య ప్రపన్నవిషయేభగవదభిప్రాయంతదీయ వాక్యప్రక్రియయాప్రదర్శ్య, "ద్వయమర్థానుసన్ధానేనసహ" ఇత్యుక్త్యా-సర్వోప్యుక్తార్థో ద్వయ వివక్షిత ఇతిసూచనాయవివరణేప్రవృత్తేః, నశ్రియఉపాయతాత్వేబిదుక్తా;

నచ, భగవన్నారాయణేతి భగవతీంశ్రియమిత్యుక్తిమాత్రేణ నారాయణశబ్దవివక్షిత స్సర్వోప్యర్థశ్శ్రీశబ్దేవివక్షితఇతిజ్ఞాతుంశక్యమ్; నారాయణశబ్దేనశ్రియోపాధ్యేయత్వప్రతీతేః; శ్రీశబ్దే శ్రయణీ చేత్యన్యాధారతాయామేవప్రత్యయాత్ ; ఏవమ్, (౧)"ఒణ్డొడియాళ్ తిరుమకళుమ్" ఇత్యస్యకురుకేశసూరివ్యాఖ్యానే లక్ష్మ్యాదివ్యూహ వ్యన్తరాద్యుపలక్షకత్వస్య, యుష్మచ్ఛబ్దస్యసకలేతరవిలక్షణ భగవత్స్వరూపప్రతిపాదకతాయాశ్చాభిధానా ద్విశిష్టస్యప్రాప్యతా. "ఉ న్ తిరువడియే" ఇత్యత్రచచరణశబ్దస్యజాతిపరతయా ఏకవచనాన్తత్వ సమ్భవేపి "సస్త్వాందేవతామ్" ఇత్యాదౌసమానవిభక్తినిర్దిష్టప్రజాపతే రివప్రాక్ యుష్మచ్ఛబ్దనిర్దిష్టస్యభగవతఏవ యుష్మచ్ఛబ్దేనపరామర్శౌ చిత్యాత్, పదాన్తరనిర్దిష్టపరామర్శే అతిప్రసఙ్గాచ్చ, భగవతఏవోపాయతాభిమతేతిప్రతీయతే;

నచ, నిగమాన్తయోగ్యాద్యభిహితయోజనాన్తరేపివిశిష్టోపాయతాప్రతీతిః. తైః, "ఒణ్డొడియాళ్" ఇత్యస్యఉపలక్షణపరతయా వ్యాఖ్యానేపి ప్రాప్యపరత్వైవవ్యాఖ్యానేన ఉపాయవివరణాప్రసక్త్య

(౧) తి-వాయ్-౪-౯-౧౦

భావాత్; "శరణ్ ప్రపద్యే" ఇత్యత్రాపి "శాశ్వతపదాటికుర్యే" ఇత్యాదావివ-శరణ్యశబ్దస్య ప్రాప్యపరత్వాన్న ప్రాపకత్వసిద్ధిః.

ప్రాభాకరైరపి ఫలభోక్తృత్వం పత్న్యా యస్స్వకుర్వద్భిస్తదర్థవ్యాపారే అనుమన్తృత్వాజ్జకర్తృత్వేఽప్యంగీకృతే; ఏవమేవరసభోక్తృత్వస్య ఉభయగతత్వేఽపి ప్రాయశః ప్రధానవ్యాపారః పతికర్తృక ఇత్యుచితమ్; "అసన్దేశాత్" ఇత్యాద్యవతారవృత్తాన్తకథనవాక్యైః, పరదశాయామపి, యుపత్యాదావిత్యాచార్యోక్తరీత్యా "దేవదేవమమామదమ్" ఇతిలక్ష్మీతన్త్రోక్తిశాస్త్రీరణానుమత్యాదిరూపవ్యాపారఇతివ్యజ్యతే; భగవతిపరస్యవ్యాపారేషు తుల్యవదన్వయేఽపి పారతన్త్ర్యకరణాద్యపరిచ్ఛిన్నాదిభావవత్, నశ్రియస్తదపేక్షరూపాస్తదనపృక్షః స్వాభిమన్యతే; అతస్స్వపారార్థ్యానుగుణప్రధానవ్యాపారస్సైవ పంకరోతీతి; న్యాయకులిశేఽనుమానసిద్ధేశ్వరనిరాకరణస్థ యుక్త్యముఖాక్ష్య, అనుమానేన ఈశ్వరమాత్రసిద్ధావపి నిత్యసూరిపరిషదాదివైశిష్ట్యసిద్ధ్యభావాదాస్తికానాం సిద్ధేః, "ఏకచేతనవాదత్వం బాధకస్యాంతస్య దేవగిరామ్| ఇత్యేవం ప్రత్యవస్థానేన స్తన్యాకీర్త్యేషు స్థితమ్" ఇత్యుక్తమ్. కర్తృద్వయాసిద్ధిధర్మ్యసిద్ధిరూపాపి నోక్తా; "భగవతస్తదవస్థోచితపరిచర్యాయామాజ్ఞాపయస్వ" ఇత్యాదిభిః పత్న్యాన్తాదృశానుగుణవిశేషపి లక్ష్మీవ్యాపారఇత్యవగమ్యత ఇతి అజ్ఞవ్యాపారకర్తృత్వమేవోచితమ్.

నచ, ఆశ్రయణవిరోధిపాపమాత్రనివర్తకత్వే "త్వాం ప్రాప్తి నిఖిలాన్దోషాన్" ఇతి నిఖిలశబ్దానుపపత్తిః; నహ్యాశ్రయణవిరోధిపాపనివర్తకతయా ఆశ్రయణోపాదకత్వమేవపురుషకారత్వమ్. ఆశ్రయణస్య కార్యసాధనతాయామప్యతదధీనత్వాత్; "ప్రాక్కైరపిత భా

నిత్యంసంరక్ష్యశ్శరణాగతః" ఇతివత్, భగవన్తం శ్రావయతీతి రహస్య త్రయసారేప్యభిధానాత్;

నచ, "సర్వైఃపారమార్థికైరి"త్యాదినా భగవచ్ఛరణాగతిరేవప్రస్తుతా; అపేక్షయేత్యనేనవిశిష్టాభిధానాత్; తద్యథైవసర్వంసమ్పత్స్యత ఇత్యుక్తేరభిధానాచ్చ భగవచ్ఛరణాగతేరేవసాధనత్వోక్తిః. పారార్థ్యాద్గుణ్యేన లక్ష్మీసహాకృతాయాఏవతస్యాః భగవత్ప్రసాదహేతుత్వాత్; "ప్రపద్యలక్ష్మీంపురుషకారేణవృతవన్తః" "యత్ర మహాం ప్రాప్య" ఇత్యుక్తేః; ఏవంహికృష్ణపాదైః, శృణోతిశ్రావయతీతివినియుక్తాః.

యదా, అనీశ్వరం జగదిత్యేవపదతి, తదాపితత్ప్రత్యాఖ్యానం స్వయంతేనా విదితోభగవా ననుప్రవిశ్యరక్షతి, అదిదవిశేషితాసాం ప్రళయసీమనిసంసరతామపేతానిరపేక్షం దయమానమనాః కరణకళేబరాణి స్వచరణనళినసమాశ్రయణాయదదాతి; "తదేవానుప్రావిశత్" ఇతి ప్రవృత్తి నివృత్తి శక్త్యాప్య నుప్రవిశతి; దైత్యపీడాదిప్రసక్తౌ తత్పరిహారాయ సకలేతరవిసజాతీయ స్స్వయం *సజాతీయస్తేషామితి రామకృష్ణాదిరూపేణావతీర్య పరశరాభిషేకాత్రాడిప్రకటితనిజమహాగుణస్సన్నిరాసేనతాం శమయతి. *సారస్తాలేషు స్వదసతీచవివేక్తుం శాస్త్రమయుక్చ స్థిరప్రదీపందదాతి; తచ్చ శాస్త్రం స్వేతరసకలసురనరదురవగాహం పర్యాలోచ్య తదర్థస్యప్రకాశనా యమనుయాజ్ఞవల్క్యప్రాచేతసపరాశరపారాశర్యశుకశౌనకప్రభృతి పరమవైదికమునివరముఖేన స్మృతీతిహాసపురాణానిప్రణినాయ, స్వయఞ్చాసమ్భావితభ్రమాదిదోషగన్ధం సత్త్వసమప్రణయనం పఞ్చరాత్రఞ్చ ప్రావర్తయత్.

యద్యైవ, అనాదిదుష్కర్మవాసనావశాన్నైతే చేతనా అపథామపారమస్తఃకలభాఇవదీపంశాస్త్రం వినాశయితుం ప్రవృత్తాః;

స్వాయత్తవిశేషః; తదాత్వస్యాఃఖ్యాపనపరాణాం సౌన్దర్యాతిశయానాం సద్గుణానాం
కరణాని బాధకాని భవన్తీతి తాన్యుపసంహరతి; ప్రసక్తశేష
శేషాశనగరుడప్రముఖనానావిధానన్తపరిజనపరిచారికాపరిచరితచరణ
నళినయుగళోఽపి, సకలేతరనిరపేక్షోఽపి [illegible]
యమానహృదయ జనకదుహితుః ప్రాపక్త్వేన, [illegible]
ద్విరుపాధికసమ్బన్ధస్య, సత్వాత్ [illegible]
* అదిః ప్రాణాన్పరిత్యక్ష్యేతి, [illegible]
పాత్రీభూతరతమాయాద్యనాపాదేయ [illegible]
శయ సమ్బన్ధ [illegible]
భగవతస్సత్వేపి [illegible]
ప్రియంవదాఖ్య తదాత్వం [illegible]
దామివాతిశయరాన్, [illegible]
స్సరకాదిపతేస్సేంద్రా [illegible]
ఘమాతకాతిపాతకోపపాత [illegible]
ర్యాపచారనిర్విణ్ణస్సానసూయ [illegible]
కథంనామాయం [illegible]
దత్యన్త నిగ్రహపాత్రభూత [illegible]
తస్మిన్నాత్మా మామస్యేతి [illegible]
క్రౌర్యం భగవతో [illegible]
స్యాలభమానః, [illegible]
యన్, అస్మన్నాతరమిత్యవిప్రియాతిమాత్రం [illegible]
స్తీం భగవతీం శ్రియమస్తకేన నాత్రీయాస్య [illegible]
సకాశాల్లభ్యతఇతి కాకస్యత్రాణ [illegible] (౧) " [illegible]

(౧) రా-సు-

ప్రసన్నా హి" (౧) "మాతర్మైథిలి" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యాఽన్యానాసక్తమనాః, ఈశ్వరస్వాతన్త్ర్యోద్ధృతస్య మమ నిరుపాధికజననీం భగవతీమన్తరేణ న కిఞ్చిచ్ఛరణమస్తి; భగవత్స్వాతన్త్ర్యప్రసాదాన్యతరపాత్రతయా రక్షావినాశాన్యతరభాక్త్వమన్తరేణ మధ్యస్థితేరయోగ్యోఽనన్యగతిరితః పరం మమ హితమేతదితి జ్ఞాత్వా మద్రక్షణం భవత్యా ఏవ భర ఇతి వదతి, శ్రుత్వా చైతత్, అభితః పావకోపమమపి స్వం స్వభోగ్యతాతిశయేన వశీకృత్య కాన్తా "అస్య భరం స్వీకురుష్వ; కో వా జగతి నిర్దోషః; కిమర్థం తవ వాత్సల్యం; సన్తు శాస్త్రాణి సర్వాణి; యో మాం నాశ్రయతి తప్యతి" ఇతి భగవన్తం శ్రావయతీతి; తథా చ ప్రాప్తివిరోధినిగ్రహనివృత్తిరప్యేతదధీనైవేతి నిఖిలాఙ్గదోషానిత్యుపపద్యతే;

న చైవమ్, "తతస్సమ్ప్రార్థయేద్దేవీం సర్వలోకేశ్వరప్రియామ్ । మాతా త్వం సర్వలోకానాం సర్వలోకేశ్వరప్రియే । ఆశ్రయ స్వేశ్వరమిమమపరాధశతైర్యుతమ్ । ఇతి దేవీం పురస్కృత్య పశ్చాద్దేవం సమాశ్రయేత్ ॥ నారాయణ దయాసిన్ధో వాత్సల్యగుణసాగర । త్రాహ్యేనం కృపయా దేవ పాపినం సముపాగతమ్ । ఏవం ప్రపద్య దేవేశమాచార్యః కృపయా స్వయమ్ । స్వాచార్యం హృదయే ధ్యాత్వా మన్త్రమధ్యాపయేద్గురుః । న్యాసాఖ్యం పరమం మన్త్రం సంసారోచ్ఛేదసాధనమ్ ॥" ఇతి పరాశరేణ పురుషకారప్రపదనస్య ఆశ్రయణమాత్రఫలకత్వకథనమసఙ్గతం స్యాదితి వాచ్యమ్.

తత్ర "ఆశ్రయస్వ" ఇత్యనేన ఫలీభూత సేవానుకూలవ్యాపారబోధనాత్, ఆచార్యకృతాశ్రయణస్యైవాగ్రేఽభిధానేన యథాశ్రుతాసమ్భవాత్ ;

న చైవమ్, "ఇత్థం ద్వయార్థం సఞ్చిన్త్య స్వకర్త్రాదిచతుష్టయ

(౧) శ్రీగుణరత్న

మ్ । ఉపాయభావాన్సన్త్యజ్య తమేవశరణంవ్రజేత్ ” ఇతి పునస్స్వకర్తృక ప్రపదనాభిధానవిరోధః; తస్యాజ్ఞాతాచార్యకృతప్రపత్తికవిషయత్వాత్; “ తద్వ్యాప్తిశ్చద్వయేనవా ” ఇతి, పూర్వానుసారేణ ఉపాయానాముపాయతాస్వీకారవారణాయ అనువర్తమానతచ్ఛేకోపాయతాధ్యవసాయపరత్వాద్వా;

ఇదన్తుబోధ్యమ్ ; అస్తిలక్ష్మ్యాఅపిఫలానుకూలస్సఙ్కల్పః ; “అస్తుతే; తయైవసర్వంసమ్పత్స్యతే” ఇత్యుక్తేః ; సతుసఙ్కల్పః ప్రాగేవభగవదాశ్రయణాజ్జాయతే ; సాధనఞ్చభగవత్సఙ్కల్పస్య, ధర్మిణోశ్చైషశేషిభావవద్ధర్మయోరపి తదౌచిత్యాత్ ; తత్రాపిన, “అహన్త్వాసర్వపాపేభ్యోమోక్షయిష్యామి” ఇత్యేతాదృశోలక్ష్మ్యాస్సఙ్కల్పః ; తథావిధస్యప్రమాణేషు క్వచిదప్యనుక్తేః; కిన్తు, ఔచిత్యాద్భగవతా శరణాగతివశీకృతేన తపసర్వానిష్టనివృత్తిర్భ్యాయాదిత్యాకారకః.

గద్యే లక్ష్మీసఙ్కల్ప భగవత్సఙ్కల్పయోరాకారస్స్ఫుటః; తతశ్చప్రాగేవ సిద్ధసఙ్కల్పాయాం తస్యాం పునశ్శరణాగతౌ నప్రయోజన ముపలభ్యత ఇతి భగవచ్ఛరణాగతిశేష పశ్చాత్క్రియతే; శ్రీసఙ్కల్పస్యాపి ఫలవిషయకత్వేపి ఫలసాధన సాధనత్వాత్ పురుషకారత్వవ్యవహారః; దాస్యామీత్యేవసఙ్కల్పాభ్యుపగమేపి స్వస్యాస్తాదృశసఙ్కల్పాభావే పరప్రేరణానుపపత్తే స్స్వపూర్వమావశ్యకః; సాధారణోథనేయ ద్యేషదాస్యతి, తదా అహమపి దాస్యామీతియద్వర్థగర్భప్రాథమిక సఙ్కల్పవతఃపరప్రేరణ ప్రవృత్తివదిహాపినేతితు నాశఙ్కనీయమ్; తద్వదత్రస్వస్వత్వనివృత్త్యాదిపూర్వక పరస్వత్వాపాదనరూపదానస్యాసమ్భవాన్నైష్ఫల్యశఙ్కావిరహాచ్చ; ఏవఞ్చ ప్రాక్కాలీనవరణాదశాయామేవ కార్యవిశేషావివక్షయా ఫలపర్యవసా

యిశ్శరణాగతిస్స్వాధీనేతి పరిత్యక్తమితి, ప్రాప్తే తి; పారార్థ్యాత్తు పూర్వోక్తాకార ఏవ సఙ్కల్ప ఇతి; సత్యుపాయనిషేధత్వే పురుషకారత్వమేవేతి సమ్ప్రదాయః.

నచైషోఽపియుక్తః; పురుషకారస్య భగవత్ప్రసాదసాధనత్వే శరణాగతినైరర్థక్యాత్; "ప్రాయో గుణవశా చేష్కృత స్సర్వత్ర దేహినామ్। సర్వేషాం సాధయత్యేవ తాంస్తానర్థానభీప్సితాన్" ఇతి న్యాయేన సమస్తకల్యాణగుణామృతోదధౌ భగవత్యనుష్ఠితాయా శ్శరణాగతేః ఫలావ్యభిచారావశ్యమ్భావాత్, శాస్త్రవిహిత సాధనవత్యపి ఘటకాపేక్షాయా మతిప్రసఙ్గాచ్చ;

నచగురుసాధనసాధ్యస్యలఘునాసాధనేనతథా; ద్వాదశవార్షికాద్యశక్తస్య సేతుస్నానాదినా తత్ఫలసాధనేతద్దర్శనాత్; ఘటకవరణస్యచాఙ్గత్వే "న్యాసః పఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇతి వచనవిరోధాత్; "ప్రపత్తేః క్వచిదప్యేవం పరాపేక్షా నవిద్యతే" ఇతి పఞ్చాఙ్గాతిరిక్తానపేక్షాప్రతీతేః; నచతత్సర్వఫలార్థప్రపత్తిసాధారణం వరణమ్, పురుషకారవరణం మోక్షార్థప్రపత్తి సాధారణమితియుక్తమ్; (౧) "ఉదుమాతైక్కైతొఴుపర్" (౨) "శెడియారాక్కై" ఇత్యాదౌ సర్వాధికారిణాం పురుషకార పురస్కరణప్రతీతేః; అసాధారణ్యేఽపి తదానైరర్థక్యాపత్తేః; "పూర్వమఙ్గం" ఇత్యత్రాపి తదనుక్త్యనుపపత్తేశ్చ; పురుషకారసాపేక్షత్వే చ నిరపేక్షరక్షకత్వహానిః; తదనుద్భూతవాత్సల్యాదిగుణవిశిష్టస్యోపాయత్వే ఉపాయత్వస్య సిద్ధత్వహానిః;

అస్తు వా, పురుషకారాపేక్షా; తథాపి, విభీషణస్య, "నివేదయత మాం క్షిప్రమ్" ఇతి సుగ్రీవాదీనాం ఘటకతయావరణాదర్శ

(౧) (౨) తి-వాయ్-౧౫-౪

చరమశ్లోకత్తిల్ ఈశ్వరనాలే సొల్లప్పట్టతు ;
ద్వయత్తిల్ పెరియపిరాట్టియాలే సొల్లప్పట్టతు ;

నాత్, అత్రాప్యన్యాసాం దేవీనాం సూరీణామాచార్యస్య చ అత్యన్తోపకారకస్య ఘటకత్వసమ్భవాన్న నియమ ఇతి శ్రియోఽసాధారణమితి అతో ద్వయోక్తం శ్రియస్సాధనత్వమనుపపన్నమిత్యత్రాహ (పెరియపిరాట్టియాలే ఇత్యాది

అయమాశయః ; సత్యం భగవతా తుల్యవత్సముచ్చిత్య వా విశేషణవాలక్ష్మ్యా శ్రియః సాధనత్వం సమ్భవతి; తథాప్యత్రైవ పురుషకారత్వరూపం సాధనత్వమ్ ; చేతనాపరాధదర్శన సహిష్ణుతాస్వాతన్త్ర్యతిరోధానేన వాత్సల్యాద్యుద్భావకత్వేన పురుషకారస్య సార్థక్యమ్ ; వాత్సల్యాద్యుద్భావనమది దేవ్యా యదిప్రకారస్యాసిద్ధే ఫలాసిద్ధి ప్రసఙ్గః ; ఇతరదేవీనాం తు నయ తద్వదస్యాపేక్ష్యత్వ ఇతి నోపాయస్వరూపత్యాగ్యఘాతః ; ఉపాయస్యాసిద్ధత్వాత్ప్రాగేవోపపాదితత్వాత్ ; అస్య త్రిఘటకానామపేక్షితయా మమత్రాత్రైవచనాత్ ఘటకాపేక్షా ఇతి నాతిప్రసఙ్గః; ఏతదేవాస్య భగవత్యాదివన్న సాధనత్వమితి జ్ఞాపయతి.

ఏవమర్థ్యాధికారివిశేషణాం ప్రతిబన్ధక నివృత్తిమాత్రం వా భరన్యాసః; వృత్తాలక్ష్మీరుపాయస్థానే నివేశనోపాయః; సాధారణ్యోపాయాపేక్షపురస్కారకత్వం భగవత ఉపాయత్వమితి వా ; లక్ష్మీ భర్తన్యాసదేవా యభదేవాదేవ భగవదుపాయభావ హేతుత్వమితి వచనాదభ్యుపగమ్యతే; "ప్రపత్తేః క్వచిదప్యేవం పరాపేక్షా" ఇతి విహితవ్యతిరిక్తవిషయత్వాత్, కర్మాద్యపేక్షాభావమాత్రప్రతిపాదనపరమితి న తద్విరోధః;

ఘటకత్వేన యద్యపి ద్వారకర్తవ్యయత్నస్యాప్యపి నియమతః ఫలాయాపేక్షితః; తస్యా భగవదత్యన్తాభిమతాయా వరణేన

త్వాంచితమ్; వాచనికత్వేతి న సాధారణ్యాపత్తిః స్వాధీన శ్రీసాపేక్షత్వం సభగవతస్స్వాతన్త్ర్యవిరోధీతి స్వతశ్శ్రీరితి శ్లోకే వ్యక్తమ్. తదిదంసర్వ ముక్తందీపసఙ్గ్రహే ;— " భవేత్పురుషకారస్తు శరణ్యాపన్నసాయుచేత్ । నభవేచ్ఛరణాగత్యా తద్వశీకరణక్రియా । శరణాగతిసామర్థ్యా చ్ఛరణ్యగుణవైభవాత్ । ఫలస్యావ్యభిచారస్తు లోకేపదేవ దృశ్యతే । ఏవంవిజ్ఞాతతత్త్వానాం శేషిసాశ్రయణేప్సునామ్ । కథం స్యాద్ఘటకాపేక్షా పృథక్సిద్ధేరభావతః । శ్రుత్యాశ్రయసక్తత్వాత్స్వాతన్త్ర్యాదేవ శేషిణః । అస్త్యేవ ఘటకాపేక్షా స్వాపరాధభయాన్నృణామ్। అపితత్త్వవిదాంపుంసామస్త్యేవ ఘటకేప్సితా। అనాద్యావేన సమ్బద్ధే హ్యపరాధేషు ణాద్విభోః । పితేవ భగవాన్పుంసాం నిత్యాహితకరత్వతః । అకృత్యకరణాదాహి కలుషో । దణ్డమావహేత్ । తస్య దిధ్యాసుహ్యాత్త్వేన నిగళాద్వైరథాపితా । దణ్డాయదేవమనశో నిరయాద్వైరమార్గగమ్ । ఏషామాతేవ వాత్సల్యం జనయన్తీప్రియాశయే । విస్మార్యదోషానఖిలాన్ లక్ష్మీస్స్వజనయుత్యసుమ్ । గుణరూపవిలాసైస్సైస్స్వైజగదీశానమీశ్వరీ । స్వసంశ్రితాపరాధానామసభఞ్జంకరోత్యసౌ । తస్మాత్తత్త్వవిదాంపుంసాం శరణ్యాశ్రయణార్థినామ్। లక్ష్మీః పురుషకారేణ నిర్దిష్టా సీన్మహాత్మభిః । తస్మాత్సాపేక్షసమ్బన్ధాదస్యాపామమలాత్మనామ్ । దేవసూరిగురూణాఞ్చ ఘటకత్వంసతుష్వతః । నసమ్బన్ధస్తు శేషత్వమేషాం శ్రీమతి శేషిణి । యతస్సర్వస్యసర్వేశే సశ్రీద్వారాసమన్వయః । అనయోర్మిళితం చేతీగుణజాతంనిబోధయత్ । వ్యాసక్త్యాశ్రయణీయత్వం నారాయణపదస్థతః । ఏతేన పురుషకారేణ సముద్భావ్యాగుణాయది। తదన్యోన్యాసాధ్యత్వం సాపేక్షత్వంతథాభవేత్ । సత్కార్యవాదానుమతేస్తథాప్రసూత్యాదిదర్శనాత్ । స్వావిర్భావాత్మకో మోక్షోహేతుసాధ్యతయామతః। అతో

ప్రాప్యత్వాపేక్షస్య సిద్ధత్వాదినసిద్ధ్యర్థేతి । న కేవలం హి వాత్సల్య ప్రము ఖస్యైవ పదప్రత్యేతే । జ్ఞానాదేరప్యభిప్రాయ కారిత్వే సాపేక్షతా । దయాసాహిత్యమాత్రేణాన్యాపేక్షత్వప్రమాణాభావాత్ । తస్యాః పురుష కారేణ సముదాయత్వేనైవ సిద్ధేః । శ్రీమత్పదస్య సంనిధానాద్దయాదిగుణ సమాశ్రయాత్ । దేవో దేవేన సంస్థానాద్దయా స్వామ్య కారికే । అన్యథా వ త్సలత్వాదేరపి దయోపసజ్ఞానాపత్తేః । అతః పురుషకారోక్తిః శ్రీర్దయా దా వక ఇష్యతే । తదపేక్ష దయాసాధ్య గుణసామాన్యాభివ్యఞ్జితే । ఉపాయో త్వనపేక్షత్వాదిరపేక్షత్వసమ్భవః । ఇత్యేతద్వశమాసీనం చోద్యమిత్యవగ మ్యతాం । ఆశ్రయోపాయతాత్వానాం స్వభావాశ్రితత్వతః । ఉపా యోపేయభావస్య పునస్తత్ర సమన్వితః । హేయప్రతిభటత్వాస్య ల్యాణానాం త్వథోపి చ । తదేతదుపయోగిజ్ఞానం ప్రస్తావానగమ్యతే । సర్వాపాశ్రయత్వాదిర్నిర్దేశార్థసమ్పత్తేః । ఏవం వస్తువస్తూపాయ త్వే స్వాపినియానపేయాప్రశయం । సమాప్తిగుణో నిష్పన్నాద్యపేక్షత్వం న సమ్భవేత్ । శ్రియాస్సహైకాన్తత్వాత్ స దేవ్యా నిత్యం విజ్ఞానాత్ । తథా యుక్తిత్రితయాయుక్తమన్యాపేక్షసాధనః । ఇత్యాద్యనార్థ్యప్రమాణత్వా ద్వారా శ్రీయాత్పర్యంతమేవాపి వాక్యశేషేణాదయానుభావానుభవం ఇతి చ;

యదప్యత్ర స్వత్వేత్యాదినిర్దిష్టానుగ్రహః - అత్రవత్సలభగవ దభిప్రాయేణ పురుషకారాపేక్షాపి నోపపద్యతే, నారాయణేతి స్వ తథా ఇత్యస్య సత్వేత్యనుష్ఠేయం తత్వపేయానః. స్వస్యాప్తి ర్వ్యాశ్రయణోపయోగివాత్సల్యాదిగుణానాం లక్ష్మీసాహిత్యేన జ్ఞాన శక్తి విశిష్టస్య స్వామిత్వస్య తత్ర దోషస్య కదాచిత్ నిగ్రాహకస్యాపి విచ్ఛేదప్రసఙ్గాత్, నిత్యయుక్తత్వేన అనుద్భావితస్యాపి సా పేక్ష్యసాధ్యత్వాదిప్రసక్తిరితి పరిహృతమ్; తథాప్యేవం సతి పురుషకార

వరణస్య పాక్షికత్వాపత్తేర్వ్యర్థప్రయోజనవిరహప్రసఙ్గాత్, "సు మాపిచమతమ్" "ముక్తమాంప్రాప్య" ఇత్యాది భగవదుక్తిదర్శనాచ్చ అతిశయార్థతయా ప్రథమముపాత్తం పతింపరత్వేన, "పతిం పత్యా యాన్" ఇత్యాచార్యోక్త్యనుసారేణ, "పతిస్స భగవాన్" ఇత్యాదినా పస్యస్తంపతస్స్తరమపి, ఏతదుక్తమిత్యాదినా టీకాకథితమితి, వాత్స ల్యాద్యనుసన్ధానస్య పత్యేకమాణారీత్యా ఆశ్రయణోపయోగిత్వేపినస్తు నతాం తేషాం స్వీకారోపయోగితయా స్వీకారవిశిష్టస్యైవ ప్రాప్యతయా తయాశ్రయో ఘటకత్వాభావోక్తిర్న విరుధ్యతే.

దోషాభావేయురితిన్యాయేన సాపరాధేష్వనాదీనాం విపరీతకార్యహేతుతాయామేవ ప్రసక్త్యాలక్ష్మ్యాః తదుద్భావకగుణాయాత్తాం ముఖ్యోపాదనస్య ఆవశ్యకతయా ప్రసజ్యమానయోస్సాధ్యసాపేక్షత్వదోషాన్యతర్క్యే ఇత్యాదిరీత్యైవ పరిహారస్యవక్తవ్యతయా అధికారిసాపేక్షత్వవత్పురుషకారసాపేక్షత్వస్యాప్యస్తత్వాభిధానాచ్చ కార్యాంశేన్దిరపేక్షత్వే, కార్యానుగుణశక్తిస్వరూపత్వే చ స్వరూపాదౌ శక్తిస్తాత్పర్యం వక్తవ్యమితినతద్విరోధః; గుణాదైవరాత్స్యంభరస్వీకార తదుక్తపకారోపయోగప్రయుక్తమ్.

అథవా, సాపరాధోయం మాంమాంప్రపద్యతామితిభగవతో నసుమతిరేవలక్ష్మ్యానివర్త్యతే; శరణ్యానుమతావప్రపత్తిర్న సాధనమ్; అతో లక్ష్మ్యాఘటనస్యాభావేనకార్యసిద్ధిః; అస్మిన్పక్షేవిశేషేరి నతదనుమతిజ్ఞాపకత్వాత్ పురుషకారవరణస్యావివిహితత్వాత్, కేవలశరణాగతేరనుమతత్వాత్ప్రాప్త్యాయామపిశ్రీస్వీకారాత్ప్రయోజకత్వం నిగ్రహజనకత్వం వా; తచ్ఛాలోకదృష్ట్యాప్రసక్తోక్త్యాలక్ష్మీ సద్భావేతస్యైవాశ్రయణస్య ఫలావ్యభిచారిత్వమ్; తదభావేవిపరీతత్వఞ్చేతి, ముక్తమాంప్రాప్యేతివచనాదేవావగమ్యత ఇతినానుపపత్తిః;

(౪) పెరియపిరాట్టియారాలే పేఱ్ఱాక్కై యావతు - ఇవళ్ పురుష కారమానాల్లదు ఈశ్వరన్ కార్యమ్ శెయ్యానెన్గై.

“అర్థస్వభావానుష్ఠానలోకదృష్టిగురూక్తిభిః। శ్రుత్యాస్మృత్యా చ సంసిద్ధం ఘటకార్థావలమ్బనమ్॥” అర్థస్వభావః - పితేవత్యాదినోక్తః. విస్తారస్త్వేతద్విజ్ఞాతేత్యాదివన్నిగ్రహాభ్యనుజ్ఞాప్తిప్రకరణే. అనుష్ఠానమ్ - (౧) “సీతాసమక్షం కాకుత్స్థమిదం వచనమబ్రవీత్” (౨) “సభ్రాతుశ్చరణౌ గాఢం నిపీడ్య రఘునన్దనః । సీతామువాచాతియశా రాఘవం చ మహావ్రతమ్” ఇత్యాదిషు లక్ష్మణాదీనామ్; లోకదృష్టిః - అన్తఃపురపరికరవిషయే రాజ్ఞో మహిష్యాః ప్రసాదకత్వదర్శనమ్; (౩) “మాం తర్జక్షి” ఇతి శ్లోకేప్యేషోఽర్థో వివక్షితః. గురూక్తిః - పరాశరప్రభృతీనాముక్తిః. శ్రుతిః - (౪) “చన్ద్రాం ప్రభాసామ్” ఇత్యాదికా; స్మృతిః - (౫) “నాతః పరమ్” ఇత్యాదికేతిహాసప్రయోగాః; సర్వథాపి తద్వ్యాపారం వినా ఫలసిద్ధిరితి, శ్రియః ఫలసిద్ధ్యర్థే ప్రయోగాత్ పురుషకారత్వే ద్వయస్య తాత్పర్యమితి సుష్ఠూక్తమితి.

కేచిత్తు, శ్రియః పురుషకారతాం శ్రేయణసామేనే. పురుషకారభావో హి ఫలభాగిత్వమయుః; తచ్చైతయోర్విషయత్వేఽవ్యాపకాదివిష యోరుక్తః (౬) “మిత్రమౌపయికమ్” ఇత్యాద్యుపదేశాదిహేతుకో దృష్టః. ద్వితీయోఽపి రావణస్య ప్రతి త్రిజటాస్వప్నప్రసఙ్గేష్వేవ సిద్ధః స్వవచనానుష్ఠానాత్; తత్రైవమానాభావాత్; పిశునగణసహాయానాం చతుర్గామవతాం త్రిజటాభిమానసిద్ధత్వేఽపి మానాభావాత్; దేశా-

---

(౧) రా-యు-౧౫-౬ (౨) రా-అయో-౩౧-౨ (౩) శ్రీగుణరత్న-
(౪) శ్రీసూక్తమ్ (౫) (౬) రా-సుం-౨౧-౧౯

(గ) ద్వయత్యుక్త్యధికారి - ఆకిఞ్చన్యమ్, అనన్యగతిత్వము ముడైయవన్.

సమ్బన్ధస్య రావణాదిసాధారణ్యాత్; కాకవిషయేపి సత్త్వైవదృశ్యతే; గురుపరమ్పరాయాన్తు శ్రీమైనమ ఇతి శేషత్వానుసన్ధానమాత్రమ్, నాశ్రయణమ్; తర్హి శ్రీధరాయనమ ఇత్యత్రైవ భగవత్ప్రపత్తిసిద్ధేః, ద్వయవైయర్థ్యాత్; "శ్రియతేచపరంపదమ్" ఇత్యత్రతచ్ఛేష్యభగవత్సంప్రతీవ, "శ్రీయతేచ" ఇత్యత్రాపి ఇతరేషాం తచ్ఛేషత్వమేవప్రోచ్యతే; నచ లక్ష్మీపురుషకారభావస్య నిర్హేతుకత్వే అతిప్రసఙ్గః. భగవత్సమాశ్రయణోన్ముఖ్యస్యాధికారత్వాత్; "స్మృతౌ ప్రపత్తిర్వ్యాదృష్టా భావ్యకాఙ్క్ష శ్చయాకృతా । శ్రియస్స్వతఃప్రసన్నత్వాత్ కాకాద్యావ్యభిచారతః । అధికారస్యపూర్త్యర్థం కృతాసాపినసాధనమ్ । తస్మాత్పురుషకారత్వమహేతుకమితిస్థితిః" ఇత్యాహుః.

నలభ్యతేధికారీవేతిద్వయవైభవమాహ (ద్వయత్యుక్త్యేతి). ద్వయబోధ్యప్రపత్త్యధికారఏవ ద్వయాధికారఉచ్యతే; తస్యచమన్త్రస్య, "కర్మణాకమలాసన । నలభ్యతేధికారీవా" ఇత్యుక్తేః; అర్థిత్వావిశిష్టంహి సామర్థ్యంసర్వత్రాధికారః. తదుక్తమ్; "అర్థిత్వేనసమర్థతాత్రికతనుస్సమ్మిశ్రితాధిక్రియా" ఇతి. ఉపాయానుష్ఠానానుగుణజ్ఞానశక్తిగుణజాత్యాదిరూపయోగ్యతాత్మకం సామర్థ్యమర్థిత్వేన విశిష్టమధికార ఇత్యర్థః.

ప్రాణభృన్న్యాయేన త్రితయసముదాయే సామర్థ్యేశబ్దప్రయోగ ఇతిబోధ్యమ్. యద్వతాముపాయోవిధీయతేసోఽధికారః. ఉపాయేచవిధేయత్వం క్వచిదజ్ఞాతజ్ఞాపనవిషయత్వమ్, క్వచిదప్రవృత్తప్ర

వర్తనవిషత్వాత్; సిద్ధాన్తే చాధికారిస్వరూపమాత్రాధీనానుష్ఠానేన వాస్త్వేవ వా; ఫలకామనాయా అగ్న్యాదేశ్చాధికారత్వదర్శనాత్; అధికారిణస్సాధ్యత్వేనాఽనుసన్ధీయమానం ఫలమ్; తత్సాధనత్వేనానుష్ఠేయ ఉపాయః.

ముముక్షుత్వసహకృత జ్ఞానాదీనాం భక్తిసాధారణత్వేఽపి, ఆకిఞ్చన్యానన్యగతిత్వే విశేషాధికారః; ఏతత్సమానాధికరణార్థిత్వసామర్థ్య ప్రపత్త్యధికార ఇతి సమానమ్; ఆకిఞ్చన్యమ్ – ఉపాయాన్తరాభావః. సతి తత్సామర్థ్యాభావః. నాధాదీనామనధికారప్రసక్తేః; ఆకిఞ్చన్యస్య ముపాయాన్తరసామర్థ్యాభావ ఇతి రహస్యత్రయసారే వక్ష్యతి. ఉపాయాన్తరానుగుణజ్ఞానాద్యభావః; ఆకిఞ్చన్యస్యానుష్ఠానయోగ్యత్వవాక్యానురోధాత్, ఉపాయాన్తరాభావ ఏవ వివక్షితః. సామర్థ్యశూన్యానాం సామర్థ్యాభావప్రయుక్త ఏవాభావేఽధికారః; సకలఫలసాధనయోగ్యస్య నార్థ ఇతి క్షిప్రదౌర్లభ్యాదికమ్; తేనాతుపాయాన్తరసాధ్యస్యాపి ఉపాయాన్తరేణాపి సాధయితుమశక్యత్వమితి జానతోఽప్యధికారాభావాదుపాయ ప్రపన్నపరిత్రాణే అజ్ఞానాదిక్షీణ్యాద్యుపపత్తేర్నాన్యత్సాధనమపి ఫల విశేషార్థమపేక్ష్యత ఇత్యాదినా జ్ఞానాదిరూపోపాయాన్తరాసమర్థ్య బుద్ధిరాకిఞ్చన్యమిత్యుక్తమ్;

త్యాగాభావాత్స్వాభావే ఇతి తత్స్వభావస్యాపి అధికారస్యానుష్ఠాతృత్వాభిప్రాయేణ, ఉపాయాన్తరాశక్తస్యాకిఞ్చన్యస్యేతి పరపర మునిభిరుక్తమ్; అకిఞ్చనశబ్దేన – నాస్తి కిఞ్చనం యస్యేతి వ్యుత్పత్త్యా సాధనరహితతామాహ సామర్థ్యం నిర్దిశతి; అకిఞ్చనోఽనన్యగతిరిత్యత్ర తు నధర్మనిష్ఠ ఇత్యాదినైవ నిరుపాయతా ప్రతీతేః; అకిఞ్చనశబ్దః

చ్ఛాధికారశకనానుశయానభిజ్ఞః" ఇత్యేతదర్థకతయా కృష్ణపాదై ర్వ్యాఖ్యాతః.

విశేషాభావకూటహేతుక సామాన్యాభావపరతయా, తత్రా త్యకిఞ్చనశబ్దః నిరుపాయత్వపర ఏవేతి రహస్యరత్నే; "అనన్యశరణః" "పుత్రకాన్నిత్యా" ఇత్యాద్యనుక్తాథాద్యోగ్యతాపర్యన్తోపాయ నిరసనే వివక్షితమితి జ్ఞాపనార్థత్వమేవ నానా ప్రపన్నపరిత్రాణగ్రన్థస్య; అతఏవ రహస్యత్రయసారే, ఉపాయాన్తరోపేయాన్తరాస్పృష్టో నాన్తరీస్య పూర్వాధికారిత్వముక్తమ్. ఉపాయాన్తరేణాపి మయా సాధయితుం శక్యతే ఇతి బుద్ధిపరిహార ఏవ హి తదస్పర్శః, అతఏవహి, "అనాగతానన్తకాల సమీక్షయాప్యదృష్టసన్తారోపాయః" ఇత్యుక్తం గద్యే,

అనన్యగతిత్వం పునః రక్షకాన్తరరాహిత్యమ్, ప్రయోజనాన్తర రాహిత్యఞ్చ; "అనన్యశరణానాఞ్చ తథైవానన్యసేవినామ్ । అనన్య సాధనానాఞ్చ వక్తవ్యాసుస్థితోత్తమః" ఇతిపాఞ్చే; శరణశబ్దశ్చే దుపాయపరః, సాధనశబ్దః కర్మజ్ఞానభక్త్యాదిపర ఇతి; యద్వా ప్రయోజనపరః; స్పర్శశ్చేత్ ఆశ్రయపరః; యథాశ్రుతఏవ సాధన శబ్దార్థోర్థః; రాహిత్యఞ్చాత్ర ముఖ్యమ్; తేన దేవతాన్తరేష్వపి భగవత్తుల్యబుద్ధ్యా మోక్షప్రదత్వజ్ఞానేన తేనైవ సాత్త్వికతయా భగవ ద్వైకాన్తికమాశ్రయతో నాధికారిత్వప్రసక్తిః.

సహప్రయోజనాన్తరాధికారిణః, అలబ్ధప్రయోజనస్యతథా త్వాపత్తిః; విశిష్టఫలశరణాగతేరపహ్నవయతోజ్ఞస్యాపితత్రప్రయో జనాన్తరార్థినోధికారః; గతిశబ్దః కర్తృరిప్యత్వత్వాదిపాదాచప్రయో జనరక్షకాభిధాయీ; ప్రయోజనాన్తరత్వే ముఖ్యాదేవ బ్రహ్మణాంశే కర్ణాత్తిత్యేతాదృశ్యాం శరణ్యాన్తరత్వే ముఖ్యసార్థ సిద్ధతానాం శక్యానియా; సత్యపి తస్మిన్ సామ్యబుద్ధిమత్త్వదభావాత్;

అతః, “యథా వాయోస్తృణాగ్రాణి వశం యాన్తి బలీయసః। ధాతురేవ వశం యాన్తి సర్వభూతాని భారత”(౧)“ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తా జగదన్తర్వ్యవస్థితాః। ప్రాణినః కర్మజనితసంసారవశవర్తినః” యతస్తతో న తే ధ్యానే ధ్యానినాముపకారకాః। అవిద్యాన్తర్గతాస్సర్వే తే హి సంసారగోచరాః।” ఇత్యాదివచనసిద్ధస్వపరసాధారణభగవదధీనత్వజ్ఞానాధీనం శరణ్యాన్తరవైముఖ్యమప్యధికార ఇత్యాశఙ్క్యాహ; (౨) “సపితాఽపి చ పరిత్యక్తస్సుహృద్భిశ్చ సమాహితైః” ఇతి రక్షః శరణ్యాన్తరవైముఖ్యస్యాధికారత్వం ప్రతీయతే; ప్రస్తుతశరణ్యాన్తరవైముఖ్యస్య ఉపాసకసాధారణ్యేఽపి, ఆకిఞ్చన్యసహకృతస్య తస్యాపి విశేషాధికారత్వప్రతిపాదనమవిరుద్ధమ్.

వస్తుతో ముముక్షుత్వాదీనామన్యేషామపి విశేషాధికారకోటినివేశప్రసఙ్గాత్, ఫలవిశేషాసాధారణ్యప్రయుక్తప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యప్రయుక్తశరణ్యాన్తరవైముఖ్యమేవ విశేషాధికారః. తస్య ఫలవిశేషస్యైవ ముముక్షూపాసకేష్వభావాత్; వస్తుతః ప్రాప్తిపూర్వకబ్రహ్మప్రాప్త్యాదిఫలకానాముపాసనానాం దర్శనాత్; అత ఏవ ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యమప్యత్రాన్తర్గతమేవేతి ప్రపన్నపరిత్రాణానుసారతదనుక్తిః;

అథవా, శరణ్యాన్తరవైముఖ్యం శరణ్యతయా పరిగణితానామన్యస్య స్వాభావజ్ఞానమ్; అయమేవ శరణవరణో నాన్య ఇతి జ్ఞానమితి యావత్; న చేదృశజ్ఞానం సాధనాన్తరమవలమ్బమానస్య భక్తస్య సమ్భవతీతి విశేషాధికారతోపపన్నా; గతిభావేఽన్యశరణాఙ్గత్వేనాప్యదావిజ్ఞానవిశేషాన్తరతయా కర్మణి ప్రవృత్తస్యైవ శరణ్యలాభః.

(౧) విష్ణుధర్మే-౧౦౪-౨౩　　(౨) రా-యు-౩౭-౩౨

నన్వైతదుపాయాన్తరరాహిత్యేనైవ సిద్ధమిత్యాకిఞ్చన్యానన్యగతి
త్వే; నాస్తి కిఞ్చన యస్యేతి ప్రత్యాన్తరసాధ్యత్వబోధనాత్, అకిఞ్చన
ఇత్యస్యానధర్మనిష్ఠ ఇత్యాదినా వివరణాత్, ఉపాయానపేక్షరక్షకత్వ
మేవశరణ్యత్వమితి పక్షే, ఉపాయత్వస్యారక్షకత్వావిశేషమపాయతయారక్ష
కాన్తరవైముఖ్యమిత్యాచార్యోక్తిర్న విరుధ్యతే; ఉపాయత్వేనవరణీ
యత్వస్యరక్షకత్వనియతత్వాద్వా; ఏవఞ్చ శరణ్యాన్తరవైముఖ్య
కథనం ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యస్యాప్యుపలక్షణమ్.

అథవా, తీవ్రముముక్షుత్వాభావే దేహానువృత్త్యాదిప్రయో
జనాన్తరసక్తోయది మోక్షార్థం ప్రపద్యేత; తదా ప్రయోజనాన్తరాను
గుణ్యేన మోక్షవిళమ్బ ఇతి వేదాన్తాచార్యోక్తేః, ప్రయోజనాన్తరవైము
ఖ్యం ఫలవిళమ్బప్రయోజకప్రయోజనాభిలాషవిరహః; సచ అవిళ
మ్బితఫలకామస్యైవాధికార ఇత్యభిప్రాయకత్వాదకథనమ్.

ఉత్తరఖణ్డేనైశ్వర్యాదేః ప్రపత్త్యుద్దేశ్యత్వాభావమాత్రప్రతీ
తావపి దేహాన్తరప్రయోజకేదానీన్తనైశ్వర్యాద్యభిలాషమాత్రస్య
తేనానివారితత్వాత్; సతుతద్వ్యవనభగవత్ప్రతికార్యమ్; “అన్న
పానం ధనం వస్త్రం మహాయురారోగ్యమాస్పదమ్। అపత్యాని యశశ్చైవ
పూజకః పురుషోత్తమమ్। నాప్రసన్నో దదాత్యేతద్యాదితో విదితో విభో।
అయాచితోపి తత్సర్వం ప్రసన్నో విదధాత్యసౌ” ఇతి భగవచ్ఛాస్త్రోక్తేః,
సంహితాన్తరే చ, “తత్త్వవిద్భిఃస్థితానాం ఫలమాప్త్యర్థదాతవ।
నయాచేత్పురుషో విష్ణుం యాచనాన్నశ్యతి ధ్రువమ్ ॥” ఇతి.

నచ తత్సాధనధర్మానుష్ఠానసమ్భవః; “త్రైవర్గికాంస్త్యజేద్ధ
ర్మాన్” ఇతి నిషేధాత్; అతో మన్దాధికారిణస్స్వకర్మవశేనాగతేన

ఫలేన "యదృచ్ఛాలాభసన్తుష్టః" ఇతి సన్తోషః; తీవ్రతమముముక్షుత్వమత్ర ద్రష్టవ్యమ్ - "క్షేత్రత్రాణేషు త్రాణేశి గృహాణి నాథ" ఇతి న్యాయేన ప్రాతికూల్యజ్ఞానమితి విశేషః; భక్తిజ్ఞానగ్రహణస్యోపలక్షణత్వాత్, పూర్వోషాం భాగవతకైంకర్యాచార్యవశగత్వాదిశిష్ట పరివర్జనవిగ్రహావిశేషానుభవహేతుకరణాదిశిష్ట దేశావస్థానభాగవతసమృద్ధ్యాదిప్రార్థనాన విరుధ్యన్తే; "భక్తిజ్ఞానాదివృద్ధిం పరిచరణగుణాన్ సత్సమృద్ధిఞ్చయుక్తాం నిత్యం యాచేదసత్యస్తసభిభగవతస్త్వస్య యదాత్వపరార్థాత్" ఇత్యాహుః.

న చైవం సర్వాధికారత్వసమ్భవః; ప్రపత్తేర్జ్ఞానాదినియతత్వాభావప్రతిపాదనపరత్వాత్; న చ ప్రసిద్ధివిహితాయాః ప్రపత్తేః భక్తేరివ సర్వాధికారత్వసమ్భవః; సత్యవచనసంహితాం సాన్దావ్యభిచారేణ తస్యాప్రాప్రయోజకత్వాత్;

న చైవమపశూద్రాధికరణవిరోధః; అగ్న్యాది సాధ్యయజ్ఞవేదానువచనాద్యజ్ఞకర్మణి తద్విద్యావదధికారప్రతిపాదనాత్; న చ బ్రహ్మవిద్యాయాం తదనుసారిప్రపత్తేస్తథైవ సంహారసామర్థ్యాభావాదుపాసనవిధీనామేవాధిక్రియమాణత్వకల్పనే గౌరవాత్, అధ్యయనవిధిసిద్ధస్వాధ్యాయసమ్పాద్యజ్ఞానమునోపశిక్షాస్థితిభావితోన్యాయః ప్రపత్తావపి సమ ఇతి వాచ్యమ్; "సర్వస్యశరణంసుహృత్" ఇతి ప్రసిద్ధ్యా శిష్టాయుక్తస్య సర్వాధికారత్వావగమాత్;

తచ్ఛ్రవణాత్తాయాంశ్చ తత్సర్వాకారహస్తకేణాసమ్భవాత్, ప్రపత్త్యవసర్వాధికారత్వద్విరోధేన న్యాయాప్రవృత్తేః; జానశ్రుతేతిహ్యప్రదేశాత్యమస్త్రీణాదర్శనాన్న్యాయప్రవృత్తిమాశఙ్క్యాపి

(౬) ఇదమైదంపర్యమ్ ప్రపన్నపరిత్రాణ ఇతి శ్లోకస్య.

శారీరకాపశూద్రాధికరణప్రవృత్తిః; "సర్వలోకశరణాయ" ఇతి వచసా శ్రుతిరుపబృంహ్యతే; సాత్వతతన్త్రే చ- "త్రయాణాం [illegible]దీనాం ప్రపన్నానాం శ్రుతత్వతః । అయమస్మిన్నధికారస్తు చాతుర్వర్ణ్యవత్క్రియా క్రమః" ఇతి, "సర్వ ఏవ ప్రపద్యేరన్ సర్వధాతారమచ్యుతమ్" ఇతి చోచ్యతే; అతః ఆకిఞ్చన్యాదిసమన్వితానాం సర్వేషామధికార ఇతి.

తదిదముక్తమ్ -"వర్ణాద్యైరనపేక్షణాత్తనుభృతాం సత్యాదివద్వ్యాపినీ శ్రీశే సర్వశరణ్యతా భగవతస్సప్రత్యాపిసత్యాపితా । సత్యాదిష్వివ నైగమేష్వధికృతిస్సర్వాస్పదే సత్పథే" ఇతి చ; "నలభ్యతే ధికారీవా" ఇత్యాదికస్తు విశ్వాసదార్ఢ్యపరమితి నతదర్థశ్యత్వాప్రదసం విఫలమితి భావః.

కేచిత్తు, ప్రపత్తేర్భగవదుపాయభావప్రయోజకతయా తదిచ్ఛావత్త్వత్రాధికారః. తత్రాకిఞ్చన్యం హేతురిత్యాహుః.

నన్వాకిఞ్చన్యముపాయాభావరూపం తద్యోగ్యస్యాప్రసక్తమ్; అనన్యగతిత్వఞ్చ ప్రాపకాన్తరరాహిత్యమ్, పౌనస్త్యప్రసక్తాదిత్యత ఆహ (ఇదమైదంపర్యమితి). ప్రపన్నపరిత్రాణేచ్ఛాపాదనీయాంశత్వాత్ప్రసమనన్యగతిత్వోక్తిః; తచ్చోపాయనిరూపకరక్షకాన్తరరాహిత్యమ్;

తత్ర యద్యపి ప్రపన్నస్య ప్రయోజనాన్తరాభావాత్, మన్త్రాదీనాం మోక్షప్రదత్వాప్రసక్తేః, తద్రక్షకత్వానురూపకరణానా త్యన్తోపయోగి; తథాపి నిరుపాయమపి దయేనస్యాన్నిస్సంశ్లిష్టోపాయ నిరపేక్షరక్షకత్వ స్వాచిత్యే తత్ప్రసాదేనానిష్టోత్పాదకతయా శక్య రక్షణకర్తృత్వమపి తేషాం యదా నాస్తి, తదానురోపితం తేషాం

మోక్షప్రదత్వమిత్యభిప్రాయకమతిశయార్థం "భాగితాక్కశితాన్యరభ్య నశనిశక్కల్ కాణాలామ్"ఇత్యన్తమ్; మాతృత్వాదీనాం రక్షణప్రయోజకత్వేऽప్యభిచారాత్, శ్వాదిద్రష్ట్రాభ్యమానమపిమాత్రాదారక్షకత్వం పరాయత్తమితీహ్యాదయమ్ ;

(౧)"య ఏషోऽన్తరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే"ఇత్యాదిత్యమణ్డలేऽవస్థితస్య పురుషస్య పురుషసూక్తోక్తసర్వవిశేషయోగప్రతీతేః, తస్యైవ మోక్షప్రదత్వమ్; అస్తు వా పురుషసూక్తోదితో నారాయణః; తథాపి, "ఉచేతిహాస్తైస్వేదత్వః సాన్యభ్యోయ ఏవం వేద"ఇతి, తద్వేదనస్యాపి మోక్షసాధనతా శ్రూయత ఏవ. అన్యత్ర యోగానాన్యోऽస్తిపిచమస్తి; స్మర్యతే చ, (౨) "ప్రశాసితారం సర్వేషామణీయాంసమణీయసామ్। రుక్మాభం స్వప్నధీగమ్యం విద్యాత్తు పురుషం పరమ్" ఇతి, మోక్షద్వారమనుష్ఠేయమితి చ, నారాయణశబ్దేన సూర్యాన్తర్యామ్యప్రతీయతే. "అసావాదిత్యో బ్రహ్మ"ఇతి చ అరణ్యకే శ్రుతమ్; తచ్చాదిత్యపదేన పురాణేన పఠ్యమానం తస్యశక్తియోగం సాధయతి; నిరుపాధికజగద్రక్షకత్వస్య చ సర్వసిద్ధత్వాత్, గుణయోగోऽప్యస్త్యేవ; అతస్తస్య శరణ్యత్వమాపన్నమ్.

ఏవమధర్వశిఖాయాం ప్రణవమాత్రాణాం తిసృణాం పృథివ్యన్తరిక్షాదివ్యస్తసమభిధాయ "యాऽవసానేऽస్య చతుర్థ్యర్ధమాత్రా సా సోమలోకః" ఇత్యభిధానేన ప్రస్తుతస్య సోమాఖ్యస్య వస్తునః"విద్యుమతీ సర్వవర్ణా పురుషదైవత్యా" ఇతి పురుషశబ్దేన సామానాధికరణ్యాత్, తస్యైవ సకారణమిత్యగ్రే కారణశబ్దేనాభిధానముచితమ్; తస్య చ, కారణన్తు ధ్యేయ ఇతి మోక్షార్థోపాసనవిషయత్వం ప్రతీయతే.

---

(౧) ఛాన్దో-౧-౬-౬. (౨) మను-౧౨-౧౨౨

వారాహే చ, "సోమః పరః పురుషః" ఇత్యుక్త్వా, తత్ప్రకరణే "యోఽసౌ క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞో వై దేహేఽస్మిన్ పురుషః పరః । సోమస్స ఏవ విజ్ఞే యో దేహినాం జీవసంజ్ఞితః" ఇతి. (౧) "క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి" "సర్వ ర్షజ్ఞో నామ జీవో జాయతే" ఇత్యాదౌ జీవశబ్దక్షేత్రజ్ఞశబ్దయోః భగవతి సోమేఽపి ప్రయోగమాత్రేణ న తస్య పరత్వహానిః;

సప్తదశేఽధ్యాయే, అగ్న్యాదిప్రభృతీన్యభిమానిదేవతానాం వైశ్వానరాదిభావేన శరీరమాత్రాశ్రితానాం పరిస్ఫురణాశ్రయతయా స్వస్వనివా సేన తత్పరిధికరతయా ఏకైకశోఽసక్తమపి తత్ప్రతిష్ఠాపనే సోమపాలి తస్య శరీరస్య యథాపూర్వమవస్థానేన లబ్ధాత్మస్వసోమాఖ్యస్య పర మేశ్వరస్య స్తుతిస్తద్విషయప్రసాదం ప్రతిపాద్య, "ఏతైస్సర్వైః స్తుతం క్షేత్రం ముక్త్వా వసన్తు తత్సహాసా । సోమేన పాల్యమానం పురుషేణాన్వద రూపేణ । ఏవం వ్యవస్థితే సోమే షోడశాత్మన్యథాజగే । ప్రాగవస్థం శరీ రం తద్దృష్ట్వా సర్వజ్ఞపాలితమ్ । తాః క్షేత్రదేవతాస్సర్వాః నిత్యం భా వమాశ్రితాః తే మేన తుష్టువుస్సర్వాః సోమాఖ్యం పరమేశ్వరమ్" ఇత్యా దినా, సోమోఽస్మాకం బ్రాహ్మణానాం రాజేత్యాదౌ చ సర్వస్య ప్రతీయతే; "తిగ్మాంశుజనితం తాపం నిస్యత్తారాపతిర్యమమ్" ఇతి సోమతారకతయా గుణయోగసిద్ధిః. అతశ్చ సోమాదిత్యయోశ్చన్ద్రసూర్యయోర్భాధకాభావ ఇతి, "ఇవర్కశశిత్యాదినా" ఎన్మిస్మృతే" ఇత్యుక్తేన కృతమ్.

(౨) "ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సూర్యాచన్ద్రమసౌ విధృతౌ తిష్ఠతః" (3) "భీషోదేతి సూర్యః," "భయాత్తపతి సూర్యః" "యస్యాదిత్యో భాముపయుజ్య భాతి" "యేన సూర్యస్తపతి తేజసేద్ధః" (౪) "యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాసయతేఽఖిలమ్। యచ్చన్ద్రమసి యచ్చాగ్నౌ

(౧) గీ- (౨) బృహ-౫-౮-౯ (3) తై-ఆన-౮ (౪) గీ-

తత్తేజో విద్ధి మామకమ్" (౧)"సూర్యాచన్ద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వమకల్పయత్"(౨)"చన్ద్రమా మనసో జాతః, చక్షోస్సూర్యో అజాయత" (౩)"నారాయణాద్ద్వాదశాదిత్యాస్సముత్పద్యన్తే, నారాయణే ప్రలీయన్తే," ఇత్యాదిభిర్భగవత్సృష్టానాం తేషాం తదాజ్ఞావశవర్తినాం తద్భయాదేవసఞ్చారాద్యభిధానాత్, నియతోదయాస్తమనాదిభిస్స్వచ్ఛన్దత్వాభావస్య చ సచనపరామర్శస్తు తేనాపి నిర్జేతుమశక్యత్వాత్;

"విష్ణుశక్తిరవస్థానం సదాదిత్యే కరోతి సా । నో చేత్తానాం స్తమేతావ"ఇతి తదస్తగత్యన్తరనిగ్రహం విశిష్టస్యోదయాస్తమయయోరభావప్రతీతేః, సూర్యాదీనాం చైతన్యాతిశయితత్వాదేశ్చ పురాణప్రసిద్ధత్వాత్;"సోమస్య రాజ్ఞః" "అసావాదిత్యో వ్యసర్పత" ఇత్యాదినాస్ఫుటం కర్తృత్వప్రతీతేః, న హ్యేషామశక్తిగుణరూపాణామిత్యర్థః,(అపరోక్షముక్త్యాదినా). "యదస్తో స్తనోతి త్వే" ఇతి స్మృతిః-రూపాణ్యత్ర వే ఉపబృంహితా;-"ఆదిత్యమణ్డలే తత్ర తిష్ఠతి విష్ణుః పరాత్పరమ్ । సర్వాధారం మునిదేవమీశానం శివమవ్యయమ్ ॥ ఈశ్వరం సర్వభూతానాం సర్వలోకాభయప్రదమ్ । విజ్ఞానస్తమ్భదా సర్వం భాసయన్తం రవిం సదా" ఇత్యాదినా; "ధ్యేయస్సదా" ఇతి చ స్మర్యతే.

"కింస్విదత్రాస్తరాధారం యేనేమే విధృతే ఉభే" ఇతి ద్యావాపృథివీధారకసూర్యమణ్డలాన్తర్వర్తిత్వావినయప్రశ్నే-"విష్ణునా విధృతే భూమీ" ఇత్యుత్తరేణాన్తర్వర్తినారాయణస్య విష్ణురూపేణ తేజసా సూర్యమణ్డలస్య ద్యావాపృథివీధారకత్వమిత్యుక్తేః, భగవత ఆదిత్యమణ్డలాన్తర్వర్తిత్వమవగమ్యతే.

---

(౧) తై-నా-౧   (౨) పురుషసూ   (౩) నారాయణోపనిషత్

“ప్రకాశినం తారణం సర్వేషామ్” ఇత్యత్రాపి దేహానుక్తేః, ప్రకృత శ్రుతేః, “అనేనిదమిత్యాద్యర్థవ్య- త్తేన నారాయణస్స ప్రభుః” ఇత్యస్యైవ నారాయణస్యైవ తత్రాప్యుపస్థితత్వాత్తద్విషయత్వమేవోచితమ్. నా ర్యాదిత్యశబ్దో- “ఆదితో హ్యసావాదిత్యాత్తత్త్వాత్ త్రిసూత్యసూదాద్యఉచ్య తే”ఇతి వచనేనైవ నిరూఢ్యర్థః; అనాదిత్వనిర్దోషమంగళగుణసంస్థః- ఆదిత్య ఇవ భగవత్యేకసన్నివేశ్యైవ; బ్రహ్మస్పష్టివరో వా. “ఉద్యన్తమస్తం యన్తమాదిత్యమభిధ్యాయన్” ఇతి శ్రవణాత్, శరీరపర్యన్తో వా ఆది త్యశబ్దః. మహాప్రద్యోతత్వం తస్య గుణలక్షణేనైవ మహాపురుషుగమనా త్; ఆదిత్యపురాణం విరుద్ధాంశే త్యాజ్యమ్. విరోధాధికరణన్యాయాత్.

అథర్వశిఖాయాం సామసోమలోక ఇతి- సచ స్వర్లోక ఉచ్యతే. స్వ గ్రహాణేనచారితార్థ్యాత్; ఊర్ధ్వం హ్యదిత్యాదాభ్రువం స్వర్లోకః. తి స్త్రీబ్రాహ్మణపరివ్రాజకనయాత్, ఉపవృద్విగబేనేతివత్ పృథగుక్తి సమ్భవేష్వాదిత్యాత్తావనియోదితసోమాఖ్య నృసింహలోకాభిధాన మేవోచితమ్. వారాహేపి “సర్వే దేవాస్సపితరో బ్రహ్మణా శ్వా స్తామహర్షిగాః । విష్ణోస్సోకాకాదుద్భూతా ఇతీయం వైదికీ శ్రుతిః” ఇత్యు పక్రమాత్, “ఏవం వేదాన్తపురుషః ప్రోక్తో నారాయణస్స ప్రభుః” ఇత్యుపసంహారాచ్చ, సోమాఖ్యః పరమేశ్వరో నారాయణ ఏవ; భగ వచ్ఛాస్త్రీయనామసు లక్ష్యమ్, “ఉమేతి సంజ్ఞయా సాపి తదా విఖ్యా త్యవస్థితా” ఇత్యుమాసంజ్ఞకత్వకథనాత్; నచ సోమాన్తరమిత్యుక్తి మాత్రేణ మహాప్రకరణపరిత్యాగస్సిద్ధ్యతీత్యాశయః.

“ఈశానస్సర్వజగతస్సువర్గస్త్రీమీశానమిన్ద్రమస్థుషః; ఇన్ద్రో రాజా జగతశ్చర్షణీనామ్” “ఇన్ద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే” “యు స్వ పరిస్థానం రదధాస్త్రిధిన్యాస్, యస్య ప్రేత్యోగానసప్రోద్దిశశ్చ, నకి రస్త్రీష్వాన్తరః”ఇత్యాదిభిరిన్ద్రస్యలోకేశ్వరత్వే భవప్రతీతేః,తస్యరక్ష

కతాన్మహాశబ్దస్య "త్రైలోక్యత్రుటుమ్" ఇత్యాదినాపి రాక్షసత్వమ్. "ఇన్ద్రో వై శిథిల ఇవాప్రతిష్ఠితోఽమన్యత, సోఽసురేభ్యోఽబిభేత్" ఇతి శ్రుతిః "నమఃపదమ్" ఇత్యత్రాభిప్రేతా; మహాన్వాసనశ్శాసాదిష్వత్రప్యః "శావహాన్తనాయ" ఇత్యత్రవిపద్యేతః; (బ్రహ్మాత్తి) "తం భూతాన్యభిక్రోశత్ బ్రహ్మనామ్నీ" ఇత్యాదికానుశ్రుతిభిరభిమతాః; శేషం స్పష్టమ్; ఈశానమస్యేత్యాద్యాపేక్షికవిషయః. "ఇన్ద్రో మాయాభిః" ఇత్యత్ర సకారణత్వే మోహప్రదత్వోక్తిః; ప్రకరణాత్తు భగవత్పరమేవైతత్; "ఇత్థంస స్త్రిస్త్రిఇత్యుచ్యతే" ఇతి బృహదారణ్యకమ్; "ఏతస్యైవాత్మా స్త్రియుచ్యతే" ఇతి పౌరాణికం వచః, (౧) "క్షీమానస్థానగ్నిశ్చేత్ స్త్రీత్వ" (౨) "ముఖాదిన్ద్రశ్చాగ్నిశ్చ" (౩) "నారాయణాదిన్ద్రో జాయతే" "ఇన్ద్రో వై దేవానామనుజాఽవర ఆసీత్, స ప్రజాపతిముపాధావత్, తస్మై తత్ప్రత్యజనీతి, స దృష్ట్వా దేవతా అభి రాసీత్" ఇత్యాదికాశ్రుతయో మాన్ధాత్రా దాహార్యాః.

(౪) "హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే" (౫) "ధాతా యథా పూర్వమకల్పయత్" (౬) "ప్రజాపతిశ్చరతి గర్భే అన్తః" "ప్రజాపతేస్సప్తధా పితృత్వం" "ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజత" ఇత్యాదిభిశ్శ్రుతిభిః జగత్కారణత్వాద్యుపగతేస్తస్య శరణ్యత్వం స్యాదిత్యాశఙ్క్య "బ్రహ్మపుష్" ఇత్యాదినాపి నాతిరాః; (౩) "నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే" "బ్రహ్మణే బ్రహ్మాణం పుష్కరపర్ణే నసృష్ట" (౭) "స బ్రహ్మణా సశానః" "స బ్రహ్మణ సచశబ్దరః" "హిరణ్యగర్భః పశ్యత జాయమానమ్" "హిరణ్యగర్భం జనయామాస పూర్వకమ్" "స ప్రజాపతిరేకః పుష్కరపర్ణే సమభవత్"

(౧) తై-ఆ-నా (౨) పురుషసూక్త (౩) నారాయణోప
(౪) యజు-౪-కా- (౫) తై-నా- (౬) యజు-అగ-
(౭) మహోపని

(౧)"యోబ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వమ్" (౨)"యస్మాన్నాభిపద్మాదభవ
న్మహాత్మా ప్రజాపతిర్విశ్వసృగ్విశ్వరూపః" "తత ఏతే వ్యజాయన్త, హిర
ణ్యగర్భోఽగ్నిర్యమో వరుణరుద్రేన్ద్రాః, తం బ్రహ్మాణం తమృషిం సుమే
ధామ్" (౩) "స బ్రహ్మ స శివస్సేన్ద్రః" ఇత్యాదిశ్రుతిభిర్బ్రహ్మణస్స ఐ
జ్యత్వవిభూతిత్వాదిప్రతీతేర్న బ్రహ్మణః కారణత్వరక్షకత్వసమ్భవః.

"హిరణ్యగర్భః" ఇత్యష్టర్చస్య, "అద్భ్యస్సమ్భూతః" ఇత్య
నువాకేన లక్ష్మీపతిత్వలిఙ్గబలసిద్ధనారాయణపరభావేన సహ, అమ్భసీ
త్యనేనైకవాక్యతాయాః, "అద్భ్యస్సమ్భూతో హిరణ్యగర్భ ఇత్యష్టౌ"
ఇతి విధానాద్భగవత్పరత్వమేవ; హిరణ్యగర్భశబ్దస్తు భగవన్నామసహ
స్రపఠితః; "హిరణ్యగర్భో ద్యుతిమానేష చ్ఛన్దసి పఠ్యతే" ఇతి వచనే
నైవ నిర్వ్యూఢః. ప్రజాపతిశబ్దోఽపి భగవన్నామసు పఠ్యతే. "రాజాధి
రాజస్సర్వేషాం విష్ణుర్బ్రహ్మమయో మహాన్ । ఈశ్వరం తం విజానీమ
స్స పితా స ప్రజాపతిః" ఇత్యాశ్వమేధికే భగవద్వాచకత్వేనోక్తః.

సప్తదశ ప్రజాపతిరిత్యత్ర *సనో విష్ణురిత్యనుసారాత్, భగవా
నేవోచ్యతే; ఏవమేవ హ్యత్రాపి శ్యామత్వస్య భగవదసాధారణత్వా
త్; "యమన్తస్సముద్రే" ఇతి లిఙ్గాత్, అమ్భసీత్యనువాకో భగవత్పర
ఏవ; "ధాతా యథాపూర్వమ్" ఇత్యత్రాపి అవాన్తరసృష్టివిషయా
యాం చతుర్ముఖపరత్వేఽప్యదోషః; (౪)"తమసః పరమో ధాతా" "ఏష
ధాతా విధాతా చ" ఇతి భగవతి దృష్టప్రయోగో ధాతృశబ్దః. నచ ప్రజా
పతిపరోపబృంహణవశాత్తత్పరత్వనిశ్చయః. తేషాం రాజసత్వేన పు
రాణేష్వేవ విభక్తత్వాత్;

నచ, ఉపబృంహణవిరహేఽపి శ్రుత్యర్థనిశ్చయః; శ్రుతిస్వారస్య

(౧) శ్వేతా-౬-౧ (౨) (౩) తై-నా-౧౧ (౪) రా-యు-౧౧౪-౧౫

నుగుణతదవరత్వప్రతిపాదకానేకోపబృంహణసమ్భవాదిత్యాశయః; (౨) "వేదాపహారగురుపాతకేతి" భగవద్యామునాచార్యసూక్తిమభిప్రయన్నాహ (సాధుక్తైటభరిత్యాది). "మమ వేదా హృతాస్త్వేతే దానవాభ్యాం బలాదితః" ఇత్యత్ర బలాద్బ్రహ్మసకాశాదిత్యర్థః – అకస్మాద్దైత్యసేన దర్శితః; "తతో విగ్రహిణస్తాంస్తు దృష్ట్వా తావసురోత్తమౌ। వేదాఞ్జగ్రహతూ రాజన్ బ్రహ్మణః పశ్యతస్తదా" ఇతి వచనప్రతిపన్నానేన- వేదజ్ఞైస్త్వతికోశ ఉక్తిత్యుక్తమ్; "వేదా మే పరమం చక్షుర్వేదా మే పరమం ధనమ్" ఇత్యేతదభిప్రేత్య "చక్షుర్హీనేన, ధనహీనేన" ఇత్యుక్తమ్; "అన్ధకారా హి మే లోకా జాతా వేదైర్వినాకృతాః। వేదైర్వినాహం కిం కుర్యాం లోకాన్వై స్రష్టుముద్యతః। కో హి శోకార్ణవే మగ్నం మామహోద్య సముద్ధరేత్।" ఇత్యాద్యభిప్రేత్య (నిలప్రస్థాప్యుక్తయామితి) "తతః క్రోధపరీతేన సన్తప్తమనసా చ। సావమాన్యప్రసఖాగ్రేణాధిష్ఠితస్య శిరోపయయా" ఇత్యాది. స్వరభఙ్గవేపథ్వాదయోఽత్ర వివక్షితాః.

"ఉమాసహాయం పరమేశ్వరం ప్రభుం త్రిలోచనం నీలకణ్ఠం ప్రశాన్తమ్। ధ్యాత్వా మునిర్గచ్ఛతి భూతయోనిం సమస్తసాక్షిం తమసః పరస్తాత్" (౧) "శమ్భురాకాశమధ్యే ధ్యేయః" ఇత్యాదికయా శ్రుత్యా "దశభిఃకృత్యశివః" ఇతి పురాణాదశకోపబృంహితయా శివస్య మోక్షప్రదత్వాదిసిద్ధిరిత్యాశఙ్కా, రుద్రమిత్యాదినా నివార్యతే.

"త్ర్యక్షముపాశుపతిప్రీయమాణోపాసనామయతి, యతోఽజ్ఞానుగ్రస్తేస్వ స్వమనః, యం కామయే తం తముగ్రం కృణోమి, అసనహోత్రపాప్తావాహామస్మి" ఇత్యాదిశ్రుత్యాపి కార్యత్వ రుద్రపక్షత్వాదిప్రతిపత్తేర్మోక్షప్రదత్వసమ్భవ ఇతి; "ఉమాసహాయం ధ్యాత్వా మునిర్గచ్ఛతి భూతయోనిం భగవత్సఙ్గవత్స్మృతి" ఇత్యస్య యోగమాహాత్మ్యసాధనభగవదుపాసనసాధనధ్యా

(౧) కైవ॰ (౨) అథర్వశిఖా

సవిషయత్వమేవతత్ర ప్రతిపాద్యత ఇతి; "ఉపాస్యోయంసదావిప్రాఉపా యోస్మిహరేస్మృతౌ। ధ్యాత్వామాంసర్వయత్నేనతతో జానీత కేశవమ్" ఇత్యాదివచనపరామర్శేనావగమాత్; "కారణన్తు ధ్యేయః" ఇతిమహోపనిషదాదిసిద్ధకారణభావ నారాయణోద్దేశేనతస్యధ్యేయత్వంవిధాయ, "శమ్భురాకాశమధ్యేధ్యేయః" ఇత్యనేనధ్యానస్థానమాత్రవిధానాత్; "ధ్యేయోనారాయణస్సదా" "హరిరేకస్సదా ధ్యేయో భవద్భిస్సత్వసంస్థితైః" ఇతివచనానురోధేన "శమ్భుర్నారాయణోధ్యేయః" ఇత్యాదౌ శమ్భుశబ్దస్యభగవతిదృష్టప్రయోగాత్; భగవతఏవధ్యేయత్వం ప్రతిపాద్యత ఇత్యభ్యుపగమాచ్చ; నాన్యస్య మోక్షప్రదత్వంశ్రౌతమ్; "నాన్యఃపన్థాఅయనాయ" ఇతి పరమపురుషాతిరిక్తస్య మోక్షోపాయత్వనిషేధాత్, "దశభిఃకథ్యతేశివః" ఇతి వచనం ప్రత్యక్షబాధితమ్; "రాజసేషుచకల్పేషుమాహాత్మ్యంబ్రహ్మణోవిదుః" ఇత్యాదివచనబాధితఞ్చ;

కానిచిత్తు విద్యమానాన్యపి శివపారమ్యప్రతిపాదకవచనాని ప్రబలప్రమాణవిరుద్ధత్వాదనాదరణీయానీత్యాశయః. "రుద్రస్సంహారకారకః"(౧)"ఏతౌద్వౌవిబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధజౌస్మృతౌ తదాదర్శితపన్థానౌసృష్టిసంహారకారకౌ" "యస్యప్రసాదాదహమచ్యుతస్య సృష్టఃప్రజాసర్గకరోన్తకారీ" "క్రోధాచ్చరుద్రః" "సహిపాలనసామర్థ్యమృతేసర్వేశ్వరంహరిమ్" "ససమ్పదాంసమాహర్తే విపదాంవినివర్తనే। సమర్థోదృశ్యతేకశ్చిత్తంవినాపురుషోత్తమమ్" ఇత్యాద్యభిప్రేత్య(సకలేత్యాది); (౨)"కాశిలుముఱుప్పాలార్" ఇత్యేతదనురోధేన (విడాయరిత్యాది); పేశిలుమిఱైసూచితమాత్రేణసౌలభ్యంవిశద

(౧) భార-శాన్తి-౩౪౨ (౨) తి-చ-వి-౬౯

యతి (తన్నైవయితి). "పరస్పరమిదమక్షిలాత" ఇత్యేతత్సమీచీనమ్యాహ (తన్నైవయాత్రేయిత్యపితి); (౧)"బ్రహ్మణా స్త్రీణాం గోవిన్దో బ్రహ్మణ్యయా మానసేశఙ్కరమ్। బ్రహ్మణ్యాభిభూతః స్తుహానోరగోపస్థితపాపిశత్। నశశాక తదాయోద్ధుం కృష్ణేనాక్లిష్టకర్మణా" ఇత్యాదికమిహాభాష్యమ్; "బ్రహ్మహోఽజదుతిక్షోభంత్యాచరం స్థితానిభూతతే। తతోఽహంగతవానదేవ హిమవన్తం శిలోచ్చయమ్। తత్ర నారాయణశ్శ్రీమాన్మయాభిక్షాం ప్రసాదితః।" ఇత్యాదిసమీచీనమ్యాహ (బ్రహ్మణిసిత్యాది); బ్రహ్మఘ్నో హిన్సకృత్యప్రఖ్యాపనపూర్వకమేవభిక్షాచరణం విహితమిత్యాశయేన (తన్నైవనిఙ్యుక్లుకోగ్రణేతి).

దివ్యాలయనిర్మాణాదీనాం భగవత్ప్రసాదహేతుతయా అపి శిష్టానుష్ఠానజనకత్వాత్తదాపయికార్థప్రదానతుకేవరతుకత్వం పరమ్పరయా స్వీకృత్యాహ (అర్థమితి); రతుకమ్ - రక్షణసాధనమ్; తథాచ తదపినాశస్యాపి భగవత్సఙ్కల్పసాపేక్షత్వాద్ద్వయమానస్యాపి తస్య నిషిద్ధప్రవృత్త్యుపయోగిత్వసమ్భవాన్మోక్షోపయోగిత్వం తస్యభగవత్కటాక్షాధీనమితి సతత్ప్రదస్యరతుకత్వమితిభావః.

(౨)"సంసారార్ణవమగ్నానాం విషయాక్రాన్తచేతసామ్। విష్ణుపోతం వినా నాన్యత్కిఞ్చిదస్తి పరాయణమ్" (౩)"వాసుదేవమనారాధ్య కో మోక్షం సమవాప్నుయాత్" (౪)"మామేవ యే ప్రపద్యన్తే మాయామేతాం తరన్తి తే" "కర్మణాం పరిపాకత్వాదావిరిఞ్చాదమఙ్గలమ్। ఇతి మత్వా విరక్తస్య వాసుదేవః పరా గతిః" "అహం భోగప్రదో వత్స మోక్షదస్తు జనార్దనః" (౫)"ప్రతిబుద్ధా న సేవన్తే యస్మాత్పరిమితం ఫలమ్" "శఙ్కరస్య తు యో భక్తస్సృజన్యాన్తరం నరః। త్వన్త్యేవ

(౧) వి-పు-౫-
(౨) వి-ధర్మ-౧-౫౯
(౩)
(౪) గీ-౭-౧౪
(౫) భార-శా-౩౪.

(౪) ఇతిల్ మణవాళ్మామునిగళ్ పెరియవాచ్చాన్పిళ్ళైయాఙ్గళ్ మున్నిట్టు
ఈశ్వరనిత్తియనన్ఱి ఉపాయమాగవన్ఱుక్కు ;
పిళ్ళైలోకాచార్యర్ అద్వితీయరాగిల్ ఆచార్యర్కళ్.

యత్ప్రసాదేన విస్రమ్భః ప్రజాయతే । వాసుదేవస్య మాహాత్మ్యే స్మృతే జన్మాన్తరసంసరః । తస్యైవ తత్ప్రసాదేన వాసుదేవే ప్రతీయతే" ఇత్యాది వచనసిద్ధభగవన్మాహాత్మ్యప్రపత్త్యోః తత్త్వశేఖర ఏవ విస్తరేణ ప్రతిపాదితమిత్యభిప్రేత్య, స్వతఏవాన్యనిరపేక్షప్రవృత్తం తద్విషయభక్తిమపి ప్రసాదయతి (ఈశ్వరనిత్తి).

అతిశయ్యాస్యపదార్థగ్రన్థవ్యాఖ్యానే ; "తస్య తుమహాభాగయోగ్యస్తు కృపాదయాప్రకాశనాత్ । సయామిపరమంస్థాన ముక్త్వారాదిగతింవినా । గరుడస్యస్థనాత్యక్త్వా యథోక్తమనివారితః" ఇతి ప్రపన్నపారిజాతోక్తిః, "ఏవం ప్రభావయుక్తస్య" ఇత్యుత్తరవాక్యానుసారేణ భగవతః ప్రపన్నవిషయతాదృశప్రేమవత్ప్రకాశకమిత్యాశయేనాహ (అర్చ్యా రాదిమార్గత్తాలేయుం), ప్రపన్నోత్సవస్య పరిత్రాణగ్రన్థవ్యాఖ్యానే ; ఏవం ప్రపన్నపరిత్రాణే ద్వివిధోప్యుపాయః ప్రతిపాదిత ఇత్యర్థః.

ఖణ్డద్వయనియమానుసారేణ స్థానేన ప్రపన్నా (ఇతివిత్తి). ఖణ్డద్వయమాత్రే పూర్వఖణ్డేన శరణప్రపత్తిర్భగవాన్ విశ్వాసపూర్వకోపాయ ప్రార్థనాపర్యాయాక్రియతే ; ఉత్తరఖణ్డేన మిథునవిషయకైఙ్కర్యం ప్రార్థ్యత ఇత్యర్థః ; ఉభయత్రాపి కరణోత్పత్తియా ; అధికారిణః ద్వితీయార్థే చ తృతీయాంస్తమనుసార్యమేవ ; ఏవంపూర్వాపరావయవార్థః, "శరణాంఉపగచ్ఛ" ఇతిశ్లోకే ఉక్తః.

ఏవకృదనుయాయినస్తు ;- పూర్వఖణ్డేన విశ్వాసపూర్వకం గోప్తృత్వవరణాత్మకం ప్రార్థనముచ్యతే ; ఉత్తరఖణ్డేన ఫలప్రార్థనా

సహాకృతోఽనిక్షేపః ప్రతిపాద్యతే; చరణసమర్పణరూపార్థద్వయతా-
త్పర్యకత్వాదేవద్వయత్వవ్యవహారః; నిక్షేపశబ్దాభిధేయమేతత్ఫలం
తదేకాధీన మిత్యాకారకజ్ఞానవిశేషః; "తేనసంరక్ష్యమాణస్య ఫలే
స్వామ్యనివృత్తితా। కేశవార్పణపర్యన్తా హ్యాత్మనిక్షేప ఉచ్యతే" ఇత్యు-
క్తేః; స్వామ్యమ్ - స్వాతన్త్ర్యమ్.

అయఞ్చ ఉత్తరఖణ్డేన చతుర్థ్యన్తపదప్రతిపాద్యః; తాదర్థ్యల-
క్షితశేషత్వస్యాఽనపేక్షతయా ప్రార్థనాయాశ్చ పదాభ్యాహారేణ సాధనా-
నుష్ఠానాధీనసాధనస్యైవ ఫలం భవిష్యతీతి ప్రార్థనాయా అవశ్యమ్భావాత్,
అనేకఫలసాధనస్యోపాయస్య పరిగ్రహణాన్యోపాయేన తత్తత్ఫలకామనా-
యాస్సహకారిత్వకల్పనాదేవ * వినిగమనాసమ్భవాత్, ప్రార్థనయా
ఫలస్య తదధీనత్వం వ్యజ్యత ఇతి సమస్తస్సహాకృతచతుర్థ్యన్తపదేన
కేవలపరార్థశేషత్వం తదేకాధీనమితి ప్రతీతేః.

అథవా నమశ్శబ్దేన, మమ స్వస్య - స్వాతన్త్ర్యస్వత్వరూ-
పస్వత్వనిషేధే, స్వాతన్త్ర్యనిషేధస్య తదధీనప్రతిపత్తిపర్యవసితతయా
స్వత్వనిషేధస్య ఫలసమర్పణపర్యవసితతయా, తదేకాధీనం తదేకస్వం
తచ్ఛేషత్వం స్యాదితి ప్రార్థనాగమనాత్, నమః పదబలాదేవతత్ప్ర-
తీతిః.

అథవా, నారాయణశబ్దేన శరీరాత్మభావప్రతిపాదనాత్, శరీ-
రరక్షణం శరీరిణ ఏవ ఫలమితి, తద్వత్సోఽపి నిత్యాపేక్ష్యగమనాత్, ఫల-
స్య తదధీనత్వం తదీయత్వఞ్చ గమ్యత ఇతి తత ఏవ సిద్ధిః.

స్వత్వం ప్రార్థనాప్రకాశనసమర్థమ్; ఫలవిషయకస్య నిక్షేప-
స్యాత్మనిక్షేపవిషయకత్వేన, ఇదం ఫలం తదధీనమిత్యాకారకత్వాఽసమ్భ-
వేన, స్వాధీనత్వాకారకత్వాఽనవకాశకత్వాత్; గోప్తృత్వవరణ

* ఏకతరసహకారితయా - వినిగమకా.

నిక్షేపయోరుభయోరేవ ఫలవిషయకత్వనియమేపి గోప్తృత్వవరణే ప్రకృతిసమ్బన్ధనివృత్త్యాద్యంశోపివిషయః; నిక్షేప్తుర్ముక్తికాలీనం ఫలమేవ; అతఏవనిక్షేపస్య ఫలదశాయామప్యనువర్తమానత్వేన కేవలస్య తస్యాఽవ్యావర్తకత్వాత్, శరణవరణవిశేషితస్యైవతస్య సాధనతాసమ్భవ ఇతి శరణవరణముక్త్వాన్తరఙ్గమఙ్గమ్; విశ్వాసాదయస్తూభయాఙ్గమ్; నిక్షేపే ప్రార్థనాం శబ్దమ్ప్రయుఞ్జత ఇతి గోప్తృత్వవరణస్యైవ ప్రార్థనారూపత్వవ్యవహారః; గోప్తృత్వవరణస్యాపి - యద్యపి, "త్వమేవోపాయభూతో మేభవేతి ప్రార్థనామతిః" "సామ్ప్రతన్త్వేష ఉపాయార్థైకవాచకః" ఇత్యాద్యనురోధాత్ స్వాయత్తాధీనవిషయకత్వమావశ్యకమ్; తథాపి తత్కర్తృకవ్యాపారే ఉపాయానపేక్షత్వమ్-తత్రవిషయః; నిక్షేప్తుఫలేతదేకాధీనత్వమితి విషయభేదః.

భగవతో నిక్షేపఫలాంశే విశేషణతయాభానమ్; గోప్తృత్వవరణేతుఫలస్య భగవతితథా; నచవిశేషణవిశేష్యభావమాత్రవ్యత్యాసేపివిషయభేదాభావాదుభయోరనావశ్యకతా; ఏకస్య "అప్రార్థితో న గోపాయేత్" ఇత్యుక్తరీత్యాఙ్గత్వజ్ఞాపనమాత్రార్థత్వాత్, అన్యస్య § నాన్తరీయకప్రార్థనాగర్భత్వేపి ఫలగతతాదధీన్యాంశే అధ్యవసాయాత్మకత్వాత్; అధ్యవసాయత్వఞ్చ స్వాధీనతాశఙ్కానివర్తకదృఢతరసంస్కారాధాయకత్వమ్; అతఏవ, ఉపాయాధ్యవసాయయుక్తప్రార్థనా - వరణమ్; ఉపేయాధ్యవసాయయుక్తప్రార్థనా - సమర్పణమిత్యుచ్యతే;

ఉపాయాధ్యవసాయః § నాన్తరీయకీతుప్రార్థనా; నచ "ఆత్మాత్మీయభరన్యాసోహ్యాత్మనిక్షేపఉచ్యతే" ఇతిరక్షాభరన్యాసరూపత్వ

§ యద్వినాయన్నభవతి, తన్నాన్తరీయకమ్.

క్తేః, అనిష్టనివృత్తి విషయకత్వమప్యస్త్యేవేతి, కథంముక్తిదశాసా ధారణ్యమితి వాచ్యమ్; "తేనసంరక్ష్యమాణస్య" ఇత్యస్యైవనిక్షేప ప్రతిపాదనపరత్వాత్; "ఆనుకూల్యమితిప్రోక్తమ్" ఇత్యారభ్య "క్లేశ వార్పణపర్యన్తాహ్యాత్మనిక్షేపఉచ్యతే;" ఇత్యన్తఏవగ్రన్థః స్వరూప ప్రతిపాదనపరః; "ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్తు" ఇత్యారభ్యప్రయోజనకథ నార్థం ప్రవృత్తేనస్తు "ఆత్మాత్మీయభరన్యాసోహ్యాత్మనిక్షేపఉచ్యతే" ఇతిప్రయోజనకథనపరమిత్యుచితమ్; స్వయత్నానధీనత్వజ్ఞానేనహి యత్నస్థగితస్సమ్పాద్యతే; స్వప్రయత్ననివృత్తిర్న్యాభవతి;

అస్తువా, ఆత్మాత్మీయేత్యేతదపి ప్రయోజనకథనముఖేన స్వరూపప్రతిపాదకమ్; తథాహ్యాత్మన ఆత్మీయస్య తద్భరస్య-తదనుకూలస్య యత్నస్య న్యాసో-న్యస్తీయత్వజ్ఞానమితి, తత్రానిష్టనివృత్తివిషయత్వేపి నక్షతిః; యత్నస్యాన్యదీయత్వ ముపాయప్రార్థనయైవ సిద్ధమ్; నిక్షేపవిషయ స్వయత్ననివృత్త్యాత్రేవ చరితార్థ్యసంయోగః; అతఏవహిరహస్యత్రయసారపర్యన్తే వరదాచార్యోక్తసఙ్గ్రహే; వైగ్ధ్యార్థ్యానుసన్ధానరూపత్వేవ తస్య ప్రతీయతే;

నచ, ఉపాయప్రార్థనాయాః ప్రాగుక్తత్వేన భరన్యాసోన్తర్భూతః; "ఆత్మాత్మీయభరంసర్వం నిక్షిప్యశ్రీపతేః పదే। ఉపాయం వ్యాకులత్వేశం తమపేయంవిధిస్తయా" ఇతినిక్షేపాత్పృథగుపాయవరణోక్తేః, "నిక్షిప్య" ఇత్యత్రతుముఖంవ్యాదాయేత్యాదావివసమానకాలీనత్వమర్థః; తాలశ్చస్థాలః; తేనశరణవరణస్యైవనిక్షేపాపూర్వత్వాభావిత్వేపినక్షతిః; అతఏవశరణవరణస్యభగవదీయఫలదిత్సాపేక్షయతయాప్రాధాన్యవ్యవహారః క్వచిదుపపద్యతే; నిక్షేపస్యత్వఙ్గత్వం పత్యామపిప్రార్థనాయామనివృత్తస్వయత్నస్యనఫలంసిధ్యతీతి; "అక్ష

తేషుభరన్యాసే రక్షాపేక్షణమాత్రతః । స్వయత్నవిరతిః పశ్చాత్ స్వప్రసిధ్యతిలోకవత్" ఇతిభరన్యాసాఖ్యే స్వయత్ననివృత్త్యసిద్ధిరుక్తా; "తేనసంరక్ష్యమాణస్య" ఇతిశరణవరణావ్యవహితోత్తరదశాయామేవరక్షణస్యవర్తమానతోక్తా;

యదిపునర్బద్ధస్యానిష్టనివృత్తావపి తాదధీన్యవిషయమేవనైర్భర్యానుసన్ధానంజాయతే; తదంశేపియత్నాపేక్షణస్యప్రార్థితత్వాత్, భగవతాపితస్యైవదాతుముపక్రాన్తత్వాచ్చ; అతఏవ, ఇతఃపరమనిష్టనివృత్తావిష్టప్రాప్తౌవామమభరోస్తివేతితదాకారో వరదాచార్యైరుక్త ఇతివిభావ్యతే; తథాపిఇష్టప్రాప్తేఃప్రాధాన్యాత్తద్విషయకత్వేనైవతస్యోపయోగః; సచఫలదశాసాధారణఇత్యుపపాదనీయమ్; ఏతేనఫలదశాయాం ఫలేప్సాగర్భనిక్షేపోనాస్తీతినిరస్తమ్; ఫలేప్సాయానాన్తరీయకత్వాద్రస్యతాతిశయేనతత్ప్రార్థనాయానిత్యత్వాచ్చ.

నచైవమపి, నమఃపదేనవిరోధినివృత్త్యభిధానాత్, తద్విషయప్రార్థనాయాఅననువృత్తిః; నమఃపదేనఫలేస్వామ్యస్వత్వవిరహమాత్రాభిధానాత్; యథావస్థితఫలస్యతాదృశతయాముక్తిదశాయామపి తద్జ్ఞానస్యతద్విషయత్వాత్; అస్తువాఅనిష్టనివృత్తీష్టప్రాప్త్యోరుభయోరేవతాదధీన్యబుద్ధిర్విశేషః; తథాపిరక్షాభరత్వేనరూపేణ తద్భరన్యాసస్య "అత్రరక్షాభరన్యాసస్సమస్సర్వఫలార్థినామ్" ఇతిసాధారణ్యోక్తివత్, ముక్తిదశాసాధారణ్యోక్తిర్నిరాబాధైవ; అనిష్టవిరహాత్తన్నివృత్తిః; తదనుత్పాదోవా; కథమన్యథాభగవత అకాలే సర్వరక్షకత్వముచ్యేత; భరన్యాసస్తునస్వసమ్బన్ధత్యాగపురస్సరపరస్వత్వాపాదనరూపః; అకిఞ్చనేభరసమ్బన్ధస్యైవాసిద్ధేః; కిన్తుస్వనిర్వోఢృత్వాభిమాననివృత్తిపర్యవసితోయథావస్థిత స్వస్వరూపయాథాత్మ్యాధ్యవసాయఇతి నతస్యముక్తిదశాయామప్యననువృత్తిః; ముక్తికాలే

న్తైశ్వర్యప్రార్థనానువృత్త్యాపి న స్వయత్నస్థైర్యాపేక్ష్య విశిష్టరక్షకత్వవరణమస్తి; తదంశేఽస్య స్వతస్సిద్ధత్వాదితి వివేకః; న కేవలం నిక్షేపస్య పాశ్చాత్త్యస్వయత్ననివృత్తిమాత్రం ప్రయోజనమ్; కిన్త్వనుష్ఠితశేరణవరణాదావప్యపాయతాబుద్ధివిరహోఽపి; అత ఏవ, "శాస్త్రీయమనుసంస్థితిః" ఇత్యపి నిక్షేప ఏవ ప్రదర్శ్యతే;

నన్వేవం సమనాన్తర్యత్వప్రతిపాదనవిరోధః; భగవదేకోపాయతాఖ్యాపనాయ తథోపదేశాత్; ఫలే భగవదేకాధీనత్వబుద్ధిరూపోపనిక్షేపః, స్వాస్మిన్నపి భగవదేకాధీనతాం విషయీకరోతి; * కేశవార్పణపర్యన్తేతి-సంరక్ష్యమాణస్య కేశవార్పణపర్యన్తత్వోక్తేః; తస్య కేశవార్పణం చ తచ్ఛేషత్వతదత్యన్తపారతన్త్ర్యానుసన్ధానమ్; ఫలస్య కేశవార్పణపర్యన్తేతి-ఫలసమర్పణమాత్రే నాత్రాభిప్రాయ ఇతి; స్వీకారోఽపి మోక్షాదిసాధారణతయా "స్వరూపఫలసిద్ధ్యర్థం సర్వదా మోక్షకాఙ్క్షిణామ్" ఇతి కథితత్వేన, "సత్యసాధారణాద్యోగాన్యః సఙ్గసంయుతః" ఇతి తదుత్తరశ్లోకే మోక్షార్థప్రవృత్తేః ప్రస్తుతత్వేన తస్య యథాభిహాస్యధ్యసంహితో ఽనుచితత్వాత్;

యదిపునః, స్వాధ్యాయయుక్తతా, తద్భక్తిః, కేశవార్పణం చ తస్యైవ తదధీనత్వబుద్ధిరితి విధీయతే; తదా ... దేవలభ్యత ఇతి; "అత ఏవోక్తం ప్రపన్నపారిజాతే; "ఉపాయసమ్పత్తేరేవ స్వయత్నవినివర్తనమ్ । స్వాసాధ్యయత్నముక్త్యర్థం నిక్షేపస్యోక్తితో విధా" ఇతి ఫలసాధనతత్సాధనసాధ్యప్రవృత్తినివర్తకం భగవదేకాధీనత్వజ్ఞానం భగవదధీనమితి, జ్ఞానస్వరూపస్యాపి జీవస్య అత్యన్తపారతన్త్ర్యాదధీనత్వం స్పష్టమిత్యర్థః;

యద్యపి ఈదృశసాత్త్వికత్యాగస్సర్వత్రాఙ్గత్వేనైవ వ్యపదిశ్యతే; తథాపి కర్మప్రాధాన్యస్థలే తస్యాఙ్గత్వేఽపి, ప్రపత్తౌ భగవతః ప్రాధా

న్యాదేతస్య ప్రాధాన్యోపపత్తిః; భగవద్గతప్రాధాన్యోపపాదకత్వాత్; అత ఏవ "నిక్షిప్తన్యాసగోచరః। బుధ్యేత దేవ దేవం తమ్" "నిక్షిప్య శ్రీపతేః పదే। ఉపాయం వృణు" ఇత్యాదౌ నిక్షేపస్య శరణవరణవిశేషణతయా నిర్దేశోఽప్యుపపద్యతే; తదధీనత్వస్యాపి తత్రవిషయత్వాత్; నారాయణపదేన శరీరశరీరిభావప్రతీతేశ్శేషాత్యన్తపారతన్త్ర్యాధ్యవసాయరూపనిక్షేపస్య ఉత్తరవాక్యాల్లాభః.

ద్వయగతపదక్రమానురోధేనైవ, "ఆనుకూల్యస్య సఙ్కల్పః ప్రాతికూల్యస్య వర్జనమ్" ఇతి శ్లోకే విధానిర్దేశక్రమః; తదుక్తమ్ -"సమ్యాభ్యతే ద్వయే మన్త్రే శరణాగతిసంజ్ఞకే। సకృదుక్తద్విధాషట్కమానుకూల్యాదికం స్ఫుటమ్। అపాయవినివృత్త్యర్థమానుకూల్యాదికం ద్వికమ్। అపరాధభయాత్త్రిఘ్నం శ్రీమత్పదనిబోధితమ్। విశ్వాసస్తు శరణ్యస్య గుణవత్తానిబన్ధనః। తద్గుణోద్దేశనిర్దేశాన్నారాయణపదోదితః। గోప్తృత్వవరణం ప్రోక్తం పూర్వవాక్యావశేషతః। ఉత్తరత్రాత్మనిక్షేపశ్చతుర్థ్యన్తపదద్వయాత్। కార్పణ్యముక్తం నమసా స్వాతన్త్ర్యవినివర్తనాత్। అతష్షడఙ్గసమ్పన్నా ప్రపత్తిర్ద్వయదర్శితా॥" యో హ్యనుష్ఠితాపరాధశ్శ్రియం పురస్కరోతి; సోఽనుచితచరితేష్వ న్తాభిసన్ధిరేవ భవతీతి, శ్రీమత్పదబోధ్యత్వమానుకూల్యాదిద్వికస్య; ఉద్దేశనిర్దేశే అత్యన్తోపయుక్తకతిపయనిర్దేశః; శేషం స్పష్టమిత్యాహుః;

అన్యే తు, చతుర్థీనిర్దిష్టైకైఙ్కర్యైకనైరపేక్ష్యం సమర్థనోచ్యతే; తచ్చ - తత్సమ్పాదనభరాభావః; సచ సభరన్యాసమన్తరేణోపపద్యత ఇతి తత్సిద్ధిః. తదుక్తం దయాపాలమునిభిః- "పరమాత్మని నారాణాం సర్వభారసమర్పణాత్। సఞ్జాతం నైరపేక్ష్యం తు నమ ఇత్యుచ్యతే బుధైః" ఇతి, భరసమర్పణాత్సఞ్జాతమితి తత్సూచనాయ;

అథవా చతుర్థ్యాస్సమృద్ధిదానతాత్పర్యకత్వస్వీకారాత్, స్వరూప స్యానిత్యత్వాత్తాదర్థ్యేన భగవత్సమృద్ధిదానక స్వరూపసమర్పణస్య భరగర్భ తాయాస్తదేవానవస్థానాత్, భరసమర్పణం చతుర్థ్యా న ప్రతిపాద్యతే; నమఃపదస్య స్వసమృద్ధినిషేధపరమ్. తాదర్థ్యానుసన్ధాన రూపస్వరూప సమర్పణమేవ చతుర్థ్యా ప్రతిపాద్యతే; భరఫలన్యాసౌ తాదర్థికౌ; నమశ్శ బ్దస్త్రిరూపాణామపి స్వసమృద్ధినిషేధకః; శబ్దాల్లాభసమ్భవే ఆక్షేపాశ్ర యణానౌచిత్యాత్; నిరపేక్షకర్తృత్వాదినిషేధకో వా నమశ్శబ్దః. ఏకవచనేఽపి, "దాసభూతాస్స్వతస్సర్వే హ్యాత్మానః పరమాత్మనః" "అతోఽహమపి తే దాస ఇతి మత్వా నమామ్యహమ్" ఇతి నృసింహా నుష్టుబ్భగతపదవ్యాఖ్యానాత్మకపద్యే, నమామీతి పదవ్యాఖ్యా నావసరే నమశ్శబ్దస్య తాదర్థ్యానుసన్ధానపూర్వకత్వముక్త్వా, "నమ స్కారాత్మకం యస్మై విధాయాత్మనివేదనమ్" ఇతి నమోనివేదన మాత్రపరతాయా ఉక్తత్వాత్స్వరూపసమర్పణపరత్వముచితమ్; తే దాం చతుర్థీనమశ్శబ్దయోరాగోర్థ్యా; అతఏవోత్తరఖణ్డో నిక్షేపపరః; పూ ర్వఖణ్డః శరణపరః. నన్వేవం ఫలవిశేషాలాభః. స్వరూపఫలనిర్దేశవస్య ఫలవిశేషానియతత్వాదేవ తత్సిద్ధేరిత్యాహుః;

అత్ర చరణావిత్యస్యానన్తరమేవ పదమ్. అతఏవ షట్పదత్వము చ్యతే; "షట్పదయోద్వయఖే దేవదృష్ట్యారలబ్ధ్యాతః" ఇతి ; పా ద్మే చ, "దేహాన్యాసం తతః కుర్యాన్మన్త్రం తేన సమన్త్రవిత్ । షట్పదం సమ్ప్రయోగస్య వదత్యాన్యేవనిర్యణేత్", ఇతి. "శ్రీమన్నారాయణచ రణౌ శరణం ప్రపద్యే" ఇతి భాష్యకారైరపి ద్వయస్యాను ష్టత్వేనాఽనుసన్ధానః; "షట్పదోఽయం ద్వ్యక్షరః" ఇతి వృద్ధహారీత పాదాః, ఇత్యేకే.

(౫) శ్రీవిష్ణు పెరియపిరాట్టియారుక్కు త్తిరునామమ్.

అన్యేతు "శ్రీమన్నారాయణస్వామిన్ససన్య శరణస్తవ । చరణౌశరణంయాతః" "జన్మైతంసఫలంశ్రీమన్నారాయణ కృపాలయ । శ్రీమత్త్వత్పాదకమలేప్రపద్యే శరణంవిభో।" ఇత్యాదిషుమన్త్రార్థేషుసమ్బుద్ధ్యన్తనిర్దేశదర్శనాత్, సమ్బుద్ధేరాభిముఖ్యప్రకాశకత్వేనసౌలభ్యాతిశయ సిద్ధేరర్థస్వారస్యాత్, (౧) "కమలనయనవాసుదేవ - భవశరణమ్" (౨) "త్వమేవోపాయభూతో మే భవ" (౩) "శరణంభవమేదేవనాథలక్ష్మీపతేమమ । ఉపాయోభవమేదేవ శరణంభవమేచ్యుత" (౪) "లోకవిక్రాన్తచరణౌశరణంతేవ్రజంవిభో" (౫) "సర్వదాచరణద్వన్ద్వం వ్రజామిశరణంతవ" ఇతిసమ్బుద్ధ్యైవసర్వత్ర శరణాగతిప్రకరణేషు నిర్దేశదర్శనాత్; భగవత్పరాశరయామునమునిభాష్యకారైర్ద్వయపూర్వఖణ్డవివరణగాథాశ్లోకగద్యేషుసమ్బుద్ధ్యన్త పదైరేవశరణ్యనిర్దేశదర్శనాత్, షట్పదత్వంసైవఅఙ్గన్యాసదశాయాముపయోగేపి అర్థానుసన్ధానదశాయాంమన్త్రపదత్వస్య వక్తుంశక్యత్వాచ్చ;ఆదౌసమ్బుద్ధ్యన్తం పదద్వయమ్; తతస్త్రిపద్యన్వహార్యమిత్యాహుః.

ఏతత్పక్షేద్వయసాధారణ్యాయైవాఽత్రపదవిభాగోనోక్తః; నారాయణశబ్దేవిభక్త్యర్థశ్చాగ్రేఉపేక్షితః.

అథ పదానాంక్రమేణార్థమభిధిత్సుః శ్రీశబ్దార్థం ప్రథమందర్శయతి (శ్రీవిష్ణితి). శ్రీశబ్దస్యజగన్మాతృపరత్వే శ్రీమత్పదేనైవ ఇతర

(౧) వి-పు- (౨) అహి-సం-౩౮-౩౫ (౩)

(౪) భవిష్యత్పురా (౫) జితన్తే-౧

వ్యాప్తి సిద్ధేర్నారాయణపదమనర్థకం స్యాదితి, సమ్పదాది పరశ్శ్రీశ బ్దఇతిశఙ్కాం వ్యుదసితుమిహ శ్రీశబ్దార్థాభిధానమ్, "లక్ష్మీం పురుషకా రేణ వృతవన్తః" ఇతి పురుషకారపురస్కారణస్య ప్రమాణసిద్ధత్వాత్, "లక్ష్మీశ్చ మానుదేశేశం ద్వయేన" "శ్రియాయుక్తం భజేత్" ఇతి ద్వయస్య లక్ష్మీయుక్తభగవచ్చరణవరణవినియోగాల్లక్ష్మీనారాయణసమా ఖ్యానాత్, పరాశరాదిభిస్తథైవ వివృతత్వాచ్చ, శ్రీశబ్దో లక్ష్మీపర ఏవ; నారాయణపదన్తు ఉపాయభావోపయుక్త గుణవిశేష ప్రతిపాదనా ర్థం ప్రాప్యత్వోపయుక్త గుణవిశేషప్రతిపాదనార్థఞ్చేతి న వైయర్థ్య మితి భావః.

యద్వా అనేకార్థత్వస్యాఽన్యాయ్యత్వాత్, శ్రీశబ్దస్సమ్పదేవ వాచకః. తదభిమానిత్వాద్దేవ్యాం ప్రయోగః. ఉక్తఞ్చాచార్యైః; (౧) "ఐశ్వర్యం యదశేష పుంసి యదిదం సౌన్దర్య లావణ్యయో రూపం యచ్చ హి మఙ్గళం కిమపి యల్లోకే సదిత్యుచ్యతే । తత్సర్వం త్వదధీన మేవ యదతశ్శ్రీరిత్యభేదేన వా" ఇతి; ఏవఞ్చ సతి న ముఖ్యసమ్భవే అముఖ్యగ్రహణం యుక్తమతఆహ (శ్రీయస్త్వితి); శ్రీశబ్దస్య కోశే లక్ష్మీనామసు పాఠాత్త్వ ఏతస్త్రైణదేవ్యా నిర్వచనాత్. (౨) "శ్రీరిత్యేవ చ నామ తే" (౩) "యత్కిఞ్చిసముజ్జ్వలమిదం యదుపాఖ్యయాహుః" ఇత్యాచార్యోక్తేశ్చ నాన్యపరశ్శ్రీశబ్ద ఇతి భావః.

అథవా, అనేకేషు లక్ష్మ్యభిధానేషు సత్సు శ్రీశబ్ద ఏవ కుత ఉపాత్తః, అత ఆహ (శ్రీరస్త్వితి). (తిరునామమ్) అతిశయసూచకం నామేత్యర్థః. "శ్రయన్తీం శ్రియమాణాం చ శ్రృణోతి శ్రృణ్వతీమపి । శృణాతి నిఖిలాన్ దోషాన్ శ్రీణాతి చ గుణైర్జగత్ । శ్రియతే చాఖిలైర్నిత్యం

---

(౧) శ్రీస్త-౭ (౨) చతుశ్శ్లోకీ- (౩) వై. స్త-౩౬

శ్రియ తే చ పరం పదమ్" ఇత్యాద్యనేకనిరుక్తబలాత్, శబ్దస్వాభావ్యా
చ్చ ఇతరసకలశబ్దాపేక్షయా శబ్దోయమస్యా అతిశయపర ఇతి భావః.
ఉక్తఞ్చాచార్యైః — "శ్రీరిత్యేవ చ నామ తే భగవతి" "శ్రీగసియలౌః"
ఇతి చ; ఉక్తఞ్చ దీపసఙ్గ్రహే ;— "శ్రీరితి ప్రథమం నామ లక్ష్మ్యాస్తస్యా
ర్వచఃక్రమైః। తత్స్వభావవిశేషాణాం యాథాత్మ్యమనగమ్యతే" ఇతి.
యథాహ్యాకారో భగవతోరక్షకత్వోపయుక్తస్వభావవిశేషబోధ
కః ప్రథమమభిధానమ్; ఏవం ప్రణవమకారత్వానుగుణస్వభావవిశేషబో
ధకః శ్రీశబ్దో లక్ష్మ్యా ఇతి భావః.

అథవా, నను, "హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ" ఇత్యత్రోక్తావతి
హ్రీశబ్దః "శ్రీభూమిసహితం హరిమ్" ఇత్యాదిప్రసిద్ధభూమిపరః.
ఏవఞ్చ వాజసనేయకే, హ్రీశబ్దస్థానే శ్రీశబ్దపాఠాత్; మృత్తికా
ధారణశ్లోకేచ గన్ధద్వారామితిమన్త్రే గన్ధాభివ్యఞ్జ్యాయాం పృథివ్యాం
శ్రీశబ్దప్రయోగాత్, శ్రియస్తత్తుల్యాయా వసున్ధరాయా వా గ్రహణమి
తి న నిశ్చేతుం శక్యమిత ఆహ (శ్రీయమితి). ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాచ్ఛ్రీశ
బ్దో లక్ష్మ్యా ఏవ నామ; వాజసనేయకేపి లక్ష్మీశబ్ద ఏవ; జగన్మాతృలక్ష్మీ
ప్రియసఖ్యాం గౌణః; అస్తు నామ స్థానప్రమాణేన శ్రీశబ్ద ఏవ కథఞ్చిద్భూ
మిపరః; న తు తావతా సర్వత్ర తథాత్వమాశ్రయణీయమ్;

వస్తుతస్తు, హ్రీశబ్దో లక్ష్మీపర ఏవ; లక్ష్మీతన్త్రే ;— "హరిసమాఖ్యా
పసహాదాయ యోజయేద్ధ్యానవస్తునా। త్రైలోక్యైశ్వర్యదోషిత్వాం
మాయామస్మిన్ని యోజయేత్॥ శాన్తిం నియోజయేచ్ఛ్రీత్వే పూర్వ
స్య పరమాత్మనః। శేషమన్యత్సమం హ్యేషా తనుర్నేన్యానురాధికా"
ఇతి, పఞ్చవింశే ఉపక్షిప్తయోస్తారాద్వానురాధయోస్సప్తవింశే "మ
మ దివ్యాపదా శక్తి" రిత్యాత్తద్ధర్మిణీ। హ్రీశ్శ్రీః పరమాదివ్యా

మత్స్వరూపం పురన్దర ॥ తస్యా వ్యాఖ్యామిమాం సమ్యక్ సావధానేన చేతసా। శ్రద్దధానః ప్రసన్నత్వముపసన్నో గృహాణ మే" ఇతి తారాయా వ్యాఖ్యాముపక్షిప్య, "అమ్నాతిహి యదాత్మానమ్" ఇత్యాదినా హకారస్య సూర్యప్రాణ పరమాత్మబోధకతామ్, రేఫస్య చ - అశేష భువనాధార తేజోరూపతదీయోన్మేష బోధకతామ్, ఈకారస్య షట్ప్రత్యక్రేచ్ఛాజ్ఞానక్రియారూపవిష్ణువల్లభా బోధకతాం ప్రదర్శ్య, వ్యోమేశ సంజ్ఞితానుస్వారేణ లక్ష్మ్యాస్తస్మై లోకైశ్వర్యదస్యాపి పరమాత్మనః ప్రీతిప్రీతత్వం బోధ్యత ఇత్యభిధాయ, "అస్యారూపాణి పఞ్చ హి తత్త్వజ్ఞాస్సంప్రచక్షతే;" ఇత్యాదినా, వ్యోమేశాన్తత్వ వ్యోమేశోత్ర పరమేశ్వరసంజ్ఞిత విసర్గాన్తత్వ ప్రధానసంజ్ఞితమకారోత్ర బిన్దునాదాన్తత్వ ప్రధానమాత్రాన్తత్వనకారానుపన్యస్య "సృష్టికారణమస్తే సైవ నైమిత్తికాస్సమధీయతే" ఇతి విసర్గాన్తతయా వైదికైః పఠ్యత ఇత్యుక్త్వా అనుత్తారాయామప్యేతత్సర్వం శకారేణ శాన్తాభిధానాత్, హకారార్ధస్వరమితి దిశ్య తృతీయరూపాతిరిక్తానాం రూపాణాం భోగమోక్ష సాధనతాం తృతీయరూపస్య చ మోక్షైక సాధనతాం ప్రతిపాద్య, తారికోపదేశక్రమం తస్మిన్నష్టస్య వృత్తిశ్చ ప్రదర్శ్యోపసంహృతమ్.

అత్ర చ హ్రీమితి పాఠ ఏవ నైటికా అధీయత ఇతి - అనూదిత ఇతి తతస్య లక్ష్మీప్రతిపాదకత్వమేవ; గన్ధద్వారేతి మన్త్రశ్చ శ్రీసూక్తే పఠితో లక్ష్మీపరః; లక్ష్మీతన్త్రే దేవ్యైవ స వ్యాఖ్యాతః; "గన్ధాదయః పృథివ్యాద్యా ద్వారాణి మమ వేదనే। సర్వేషాం పుణ్యగన్ధానాం ద్వారభూతాస్మి శాశ్వతీ ॥ గన్ధద్వారేతి మాం ప్రాహు ర్విప్రా వేదాన్తపారగాః । దురాధర్షాస్మి సర్వేషాం దైత్యదానవరక్షసామ్ । సర్వేషామాత్మభూతానాం మమ సంవిత్తిరూపిణః । నిత్యైవ విష్ణునా పుష్టా నిత్యపుష్టా

(ఙ.) శ్రీయతే, శ్రయతే.

చ సన్తన్వతే । విష్ణుర్యేన వినా పుష్టా నిత్యా సంవిత్పరాతనుః । ప్రసవపుష్టాతి విశ్వయోనా సజడాభిర్జడాత్మసః। నిత్యపుష్టా ప్రసూనాం ప్రాపాం స్నిగ్ధాస్సంవిద్విచక్షణాః । కరిణో నామ కర్త్రీ స్త్రీసుగ్ధా స్త్రీక్రియాపరాః। తానిచ్ఛామి సదా ద్రష్టుం మనసా యామితాః సదా । హిమవ్ద్రైతేన్ద్ర సఙ్కాశాఙ్గ జేత్రామపునాహానాః । త్రైరశ్వరాసదాయామిమోత్రీభాస్వగతీసదా। భూతానామీశ్వరీ చాస్మి ప్రియమే తేనసర్వదా । వరదా భువనేశానామీడితా చ సదాఖిలైః। వృష్టిదానగ్రమానాచ క్షవణేవసదాంహసామ్ । ఈశ్వరీత్యేవమేనామ తేన దేవేనపూజితమ్" ఇతి; తద్విభూతి భూమ్యభిమానికత్వాత్, పృథివ్యామపిచేత్ప్రయుజ్యతే; తామం ప్రయుజ్యతామ్; సతావతాలక్ష్మ్యాముఖ్యత్వమ ప్రైతీతి భావః.

రూఢిమాత్రాదరేణ ఘటకత్వోపయుక్తార్థాసిద్ధేః శాస్త్రదర్శితామనయవత్తిం దర్శయతి (శ్రీయతే శ్రయత ఇతి). "శ్రిఞ్ - సేవాయామ్" ఇత్యతః క్విబ్వచిప్రచ్ఛీతి క్విప్, దీర్ఘశ్చ; యద్యపి కర్తర్యేవ సోఽనుశిష్టః; తథాపి, "శ్రీయతే చాఖిలైర్నిత్యమ్" ఇతి నిరుక్త్యనుసారాత్, ఇహ కర్మణ్యపి ప్రత్యయః,

నను కర్మణి వ్యుత్పత్తౌ కర్త్రాసిద్ధిః; కర్తరి వ్యుత్పత్తౌ చ కర్మ; న చ భగవచ్ఛాస్త్రగతనిరుక్త్యనుసారాదధ్యాహారః; ఆశ్రయణస్య శరణవరణరూపత్వే అఖిలకర్తృకత్వస్య బాధితత్వాత్, పరంపదమితి స్థానాభిధానే తస్య తత్కర్మత్వాయోగాత్, పద్యత ఇతి వ్యుత్పత్త్యా భగవదభిధానేపి శ్రియాస్తత్కర్తృత్వాసమ్భవాత్, "శ్రయన్తి తాం స్వభావమ్" ఇత్యస్యాన్యకర్మణః క్వచిన్నిర్దేశాచ్చ భావశబ్దస్య స్వభావపరత్వేన సకలభగవద్ధర్మాశ్రయత్వోక్త్యా పునరుక్తత్వసిద్ధిప్రసఙ్గాత్,

(౭) ఇతుక్కుర్థమ్-ఎల్లారుక్కుమ్ ఇవళై ప్పఱ్ఱి స్వరూపలాభ మాయ్ ఇవళ్ తనక్కుమ్ అవనై ప్పఱ్ఱి స్వరూపలాభ మాయిరుక్కుమెన్ఱు.

భావశబ్దస్య అభిప్రాయపరత్వేపి స్వాతన్త్ర్యకలుషభగవదభిప్రాయా నురోధిత్వస్య పురుషకారత్వవిరోధిత్వాదప్రాజ్ఞత్వాదిత్యత ఆహ (ఇతు క్కుర్థమిత్యాది).

(ఇతుక్కు) వ్యుత్పత్తిద్వయస్య; అయంభావః - కర్మణివ్యు త్పత్తిలాభాత్, అఖిలై రితికర్తృనిర్దేశః; ధాత్వర్థశ్చ-సేవా; అఖిలశబ్ద శ్చ - స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవత్సకలచేతనపరః; తథాచ, ఏతత్సే వాభావ స్వరూప యాథాత్మ్యజ్ఞానశూన్యానామేవేతి ప్రతీతేస్సర్వ శేషిత్వమస్యాస్సిధ్యతి;

అథవా, అసఙ్కుచితఏవ - అఖిలశబ్దః; అర్హేకర్మణిప్రత్యయః; తదర్హత్వఞ్చ శేషిత్వమేవేతి సర్వశేషిత్వలాభః; కర్తరివ్యుత్పత్త్యాచ భగవచ్ఛేషత్వసిద్ధిః; శ్రియస్సేవ్యత్వంభావమిత్యత్రాపి శేషత్వాను గుణంభగవదభిప్రాయానువిధానం వివక్షితమితి తత్ప్రకారార్థలాభః; ఉక్తఞ్చ (౧) "తాంశ్రీరితిత్వగుపసంశ్రయణాన్నిరాహుః" ఇతి; అత ఉభయత్రిసమ్బన్ధో దేవ్యాశ్శ్రీశబ్దేనోచ్యతే; తదుక్తమ్, "అస్యేశానా జగతో విష్ణుపత్నీ" ఇతి చ శ్రుతౌ; "లక్ష్మీరుభయసమ్బన్ధాద్ఘటకత్వాద్వి కామతా" ఇతి, అతోనకదాచిదనుపపత్తిరితి;

అఖిలశబ్దస్యముముక్షుపరత్వమాశ్రిత్య, తైః పురుషకారత యాశ్రీయత ఇత్యర్థోనోక్తః; శ్రియ ఇతి చేత్యేతద్ద్వైరూప్యప్రసఙ్గాత్, నిత్యశబ్దానన్వయాచ్చ; భావ్యకారైస్తు, నిత్యశబ్దస్య ఉత్తరత్రాన్వ

---

(౧) వై - స్త-౨౩

యమాశ్రిత్య| "అశరణ్యశరణ్యామ్" ఇత్యనుగృహీతమ్ - అశరణ్యశరణ్యత్వఞ్చ - అలబ్ధస్వశరణ్యానాం శరణ్యప్రాపకత్వమ్; శరణ్యలాభసాధన శరణవరణార్హత్వం వా; నతు పురుషకారప్రపత్తి ప్రతిపాదకేఽస్మిన్ గద్యే ఉపాయవిశేషణతయా ప్రపత్తవ్యత్వప్రతిపాదనే కిఞ్చిత్ప్రయోజనమస్తి;

నారాయణమునిభిః కృష్ణపాదైశ్చ, యా సర్వస్య వ్యూహస్థితి ప్రవృత్త్యర్థమాశ్రీయతే, తదర్థమేవ భగవన్తం శ్రయతి; సా శ్రీరితి నిరుక్తమ్; తత్ర న సేవావరోధో ధాతుర్బోధ్యః; కిన్తు జ్ఞాతమజ్ఞాతం వా తదాలఙ్బనత్వమ్, "శ్రీమాన్స్వసత్తాస్థితినియమనాద్యైర్వల్లభాపీతి ముద్గిరేశ్వ చిదచిత్పుష్పాదత్తే; తదా చ తదధీనా స్వర్గపదార్థస్వరూపస్థితి ప్రవృత్తయః" ఇతి; శక్త్యభిమానిత్వనిబన్ధనేయముక్తిరిత్యన్యే;

శ్రయన్తీమిత్యుక్తాకర్తరివ్యుత్పత్తిః - శ్రయన్తీమిష్టసంభావమితి కర్మోపసర్గేణ విశ్వతేతి, స జగచ్ఛ్రియతీతి వ్యాపకత్వనియన్తృత్వసిద్ధిః. (౧) "జగత్సమస్తం యదపాఙ్గసంశ్రయమ్" ఇతి పునః (౨) "యస్యాః కటాక్షణమనుక్షణమీశ్వరాణాం స్వైశ్వర్యహేతురితి సార్వజనీన మేతత్" ఇత్యనేన సమానార్థకతయా "ఈష్టే త్వత్కటాక్షేణ" ఇత్యనేన వివృతమితి, న నారాయణశబ్దోదితాధారత్వప్రతీతిః; అపాఙ్గపదవైయర్థ్యప్రసఙ్గాత్;

అత ఏవ రహస్యాన్తరే యాం బ్రహ్మాదీనాం సర్వేషాం తత్కటాక్షాధీనసత్తాభవత్వమాహేత్యుక్తమ్; అతస్సర్వశేషిత్వం భగవచ్ఛేషత్వఞ్చ "శ్రీయతే" "శ్రయతి" ఇతి వ్యుత్పత్తిద్వయేన బోధ్యత ఇతి. "ఈశానస్సి" ఇతి శ్లోకే "ఈశానాం జగతామ్" ఇత్యత్ర చ వ్యక్తమ్; నచ

(౧) స్తో-ర-౧౧ (౨) శ్రీ-స్తు-౨౬

నారాయణశబ్దస్య వాసుదేవశబ్దస్యేవ, శ్రీపదస్య, "సర్వం శ్రయతి, సర్వైశ్శ్రీయతే" ఇతి చ ద్వివిధవ్యుత్పత్తియుక్తేతి, సస్వారస్యమభిహితా ;

నను, "శ్రయణీయత్వసంభావనమ్" ఇతి, "యా పశ్రియాం గుణాన స్తేత్యభవేన భావాన్ భాన్తి గుణాన్ అమున్తే శ్రుతయశ్చ రిత్యే ॥ నిత్యం తత్ర నైవ సద్వ్యతీమ్" ఇత్యుక్తాగ్రహ ఉచ్యత ఇతి న వక్తుం శక్యమ్; (౧) "గుణేన రూపేణ విలాసచేష్టితైః సదా తవైవోచితయా" ఇత్యుక్త్వా "శ్రియా" ఇత్యుక్తేః, అనుసన్ధాతృభిః భాగ్యహేతుతయా ఘటకత్వేనైవ యుక్తత్వ ఏవ ; అతః "భగవన్నారాయణ" ఇత్యాదిభాష్యభాష్యకారైరనుసంహితత్వాత్; "శ్రియా విశిష్టాశ్రిత పాశ్రయత్వేన ముచ్యతమ్" ఇతి వచన దర్శితం వ్యుత్పత్తిద్వయమపి ఘటకత్వానుగుణమేవ ;

నన్వేవం శ్రీపదాశ్రయణమోక్షస్య కర్మకత్వేన రూపత్వాత్, "మత్ప్రపన్నేషు సంరేష్ ప్రపద్యస్వైవ నారాయణమ్ । ఉద్ధరిష్యామ్యసారాం దేహిసంసారాత్ ప్రియ మమనాన్" ఇత్యాదిభగవత్సూక్త్యా, అవసరే తం ప్రపత్త్యాయుక్తిః శ్రయణీయత్వేనాత్ర ఘటనముచితమితి వాచ్యమ్ ; ఏతత్పక్షే భగవదాశ్రితస్యైవ కర్మత్వేన రూపత్వ కేలాత్ ; ఏవం భగవత్సాహాయ్యకహేతుం స్మృత్వా (౨) "మిత్రభావేన సంప్రాప్తమ్" ఇత్యాదివాక్యవిషయానుశ్రయణీయత్వవిషయం శక్యమ్; తథా, "శర్ణాగతసంరక్షణేత్యాదిగుణజ్ఞ గత్" ఇతి వ్యుత్పత్తిద్వయేన సహైవ స్తిదచేతనవిషయముఖ్యత్వానుభవాత్ ; "ఉదిత్రియపాణ్డురిత్వ స్వార్థ" ఇత్యుక్తమదర్శనానాపకత్వం గుణాలవభరాయుక్త్వస్య ఘటకత్వేన ఘటకత్వే నయుక్తమభిధీయత ఇత్యపి సువచమ్; ఏతచ్ఛ్రాత్ర యాణాన్యుభ చేతనవిషయా ఇతి నాతిప్రసక్తిః;

---

(౧) స్తోత్రరత్నే (౨) రామా—

అథవా, అత్రయథోక్తముఖానాం చేతనానాం తద్విరోధినాశ-
యాదికం ప్రదర్శయద్వ్యవసాయాదికముత్పాదయతీతి సద్భావః. సర్వో-
పాయప్రాప్తివిరోధి సకలకర్మనివర్తకత్వమ్; శరణపదోదితోపాయస్య నా-
రాయణపదబోధిత శ్రీమదేవిపరసమక్తిప్రసక్తేన, ఉపాయతాపదేశబోధ-
నాసాంచిత్యాత్; శృణోతి శ్రావయతీతి వ్యుత్పత్తిద్వయం శ్రుతిపాఠేన
వ్యుత్పన్నమ్. శ్రావయిత్రీత్వరూపం నియన్తృత్వమపి చ ఈశానామిత్య-
త్ర ఈశానపదేన సూచ్యతే ;

ఏవమహిర్బుధ్న్యసంహితాయాం శ్రీపదస్య వ్యుత్పత్తిచతుష్టయస్య
కథితత్వాత్, "పుణ్డరీకం పరంధామ నిత్యమక్షరమవ్యయమ్। శరణం శ్ర-
యతాం తత్ర మధ్యే స్థితభావాభిధమ్। నానాశ్చర్యకరీభూతా తత్ర
దోషఘ్నప్రదానతః। ఇతి తేనాంశ్రయతే స్మ పరమస్య నిశామయ। శ్రయ-
యత్పరమం బ్రహ్మ నిత్యశుద్ధం నిరఞ్జనమ్। షాడ్గుణ్యమచలం దివ్యం నారా-
యణసమాహ్వయమ్। తద్ధర్మధర్మిణీ దేవీ శక్తిస్తస్యానపాయినీ। సర్వా-
యాంశ్చర్యకరత్వేన పశ్యత్యేకా సదా। వ్యాపినీ నిర్మలా సర్వభా-
వానుగామినీ। అశేషభువనాధారా సర్వప్రవిష్టా। సర్వాం స్థి-
తానలం భావం విభావ్య వివిధం జగత్। స్వాంశేన వ్యాపినీ భూత్వా సర్వ-
స్యాం ప్రతితిష్ఠతి" ఇతి; అతో న కేవలం శ్రేయసత్వం తదనుపపన్నమను-
చిత
మితి ;

సైవమ్; శ్రీ ఇత్యేవ శ్రీశబ్దవ్యుత్పత్తేర్వ్యాకరణసిద్ధత్వాదనేన
విశేషాభిధానాత్; "శ్రయతే" ఇత్యాద్యస్య కేవలాత్ వ్యుత్పత్త్యాపి
క్తిపశేనద్విప్రత్యయః కల్ప్యః; శృణోతేస్తు క్విప్రత్యయః; "శ్రీర్... "
ఇత్యాదౌ యద్యపి ప్రత్యయాభావకల్ప్యః. తథాపి విశేషనిర్ధారణాయ
ఇత్యాదివ్యుత్పత్తిర్దర్శితేత్యుపపద్యతే ;

(౮) ఇప్పోత్తు ఇవళై చ్చొల్లుకిఱతు పురుషకారమాక.

“శ్రీ-విస్తారే” ఇతితు క్త్యాదిషు నదృశ్యతే; శ్రయ స్తైక్ష్ణవం భావమితి పాలయ స్తిహా శేర్భావం విష్ణుపత్నీ ప్రకీర్తితేత్యనేన తుల్యమ్; తదభిప్రాయానువిధానమేతస్యానిత్యమితి తచ్ఛేషతామేవబోధయతి; శ్రావయతీత్యాదివ్యుత్పత్త్యన్తరమపి శ్రీవచనభూషణే దర్శితమేవ; ఇహాపి, “తన్ శోల్ వళ్ళివరుమవన్నై” ఇత్యనేన శ్రావయతీతి వ్యుత్పత్తి స్సూచితా; “ఘోఱుప్పతివళు క్కాక” ఇత్యనేన, శృణాతినిఖిలానితి వ్యుత్పత్తిః, “చేతనుక్కు ఇవళైయిరక్కమ్ నినైత్తవేణ్డా” ఇత్యనేనసంశయాదిన్యదాసకత్వమపి తస్యాంవ్యుత్పత్త్యమర్థ ఇతిసూచితమ్;

అహిర్బుధ్న్యసంహితోక్తస్త్వర్థః-న కేవలస్య శ్రీశబ్దస్య; కిన్తు సమకారస్య; శకారస్యపుణ్డరీకశబ్దార్థత్వేపి, ఈకారస్యాఽఽశ్చర్య శరత్వార్థకత్వేపి మర్దనభోగప్రదానయోర్మకారైకలభ్యత్వాత్; వరార్థేపి ఫ్రవ్యామేశవ్యాపినీత్యాది తల్లభ్యమేవ; “లేశతస్థానలక్షితస్త్రియుపకరహేమునే” ఇతిస్థూలార్థేమకారస్యానుపయోగాత్; శ్రీమతి తస్యశబ్దస్యేతి వాఽర్థః; “అర్థోయమనుతారాయాః” ఇత్యుపసంహారాత్; “తారానుతారయోరన్యావిధా స్త్విహోనిశామయ” ఇత్యుపక్రమాచ్చ, అతఇహ తదభిధానమేవన్యాయ్యమితి;

అస్యాః పురుషకారత్వప్రాప్యత్వరూపాకారద్వయసద్భావాత్, కస్యబోధనాయేహ శ్రీమచ్ఛబ్ద ఇత్యాకాఙ్క్షాయామాహ (ఇప్పోతితి)- శరణవరణప్రతిపాదకే పూర్వఖణ్డ ఇత్యర్థః. ఇహ ప్రాప్యత్వబోధనే ప్రయోజనాభావాదితిభావః.

అథవా, స్వరూపనిరూపకత్వాత్, సత్యత్వజ్ఞానత్వవదేవాస్యా

లాభసమ్భవాత్, శ్రీమత్పదం వ్యర్థమిత ఆహ (ఇహాపీతి). పురుషకారత్వోపయుక్త స్వభావవిశేషసిద్ధ్యర్థం పృథగభిధానమితి భావః;

అథవా, అస్యానాదిశబ్దార్థత్వేన భాష్యకారైర్వ్యాఖ్యాతత్వాత్, పునశ్శ్రీమత్పదేనాభిధానం వ్యర్థమిత ఆహ (ఇహాపీతి). సకలసారశబ్దార్థస్య పుష్టిసిద్ధ్యర్థమేవాఽస్యాః పృథగభిధానమితి భావః;

ఆశ్రితసులభవిగ్రహాదివదుపాయవిశేషణత్వే నాచార్యాణామపి మతిః; "ఉపాయవస్తువిశేషణమాయిరుక్క-అనాకార [illegible]" ఇతి వరవరమునిభిర్వ్యాఖ్యానాత్; "శరణ్యవస్తువిశిష్టకమాన [illegible] కల్యాణగుణాత్మకమానయాన్ సవిగ్రహమాయిరుక్కుమ్ [illegible]" ఇతి స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానోక్తేశ్చ; కిన్తు కార్యకరాణాం శేషభగవత్స్వరూపనిష్ఠత్వస్యాన్వయిత్వే తాదేవాభిమతమ్;

నన్వేవమ్, శ్రీశేషశేషిగుణాదివిశేషణత్వే సమస్తప్రతిపాదకత్వస్య పాదమాత్రకినిరోధః; తస్యాభగవద్గుణాదివ్యపదేశాఽభావప్రతిపాదకత్వాత్; సకలనారాయణశబ్దార్థానామపి వాత్సల్యాదీనాం చరణపదార్థవిగ్రహస్యచ తాదృశోపయోగోఽస్తి; తదుక్తమ్, "ఆశ్రితసులభవిగ్రహాది విశిష్టస్యోపాయత్వే, యథావిగ్రహాన్యథాత్రియతాత్పాదకః, యథాదగుణానాం సమసదత్వాదితత్త్వాన్నోపయుక్తాః, తథా అస్యా అపి పురుషకారత్వోపయోగ ఇతి నియమః" ఇతి; తత్తద్వస్త్వనుకూలోపయోగః; ఇహాపి శేషశేషిభావాద్విశేషసత్త్వగుణోపయోగః పురుషకారత్వమేవ; తుల్యసమాయత్వస్య శేషత్వసిద్ధత్వాత్;

భక్త్యాదీనాం ప్రధానోపాయత్వమీశ్వరప్రసాదకత్వమేవ; నాపిత్వసాధన సత్కృత్యాశ్రయస్య తు ఉపాయతాయాం ప్రధాన

త్వమేవదుర్వచమ్; ఫలాపూర్వసాధనత్వేహి ప్రాధాన్యమేవ స్యాదితి తాన్త్రికైః కర్తృత్వోపకారత్వమఙ్గీకృతమఙ్గానామ్; ప్రధానయోస్తు సమ్బన్ధసమ్పాదకతయా ప్రధానద్వితతమోపనివర్తకత్వోపపాదకత్వమ్; నహి స్వప్రధానవ్యాప్తిదేశే సమాప్య స్వమోపనివర్తయతీతి ప్రధానమితికస్య మ్బన్ధః; ఇహాపునస్స్వసమ్బన్ధ ఏవ సమ్బన్ధసమ్పాదక ఇతి నాన్యాపేక్షా; అప్రధానస్వగతముపాయత్వమప్రధానోపాయత్వమితి చేత్తుల్యవత్సర్వవ్యాపారకర్తృత్వే అప్రాధాన్యస్యానిర్వాహాత్;

యదిహి కేవలం చేతనైర్భగవానేవాశ్రీయేత; శ్రీస్తు పతిపారార్థ్యాత్స్వయం సమ్బధ్యేత్; తతశ్చ ప్రపన్నస్యేవ భరతానుగన్తృత్వమప్రధానోపాయత్వమేవ స్యాన్నాన్యత్; నచ తదిష్యతే; అథోక్తమనయోరనాదిస్సమ్బన్ధః; "ప్రాధాన్యేనాహముపాయో భూయాసమ్; శ్రీశ్చాప్రాధాన్యేనేతి; ప్రాధాన్యేన భగవాన్ ఉపాయో భూయాత్, అహఞ్చాప్రాధాన్యేన" ఇతి చేత్; తదేతదుభయోస్సమ్బన్ధస్తుల్యజాతీయః; తదాపమఙ్గసమ్; యదిపునరుభా ఫలార్థా చేతనవ్యాపారకృత్తా చ, తత్రైనాస్తి విశేషః;

విశేషణతయాస్వనిష్టయోగాన్న్యాసేన భరం స్వీకరోతీతి, అప్రధానోపాయ ఇతి చేత్, ఏవం సతి మూలమన్త్రాదినాన్యాసే అగ్నిష్ఠవత్సమప్రాధాన్యేనోద్దేశ్యత్వాభ్యుపగమాత్ ప్రధానోపాయత్వప్రసఙ్గః; అథాన్తర్ధర్మిణా శ్రేష్ఠత్వం పాదసంవాహనాదిభిః; తత్సమానాధికరణ్యమేవోపాయతాయా అప్రధానత్వమ్; కథమన్యథా ప్రాప్యతాయా అప్రాధాన్యం స్యాదితి; నైతత్, "సర్వభావానుగామినీ" ఇత్యాదిభిరప్రధానవ్యాపారకర్తృత్వస్యైవప్రతీతేః; "కరోమి నిఖిలం కృత్యమ్" ఇతి శక్తిగతకరణత్వారోపణోపచారః; అన్యథాఽనుగ్రహాపికర్తృత్వప్రసఙ్గాత్;

ఽస్మృతేవ హి, ఆశ్రయాన్తరాన్ముక్తేష్వపి దన్తధరత్వం నాస్తీత్యుక్తాన తాం ప్రసుమతాం తానస్మ్యనః; "జ్ఞాతేన గ్రహణమ్" ఇత్యాదివాక్యాద్భావ ఇతి చేత్, "నిత్యదాసవదస్తి హి" ఇత్యాదినా మహ్య పరస్యభావయుపది రోధః; "యోఽయత్యంబలేనందధ్రః ప్రాణినః పాలయిష్యసి" ఇత్యాదినాం తు భగవత ఏవ ప్రధానకర్తృత్వానగమాత్; అప్రధానరక్షకత్వేన అనుముక్తస్తోత్రం, భగవద్భక్తానశక్త్యనుబోధకత్వాత్; నైక గాజ్ఞానశక్త్యస్తోభకత్వమితి కృష్ణసాక్షిరధికారిణ స్వేచ్ఛయ సేయతి నిత్యన్యానస్తథాత్వమిత్యనాపహా; ఉపబోధకత్వాచ్ఛక్తిం సర్వవిషయకత్వాది ప్రయోజకస్వాహాపస్వధర్మభూతజ్ఞానాదిత్వమ్;

అత ఏవ నాన్యస్తస్మిన్ విధ్యక్తాదివత్ పర్యవసానదేశః; స్వాయత్తత్వాదేవ బాహ్యస్తత్తభిమానః; నిత్యస్యాపి నిత్య తత్ప్రియత్వం సమ్ప్రతిపన్నవదపిరుద్ధమ్, తదేతత్- "ప్రకృత్యా దేవః" ఇతిసూత్రసిద్ధమ్;
(౧) "స్వేహాపన్నస్యాత స్వర్యాం భగవతః - త్వదాజ్ఞేనాత్త్వత్ప్రాప్తా" ఇతి, "త్వదాయత్తత్వం చేతి" ఇతి నోక్తమ్; "అనాజ్ఞాఫలం యోగినాం పరం బ్రహ్మాత్మభావాత్" ఇతి చ;

స్వతన్త్రతా, భగవతో నస్వాతన్త్ర్యత్వవిరోధః; స్వేచ్ఛాధీన స్వతేజోయుక్త విభవతాయాం స్వవిరోధిత్వాత్; యథోక్తం భగవద్గు ణాదర్పణే- "తస్యా అపి తథాత్వవిధానతత్వాత్, శ్రీశః" ఇతి; ఏతత్సర్వం స్వాభావికత్వేన సకలస్యాపారపారీణమితి; ప్రపన్నవిషయకం ప్రసాదాతిరత్వం తత్ప్రాప్తిరితి విశిష్యతే; ఏతేన "శ్రేయ శ్రీమాన్" ఇత్యతిశయస్తోత్రవాక్యాశ్రయణయోర్వాహాశ్రయత్వం తస్మిన్ దర్యాప్రాపమ్;

(౧) శ్రీగుణరత్నకోశే.

యదప్రసక్త్రియామేవ సర్వభరన్యాసే అప్రార్థితోఽపి భగవాన్మోక్షం ప్రయచ్ఛతీతి, "అనన్యైవ ప్రపన్నస్య శ్రియం దేవీం సనాతనీం | హానుపజ్ఞస్సఙ్కల్పస్తస్య గౌ దేవ నశ్యతి;" "మాం ప్రపద్యేతన్యైగతిమ్" ఆదిదేవం జగన్నాథమిహాశం వా పురుషోత్తమమ్" ఇత్యాదిప్రమాణబలాదభ్యుపగమ్యతే; తదా "సంసారార్ణవతారిణీమ్" ఇత్యాదినితరాం సుగమమ్;

"ప్రపత్త్యావపిదృశ్యతే" "సర్వకామఫలప్రదా" "ఆర్తానామాశు ఫలదా" "ముక్తిం దాస్యతి సాఽచిరాత్" "ఉపాయోఽయం చతుర్థస్తే ప్రోక్తశ్శీఘ్రఫలప్రదః" "ఇతి దాతృత్వనిర్దేశాన యుజ్యతే" "కిన్తు శ్రియాం" "బ్రహ్మాలక్షణ తా మోక్షప్రదత్వస్య ప్రదర్శితాత్పూర్వ స్తదపి ఘాతాయుక్తిగ్రాహ్యోపగమ్యతే| ప్రాప్తిం ప్రతీ"ఇత్యుపక్రమ్య "నాస్య ఘటితని షిధతః| పశవః పాశితాః పూర్వం పరమేణా స్వలీలయా| తేనైవ మోచనీయాస్తే నాన్యైర్మోచయితుం క్షమాః | పరమేణేతి నబ్రాహ్మి తేదేవం పరవతిం శ్రియమ్| సాపేక్ష్యమోక్షణం కోపనివృత్తిరితి దర్శితమ్| తచ్ఛేద్దణ్డధరస్యైవ సమాతురుపపద్యతే" ఇతి.

నచ, "అవిద్యానివృత్తిరేవ మోక్షః"ఇతి భాష్యోక్తేః, అవిద్యాయాశ్చ తత్త్వటీకోక్తరీత్యా నాత్మాపహారరూపమహాపరాధనిబన్ధనప్రీతిగుణాతిరస్కారకరణక తిరోధాన సఙ్కల్పరూపతయా, తిరోధానమాత్రస్య అదుఃఖత్వాత్, మోక్షేతర సకలసుఖానుభవోపయుక్తత్వాచ్చ, స్వాధీనసకలమాయావ్యాపారత్వేన చతుశ్శ్లోక్యధికారోక్తాయాశ్శ్రియో మోచిసమ్భవాత్, తన్నివృత్తికర్తృత్వరూపం మోక్షప్రదత్వం తస్యా అపి సమ్భవతీతి వాచ్యమ్;

సర్వపాపేభ్యో మోక్షణస్య చరమశ్లోకోత్తరార్ధోపదర్శితస్య కోపనివృత్తిఘటితత్వేన తత్కర్తృత్వం సలక్ష్మ్యా ఇత్యత్రోత్తరవాక్య

నాత్; ఏవఞ్చాహంత్వేత్యత్ర అహంశబ్దేన సన్నియోగశిష్టన్యాయేన త్రయోఽప్యుపస్థాపనే ప్రాప్తివిరోధిసఙ్కల్పోపాయవిరోధిసఙ్కల్పతత్ఫలప్రదానసఙ్కల్పరూప త్రివిధనిగ్రహనివృత్త్యాత్మకాభిప్రాయ విశేషకర్తృత్వాత్మకతయా చరమశ్లోకాధికారే దర్శితస్య సర్వపాప మోక్షణకర్తృత్వస్య తత్రాన్వయాసమ్భవాత్.

పుణ్యకర్మఫలప్రదానసఙ్కల్పమాత్రనివర్తకత్వస్య చ సతి సర్వ శబ్దసమభివ్యాహారే బోధనాసమ్భవాత్, నిగ్రహనివృత్తిహేతుత్వస్య చ ప్రసాదకత్వాపరపర్యాయతయా, మామేకమిత్యత్రోపస్థితాయాః ప్రసాదకత్వేనైవ వరణస్య సక్తత్వతయా పురుషకారత్వేనైవాస్యావరణమితి సిధ్యతి.

ప్రాప్తివిరోధి చ - సాపరాధోఽయం మామనుభవత్వితి భగవత్సఙ్కల్ప ఇత్యుక్తమ్; నక్వచిదిత్యుక్తిరోధానసఙ్కల్పతన్నివృత్తీ - ఆచార్యైరుక్తే; "దీర్ఘం తమః ప్రతిసవర్త్యమిదం యువాభ్యామ్" ఇతి ప్రసాదకత్వేఽప్యవిరుద్ధమ్; "పరిపూర్ణానుభవప్రదాన సఙ్కల్పో భగవతస్స్వస్యైవ వా సపత్నీకస్య" ఇతి చతుశ్శ్లోక్యధికారే, సర్వపాప శబ్దార్థమధ్యే చ శ్రీసఙ్కల్పస్యాపి ప్రవేశాత్తన్నివృత్తేర్భగవత్యభావేనాసాఙ్గత్యమ్.

ఏతేన కృత్స్నమోక్షప్రదానవ్యాపారో బ్రహ్మలక్షణమితి, మాతుః కోపనివృత్త్యభావాదవిరోధీతి ప్రత్యుక్తమ్; మాతృగతసఙ్కల్పనివృత్తేర్నిష్ఠాన్యపభావాత్; భగవత్తుల్యోపాయతా లక్ష్మ్యా వేదాన్తాచార్యాణామనభిమతేతి ప్రతీయతే; "సిద్ధోపాయవిశేషణముమాయ్కొణ్డు ఆశ్రయిక్కప్పడుముపాయత్తై యాశ్రయిత్తినుక్కుమ్" ఇత్యుపాయశబ్దేనైవ భగవతో నిర్దేశాదీశ్వరగతోపాయభావస్యాపయు

క్తాః పూర్వఖణ్డే, ప్రాప్యత్వేనయుక్తాశ్చ ఉత్తరఖణ్డేనుసన్ధేయా ఇత్యభిధానాచ్చ;

తత్ర శ్రీశబ్దే మతుబర్థేష్వనేకేషు విభజ్యానుసన్ధానం దృశ్యతే; ప్రాప్యతాయా ఇత్యత్ర ఈశ్వరస్యేతి నానుషజ్యతే; విశిష్టపరేశ్వరశబ్దప్రయోగస్త్వత్రాప్యస్థితః. పురుషకారత్వేనోపాయవిశేషణత్వేనోభయవిధార్థసఙ్గ్రహాయ మిథునోపాదానమ్; నారాయణశబ్దార్థకథనదశాయాం చ ఉపాయభావోపయుక్తత్వేనోక్తమ్.

అస్మిన్ ప్రకరణే సర్వత్రేశ్వరనిగ్రహాభిసన్ధినివృత్త్యాపీశ్వరవత్త్వత్త్వానురూపప్రతాపైశ్వర్యత్వసంసర్గమన్తరా, ఈశ్వరస్యాపి భోగ్యతమ్, ఈశ్వరస్యాత్మ స్వైర్యనియతమిత్యాదావీశ్వరపదాని భగవద్విషయాణ్యనుసన్ధేయాని; శేషిత్వం వ్యాసక్తమితివత్, ఉపాయతా వ్యాసక్తేతి సర్వవిదుచ్యతే; ఉపాయత్వం బ్రహ్మణిస్థితమితి చోక్తమ్. అతోన కేవల† మస్యాశ్రయాణాం ఘటకత్వమాత్రమ్; కిన్తు, ఆశ్రయణానన్తరమపి సర్వదాప్యపేక్షితేశ్వరస్యోపయోగోస్తీత్యేతావదంశే తాత్పర్యమ్; మిథునస్యాపి తేన భగవద్వ్యాపారతుల్యజాతీయ ఇతి; అత్రాపి వస్త్వనురూపోపయోగవిశేష ఇత్యసకృదుక్తేః;

వస్తుత ఈశ్వరపత్నీత్వస్యాపి సద్భావాత్, "యస్యా వీక్ష్య ముఖం తదిఙ్గితపరాధీనః" ఇతి శ్లోకోదాహరణాచ్చ, "ఐకరస్యజుషోశ్శ్రీదమ్పత్యోర్యస్యాస్వకర్మసు" ఇతి ఐకరస్యస్య విశేషణత్వోపపాదకత్వేనోక్తత్వాత్, గుణవిగ్రహాదేరుపాయత్వస్థాపి దృష్టాన్తైరుపాయవిశేషణత్వసాధనాచ్చ, వరదాచార్యైరుత్తరఖణ్డే విశ్వస్య ప్రాప్యవిశేషణత్వవత్ పూర్వఖణ్డే శ్రియోపి విశేషణత్వం సమ్భవతీత్యభిధానాచ్చ, తదాపి విశిష్టే శ్రీగుణవిగ్రహవత్ప్రభుమిత్యుక్తేశ్చ, రహస్యరత్నావళ్యా

† మస్యాశ్రయణ

ద్వగాథావ్యాఖ్యానే శ్రియఃపత్యురతిరిక్తోసిద్ధోపాయఇత్యుక్తేశ్చ; అత ఉపాయవిశేషణత్వానుగుణఏవాస్యావినియోగోవక్తవ్య ఇత్యేతద్గతయోరుపాయత్వయోస్సత్యపివైషమ్యే మోక్షానుకూలవ్యాపారాశ్రయత్వేనానుగతేన ఉభయోర్భరన్యాసోద్దేశ్యత్వమ్, "శేషిదమ్పతిభరన్యాసః" "శరణ్యాదమ్పతివిదా" "దమ్పతీశరణౌప్రాప్యౌ" ఇత్యాదావివక్షితమితి, కృపాదీనాంతు సత్యప్యుపాయవిశేషణత్వే అచేతనత్వేన నభరన్యాసోద్దేశ్యత్వమితివిశేషః; ఆత్మసమర్పణోద్దేశ్యత్వంసమప్రాధాన్యేనాపి; భరసమర్పణోద్దేశ్యత్వన్తు విశేషణవిశేష్యభావేనేతి విశేషః.

మహేన్ద్రాగ్నావిష్ణి వత్యత్రఅగ్నావిష్ణుగ్రహణం చేతనద్వయాన్వయమాత్రే దృష్టాన్తార్థమితివరదాచార్యాః. "ప్రపత్తవ్యేతత్వే" ఇత్యసాధారణనిర్దేశాత్; మహేన్ద్రాగ్నీ షోమాదివదితిన్యాయసిద్ధాజ్ఞసగ్రస్థః, ఆత్మసమర్పణాభిప్రాయేణ; అతోస్త్యేవతత్పక్షేపి శ్రీశ్రీశయోరుపాయతాయాం విశేష ఇత్యాహుః.

సర్వథా వేదాన్తాచార్యాణాం ద్వేధాశ్రియ ఆశ్రయణమభిమతమ్-పురుషకారతయా విశేషణతయా; శ్రీయతఇతి ద్వయాధికారోక్తేః; అనాదేర్మహేన్ద్రేతి శ్లోకద్వయేనన్యాసతిలకే శ్రీప్రపత్తేర్నిబన్ధనాత్ ; తత్రాద్యాయాఃప్రపత్తేరాశ్రయణ విరోధిపాపనివర్తనంకార్యమ్; ద్వితీయాయాస్తుభరస్వీకారమోక్షప్రదానాదిః; తదనుకూలోవ్యాపారోవా;

ఏవంసతి, యన్మహేన్ద్రాగ్నావిష్ణుప్రభృతిష్వితిశ్లోకవ్యాఖ్యానే శ్రౌతదృష్టాన్తేనశ్రియశ్శరణ్యావిశేషణత్వం దృఢీకృత్యతద్విశేషణోపాదాన ప్రయోజనఙ్చకథయతి-మహేన్ద్రేతీత్యవతారితమ్; తత్-అధిగమ్యత్వమాశ్రయణీయత్వంప్రాప్యత్వఞ్చేత్యభిప్రాయేణేతిబోధ్యమ్.

ఆకారానుయాయినాన్తు సకృదేవాశ్రయణమభిమతమ్; తస్య చ కార్యం నమోక్షప్రదానమ్; తస్య బ్రహ్మలక్షణత్వాత్; శ్రియోపి బ్రహ్మత్వస్వీకారే పాద్మసంహితాయాం బ్రహ్మలక్షణప్రశ్నే వాసుదేవాహ్వయమిత్యుత్తరోక్తిర్విరుధ్యేత; అవ్యాప్తత్వాత్; అతశ్శ్రీవిశిష్టం బ్రహ్మశబ్దార్థ ఇతి మతమ్; తన్న;-కిం బ్రహ్మశబ్దేన శ్రీః ప్రకారతయా బోధ్యత ఇత్యభిమతమ్; ఉత తత్తుల్యవత్; ఆద్యే ప్రవృత్తినిమిత్తం శ్రీః-న బ్రహ్మలక్షణేలక్ష్యా; నహి గోత్వం గోలక్షణేలక్ష్యమ్; శ్రియశ్చ బ్రహ్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తత్వే బ్రహత్త్వస్యైవ ప్రవృత్తి నిమిత్తతాప్రతిపాదకేన బ్రహత్త్వ ఇష్టేత్యాదిభాష్యగ్రన్థేన విరోధః; నాపి ద్వితీయః;-పురుషపర్యాయతయా బ్రహ్మశబ్దః ప్రయుక్త ఇతి శ్రుతప్రకాశికావిరోధాత్; సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మేత్యత్ర అనన్తశబ్దేన యోగరూఢేన దేవతాన్తరవ్యవచ్ఛేదోపి సిధ్యతీతి చ విరుధ్యతే; పాద్మసంహితావిరోధశ్చ దుష్పరిహారః; బ్రహ్మత్వమనఙ్గీకృత్యైవ, "అతో జగచ్ఛరీరత్వమపి తస్యాః ప్రసిధ్యతి" ఇతి వదతాం "నహి బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య కస్యచిత్సమస్తచిదచిచ్ఛరీరకత్వసమ్భవః" ఇతి శ్రుతప్రకాశికావిరోధః. అతో బ్రహ్మసాధారణస్య మోక్షప్రదత్వస్యాత్రాసమ్భవాత్, తదౌపయికజ్ఞానశక్త్యాద్యుద్బోధకత్వమనుమన్తృత్వం సామరస్యేన ప్రేరకత్వం వాత్సల్యాద్యుద్బోధకత్వమిత్యాదీని శ్రియః కార్యాణి.

తత్ర సార్వత్రికాణాం కేషాఞ్చిదాశ్రయణానన్తరమేవ సిద్ధేః, యాన్యాశ్రయణసాధ్యాని ప్రపన్నాధికార్యసాధారణాని; తాన్యేవ ప్రయోజనత్వేనానుమీయన్తే. అనువిధానాదీనాన్తు పురుషవ్యాపారానపేక్షత్వాత్తాదృశోపయోగవత్తయా భగవద్భరన్యాసాఙ్గావిషయతాయా విశేషణతయాసత్త్వేపి న పునర్భరన్యాసోద్దేశ్యతా;

సచభిన్నకాలీనయోః ప్రపత్త్యోరైక్యభేదాత్, "మాంలక్ష్మీశ్చ" ఇతి సముచ్చయానుపపత్తిః; ధాత్వర్థతావచ్ఛేదకైక్యేన వ్యక్తిభేదేపి తదుపపత్తేః; "పశుపుత్రాదికంసర్వంగృహోపకరణానిచ । అఙ్కయేచ్ఛశఙ్ఖచక్రాభ్యామ్" ఇతివత్; అతఏవఉభయోశ్శరణాగత్యోరైకరూప్యవిరహాత్సముచ్చయానుపపత్తిరితినిరస్తమ్; అఙ్కనస్యాపిపుత్రపశ్వాదిష్వభిన్నరూపత్వాత్, శఙ్ఖచక్రాకృతివ్యఞ్జకవ్యాపారత్వేనానుగమే శరణపదార్థభేదేపి శరణాగతిత్వేనానుగమసమ్భవాత్;

పురుషకారప్రపత్తేర్ద్వయకరణకత్వంనాస్తీతితు ఆధునికానాం రిక్తంవచః; ఈశానామితిద్వయార్థవివరణశ్లోకేలక్ష్మీసంశ్రయణస్యాపి ద్వయార్థతయాప్రదర్శనాత్; భగవన్నారాయణేత్యాదినాశ్రీమచ్ఛబ్దాభిప్రేతముచ్యతఇతి రహస్యత్రయసారేభిధానాచ్చ, క్రియాయాం అప్రకాశనేపి తత్సమ్బన్ధిప్రకాశనాత్, శ్రీపదేనైవవిశేషణత్వబలేన వాక్రియాయా అపిప్రకాశనాద్వాకరణత్వోపపత్తిః;

ఏతేన "శార్ఙ్వనమక్కేన్త్రమ్" ఇత్యత్రశార్ఙ్వశబ్దస్య ప్రాపకపరత్వేపినిర్వాహోదర్శితః; ఆశ్రయణవేళాయాంభోగవేళాయాంచ మిథునమేవోద్దేశ్యమ్; పూర్వోక్తానాంత్రయాణాంప్రాప్యత్వేపిఅకిఞ్చన్యాదయః ప్రాపకీకరోతీత్యాదికృష్ణపాదతత్త్వానుసూక్తివదుపపత్తేః; ఏకస్యశబ్దస్యవిభిన్నపరత్వేతుప్రమాణం విష్వక్సేనసంహితావచనమ్; "ఆగ్నేయంచతుర్ధాకరోతి" ఇతిశాఖాన్తరవాక్యానురోధాద్ధి "పురోడాశంచతుర్ధాకరోతి" ఇతిపురోడాశస్య ఆగ్నేయపరత్వంతాన్త్రికైరుక్తమ్;

సచ, "జాజ్వల్యమానంతందృష్ట్వానరసింహంసురోత్తమాః । పురస్కృత్యశ్రియంభేజుశ్శరణంశాన్తికాఙ్క్షిణః" ఇత్యాదావివకేవల

మత్ర శ్రియః పురస్కారమాత్రమ్; యేనోపాయత్వోక్తి నామత్వాన్నాన
పకాశత్వం స్యాత్; కిన్తు సాధ్యోపాయతుల్యం ప్రసాదకత్వమపి; భక్త్యా
పిహి భగవత్కృపైవోత్పద్యతే, ఇతి భక్తికార్యత్వోక్తస్య భగవ
త్కృపోత్పన్నస్య కారుణ్యరూపయేతి లక్ష్మీకార్యత్వేనాభిధానాత్;
సా చేదకిఞ్చనే స్వత ఏవోత్పద్యత ఇతి †పురుషకారకృతిసాధ్యవ్యాపార
మన్తరేణేత్యర్థః.

నచ, లక్ష్మ్యా భగవత్తుల్యోపాయత్వానభ్యుపగమే "యస్యాస్తే
మహిమానమ్" ఇత్యపరిచ్ఛిన్నమహిమవత్త్వం దేవ్యా వర్ణ్యమానం
విరుధ్యతే; విభూతిద్వయశేషిత్వరూపం నిరతిశయానుకూలగుణరూ
పఞ్చేతి చతుశ్శ్లోక్యధికారే వ్యాఖ్యానాత్; "దేవిత్వన్మహిమావధిః"
"అనవధికమహిమమహిషీమ్" ఇత్యాద్యపి తత్రైవ తత్సమానార్థక
తయాదర్శితమ్;

నచ గుణానామపి జగద్వ్యాపారానుగుణత్వే శ్రుతప్రకాశి
కోక్తదిశాముక్తగుణవత్త్వాతిశయత్వం స్యాదితి శఙ్కనీయమ్; "య
స్యావీక్ష్యముఖమ్" ఇతి శ్లోకోక్తజగద్వ్యాపారాన్వయమాత్రేణ తదు
పవర్ణనోపపత్తేః; "తదిఙ్గితపరాధీనో విధత్తే" ఇతి ఇఙ్గితహేతుసఙ్కల్ప
సహాయేన తయాసహ విధత్త ఇత్యర్థవర్ణనన్తు "సర్వం కుర్వన్ తదిఙ్గితప
రాధీనో విధత్తే" ఇతి శబ్దస్వారస్యవిరుద్ధమ్; తయాసహేత్యేవ తథా సతి
స్యాత్; పారతన్త్ర్యన్తు ప్రేమకృతమదోషావహమ్, అతోఽస్యాశ్శ్రుతి
స్మృతిసమ్ప్రదాయానుగుణముపాయత్వం పురుషకారతారూపమితి
సఙ్క్షేపః.

సర్వభూతసుహృద ఈశ్వరస్య సమాశ్రయణే కిం పురుషకారేణే
త్యత్ర ఆహ (సిరిలేయిత్యాది). యద్యపి, "సాధ్యభక్తిస్తు సా హన్త్రీ

† పురుషకృతిసాధ్య

(౫) సిరితే నెఱుప్పుక్కొళ్ళరుమాపోతే కుళిర్న్దతిరువుళ్ళత్తిలే అప
రాధత్తాలే శీఱ్ఱముమిల్లాదబోలు ఇనవుక్కాక.

ప్రారబ్ధస్యాపిభూయసీ" "సర్వపాపప్రణాశినీ" ఇత్యాదిభిరాశ్రయణస్యైవసర్వపాపనివర్తకత్వంప్రతీయతే;తథాప్యాశ్రయణమేవైషమాకార్షీదితి నిగ్రహాభావివక్షితః; ఆశ్రయణస్యాధికారివ్యావర్తకత్వాత్, ప్రాప్తివిరోధిపాపనివర్తనాయామపిదోషవిరహః; పాపనివృత్త్యనుకూలత్వాన్వయవ్యతిరేకశాలితామాత్రేణ తత్కారణత్వవ్యపదేశోపపత్తేః;

నచ "తామరైయాళాకిలుమ్" ఇత్యుక్తరీత్యాలక్ష్మ్యా ఉద్భావితానామప్యాశ్రితదోషాణాంభోగ్యత్వముద్భావయితుర్భగవతోసతదపేక్షాసమ్భవః; యఏవమాహ, (౧)"మిత్రభావేనసమ్ప్రాప్తంనత్యజేయంకథఞ్చన। దోషోయద్యపితస్యస్యాత్సతామేతదగర్హితమ్"ఇతీతి వాచ్యమ్; "తామరైయాళాకిలుమ్"ఇత్యస్యలక్ష్మ్యోద్భావితవాత్సల్యాఙ్గీకృతభర భగవద్విషయత్వాత్ ; దోషోయద్యపీత్యస్యాపితాదృశభగవత్స్వభావవ్యఞ్జకత్వాత్; "లక్ష్మీంపురుషకారేణ" ఇత్యాదివచనబలేనతథాకల్పనాత్.

కేచిత్తు లక్ష్మీప్రచోదితేనైవ భగవతా ప్రపన్నవిషయే ఫలప్రదానం సఙ్కల్పితమితిసాదిసఙ్కల్పస్య లక్ష్మీప్రీత్యర్థత్వాత్, తాంపురస్కృత్యైవశరణాగతానామేవతద్విషయత్వమ్; మిత్రభావేనేత్యాదితుశరణాగతపరిపాలనరూప ధర్మప్రవర్తనపరమ్, పురుషకారప్రరోచితభగవత్స్వభావంవ్యఞ్జయతీతినతతః ప్రమాణాన్తరసిద్ధస్య పురుషకారస్వీకరణస్యానావశ్యకతాప్రతీతిరిత్యుపపాదయన్తి;

---

(౧) రా-యు-౧౮

(౧౧) ఇవళ్ తాయాయ్ ఇవర్ కళ్ క్లేశమ్ పొఱుక్కమాట్టాతే
అవనుక్కుప్పత్నియాయ్ ఇనియవిషయమాయిరుక్కై
యాలే కణ్ణాళివళ్ పురుషకారమ్.

"పొఱప్పిత్తు" ఇత్యనేన "మత్తమాంప్రాప్య" ఇతివచనంస్మారితమ్. సర్వభూతసుహృదోనిగ్రహప్రసక్తిరేవనాస్తీతిశఙ్కా- "అపరాధత్తాలే"ఇత్యనేనపరిహ్రియతే; సమ్బన్ధసామాన్యాత్కథమేతస్యనిగ్రహోత్పత్తిః,అస్యానేతినియన్తుంశక్యమ్. కథంవాస్యతత్రస్యఅనయానిగ్రహనివృత్తిరిత్యతఆహ (ఇవళ్ తాయాయితి)

"మాతాపితాభ్రాతా" ఇత్యాదిభిర్భగవతోఽపిమాతృత్వోక్తావపి ఉపదిశ్యమానధర్మాధారాదస్త్యతిదిశ్యమానధర్మాధారస్యవిశేషఇతిన్యాయేనాఽస్తివాత్సల్యతారతమ్యమ్. అస్యచపుంస్త్వానుగుణత్వాన్నదోషావహత్వమ్; అనన్యాధీనస్యాపిభగవతః, "పుమ్ప్రధానేశ్వరేశ్వరీ" ఇత్యుక్త్యాలక్ష్మ్యావాల్లభ్యాతిశయప్రయుక్తంనియామ్యత్వమవిరుద్ధమ్; ఈశ్వరశబ్దస్య పుమ్ప్రధానశబ్దసన్నిధానేన పుంశబ్దార్థాన్తర్గతభగవద్విషయకత్వస్యైవౌచిత్యాత్; ఈదృశస్యచనియామ్యత్వస్య స్వసఙ్కల్పాధీనత్వేనాదోషావహత్వాదితిభావః.

ఉక్తంహిశ్రీవిష్ణుచిత్తైః-గద్యవ్యాఖ్యానారమ్భే, మాతృత్వైకరూపాంశ్రియంప్రపద్యతే, మాతా హితాదపిపుత్రస్యప్రియమేవపశ్యతి; అతోదణ్డధరత్వహీనత్వైవాస్యాం దశాయామాలమ్బనమాసీదితి, "పితేవత్వత్ప్రేయాన్"ఇత్యేతదనుసరద్భిర్వ్యాసాచార్యైర్వ్యక్తోక్తమ్. ప్రతాపోష్మళపితృత్వదురాసదభగవత్సమాశ్రయణసిద్ధయేపురుషకారానుప్రవిష్టవాత్సల్యనిర్భరలక్ష్మీసమాశ్రయణం శ్రీమచ్ఛబ్దేనాభిధీయతఇతి, సదానుగ్రహసమ్పన్నత్వఞ్చాస్యావచనసిద్ధమ్ ;

మ[illegible]గాసంహితాయామ్ ;-"పద్మస్థితా పద్మవర్ణా పద్మనాభప్రియా శుభా । సదానుగ్రహసమ్పన్నా సా మే దేవీ ప్రసీదతు" ఇతి, "అనుగ్రహపరామృద్ధిమ్" ఇతి చ లక్ష్మ్యా అనుపఠ్యతే, "కరుణా [illegible]" ఇతి చేయం నిర్దిశ్యతే; కరుణా-పరదుఃఖదుఃఖిత్వమ్; సతు తద్దుఃఖనిరాచికీర్షామాత్రమ్ ; తస్యాశ్చ ప్రహాణహేతుత్వానుపపత్తేః. న చేష్టాపత్తిం దుఃఖిదోషః; గుణప్రతిపాదనప్రకరణాదేవ (౧) "న్యూనత్వేనానుమాన్య[illegible]" ఇతి పాఠాత్.

అతఏవ భగవతో[illegible]హేతుప్రత్యనీకత్వభఙ్గః. పరదుఃఖాసహిష్ణుతాభిధానేన; "దయా స్వార్థనిరపేక్షా పరదుఃఖప్రహాణేచ్ఛా" ఇతి చోక్తమ్" "ద్రష్టుం న శక్తా తే దేవి [illegible] స్వపరిచారకాన" ఇతి చ లక్ష్మ్యా భూతం వచనమ్. అనన్యతా చ-ప్రతికూలత్వేన వేదనీయత్వమేవ; న చ తత్రోక్తసిద్ధాన్తే దుఃఖాపత్తిః; ఉక్తఞ్చ భగవద్గుణదర్పణే-భట్టపరాశరపాదైః;-"స్వార్థకోటికషాయస్య [illegible] పరార్థత్వాన్న కశ్చన దోషః. అన్యథా పరదుఃఖదుఃఖిత్వదయా[illegible]గుణానాం [illegible]" ఇతి.

[illegible] ప్రకారే తాత్పర్యం పరా[illegible]యస్య పరమప్రయోజనత్వేన [illegible] ప్రసక్తే, [illegible] తద్వ్యక్తమనగ్నత్వమ్; వేదాన్తాచార్యైః, "[illegible] పరదుఃఖనిరాచికీర్షావయా" ఇతి [illegible]; "[illegible] నిరాచికీర్షాపరమ్" ఇతి సఙ్గ్రహః;

"తాత్పర్యం" ఇత్యుక్తం మహాత్మ్యతత్త్వమేవ [illegible] హేతుః ; అత్ర [illegible] పరమాత్మనః; తత్ప్రత్యక్షాదిభిః [illegible] ప్రమాణాగతమాహాత్మ్య [illegible] "తాత్పర్యం" ఇత్యుక్తః. (తాత్పర్యం)స్వతస్సిద్ధమాహాత్మ్యవత్త్వమిత్యర్థః "తాత్పర్యం [illegible]" ఇతి [illegible]

(౧) రా-[illegible]

మాతృభావవతో భగవతో వ్యాప్తిరుచ్యతే; "కదాచిల్లక్ష్మ తో దృష్ట్వా" ఇతి లక్ష్మీతన్త్రగతవచనప్రత్యభిజ్ఞాపనాయ శ్రీశబ్దప్రయోగః. కరుణాప్రాచుర్యాద్ధి అస్యాః కారుణ్యరూపత్వం శాస్త్రోక్తమితి నసాధారణ్యమ్.

(పత్నీయామితి) (1) "విష్ణుపత్నీ" (2) "ఇన్ద్రపత్నీ" (3) "హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ" ఇత్యాదిని ప్రమాణాని ప్రత్యభిజ్ఞాప్యన్తే; తన్త్రే;-"పాలయన్తీం స్వకం భావమ్" ఇతి విష్ణుపత్నీశబ్దో నిరుక్తః. భావః-స్వభావః, స్వాభావికీ కరుణా; తస్యాః పాలనమ్-అతిరోహితత్వసమ్పాదనమ్. పత్నీశబ్దేన శరణాగతరక్షణరూపధర్మసంయోగో బోధితః. ఉక్తఞ్చ :-"కమలానిరపాయధర్మపత్నీ కరుణాద్యాస్స్వయమప్యపత్యవర్గో గుణాస్తే | అవసంశ్రయతాం మనస్యపి సత్యస్య చ ధర్మస్త్వదనన్యసేవనీయః" ఇతి.

పత్నీత్వం నియామ్యత్వాయామేవ హేతుస్స్యాదితి కథం వశీకర్తృత్వసిద్ధిరత ఆహ (ఇనియ ఇతి). (4) "స్నేహాద్విశిష్టో స్మి మయా సమో వా" (5) "సా హి నన్దస్థితా విష్ణోర్దేవదేవస్య శాఙ్గిణః | లాలితా తేన చాత్యన్తం సా మన స్యనుమోదయుతీ | తాస్తస్య తస్య దేవస్య విష్ణోస్సద్గుణశాలినః | దయితాహం సదా దేవి నిత్యం తద్ధర్మధర్మిణీ | మహిషీ దేవదేవస్య విష్ణోశ్చాస్మి మహిషః | తుల్యాగుణవయోరూపైర్య్యసః ప్రమథనీహారేః | తత్తస్తానుగుణైర్యాన్తః" ఇత్యాదిప్రమాణాన్యత్ర ద్రష్టవ్యాని.

అథవా పత్నీత్వస్య సామాన్యాదిసాధారణత్వాదాహ (ఇనియ ఇతి). *నిర్వృత్తప్రణయాతిశాహినవిధా పరీవాహాత్తాంసితానాం

(1) నీళాసూక్తమ్. (2) భూసూక్తమ్. (3) యజు- 3-అష్ట. (4) రా-సు- 3 ౬- 3 ౦. (5)

(౧౧) తిరువడిదైమై ప్పొఱుప్పిక్కుమవళ్ తన్ శోల్ నన్ఱి వరుమవన్ఱై ప్పొఱుప్పిక్క వొణ్ణిల్లోణ్ణావితే,

నీళామహ్యాదీనాం నైతాదృశమభిమతత్వమితి భావః; (౧)"భోగ్యా వామపి" ఇతి శ్లోకోఽత్రానుసన్ధేయః.

(కణ్ణాలివన్ఱు) నిరపాయః; ఉక్తమర్థం క్షమితి న్యాయేన ద్రఢయతి. (తిరువడిదైమైఱి). "రాక్షసీవిషయత్తిల్" ఇతి శేషః. "నియన్తృత్వస్వాతన్త్ర్యాభ్యామస్తి మారుతిమాధవయోర్ద్వైలక్షణ్యమితి క్షమితి న్యాయోఽత్ర న ప్రయుక్తః "యుక్తా రామస్య భవతీ ధర్మపత్నీతి చాహ హి। నేష్టే యుక్తమయుక్తం వా విచారయితుమీశ్వరః। న్యాయమార్గే హి యత్తస్యామితి యోగీశ్వరభాషితమ్। అత ఈశానసేవ్యత్వం సిద్ధం క్షమితి కాన్నయాత్॥"

"రాక్షసీవిషయే" ఇత్యుక్త్యా అస్యా భగవదపేక్షయా కరుణాధిక్యం వ్యఞ్జితమ్. "మాతర్మైథిలి" ఇతి శ్లోకోఽత్రానుసన్ధేయః.

నచ, రాక్షసీనాం కాకవిభీషణయోశ్చ శరణాగతిరుక్తమత్ర వహువిశిష్టమ్. (౨) "తదలం క్రూరవాక్యైర్వః" ఇత్యనేన ప్రాతికూల్యవర్జనస్య "సాన్త్వమేవాభిధీయతామ్" ఇత్యనేన సాన్త్వవాక్యప్రవృత్తిహేతుభూతానుకూల్యసఙ్కల్పస్య, "రాఘవాద్ధి భయం ఘోరం రాక్షసానాముపస్థితమ్" ఇతి కార్పణ్యస్య, "అలమేషా పరిత్రాతుమ్" ఇతి విశ్వాసస్య, "అభియాచామ వైదేహీమ్" "భర్త్సితామపి యాచధ్వమ్" ఇతి గోప్తృత్వవరణస్య, "ప్రణిపాతప్రసన్నా హి" ఇతి ప్రసాదహేతోర్లిఙ్గశేషస్య చ పూర్ణప్రపదనస్య రాక్షసీభిరనుష్ఠితత్వాత్ ప్రత్యుత-

(౧) శ్రీగు.ర.శ్లో. ౫. (౨) రా. సు.-౨౩-౪౧.

"తచ్ఛిరఃపాదయోస్తస్య" ఇత్యాదిపాద్మవచనపర్యాలోచనాయాం కాకస్యైవ శరణాగతత్వాభావః ప్రతీయతఇతి కథమాధిక్యమితి వాచ్యమ్.

త్రిజటయాఉపదేశేకృతేపిరాక్షసీభిరననుష్ఠానాత్; నచవిభీషణసహాగతరాక్షసవత్త్రిజటాభరసమర్పణే ఏతాసామన్తర్భావః. దేహసమ్బన్ధమాత్రస్య రావణాదిసాధారణత్వేనతాసాంవిశిష్య త్రిజటాభిమాననిష్ఠత్వేప్రమాణాభావాత్. నహితతఃప్రభృతి తాభిః ప్రాతికూల్యంవర్జితమ్; యాః, "రక్షసాంకామరూపాణాంవిజ్ఞానేమమకాగతిః" ఇతి సీతయోక్తాఅపి, "సీతయాకృతసంవాదస్తిష్ఠత్యమితవిక్రమః।నచ తంజానకీసీతానివేదయితుమిచ్ఛతి" ఇతిరావణంప్రత్యాహుః; "హన్తే తస్మిన్నకుర్యుర్హి" ఇత్యుక్త్యాప్యేతదుపలభ్యతే; అన్యథాత్వదాగమనప్రభృతినకృతమిత్యేనబ్రూయాత్; విభీషణసహాగతానాన్తుతేనసహ లఙ్కాతో నిర్గమనాదికంతదభిమాననిష్ఠత్వేమానంసుగమమ్; నవా కాకవిభీషణయోరివరాక్షసీనాంరక్షణే శరణాగతత్వం హేతుత్వేన క్వచిదుక్తమ్. తత్రతు "శరణాగతమపాలయత్" "శరణాగతో రక్షితవ్యః" ఇత్యుచ్యత ఇతివిశేషః. ఇహపునర్యావదాజ్ఞప్తం "రాజసంశ్రయవశ్యానామ్" ఇతిగుణత్వేనోపపాద్య, అధికమపి, "లోకహింసావిహారాణాం రక్షసాంకామరూపిణామ్ । కుర్వతామపిపాపానినైవ కార్యమశోభనమ్" ఇతిజాత్యుచితత్వేనతద్ధేతురితి ప్రతిపాదితమితి సుష్ఠ్వనుగృహీతంవైలక్షణ్యమాచార్యైః.

కేచిత్తు, "తస్యైవార్ద్రాపరాధాః", ఇతిప్రత్యాసత్తినిబన్ధనో నిర్దేశః, శరణాగతరక్షకత్వతదభిమాననిష్ఠరక్షకత్వాభ్యాంవైలక్షణ్యకథనమిత్యాహుః. కాకవిషయే ఏకాక్షివైకల్యకరణాత్; విభీషణేఅపరాధవిరహాచ్చ వైలక్షణ్యమిత్యన్యే.

(౧-౨) మతుప్పాలే ఇరువర్ శేర్త్తియుమ్ నిత్యమెన్గిఱతు.

"భూమనిన్దాప్రశంసాసు నిత్యయోగేతిశాయనే । సంసర్గేస్తివివక్షాయాం భవన్తి మతుబాదయః" ఇతి మతుపోఽనేకేష్వర్థేష్వనుశాసనాత్, కోఽత్రార్థో వివక్షితోఽత ఆహ (మతుప్పాలేయితి). వక్ష్యమాణోపయోగవిశేషాదితి భావః. (౧) "అనన్యా రాఘవేణాహం భాస్కరేణ ప్రభా యథా" (౨) "అనన్యా హి మయా సీతా భాస్కరేణ ప్రభా యథా" (౩) "నిత్త్యైవైషా జగన్మాతా విష్ణోశ్శ్రీరనపాయినీ" (౪) "తస్యానపాయినీ శక్తిశ్శ్రీస్తద్ధర్మధర్మిణీ" "మమ సర్వాత్మభూతస్య నిత్త్యైవైషానపాయినీ । మహావిభూతేస్సమ్పూర్ణషాడ్గుణ్యవపుషః ప్రభోః । భగవద్వాసుదేవస్య నిత్యైవైషానపాయినీ" ఇత్యాదీని ప్రమాణాని ద్రష్టవ్యాని.

అథవా మధ్యమపదలోపిసమాసేన షష్ఠీతత్పురుషేణ వా శ్రీసమ్బన్ధినో లాభసమ్భవాత్, మతుబనర్థక ఇత్యత ఆహ (మతుప్పాలేయితి). భూమనిన్దాప్రశంసానాం ప్రకృత్యర్థతయా ప్రమాణసిద్ధాయాం తారతమ్యవిహీనాయామేకస్యాం లక్ష్మ్యామన్వయాసమ్భవాత్, అస్తివివక్షామాత్రే మతుబోఽనతిప్రయోజనకత్వాచ్చ, నిత్యయోగ ఏవాత్ర వివక్షిత ఇతి భావః.

అథవా, "అఖిలజగత్స్వామిన్, అస్మత్స్వామిన్" ఇతి భాష్యకారైరభిధానాత్, "ఏనైష్వయాశ్వాసే" ఇతి భగవత్పరాశరోక్తేశ్చ, అస్మదాదేశో మచ్ఛబ్ద ఇతి కస్యచిద్భ్రాన్తిస్స్యాదితి, తాం వారయతి (మతుప్పాలేయితి). ఉత్తరఖణ్డానురూప్యాన్నిత్యయోగప్రతిపాద

(౧) రా-సు-౨౧-౧౬. (౨) రా-యు-౧౨౧-౧౯-
(౩) వి-పు-౧-౮-౧౭- (౪)

సన్నాపేక్షితత్వాత్, (౧)“ఉక్తైర్మాక్ షా” (౨)“నిత్యానపాయినీమ్” (౩)“నిత్యానపాయామ్” ఇత్యాచార్యైర్వివరణాచ్చ, మతుపేవాయం నిత్యయోగార్థః. అస్మత్స్వామిన్నితి నారాయణశబ్దబోధితమేవ సర్వస్వామిత్వం విశిష్యానుసంహితమ్; “ఏనైవ యాశ్వానే” ఇతి తు సౌశీల్యముదాహరణవిశేషే ప్రదర్శితమ్. నారాయణశబ్దార్థప్రాధాన్యాత్పూర్వం తదభిధానాదితి భావః.

అథవా, నను మతుప్ప్రయోగాచ్ఛ్రియః పృథక్సిద్ధతా ప్రతీయతే; న చ తదస్యాస్త్యస్మిన్నితి స్వస్వామిభావాద్వా, ఆధారాధేయభావే వా మతుబనుశిష్ట ఇతి సమ్బన్ధమాత్రమేవ మతుబర్థః, న తు పృథక్సిద్ధిరపీతి వాచ్యమ్. ఆకృత్యధికరణన్యాయేన అపృథక్సిద్ధప్రకారవాచకానాం శబ్దానాం స్వతఏవ ప్రకార్యభిధాయకతయా అపృథక్సిద్ధస్థలే మతుబో నైరర్థక్యాత్, నీలో ఘట ఇత్యాదౌ తదదర్శనాత్, “గుణవచనేభ్యో మతుపో లుగిష్టః” ఇత్యస్య సార్వత్రికప్రయోగాన్వాఖ్యానమాత్రపరత్వాత్, అన్యథా రూపం ఘట ఇత్యపి ప్రయోగప్రసఙ్గాత్, న చ గోత్వాదిశబ్దానాం వ్యక్త్యౌ స్వానుసో ప్రయోగాత్, నిష్కర్షకేతరత్వవిశేషణమావశ్యకమితి శ్రీశబ్దస్య నిష్కర్షకత్వాదదోషః.

“కీర్తిశ్శ్రీర్వాక్చ” ఇత్యాదౌ అపృథక్సిద్ధప్రకారప్రకారిభావనిబన్ధనం సామానాధికరణ్యమితి వదద్భిర్భవద్భిస్తదనభ్యుపగమాత్; *రాజా రాష్ట్రమిత్యాదివత్ పృథక్సిద్ధావపి సామానాధికరణ్యోపపత్తేః, న తతో ప్యపృథక్సిద్ధిసిద్ధిః; ఏవఞ్చ నిత్యయోగ ఇతి చిరకాలయోగాభిప్రాయం నిష్కర్షకశబ్దాభిప్రాయం వేతి న నిశ్చయాశ్రయణసిద్ధిరిత్యతః, “సాలింగ్యాద్వా ద్విత్వక్యస్యాత్” ఇతి సూత్రమివ శబరస్వామినా మతుబప్యేవ పరాభిమతవిపరీతార్థసాధకత్వేన యోజయతి (మతుప్పాదేయమితి).

---

(౧) తై-నా-ఉ-౧౦ ౧౦. (౨) శరణాగతిగద్యే (౩) అష్టశ్లోకీ.

(౧౩) ఇవళోడేకూడియే వస్తువినుడైయ వుణ్మై.

జ్ఞానస్యాపృథక్సిద్ధత్వేపి "జ్ఞానవానాత్మా" ఇతిప్రయోగదర్శనాన్న మతుబః పృథక్సిద్ధినియామకత్వమ్; నచ జ్ఞానశబ్దో నియతనిష్కర్షకః. "తద్గుణసారత్వాత్తద్వ్యపదేశః ప్రాజ్ఞవత్" ఇతిసూత్రవిరోధాత్; జ్ఞానస్వరూపత్వేన శక్త్యైవనిర్వాహసమ్భవాత్ ; లక్షణయానిర్వాహస్తత్సూత్రే ప్రదర్శిత ఇతి వక్తుమనుచితమ్.

అస్తువా, తత్ర యథాకథఞ్చిత్; ఇహతు శ్రీశబ్దో నియతనిష్కర్షక ఇతి ప్రకారమాత్ర పరత్వవివక్షాయాం మతుప్ప్రయోగే బాధకాభావః. ఏవఞ్చ నిత్యయోగే మతుబనుశాసనస్య సత్త్వాత్, ప్రమాణాన్తరానురోధేన నిత్యయోగ ఏవాత్ర ప్రతిపాద్యత ఇతి భావః.

(శేర్త్తియితి) సామాన్యేన పతిపత్నీభావస్వస్వామిభావాధారాధేయభావనిరూప్యనిరూపకభావవిగ్రహాధారాధేయభావాదీనాం సర్వేషాం పరిగ్రహః.

నచ, "అథవాత్ర సమస్తశ్శ్రీమచ్ఛబ్ద ఉదీర్యతే। శరణ్యచరణద్వన్ద్వవిశేషణవివక్షయా। శాస్త్రాభియుక్తవచనాచ్ఛేషయుక్తః ప్రతీయతే। నారాయణస్య చరణౌ శ్రీమన్తావితి చాన్వయః। జన్మేదం సఫలం శ్రీమన్నారాయణకృపాలయ। శ్రీమత్త్వత్పాదకమలే ప్రపద్యే శరణం విభో। ఇతి త్వత్పాదకమలవిశేషణతయైవ హి। శ్రీమచ్ఛబ్దస్య చావృత్తిః క్రియతే బ్రహ్మణా స్వయమ్। తథా శ్రీవత్సచిహ్నాద్యైర్యస్తోత్రారమ్భే ప్రయుజ్యతే। శ్రీమన్తౌ హరిచరణౌ సమాశ్రిత ఇతి స్ఫుటమ్। ఏవం సతి శ్రియః కాన్తచరణే నిత్యసంశ్రయాత్। ఘటకాన్తరరాహిత్యం శేషత్వఞ్చ ప్రకాశ్యతే" ఇతి తత్త్వదీపకృద్భిః శ్రీమచ్ఛబ్దస్య చరణవిశేషణతయాపి యోజితత్వాత్, "ఇరువర్ శేర్త్తియుమ్" ఇత్యస్య తద్వ్యజనాసాధారణ్యవిరహేణ న్యూనత్వమితి వాచ్యమ్.

తద్యోజనాయాం భగవత్పరాఙ్కుశభాష్యకారాదిభిరనభిధానాత్, శాస్త్రాభియుక్తవచనయోః శ్రీమచ్ఛబ్దస్య చరణవిశేషణస్య ద్వయగతశ్రీమచ్ఛబ్దవివరణత్వే నియామకత్వాదర్శనాత్, శాస్త్రపూర్వార్ధస్య వాక్యాన్తరత్వసమ్భావనయా ఉత్తరార్ధగతశ్రీమచ్ఛబ్దస్య యుష్మచ్ఛబ్దవిశేషణతాయా అపి సమ్భవాత్, పాదవిశేషణత్వేపి కమలశబ్దవదధికార్థోపాదానసమ్భవాత్, ఆచార్యవచనే "శఙ్ఖరథాఙ్గకల్పకధ్వజారవిన్దాఙ్కుశవజ్రలాఞ్ఛనమ్" "వజ్రధ్వజాఙ్కుశసుధాకలశాతపత్రపఙ్కేరుహాఙ్కపరికర్మితపీతమన్తః" ఇతివత్ పరతత్త్వచిహ్నవత్త్వస్యాపి శ్రీమత్పదేన బోధనసమ్భవాచ్చ. వస్తుతః, శేక్త్రిమిత్యస్య విగ్రహద్వారకసమ్బన్ధసాధారణత్వాత్, ఫలతస్సాపి యోజనా కథితైవేతి బోధ్యమ్.

ననుమతుప్ప్రతిపాద్యో నిత్యయోగః కింస్వరూపతః, ఆహోస్విద్విగ్రహతః; నాద్యః. తస్య సర్వదివ్యమహిషీసాధారణత్వాత్, పురుషకారత్వానుపయోగిత్వాచ్చ; ద్వితీయే త్వసిద్ధిః; రామాద్యవతారేషు విశ్లేషదర్శనాదిత్యత ఆహ (ఇవళో డేయితి). ఉభయవిధోఽపి నిత్యయోగోఽత్ర ప్రతిపాద్యః.

స్వరూపతో నిత్యయోగశ్చ-స్వరూపనిరూపకత్వేన; "శ్రియఃపతిర్నిఖిలహేయప్రత్యనీక" "శ్రియఃకాన్తోనన్తః" ఇత్యాదిషు శ్రియఃపతిత్వస్య సత్యత్వజ్ఞానత్వాదివదపి ప్రాగ్భాష్యకారైరభిధానాత్; భగవద్యామునాచార్యైరపి "కశ్శ్రీః శ్రియః" ఇతి ప్రథమతస్సర్వేశ్వరస్వరూపనిరూపకతయా శ్రియ ఉక్తత్వాత్; "నహి ఈశతయా వినా ఈశ్వరో నామ; సాహీశ్వరతైవ కుసుమస్య గన్ధితావత్" ఇతి శ్రీవిష్ణుచిత్తాచార్యైరభిధానాత్; "ఈశా తస్య చాప్యహమ్" ఇతిస్వయమేవ

తస్త్రైరభిధానాత్ ; అనాద్యన్తత్వసత్యత్వాదినా ప్రసిద్ధాయాం అస్యాస్స ర్వాతిశాయినస్తు స్వరూపనిరూపకత్వం సిద్ధమ్. ఇదమేవ "స్వరూపం స్వాతన్త్ర్యమ్" ఇత్యత్రానుగృహీతమాచార్యైః.

తథా చ ఇతరవ్యావృత్తసర్వజ్ఞభగవత్స్వభావవదస్యా ఏవ పురుషకారత్వం యుక్తమితి జ్ఞాపనాయ స్వరూపతో నిత్యయోగః ప్రతిపాద్యత ఇతి నిష్కృష్యోపజనతా ; విభుత్వేత్వస్యాస్సర్వావధ్యస్య స్వరూపనిష్కర్షేపి విశేషః.

విగ్రహేణాపి చ నిత్యయోగస్సమ్భవత్యేవ. బ్రహ్మచర్యావస్థాయామపి, "కృష్ణాజినేన సంవృణ్వన్ వక్షస్స్థలాలయామ్" ఇత్యుక్తమ్. "నిత్యైవైషా జగన్మాతా" ఇత్యత్ర హి స్వరూపతో నిత్యత్వస్య సర్వసాధారణత్వాత్, భృగోః ఖ్యాత్యాం సముత్పన్నాయాః కథమమృతమథనదశాయాముత్పత్తిరితి శఙ్కాయాం అనుత్పత్తిత్వప్రసఙ్గాద్విగ్రహనిత్యత్వమేవ నారాయణే నిత్యత్వశ్రుతావభిప్రేతమితి ;

అనపాయినీత్వమపి విగ్రహవిశిష్టాయా ఏవావగమ్యతే. "దేవత్వే దేవదేహేయం మనుష్యత్వే చ మానుషీ" ఇత్యాదివచనాచ్చ, "ప్రాద్యేహేషు చైవ సర్వేష్వపి భావేషు చ సర్వతః । తథా ప్రాద్యేహేభవత్వే మానుష్యేచైవానపాయినీ" ఇత్యత్రాపి అనపాయినీశబ్దస్య విగ్రహేణానపాయ విషయత్వాత్స్పష్టమ్, ఆహుశ్చ - "అనుజనురనురూపరూపచేష్టా న యది నవాఙ్గమసృష్టిరాశిరస్యత్ । అసరసమభవిష్యదస్య విష్ణోర్నవనవసమ్పదితి దృగ్గోజనస్య" "యది మనుజతిరశ్చాం లీలయా తుల్యవృత్తేరనుజనురనురూపా దేవి నావాతరిష్యః । అసరసమభవిష్యన్నర్మ నాథస్య మాతః దరదళదరవిన్దోదన్తకాన్తాయతాక్షి" ఇతి;

తథా చ నిత్యస్త్రీత్వస్త్వానాదినా విగ్రహాణాం స్వానురూప శ్రీవిగ్రహయోగస్య కదాచిద్విరహేపి నిత్యవిగ్రహస్య నిత్యం శ్రియా

(౧౪) ఈశ్వరస్వాతన్త్ర్యశక్త్యేయమ్ చేతనస్య అపరాధశక్తే
యుక్తత్వం అకలఙ్కత్వాత్.

యోగేన బాధకమిత్యుక్తే; తత్రాపి పక్షేషు కేవలమాశ్రయతే; "శాన్తా
నన్తేత్యాద్యర్థ్య-గాథోపగూహనాత్" ఇతి, "అస్మిన్నాద్యుత్పన్నప్రపఞ్చవృ
త్తే స్వభావే స్వభావఽప్యత్యాకాన్తే [illegible] సుగుణతయా సర్వభావానుయా
తా। ఇత్యాదయో మహానుభావభగవతస్సర్వదయాసాధ్యత్వేఽపి దయాపాత్రానుగుణ్యాత్
స్మిహీంసమధురతామనుగచ్ఛన్తి స్వరజ్ఞాన్" ఇతి సర్వదయాపి మహాగాథ సమస్యస
ప్రతీతేః, "అత్యాద్యసహతాత్పర్యత్రిక గాథ బన్ధను" ఇత్యభిధానాచ్చ; అపరా
రవిషయకత్వేన ఆశ్రయణస్య సర్వమాన్యతయా నిత్యపరివ్రహా
స్వాశ్రయానిత్యసమ్బన్ధస్యేవితాలప్రతీతేర్యాదృశాన్తరత్వప్రసఙ్గాత్;
ఏవఞ్చ "ఇవత్ సన్ని ధియం తే" ఇత్యాద్యభ్యస్తోఽపి క్షేమసంక్షేప
విషయమిత్యన్యే; అతఉభయవిధస్యాపి నిత్యయోగస్య ప్రతిపాదనే
నవిరోధ ఇత్యభిప్రాయేణ అనేనవాక్యేన స్వరూపతో నిత్యయోగః ప్రతి
పాద్యతే "సదేవ" ఇత్యనేన; (౧) "అహం స్మరామి నారాయణం మా
త్మానం సిద్ధ్యతి" ఇతి స్మృతిశతేః అనపాయినిస్సృతి; విగ్రహనిత్యయో
గోఽపి ప్రతిపాద్యతే ఇత్యభిప్రాయేణత్యుక్తమపి యోగాదయః,
ఈశ్వరభోగసమ్పాదనమిత్యాహాచార్యః నిత్యసమ్బన్ధం ప్ర
కృతోపయోగి ప్రయోజనాన్తరమాహ (ఈశ్వరస్యాత్మ త్వేయ
మిత్యాది).

"అకలఙ్కేన" ఇతి భగవతోఽతిశయానన్దజ్ఞానాదినియమం
ప్రసక్తప్రతిషేధ ఇతి స్ఫుటత్వాన్నవ్యాఖ్యాతమ్. (౨) "యస్య ప్రసాదకల్ప
నియతానుభవేన్యా నాశ్వం తత్త్వచిన్తనం శ్రుతిజన్య లోకేనాఙ్గ" ఇత్య
ల్పకాలవాక్యసఙ్గ్రహయాస్యపరాధాన్ సనుతిష్ఠతాం చేతనానామీశ్వర
దర్శనే నిత్యవాపాశ్రయాణాం నసిద్ధ్యతీతి స్వయం నిత్యం సన్నిధత్త

(౧) లక్ష్మీతన్త్రే-౧. (౨) [illegible]-౪.౧. † ద్వయకేవల

(౧౫) చేతనమునుక్కు ఇవ్వై యిరణ్డైయుమ్ నిన్నై త్తఞ్జవేణ్డా.

(౧౬) ఇత్తాల్ ఆశ్రయిక్కైక్కు రుచియే వేణ్డువతు.

ఇతి భావః (౧) "నేతుర్నిత్యసహాయినీజననీ నస్త్వాం ప్రతుంత్వామహం శ్రాగతా" (౨) "ఉదధిపరమవ్యోమ్నోర్విస్మృత్య మాదృశరక్షణక్షమమితిధియా భూయశ్శ్రీరఙ్గధామని మోదసే" ఇత్యాచార్యోక్తిరత్రానుసన్ధేయా.

ఏతేన, "తమసః పరమోధాతా నిత్యం సన్నిహితా" ఇత్యుక్తరీత్యా నారాయణస్య శక్తిరుపలక్షణార్థేతి దర్శితమ్; అతఏవ చేతనానాం నిశ్శఙ్క మాశ్రయణ ముపపద్యత ఇత్యాహ (చేతనమునుక్కు ఇతి). (ఇవ్వై యిరణ్డుమ్) స్వాపరాధేశ్వరస్వాతన్త్ర్యే; ఉక్తంచ తు శ్లోకత్రయాధికారే; "త్వత్ప్రసాదే సతి సర్వేశ్వరాదపిమే భయం నాస్తీత్యాహ (లోకనాథదయితే) ఇతి. దయితాశబ్దః - ఇహావల్లభాత్వాభిప్రాయః. సర్వభయాఽభయహేతుభూతస్సర్వేశ్వరోఽపి త్వదభిమతం నాతిక్రామతీతి భావః" ఇతి.

నను, (3) "న దేశకాలావస్థాం యోగోఽస్త్యయ మపేక్షతే" ఇతివచనాత్, (౪) "స ఏవ దేశః కాలశ్చ" ఇతి వ్యఞ్జితత్వాచ్చ, కాలప్రతీక్షాభావస్య సిద్ధత్వాత్, ఘటకసద్భావకాలప్రతీక్షా అప్రసక్తేతిమతుఃస్యాద్ఘ్యమిత ఆహ (ఇత్తాలితి), ఉపాయస్య సిద్ధస్య సర్వశక్తత్వాదకాలే కృతస్య ఫలానుకూలశక్తిర్నాస్తీత్యేతదస్య ప్రసాధ్యేషు సాధనేషు ద్రష్టవ్యం చనేన నివర్తితమ్; తథాపి ఫలకామనాయా అధికారలయా తత్కాలప్రతీక్షా పురుషకారపురస్కారానుగుణకాలవిశేషప్రతీక్షా చావర్జనీయేన.

---

(౧) శ్రీగుణరత్న-౫౩.
(౨) శ్రీగుణరత్న.
(3)
(౪) రామాయణ-౧౩.

కాలమ్ పార్క్క వేణ్డామెన్నిలతు.

నహి "ఆధానస్య నర్తుమీక్షేత్" ఇతి కాలనియమ నిషేధమాత్రేణ తదఙ్గసమవధానకాలోఽపి న ప్రతీక్ష్య ఇతి పురుషకారసమవధానస్య నిత్యతావశ్యంతద్వ్యావర్తనాయ ప్రతిపాదనీయేతి భావః; (కాలమ్) పురుషకార సన్నిధానకాలః; వసన్తాదికాలాఽప్రతీక్షా తు ప్రాపకాభావాత్, న దేశకాలావితి నిషేధాద్వా;

నచ, "అనుకూలే హని శుభే గురుస్స్నాత్వా సమాహితః" ఇత్యారభ్య, "ఇతి సమ్బోధితస్త్వేవం మన్త్రేణాత్మానమర్పయేత్" ఇత్యన్తేన ప్రపత్తేరపి భరద్వాజసంహితా పరిశిష్టే కాలవిశేషాఙ్గకత్వ ప్రతీతేః; న దేశకాలావిత్యాదీనాం దేశకాలత్యాగవిధాయకత్వా సమ్భవాత్, విశిష్ట దేశకాలత్యాగవిధాయకత్వేచ ఆశ్రయణాయాం శుద్ధదేశకాలసమ్పాదనప్రసఙ్గేన శిష్టాచార విరోధాత్, హింశఙ్గోపబన్ధాచ్చార్థవాద మాత్రత్వాత్కథం తత్తదప్రతీక్షాసిద్ధిరితి వాచ్యమ్.

పరిశిష్టవచనానాం పూర్వైరనుదాహరణాత్, గురుకృత్యమన్త్రోపదేశాఙ్గ విధాయకత్వేనాప్యుపపత్తేః; విశిష్టదేశకాలయోః ప్రపత్త్యర్థమనపేక్షత్వజ్ఞాపనేన అజ్ఞాతజ్ఞాపకతయా విధిత్వే బాధకాభావాత్; భక్త్యాదిసామ్యాత్ప్రాప్తస్య ఉదగయన పూర్వపక్షాహరితి సామాన్యవిధినావా దేశకాల నియమాపేక్షత్వస్య నిషేధసమ్భవాత్; తస్యచ ప్రయోజనమకాలేపి ప్రవృత్తిరేవేతి నతదానర్థక్యశఙ్కా.

"విధిర్వాధారణవత్" ఇతి న్యాయేన సత్యపి హింసాంశే అప్రాప్తాంశస్య విధేయత్వాత్, దేశాదీనామపి శ్రేయస్సాధనత్వే నిషేధా

ధర్మతయా తత్త్యాగస్య పరమార్థేఽపి విధానాన్యాయేనానువాదత్వేఽప్ర
తి విశిష్టత్యాగవిధానాద్వ్యవస్థాపకదేశకాలప్రతిపాదకవచనానాం సా
ధనాత్; అర్థానాం స్వభేదేన విషయవిభాగో ద్రష్టవ్య ఇత్యర్థః.

అన్యే తు, అత ఏవ విరుద్ధధర్మాధ్యాసాత్సాధనఫలభేదేన ప్రవృ
త్తిభేదః. సాధనవిషయాణి దేశకాలాపేక్షావచనాని; సాధ్యవిషయా
ణి అనియమవచనాని. సాధనస్య నియమతస్తదపేక్షత్వాత్; అన
దనాపేక్షత్వేన విషయవిభాగస్తు నసమ్భవతి. నిత్యమనానియోగకత్వే తద
ర్శనాత్. వైదిక తాన్త్రిక మన్త్రిక ప్రభేదభేదేన విషయవిభాగస్వీకా
రే తు, దేశకాలనియమసాపేక్షనిరపేక్షయోస్తయోరసంభవ
భావే "సర్వేషాం తాన్త్రికాణాం" ఇత్యుక్తాభ్యసనస్థితివిరోధానుప
త్తేః. యోగశాస్త్రస్య సాధనాదిభేదాభావాత్ స్వభేదాత్ వ్యవస్థాపత్తేః.
ఆచార్యనిష్ఠవిషయే "ఏకైకమనుష్ఠానానాం ప్రవృత్తిః ప్రాప్తస్వర
త్వాత్" ఇతివత్, దేశకాలాదినైకట్యేఽపి సఫలతాః. సాధనప్రవృత్తే
రపీత్యేవం పరమ్. ఫలప్రవృత్తేస్తు తదనపేక్షత్వం ఫలాభావేన, "సమే
దేశే" ఇత్యుపబృంహితేన మనునా ధర్మత్యాగవిధానేనాపేక్ష్యత
ఇత్యాహుః.

అథవా, (౧)"పత్న్యాలంభనమనః" ఇత్యాద్యనయోర్వాక్యయోః
రతయా ఆశ్రయణస్య ప్రయోగకాలవిధానాసాపేక్షత్వే తత్ర నియమ
యా స్త్రప్రయోగకాలస్య ప్రయోగకాలస్య నిత్య
త్వేఽపి తద్భ్యాయ ... ఆశ్రయణస్య
కం స్యాదితి విశిష్టకాలాపేక్షత్వసిద్ధిః. సామాన్యేన తు "యది కాల ఏవా
శ్రయణస్య కాల ఇత్యత్ర ... "సమే దేశే కాలే" ఇ
త్యుపబృంహణేన ... ఇత్యాహుః (...). (...)

(౧౭) ఇవళ్ సన్నిధియాలే కాకమ్ తలై పెఱ్ఱదు, అతిల్లామైయాలే రావణన్ ముడిన్దాన్.

రుచికాలాతిరిక్తకాలసామాన్యమ్. అత్ర యోజనాద్వయే ఆద్యా యోజనా వరవరముని వ్యాఖ్యానానుసారిణీ; ద్వితీయా తు, "అయమర్థో మన్త్రరత్నే ప్రథమపదేనుస్పష్టః" ఇతి శ్రీవచనభూషణవాక్యానుసారిణీతి బోధ్యమ్.

నను, పురుషకారసన్నిధానస్య ఆవశ్యకత్వమభ్యుపగమ్య నిత్యయోగాద్రుచ్యుత్పత్తిక్షణపర్యాశ్రయణసమ్భవ ఇతి కిమర్థం పరిహ్రియతే; సమస్తకల్యాణగుణోదధేరీశ్వరస్య పురుషకారాసన్నిధానేప్యపరాధీనరక్షకత్వం సమ్భవత్యేవేతి కుతో నోచ్యతే. అతస్తత్సన్నిధానస్యావశ్యకత్వమైతిహాసికవృత్తాన్తేన వ్యఞ్జితమిత్యాహ (ఇవళ్ సన్నిధియాలేయితి).

అథవా పురుషకారస్యాఙ్గత్వే స్వాఙ్గసముపధానకాలప్రతీక్షావారణాయ నిత్యయోగ ఇతి వక్తుం శక్యమ్. తదేవాసిద్ధమిత్యత ఆహ (ఇవళితి). కాకోపి రావణేన తుల్యాపరాధః; తతోప్యధికాపరాధో వా; జనన్యాం విపరీతబుద్ధిర్హి తస్యాపి సాధ్వ్యుక్తా; "నదృష్ట్వా జానకీం తత్ర కన్దర్పశరపీడితః । విదదారనఖైస్తీక్ష్ణైః పీనోన్నతపయోధరౌ" ఇతి. కాయికవ్యాపారస్త్వధికః. ఏవమపి తస్య ప్రాణరక్షణమ్, "కృపయా పర్యపాలయత్" ఇతి కారుణ్యరూప శ్రీసన్నిధ్యధీనమ్. యద్యపి "తమేవ శరణం గతః" "శరణ్యశ్శరణాగతమ్" ఇతి తద్రక్షణే శరణాగతత్వం హేతుః ప్రతీయతే. తథాపి తత్ర శరణాగతిస్తస్య గత్యన్తరాభావప్రయుక్త నమోపాగమనమాత్రమేవ.

తదుక్తంపాద్మే; "ఇత్యుక్తస్సోథబలిభుగ్బ్రహ్మణారఘునన్దనమ్। ఉపేత్య సహసాభూమౌ నిపపాత భయాతురః । ప్రాణసంశయమాపన్నం దృష్ట్వాసీతాఽథవాయసమ్ ॥ త్రాహిత్రాహీతి భర్తారమువాచ దయయా విభుమ్ । పురతః పతితందేవీ ధరణ్యాం వాయసం తథా । తచ్ఛిరః పాదయోస్తస్య యోజయామాస జానకీ । తముత్థాప్య కరేణాథ కృపాపీయూష సాగరః । రరక్ష రామోభగవాన్వాయసందయయైక్షత" ఇతి.

నచాస్య బ్రహ్మకృత శరణాగత్యుపదేశ శ్రవణమాత్రేణ భయాతురస్యాఽనాసాదిత విశ్వాసస్య శరణాగతిరస్తీతి కల్పయితుం శక్యమ్; గత్యభావప్రయుక్తా చనిర్వ్యాపారతా రావణస్యాపిసమానా; నహి భగవతా బ్రహ్మాస్త్రే ప్రయుజ్యమానే సకిఞ్చిచ్చకారేతి రామాయణే దృశ్యతే.

ఏవఞ్చ (౧) "ప్రణత ఇతిదయాళుః" (౨) "శరణమిత్యుక్తిక్షమా" ఇత్యాద్యభ్యుపగమమాత్రం సీతాకృతవ్యాపారంవా ఆశ్రిత్యయోజ్యమ్; అస్తువా శరణాగతి తదభావాభ్యాముభయోర్విశేషః. తథాపి శూర్పణఖా తాటకయో రయమపి విశేషోసిద్ధః. నహితయోరన్యతరా శరణాగతా. అపరాధశ్చ శూర్పణఖాయా అధికః; నాహిసీతాంభక్షయితుముపససార; తాటకాతు స్వవనేజ్యాశబ్దం శ్రుత్వాసఙ్క్రుద్ధా; అతఏవ రమ్యజామాతృదేవైరనయోర్జీవనతద్వ్యతిరేకౌ పురుషకారసన్నిధ్య సన్నిధ్యధీనావిత్యుక్తమ్. విరూపణమాత్రేణశూర్పణఖా విదుద్రావ. ఇయన్తు హృతకర్ణాగ్రనాసికా ఛిన్నబాహురపి కామరూపధరా సద్యోనేకశోరూపాణికృత్వా అశ్మవర్షం విముఞ్చన్తీచచారేతితాం విశ్వామిత్రచోదితోవధీదిత్యస్తివిశేష ఇతిచేన్న; యోహిభార్గవరామస్య శరంనిరోద్ధుముద్యయౌజ, నతస్యాశక్తిర్మాయా శక్తినిరోధే; విశ్వామిత్రస్యతయా మాభూద్దేశోపద్రవ

(౧) స్తో-ర- (౨) శ్రీగుణరత్నకో

(౧౮) పురుషకారబలత్వాతే స్వాతన్త్ర్యమ్ తత్తైశాయ్న్దాల్
తల్లె మెశుక్కు_మ్గుణఙ్గళై చ్చొల్లుకిఱతు నారాయణపదమ్.

ఇత్యేతావదేవాభిమతమ్. ఏవమపి తద్వ్యధస్సీతాసన్నిధ్యభావాదేవే త్యాశయాత్. వస్తుతో వచనసిద్ధాయాం పురుషకారాపేక్షాయామ భ్యుచ్చయమాత్రం వ్యఞ్జకవృత్తాన్త కథనమితి నాతీవాత్రయతితవ్యమ్.

నన్వత్రినారాయణశబ్దో వాత్సల్యాదిగుణపర ఇతిభవతామభి మతమ్; తచ్చనసమ్భవతి. అనుద్భూతవాత్సల్యాదేరాశ్రయణాఽప్ర యోజకత్వాత్; ఉద్భూతవాత్సల్యాది ప్రతిపాదనే పురుషకారవై యర్థ్యాపత్తేశ్చేత్యత ఆహ (పురుషకారబలత్వాతే ఇతి). పురుషకారోద్భావిత స్యైవ వాత్సల్యాదేః ప్రతిపాద్యత్వాన్నదోష ఇతిభావః; గుణసమ్బ న్ధస్యాస్యైవదపిపురుషకారసన్నిధాన మప్రయోజకమితి తత్సద్భావో నారాయణపదేన ప్రతిపాద్యతే.

యత్తురహస్యత్రయసారే పురుషకారోప్యధిక ఇతి జ్ఞాపయన్తో గుణసమ్బన్ధా నారాయణపదేన ప్రతిపాద్యన్తే. (౧) "తన్నడియార్ తిఱత్తు" ఇతి. శ్రియోద్భావితానపిదోషాన్ప్రదీయత ఇత్యభిధానా దిత్యవధారితమ్. తత్-భగవద్గుణప్రాశస్త్యప్రతిపాదనపరమ్. స్వో ద్భావితవాత్సల్యాద్యగ్రపరీక్షార్థమేవ శ్రియాదోషసూచనంక్రియత ఇతిరహస్యవిభూతౌస్తైరభిధానాత్; అన్యథాపురుషకారవైయర్థ్య ప్రసఙ్గాత్. అతఏవచ త్రింశత్సహస్రికాయాం గుణాధిక్యమేవ ఉచ్యత ఇత్యుక్తమ్.

అథవా, నను శ్రీమచ్ఛబ్దఏవ భగవదసాధారణనామేతి నారా యణశబ్దో నాపేక్షితః. పఠ్యతే నామసహస్రే శ్రీమచ్ఛబ్దః - "శ్రీధర

---

(౧) పెరి-తిరు-౪-౯-౨.

శ్రీకరశ్శ్రేయశ్శ్రీమాన్" ఇతి. యద్యపి శ్రేయసే - సర్వపురుషార్థాయ, శ్రేయసేయం- శ్రేయశ్శ్రీః, సాస్యాస్తీత్యర్థే మాగితి - శ్రేయశ్శ్రీమానితి భగవద్గుణదర్పణే వ్యాఖ్యాతమ్. "అగ్రణీర్గ్రామణీశ్శ్రీమాన్" ఇత్యత్ర తు స్పష్టపరనిఖ్యాతిత్వాత్ శ్రీమానితి; "నారసింహవపుశ్శ్రీమాన్" ఇత్యత్ర సౌన్దర్యలావణ్యాదిభిరతిమనోహరదివ్యరూప ఇతి; తథాపి శ్రేయశ్శ్రీమచ్ఛబ్దస్యాపి లక్ష్మీసమ్బన్ధేన ప్రవృత్తినిమిత్తేన నామత్వాత్; లక్ష్మీపదాదిశబ్దతుల్య శ్రీమచ్ఛబ్దోపినా ద్భుత. మతుపాన శ్రీపతేరితి ఇత్యాద్యనుసారాత్; పతిత్వాదిసమ్బన్ధబోధనార్థస్య భగవదసాధారణత్వ న్యాయముపాదాంభ్యోపి వివక్షితః.

గుణవిగ్రహప్రతిపాదనాయ నారాయణశబ్ద ఇతి చేత్, చరణపదస్యైవ యాథార్థ్యమ్; గుణమాత్రప్రతిపాదనేపి శరణపదస్యైవ యాథార్థ్యమ్; ఇత్యశోగోబలీవర్దన్యాయేన ఉపాయత్వేయుక్త గుణవిశేషమాత్రప్రతిపాదకత్వం సఙ్గతిం దర్శయన్నాహ (పునశ్శరణత్వాదయమితి), ఉపాయత్వాతిరిక్త సర్వగుణవిషయోయం అన్యత్రాభావాన్నాయం గోబలీవర్దన్యాయ విషయ ఇతి మత్వా తత్వదీపికాయాం సామాన్యవిశేషన్యాయః ప్రవృత్తః; సామాన్యవిశేషన్యాయశ్చ - విశేషానుగుణ్యేన సామాన్యస్య తాత్పర్యవర్ణనమాత్రమ్; తచ్చ సమాన ప్రకరణపతిత శబ్దసిద్ధ్యేకార్థత్వేన, విరుద్ధేషు విశేషాంతరనిరసనత్వేన, పరస్పరాన్వయయోగ్యస్వాపేక్షితార్థప్రతిపాదకత్వేన; ఆద్యం సప్రశస్త్యాదిశబ్దేషు; ద్వితీయం యథా వనే ఉబహోతీత్యాదౌ; తృతీయం ప్రకృత ఇతి బోధ్యమ్.

(౧౯) అవైయావన-వాత్సల్యముమ్, స్వామిత్వముమ్, సౌశీల్యముమ్, సౌలభ్యముమ్, జ్ఞానముమ్, శక్తియుమ్;

అతఏవోత్తరఖణ్డేపి ప్రాప్యత్వోపయుక్తా ఏవ గుణా నారాయణపదేన ప్రతిపాద్యన్తే; సర్వేషాం గుణానామత్రాభిధానే తస్మాదిత్యేవాగ్రే నిర్దిశ్యేత; అతో విభజ్యాత్ర ఖణ్డద్వయే గుణా వివక్షితా ఇతి. (తన్నైయెడుక్కుమ్) సాక్షాత్పరమ్పరయా వా-ఆశ్రితరక్షణోన్ముఖాన్; ఏతేన జ్ఞానశక్త్యాదీనామప్యత్ర ప్రతిపాద్యతయా వక్ష్యమాణత్వాత్తేషామిచ్ఛాస్వాతన్త్ర్యతిరోహితత్వోద్బోధనయోరభావాదసాఙ్గత్యమిత్యపాస్తమ్.

తేషామప్యాశ్రితరక్షణౌన్ముఖ్యస్య స్వాతన్త్ర్యతిరోహితత్వాత్, తానేవ గుణాన్ దర్శయతి, (అవైయావనవిత్యాదినా). జ్ఞానశక్తిగ్రహణం పూర్తిప్రాప్త్యోరుపలక్షణమితి వరవరమునయః.

అత్ర యద్యపి "తత్ర సూపసదత్వార్థాః కార్యార్థాశ్చ ద్విధా గుణాః। వాత్సల్యప్రముఖాః పూర్వే జ్ఞానశక్త్యాదయోపరే" ఇత్యాశ్రయణసౌకర్యాపాదకత్వేన ఆశ్రితకార్యాపాదకత్వేన చ గుణా విభక్తాః; తథాపి కార్యానుకూలజ్ఞానశక్త్యాదిశూన్యం నైష్ఫల్యాన్న ప్రేక్షావానాశ్రయతీతి జ్ఞానాదీనామప్యాశ్రయణోచితత్వమితి, "ఆశ్రయణోచితాఖిలగుణస్య" ఇత్యత్రోభయవిధగుణపరామర్శోపపత్తేర్న తద్విరోధః; ఆశ్రయణోచితేతి- వాత్సల్యాదయ ఏవోక్తాః; "హారేః" ఇత్యనేన తు-విరోధినివర్తనశక్తిం బోధయతా జ్ఞానాదయ ఉపలక్ష్యన్త ఇత్యన్యే.

నారాయణపదస్యోక్తగుణబోధకత్వఞ్చ "నారస్త్వితి సర్వపుంసామ్" "నారశబ్దేన జీవానాం సమూహః ప్రోచ్యతే బుధైః" ఇతి

రీత్యా కరణవ్యుత్పత్త్యాశ్రయణే ఉపాయత్వబోధనాత్, తస్య చాగ్రే వక్ష్యమాణత్వాత్, తదుపయోగిగుణేషు తాత్పర్యనిశ్చయాత్; "త స్మాన్నారాయణం బన్ధుమ్" "మాతా పితా భ్రాతా" ఇత్యుక్తరీత్యా సర్వవిధబన్ధుత్వప్రకాశకతయా, మాతృత్వేన వాత్సల్యస్య పితృత్వేన స్వామిత్వస్య, భ్రాతృత్వేన సౌశీల్యస్య, నివాసత్వేన నిత్యసాన్నిధ్యరూ పస్య సౌలభ్యస్య, సుహృత్త్వేన చ రక్షణోపయోగిజ్ఞానసమ్పూర్ణ శక్త్యాదీనాం లాభాదితి దీపకృతః; పరసమ్బన్ధిత్వాద్వాత్సల్యాదయో నారాః; తేషామయనమాధార ఇత్యన్యే.

స చ భగవతా పరాఙ్కుశమునినా (౧) "నికరిల్ పుకళాయ్" ఇత్యారభ్య చతుర్థామేవ వాత్సల్యాదీనామనుక్రాన్తత్వాత్, నను జ్ఞానాదీనామప్యత్ర వివక్షితేతి శఙ్క్యమ్. "తిరువేఙ్కటత్తాన్" ఇత్యత్ర వేఙ్కటశబ్దేన విరోధినిరసనశక్తిమత్త్వేన జ్ఞానాదీనాముపలక్షితత్వాత్; శ్రీశైలశక్తేర్భగవచ్ఛక్తిపర్యవసాయిత్వాత్; యద్వా ఉపాయత్వోపయోగినీ పరత్వసౌలభ్యే - శ్రీమన్నారాయణపదాభ్యాం సూచ్యేతే; శ్రియఃపతిత్వం హి - (౨) "శ్రద్ధయా దేవో దేవత్వమశ్నుతే" (౩) "అప్రమేయం హి తత్తేజః" (౪) "తిరుమకళార్ తనిక్కేళ్వన్ పెరుమైయుడైయ" ఇతి పరత్వహేతుత్వేన జగన్మాతృసమ్బన్ధరూపతయా "మాధవో భక్తవత్సలః" ఇతి సౌలభ్యహేతుత్వేన చ ప్రదర్శ్యతే. నారాయణశబ్దశ్చ - నరాజ్జాతానీతి వ్యుత్పత్త్యాశ్రయణే కారణత్వాద్యన్తరాత్మత్వబోధకతయా పరత్వం నిత్యసాన్నిధ్యరూపం సౌలభ్యం బోధయతీతి స్వతన్త్రే చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ఉక్తమ్. తదపి వ్యక్తార్థాభిప్రాయకమేవ; పరత్వోపలక్షితానాం జ్ఞానశక్త్యాదీనాం సౌలభ్యో

(౧) తి-వాయ్-౩-౧౦-౧౦ (౨) యజు-కాఠ-౩-
(౩) రా-యు-౩౭ ౧౭ (౪) తి-వాయ్-౧-౯-౩

పలక్షితానాం వాత్సల్యాదీనాఞ్చ శ్రియాజ్ఞాపితానాముద్భావితానాఞ్చ నారాయణపదేన కారణత్వాది ప్రతిపాదనముఖేనాభిధానమితి హితద్గ్రన్థార్థః. ఉభయోః పదయోరుక్తగుణ జ్ఞాపకత్వ సమ్భవేపి, శ్రీమత్పదస్య పురుషకార సమ్బన్ధ ప్రతిపాదనే, ఉత్తరపదస్య తదుద్భావిత దృష్టతర గుణసమ్బన్ధ శక్త్యాది ప్రతిపాదనే తాత్పర్యమితి తత్రైవానుపదం దర్శితమ్.

ఏతేన ధ్యేయత్వవదాశ్రయణీయత్వమపి కారణవస్తున ఏవేతి యోబ్రహ్మాణమితిశ్రుత్యావగమాత్, కారణత్వమప్యత్ర వివక్షితమితి తత్త్వదీపోక్తిర్వ్యాఖ్యాతా. సృష్ట్యనుగుణ జ్ఞానశక్తి కరుణాదిజ్ఞాపనముఖేనైవ తస్యాశ్రయణోపయోగిత్వాత్; ఏవం సతి "నారపదస్య జీవసమూహవాచిత్వమ్, అయనపదస్య కరణవ్యుత్పత్త్యా ఉపాయవాచిత్వఞ్చ అత్ర నారాయణపదార్థతయోక్తం భవతి" ఇత్యత్ర నారాయణపదశబ్దో బహువ్రీహిణా నారాయణపద బోధ్యార్థకో భావప్రధానః; తదర్థత్వం తత్ప్రయోజనకత్వమ్, తద్ధేతుత్వమితి యావత్; అత్రేత్యస్యోక్తేషు గుణేష్విత్యర్థః; అన్వయశ్చాస్య నారాయణపద బోధ్యత్వే; తథా చోక్తానాం ప్రతిపాద్యత్వే కరణవ్యుత్పత్తిర్మూలమితి తాత్పర్యమ్. యథా చైతత్తథోపపాదితమనుపదమేవ. శబ్దశక్తిశ్శబ్దస్య స్వవిషయ తత్సమ్బన్ధ్యర్థ బోధకత్వరూపాతిశయకరీ, తచ్చైవ ఇతి వా యథాశ్రుతమేవ సుగమమ్. ఏతేనోపాయత్వస్యాపి నారాయణపదప్రతిపాద్యత్వోక్త్యా చ్ఛరణపదవైయర్థ్యపరిహారాయ గోబలీవర్దన్యాయేన సఙ్కోచయితుం యుక్తమిత్యగ్రిమగ్రన్థవిరోధ ఇత్యపాస్తమ్.

అథవా, అత్ర ప్రథమపాదస్య నారాయణ ముఖ మాహాత్మ్యం మోక్షప్రదా-నస్వరూపయోగ్యతారూపం సామాన్యవాచ్యనిరూపితస్వామిత్వమ్; శరణ శబ్దేనతు మోక్షోపాయత్వం ప్రతిపాద్యత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్. యో బ్రహ్మాణమితి కరణకళేబర ప్రదానస్య, యోవై వేదానితి శాస్త్రప్రదా-నస్య, దేవమితి స్తుతి విషయీభూత వైలక్షణ్యానుయోగస్య, ఆత్మబుద్ధి ప్రసాదమితి గుణపత్త్యాధ్యవసాయ జనకత్వస్యచ ప్రతిపాదనాత్. అ-త్ర జ్ఞానశక్తిగుణాగ్రహణస్య, శ్రీ ప్రధానోపయుక్తగుణానాం "సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వావాప్తసమస్తకామత్వ నిరుపాధిక శేషిత్వ పరమదయాసుము-ఖత్వాని" ఇతి స్వతన్త్రచరమశ్లోక వ్యాఖ్యానోక్త్యనుసారేణ దయా ఫలప్రదత్వాద్యాకారస్యోపాయత్వస్య చ.

శ్రీవత్సాఙ్కమిశ్రైరపి (౧) "స్వామిన్ జ్ఞానశక్తిగుణానుసంధానేన పాపం పరాక్రమితుమర్హతి మామకీనమ్" ఇతి శరణ్యయోగ్యతోపయోగిత్వేన గు-ణాప్యనుసంహితాః; యత్పునః భట్టపరాశరపాదైః, (౨) "ఉపాదత్తే స-త్తాస్థితి నియమనాద్యైశ్చిదచితౌ స్వముద్దిశ్య శ్రీమానితి వదతి వాగౌపని-షదీ। ఉపాయోపేయత్వే తదిహ తవ తత్త్వం నతు గుణౌ అతస్త్వాం శ్రీరంగే-శయ శరణమవ్యాజమభజమ్" ఇత్యుపాయోపేయత్వయోగ్యాశ్రయ-ణోచితతయా అనుసన్ధానమ్; తత్రోపేయత్వం శేషిత్వాద్యాకారపూర్తి-ప్రాప్తిగ్రహణేనైవ గృహీతమ్; ఉపాయత్వాదిప్రస్తుతసఫలపర్యవసితం కరుణాపర్యవసితం వా.

యద్యపి నారాయణస్య సమస్తేషు శరణ శబ్దాభిధానమస్తు-స్వరూపతయా స్వతన్త్రచరమశ్లోక వ్యాఖ్యానోక్తమ్. తథాపి తస్య లక్ష్మ్యుద్భావిత వాత్సల్య దాక్షిణ్యాది ప్రకాశకత్వం స్వప్రపదనా-ధికర్తృత్వాపాదకత్వం చేతి తన్త్రేణోపపాదనాత్, నాతిప్రయోజనయో-గ ఇతి హ్యనుక్తిః.

---

(౧)

(౨) రం- స్త-౨-౧-౭౦

గద్యేతు-అఖిలహేయప్రత్యనీకేత్యాదినా, నిఖిలజగదుదయవిభవలయలీలేత్యన్తేన-స్వరూపరూపగుణాయుధమహిషీపరిజనభోగలీలా విభూతియోగ జగత్కారణత్వాదికం సామాన్యతో నారాయణపదార్థతయానుసన్ధాయ, సత్యకామేత్యాదినా వైకుణ్ఠనాథేత్యన్తేన-వ్యుత్పత్తిక్రమానురోధేన గుణవిభూతివిశిష్ట మిథున పరప్రాప్యత్వముత్తరఖణ్డ పదద్వయ బోధ్యమనుసన్ధాయ, అపారకారుణ్యేత్యాదినా అశరణ్యశరణ్యేత్యన్తేన ఉపాయత్వోపయుక్తగుణజాతమనుసంహితమ్,

కృపాఽననుసంహృతస్య జ్ఞానశక్త్యాదేర్నావనోపయోగిత్వమితి తత్ప్రాధాన్యసూచనాయ కారుణ్యస్య ప్రథమం నిర్దేశః; (౧) "కృపాయోగాచ్ఛాశ్వతాత్" (౨) "కారుణ్యరూపయా" (౩) ఇతి శాస్త్రమ్; "కృపయా పర్యపాలయత్" ఇత్యైతిహాసికం వచః; కారుణ్యశాస్త్రినశ్చ పరాఙ్కుశపాదాః; (౪) "కృపయా కేవలమ్" ఇతి యామునాచార్యాః; (౫) "కేవలం మదీయయైవ దయయా" "అర్థిత్వమాత్రేణ పరమకారుణికో భగవాన్" ఇతి గద్యమ్; (౬) "జ్ఞానబలైశ్వర్యవీర్యశక్తిముఖాః। దోషా భవేయురేతే యది నామ దయే త్వయా వినాభూతాః" ఇతి వేదాన్తాచార్యాః.

ఔదార్యం పరం స్వత్ర చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే శరణ్యత్వోపయుక్తగుణదశకమధ్యేఽనుసంహితమ్. తచ్చ ఉపాయలాఘవోపేయగౌరవపాత్రాపకర్షానాదృత్య కృతేఽపి సర్వస్వదానేన కిఞ్చిత్స్వయాకృతమితి బుద్ధ్యానుష్ఠానమ్. ఇదఞ్చ ధ్రువదధిభాణ్డఘణ్టాకర్ణాదివద్బలాత్కృత్య స్వానుబన్ధిపర్యన్త పురుషార్థాపేక్షయా ముపయుజ్యత ఇతి రహస్యత్రయసారే; ఏతచ్చ న సర్వముముక్షువిషయే ఉపయుజ్యతఇతి నేహోక్తమ్.

---

(౧) లక్ష్మీతన్త్రే-౧౭ (౨) లక్ష్మీత-౨౦ (౩) రా-సు-౩౦-౧౩౪
(౪) స్తో-౧- (౫) శరణాగతిగద్యే (౬)

పరకార్యమపి స్వకార్యత్వేన కరోతీత్యేతత్ప్రయోజనం స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానోక్తమ్. తత్ప్రాప్తేరపి త్వేన తత్ఫలమేవ తత్ఫలమేవేత్యుపపాదనాన్నాతీవ ప్రపఞ్చితమ్. సౌస్థిత్యం విగ్రహగుణాదిసౌలభ్యం సూచయతి. అనాలోచిత విశేషాశేషలోకశరణ్యత్వం-సౌలభ్యస్య విషయవిశేషానుక్తిస్సర్వవిషయత్వసిద్ధ్యా సిద్ధమేవ; సౌశీల్యపర్యవసితం చ.

అత ఏవ స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే గుణాదిశకమధ్యే అనభిహితమపి నేహోక్తమ్. ప్రణతానామహితత్వాదయో గుణా వాత్సల్యమ్; సాపరాధస్యానుసన్ధేయగుణాన్తరస్య వాత్సల్యం ప్రధానమిత్యభిప్రాయేణ యపునర్నిర్దేశః. అత ఏవ హితస్య హితస్యమానత్వం భగవతా పరిత్యాగే నాభిహితమ్; అనవరతేనాపి ఆశ్రితదోషానభిజ్ఞానం క్లేశ ఉక్తాః. "అఖిలజగదాశ్రయత్వేన సర్వాన్ స్వామిన" ఇతి సామాన్యేన శేషిత్వం స్వామిత్వమనుసంహితమ్; సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్పః. నిత్యభోగ్యాదిమత్త్వం హితదర్థః. సత్యసఙ్కల్పస్య సత్యత్వప్రతిపాదితమితి శక్త్యతిశయ ఏవ పర్యవస్యతి. అపి అర్థికల్పకత్వమౌదార్యాన్నాతిరిచ్యతే. శేషిత్వాదేవ అఖిలజగదాధారత్వ స్వకతేతరవిలక్షణత్వ; సర్వత్రాపి హితప్రియత్వమ్; తదేతదఖిలం పూర్వఖణ్డగతనారాయణపదార్థ ఇతి నారాయణపదోపాదానేన సూచితమ్.

అశరణ్యశరణ్యత్వమపి కారుణికత్వకార్యమేవ. తత ఏవ తదపి స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానోక్తమహానసానుసంహితమ్; అశరణ్యాః అతిమన్దా ఇతి శీలస్థానపతితమితి తత్త్వదీపే; అత్ర న గద్యవిరోధప్రసక్తిరితి.

(౨౦) కుఱ్ఱమ్కణ్డు వెరువామైక్కు వాత్సల్యమ్.

పూర్వోక్తహేతునా ప్రథమోపాత్తస్య వాత్సల్యస్యలక్షణం సూచయన్ ప్రయోజనమాహ (కుఱ్ఱమ్కణ్డితి). వత్సంలాళయతీతి డచ్ప్రత్యయే వత్సలశబ్దః. తస్యభావో వాత్సల్యమ్; అద్యజాతేవత్సే ధేనోర్దోషానాదరహేతు స్నేహవిశేషః. తాదృశ స్నేహకార్యందోషాదర్శనమ్. తదుత్కటావస్థాకార్యం దోషేషు గుణత్వబుద్ధిః.

తదుక్తం శ్రుతప్రకాశికాయామ్-"బన్ధవిశేషాన్వితేషుప్రీతిః-స్నేహః. యస్యవిపాకా అస్థానభయశఙ్కిత్వమ్, దోషానవభాసః, దోషేష్వపి గుణత్వబుద్ధిరిత్యాదయః" ఇతి. తత్రైవ సమన్వయాధికరణే "దోషేషు గుణత్వబుద్ధిః-వాత్సల్యమ్, యథామాతుర్వత్సే" ఇత్యుక్తమ్. అతిమాత్ర ప్రేమయోగ్యబన్ధవద్విషయక స్నేహవిశేషో వాత్సల్యమ్.తత్కార్యత్వాద్దోషాదర్శనే,దోషేషుగుణత్వబుద్ధౌ వా తత్రతత్రవాత్సల్యపదప్రయోగః. దోషాదర్శనం పరీక్షకస్యాపి బన్ధాన్వితేషు,కారుణ్యరహితేష్వపి భార్యాదిషు దృశ్యతఇతివత్సవిషయే ధేనోర్జాతసూనాన్యాయార్దృష్టాన్తత్వేనోపాదానమహిమ్నా దోషభోగ్యత్వంవాత్సల్య మిత్యేవ ప్రాయశోవ్యవహ్రియతే.

(౧) "అవిజ్ఞాతా సహస్రాంశుః" (౨) "అవిజ్ఞాతాహిభక్తానామాగస్సు కమలేక్షణః" (౩) "యతోదోషంభక్తేష్విహ వరద నైవాకలయసి" ఇత్యాదౌ ప్రథమావస్థాకార్యముక్తమ్; (౪) "సన్తుశెయ్‌తార్" (౫) "కుణఙ్గొళ్ళుమ్" (౬) "నఱ్ఱమాక వేకొళ్"

---

(౧) సహస్రనామ్ని　(౨)　(౩) వర-స్త
(౪) పెరి-తి-౪-౯-౨.　(౫) ౧-తిరువ-౪౧.　(౬) తి-చ-వి-౧౧౧.

ఇత్యాదిషు ద్వితీయావస్థాకార్య ముచ్యత ఇతి నవిరోధః. అతఏవ చ యాంపాల మునిభిర్జ్ఞానసారే, "వణ్ణముడి" "అఙ్గ్ [illegible]" ఇతి గాథాద్వయేన క్రమేణ దోషాదర్శిత్వ దోషభోగ్యత్వే దర్శితే. అతఏవ స్వతన్త్ర్ చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే "త్వద్దోషాదన్యసద్భావ స్వదోషేషు భోగ్యత్వబుద్ధిమాన్" ఇత్యుక్తమ్.

యదన్యేనైవ దోషాదర్శనం స్యాదిత్యనేన భోగ్యతావబోధ్యత ఇతి విస్తృతం తత్సాక్షిపర్యాలోచనాయాం [illegible]; (౧) "[illegible] జ్ఞా యేఽకిఞ్చాయే పాలుమ్" ఇత్యత్ర "పాలుమ్" ఇతి [illegible] ర్థ్యసూచకః. అదర్శనమపి నిగ్రహశ్రీనయనాద్యపేక్షయా [illegible] యమాశ్రితానాం నిగ్రహస్థానే, రాగతో [illegible] తా. అతస్సమాశ్రయణే స్వాపరాధభావేఽపి [illegible] మాది కేష్వు అకృత్యేష్వపి హేయేషు శరీరాదిషు అవిద్యాదిం భోగ్యత్వేన వా, యేనస్నేహాపి శేషిణా, సభగవతి స్వస్మిన్ [illegible] ప్రసఙ్గాపాదకః.

అత్రైతన్నవ్యాద్యానుపపత్తేః దోషేషు గుణత్వ బుద్ధ్యా, తత్వదర్శనాత్కిమ్వపి నాపి దర్శనాత్, ప్రామాదికేష్వేవ తేషు; [illegible] స్మై విగ్రహాత్మోదే యాఙ్కదిస్వ" ఇత్యాద్యర్థ్య శ్రీవచనభూషణే నకి రాదిషు [illegible] ఆశ్రితస్య హేయదోషభోగ్యః. బుద్ధిపూర్వక దోషప్రవృ త్తిరాశ్రితత్వవిరోధినీ; అత స్తదోషాః ప్రామాదికా ఏవ; ఉక్తంహి "ప్రపన్న ఇతి గర్వేణ నకుర్యాత్ పాపపాతకాన్ । జ్ఞాత్వాపి పాతకం [illegible] కుర్వన్నాస్తికః పతత్యధః" ఇతి తదేతద్[illegible] మునిభిరప్యన్యేన శ్రీవచనభూషణ [illegible]. [illegible]

---

(౧) [illegible]-౩-౩-౭.

వేదాన్తాచార్యైరపి "ఆలిహ్యాత్తాం నిరవశేషమలబ్ధతృప్తిః" "భరన్యాసచ్ఛన్నప్రబలవృజినప్రాభృతభృతః" ఇత్యాదిభిర్దోషభోగ్యత్వమభిధాయ, ఏవంమస్దానాం కాలదోషాద్విపరీతప్రవృత్తిర్మాభూదితి వాత్సల్యందోషాదర్శిత్వమితిలక్షితమ్; "అద్యజాతస్తుమలినంవత్సం ధావతిగౌరివ" ఇత్యాదిచేహప్రమాణమ్; (౧) "స్తన్యంతద్విషసంమిశ్రం రస్యమాసీజ్జగద్గురోః" ఇత్యేతదపివ్యఞ్జకతయోదాహరన్తి; వ్యాకరణేతు "వత్సాంసాభ్యాంకామబలే" ఇతివృత్తివిషయేకామవరాద్వత్స శబ్దాన్మత్వర్థీయే లప్రత్యయేవత్సలశబ్దోవ్యుత్పాదితః.

అన్యైస్తువత్సంలాతి-ఆదత్తఇతి, "ఆతోనుపసర్గేకః" ఇత్యుక్తమ్; సర్వథాభారస్వీకారాదిప్రయోజకస్నేహవిశేషోవాత్సల్యమ్. "పిశ్వంధయమివ విరచయ్య" ఇత్యత్రవ్యామోహాతిశయాత్సర్వశక్త్యపరిజ్ఞానేన సరస్తటాగమన పాదపరిమార్జనాదికం వాత్సల్యకార్యమిత్యుక్తమ్. పరాశరభట్టపాదైరపి (౨) "వత్సరో వత్సలోవత్సీ" ఇత్యత్రఏతాదృశస్వభావవిశేషఉక్తః; నహిచిరంపరిచీయమానేష్వపిశరణాగతేషు కస్యాపిహోస్సద్యః ప్రసూతేష్వివవత్సేషుసహజాక్రాన్నపయస్పంస్నవస్తనవేదనాః కింకర్తవ్యతాకులాఇవధేనవస్సమ్భావ్యన్తి; నచదోషాణామనుకూలతయావేదనీయత్వేతేషాం నిర్వర్తనాఽసఙ్గతిః. నివర్తనస్య నైతేషాంప్రతికూలంఫలందాస్యామీతిసఙ్కల్పరూపత్వాత్. ఈదృశవాత్సల్యదర్శనం స్వదోషదర్శనకృతనివృత్తిం నివారయదాశ్రయణే ఉపయుజ్యతే; సాధనత్వేప్రపత్తేస్తద్యైవదోషానశ్యన్తీతినార్థోవాత్సల్యపర్యాలోచనేన.

నహి బ్రహ్మహత్యాప్రాయశ్చిత్తంద్వాదశవార్షికాదికర్తుర్వాత్సల్యం పర్యాలోచయితవ్యమ్; "వెరువాదెనుక్కు" ఇత్యనేన ఆశ్రయ

(౧) హరివంశేఽ-౩౮ (౨) సహస్రనామ్ని

ణోపయోగిత్వం దర్శితమ్; స్వామిత్వస్తు పూర్వోక్తవాత్సల్యహే-
తుస్తదీయలాభస్య స్వలాభత్వాపాదకస్సమ్బన్ధవిశేషః; ఏవఞ్చ సమ్బన్ధవి-
శేషాభావాద్దోషస్యానుకూల్యవేదనహేతుస్స్నేహవిశేషో న సమ్భవ-
తీతి శఙ్కా-వ్యావర్త్యతే; ఏవఞ్చ అస్యాపరాధభయనివర్తకత్వ-
మేవ ఫలితమ్. సాక్షాత్పరమ్పరాకృతస్తు విశేష ఇతి; ఉపయోగాన్త-
రమప్యాహ (కార్యమ్ శెయ్యుమితి).

సత్యపి వాత్సల్యే-ఽననుష్ఠితసాధనస్యా-ఽఽశ్రయణమాత్రేణ
కథంకార్యం కరిష్యతీతి శఙ్కా-వ్యావృత్తిః- స్వామిత్వఫలమ్; వైము-
ఖ్యదశాయామపి సత్తానువర్తనాదిహేతుభూతసమ్బన్ధవిశేషవత ఆశ్ర-
యణదశాయామపేక్షితఫలప్రదత్వమావశ్యకమిత్యధ్యవసాయస్య త-
జ్జననాత్; ఉక్తం హి (౧) "ఈశితవ్యసమ్బన్ధాదనిదంప్రథమాదపి।
రక్షిష్యత్యనుకూలాన్నః" ఇతి.

నచైవమేతస్య కార్యకరణోపయోగితయా ఆశ్రయణోప-
యోగిగుణమధ్యే పరిగణనాసఙ్గతిః. తద్జ్ఞానస్య శఙ్కానివర్తనద్వారా
ఆశ్రయణప్రవృత్త్యుపయోగిత్వాత్పరిగణనే చ, జ్ఞానశక్త్యాదీనామ-
పి తదాపత్తిరితి వాచ్యమ్; పూర్వోక్తోపయోగమాదాయ తదుపప-
త్తేః; ఉపయోగాన్తరకథనన్తు, వాత్సల్యనిశ్చయే సత్యపి ఏతదనుసన్ధాన-
స్యావశ్యకత్వజ్ఞాపనార్థమ్.

నచ "త్రాణే స్వామిత్వమౌచిత్యమ్" ఇత్యౌచిత్యమాత్రస్య స్వా-
మిత్వస్య కథమధ్యవసాయహేతుత్వమితి వాచ్యమ్; ఆశ్రితవిషయే తస్య
ఫలోపధాయకత్వసమ్భవాత్;

(౧) లక్ష్మీతన్త్రే-౧౭.

స్వామిత్వమ్ కణ్ఠకలాపైకః- సౌశీల్యమ్.

శీలమ్-మహతో మన్దైస్సహ నీరన్ధ్రేణ సంశ్లేషస్వభావత్వమ్; తస్య సౌష్ఠవమ్-సౌశీల్యమ్; మన్దసంశ్లేషదశాయామపి స్వమహత్త్వబుద్ధిరాహిత్యమ్; తచ్చ, (౧) "గుహ ఆత్మసమస్సఖా" (౨) "సుగ్రీవం నాథమిచ్ఛతి" (3) "అహం వో బాన్ధవో జాతః" (౪) "ఆత్మానం మానుషం మన్యే" ఇత్యాదిషు విశదమ్; అనుసంహితఞ్చ తచ్ఛ్రీవత్సాఙ్కమిశ్రైః, (౫) "తద్వై తథాస్తు కతమోయమిహ స్వభావో యో వాన్యథావిధగుణో భజతే భవన్తమ్ । తావాంస్తథావిధగుణస్తదధీన వృత్తిస్సంశ్లిష్యసిత్వమిహ తేనసమానధర్మా" ఇతి.

ఏవం, (౬) "బ్రహ్మేశమధ్యగణనా గణనార్ఘపఙ్క్తౌ విన్ద్రానుజత్వముదితేస్తనయత్వయోగాత్। ఇక్ష్వాకువంశ యదువంశజనిశ్చ హన్త సశ్లాఘ్యస్వమాన్యనుపమస్య పరస్య ధామ్నః" ఇత్యపి శీలకార్యమేవ ప్రకాశయతి. ఏతచ్చ స్వనైచ్యానుసన్ధానప్రయుక్తభయనివర్తకతయా ఆశ్రయణోపయోగీత్యాహ (స్వామిత్వమ్ కణ్ఠేతి). "క్షుద్రామ్ కణ్ఠు" ఇతివత్, "నైచ్యమ్ కణ్ఠు" ఇత్యనుక్తిస్సఙ్గతిసూచనాయ; శ్రీసమ్బన్ధాగతే వాత్సల్యస్వామిత్వే చానుసంహితే; తాభ్యాం భగవత్పరత్వస్య తత్ప్రీతియోగితయా స్వనైచ్యస్యోపస్థితేస్స్వస్యాశ్రయణానధికారశఙ్కా-సమ్భవాత్తన్నివర్తనాయ శీలానుసన్ధానమావశ్యకమితి భావః.

సౌలభ్యమ్- (౭) "సమాంసచక్షురభివీక్షతే తమ్" (౮) "న సన్దృశే తిష్ఠతి రూపమస్య న చక్షుషా" ఇత్యతీన్ద్రియత్వేన శ్రుతిసిద్ధస్య

(౧)
(౨) రా-కి-౪-౧౮
(3) వి-పు-౫-౧3-౧3
(౪) రా-యు-౧౨౦-౧౧
(౫)
(౬) అతిమా-స్త-౧౫
(౭) [illegible]
(౮) తై-నా-

కణ్ణపుర్త్తుక్కైక్కు సౌలభ్యమ్.
విరోధియైప్పోక్కి త్తన్నై క్కొణ్డుక్కైక్కు జ్ఞానశక్తికళ్.

విగ్రహస్య సకలమనుజనయన విషయతాపాదనపూర్వకం నిత్యసాన్నిధ్యకరణమ్; తస్యచ ప్రయోజనం దౌర్లభ్యభయనివృత్తిరిత్యాహ (కణ్ణేతి). ఇత్థఞ్చాశ్రయణోపయోగిత్వంచాక్షుషపూర్వకాశ్రయణే; నిగ్రహోపాదకత్వా ఽశక్యత్వాన్యతరబుద్ధినివర్తనద్వారా ఆశ్రయణప్రవృత్త్యౌపయికజ్ఞాన విషయత్వమ్.

ఆశ్రయణీయే జ్ఞానశక్త్యాదిజ్ఞానస్యాపి నైష్ఫల్యశఙ్కానివర్తకతయా ఆశ్రయణోపయోగిత్వాదతిప్రసఙ్గవారణాయ ద్వారేత్యుక్తమ్; సాపరాధేన నీచేన వా కృతమాశ్రయణం నిగ్రహోపాదకం దృష్టమితి వాత్సల్యాదిత్రికే లక్షణసమన్వయః. సౌలభ్యసఙ్గ్రహాయ అశక్యత్వబుద్ధినివేశ ఇతిబోధ్యమ్.

అథ కార్యోపయుక్తగుణాన్ దర్శయతి (విరోధియైయితి). జ్ఞానమనుసంహితం శ్రీరఙ్గరాజస్తవే-(౧)"యుగపదనిశమక్ష్ణైస్స్వైస్స్వతో వా ఽక్షకార్యే నియమమనియమం వా ప్రాప్య రఙ్గాధిరాజ । కరతలవదశేషం పశ్యసి స్వప్రకాశం తదవరణమమోఘం జ్ఞానమామ్నాసిషుస్తే" ఇతి. అశేషం పశ్యసీతి-సర్వావగాహనమిత్యర్థ ఉక్తః. అనిశమిత్యనేన నిత్యమితి వివృతమ్. స్వప్రకాశమితి-స్వాత్మసమ్బోధిత్యనేన తుల్యార్థకమ్; అజడత్వం కార్త్స్న్యవైకల్యశూన్యత్వమ్-అవరణపదేనోక్తమ్.

శక్తిరపి తత్రైవానుసంహితా. (౨)"కార్త్స్న్యేన త్వైన్వతనుముఖతత్త్వముపాదానమాహుస్స్నాతే శక్తిస్సకరమితరచ్చేతి వేలాం విలఙ్ఘ్య। ఇచ్ఛాయాపద్విహారతి సదా రఙ్గరాజానపేక్షా స్సైవేశానాదతిశయకరీ

---

౧) ర-స్త-౨-౨౫ (౨) ర-స్త-౨-౩౧

సర్వనాభావిభావ్యా" ఇతి. కార్త్స్న్యేనస్త ఇత్యుదాహరణమాత్రమ్.
"జగత్ప్రకృతిభావః" ఇతివచనమప్యేవమేవయోజ్యమ్,

తథా చ సుకరదుష్కరవిభాగానాదరేణఇచ్ఛావిషయమాత్ర
కరణసామర్థ్యంశక్తిరితితల్లక్షణమ్. జగదుపాదానత్వప్రయుక్తమఘ
టితఘటనాసామర్థ్యమిత్యత్ర ప్రయుక్తశబ్దోజ్ఞాప్యత్వార్థః. అతఏవర
హస్యత్రయసారే- అఘటితఘటనాసామర్థ్యమిత్యేవతల్లక్షణముక్తమ్,
అన్యథా ప్రకృతానుపయోగప్రసఙ్గః; ఇష్టానిష్టయోరజ్ఞానే సతత్ప్రా
ప్తిపరిహారకర్తృత్వంసమ్భవతీతిజ్ఞానస్యోపయోగః. శక్తిశ్చ-కార్యాను
గుణ్యమాత్రేపైవేతి, నతస్యా ఉపయోగోవక్తవ్యః.

పూర్తిశ్చ-అవాప్తసమస్తకామత్వరూపాకిఞ్చిత్కారానపేక్ష
కార్యకరణేఉపయుజ్యతే. పూర్ణత్వాదేవప్రయోజనాభావప్రయుక్తా
కార్యకరత్వశఙ్కా శేషిత్వరూపయాప్రాప్త్యానివర్త్యతే. సాహిస్వశేష
వస్త్వాప్తింతాతిశయాశ్రయత్వరూపా స్వప్రయోజనాయస్వాయమేవ
ప్రయతత ఇతిబుద్ధిముత్పాదయతీతి, తన్నివర్తకాయాస్తస్యాస్స్వప్ర
యోజనత్వ బుద్ధివిశిష్టకార్యకరణే ఉపయోగః.

తథా చ స్వప్రయోజనబుద్ధిపూర్వకకిఞ్చిత్కారానపేక్ష కా
ర్యకర్తృత్వోపయుక్తగుణత్వమేవ- కార్యోపయోగిత్వమ్; విశేషోప
యోగోజ్ఞానశక్త్యోర్విశేషణోపయోగఃప్రాప్తిపూర్త్యోరితిస్వతన్త్రి
చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేవిశదమ్. అతఏవప్రాధాన్యాత్ జ్ఞానశక్త్యోరేవే
హోపాదానమ్. అవాప్తసమస్తకామత్వస్య సమస్తగుణవిభూతివిశి
ష్టత్వరూపతయా, విశిష్టానుభవనరూప ఫలప్రదానోపయుక్తత్వమపి
సువచమ్.

“జ్ఞానాజ్ఞక్తిస్తదక్షిత్వం శక్త్యాతత్స్ఫటనక్రియా । పూర్ణాత్వసాధీనవిశ్వత్వం ప్రాప్త్యాశేషిత్వముచ్యతే । స్వాజ్ఞానాత్ స్వప్రపూర్ణత్వ ప్రాప్తిసానిసిబన్ధనా । అర్థినః కార్యసౌకర్యశాల్యాదిశి- స్వాధిష్ఠా వార్త్యతే॥” ఇతి.

దీపసఙ్గ్రహే ; కార్యసౌకర్యశాలినివర్తకజ్ఞానవిషయత్వకథనం తేషామనుసన్ధేయత్వజ్ఞాపనాయ. అనిష్టజనకత్వేష్టసాధ్యత్వశాలినివర్తకజ్ఞానవిషయస్త్వవసానసదత్వాద్గుణకోటినివేశః; ఇష్టసాధనతాశాలినివర్తకజ్ఞానవిషయత్వేనాశ్రయణోపయోగిత్వం సర్వసాధారణమితి; “ఆశ్రయణోచితాఖిలగుణస్య” ఇత్యుక్తమాచార్యైః; శక్త్యాదిగుణాధ్యవసాయస్యాపి హి, “రక్షిష్యతీతి విశ్వాసాత్” ఇత్యాశ్రయణోపయోగిత్వముక్తమ్.

స్వామ్యశేషిత్వయోస్త్వభేదో నాశఙ్కనీయః. స్వామ్యస్యస్వవ్యతిరిక్తవస్తుషు స్వకీయత్వాభిమానరూపత్వాత్; ఉక్తంహి “స్వామ్యం స్వత్వాభిమానితా” ఇతి. కథమన్యథా (౧) “అశేషచిదచిద్వస్తుశేషిభూత, అఖిలజగత్స్వామిన్” ఇతి భాష్యకారైః పృథగుపాదీయతే. (౨) “సర్వేశ్వరస్సర్వదృక్సర్వవేత్తా సమస్తశక్తిః పరమేశ్వరాఖ్యః” ఇత్యత్రోక్తకారణ్యోపయోగి గుణచతుష్టయమనుసంహితమ్. సర్వేశ్వర ఇతి-ప్రాప్తిః, సర్వవేత్తేతి-పూర్తిః; సతుసర్వజ్ఞత్వమ్. ఇష్టదర్శనాత్, సర్వదృగిత్యనేనపౌనరుక్త్యాపత్తేః.

(౩) “క్వాహమత్యన్తదుర్బుద్ధిః క్వచాత్మహితవీక్షణమ్। యద్ధితం మమ దేవేశ తదాజ్ఞాపయ మాధవ” ఇతి జ్ఞానస్య, (౪) “పటున్నైకవరాటికేవక్లిష్ప్రాస్థలయోః కాకిణికానువన్యకోట్యోః । భవసారాయణయో

(౧) శరణాగతిగద్య (౨) వి-పు-
(౩) జితం-౧ (౪) [illegible]

స్వపదముపజన్తుః క్రియతే రక్షణిధేత్యేవమేవ పాహి" ఇతి, శక్తేః (౧)"సమాశ్రితాద్బ్రహ్మ తరోరనన్తా న్నిస్సంశయస్సత్వఫలప్రపాతః" ఇతి, పూర్తేః(౨)"ఉపాత్తే సత్తాస్థితినియమనాద్యైశ్చిదచితౌ స్వాముద్దిశ్య" ఇతి శేషిత్వస్య చ కార్యోపయోగిత్వం తత్ర తత్రానుసంహితమ్.

"నిగ్రహోప్యుపయుజ్యన్తే కృపావిరహితా ఇమే। అగసాందర్భ సేక్ష్మాసం శక్తిస్సాపి తదర్థనే। పూర్తిరన్యానివర్త్యత్వే తస్యాచిత్త్వే చ శేషితా। ఏషామనుగ్రహస్యాకాస్త్వం కుర్వన్తీకరుణాష్యతః। అత్రోపలక్ష్యత్వస్యాత్ర మూలకృద్భిరుదీరితమ్," తల్లక్షణం ప్రాగేవోక్తమ్.

నన్వియం కృపా నిర్హేతుకా సహేతుకా వా; ఆద్యే సంసారానుపపత్తిః; ద్వితీయే "కృపాయోగాచ్ఛాశ్వతాత్" ఇత్యాదివచనవిరోధః, బహుతరాచార్యసూక్తివిరోధశ్చేతి. అత్ర కుమారవేదాన్తాచార్యాః సామాన్యతః పరదుఃఖనిరాచికీర్షారూపాయాః కృపాయా నిత్యత్వేపి సహకారిపి శేషసమవహితాయా ఏవ తస్యాస్సక్తివిశేషవిషయేఫలోపధాయకతయా స్వరూపస*సంస్తవాభ్యాం సహేతుకత్వనిర్హేతుకత్వయోరేవాఙ్గీకారాదవిరోధ ఇత్యాహుః. ఉక్తఞ్చ తత్త్వాతపాదైః, "ముకున్దకరుణాంసన్తేముగ్ధే వ్యధికవత్సలాః। స్వరూప *సంస్తవాయస్యానిర్హేతుకసహేతుకౌ" ఇతి; యుగపత్కరణకళేబరప్రదానశాస్త్రప్రవర్తనాదికం తాదృశకృపాకార్యమ్.

తదుక్తమ్-(౩)"అచిదవిశేషితాన్ ప్రళయసీమని సంసరతః కరణకళేబరైర్ఘటయితుం దయమానమనాః" ఇతి; (౪)"పాప్తైరనాదిభవసమ్భవవాసనోత్థై స్తథైషు యః ఖలు నిమజ్జతి హన్త జన్తుః। తం కేవలన్తు కృపయైవ సముద్ధరిష్య న్నస్మిన్ప్రకృత్యాస్యతు నిష్కృతి మార్గశాస్త్రైః"

(౧) (౨) ర-స్త-౨-౦-౭
(౩) ర-స్త-౨-౪౧ (౪) వై-స్త- * సంసవాభ్యాం

ఇతి; "అచిదవిశిష్టాన్ప్రళయేజన్తూ నవలోక్యజాతనిర్వేదా । కరణకళేబరయోగం వితరసివృషశైలనాథకరుణేత్వమ్" ఇతిచ.

*ఆకారానుయాయినస్తు, అధికారివిశేషే కార్యోపధాయకత్వమపి తస్యా అహేతుకత్వమేవ; పురుషకారోద్భూతాయాహితస్యాశ్శరణాగతవిషయేఅన్తరేణైవసాధనవిశేషంకార్యోత్పాదకత్వందృష్టమ్; నచతత్రశరణాగతేరేవసాధనత్వమ్; సాధనత్వంహికృపాప్రవృత్తిప్రతిబన్ధకీభూతదోషనివర్తకతయాస్యాత్; ఏతదేవహికృపోత్తమ్భకత్వం నామ; "భక్త్యాపిహి కృపైవోత్తభ్యతే" ఇతిహ్యుక్తమ్.

నచప్రపత్తేర్దోషనివర్తకతా; అపిచ "వధ్యంప్రపన్నమ్," "వధార్హమపి" "శరణాగతమ్" ఇత్యాదిషువధ్యత్వప్రపన్నత్వయోస్సమానకాలికత్వావగమేనతదనివర్తకత్వప్రతీతేః, పూర్వంవధ్యతాయా ఇదానీంత్యాగహేతుత్వాభావేన త్యాగనిషేధపరతద్వాక్యానర్థక్యాత్; పూర్వమిత్యధ్యాహారాసఙ్గతేః.

యద్యపివైధశరణాగతేర్దోషనివర్తకత్వేపి తస్మాదపీత్యాదేరన్యవిషయత్వేన సావకాశతా నిర్ణేతుంశక్యతె. నిగ్రహస్య తత్కాలే అభావాత్; నిగ్రహస్య తద్ధేతువ్యాపారరూపస్యవాదోషస్య పూర్వకాలీనత్వమేవాపివధ్యమిత్యాదినా ప్రతిపాద్యతఇతిసువచమ్.

తథాపి ప్రపత్తేః కృపోత్తమ్భకత్వే భగవతఉపాయాన్తరస్థాననివేశోఽసఙ్గతః; ఉక్తంహి భక్తిసాధ్యాంతామీశ్వర స్స్వయమేవ నివర్తయతీత్యనుపాయానాం సఏవోపాయఇతి; ఏవఞ్చ, అహేతుత్వేసత్యతి ప్రసఙ్గవారకత్వస్యైవ వ్యాజత్వరూపతయా ప్రపత్తేర్వ్యాజమాత్రత్వమేవ; నతుఫలవిసదృశహేతుత్వమ్; తత్, అగ్ని

---

* ఆకారానుయాయినస్తు.

పశోఃపుత్రాదేరపిస్వర్గాదివిసదృశత్వాత్, బ్రహ్మహత్యాదేరపినరకాదివిసదృశత్వాత్; విధిబలాత్తస్యతథానురూప్యమితిచేత్తుల్యమ్. నచాశక్యాధికారికసాధనతా వ్యాజత్వమ్; గౌణకర్మసుసర్వత్రతదవ్యవహారాత్; అతస్సాధనానుష్ఠాతుర్దయానుసన్ధానే ప్రయోజనవిరహాత్సాధనత్వమేవాస్యానేతినిశ్చీయతే.

అథవా ప్రాతికూల్యవ్యవసాయ నివృత్తిమాత్రేణ అకిఞ్చనే స్వయమేవ భగవత్ప్రీతిం ప్రయోజయతీతి ప్రపత్తిహేతుభూతాయాం దయాయాం నప్రపత్త్యుద్భావ్యత్వమ్. (౧)“క్షామ్యస్యహో తదభిసన్ధివిరామమాత్రాత్” ఇతి, “దయాయాస్తుప్రాచీనాసఙ్ఖ్యేయజన్మసుమహాపరాధకారిణి పశ్చాత్తనప్రాతికూల్యవ్యవసాయ విరామమాత్రేణ తదపరాధాననస్థానాదృత్యతస్య నిరతిశయసమ్పత్ప్రదానాయ స్వయమేవ భగవాన్ప్రయతతే” ఇతిచశ్రుతప్రకాశికా.

“నివృత్తప్రాతికూల్యోయో నోపాయేషుప్రవర్తతే। తస్యాస్యసాకారయేదీశస్తేనాతిప్రసఙ్గనః॥”; యస్తూపాయాన్తరమిచ్ఛతి, తస్యోపాయాన్తరానుష్ఠానానుగుణాం బుద్ధింప్రదదాతీతి ప్రపత్తితోభక్తిర్విశేషః; అత్రప్రాథమికయత్నస్యభగవదీయత్వేపితదనుమతిరూపస్య చేతనయత్నస్యాపిసద్భావాన్నకృతిసాధ్యత్వబోధకవిధ్యనుపపత్తిః. అతఏవాస్యాఅప్యతిప్రసఙ్గవారకత్వోపపత్తిః.

యథాహి సాధారణౌధనేపరానుమతింసమ్పాద్య ఏకేనరాజ్ఞ ఉపాయనేదత్తేప్రాప్తం ఫలంప్రథమప్రవృత్తశ్చౌదార్యాదనుమన్త్రేపి యదిదదాతి; తదానాతిప్రసఙ్గః; నవానుమతిర్హేతుః; తద్వత్; అతఏవహి (౨)“సత్కర్మనైవకిలకిఞ్చనసఞ్చినోమి విద్యాప్యవద్యరహితానహి విద్యతేమే। కిఞ్చిత్త్వదఞ్చితపదామ్బుజభక్తిహీనః పాత్రంభవామిభగ

(౧) వై - స్త - ౭౯. (౨) వై - స్త - ౪౫.

(౨౧) ఇష్టవాప్త్యుత్కటానాం సౌలభ్యత్వైకనిష్ఠా నిలయసర్వాపకారాన్.

వన్యపత్తోదయానాయోః" ఇత్యాదికేష్వస్యైవోపదేయాహేతుత్వేనోక్తత్వాత్. అతః పురుషకృతిసాధ్యవ్యాపారాత్ప్రాగేవోద్యోతమానత్వాత్, నిర్హేతుకత్వప్రవాద ఉపపద్యత ఏవ;

అథవా, భగవతో నిరపేక్షస్వాతన్త్ర్యాత్ కేషాఞ్చిదస్మిన్ కాలే న కేషాఞ్చిద్దృష్టాదిభాక్త్వేన సఙ్కల్పనైయత్యాభావాత్, కేషుచిద్వ్యక్తి విశేషేషు అజ్ఞాతసుకృతానిసుకృతత్వపరికల్పనయోగ్యాని యదాలభ్యన్తే, తదాస్వాయమేవ తానితథాత్వేన పరికల్ప్య దివ్యసూరీనివ తాన్ ప్రపన్నాన్ కరోతి.

(౧)"నాసౌ పురుషకారేణ న చాప్యన్యేన హేతునా। కేవలం స్వేచ్ఛయైవాహం ప్రేక్షే కఞ్చిత్కదాచన" ఇత్యాదివచనాత్; ఉక్తంచ (౨)"స్వాతన్త్ర్యమైశ్వరమపర్యనుయోజ్యమాహుః" ఇతి. (౩)"యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యః" ఇతి శ్రుతిః. (౪)"వంశిలే యదుల్ శెయ్ వర్ శెయ్ వార్ కట్కు" ఇత్యుపబృంహితా అత్ర ప్రమాణాని; ఏతచ్చ సర్వదిత్కృతిరితి భక్తిప్రపత్త్యాదివిధ్యానర్థక్యప్రసఙ్గః; అతో విషయవిశేషే నిర్హేతుకత్వమ్. అన్యత్ర కరణకళేబరదానాదీనాం సాపేక్షనిరపేక్షకారి సాపేక్షత్వరూపమేవేత్యాహుః.

ఆశ్రయణసౌకర్యాపాదకగుణచతుష్టయాన్తర్గతసౌలభ్యసీమాభూమిరర్చావతార ఇత్యాహ (ఇష్టేతి).

---

(౧) పాఞ్చరాత్రే (౨) వై-స్త-౭౩
(౩) కఠ-౧-౨-౨౩ (౪) తి-వాయ్-౩-౪-౫

(౨౨) ఇతుతాన్ పరవ్యూహవిభవఙ్గళ్ పోలన్ఱిక్కే కణ్ణాలేకాణలా మ్పడియిరుక్కుమ్.

(౧)"ఏవం పఞ్చప్రకారోయమాత్మనాంపతతామథః। పూర్వస్మాదపిపూర్వస్మాజ్జ్యాయాంశ్చైవోత్తరోత్తరః। సౌలభ్యతోజగత్స్వామీ సులభోహ్యుత్తరోత్తరః" ఇతిపరత్వాద్యపేక్షయాఅర్చాయాం సౌలభ్యాధిక్యస్యస్వయమేవోక్తత్వాదితిభావః.

తదేవోపపాదయతి (ఇతుతానితి). "ఇతుతాన్" ఇత్యనన్తరం "దేశకాలసన్నిధానత్తాలే" ఇతిపూరణీయమ్. "కణ్ణాలే" ఇత్యనేన అన్తర్యామివ్యావృత్తిః. పరవ్యూహయోర్దేశవిప్రకర్షేణ, విభవస్య కాలవిప్రకర్షేణ, అన్తర్యామిణశ్చకరణవిప్రకర్షేణవిగ్రహసాక్షాత్కారాసమ్భవాదర్చావతారస్యాధిక్యమితిభావః.

దేశకాలసన్నిహితత్వరూపపరాదివ్యావృత్తిహేతునా చక్షుర్విషయ ఇత్యాచార్యవ్యాఖ్యానే అన్తర్యామిపదంపూరణీయమ్;తత ఏవతద్వ్యావృత్తేర్యోగ్యతాఘటితత్వమపి సిధ్యతీతిననూనతా,ఏతదుపపాదనఞ్చ "ఇదానీన్తనానా మర్చావతారఏవప్రపత్తవ్యః" ఇతి జ్ఞాపనాయ;నతుసామాన్యతస్తథానియమః; "మామేకంశరణంవ్రజ" ఇత్యాదివిధివిరోధప్రసఙ్గాత్, "సేనాథూాళి"ఇత్యాదినా విభవవిగ్రహవిశిష్టస్యాపి తథాత్వాభిధానాత్; ఏవఞ్చయత్రతత్ర "అర్చావతారఏవప్రపత్తవ్యః" ఇత్యుచ్యతే; తత్తత్రత్యసౌలభ్యాతిశయ ప్రదర్శనపరమితినవిరోధః.

అథవా భగవత్పరాఙ్కుశానుసంహితం సౌలభ్యం కథమనుసన్ధేయతేత్రాహ (ఇఙ్గేతి). తథాచ "తిరువేఙ్గడత్తానే" ఇత్యనేనసౌ

(౧) పాఞ్చరాత్రే

(౨౩) ఇన్నై యెల్లామ్ నమక్కు సన్నిహితమాళ్ పక్కలిలే కాణలామ్.

లభ్యమనుసంహితమితి భావః. సౌలభ్యస్య సన్నిహితత్వరూపత్వే అన్తర్యామిసాధారణ్యాత్, చక్షురాద్యగోచరత్వరూపత్వే విభవాదిసాధారణ్యాత్, కిమిత్యర్చాపదేశేనైవ సౌలభ్య (ప్రకాశనం తత్రా)హ (ఇతు తానితి). విశిష్టం తదితి భావః.

ఆశ్రయితుస్తాత్కాలిక సన్నిధానమేవాపేక్షితమితి నిత్యత్వం నోపయుజ్యతే. అత ఏవ నారాయణపదోత్తరం చరణశబ్దః అనన్తరపదోదిత గుణప్రకాశక విభవార్చారూపపర ఇతి కృష్ణపాదైరుక్తమ్; తత్ర చేదానీన్తనానామర్చారూప విశిష్ట ఏవ ప్రపత్తవ్యః.

నను విభవరూపవిశిష్టే అస్థానస్నేహాదిమత్త్వం ప్రత్యుపదేశాద్వాత్సల్యస్య, (౧)"మత్తః పరతరం నాన్యత్" ఇత్యుపదేశాద్విశ్వరూపప్రదర్శనాచ్చ స్వామిత్వస్య, సారథ్యేనావస్థానాత్సౌశీల్యస్య, స్వత ఏవ సౌలభ్యస్య (౨)"వేదాహం సమతీతాని" ఇత్యుపదేశేన సార్వజ్ఞ్యస్య, దివానిశాకరణాదిభిస్సర్వశక్తిత్వస్య చ స్ఫుటత్వేఽపి అర్చారూపవిశిష్టే తేషామస్ఫుటత్వాద్గుణానుసన్ధానజనిత విశ్వాసపూర్వకం కథమాశ్రయణసమ్భవ ఇత్యత ఆహ (ఇన్నై యెల్లామితి).

అత్రాపి (౩) "పాతు ప్రణతరక్షాయాం విలమ్బమసహన్నివ।
సదా పఞ్చాయుధీం బిభ్రత్" ఇతి రక్షణోపయుక్తాయుధధారణేన రక్షణోపయుక్తజ్ఞానశక్తీ ప్రకాశ్యేతే; అభయముద్రితేన చరణేన "అపరాధశతాన్యాశ్లిష్ట" ఇతి వదతా వాత్సల్యమ్; ఉక్తఞ్చ (౪) "ఏతే శఙ్ఖగదాసుదర్శనభృతః కైమర్త్యబాహాః పాదద్వన్ద్వమిదం శరణ్యమభయం భద్రఞ్చ హే ప్రాణినః। ఇత్యూచివ్యభయముద్రాశేకరతే" ఇతి;

(౧) గీ-౭-౭ (౨) గీ-౭
(౩) ర-స్త-౧-౧౨ (౪) ర-స్త-౧-౭౦

(౨౪) తిరుక్కైయిలేపిడిత్త దివ్యాయుధఙ్గళుమ్, వైత్తఞ్జెన్ఱకైయుమ్, కవిత్తముడియుమ్, ముకముమ్మువలుమ్, ఆసనపద్మత్తిలే యఴున్దిన తిరువడికళుమాయ్‌నిఱ్కు అనిలైయే నమక్కుత్తఞ్జమ్

మకుటేనచస్వామిత్వమ్,-తదుక్తమ్- (౧) "ఆధిరాజ్యమధికం భువనానామీశ తేపిశునయన్ కిలమౌళిః" ఇతి. (౨) "శిఖరత్నోద్దీప్రాందిశిదిశిచమాణిక్యలహరీలసచ్ఛ్రీమద్రఙ్గప్రభుమణికిరీటంమనుమహే।సముత్తుఙ్గంస్ఫీతంచిదచిదధిరాజ్యశ్రియఇవప్రియాక్రీడంచూడామణిమపినితమ్బంతమభితః" ఇతిచ; సస్మితేనముఖమణ్డలేనసౌశీల్యమ్. (౩) "సమ్భాషమాణమివసర్వవశంవదేన మన్దస్మితేనమధురేణచవీక్షితేన" ఇతిహ్యుక్తమ్.

శరణ్యస్యచరణకమలయుగళస్య సర్వజనప్రత్యక్షీకరణాదేవ సౌలభ్యమపీతి, పూర్వోక్తసకలాకారప్రకాశకసన్నివేశవిశిష్ట శ్రీరఙ్గనాథఏవాస్మాకంశరణమితిస్వానుసన్ధానతయాహ(తిరుక్కైయిలే యితి), పూర్తిప్రాప్తి స్వామిత్వప్రకాశనేనైవ ప్రకాశితప్రాయే.

కరుణాప్రకాశకంవీక్షణమప్యత్రాధ్యాహార్యమ్. తదుక్తమ్ - (౪) "కరుణామృతకూలముద్రజైషాప్రణమత్స్వగతికేప్రసన్నశీతా। అపిరఙ్గధనోపకణ్ఠికాణ్ణోస్సరితోర్వీక్షణవీచిసన్తతిస్తాత్" ఇతి. (౫) కరుణారసవాహివీక్షణోర్మేర్వరదప్రేమమయప్రవాహభాజః। తతతీరవనావళీభ్రువోర్దృక్ప్లుతసిన్ధోస్తవనాసికైవసేతుః" ఇతి, (౬) "ఆవిష్కురుతేకృపామపారామ్" ఇతిచ.

---

(౧) వర- స్త-౨౫ (౨) ర- స్త-౧-౯౨ (౩) ర- స్త-
(౪) ర- స్త-౧౦౦. (౫) వర- స్త-౩౫. (౬) వర- స్త-౩౬.

(౨౫) రక్షకత్వభోగ్యత్వజ్ఞప్తిరణ్డుమ్ తిరుమేనియిలే తోన్ఱుమ్

ప్రసఙ్గాన్న కేవలముపాయత్వేనయుక్తాకార ప్రకాశకత్వమపి గ్రాహ్యం; ప్రాప్యత్వేనయుక్తప్రకాశకత్వమపీత్యాహ (రక్షకత్వేతి).

ఉక్తంహి(౧)"ఆయతకిరీటమణికోల్లసదూర్ధ్వపుణ్డ్రమాకర్ణ లోచనమనఘ్యశకర్ణపాశమ్ । ఉత్ఫుల్లనవసముదాయుధ బాహుమధ్యాన్ని విష్ణు రఙ్గపతిమబ్జపదంభబాహుః"(౨)"అబ్జన్యస్తపదాబ్జమఞ్చితకటీసంవాదికౌశేయకం కిఞ్చిత్తాణ్డవగన్ధిసంహననకం నిర్వ్యాజమన్దస్మితమ్ । చూడాచుమ్బిముఖామ్బుజం నిజభుజావిశ్రాన్తదివ్యాయుధమ్" ఇతిశ్లోకద్వయోక్తసన్నివేశవిశేషస్య(3)"అగ్రే తార్క్ష్యగానశ్చాదహిపతిశయనేనాత్మనా పార్శ్వయోశ్చ శ్రీభూమిభ్యాం మత్స్యవ్యాసయనచుళకన్యైస్సేవ్యమానామృతౌఘమ్" ఇతిపూర్వార్ధేన భోగ్యతాతిశయంప్రదర్శ్య, "వక్త్రేణాపిస్మితేనస్ఫురదభయగదాశఙ్ఖచక్రైశ్చ హస్తైర్జాగ్రత్రీర్విశ్వసైన్నతిష్ఠమానమ్" ఇతివాక్యార్ధేన రక్షకత్వప్రకాశకత్వమితిభావః. ద్వయోరనురోధేన రక్షకత్వభోగ్యత్వజ్ఞప్తిః; బహ్వచః పూర్వనిపాతః.

అథవా నమస్కారేణ జ్ఞానాదీనాం ప్రకాశితత్వేపి కృపాయా అప్రకాశితత్వాత్కథం శరణ్యత్వసమ్పత్తిః కృపా సముదాయరూపేణ ప్రకాశ్యత ఇతి పదార్ధః ప్రసఙ్గాద్భోగ్యతాపి ప్రకాశ్యత ఇత్యాహ (రక్షకత్వేతి).

రక్షకత్వస్య ప్రధానహేతుః కృపా: (౪)"కృపామాత్రమనోవృత్తిః ప్రసీద మే" (౫)"శరీరసౌన్దర్యమపి తావకీనమయం తథా ధార్యత్వే కృపైవ

(౧) శ్రీ-స్త-౧-౭౩ (౨) శ్రీ-స్త-౧-౭౮ (౩) శ్రీ-స్త-౧-౭౫
(౪) వి-పు-౫-౭-౭౦ (౫) వర-స్త-౯౪

తుమేబలంమతమ్" ఇత్యాదితస్తత్ప్రాధాన్యావగమాత్, (౧)"శ్రీరఙ్గధామని దయారసనిర్భరత్వాదద్రౌశయాళురివశీతళకాళమేఘః" ఇత్యుక్తదిశా కృపాప్రకాశకత్వమ్.

(౨)"ఆమౌళిరత్ననికరాత్పునరాచపద్భ్యాం ధామక్రమేణాన్నమదుదారమనోహరాఙ్గమ్। శ్రీరఙ్గశేషశయనం నయనైః పిబామః పశ్యన్మనః ప్రవణమోఘమివామృతస్య" ఇతిభోగ్యత్వప్రకాశకత్వముక్తమ్; ఏతచ్ఛ్లోకక్రమానురోధేనైవరక్షకత్వస్యపూర్వంనిర్దేశః.

అతోఽర్చావతారవిషయేపిసర్వేషాంగుణానాంస్ఫుటత్వాదాశ్రయణీయత్వముపపద్యతఏవ; తదుక్తమ్-(౩)"అర్చావతారస్సర్వేషాం బాన్ధవ్యాభక్తవత్సలః॥ స్వత్వమాత్మనిసఞ్జాతంస్వామిత్వం బ్రహ్మణిస్థితమ్। ఇతిహ్యానస్థితేచాపి మమాయం కేశవస్త్వితి। మమాయంరామ ఇత్యేవ దేవఃపరశులాఞ్ఛనః। మమాయంవామనోనామ నారసింహాకృతిఃప్రభుః। వరాహవేషోభగవాన్నరోనారాయణస్తథా। తథాకృష్ణశ్చరామశ్చ మమాయమితినిర్దిశేత్। మద్గ్రామవాసీభగవాన్మమైవేతిచధీర్భవేత్। చిన్తయేచ్చజగన్నాథం స్వామినం పరమాతః। అశక్తవస్వతన్త్రేచ్ఛ రత్యర్చాపిజనార్దనమ్। తదిచ్ఛయామహాతేజాభుఙ్క్తేవైభక్తవత్సలః। స్నానంపానంతథాయాత్రాం కురుతేవైజగత్పతిః। స్వతన్త్రస్సన్ జగన్నాథోప్యస్వతన్త్రోయథాతథా సర్వశక్తిర్జగద్ధాతాప్యశక్తఇవచేష్టతే। సర్వాన్ కామాన్ దదత్స్వయమప్యశక్తఇవచేష్టతే। అపరాధానభిజ్ఞస్సన్ సదైవకురుతేదయామ్। అర్చావతారవిషయే మయాప్యుద్దేశతస్తథా। ఉక్తాగుణానశక్యన్తే వక్తుంవర్షశతైరపి। ఋతేచమత్ప్రసాదాద్వాస్వతోజ్ఞానాగమేన వా" ఇతి, ఏతానివచనాని "నమ్పెరుమాళ్" ఇతిపదతోఽభిప్రేతాని.

---

(౧) ర-స్త-౧-౭౨   (౨) ర-స్త-౧-౭౩   (౩) పాఞ్చరా

అత్ర హి జ్ఞానశక్త్యాదయస్తుల్యాః; సౌలభ్యాదయస్త్వధికా ఇతి ప్రదర్శ్యతే; అతఏవాస్తే శ్రీవాత్రేయాణాం ప్రాయశో దివ్యసూరిప్రభృతిభిః కృతమ్. ఉక్తఞ్చ (౧) "తామర్చయేత్తాం ప్రణమేత్తాం యజేత్తాం విచిన్తయేత్ । విశత్యపాస్తదోషస్తామేవ బ్రహ్మరూపిణీమ్" ఇతి; ఏవం విశ్వాసప్రయోజకా వాత్సల్యాదయో జ్ఞానశక్త్యాదయశ్చ నారాయణపదార్థత్వేనానుసంహితాః, గుణవిభాగహేతుస్తు చరమశ్లోకే మామహమితిపదద్వయోపాదానమ్; మామితిపదం హి-ఆశ్రయణోపయుక్తాకారవ్యఞ్జకమ్; అహంపదఞ్చ-ఫలప్రదానోపయుక్తాకారప్రతిపాదకమితి స్వతన్త్రశ్రీచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ఉక్తమ్. అత్రాపి చాగ్రే వక్ష్యతే.

కేచిత్తు, అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాం వాత్సల్యాది జ్ఞానశక్త్యనుసన్ధానయోస్తృతీయచతుర్థాఙ్గత్వేన పృథక్కథనం గుణవిభాగే హేతురిత్యాహుః.

స్థిరత్వసత్యసఙ్కల్పత్వకృతజ్ఞత్వరూపాః అధికాగుణాః రహస్యత్రయసారే నారాయణపదార్థత్వేనోక్తాః. స్థిరత్వమ్ - (౨) "త్వయి కిఞ్చిత్సమాపన్నే కిం కార్యం సీతయా మమ" ఇత్యత్యన్తాన్తరఙ్గతయా ప్రతిపాదితైస్సుగ్రీవాదిభిః ప్రతిషిధ్యమానస్యాపి శ్రీవిభీషణరక్షణస్య, (౩) "న త్యజేయం కథఞ్చన" ఇతి తదపరిత్యాగహేతుస్స్వభావవిశేషః; సత్యసఙ్కల్పత్వమ్-మోక్షయిష్యామీతి సఙ్కల్పస్యాప్రతిహతత్వమ్. కృతజ్ఞత్వమ్ - (౪) "ఋణం ప్రవృద్ధమివ మే హృదయాన్నాపసర్పతి" (౫) "కథఞ్చిదుపకారేణ కృతేనైకేన తుష్యతి" ఇత్యల్పస్యా

(౧)　(౨) రా-యు-౪౧-౪　(౩) రా-యు-౧౮-౩
(౪) భార-ఉద్యో-౪౭　(౫) రా-

ష్యనుకూలవ్యాపారస్యావిస్మరణమ్;ఏతేషాఞ్చఫలావినాభావనిశ్చయ హేతుతయా ఆశ్రయణోపయోగిత్వమితిబోధ్యమ్.

అత్రభగవతోఽన్యానియామ్యత్వాదుద్భూతవాత్సల్యతయా చేదోషప్రదర్శనేనాపినివారయితుమశక్యత్వాన్నాతీవ స్థిరత్వస్యాప యోగః; సమ్బన్ధనిర్హేతుకకృపాధీనేరక్షణేసర్వముక్తిప్రసఙ్గపరిహారాయ వ్యావర్తకమాత్రస్యైవాఽపేక్షితతయా కృతజ్ఞత్వమపినాతీవోపయుజ్యత ఇత్యభిప్రాయేణ తయోరనుక్తిః.

సౌలభ్యస్యకృతిసాధ్యతాజ్ఞాపయికత్వాత్, వచనేనూపసదత్త్వేన ఇతరేషాముపలక్షణాచ్చ సౌలభ్యంప్రధానమితి జ్ఞాపయితుం ‘‘కణ్ణపుర్ ఱుక్కై క్కు— సౌలభ్యమ్’’ఇత్యనన్తరమ్, ‘‘ఇతుతనక్కు— ల్లైనిలమ్’’ ఇత్యనుక్త్వా గుణవర్గద్వయకథనానన్తరం ‘‘ఇఙ్గుచ్చొల్లుకిఱసౌలభ్యత్తుక్కు’’ ఇత్యుక్తిః; అతఏవమామిత్యస్యసౌలభ్యేతాత్పర్యమ్. అహంపదస్యతుస్వాతన్త్ర్యే;ఉభయత్రోభయోస్తుత్వేప్యాశ్రయణే సౌలభ్యస్య, ఫలప్రదానే స్వాతన్త్ర్యస్యచస్వరూపనిష్పాదకత్వేనప్రధానత్వాత్స్వార్థత్వహార్దత్వాపాదకత్వేనవ్యత్యాసేనాప్రాధాన్యాత్;

‘‘స్వాతన్త్ర్యస్యాపినైవస్యాదాశ్రయోదుర్లభస్యతు । అస్వాతన్త్ర్యాత్ఫలంనస్యాత్సులభాదాశ్రితాదపి । అస్వాతన్త్ర్యేనకైఙ్కర్యం సిద్ధ్యేత్తైస్స్వైరప్రసఙ్గతః। దుర్లభేసాధ్యమప్యేతన్నహార్దంలోకనీతితః’’ ఇతి;స్వాతన్త్ర్యసౌలభ్యాభ్యాం రహస్యత్రయసారే ఇతరేగుణా ఉపలక్షితాః ఏతేనస్వాతన్త్ర్యచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ప్రథమంపరత్వసౌలభ్యమాత్రపరత్వప్రదర్శనంనిర్వ్యూఢమ్; అత్రచఉపాసనేష్వివనకతిపయగుణానుసన్ధానేపిఫలాసిద్ధిః; దృఢతరరక్షకత్వాధ్యవసాయ హేతుభూతగుణవత్త్వజ్ఞానమాత్రస్యైవాపేక్షితత్వాత్; అతోఽన్యానామధికానాంవాగుణానాంతత్రతత్రకథనంనవిరుధ్యత ఇతిమన్తవ్యమ్.

యత్పునః స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ఉపాస్యగుణానాం దృష్టాన్తత్వేనకథనం తత్తదధికార్యనుసన్ధేయత్వమభిప్రేత్య; సర్వేషాం వేదాన్తశారత్వేనిరపేక్షోపాయత్వం జ్ఞేయాకారఇతి తత్త్వశేఖరోక్తివిరోధాత్; తత్రైవ సర్వశక్తిత్వానుసన్ధానాదిసాహిత్యమాత్రఙ్గోక్తమ్-నతుతదనుసన్ధానరూపతా, విశ్వాసహేతుజ్ఞానవిషయాణామతాదృశ్యవనీతానాం భానస్తుకామంభవతు; నతుతావతాకతిపయగుణానను సన్ధానేపి విశ్వాసదశాయాంఫలాసిద్ధిరితి.

నను, అత్రనతావచ్ఛరణశబ్దః-అఙ్ఘ్ర్యర్థకః, శరణశబ్దార్థానన్వయాత్; అచేతనత్వేనోపాయనిరపేక్షరక్షకత్వ రూపోపాయత్వాసమ్భవాత్; తథాచసతి, "మనోబ్రహ్మ" ఇత్యాదినద్దృష్టిరూపత్వం స్యాత్; యథావిధిచానుష్ఠానం,నచవిధాయకవాక్యేచరణయోశ్శరణత్వేనవరణంవిహితమ్. ప్రత్యుత, మామేకమితిచరణావపివ్యావర్త్యేతే.ఏతేనకరణతారూపముపాయత్వం చరణయోరపిసమ్భవతీత్యపినిరస్తమ్.

ఏవఞ్చ. ఉపాయత్వోపయుక్తానాం గుణానాం నారాయణపదేనభగవత్యనుసన్ధానఞ్చాసఙ్గతమ్; తస్యాతథాత్వాత్; "మామేకఞ్చశ్రియాయుక్తమ్" ఇత్యాదివచనైశ్చ భగవచ్ఛరణాగతావేవాయంవినియుక్తః; సకథంచరణగతాముపాయతాంబోధయేత్.

నాపి, (౧)"అనేనైవప్రపన్నస్య భగవన్తంసుదర్శనమ్।తస్యానుబన్ధాఃపాప్మానస్సర్వేనశ్యన్తితత్క్షణాత్"ఇతి సుదర్శనస్యచరణత్వేనోక్తేః, "పవిత్రంచరణంచక్రమ్" ఇతిచరణపదస్యాపిచక్రపర్యాయ

(౧) అహిర్బుధ్న్యసంహితా.

(౨౭) చరణౌ - తిరువడికళై

త్వాత్, తత్పరోఽత్రచరణశబ్దః; పూర్వనిపాతోఽభ్యర్హితత్వాన్నారా యణపదస్యేతిసువచత్వేఽపి పరవల్లిఙ్గత్వేననపుంసకత్వాపత్తేః, పూర్వో క్తదోషాచ్చ; అతోఽత్రచరణపదానర్థక్యమిత్యతఆహ (చరణౌతిరువడి కళైయితి).

పాణ్యాదిగ్రహణాదపిపాదపతనస్యకృపోత్తమ్భకత్వాత్, పర స్పరయాఉపాయత్వంచరణయోరస్తీత్యవిరోధఇతిభావః. తదుక్తమ్- "చిత్తాలమ్బనసౌకర్య కృపోత్తమ్భనతాదిభిః। ఉపాయత్వమిహాస్వా మి పాదయో రనుసంహితమ్" ఇతి; చిత్తాలమ్బనసౌకర్యం స్వరూప స్యానాశ్రయత్వా ద్విగ్రహాపేక్షయాచరణమాత్రస్య లఘుత్వాత్; ఆదిశబ్దః- శేషభూతనిత్యాదినా, పిరాట్టియుమిత్యాదినాచవక్ష్యమా ణమహాచిత్యంభోగ్యత్వఞ్చాభిదధాతి.

భోగ్యతాతిశయశ్చ (౧) "తవామృతస్యన్దిని" ఇత్యుక్తరీత్యా *రుచితరవైరాగ్యాదిసమ్పాదకతయాఉపాయత్వోపయుక్తః(౨)"సర్వ దాచరణద్వన్ద్వంవ్రజామిశరణంతవ" (౨) "త్వత్పాదకమలాదన్యత్" (౩)"లోకవిక్రాన్తచరణౌశరణంతేవ్రజంవిభో" (౪) "సభ్రాతుశ్చరణౌ గాఢంనిపీడ్యరఘునన్దనః" (౫) "చరణౌశరణంయాతః" (౬) "మత్పాద ద్వన్ద్వమేకంయేప్రపద్యన్తే" (౭)"ప్రపన్నాఘౌఘవిధ్వంసి చరణౌశర ణంగతః" (౮) "తత్సర్వంతవవిన్యస్తం శుభయోః పాదపద్మయోః" "ధియూదేవస్యపాదయోః" (౯) "శ్రీమత్త్వత్పాదకమలేప్రపద్యేశర

(౧) స్తో-౪-౨౩   (౨) జితన్తే-౧   (౩) భవిష్యత్పురాణే
(౪) రా-అయో-౩౧-౧   (౫)   (౬)
(౭)   (౮)   (౯) * రుచితర

(౨౭) ఇత్తాల్ - శేర్త్తియ్యక్కైయుమ్ ఉపాయపూర్త్తియైయుమ్ శొల్లుకిఱతు.

ణాంవిభో" (౧) "తస్య తౌ ప్రమతలౌ తాతచరణౌ సమ్ప్రతిష్ఠితౌ। సుజాతమ్మృదుముక్తాభిరఙ్గుళీభిరలఙ్కృతౌ॥ ౧ "ప్రయతేన మయా మూర్ధ్నా గృహీత్వాహ్యభినన్దితౌ" (౨) "భక్త్యా గృహీతచరణః పరయా చ తేషాం నాపైషి నాథ హృదయామ్బురుహాత్స్వపుంసామ్। తావద్భయం ద్రవిణగేహసుహృన్నిమిత్తం శోకస్స్పృహా పరిభవో విపులశ్చ లోభః" "తావన్మమేత్యసదవగ్రహ ఆర్తిమూలం యావన్న తేఽఙ్ఘ్రిమభయం ప్రవృణీత లోకః। ఏషాం స ఏవ దయయేద్భగవాననన్తస్సర్వాత్మనాశ్రితపదో యది నిర్వ్యలీకమ్" "తే దుస్తరామతితరన్తి చ దేవమాయాం నైషాం మమాహమితి ధీశ్శ్వసృగాలభక్ష్యే" "విచక్షణా యచ్చరణోపసాదనాత్సఙ్గం వ్యుదస్యోభయతోఽన్తరాత్మనః। విన్దన్తి హి బ్రహ్మగతిం గతక్లమాస్తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః" ఇత్యాదిషు.

ఏతదభిప్రాయేణైవ చరణయో రుపాయత్వముచ్యతే; ఆచార్యైశ్చ (౩) "త్వత్పాదమూలం శరణం ప్రపద్యే" "త్వదఙ్ఘ్రిముద్దిశ్య సకృత్కృతోఽఞ్జలిః" "స్వాభీష్టపరసమ్బన్ధే స్వాశక్త్యా హీనసాధనః। తత్రాప్యుపాయం తత్పాదౌ కృత్వా విశ్వాసపూర్వకమ్। సౌగన్ధ్య సౌకుమార్యాది గుణసఙ్గ్రహవారిహారిః। తస్య స్వాత్మప్రదానే తు సాధనం స్వపదద్వయమ్" ఇత్యాదిషు చరణయో శ్శేషోపాయత్వమనుసంహితమితి ద్రష్టవ్యమ్.

ద్వివచనతాత్పర్యమాహ (ఇత్తాలితి) "నిక్షిప్య శ్రీపతేః పదే" "త్వత్పాదకమలాదన్యత్" (౪) "అడైన్దేన్ ఉన్ తిరువడియే" (౫) "తద్విష్ణోః

---

(౧) (౨) భాగ (౩) స్తో-౪-౨౨
(౪) తి-వాయ్-౪-౯-౧౦ (౫) ర-స్త-౧౨౪

(౨౮) పిరాట్టియుమ్ అవనుమ్ విడిలుమ్ తిరువడికళ్ విడాతు;

తిణ్ణమ్మలాయిరుక్కుమ్.

వగమంపదంపహాతునక్ష్మీరఙ్గేణోమఙ్గళమ్" ఇత్యాదావివజాతిపరతయా ఏకవచనప్రయోగసమ్భవేపిద్వివచనప్రయోగేణేత్యర్థః; (౧) "శ్రీరఙ్గేశయపాదపఙ్కజయుగం వన్దామహేసున్దరమ్" ఇత్యాచార్యోక్తిమభిప్రేత్య "శేర్ త్తియ్యుక్తైయుమ్" ఇత్యుక్తమ్. ఉపాయపూర్తిః-స్వసదృశోపాయాన్తరనైరపేక్ష్యమ్; తదపిద్వివచనప్రయోగేణాలభ్యతే; తత్సద్భావేతదనుపపత్తిః.

యద్యపివిశిష్టవాచకపదోత్తరం విశేష్యాన్వయయోగ్యసఙ్ఖ్యాబోధికైవవిభక్తిః ప్రయుజ్యతే; యథా "సచైత్రోమైత్రోగచ్ఛతి" "గురోస్సదారస్యనిపీడ్యపాదౌ" ఇత్యాదిషు; తథాపిసాహిత్యస్యైకజాతీయైకక్రియాన్వయరూపతయాతద్బలాదేవతత్రతల్లాభ ఇతివిశేష్యబోధకపదోత్తరవిభక్తిర్విశేష్యస్యక్రియాన్వయమేవబోధయతి. ఇహపునర్విశేషకథనానర్థక్యప్రసఙ్గేనాఽశేష్యస్యోపాయత్వస్యవిశేషణత్వానురోధ్యుపాయత్వేనాఽప్యుపపత్తేః, తుల్యవదుపాయత్వేవిశేష్యవాచకపదోత్తరవిభక్త్యైవతదన్వయబోధనావశ్యమ్భావాత్; ఉక్తానాం సర్వేషామఙ్గత్వాపరపర్యాయమప్రధానోపాయత్వమేవబోధ్యమితి, సదృశోపాయనైరపేక్ష్యసిద్ధిరితిభావః.

కేచిత్తు, (౨) "కழల్ కళవై యే" ఇత్యాద్యనురోధేనశరణపదాత్పూర్వమేవకారాధ్యాహారమభిప్రేత్యసావధారణ ద్వివచనతాత్పర్యమాహ (ఇత్తాలితి). అవధారణేనోపాయపూర్తి స్సిధ్యతీతి భావ ఇత్యాహుః.

---

(౧) ర-స్త-౧-౧౨౫ (౨) తి-వాయ్-౫-౮-౧౧.

(౨౯) శేషిపక్కల్ శేషిభూతనిత్తియుమ్‌తున్తై
ప్రాప్యముమై యులే పాయ్‌వైక్కుమాపోలే.

(౩౦) ఇత్తాల్ పిరాట్టిక్కిరుప్పిడమాయ్ గుణప్రకాశకముమాయ్

నను చరణయోర్విశేషణతయోపాయత్వాద్భగవతస్తద్విశేషణతయానిర్దేశోఽసఙ్గతః; అత ఆహ (పిరాట్టియుమితి); తతోఽప్యతిశయితోపాయత్వసూచనార్థస్తస్యవిశేషణతయానిర్దేశ ఇతి భావః. తచ్ఛబ్దేన గుణవిశిష్టస్తదనుసన్ధానశూన్యానామపి రుచిజనకత్వమేవాత్రాతిశయః; ఉక్తార్థే ప్రమాణం సూచయతి (త్రిలోకమ్మలాయిరుక్కుమితి). దార్ఢ్యస్యసప్రతియోగికత్వాత్, అనన్తరోక్తోనారాయణ ఏవ పరాఙ్కుశసూక్తౌ ప్రతియోగిత్వేన వివక్షిత ఇతి భావః.

"ఏకైకస్మిన్నవయవేనస్తసౌన్దర్యమగ్నమ్" ఇతి భోగ్యతాతిశయస్యాధారణోశ్చరణయోశ్శేషోపాయత్వకథనే నియామకః; అతో హేత్వన్తరం దర్శయతి (శేషిపక్కలితి). (౧)"నిరాసకస్యాపి" ఇత్యాచార్యసూక్తిమభిప్రేత్యదృష్టాన్తమాహ (ప్రాప్యమితి).

నను "నిత్యసిద్ధే తదాకారే తత్పరత్వే చ పౌష్కర। యస్యాస్తిసత్తాహృదయే తస్యాసౌ సన్నిధిం వ్రజేత్॥" ఇతి విగ్రహపరత్వయోరనుసన్ధానమావశ్యకమితి ప్రతీతే ర్నారాయణపదేన పరత్వలాభేఽపి విగ్రహానుసన్ధానస్యానతా, తత్రాహ (ఇత్తాలితి), చరణగ్రహణమేవ విగ్రహోపలక్షణార్థమితి భావః; అవయవాన్తరేణ విగ్రహానుపలక్షణే హేతుః ప్రాగుక్తః; "పిరాట్టిక్కిరుప్పిడమాయ్ గుణప్రకాశకముమాయ్" ఇత్యనేన క్రమనియామకముక్తమ్.

షాడ్గుణ్యవిగ్రహత్వం షాడ్గుణ్యప్రకాశకవిగ్రహత్వమేవేత్యాచార్యాః; వాత్సల్యాదిప్రకాశకత్వమప్యుపపాదితమ్; ఆశ్రయణైకా

న్తగుణేషుసౌలభ్యస్యప్రాధాన్యాత్, తస్యచచక్షుర్విషయీకరణహేతుస్వభావవిశేషరూపత్వాత్, పరరూపస్య,(౧)"నసన్దృశేతిష్ఠతిరూపమస్య" (౨) "అపశ్యన్తః పరంరూపమ్" ఇత్యాదిభిర్దుర్దర్శత్వేనావగతతయా, విభవార్చారూపయోరేవేహచరణపదబోధ్యత్వాత్తాభ్యాఞ్చ సౌలభ్యకార్యభూతాభ్యాం సౌలభ్యప్రకాశనాత్ సౌలభ్యపరనారాయణపదానన్తర్యంరూపపరస్యచరణశబ్దస్యేతికృష్ణపాదాః.

విగ్రహస్యోపాయతాచశుభాశ్రయతైవ; "హేయప్రత్యనీకత్వేసతిచిత్తాకర్షకత్వంహితత్; హేయప్రత్యనీకత్వఞ్చ- హేయనివర్తకత్వమ్; తేననిత్యముక్తరూపవ్యుదాసః. విశేష్యదళేనభగవత్స్వరూపవ్యుదాసః; తస్యఆరురుక్షుభిరనుసన్ధాతుమశక్యత్వాత్; విగ్రహస్యతు(౩)"యదఙ్ఘ్ర్యభిధ్యానసమాధిధౌతయాధియానుపశ్యన్తి హితత్వమాత్మనః" (౪)"ధ్యాతుర్మనశ్శమలశైలనిసృష్టవజ్రం ధ్యాయేచ్చిరం భగవతశ్చరణారవిన్దమ్" (౫)"పాపంహరతియత్పుంసాంస్మృతంసఙ్కల్పనామయమ్ । తత్పుణ్డరీకనయనం విష్ణోర్ద్రక్ష్యామ్యహంముఖమ్" (౬)"రూపౌదార్యగుణైఃపుంసాం దృష్టిచిత్తాపహారిణమ్" ఇతిపాపనివర్తకత్వమాలమ్బనత్వఞ్చావగమ్యతే.

ప్రపన్నస్యయద్యపినవిగ్రహధ్యానం పాపనివర్తకతయోపాదేయమ్; తథాపి కేవలభగవత్స్వరూపస్యానుసన్ధానాయోగ్యత్వేనవిగ్రహవిశిష్టస్యైవాశ్రయణీయత్వమితి, తదుపయోగః; ఏవఞ్చయద్యప్యుపాయత్వోపయుక్తసకలార్థబోధకతా నారాయణపదస్యైవ సమ్భావ్యతఇతి పదాన్తరవైయర్థ్యంప్రసజ్యతే; తథాపిశ్రియోవాత్సల్యాదిగుణోద్భావకతయా పృథక్శ్లేషవత్, తదుభయప్రకాశకత

(౧) తై-నా   (౨)   (౩) భాగ
(౪) భాగ   (౫) వి-పు-౫   (౬) రా-అ-౩-౯

శిశుపాలనై యు మక ప్పడ త్తిరు త్తిచ్చేర్ త్తుక్ళాళ్ళున్ తిరుమేనియై నినై క్కుంతు.

యాన్నై లక్షణ్యాత్ప్ర ఋథగ్విగ్రహ వ్యపదేశ ఇత్యాశయేన "పిరాట్టిక్కు" ఇత్యుక్తమ్.

అథవా, అజ్ఞాతగుణస్వరూపాణామపి విగ్రహసౌన్దర్యదర్శనేన అద్వేషపరభక్త్యాదిదర్శనాత్, ఈదృశాతిశయసూచనాయ పృథగ్వ్యపదేశ ఇత్యాశయేనాహ (శిశుపాలనైయుమితి). శిశుపాలవిషయేహి, (౧)"అలవలమైతీర్ త్తవ్ఘకన్" ఇతి సౌన్దర్యస్యాద్వేషసమ్పాదకత్వముక్తమ్.

(౨)"కాతల్ కడల్ పురై యవిళై వి త్తకారమర్ మేని" ఇతి పరభక్తిసమ్పాదకత్వమపి విగ్రహస్యానుసంహితమ్; తచ్చ-గోపీషూదాహార్యమ్; (౩) "అన్తర్గృహగతాః కాశ్చిద్గోప్యోలబ్ధవినిర్గమాః। కృష్ణంతద్భావనాయుక్తాదధ్యుర్మీలితలోచనాః। దుస్సహప్రేష్ఠవిరహతీవ్రతాపయుతాశ్శుభాః। ధ్యానప్రాప్తాచ్యుతాశ్లేషనిర్వృత్యాక్షీణమఙ్గళాః। తమేవపరమాత్మానం జారబుద్ధ్యాపిసఙ్గతాః। జహుర్గుణమయం దేహంసద్యఃప్రక్షీణబన్ధనాః" ఇతి హ్యుక్తమ్; తాసాంస్వరూపజ్ఞానవిరహేఽపి (౩)"కృష్ణంవిదుఃపరంకాన్తం నతుబ్రహ్మతయాముసే" ఇతితత్రైవోక్తేః; విగ్రహసౌన్దర్యావిష్కారశ్చ విషయవిశేషేవక్రియత ఇతినాతిప్రసఙ్గః; అతఏవపరస్పరనైరపేక్ష్యేణ రుచ్యాదిప్రయోజకతయాఉపాయత్వమస్తీతితజ్జ్ఞాపనాయపృథగుక్తిరితి భావః.

నచతథాపి, "నిత్యసిద్ధేతదాకారే" ఇతివచనే విగ్రహస్యప్రథమమనభిధానాత్, చాక్షుషతయాస్వరూపగుణేభ్యః ప్రథమంవిగ్రహ

---

(౧) పెరి-తి-౪ ౩-౫ (౨) తి-వా-౫-౩-౪ (౩) భాగ-౧౦-౩౧

(౩౧) శరణమ్ - ఇష్టప్రాప్తికృదమ్ అనిష్టనివృత్తికృమ్ తస్మాత ఉపాయమహాక.

స్యోపస్థితతయాచ తస్యైవప్రథమం నిర్దేశఉచితః, అతఏవ గద్యేపి, గుణేభ్యః ప్రాగ్విగ్రహానుసంహిత ఇతివాచ్యమ్, ఉక్తోత్తరత్వాత్; చరమతఉపాదానస్యాప్యతిశయసూచకత్వసమ్భవాచ్చ.

నను, అనేకార్థస్యాపి శరణశబ్దస్యోపాయార్థైకవాచకతా, (౧)"ఉపాయేగృహరక్షిత్రోశ్శబ్దశ్శరణమిత్యయమ్। వర్తతేసామ్ప్రతన్త్వేషఉపాయార్థైకవాచకః" ఇతివచనసిద్ధా; తత్రచోచ్యమానముపాయత్వంనరక్షకత్వమ్; పృథఙ్నిర్దేశవైయర్థ్యాత్, నచ, రక్షకత్వమనిష్టనివర్తకత్వమ్, ఉపాయత్వన్తు-ఇష్టప్రాపకత్వ మితిభేదఇతివాచ్యమ్; ముముక్షోరనిష్టనివృత్తేరప్యావశ్యకతయాభగవత్యనిష్టనివర్తకత్వస్యాపివక్తవ్యత్వేనతద్వ్యవచ్ఛేదానుపపత్తేః.

నాపికరణత్వం, మకర్తుర్బ్రహ్మణః కరణత్వాభావేన దృష్టివిధిత్వాపత్తేః, స్వతన్త్రేఽస్వతన్త్రకరణత్వబుద్ధేరపరాధరూపత్వాచ్చ; అతఏవహీనబ్రహ్మణి మనఆదిదృష్టిరితి,బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షాదిత్యత్రోక్తమ్. నచ, అకర్తృకంకరణమస్తీతిన్యాయేనబ్రహ్మణః కరణత్వే ఆత్మనః కర్తృత్వస్యవక్తవ్యతయాకర్మయోగాదిదశాయామపి అకర్తృత్వేనానుసన్ధీయమానస్యాత్మన అత్యన్తపారతన్త్ర్యానుసన్ధానరూపప్రపత్తిదశాయాం కర్తృత్వానుసన్ధానఇచ్ఛా అత్యన్తాసఙ్గతమాపద్యతే.

ననుద్వయగతశరణశబ్దోరక్షితృత్వపరఏవ. "సామ్ప్రతన్త్వేషః" ఇత్యత్రతు"ఇదంశరణమజ్ఞానామ్" ఇత్యాదిషుదృష్టశ్శరణశబ్దోవ్యాక్రియతఇతిచేన్న; అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాం ప్రపత్తివిషయ శరణశబ్దాదర్శనాత్; తద్గతస్య "ఉపాయేగృహరక్షిత్రోః" ఇతివచ

---

(౧) అహి-సం-౩౬-౩౬

నన్వ“శరణన్త్వాం ప్రపన్నోఽస్మి” ఇతిప్రకృతమన్త్రగత ప్రపత్తివ్యవిష యశరణశబ్దార్థకథనపరత్వస్య శరణాగతిశబ్ద ఘటకీభూతప్రపత్తివ్యవి షయశరణశబ్దార్థ వివరణత్వస్యవా ఆవశ్యకత్వాత్; ప్రపత్తివిషయ శరణశబ్దస్య గృహరక్షితృవిషయత్వాప్రసక్త్యా తన్నిరాసేన ఉపాయ త్వోక్తి పరత్వప్రతిపాదనానర్థక్యాచ్చ; అతోఽత్రశరణశబ్దార్థో దుర ధ్యవసానఇత్యతఆహ (ఇష్టప్రాప్తిక్కుమితి).

యద్యపి, “శౄహింసాయామ్” ఇత్యస్యానిష్టనివృత్తి మాత్రార్థత్వాత్, నేష్టప్రాప్తిబోధసమ్భవః; తథాపి “శౄ-విస్తారే”ఇతి ధాతోర్వ్యుత్పత్త్యాశక్త్యనురోధేనధాతూనామనేకార్థతయా భగవద్గుణదర్పణేఽభిహితత్వాత్, తతోవ్యుత్పత్త్యావారూఢ్యావా ఉభయలాభః; ఉత్తరఖణ్డసమభివ్యాహారసిద్ధార్థోవాత్రకథితఇతిబోధ్యమ్.

అయంభావః; ప్రపిత్సోస్స్వస్మిన్నిరుపాయత్వానుసన్ధానస్య “అకిఞ్చనోఽగతిః” ఇత్యాద్యనురోధేనావశ్యకతయా రక్షకఏవభగవత్యుపాయాన్తరస్థానాపత్త్యభిప్రాయ శ్శరణశబ్దః; తత్స్థానాపత్తిశ్చ తన్నిరపేక్షరక్షకత్వమేవ; అన్యస్యదుర్వచత్వాత్.

నచైవంరక్షకత్వ వ్యుదాసాసఙ్గతిః; విశిష్టరక్షకత్వార్థకత్వకథనేనశుద్ధరక్షకత్వవ్యుదాసోపపత్తేః, రక్షకత్వఞ్చరక్షణస్వరూపయోగ్యతారూపమ్; నాతస్స్వకాలేసత్యేవఉపాయస్య కార్యకరతయాతతః ప్రాక్ఫలోపహితత్వరూపరక్షకత్వస్యాసత్త్వేపి శరణత్వ విషయకజ్ఞానానుపపత్తిః; ఉపాయానపేక్ష రక్షణమ్ప్రతిభరన్యాసాభావరూపస్యనివారణస్య ప్రతిబన్ధకత్వాదేవహి ఏతావత్పర్యన్తంతదనుత్పాదః; భరన్యాసస్యప్రతిబన్ధకాభావరూపతాయాఞ్చ “అవివాదస్తే”ఇత్యాదినిర్దేశఏవప్రమాణమ్.

ప్రపత్తేస్తూపాయత్వే కిం భగవతో భక్తిస్థాననివేశేన; భక్తిస్థలే భక్తిప్రపత్త్యుభయసాధ్యం ఫలమ్, ప్రపన్నవిషయే భక్తిమన్తరేణైవ దదాతీతి, తస్యోపాయాన్తరస్థాననివేశ ఇతి చేత్; భక్తిస్థలేఽఙ్గప్రపత్తేర్యత్ఫలం తన్నిరపేక్షైవ ప్రపత్తిస్సాధయతీతి, అధికారివిశేషవిషయే ప్రపత్తిర్భక్తిస్థానోపదిష్టా తన్నైరపేక్ష్యేణైవ ఫలం సాధయిష్యతీతి కిమాశ్చర్యేణోపాయేన; ప్రపత్తిస్వరూపమేవ తదేకోపాయతాబుద్ధ్యాత్మకమితి కిం నోక్త ఇతి చేత్; సత్యమ్, తస్యా ఏవ తత్త్వజ్ఞానతావారణాయ యతితవ్యమ్.

భక్తినిరపేక్షరక్షకత్వం సదేవ తత్రవిషయ ఇతి చేన్న; యస్య యదుపాయః, తదతిరిక్తోపాయనైరపేక్ష్యేణ తద్రక్షకత్వస్య తద్విషయే ఉపాయత్వవ్యవహారాప్రయోజకత్వాత్; ఉపాయసామాన్యనివృత్తివివక్షయా హి తద్వ్యవహారః. అన్యథా సర్వత్రానుకల్పవిషయే భగవత ఉపాయత్వప్రసఙ్గాత్; అథ భరస్వీకర్తృత్వమేవ ఉపాయస్థాననివేశః; జాయతే హి భరన్యాసే సతి, "అస్య భరస్సర్వోఽపి మదీయః" ఇతి భరస్వీకార ఈశ్వరస్యేతి చేత్, ఏవన్తర్హి అనేనైవాన్యథాసిద్ధ్యాపత్తిః.

న ఫలోపాయః; వ్యాపారోఽయమితి నాన్యథాసిద్ధిరితి చేన్న; అనన్యథాసిద్ధత్వే స్వయమసిద్ధ ఇతి స్వస్వరూపోచ్ఛేదప్రసఙ్గాత్, దుష్కరభరమాత్రస్యైవ స్వీకార ఇతి చేన్న; అస్వీకృత్యాపి దుష్కరభరమనుకల్పేషు ఫలప్రదత్వదర్శనేన తద్వైయర్థ్యాత్; అతోఽన్యథాసిద్ధతయా అవివాదరూపతయా ఫలానుపాయత్వం ప్రపత్తేస్సిద్ధమితి భగవత ఉపాయనిరపేక్షరక్షకత్వరూపోపాయత్వసమ్భవః.

కరణతారూపోపాయత్వస్వీకారేఽపి బాధకాభావః; తస్య సాధకతమత్వరూపత్వాత్; ధాతూపాత్తవ్యాపారాశ్రయస్య కర్తుః క్రియా

న్వయీకరణనియతత్వేపి,ఆత్మనైవేశ్వరఆత్మానం ప్రాపయతీతిభగవ
తఏవకర్తృత్వసమ్భవాత్, తేనఫలంభవతీతిఫలస్యైవ తేనఫలంప్రాప్నో
తీతిచేతనస్యాపికర్తృత్వే బాధకాభావాచ్చ; స్వీకారమాదాయకర్తృ
వ్యాపారవిషయత్వస్యాపిసమ్భవాత్;

భగవతఏవ ప్రధానఫలిత్వేన తత్ఫలార్థిత్వప్రయుక్త శేషత్వ
స్యాపితన్నిరూపితత్వేన అన్యశేషత్వాప్రసక్తేః; ఫలప్రదత్వాసమా
నాధికరణ ఫలకరణత్వస్యాఽచేతనసాధారణత్వేపి తత్సమానాధికర
ణస్యతస్యాతథాత్వాత్; "ఆత్మనాత్మానంప్రాపయామి" ఇతి తృతీ
యాశ్రవణేన తత్స్వీకారస్యావశ్యకత్వాచ్చ; అతశ్శరణశబ్దస్యోపా
యపరత్వముపపన్నమితి.

అత్రనిష్కర్షకవచనస్య కైశ్చిత్ప్రయోజనంవర్ణితమ్; "రక్షక
త్వవ్యుదాసేనోపాయత్వవచసఃప్రభో। ప్రపత్తేర్మోక్షహేతుత్వంస్యా
త్తస్యాశ్చాధికారిణః ॥ నైర్భర్యంభక్తియోగస్య రమ్యేకోపావిభో
స్తతః । ప్రాయశ్చిత్తకృతిశ్చైత దఖిలంఫలమక్షతమ్" ఇతి నిష్కర్ష
కవచనాభావేహి ప్రపత్తేరక్షకత్వమాత్రకబుద్ధిత్వాపత్త్యా "భక్త్యాప
రమయావాపి" ఇత్యాదివచనస్య "సమ్యగ్జ్ఞానేనవామోక్షో గఙ్గాయాం
మరణేనవా" ఇత్యాదివదుపపత్తేః.

భక్తిద్వారకమేవప్రపత్తేః కర్మయోగాదివత్సాధనత్వంస్యాది
తిస్యాత్తన్నియంనసిద్ధ్యేత్; అన్యత్రానుకల్పానుష్ఠానానన్తరమపిముఖ్య
శక్తౌముఖ్యానుష్ఠానేప్రత్యవాయవిరహాత్; అత్రాపిప్రపన్నేనపశ్చా
చ్ఛక్తౌసాధనాన్తరేనుష్ఠితేపి నప్రత్యవాయస్స్యాదితి "ఉపాయానా
ముపాయత్వస్వీకారేప్యేతదేవహి" ఇతి ప్రాయశ్చిత్తవిధానమసఙ్గతం
స్యాత్; రక్షకత్వబుద్ధిమాత్రేణభగవతాభరస్యాస్వీకృతత్వాత్, అధి
కారిణోనైర్భర్యాభావాచ్చనస్యాత్.

సతితునిష్కర్షకవచనే రక్షకత్వాతిరిక్తభరస్వీకర్తృత్వవిషయకత్వాత్ప్రపత్తేరుపాయాన్తరసద్భావే భగవతో భరస్వీకారవైయర్థ్యాత్, స్వోత్తరభావిపురుషవ్యాపారాన్తరానపేక్షమోక్షప్రయోజకత్వరూపస్వాతన్త్ర్యసిద్ధిః. భగవత్స్వీకర్తృత్వరూపమహాగుణతిరస్కారకభక్త్యనుష్ఠానస్య భగవన్నిగ్రహహేతుతయా ప్రాయశ్చిత్తవిధానోపపత్తిః; భగవతాభరస్యస్వీకృతత్వాదధికారిణోనైర్భర్యసిద్ధిశ్చేతి; అత్రవదన్తి.

ఉపాయాన్తరస్థానాపత్త్యవిషయకత్వేపిరక్షకత్వబుద్ధిమాత్రరూపాయాఅపిప్రపత్తేస్సకృత్కర్తవ్యాయాః "ధ్యానయోగవివర్జితాః" ఇతిధ్యానయోగాభావేపి ఫలసాధనత్వోక్తేస్స్వాతన్త్ర్యస్యానుష్ఠితేసాధనేకర్తవ్యాన్తరాభావాన్నైర్భర్యస్యచసిద్ధిః; ఉపాయసంయోగేప్రాయశ్చిత్తవిధానాచ్చస్వాతన్త్ర్యసిద్ధిః; నాన్యఃపన్థాఇతిశ్రౌతనిషేధబలాత్, గఙ్గాయాంమరణేనవేత్యాదేర్యథాకథఞ్చిన్నయనేపి, "భక్త్యాపరమయా" ఇత్యాదేరన్యథానయనేప్రమాణాభావాచ్చ; "పూర్వోత్రయఉపాయాస్తే భవేయురమనోహరాః" ఇతియన్నిష్ఠస్యయదమనోహరత్వోక్తమ్, తస్యతదఙ్గత్వప్రసక్త్యభావాచ్చ.

అతః, "ఉపాయతాగోచరతాప్రపత్తేరనుపాయతా । ప్రపత్త్యవాన్తరభిదానిష్కృతిస్సాధనాన్తరే । సర్వమేతచ్ఛరణాగీర్వ్యాఖ్యానస్యప్రయోజనమ్" అసతిహినిష్కర్షకవచనే, "త్వమేవోపాయభూతోమే" ఇత్యాదౌసన్నప్యుపాయశబ్దో భక్త్యాదిస్థలేషు భగవతఉపాయత్వవ్యవహారవత్, రక్షకత్వపరతయా "నీయేతాపి" ఇత్యేకశబ్దావధారణాదిస్తత్రతత్రశ్రూయమాణోపి రక్షకాన్తరనిషేధపరస్స్యాదితినప్రపత్తేరుపాయతాప్రతిపత్తిత్వసిద్ధిః.

అత ఏవ రక్షకత్వాధ్యవసాయరూపాయాః ప్రపత్తేస్తద్గుణవిషయత్వద్విద్యాస్థానాపన్నత్వస్యైవ "భక్త్యా పరమయా వా" ఇతి వచనేన స్వారసికః ప్రతీతేర్భక్తివదుపాయతా స్యాత్; సతి తు వ్యాఖ్యానే ప్రాగుక్తదిశా తత్సిద్ధిః; అత ఏవ, "ప్రపత్తిం సంశ్రయేద్భక్త్యా శరణాగతిలక్షణామ్" "ప్రపత్తిశ్శరణాగతిః" ఇత్యాదౌ "శరణాగతిశబ్దేన ప్రపత్తిస్తు విశేషితా" ఇతి ప్రసన్నపారిజాతోక్త్యనురోధేన శరణాగతిశబ్దస్య ప్రపత్తివిశేషణత్వాభ్యుపగమాత్, అతాదృశ్యాస్సాధనప్రపత్తేః కస్యాశ్చిత్సిద్ధిః; యథా, "సమ్యఙ్న్యస్తాత్మనో హరౌ" "సర్వాత్మనా యశ్శరణమ్" ఇత్యాదౌ సమ్యగాదిపదైర్వ్యావర్త్యతే; శరణాగతినిష్ఠస్య చోక్తదిశా భగవదత్యన్తాభిమతతయా తస్య సాధనాన్తరకరణే ప్రాయశ్చిత్తోపదేశశ్చోపపద్యత ఇతి శరణపదవ్యాఖ్యానస్య ప్రయోజనానీతి; "తప్పాత" ఇత్యనేన వా స్వోపాయాన్తరవైలక్షణ్యకథనమ్; "అపాయబహులాస్తథా" "సాన్తరాయాస్త్వనేకశః" ఇతి హ్యన్యత్రోచ్యతే.

అన్యే తు, తప్పాతవిత్తిసాధనస్వీకారవైలక్షణ్యకథనమ్; శరణ్యహృదయాననుగుణత్వే ప్రపత్తేరసాధనత్వేన సాధనత్వోపదేశస్య ప్రాయికాభిప్రాయత్వాత్; అన్యథా భరతప్రపత్తౌ ఫలవ్యభిచారానుపపత్తేః; న చ తత్రాఙ్గవైకల్యమ్, ఫలప్రతిబన్ధకం వా కిఞ్చిత్కల్పనీయమ్; సర్వజ్ఞస్య నిత్యయుక్తస్య తస్య తదసమ్భవాత్; న చైవం సర్వత్ర ఫలవ్యభిచారశఙ్కయా కోఽపి న ప్రపద్యేతేతి శాస్త్రాప్రామాణ్యాపత్తేః, (౧) "నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యః" (౨) "నహ్యధ్రువైః ప్రాప్యతే" (౩) "నాస్త్యకృతః కృతేన" ఇత్యాది శ్రుత్యా మోక్షస్య భగవదతిరిక్తాఽసాధ్య

(౧) ముణ్డ-౩-౨-౩ (౨) కఠవ-౧-౨-౧౦ (౩) ముణ్డ-౧-౨-౧౨

త్వావగమాత్, సర్వమోక్షసాధనవిధీనాంఫలసమ్బన్ధప్రాయికత్వపర తాకల్పనేపి కామ్యసాధనవిధిషుతదప్రసక్తేః; భరతఇవయదాకదాచిత్ఫ లావినాభావాభ్యుపగమాచ్చనమోక్షసాధనేషునిశ్శఙ్కప్రవృత్త్యను పపత్తిః; స్వీకృతభరస్యతుభగవతోఽవ్యభిచరితోపాయత్వమితి సాధ్య సాధనేభ్యస్సిద్ధసాధనస్యవిశేషఇత్యాహుః; కేనభరతప్రపత్త్యోః ఫల తో మిథో విరుద్ధత్వాత్కారణక్రమేణ క్రమాత్ఫలదానమితి వేదాన్తా చార్యాః.

అపరేతు, స్వరూపయోగ్యతారూపోపాయత్వవారణార్థమ్ (తత్ప్రాప్తవితి). యస్మిన్ సతిఫలావశ్యమ్భావస్తాదృశోపాయతయేత్యర్థః; ప్రపత్తేరచాక్షుషజ్ఞానత్వాత్, భావినోభరస్వీకర్తృత్వస్య తత్రవిష యత్వముపపద్యతఏవేత్యాహుః.

వస్తుతస్తు, తత్ప్రాప్తవిత్యనేన అఙ్గప్రపత్తిర్వ్యావర్త్యతే; తత్ర హి, అఙ్గ్యనుష్ఠానేఫలాసిద్ధేరస్తిఫలవ్యభిచారః. అతఏవహిస్వాతన్త్రే చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే శరణశబ్దస్యోపాయపరత్వాత్, ఇష్టప్రాప్తేర నిష్టనివృత్తేశ్చ అవ్యవహితోపాయఇత్యర్థః; అవ్యవహితోపాయతా తు-సాఙ్గ సకలధర్మత్యాగవిధానాత్సిధ్యతీత్యుక్తమ్; అత్రఇష్టానిష్ట విశేషస్య ఉత్తరఖణ్డేకథనాత్, అనతిప్రయోజనతయానుక్తిః.

నను, అసత్యపిశరణశబ్దే,(౧)"మామేవయేప్రపద్యన్తే" ఇత్యా దావివయోగ్యతావశాదుపాయత్వవిషయకంజ్ఞానంలబ్ధమేవేతితద్వై యర్థ్యమ్; ద్వితీయాన్తపదసమభివ్యాహృతప్రపూర్వకపదిధాతోస్సర్వ త్రతత్సాధనతాబుద్ధివిషయకత్వదర్శనాత్; అన్యథా, (౨)"అనేనైవ ప్రపన్నస్య భగవన్తంసుదర్శనమ్। మత్పాదామ్బురుహద్వన్ద్వంప్రపద్య" ఇత్యాదావగతేః, "శ్రీమతేనారాయణాయ" ఇతి చతుర్థ్యన్తపదసము

(౧) గీ-౭-౧౪	(౨) అహి-సం

(౩౭) ఇత్తాల్ - ప్రాప్యస్థానే ప్రాపకమెన్గిఅతు.

భివ్యాహారాత్, తాదర్థ్యవిషయప్రపత్తే స్సాధనత్వాధ్యవసాయరూపతాసిద్ధిరిత్యత ఆహ (ఇత్తాలితి).

చతుర్థ్యన్తపదాన్వయినో భవేయమితిపదస్యాధ్యాహార్యతయా నారాయణపదస్య చ తత్ర విగ్రహవిశిష్టభగవత్పరత్వాత్, ప్రాప్యప్రాపకయోశ్చ అన్యత్ర భేదదర్శనాత్, ప్రాప్యప్రార్థనాయా ఉత్తరత్రాభిధానేపి ప్రాప్యాధ్యవసాయ ఏవ పూర్వఖణ్డేభిధీయతే; యస్య హి తదేవ ప్రాప్యమితి నాధ్యవసాయః, న తస్య తత్ర ప్రార్థనా యుజ్యతే; చతుర్థ్యాః పూర్వఖణ్డాన్వయేపి ప్రపద్య ఇత్యనేన తదన్వయాత్, ప్రాప్యాధ్యవసాయస్యైవ తల్లాభౌపయికతాసిద్ధ్యైత్; వాక్యద్వయత్వాచ్చాపసావ యుక్తః.

“మదేకోపాయసంవిత్తిః” “మాం ప్రపన్నః” ఇత్యాదౌ చ ఉక్తనియమో వ్యభిచారితః; “మాం ప్రపన్నః” ఇత్యస్య హి మాం ప్రాప్యత్వేనాధ్యవస్యన్నిత్యర్థః; “మామేవ యే ప్రపద్యన్తే” ఇత్యత్ర చతుర్విధాధికారిసాధారణ్యాత్ న ప్రాప్యాధ్యవసాయనిర్దేశః; “అనేనైవ ప్రపన్నస్య” ఇత్యత్ర మన్త్రే శరణపదసద్భావాత్, సాధనత్వాధ్యవసాయలాభః; “మత్పాదామ్భోరుహద్వంద్వం ప్రపద్య” ఇత్యత్ర సాధనాన్తరనిష్ఠసాధారణస్య ప్రాప్యాధ్యవసాయస్య భాగ్యాధికకృత్యత్వేన వక్తవ్యతయా సాధనాధ్యవసాయలాభః; ఏవఞ్చేహ ప్రాప్యాధ్యవసాయవ్యావృత్త్యర్థం శరణశబ్దోపాదానమావశ్యకమితి ప్రాప్యప్రాపకయోరభేదస్సూచ్యత ఇతి భావః. “శ్రియాసార్థం సర్వాన్ కామాన్ పదం సదాపశ్యన్తి” ఇతి ప్రాప్యత్వేన ప్రమితానాం శ్రీమత్త్వగుణవిశేషవిగ్రహాణామనుపేయతావ్యావృత్తిశ్శరణపదేన క్రియత ఇతి కృష్ణపాదోక్తిమనురుధ్య ఇత్థం వ్యాఖ్యాతమ్.

(33) క్షీణచ్ఛిన్నమూర్తీనామ్ ప్రాప్యమిష్టే.

అథవా, శ్రీశబ్దేనైవ "శ్రీయతే" ఇతివ్యుత్పత్త్యా దేవ్యాః ప్రాప్యత్వాభిధానాత్, నారాయణపదేచ శేషిత్వానురోధేన భగవతః ప్రాప్యత్వసిద్ధేః, "శేషీశచరణౌ, త్వత్పాదకమలే" ఇత్యాదిదర్శనాచ్చ చరణయోరపి తత్సిద్ధేః, చరణావిత్యస్తసమభివ్యాహృతశరణశబ్దేన ప్రాప్యప్రాపకాభేదసిద్ధిరిత్యత ఆహ (ఇత్థాలితి).

ఆద్యవ్యాఖ్యానే "కైఙ్కర్యలిప్సుభిః" ఇతి కైఙ్కర్యస్యైవ ప్రాప్యత్వాత్, ఉక్తానాం ప్రాప్యత్వాప్రసఙ్గాత్, తన్నివృత్త్యర్థం శరణపదమనర్థకమిత్యత ఆహ (క్షీణచ్ఛిన్నవితి). (౧) "బ్రహ్మనారాయణం మాఙ్భ్యజ్ఞానేనైవాప్నుయాద్యతిః। పన్థానాన్యోఽస్తివిజ్ఞానాదయనాయ విపశ్చితామ్ । కాలేనమహతా యోగీ నిర్ధూతక్లేశసఞ్చయః। ప్రాప్నోతిపరమం బ్రహ్మ లక్ష్మీనారాయణాత్మకమ్। లక్ష్మీనారాయణాఖ్యం యదుపేయం బ్రహ్మశాశ్వతమ్ । తదస్మిన్వత్సపృత్త్రి రే మామనస్సంశయేత్పృథాః" ఇత్యాదిభిర్లక్ష్మ్యాః, (౨) "సోఽశ్నుతేసర్వాన్ కామాన్" ఇత్యాదిభిర్గుణానామ్, "సూరయోనిత్యసంసిద్ధాస్సర్వదాసర్వదర్శినః। వైష్ణవంపరమంరూపం సాక్షాత్కుర్వన్తియత్ర తే। పశ్యన్తిసూరయశ్శుద్ధం తద్విష్ణోఃపరమంపదమ్ । వపుషాసున్దరేణైవ దివ్యేనావికృతేన చ । ముఞ్చన్తమనిశం దేహాదాలోకం జ్ఞానలక్షణమ్ । పూర్వకర్మానలార్తానాం ధ్యాయినాం ఖేదశాన్తయే। వదనేన్దుచయోత్థేనహ్లాదయన్ గోగణేనతు" ఇత్యాదిభిరూపస్యచప్రాప్యత్వం ప్రసిద్ధమ్.

అతః కైఙ్కర్యోద్దేశ్యత్వేన తద్ధేత్వనుభవవిషయత్వేనచ తేషాం ప్రాప్యత్వమితి, తద్వ్యావృత్తయేశరణపదం సార్థకమితిభావః,

---

(౧) లక్ష్మీతన్త్రే (౨) తై-ఆన

(౩౨) ఇవర్ణ్ శైయులఱుతియాలే ఉపాయమాక్కికొళ్ళాని_త్తనై.

ద్వితీయవ్యాఖ్యానే, మూర్తమ్- లక్ష్మీస్వరూపవిగ్రహః; ప్రాప్యమ్- ప్రాప్యత్వేనోక్తామిత్యర్థః; తృతీయే, మూర్తమ్- లక్ష్మీగుణవిగ్రహః, ప్రాప్యమిత్యస్యార్థః-పూర్వవత్.

ఉక్తిస్తు పూర్వపక్షే అత్రైవ, అస్మింస్తుపక్షే ఉత్తరఖణ్డ ఇతి శేషః. ఋజవస్తుప్రమాణాన్తరోపనీతప్రాప్యత్వసామానాధికరణ్యం ప్రాపకతాయాంభాసత ఇత్యాహ (ఇత్తాలితి). తద్ధేతుభూతముపాయం దర్శయతి (కీఴ్చొన్నవితి). ప్రసిద్ధిరుక్తేషుప్రమాణేషుమూలమన్త్రే ఏవేత్యాహుః.

ప్రాప్యస్య ప్రాయశః ప్రాపకభేదస్యాహచర్యేణ; తజ్జ్ఞానంప్రాపకత్వాధ్యవసాయవిరోధీత్యత ఆహ (ఇవనితి) స్వాభీష్టస్యానన్యసాధ్యత్వజ్ఞానాత్, అయముపాయత్వేనాధ్యవస్యతీత్యర్థః. ప్రమాణవిరోధాత్తాదృశ నియమోఽసిద్ధ ఇతి భావః. (అత్తనై) సతు తావతా ప్రాప్యత్వాభావ ఇత్యర్థః.

అస్యైతు విశిష్టవిషయజ్ఞానబోధనస్థలే విశేషణస్య విశేష్యధాతోర్మధ్యనిర్దేశే, శఙ్ఖం పీతంజానాతీత్యాదావివప్రాయశో విశేషణవిరోధ్యాకారాన్తరయోగో విశేష్యస్యప్రతీయత ఇతి ప్రాప్యత్వ ప్రాపకత్వయోః ప్రాయశో వైయధికరణ్యదర్శనాత్, ఇహ ప్రమాణాన్తరానురోధాత్ ప్రాపకత్వోపస్థితిరిత్యభిప్రాయేణాహ (ఇత్తాలితి).

భోగ్యతాతిశయపర్యాలోచనే ప్రాప్యత్వమేవాస్య స్వాభావికమిత్యాహ (కీఴ్చొన్నవితి). ఉపాయత్వన్తు అకిఞ్చనబుద్ధికృతమిత్యాహ (ఇవనితి), అకిఞ్చనైకశరణాః ప్రాప్యమేవమాంప్రాపకం ల[illegible]

(౩౫) చరణౌ శరణమెన్గైయాలే ఉపాయాన్తరవ్యావృత్తమాన ఉపాయ మెన్గిఱతు.

అతఏవహి భగవతిసాధనత్వాధ్యవసాయో యావత్సాధనాన్తరప్రవృత్తిసమ్భావనమేవానువర్త్యః; తద్యోగ్యతావిరహేతు "త్వయ్యేకస్మిన్నపివిజహతో ముక్తవత్సాధనత్వమ్" ఇతి పరమైకాన్తిలక్షణాలక్షితః ప్రాప్యత్వాధ్యవసాయమేవకరోతి, దశాభేదాచ్చఉభయావిరోధః; ఉపాయాధికార్యుపేయాధికారిభేదేపి తత్రతత్రాచార్యైర్నిర్దిశ్యమాన ఏకస్మిన్నేవదశాభేదనిబన్ధనఇత్యాహుః.

ప్రాప్యప్రాపకాభేదసిద్ధేః ప్రయోజనమాహ (చరణౌశరణమెన్గైయాలేయితి). ఉపాయాన్తరాణాం ప్రాప్యభిన్నత్వాత్తదపేక్షయాతిశయస్సిధ్యతీతిభావః. నచ,నతావత్ప్రాప్యాభేదస్య భోగ్యత్వసమ్పాదకతయాతిశయకరత్వమ్; క్షీరపానస్యేవభక్తేః ప్రాప్యాభేదవిరహేపి స్మర్యమాణాత్యర్థప్రియత్వేన స్వయమప్యత్యర్థప్రియత్వసమ్భవాత్. ఉక్తంహి "భజనసుఖమేకస్యవిపులమ్" ఇతి; నాపివైసాదృశ్యవిరోధితయా వైసాదృశ్యప్రయుక్తానుపాయత్వశఙ్కాయోగ్యేభ్యస్తేభ్యోతిశయకరత్వమ్; అన్యేషామపిలౌకికానాం వైదికానాఞ్చోపాయానాంతత్తత్ఫలవైసాదృశ్యదర్శనేనతస్యతచ్ఛఙ్కానాపాదకత్వాత్; విధేర్వ్యాగాద్భక్తౌచతుల్యత్వాత్, నవాప్రాప్యాభేద ఇతరోపాయవ్యావృత్తిః.ఉక్తంహి- కాశ్మీరవాసిసూరిభిః; మోక్షోపాయస్యకింరూపం భక్తిరిత్యక్షరద్వయమ్; అథమోక్షస్యకింరూపం భక్తిరిత్యక్షరద్వయమితీతివాచ్యమ్.

ప్రాప్యభూతచరణాభేదస్యైవ తత్రేతరోపాయవ్యావృత్తిహేతుత్వాత్; తన్నిష్ఠోహి భగవతోత్యన్తమభిమతః; అనన్యోపా

యాద్ధివిష్ణుఫలాన్మాధవాఙ్ఘ్రిద్వయోపాయో మాధవాఙ్ఘ్రిప్రయో
జనః ఉత్తమాధికారీతికీర్త్యతే; అధమాధికారిపరిగృహీతచరణసా
ధారణ్యాచ్ఛరణశరణత్వమాత్రమ ప్రయోజకమితివిశిష్టనివేశః; ఏత
దభిప్రాయేణైవ "చరణౌశరణమన్నైయాలే" ఇత్యుక్తమ్.

ప్రాప్యప్రాపకైక్యమాత్రస్య హేతుత్వే ఇత్యాలిత్యేవ బ్రూ
యాత్; భక్తేర్భోగ్యత్వేపితదఙ్గభూతేషు కర్మసుతద్విరహాత్; నిత్య
త్వానిత్యత్వకృతవైసాదృశ్యస్య (౧) "నహ్యధ్రువైః" ఇత్యాది
శ్రుత్యనుసంహితవ్యతిరేకవ్యాప్తిసహకారేణాఽనుపాయత్వబుద్ధ్యా
ధాయకత్వాచ్చప్రాప్యప్రాపకాభేదమాత్రస్యాఽతిశయసమ్పాదక
త్వంసమ్భవతీత్యాహుః; చరణౌశరణమిత్యుక్త్యా ప్రాప్యప్రాపకా
భేదసిద్ధేరుపాయాన్తరవ్యావృత్తిర్జ్ఞాప్యత ఇతిరమ్యజామాతృదేవసూ
క్త్యనురోధేన ఆచార్యైర్వ్యాఖ్యాతమ్.

అథవా, మధువిద్యాప్రతర్దనవిద్యాదీనాం దేవతాన్తరశరీరకపర
మాత్మోపాసనరూపత్వాత్, అన్యేషామప్యుపాసనానాం తత్తచ్ఛరీర
క పరమాత్మప్రీణనకర్మాఙ్గతయా అసాధారణవిగ్రహవిశిష్టవిషయప్ర
పదనస్యతతో వైలక్షణ్యం సిధ్యతీత్యాహ (చరణౌశరణమన్నైయాలే) ఇతి.
ఉక్తం హి స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే, ఇహద్వయగతచరణశబ్దో
క్తో విగ్రహవిశేష ఉచ్యతే; సచ సేనాధూళిధూసరితకున్తళాదివిశిష్టసం
స్థానవిశేషః; ఏతేనశరణ్యావస్తు సలక్ష్మీకం సమస్తకల్యాణగుణాత్మకం
సవిగ్రహఞ్చేతిసిధ్యతి; శ్రీమన్నారాయణచరణావితిహి శరణాగతిమ
న్త్రః; అభియుక్తైశ్చైషోవివృతః; ఏతేన సద్వారకతద్భజనరూపో
పాయాన్తరవ్యావృత్తిః. ఈదృశైకాన్త్యవిశేషాదప్యస్యస్వరూపాను

(౧) కఠ-౧-౨-౧౦

(3౮). ప్రపద్యే-పఱ్ఱుకిఱేన్.

రూపత్వమితి భక్తవిషయే ఋణవిమోచనార్థత్వేన నిత్యానాం దేవతాన్తరసమ్బన్ధో దేవర్షిభూతాత్మేతి వచనేనావతారితః, సహి సర్వాత్మనా శరణం ప్రపన్న ఇతి భక్తాత్ప్రపన్నస్య విశేష ఇత్యాహుః.

నను ప్రపద్య ఇత్యత్ర పదేర్గత్యర్థకతయా ఉపాయప్రాప్తేర్బోధనాత్తస్యాశ్చ ఫలతయా కృత్యసాధ్యత్వాత్, కరణమన్త్రప్రకాశ్యత్వాసఙ్గతిః. (౧)"మమ సాధర్మ్యమాగతాః" ఇత్యాదౌ హి ప్రాప్తా ఇతి హి ప్రతీయతే, అత ఆహ (పఱ్ఱుకిఱేనితి). గతిస్తత్ప్రాప్త్యనుకూలో వ్యాపారః; గ్రామం గచ్ఛతీత్యాదౌ తత్సమ్బన్ధానుకూలవ్యాపారస్యైవ గచ్ఛతినా బోధనాదితి భావః.

నను త్రివిధా ప్రపత్తిః కరణభేదేన శాస్త్రేషు బోధ్యతే; (౨) "బద్ధాఞ్జలిపుటమ్" ఇతి కాయికీ; దీనమితి- మానసీ; యాచన్తమితి- వాచికీ; తథాన్యత్ర "ఏషా చ త్రివిధా జ్ఞేయా కరణత్రయభేదతః । గుణత్రయవిభేదాదప్యేకైకా త్రివిధా మతా । ప్రణామాఞ్జనముఖ్యేన న్యాసలిఙ్గేన కేవలమ్ । గుర్వధీనా హి భవతి ప్రపత్తిః కాయికీ క్వచిత్ । అవిజ్ఞాతార్థతత్త్వస్య మన్త్రమీరయతః పరమ్ । గుర్వధీనస్య కస్యాపి ప్రపత్తిర్వాచికీ భవేత్ । న్యాసలిఙ్గపరాఙ్గేన ధియార్థజ్ఞస్య మన్త్రతః । ఉపాసీత గురోస్సమ్యక్ ప్రపత్తిర్మానసీ భవేత్" ఇతి; తత్రాత్ర కస్య బోధనమితి నియామకం నోపలభామహే.

నచ, బద్ధాఞ్జలిపుటమిత్యాదేరశాస్త్రవశంవదే భగవత్యప్రవృత్త్యా, శరణం వ్రజేత్యత్ర త్రితయవిధానే వాక్యభేదాత్, బుద్ధ్యేతదేవ దేవమిత్యాద్యనురోధేన మానసప్రపత్తేరేవాభిధానాత్, ఏషా చేత్యాదౌ ప్రపత్తిత్రైవిధ్యకథనేపి వాచికాదీనాం మోక్షసాధనత్వాసు

(౧) గీ-౧౪-౨ (౨) రా-యు-౧౮-౨౭

(౩౭) వాచికమాకవ్రుమ్ కాయికమాకవ్రుమ్ పణ్ణినాలుమ్ పేఱ్ఱు క్కట్టవిల్లై. జ్ఞానాన్తోక్షమాక్కైయాలే మానసమాకక్కడవతు.

క్తేః, ముముక్షుప్రపత్తిపరేమన్త్రే మానసప్రపత్తిరేవాభిధీయత ఇతి వినిగన్తుంశక్యమ్.

(౧) "తద్వయంసకృదుచ్చారో భవతి" (౨)"అఞ్జలిః పరమా ముద్రా క్షిప్రం దేవప్రసాదినీ" (౩)"కృష్ణప్రణామీ న పునర్భవాయ" (౪)"భవశరణమితీరయన్తి" (౫) "యేనకేనాపిప్రకారేణద్వయవక్తా త్వమ్" (౬) "ప్రపత్తివాచైవనిరీక్షితుంవృణే" (౭) "పాపీయసోపి శరణాగతిశబ్దభాజః" (౮)"శరణమిత్యపివాచముదైరయమ్" (౯)"ఆకర్ణితో వితనుతే కృతకృత్యకక్ష్యామ్" (౧౦)"త్వదఙ్ఘ్రిముద్దిశ్య" ఇత్యాది ప్రమాణసమ్ప్రదాయైస్త్రివిధప్రపత్తేరపి ఫలసాధనత్వప్రతీతేరిత్యతః ఫలసాధనత్వావిశేషమభ్యుపగమ్యైవ మానసప్రపత్తి మాత్రాభిధానే నియామకమాహ (వాచికమాకవుమితి), కాయికగ్రహణేన నిషాద కాకాదివత్సమీపాగమనమాత్రాదికమపి గ్రాహ్యమిత్యాహుః.

(జ్ఞానాదితి), (౧౧)"పన్థానాన్యోస్తివిజ్ఞానాదయనాయవిపశ్చితామ్" ఇతిజ్ఞానాతిరిక్తస్య మోక్షసాధనత్వనిషేధాత్, జ్ఞానతారతమ్యద్యోతనాయైవ వాచికాదిభేదకల్పనేతి, విశదజ్ఞానాదిరహితవాచికాదిమతామపిస్వయమేవభగవాన్ కృపయాపూర్ణప్రపత్తి ముపజనయ్యఫలంసాధయతీత్యభ్యుపగమేపి అవ్యవహితసాధనత్వం మానసప్రపత్తేరేవేతితత్కథనమేవాత్రోచితమితి భావః.

---

(౧) (౨) గారుడపు (౩) భారత
(౪) వి-పు-౩-౮-౩౩ (౫) శరణాగతిగ (౬) వర-స్త-౯౨
(౭) అతిమా-స్త-౬౧ (౮) ర-స్త ౨-౧౦౨ (౯)
(౧౦) స్తో-౪ (౧౧)

అతఏవహ్యుచ్యతే, “సత్త్వజామానసీహ్యేకా తత్రముఖ్యతమామతా । తయాహిపరమాంసిద్ధిం సద్యోయాన్తిమనీషిణః” ఇతి గుణాన్తరకృతప్రవృత్త్యపేక్షయా ఆత్యన్తికసిద్ధిహేతుత్వం కరణాన్తరజన్యాపేక్షయాసద్యోహేతుత్వమవ్యవహితసాధనత్వరూపం వైలక్షణ్యంహితత్రకథ్యతే.

దీపకృతస్తు- కేవలవాచికకాయికయోర్దృష్టమాత్రవృత్తితయా,ఆశుఫలదజాతీయత్వమపినాస్తి; కేవలమానసీతు ఉభయసాధారణీతి ఆశుఫలదజాతీయత్వమేవవైలక్షణ్యం సద్యఇత్యనేన వివక్షితమిత్యాహుః.

అన్యేతు- వాచికకాయికయోరాచార్యనిష్ఠవిషయే, తన్నిష్ఠాప్రకాశకత్వేన ఫలావ్యభిచారిత్వమ్; ఉక్తంహి:- “ప్రణామః కీర్తనంవిష్ణోస్స్మరణంవాపి కేవలమ్ । ఏకైకమపిచాజ్ఞానాంప్రపత్తిఃప్రాజ్ఞసంశ్రయాత్” ఇతి; అతఏవ, (౧)“తవభరోహమకార్షిహిధార్మికైశ్శరణమిత్యపివాచముదైరయమ్” ఇత్యాచార్యనిష్ఠాముక్త్వా, తదుక్తిర్మానస్యాస్తునైవమితితస్యాముఖ్యత్వమిత్యాహుః.

అన్యేతు, వాచికాదిమద్విషయేనసమ్బన్ధిపర్యన్తమోక్షప్రదత్వంభగవతః, తాదృశాభిమతివిశేషవిరహాత్; మానసస్థలేతు, “అన్వయాదపిచైకస్య సముజ్న్యస్తాత్మనోహరా । సర్వఏవప్రముచ్యేరన్నరాఃపూర్వేపరేతథా” ఇతి, తదిత్యభిమతి తారతమ్యా తద్విశేష ఇత్యాహుః.

యద్యపిప్రపత్తిశబ్దస్య (౨) “నిశ్చితేసన్యసాధ్యస్య పరత్రేష్టస్యసాధనే । అయమాత్మభరన్యాసః ప్రపత్తిరితిగీయతే” ఇత్యాదివచనైర్మానసమాత్రఏవముఖ్యత్వంప్రతీయతే; తథాపిహిధాతుమాత్రస

(౧) ర-స్త-౨-౧౦౨ (౨) భగవచ్ఛాస్త్రే

(౩౮) ఉపాయముపనాకైయాలుమ్, ఇవై నేరే ఉపాయమల్లామైయాలుమ్; ఇమ్మూన్ఱుమ్ వేణుమెన్గిఱ నిర్బన్ధమిల్లై.

ద్భావాద్గతిత్వేన త్రివిధగతిబోధన సమ్భవాత్, శఙ్కాపరిహారోపపత్తిః.

శరణంవ్రజేత్యత్రతు కృష్ణపాదైగతిత్వేన త్రివిధగత్యన్యతమబోధనేనభగవద్వైభవమ్, త్రివిధగతీనామపిబోధనేనవాచానమఇత్యుక్తా పూర్వప్రపత్తిర్వాప్రకాశ్యతఇత్యుక్తమ్.

నను కామ్యస్య యత్కిఞ్చిద్ద్వ్యేకత్వేపి ఫలాసాధనత్వాత్, "వాచానమఇతిప్రోచ్య" ఇతి త్రివిధగతిమేళనఏవ పూర్త్యభిధానాద్వ్యేకలాయానసాధనత్వ సమ్భవఇతినైకమాత్రాభిధానసమ్భవఇత్యత ఆహ (ఉపాయమిత్యాది). మహావిశ్వాసస్యాఙ్గత్వోక్తావపి (౧)"వృత్తైవభవతోయాతా భూయసీజన్మసన్తతిః। తస్యామన్యతమంజన్మ సఞ్చిన్త్యశరణంవ్రజ" ఇతిమన్దవిశ్వాసవతోపి ప్రపత్తిసాఫల్యప్రతీతేర్నాత్రకర్మాన్తరవదనైకల్యాపేక్షా.

నచ, విశ్వాసమహత్త్వం సాక్షాత్పరమ్పరయావా ఉత్తరకాలీన శఙ్కానివర్తకత్వమ్; ఏవఞ్చమన్దవిశ్వాసస్యాపి పశ్చాన్మహావిశ్వాసోత్పాదకతయా నిరుక్తధర్మావచ్ఛిన్నత్వమస్తీతివాచ్యమ్; సర్వత్రమన్దవిశ్వాసేషు భగవతోమహావిశ్వాససమ్పాదకత్వే విశేషణవైయర్థ్యాత్, ప్రబలప్రతిబన్ధవిరహితేతథాత్వేపి నిరుక్తమహత్త్వస్య కృతిసాధ్యతానవచ్ఛేదకతయా అఙ్గతానవచ్ఛేదకత్వాత్, వైజాత్యరూపస్తుతత్ప్రయత్న విశేషసాధ్యమితివిశేషః.

అతోభగవత్ప్రిధానేయం లోకదృష్ట సకలోపాయవిలక్షణా ప్రపత్తిరితినదోషఇతిభావః. "నేరేఉపాయమల్లామైయాలుమ్" ఇత్య

---

(౧) వి-పు

నేన - ఉపాయలాభోపయోగిత్వం సూచ్యతే; ఏతేన "ద్వయేన మన్త్రరత్నేనమత్ప్రియేణ" ఇత్యాదితోద్వయస్య కరణత్వావగమాత్, తదుచ్చారణావశ్యమ్భావేన కేవలమానసప్రపత్తిరేవాసిద్ధా. నచ అనేకేషాం మన్త్రాణాం దర్శనాదనియమః; తావతాపి కల్పసిద్ధావపి మన్త్రసామాన్యవిరహాసిద్ధేః; వచనేచమానసప్రపత్తిః కాయికాదిసంవలితైవోక్తా; "న్యాసలిఙ్గవతాఙ్గేనధియార్థజ్ఞస్యమన్త్రతః। ప్రపత్తిః" ఇత్యుక్తేరితిపరాస్తమ్.

ద్వయోచ్చారణస్యాప్యఙ్గత్వే "న్యాసఃపఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇత్యేతద్విరోధాత్, స్మృతిస్యాపికరణత్వసమ్భవాచ్చ, (౧) "పరమాపదమాపన్నో మనసాచిన్తయత్ "ఇత్యుక్తగజేన్ద్రాదౌభగవతఃకార్యకరత్వదర్శనాచ్చ; ఏవంగత్యర్థకతామేవాశ్రిత్యమానసప్రపత్తిపరతాప్యుపపాదితా.

యద్యపిగత్యర్థానాంబుద్ధ్యర్థతయా విశ్వాసపూర్వకప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయస్య ప్రాపస్పృష్టేన పదినాభిధానంసమ్భవతీతినాయం ప్రయాసఆశ్రయణీయః; తథాప్యేవంశరణంప్రజేత్యత్రవక్ష్యమాణతయా ఇహయోజనాన్తరంవ్యుత్పాదితమ్.

దీపేప్రార్థనామాత్రపరత్వోక్తేరాశయోవ్యక్తః. "సోయంబుద్ధివిశేషోఽనన్యార్థత్వజ్ఞానకార్యః. సకలేతరోపాయవ్యావృత్తో భగవద్రక్షకత్వానుమతిరూపస్సకృదనుష్ఠేయోవ్యభిచారవిళంబవిధురస్సర్వాధికారోఽన్తి మప్రత్యయనిరపేక్షస్సశోకయాచ్ఞాగర్భో దృఢాధ్యవసాయరూపోజ్ఞానవిశేషః "ఇత్యాచార్యైర్గ్రన్థాన్తరే ఉక్తమ్.

(౧) వి-ధర్మే-౬౯-౪౩

గ్రన్థాన్తరేచ, త్యాజ్యకోట్యుత్తీర్ణత్వోపాయకోట్యనుప్రవిష్టత్వప్రాపకాన్తరపరిత్యాగపూర్వకత్వ భగవన్ముఖవికాసహేతుత్వ స్వరూపానురూపత్వాన్యధికానిదర్శితాని; ప్రాతికూల్యవర్జనానుకూల్యసర్వశక్తిత్వానుసన్ధానాదిసహకృతత్వమపితత్వశేఖరేఉక్తమ్.

స్వతన్త్రే చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే, యద్యపి మహావిశ్వాసస్యైవ ప్రార్థనాగర్భత్వముక్తమ్; తథాపితత్రోక్తం ప్రార్థనాగర్భత్వం యాచ్ఞాపర్యవసాయ్యధ్యవసాయవిశేషణత్వమ్; స్వీకారవిశేషణవిశ్వాసోయావత్ప్రాప్త్యనువర్తత ఇతి తత్రైవోక్తమ్.

కృష్ణపాదైశ్చ-ప్రపద్యఇత్యేతద్వ్యాఖ్యానే "ప్రార్థనాగర్భమహావిశ్వాసరూపోజ్ఞానవిశేషః" ఇత్యుక్త్వాపి, వ్రజేతివిశ్వాసపూర్వకప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయః ప్రపద్యఇత్యత్రోచ్యత ఇత్యభిధానాత్, గుణవత్త్వాధ్యవసాయరూపమహావిశ్వాసాతిరిక్తోస్త్యధ్యవసాయః; సఏవభరన్యాసశబ్దేనవ్యవహ్రియతే; "అజ్ఞానాత్, జ్ఞానాధిక్యాత్, భక్తిపారవశ్యాచ్చ ప్రపన్నాః" ఇత్యత్ర"అజ్ఞానాదిభిరగతయోభగవతిభరన్యాసంకృతవన్తః" ఇతివరవరమునిభిర్వ్యాఖ్యానాత్.

నతుభరన్యాసోనైర్భర్యానుసన్ధానరూపః; న్యస్తభరోధికారీ "త్వా"ఇత్యనేనోచ్యతే; మాశుచఇతినైర్భర్యానుసన్ధానంబోధ్యతఇతి తైరేవాభిధానాత్; యాచ్ఞాపర్యవసాయ్యధ్యవసాయాకారశ్చప్రాగుక్తః; ఉక్తశ్చప్రపన్నపారిజాతే:- "బుద్ధిరధ్యవసాయాత్మా యాచ్ఞాపర్యవసాయినీ। ప్రాప్యేచ్ఛోరనుపాయస్య ప్రపత్తేరూపముచ్యతే" ఇతి; వ్యవహితేచాజ్ఞాపనమాత్రస్యైవప్రార్థనారూపత్వాత్ "సఏవోపాయః" ఇత్యాకారప్రదర్శనం నవిరుధ్యతే.

అత్రప్రపత్తిః ప్రార్థనాన్వితభరన్యాసః; విశేషణీభూతప్రార్థనా రక్షకత్వప్రార్థనోపాయత్వప్రార్థనాభేదేనద్వివిధా, ఆద్యా-అఙ్గభూతగోప్తృత్వవరణాత్మికా, ద్వితీయాతు-ప్రపన్నవిషయే అసాధారణం యద్భరస్వీకారాత్మకంఫలం, తత్ప్రార్థనారూపా; సాపి, "అప్రార్థితో న గోపాయేత్" ఇత్యుక్తేరావశ్యకీ; ప్రార్థనావిషయీభూతోపాయాన్తరస్థాననివేశస్యతదనుకూలభరన్యాసమన్తరేణాసమ్భవాత్; "మయాత్యక్తంభరం మమశిరసిపునర్నాధ్యారోపయేథాః; కిన్తుత్వమేవభరత్వేనస్వీకురు" ఇత్యాకారాయాస్తస్యాభరన్యాసావినాభూతతయా "ప్రార్థనామతిః" "యాచ్ఞాశరణాగతిః" ఇత్యాదౌ తదుపలక్షితభరన్యాసాభిధానాత్, "గన్ధవతీపృథివీపదవాచ్యా" ఇత్యాదివన్నానుపపత్తిః.

ఏవఞ్చ-"ఉపాయంవృణులక్ష్మీశమ్" ఇత్యాదౌరక్షకత్వ ప్రార్థనామాత్రవివక్షణాత్, న, "ఆత్మాత్మీయ భరంసర్వం నిక్షిప్య శ్రీపతేఃపదే" ఇత్యేతద్వైయర్థ్యమ్; ప్రార్థనాభావేభరన్యాసస్య ఫలాసాధనత్వాత్, తదన్వితభరన్యాసత్వేనైవ ఉపాయాన్తరస్థాననివేశ హేతుతాస్వీక్రియత ఇతి భరన్యాసాఙ్గత్వోక్త్యవిరోధః.

ఆకిఞ్చన్యాదీనాంత్రయాణామేకాధికారినియతత్వరూపం సాహార్దమ్, ఆకిఞ్చన్య భరన్యాసోపాయత్వప్రార్థనాత్మనాం త్రయాణాం సౌహృదమ్-సూక్ష్మంయఃపశ్యతి, సపశ్యతీత్యుక్తమ్; ఆకిఞ్చన్యస్య హిస్వరక్షణార్థోపాయాన్తరప్రవృత్తిశూన్యత్వరూపస్య భరన్యాసపూర్వభావినః, తద్వ్యఞ్జకతయా అస్తితన్నైయత్యమ్; ఉత్తరభావినస్తుతత్కార్యతయాభరన్యాసస్తుభ్యమేవేత్యాకారకస్యాఙ్గప్రపదనాధికారేఉక్తః; భరస్వీకారపూర్వకరక్షకత్వప్రార్థనాయాఏవద్వయేభిధానాత్, గోప్తృత్వవరణస్యపృథగభిధానేపిక్షతివిరహఇతి కేచిత్.

అత్రాహుః- కిముపాయత్వప్రార్థనా-భరస్వీకారవిషయకకామనామాత్రమ్, ఉతవిధేయజ్ఞానవిశేషః; ఆద్యే అసమర్థస్యసమర్థముద్దిశ్య అస్యతత్సాధ్యతదభీష్టప్రకాశనం ప్రార్థనమితినిక్షేపరక్షావిరోధః; ఉక్తాకారాసఙ్గతిశ్చ; "అప్రార్థితో నగోపాయేత్" ఇత్యత్రకామనామాత్రోక్తౌగోప్తృత్వవరణస్య ఆవశ్యకత్వఞ్చానుపపాదితమ్; ద్వితీయే విధేయస్యకథంభవత్పక్షే అధికారికోటినివిష్టతా; ప్రార్థనాన్వితభరన్యాసత్వేన, భరన్యాసాన్వితప్రార్థనాత్వేన వాహేతుతేతి వినిగమనావిరహాత్.

హేతుతావచ్ఛేదకత్వపక్షోప్యయుక్తః; స్వతన్త్రాన్వయవ్యతిరేకశాలిత్వస్య ఉభయత్రావిశేషాత్. ప్రత్యుత, ఉక్తప్రార్థనాయా న్యాసావినాభూతతయా తస్యాఏవహేతుత్వంస్యాత్; లాఘవాత్; అవినాభావవిరహేపి, "నిక్షిప్యశ్రీపతేఃపదే" "ఉపాయంవృణు" ఇతి "నిక్షిప్తస్వస్వగోచరః। బుద్ధ్యేతదేవదేవంతంగోప్తారంపురుషోత్తమమ్" ఇతిచప్రార్థనాయాఏవ విశేష్యత్వప్రతీతేర్న్యాసస్యైవ హేతుతావచ్ఛేదకతాస్యాత్; భరస్వీకారప్రార్థనాయాఆవశ్యకత్వే "అప్రార్థితో నగోపాయేత్" ఇత్యుదాహరతాం భరస్వీకారస్యాపిగోపనరూపతయాఆవశ్యకత్వాత్.

అతఏవగోప్తృత్వవరణాదనతిరేకోపిస్యాత్; నచలోకేత్యాగస్యైవ పరస్వత్వహేతుత్వదర్శనాత్, ప్రార్థనాయాన్యాస విశేషణత్వమ్; అకిఞ్చనస్యభరాభావేన భరన్యాసస్య లౌకికదాన విలక్షణత్వాత్; లోకేపిదానస్యస్వీకారహేతుత్వాదర్శనాత్ ; దత్తమప్య ప్రతిగృహ్ణాన్ లోకేదృష్టః; ప్రార్థనాయాఏవహేతుత్వే "ప్రార్థనామాత్రసన్తుష్టోజన్తోర్యచ్ఛతివాఞ్ఛితమ్। ఇతినిశ్చిత్యభగవత్ప్రార్థనాశరణా

గతిః” “తదేకోపాయతా యాచ్ఞా” ఇత్యాదిప్రమాణానాం “విశ్వాసపూర్వకం ప్రార్థనమితి యావత్” “సకృత్ప్రార్థనామాత్రేణ అపేక్షితం దాస్యతి” ఇత్యాదిసమ్ప్రదాయస్య చావిరోధః.

యద్యపి సాధ్యోపాయశోధనాధికారే “న్యాసః పఞ్చాఙ్గసంయుతః” ఇతి ప్రార్థనాయా అప్యఙ్గత్వాభిధానాత్, ప్రార్థనాప్రాధాన్యవచనానాం విశ్వాసప్రాధాన్యవచనవత్, ప్రధానాఙ్గత్వపరత్వేనోపపత్తేః, నిక్షేపస్యైవ ప్రాధాన్యమిత్యభిహితమ్ ; తథాప్యతిరిక్తోపాయత్వప్రార్థనాయా అనఙ్గత్వాత్తస్యాః ప్రాధాన్యబాధకాభావః.

యత్ర చోపాయత్వప్రార్థనాభిధీయతే, న తత్ర గోప్తృత్వవరణం పృథగభిధీయతే; అతస్తదేకరక్ష్యత్వాధ్యవసాయరూపా రక్షణప్రార్థనాద్యఙ్గీకా అన్యా ప్రపత్తిః; అన్యా చ మహావిశ్వాసపూర్వికా; ఉపాయత్వప్రార్థనాపర్యవసాయ్యుపాయాధ్యవసాయరూపా యా శరణాగతిశబ్దేనోచ్యతే ; తత్ర చోపాయాపాయప్రవృత్తిః ఫలవిళమ్బసమ్పాదికా; సాధనాన్తరసంసర్గస్తు ప్రచ్యుతికరః; అకృత్యకరణం భగవదనభిమతిం పురుషార్థహానిఞ్చ సమ్పాదయతి.

ఆద్యా అశక్తమాత్రాధికారికతయా అనుకల్పోపాయః; ద్వితీయా తు సిద్ధోపాయప్రవృత్తి ప్రతిబన్ధకాభావరూపా, అధికారివిశేషణమ్; ఉపాయప్రపత్త్యభేదవివక్షయా భగవద్గతోపాయభావసఙ్కల్పమాదాయ క్వచిదుపాయశబ్దేన వ్యవహ్రియతే ; స్వగతపరగతస్వీకారశబ్దావప్యేతత్పరావేవ ; పరగతస్వీకారప్రధానకశరణాగతేరేవ తచ్ఛబ్దేనాభిధానాత్.

న చైవమ్, “నిక్షేపాపరపర్యాయో న్యాసః పఞ్చాఙ్గసంయుతః। సన్న్యాసస్త్యాగ ఇత్యుక్తశ్శరణాగతిరిత్యపి” ఇత్యభేదోపదేశవిరోధః;

కీదృశీశరణాగతిరితిప్రశ్నే "అనేనైవతుమన్త్రేణ స్వాత్మానంమయినిక్షిపేత్" ఇత్యుత్తరవిరోధశ్చేతిశఙ్క్యమ్; శరణాగతేరపినిక్షేపరూపత్వావస్థాయాత్; షడఙ్గసంయుతత్వస్యాపి విధేయత్వేనోద్దేశ్యావిశేషకత్వాత్ ; అన్యథాతతోఙ్గాఙ్గివిభాగాసిద్ధిప్రసఙ్గాత్; తస్యచోపాయన్యాసపరత్వాత్.

అన్యథా "తేనసంరక్ష్యమాణస్య" "ఆత్మాత్మీయభరన్యాసః" ఇతిలక్షణద్వయకథనవైయర్థ్యాత్; ఉక్తాఙ్గోపకార్యతాసమ్భావనార్థమఙ్గినః పునఃకథనమితిత్వయుక్తమ్; అఙ్గిస్వరూపావగతిపూర్వకమేవతత్రకథనస్యాఙ్గోపకార్యత్వమిత్యాకాఙ్క్షాయామ్, "ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్తు" ఇత్యాదిప్రవృత్తేః "భరోన్యస్యతేభగవత్యనేన" ఇతిభరస్వీకారహేతుత్వాత్; అఙ్గిప్రతిపాదనమాత్రమేవేత్యస్యాప్రయోజనమితిచేన్న; తర్హినిక్షేపస్య భరన్యాసరూపతాహిసిధ్యేత్, నహిసాప్రాగవగతా.

"తేనసంరక్ష్యమాణస్య" ఇత్యనేనహిఫలసమర్పణమేవ హ్యుచ్యతఇతివ్యాఖ్యాతమ్; హిశబ్దస్తు ఉభయత్రతుల్యఇతినతతస్స్వరూపపరత్వాభావసిద్ధిః; "గృహ్ణీయాన్మన్త్రరాజానం మాంగచ్ఛేచ్ఛరణం నరః । అనేనైవతుమన్త్రేణ స్వాత్మానంమయినిక్షిపేత్" ఇతిచ శరణాగతినిక్షేపయోర్విధిభేదః; కీదృశీశరణాగతిరిత్యస్య "మయినిక్షిప్తకర్తవ్యః" ఇతివివరణముత్తరమిత్యప్యాహుః.

షడఙ్గన్యాసేపి శరణాగతిశబ్దప్రయోగో గోప్తృత్వ వరణాఙ్గకత్వాదుపపద్యత ఇతిన "షడ్విధాశరణాగతిః" ఇత్యస్యానుపపత్తిః. ఏవఞ్చ, ఉపాయతాబుద్ధిసహిష్ణు ప్రయోగభేదేపినాత్యన్తభేదఇతినచతుర్థోపాయ వర్ణనోపక్రమ నిగమనవిరోధః.

"ఉపాయాశ్చాప్యపాయాశ్చ" ఇత్యారభ్య "మామేవాన్యేన మశ్నుతే" ఇత్యన్తం శరణాగతిపరమ్; "షడఙ్గంతముపాయఞ్చ" ఇత్యారభ్య "వీతశోకభయక్లమః" ఇత్యన్తం షడఙ్గపరమ్; "సాఙ్గత్వప్యాఙ్గయోగవ్యవహృతినయతస్తద్విధతోऽపచారోऽభవతి" ఇత్యధాపహార్యమ్; నిరారమ్భ ఇత్యారభ్య - శరణాగతిరేవ ప్రపఞ్చ్యతే, "మామేవశరణం ప్రాప్య" ఇతి ప్రత్యభిజ్ఞానాత్; "తేనసంరక్ష్యమాణస్య" ఇతి ఫలసమర్పణగర్భ మాత్మసమర్పణం న్యాస ఉచ్యతే, తత్రాఙ్గాఙ్గివిభాగో "నిక్షేపాపరపర్యాయః" ఇత్యనేనోచ్యతే.

ఉపాయతాగస్థపి ధురత్వాత్మక సమ్యక్త్వవిశిష్టన్యాసే శరణాగతిశబ్దవాచ్యత్వ ముత్తరార్ధేనోచ్యతే; "ఉపాయోऽయంచతుర్థస్తే" ఇత్యుపాయోపసంహారః; "అస్మిన్నాప్త్రమానానామ్" ఇతి విధిశబ్దదర్శనాత్, శరణాగతిప్రశంసా; అత్రానుకూల్యాదీనాముపాయోపాయనివృత్త్యర్థతయైవోపయోగః, న సాక్షాదఙ్గత్వేనేతి, "ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్తు" ఇత్యాదినోచ్యతే; "అపాయోపాయ" ఇత్యాదినా యథోపక్రమముపసంహారః; శరణాగతిశబ్దః-విశ్వాసపూర్వకప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయపర ఇతి స్థానప్రమాణతయావగమ్యతే.

ఏవఞ్చకృత్వా "అనన్యసాధ్యేస్వాభీష్టే" ఇత్యత్ర "ప్రపత్తిశ్శరణాగతిః" ఇతి విశేషణముపపద్యతే; అన్యథా ప్రపత్తి శరణాగతిశబ్దయోః పర్యాయతాయాం ప్రపత్తిలక్షణస్యచోభయోర్విధానే వాక్యభేదాపత్తేః.

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయామపి "షడ్విధా శరణాగతిః" ఇత్యన్తేన న్యాసం ప్రదర్శ్య, "అహమస్మ్యపరాధానామ్" ఇత్యాదినా శరణాగతిం వక్ష్యన్ తత్ర శరణపదస్య "ఉపాయే గృహరక్షిత్రోః" ఇతి రక్షి

తృత్వవ్యుదాసేన ఉపాయత్వపరతాముక్త్వా, ముఖ్యశరణాగతింప్రదర్శ్య "భగవన్ సర్వవిజయిన్" ఇత్యాదినాశరణాగతౌమన్త్రైః ప్రదర్శితః; నమసాచన్యాసోఽనన్తరమభిహితః.

గీతాయామపి (౧) "మన్మనాభవమద్భక్తః" ఇతిశ్లోకే "మన్మనాః" ఇతివిశ్వాసస్య "మద్యాజీ" ఇత్యానుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనయోశ్చాభిధానాత్తదుపలక్షితేతరాఙ్గవిశిష్టనిక్షేపం "మాం నమస్కురు" ఇత్యనేనవిధాయ, "సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య" ఇతి శరణాగతిర్విహితా; యథాచమన్మనాభవేతి శ్లోకోనభక్త్యుపసంహారపరః; తథాగ్రేవక్ష్యతే.

షడఙ్గన్యాసశ్చ శరణాగతిముపజనయ్యైవమోక్షంసాధయతి, ఏవఞ్చ "మామేవశరణంప్రాప్య" ఇతి-షడఙ్గఫలీభూత శరణాగతిపరమ్. అతఏవ "మదేకోపాయసంవిత్తిర్మాంప్రపన్నోవిముచ్యతే" ఇతి శరణాగతిమభిధాయ "ఆనుకూల్యస్యసఙ్కల్పః" ఇత్యాదినాషడఙ్గమభిధాయ, "అనయాచ ప్రపత్త్యామాం మాకిఞ్చిన్యైకపూర్వకమ్। మాంమాధవ మితిజ్ఞాత్వా మాంగచ్ఛే చ్ఛరణంనరః" ఇతిషడఙ్గప్రపత్తిఫలత్వం శరణాగతేర్విష్వక్సేన సంహితాయామభిహితమ్.

నచప్రపత్తివైవిధ్యసిద్ధాన్తవిరోధః, వసురణ్యాదిమన్త్రికవైదికతాన్త్రికమన్త్రాఙ్గకామన్త్రికన్యాసప్రయోగభేదస్యనిక్షేపరక్షాయాముక్తత్వాత్; నచప్రధానాకారభేదేకథం ప్రయోగభేదమాత్రమితిశఙ్క్యమ్; మన్త్రభేదేపితత్ప్రతిపాద్యగుణభేదేనప్రధానాకారభేదావశ్యమ్భావాత్; వ్రీహియవాదిప్రయోగే ద్రవ్యభేదప్రయుక్త యాగాకారభేదస్యావర్జనీయత్వాత్; అభ్యుదయేష్టైరపితాన్త్రికైః ప్రయోగాన్తరత్వాభ్యుపగమాత్.

---

(౧) గీ - ౯-౩౪

నచైకస్యైవకర్మణః ప్రయోగభేదేన ఫలసాధనత్వాసాధనత్వయోర్విరోధః ; ప్రాభాకరమతే జ్యోతిష్టోమాదీనాం నిత్యప్రయోగే ఫలాజననాత్ ; ఏవఞ్చయత్రోపాయవరణాత్మికావిధీయతే; తత్రస్వయమనుపాయః; యత్రతురక్ష్యత్వాధ్యవసాయాత్మికా తత్రాస్యా ఉపాయత్వబుద్ధిర్నప్రతిహన్యతే ; ఉక్తంహి- "ఇయం కేవలలక్ష్మీశోపాయత్వప్రత్యయాత్మికా । స్వహేతుత్వధియంరున్ధే కింపున స్సహకారిణామ్," ఇతి.

షడఙ్గస్థలేక్వచిదుపాయశబ్దశ్శ్రూయమాణోపి భక్త్యాదిస్థలసాధారణ భగవదుపాయత్వపరః ; తేన "ప్రపత్తింతాం ప్రయుఞ్జీత స్వాఙ్గైః పఞ్చభిరావృతామ్" ఇత్యాదిప్రకరణే "శరణంభవదేవేశనాథలక్ష్మీపతేమమ" ఇత్యాదికంవ్యాఖ్యాతమ్.

వస్తుతస్త్వత్రసదాచారానుప్రవిష్టాప్రపత్తిరుచ్యతే; "తమాచారంప్రవక్ష్యామి యస్సద్భిరనుపాల్యతే" ఇత్యుపక్రమాత్, "హిత్వాయోగమయీంనిద్రా ముత్థాయాపరరాత్రతః । ప్రపద్యేతహ్రషీకేశం శరణంశ్రీపతింహరిమ్" ఇతికాలవిశేషవిధానాత్, "ఆచమ్యప్రయతోభూత్వా స్మృత్వాస్త్రంజ్వలనాకృతిమ్ । తత్ప్రవిశ్యవినిష్క్రాన్తః పూతోభూత్వాస్త్రతేజసా ।" ఇత్యఙ్గవిశేషవిధానాత్, "ఉత్థాయాపరరాత్రేచ పూర్వోక్తమనుసఞ్చరేత్" ఇతి, ఇతిదినాన్తరేపి పునర్విధానాచ్చ.

"సకృదేవప్రపన్నస్య" ఇత్యనుసన్ధానాధికారగతతయానిక్షేపరక్షాయాముదాహృతమ్; తదా, "మాంప్రపద్యేతసతతంసూక్తేనానేనమానవః । ప్రపద్యమానోమాంనిత్యం దేవంవాపురుషోత్తమమ్"

ఇతిసతతనిత్యశబ్దౌ సూక్తానుసన్ధానయోః ప్రపత్తినియతత్వపరౌ; ఆచారాధ్యాయగతత్వేతు మోక్షార్థప్రపత్తిసాజాత్యేనప్రశంసాపరావితిమన్తవ్యమ్.

నచైవంప్రపత్తి ప్రతిపాదనానన్తరమ్, "అతఃపరంసదాచారం ప్రోచ్యమానంనిబోధమే" ఇతిపునరుపక్రమవిరోధః; అస్యసాధారణ సదాచారవిషయత్వాత్ ; నచప్రపత్తేర్నిత్యకర్తవ్యత్వే సిద్ధాన్తవిరోధః; ఆరాధనాఙ్గ భూతప్రపత్తేర్నిత్య కర్తవ్యతాయా నిక్షేపరక్షాయాం సమర్థితత్వాత్ ; తస్యాస్తాత్కాలిక మనోవృత్త్యుప బృంహకత్వవదస్యాఅపితదహరహరనుష్ఠేయవృత్త్యర్థత్వాత్.

యదిపునస్స్వాధికారానుగుణాచారసిద్ధయే పూర్వానుష్ఠిత ప్రపదనస్మరణమేవ-ప్రపద్యేతేతి, ప్రపత్తింప్రయుఞ్జీతేతిచోచ్యత ఇతి, తదానకాచిదనుపపత్తిః; ఏవఞ్చ "శరణంభవ" ఇత్యనన్తరమ్ "ఇత్యనుసంహితమ్" ఇతి శేషః;"సకృదేవప్రపన్నస్య" ఇత్యాద్యప్యనుసన్ధానార్థమేవ; తస్యచోపాయాన్తర ప్రవృత్తిః స్వరూపవిరుద్ధత్వాదపిహేయేతిజ్ఞాపనంప్రయోజనమ్; తత్రాపియది పూర్వానుష్ఠిత షడఙ్గానుసన్ధానమాత్రమిష్యతే, తదా"స్వాఙ్గైఃషడ్భిః" ఇతిసుగమమ్; "నరస్యబుద్ధిదౌర్బల్యాత్" ఇత్యత్రసకృదేవేత్యాద్యనుషఞ్జనీయమ్.

యదితుశరణాగతేరేవ తదఙ్గత్వం మూలమన్త్రాధికారోక్తదిశా ఉపకారకతామాత్రం కృత్యకరణాదిస్వరూపోచితత్వజ్ఞాపనేన అనుపాయత్వజ్ఞాపనార్థ మానుకూల్య సఙ్కల్పాద్యుక్తిరితి "నరస్యబుద్ధిదౌర్బల్యాత్" ఇతిసుగమమ్; దుర్భరత్వం నిరపేక్షేణస్వేనరక్షితు మశక్యత్వమ్ షడఙ్గపక్షే; శరణాగతిపక్షేతు యథాశ్రుతమేవేతిబోధ్యమ్; సుసూక్ష్మోపివిశేషోత్రయథా సమ్ప్రదాయమనుసన్ధేయ ఇతి.

ఆరాధనాఙ్గప్రపత్తిస్వతన్త్ర ప్రపత్త్యోర్విశేషోపి నిక్షేపరక్షా యాముక్తః; అతోభరన్యాసాత్మికాపిప్రపత్తిరస్త్యేవేతి, "అయమా త్మభరన్యాసః ప్రపత్తిరితిగీయతే" ఇతి శరణాగతిరూపప్రపత్తివిశేష లక్షణంస్వీకార్యమ్ ; రక్ష్యత్వాధ్యవసాయోపివా భరన్యాసశబ్దేనో చ్యతే; నచశరణాగతిశబ్దస్య భక్త్యఙ్గప్రపత్తివ్యావర్తకతా; తత్రా పిభక్తివిరోధిపాపనిబర్హణే అకిఞ్చనత్వేన భరన్యాసావశ్యమ్భావాత్.

నచముముక్షుమాత్రసామాన్యం స్వరూపాది సమర్పణమిత్యు క్త్యా భక్త్యఙ్గప్రపత్తేస్స్వరూపసమర్పణమాత్రపరతాశఙ్క్యా ; త స్యాస్సాత్త్వికత్యాగ విషయత్వాత్; "న్యాసఃపఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇతి విధేయసామర్థ్యాదుపాయన్యాసోద్దేశ ఇతినిశ్చీయతే; ఉభయాఙ్గత్వ స్యగమనయాత్ ; అతఏవశరణంవ్రజేదితియత్రవిధీయతే తత్రసర్వ త్రోపాయత్యాగఏవప్రోచ్యతే.

యథా "తత్రధర్మాస్పరిత్యజ్య సర్వానుచ్చావచాఙ్గకాన్" "సర్వధర్మాంశ్చసన్త్యజ్య సర్వకామాంశ్చసాక్షరాన్" "విముక్తాన్య సమారమ్భో నారాయణపరోభవ" "తస్మాత్త్వముద్ధవోత్సృజ్య చోదనాంప్రతిచోదనామ్। ప్రవృత్తిఞ్చనివృత్తిఞ్చశ్రోతవ్యంశ్రుతమే వచ। త్యజధర్మమధర్మఞ్చ" ఇత్యాదౌ; నత్వానుకూల్య సఙ్కల్పా దిః; నహ్యమస్తేఽనుష్ఠేయోపస్థతయా తత్ప్రకాశనమ్; "శరణంప్రప ద్యే" ఇతి పదాభ్యాం తదనభిధానాత్.

నహ్యభగవత్పరాఙ్కుశయామునాచార్య భాష్యకారభట్టపరా శరపాదాదిభిః క్వచిత్స్వానుసన్ధానతయా ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదికం తత్కాలానుష్ఠేయతయాకథితమ్; అతఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదీనాంపూ ర్వంసద్భావ ఉపాయాపాయ ప్రవృత్తి నివృత్తయే అపేక్షితః. ఉపా

యోపాయనిర్ముక్తాయా ఏవ శరణాగతేరవిళమ్బిత ఫలసాధనత్వాత్, సాధనాన్తరసంసర్గస్తు సర్వథా ప్రతిబన్ధక ఇతి తత్త్యాగ ఆచార్యైరఙ్గమితి వ్యవహ్రియత ఇతి.

అన్యేతు భక్తేరివ షడఙ్గప్రపత్తేరపి సాధనత్వాకారస్సాధ్యత్వాకారశ్చేత్యాకారద్వయమస్తి. శరణాగతిస్త్వధికారి విశేషణమ్; (౧)"త్వమేవోపాయభూతో మే" ఇతినిరుక్తా; సా చోపాయవరణాత్మికా, స్వయమనుపాయః.

ఏవఞ్చ "ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ" ఇతిశరణాగతిం విధాయ, "షడఙ్గంతముపాయఞ్చ" ఇత్యాదినా భరద్వాజసంహితాదిషు ప్రసిద్ధాం షడఙ్గప్రపత్తిముపక్షిప్య "షడ్విధా శరణాగతిః" ఇతి ఫలరూపతయా సమప్రాధాన్యేన, ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదీనాం షణ్ణాం శరణాగతావనుష్ఠేయతయా ఫలషడఙ్గే శరణాగతిశబ్దం వ్యపదిశ్య, తన్నిష్ఠస్య ఫలఞ్చాభిధాయ, "సత్కర్మనిరతాః" ఇతి యోగశబ్దేన షడఙ్గస్యాభిధానాత్, షడఙ్గాన్తేభ్య ఉపాయాన్తరేభ్య శ్శరణాగతేర్వైలక్షణ్యముక్త్వా,

ఆనుకూల్యాదికం భావమితి సాధనత్వసాధ్యత్వోపయుక్తాకారజిజ్ఞాసయా శక్రేణ పృష్టే, "ఆనుకూల్యమితి ప్రోక్తమ్" ఇత్యారభ్య "కేశవార్పణపర్యన్తా హ్యాత్మనిక్షేప ఉచ్యతే," ఇత్యన్తేన, "విశ్వాసః-సర్వదుష్కృతనాశనః" ఇత్యాదినా సమప్రాధాన్యప్రతీతేః, నిక్షేపస్య ఫలసమర్పణరూపస్య ఫలరూపతాం ప్రతిపాద్య "నిక్షేపాపరపర్యాయో న్యాసః పఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇతి శ్రౌతస్యోపాసనాత్మకన్యాసస్య

(౧) అహి - సం - ౩౭ - ౩౮.

నిక్షేపాపరపర్యాయశబ్దేన షడఙ్గసంయుతశబ్దేన (౧) "సర్వోపాధివినిర్ముక్తం క్షేత్రజ్ఞం బ్రహ్మణి న్యసేత్" ఇతి విహితస్యాత్మాపహారప్రాయశ్చిత్తరూపాత్మసమర్పణమాత్రస్య చ వ్యావర్తనాత్.

"విశ్వాసో వరణం న్యాసః" "ఆత్మనిక్షేప కార్పణ్యే" ఇత్యాదిషు నిక్షేపశబ్దస్థాన ప్రయుక్తాత్మనిక్షేపశబ్దాభిధేయం షడఙ్గన్యాసముద్దిశ్య "సన్యాసస్త్యాగ ఇత్యుక్తః" ఇతి భరన్యాసప్రాధాన్యగోప్తృత్వవరణప్రాధాన్యాభ్యాం సన్న్యాస శరణాగతిశబ్దాభిధేయత్వం ఫలసమర్పణాత్మకత్యాగరూపత్వే ఫలత్వమితి విద్యాత్రయాత్మకత్వం విధాయ, "ఆనుకూల్యేతరాభ్యాం తు" ఇత్యాదినా సాధనషడఙ్గే అనుకూల్యాదీనామఙ్గత్వోపయిక ముపయోగం ప్రదర్శ్య, తత్ర నిక్షేపస్వరూపఞ్చ ఆత్మాత్మీయేత్యభిధాయ, అపాయోపాయేత్యాదినా శరణాగత్యాత్మక షడఙ్గసాధనం ప్రదర్శ్యతే;

శ్రౌతస్తు న్యాస ఉపాసనాత్మక ఏవ; యుజేర్ధ్యానవాచిత్వాత్, శ్రౌతతాన్త్రికమన్త్రాణా మష్టదోషదుష్ట వికల్పస్యాన్యాయ్యత్వాచ్చ; "సర్వాసు విద్యాసు మోక్షసాధనతయా విహితం వేదనముపాసనమ్" ఇత్యుక్తమితి భాష్యదర్శనాత్; "పురుషవిద్యాయామివేతరేషామనామ్నానాత్" ఇత్యత్ర ఛాన్దోగ్యవిహిత పురుషవిద్యాతోన్యాసాఙ్గభూతపురుషవిద్యాయాః ఫలాదిభేదాద్భేద ఇతి చ భాషితమ్.

"తస్యైవం విదుషః" ఇత్యాదేర్నైరపేక్ష్యమాత్రపరత్వకల్పనం భాష్యాననుగుణమ్; యథా చ తైత్తిరీయకఛాన్దోగ్య పురుషవిద్యయోస్సవనాది కల్పనాద్యథా ఏవమేవహి అహిర్బుధ్న్య సంహితా తైత్తిరీయకయోర్యజ్ఞాఙ్గకల్పనా; శ్రుతౌ హి యజమానశరీరాదిషు త

తత్కల్పనా; సంహితాయాన్తు-"యజ్ఞరూపధరస్యాస్య శరీరం వేదిరిష్యతే। ఆస్యమాహవనీయాగ్ని ర్హృదయందక్షిణానలః" ఇత్యారభ్య "చక్రాద్యేషు సమాశ్రితాః" ఇత్యన్తేన సుదర్శనసమ్బన్ధిషు.

నచైవమ్, "తేషాన్తు తపసాం న్యాస మతిరిక్తం తపశ్శ్రుతమ్" ఇతి శ్రౌతన్యాసభేదోక్తివిరోధః; ఆవృత్త్యాదికృతవిశేషసద్భావేపి ప్రధానజ్ఞానైక్యేనాభేదోపచారాత్; న్యాసప్రకరణే "తపోగ్నిః" ఇత్యేతావన్మాత్రశ్రవణేపి వైశ్వానరవిద్యాదిగతాహవనీయాది కల్పనామాదాయ త్రేతాగ్నిపరికల్పనాయాః "ఆస్యన్తుగార్హపత్యాగ్ని రుదరం శ్రుతిచోదితమ్" ఇతి శ్రౌతత్వాభిధానాత్.

నచైవం శ్రుతావపి న్యాసస్యాతిరిక్తత్వకథనాసఙ్గతిః; భగవదుపాయభావానుబన్ధ విషయకజ్ఞాన రూపతయా "యన్మరణం తదవభృథః" ఇతి దేహావసానే ముక్తిసాధనతయా చ తదుపపత్తేః; ఏతేన "న్యాస ఇతి బ్రహ్మా" ఇతి ప్రాశస్త్యకథనాయ శరణాగతిప్రత్యాసత్త్యా బ్రహ్మాభేదోపచార ఇతి న తదనుపపత్తిరపి; ఈదృశవిశేషమాదాయైవ క్వచిదాచార్యాణాం తదభేదోక్తిరపి.

తాన్త్రికోపి పఞ్చాఙ్గో న్యాసశ్శరణాగతేర్భిద్యతే; "శరణం వ్రజ" "నిక్షిపేత్" ఇతి చోదనావిశేషాత్; "అహమస్మ్యపరాధానామాలయః" "కృతానుకూల్యసఙ్కల్పః ప్రాతికూల్యం వివర్జయన్। విశ్వాసశాలీకృపణః ప్రార్థయన్ రక్షణమ్పతి । ఆత్మానం నిక్షిపతి యద్ధియా దేవస్య పాదయోః । సా ప్రపత్తిరియం సద్య స్సర్వపాపప్రణాశినీ" ఇతి లక్షణభేదాత్, ఏకత్రాపరాధాలయత్వస్యానుసన్ధేయత్వకథనాత్; అన్యత్ర "ప్రాతికూల్యం పరిత్యక్త మానుకూల్యఞ్చ సం

శ్రితమ్” ఇతిదోషత్యాగాదేరనుసన్ధేయత్వప్రతీతేః; నియతదేశకాలత్వానియతదేశకాలత్వాభ్యాఞ్చ భేదః ప్రాగుక్తః.

న్యాసశ్చ వర్ణాశ్రమాచారాఙ్గకః; ఆనుకూల్యస్య తద్రూపత్వాత్; సచసఙ్కల్పమాత్రమేవాఙ్గమ్; “శ్రుతమాచరణంపునః । అనఙ్గమాఙ్గయాప్రాప్తం నసఙ్కల్పనిబన్ధనమ్” ఇతిశఙ్క్యమ్; “ఆనుకూల్యంసమాచరేత్” ఇత్యత్రసఙ్కల్పశబ్దాశ్రవణాత్, ప్రాతికూల్యవర్జనేక్వచిదపి సఙ్కల్పశబ్దాశ్రవణాచ్చ, “స్వస్యస్వామి నివృత్తిర్వా ప్రాతికూల్య వివర్జనమ్” ఇతి వృత్తిరూపత్వకథనాచ్చ; ఏవఞ్చ “అతస్తదానుకూల్యంమే కార్యమిత్యేవనిశ్చయః” ఇత్యత్రగోప్తృత్వ శక్తిరూపణవత్కార్యేలక్షణా.

యదిచాచరణం నసఙ్కల్పనిబన్ధనమ్, తతః, “ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్తు వినివృత్తిరపాయతః” ఇత్యసఙ్గతంస్యాత్; సఙ్కల్పశబ్దప్రయోగః యావజ్జీవమనుష్ఠేయస్యానుకూల్యస్య ప్రారమ్భమాత్రంపూర్వాఙ్గమితిసూచనార్థః; షడఙ్గమితిసహన్యాసేన ఆనుకూల్యాదీనాముత్తరాఙ్గత్వాదగౌణమ్.

నచేహాశ్రుత్యాదినియతావృత్తిరేవస్వయంఫలమితి ఫలత్వశ్రవణాత్, విహితాచారప్రతిషిద్ధవర్జనదృష్టిభక్తి*లక్షణసత్త్వైవాత్మికాయావృత్తేర్నాఙ్గత్వసమ్భవఇతివాచ్యమ్; “మన్యన్తేచస్వక్రియాంనస్వప్రీత్యైస్వోచితాంస్వయమ్ । నాథస్వీకీయసేవాంతాం వృత్తింకారయతీతియా” ఇతిసాత్త్వికత్యాగవిశిష్టతయావృత్తేరఙ్గత్వప్రతీతేః.

“ఏకాన్తీశక్తితఃకుర్వన్విహితానిసముత్సుకః । తథైవప్రతిషిద్ధానిత్యక్త్వాయాతిపరాంగతిమ్” ఇతి, “సాధనత్వాదిమత్యాచనిజధ

---

* భక్తి.త్ర

ర్మవివర్జనమ్ । ఏతానన్యాంశ్చవివిధా నపచారాన శేషతః । సర్వాన
వ్యనపాకృత్య నాప్నోతిమధుసూదనమ్" ఇతి వ్యతిరేకాన్వయవ్యతిరేక
యోః ఫలప్రాప్త్యప్రాప్తికథనేనఆరాదుపకారకాఙ్గత్వప్రతీతేః; "అథ
స్వధర్మనిరతః ప్రాజ్ఞోభక్తస్సులక్షణః। సత్సేవాభిరతోహ్యేవప్రపన్న
స్సిద్ధిమాప్నుయాత్" ఇతి ప్రపత్తిజన్యఫలార్థితయా తత్సహకారిత్వ
స్యోక్తత్వాత్.

ఏవఞ్చ, "న్యాసఃపఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇత్యాది పూర్వాఙ్గాభి
ప్రాయమ్; అతస్సర్వధర్మత్యాగాఙ్గక శరణాగతేస్తతోభేదః; సోపిద్వి
విధోవరణ ప్రధానోన్యాసప్రధానశ్చ; "నిక్షిప్తస్వస్వగోచరః । బు
ధ్యేతదేవదేవంతం గోప్తారంపురుషోత్తమమ్ । ఆత్మాత్మీయభరంస
ర్వం నిక్షిప్యశ్రీపతేఃపదే । ఉపాయంవృణులక్ష్మీశం తముపేయంవిచి
న్తయ । ఆత్మాత్మీయఞ్చయత్కిఞ్చి ద్దుర్భరందుస్త్యజంమమ । తత్స
ర్వంతవవిన్యస్తం శుభయోఃపాదపద్మయోః । ఉపేయాయాస్తవా
ప్రాప్త్యైత్వాముపాయతయావృణే । ఉపాయోభవమేదేవి శరణం
భవమేమ్బుజే।" ఇత్యాదిషుప్రార్థనా ప్రాధాన్యప్రతీతేః.

న్యాసప్రాధాన్యఞ్చ "న్యాసఃపఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇత్యాదినావ
గతమ్; నానావిధానామపిసద్విద్యాదిరూపాణాం భక్తీనాంభక్తిత్వేన
క్రోడీకారవత్, ప్రపత్తిత్వేనసర్వత్రక్రోడీకారాత్, నచతుర్థోపాయ
ప్రతిపాదనోపక్రమోపసంహారానుపపత్తిరిత్యాహుః.

పరేతు, ప్రపత్తేస్సాక్షాదసాధనత్వా ద్భగవద్గతమేవోపాయ
త్వంప్రపత్తావుపచర్యతే; తథాచసర్వత్యాగసంజ్ఞికేఉపాయే "మామే
కంశరణంవ్రజ" ఇతివిహితేసర్వత్యాగాఙ్గికాయా శ్శరణాగతేశేష్త్వా-

పాయత్వాత్, కథంసర్వత్యాగఉపాయ ఇత్యాశఙ్కాంపరిహర్తుమ్, “అహంహిశరణంప్రాప్తా” ఇత్యుక్తమ్; తథాచభగవతఏవోపాయత్వాత్ సర్వత్యాగశరణాగత్యోరవిశేషఇతిభావః.

కర్మాదీనాం శాస్త్రవ్యపాశ్రయతోఽవక్త్వా ప్రపత్తేస్స్వస్వధ్యానురూపత్వం శాస్త్రీయసకలేతరోపాయవైలక్షణ్యఞ్చదర్శితమ్; “మైనత్వంబతసంరబ్ధః ప్రాణినఃపాలయిష్యసి” ఇత్యుపాయాన్తరనిష్ఠేభ్యః ప్రపన్నే భగవదభిమత్యతిశయఉక్తః; “ఐహింతాయఉపాయాస్తే” ఇతిసామాన్యనిర్దేశాత్, “ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ” ఇత్యత్రఉపాయశబ్దః- “అథోపాయప్రసక్తశ్చ భుక్త్వాభోగాననామయాన్ । అన్తేవిరక్తిమాసాద్య విశతేవైష్ణవంపదమ్।” ఇత్యుత్తరానురోధాత్కామ్యకర్మమాత్రపర ఇతినిరస్తమ్.

“ఊర్ధ్వంనయన్త్యుపాయాస్తం యఏనాననువర్తతే” ఇతినోపాయత్యాగే హేతుకథనమ్; ఊర్ధ్వమిత్యస్య మోక్షదేశ వ్యతిరిక్తమాత్రపరత్వేనసఙ్కోచాపత్తేః, అగ్రేకార్పణ్యస్యోపాయనివృత్తిహేతుత్వాభిధానానుపపత్తేశ్చ “కర్మసాఙ్ఖ్యాదయశ్శాస్త్రైరుపాయత్వేనదర్శితాః” ఇతిప్రపన్నపారిజాతోక్తేశ్చ; కిన్తుఉపాయాపాయశబ్దయోరవయవశక్తికథనపరమ్; ఉపరిశబ్దేరిలోపోణ్యన్తాచ్ఛేణః కరణేఏరచ్, కర్తరిపాపచాద్యచ్; కర్తృత్వంవైవక్షికమ్; “మామేవశరణంప్రాప్య” ఇతి, మామేవోపాయంలబ్ధ్వేత్యర్థః.

కథంలాభస్తత్రాహ “షడఙ్గంతమ్” ఇతిషట్, “ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదయోఽస్యోపాయస్యశరణశబ్దోక్తస్యాఙ్గాన్యుపాయతోఽవపయుక్తానీతినోపచారాశ్రయణమ్; “షడ్విధాశరణాగతిః” ఇత్యుపా

యత్రప్రాప్త్యనుకూలో వ్యాపారస్షడ్విధ ఇత్యర్థః; అఙ్గాఙ్గినముదాయేలక్ష. ణాయా ఆవశ్యకత్వా చ్ఛ్రుతిస్మృత్యను గృహీతా భగవత్యేవవా లక్షణా.

షడ్విధాఃప్రకారాః ప్రాపకా అస్య; "ఏవంమాం శరణంప్రాప్య" ఇతి షడేతాన్ సమ్పాద్యేత్యర్థః; శోకోదుష్కరత్వాత్, భయంసాపాయత్వాత్, క్లమః-స్వరూపానుచితత్వాత్, ఫలాన్తరాశంసనాభావాత్ కామ్యకర్మప్రవృత్తిరహితః; స్వార్థబుద్ధిరాహిత్యంనిర్మమత్వం, సాధనాన్తరోద్యమశూన్యతా-నిరహంకృతిత్వమ్, "మామేవ శరణంప్రాప్య" ఇత్యుక్తార్థంసత్కర్మనిరతాఇతిప్రశంసా; విశ్వాసగోప్తృత్వ వరణాదిప్రతిపాదనస్థలే భగవతఉపాయత్వంసపష్టమ్.

"ప్రపత్తింతాం ప్రయుఞ్జీత స్వాఙ్గైఃపఞ్చభి రావృతామ్।" ఇత్యాదాపఞ్చాఙ్గత్వేనాస్యోపాయస్యప్రసిద్ధత్వాత్, కథంషడఙ్గత్వంతత్రాహ "నిక్షేపాపరపర్యాయః" ఇతి;సన్న్యాసో-న్యాసవిశిష్టః, విషయతయాశక్యసమ్బన్ధావేదనాయసన్న్యాస ఇత్యుక్తిః; తథాచన్యాసప్రధానకేనుష్ఠానేపఞ్చాఙ్గత్వవ్యపదేశః; భగవత్ప్రాధాన్యేషడఙ్గత్వమితిభావః.

"అనుకూల్యేతరాభ్యామ్" ఇత్యాదినాఅఙ్గత్వప్రకారప్రదర్శనమ్; "ఆత్మాత్మీయభరన్యాసః" ఇత్యత్రస్వీకారహేతుతయా నిక్షేపస్యాపిభగవదఙ్గత్వముపదర్శితమ్; అతఏవానాస్థయా గోప్తృత్వవరణస్య చరమనిర్దేశః, ఏవఞ్చషణ్ణామేషై తేషాం భగవదఙ్గత్వేనైకకాలీనత్వనియమః, ఇతి సమ్భావితస్వభావత్వోక్తిః ప్రాచామేతదభిప్రాయేణైవోచ్యతే.

"ఆర్తప్రపత్తావేతేషాం సన్నిధిస్తు విధీయతే" ఇతి ఫలప్రాగ్భావస్థ ఏతేషామస్తిత్వనాఙ్గత్వానుపపత్తిః; నచస్వీకారాఙ్గత్వనిరాసకాచార్యసూక్తివిరోధః; ఫలానుకూలశక్త్యాధాయకతారూపాదుపకారకత్వం, కరణశరీరనిర్వర్తకత్వరూపమ్ - సన్నిపత్యోపకారకత్వఞ్చస్వీకారస్యనాస్తీత్యేతావన్మాత్రే తాత్పర్యాత్; ఉచ్యమానఞ్చాఙ్గత్వం భగవదధీనఫలాభావప్రయోజకాభావప్రతియోగిత్వమ్; ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదేరపితదస్త్యేవ.

పరస్తు ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదివిరహిణాఽపి విశ్వాసప్రార్థనాపూర్వకభరన్యాసే కృతే స్వయమేవానుకూల్యసఙ్కల్పమప్యుత్పాద్య రక్షతి, నతుత్యజతి; (౧) "మిత్రభావేనసమ్ప్రాప్తం నత్యజేయంకథఞ్చన" ఇతిహ్యుక్తమ్.

వస్తుతస్త్వదేకశేషస్యమమత్వత్ఫలార్థం రక్షణంత్వదేకసాధ్యమిత్యేతాదృశభరన్యాసకాలే తద్విషయే ఆనుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనే ఆవశ్యకేఏవ; అన్యథాతత్సఙ్కల్పరోద్ధేశేనభరన్యాసాయోగాత్.

లోకేఽపిహియత్కిఞ్చిద్ద్రవ్యం యత్రక్వచిచ్చేతనే నిక్షిపన్ తద్విషయే ఆనుకూల్యాభిసన్ధిమాన్ ప్రాతికూల్యాచరణాన్నివృత్తశ్చ సోఽయమపేక్షితో రక్షతీతి విశ్వస్యస్వరక్షణాశక్తి ప్రఖ్యాపనపూర్వకంత్వయేదంరక్ష్యమిత్యపేక్ష్యతే తత్రసమర్పకస్స్వయం నిర్భయోనిర్భరోదృష్టఇత్యుక్తం రహస్యత్రయసారే.

ఏవఞ్చయుక్తైస్తస్యతదిష్టాచరణతదనిష్టానాచరణరూపకైఙ్కర్యమేవోద్దేశ్యమ్, తదానుకూల్యసిద్ధ్యై ఏవానుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్య

వర్జనే; పరస్తువిహితానాం సర్వేషాముపాయానాం త్యాగేవిహితే స్వజాతివిహితం కర్మేత్యుపాయతయాపూర్వోక్తానాం నిత్యనైమిత్తిక కర్మణామపిత్యాగేప్రసక్తే, "సర్వానుచ్చావచాఙ్గకాన్," ఇత్యఙ్గత్యాగోక్త్యా "అహింసాసత్యమస్తేయమ్" ఇత్యాదినాఽహింసాదీనా మపి యమాద్యన్తర్గతానా మఙ్గత్వత్యాగేప్రసక్తే, నిత్యనైమిత్తికకర్మణా ముపాయతయాఙ్గతయా విహితతయాచానుష్ఠానేపి భగవచ్ఛరీర భూతానుకూల్యాచరణరూపతయా కైఙ్కర్యత్వేనానుష్ఠానం యథాశక్త్యవశ్యకమ్.

అహింసాదీనామఙ్గత్వేపి, నిషిద్ధాచరణరూపత్వేన హింసాదీనాం భగవన్నిగ్రహోపాదకతయా భూతప్రాతికూల్యరూపత్వేనచ త్యాజ్యత్వాదావశ్యకత్వమితిజ్ఞాపయితుం విశ్వాసపూర్వకప్రార్థనాగర్భ భరన్యాసరూపశరణాగతిశబ్దార్థైకదేశతయాఽఙ్గశబ్దవాచ్యాభ్యాం విశ్వాసప్రార్థనాభ్యాం సహానుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనయోరప్యఙ్గత్వోక్తిః; ఆకిఞ్చన్యవిషయకశరణాగతేః గర్వహానిమన్తరేణాసమ్భవాత్, కార్పణ్యస్యాఙ్గత్వోక్తిః.

ఏవఞ్చన్యాసోత్పాదనేన న్యాసఫలసజాతీయ ఫలజననేనవా న్యాసాధికారిణోయదపేక్షితం తత్సర్వమిహాన్యాసాఙ్గమిత్యుచ్యతే; ఈదృశాధికారివిషయఏవ భగవతోత్యన్తాభిమతిర్జాయతే, ఇతి భగవతష్షడఙ్గత్వోపదేశః. షడ్విధాశరణాగతిరితి శరణాగతాధికారిణోపేక్షిత ధర్మాష్షడిత్యర్థః; కేచిచ్ఛరణాగతిశబ్దార్థాన్తఃప్రవిష్టాః, కేచిదతాదృశాః.

అతఏవ "ఆనుకూల్యాదికం భావమ్" "ఆనుకూల్యమితిప్రోక్తమ్" "సర్వభూతానుకూలతా" "ఆనుకూల్యం సమాచరేత్"

ఇత్యాదిష్వానుకూల్య శబ్దమాత్రశ్రవణముపపద్యతే; ఏతచ్చానుకూల్యాచరణం వైదికాచారానతిలఙ్ఘనరూపమిత్యగ్రేస్ఫుటీభవిష్యతి; భూతేషు ప్రాతికూల్యవర్జనమత్రోక్తం స్వామినివృత్తిరూపమిహాప్యర్థద్వయ సంహితాయామిత్యుభయథా అపాయాద్విరతిరావశ్యకీత్యుక్తమ్; "ఉపాయాపాయసంత్యాగీ" ఇత్యత్ర మధ్యమస్థితేః పృథగుక్తేః, అపాయశబ్దోనిషిద్ధపరః; ఏవముపాయాపాయసంత్యాగీత్యత్రాపి "ఆనుకూల్యేతరాభ్యాస్తు వినివృత్తిరపాయతః" ఇత్యత్రఅపాయశబ్దః కృత్యాకరణమపిసఙ్గృహ్ణాతి.

"ఆనుకూల్యస్యసఙ్కల్పాన్మధ్యమస్థితిరీరితా" ఇత్యనుక్తిస్తుమధ్యమస్థితిశబ్దార్థస్యఇదానీమప్యప్రకటనాత్, కార్పణ్యనిర్వచనపర్యాలోచనే యద్యప్యశక్తానామేవ అధికారఃప్రతీయతే; తథాపివిశ్వమ్యాభ్యుషమాణానామపిసర్వజ్ఞానామప్యధికార ఉపపాదనీయః, "విశ్వాసస్సర్వదుష్కృతనాశనః" "అప్రార్థితోనగోపాయేత్" "న్యాసఃపఞ్చాఙ్గసంయుతః" "ఆకిఞ్చన్యైకశరణాః" "అకిఞ్చనోగతిః" "త్వమేవోపాయభూతోమే భవేతిప్రార్థనామతిః" ఇత్యేతదనుసారాచ్చతుర్ణామావశ్యకత్వంప్రతీయతే.

అతఏవశరణాగతిశబ్దార్థత్వేన విశ్వాసపూర్వకాకిఞ్చన్య విషయకప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయస్యకథనమ్; అత్రచశరణంప్రాప్యేతిస్థానే, రక్షిష్యతీతినిశ్చిత్యేత్యాది పాఠాదుపాయ నివృత్త్యుపయోగత్వేనోక్తస్య కార్పణ్యస్యశరణాగతివిధిస్థలే సర్వత్రోపాయత్యాగవిధానదర్శనేనాక్షేపాచ్చతుర్ణామభావేఫలాసిద్ధిః.

విహితానామననుష్ఠానేఅపాయప్రసక్తేరనుష్ఠానేచోపాయప్రసక్తేః, నిషిద్ధాననుష్ఠానే ఉపాయప్రసక్తేః, అనుష్ఠానేచాపాయప్రస

త్తేర్మధ్యమస్థితిర్ద్రష్టవ్యా చేతి శక్రేణానుయుక్తా దేవీ విహితసామాన్యపరము ప్యుపాయశబ్దం కామ్యకర్మపరమివ వ్యాచక్షాణా, "కర్మణాం త్రివిధో రాశిః" ఇత్యాదినా అర్థసాధనానర్థసాధనానర్థ పరిహారకభేదేన కర్మత్రివిధమ్; ఉపాయాపాయసంజ్ఞౌ తు పూర్వరాశీ పరిత్యాజ్యౌ; యద్యపి తృతీయోఽపి రాశిరుపాయ ఏవ; తథాప్యప్రపన్నకర్మణః ప్రపన్నకర్మ కర్మాన్తరమివేత్యావేదయితుం రాశిభేదకరణమ్; అర్థసాధనపదేన వా అనర్థపరిహారకాతిరిక్తం కర్మ వివక్షితమ్; కథమన్యథా ప్రాయశ్చిత్తస్య పృథక్కరణమ్, ప్రాయశ్చిత్తం పృథక్కృత్య తస్యాపి త్యాజ్యత్వాభిధానాత్.

ఉపాయశబ్దః ప్రాగుక్తో న కామ్యకర్మమాత్రపరః; కిన్తు విహితమాత్రపర ఇతి సూచ్యతే; ప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానం శిష్టతయా వ్యపదేశ్యానాం లోకసఙ్గ్రహార్థం, పాపనివృత్తిస్తు విశేషవిహిత ప్రాయశ్చిత్తేనైవ; "అజ్ఞానాదథవా జ్ఞానాదపరాధేషు సత్స్వపి। ప్రాయశ్చిత్తం క్షమస్వేతి ప్రార్థనైకైవ కేవలమ్" (౧) "కృతే పాపేఽనుతాపో వై యస్య పుంసః ప్రజాయతే। ప్రాయశ్చిత్తన్తు తస్యైకం హరిసంస్మరణం పరమ్" "తథాప్యత్ర ప్రవృత్తిర్యా త్వత్సంస్మృతేస్సా వినశ్యతు। ప్రాయశ్చిత్తిరియం సాఽత్ర యత్పునశ్శరణం వ్రజేత్" "సర్వపాపప్రసక్తేషు ప్రాయశ్చిత్తసముద్భవే। మామేకాం దేవదేవస్య మహిషీం శరణం శ్రయేత్" ఇతి హి తత్ర తత్ర ప్రపన్నమధికృత్య విధిర్దృశ్యతే.

"క్రియమాణం న కస్మైచిత్" ఇత్యాదినా నిత్యనైమిత్తికకర్మాణ్యుచ్యన్తే; యద్యపి తాన్యపి క్రియమాణాని యస్య కస్యచిదర్థస్య సాధనం భవన్త్యేవ, "యే తు సన్ధ్యాముపాసతే" యేత్యాదినా పాపక్షయాదేః ఫలత్వకథనాత్, తథాపి ప్రపన్నేన క్రియమాణాని తాని న కస్యాపి ఫలస్య

సాధనానిత్యాశయః,- "అతేప్యాకరణేతేషాం లోకసఙ్గ్రహచేతసా" ఇతిహ్యుచ్యతే; అర్థశబ్దః-అవిఘ్నవాయేత్యాదివక్ష్యమాణ ప్రయోజనాతిరిక్తప్రయోజనపరః; అక్రియావదనర్థాయేత్యాది- అనపేక్షోపి తాం ప్రతీతి వక్ష్యమాణానురోధాద్విఘ్నవాదిపరమిత్యేకే;

"ప్రియోపిన ప్రియోసౌమే" ఇతి ప్రపన్నవిషయే వక్ష్యమాణానర్థపరమిత్యపరే; ప్రపత్తేః ఫలావ్యభిచరితత్వాత్, ఉపాయాపాయసంయోగే బాధకాభావ ఇత్యత ఆహ (ఉపాయాపాయేతి), నిష్ఠాహానిశ్చ అవిశిష్టత్ర ప్రాప్త్యుపయోగిపూర్వాధికారినిష్ఠాహానిః; "ఉపాయానాముపాయత్వస్వీకారే" ఇత్యనేన ఉపాయత్యాగః-ఉపాయత్వవిశిష్టత్యాగ ఇతి సూచితమ్; అక్రియావదనర్థాయేత్యుక్త్యా సర్వసాధారణార్థేనర్థపరిహారాయ నిత్యకర్మకర్తవ్యమితి భ్రాన్తిం వ్యుదస్యతి(అవిఘ్నవాయేత్యాదినా), భగవద్విభూతి భూతలోకోపయోగివైదికమర్యాదానువర్తనమానుకూల్యసఙ్కల్పకార్యమ్; నతు స్వార్థసాధనతాబుద్ధికార్యమితి, ఉపాయత్వగ్రహంత్రేత్యనేనదర్శితమ్.

ఏతదభిప్రాయేణైవ స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ఆనుకూల్యం ప్రియత్వమ్; తచ్చానన్యప్రయోజనత్వమిత్యుక్తమ్; తథాచ భగవన్ముఖోల్లాసైకప్రయోజనతయా సాధనత్వబుద్ధిపరిత్యాగేన వర్ణాశ్రమధర్మాః ప్రపన్నేనాప్యవశ్యం శక్తితః కార్యా ఇత్యుక్తమ్; ఏతదననుష్ఠానేచ ప్రియోపిన ప్రియోమే స్యాదిత్యుక్తాప్రీతిస్తజ్జన్య ముపశ్లేశాదిర్వా ఫలమ్; నతు శూలారోహణనిదర్శనమాత్రేణ నరకకల్పనా; "నఖలు భాగవతా యమవిషయంగచ్ఛన్తి" ఇతి శ్రుతేః; అత్ర సాధనాన్తరసంసర్గే ప్రాయశ్చిత్తాకరణే ప్రపత్తిర్హీయతఏవ; సాధనాన్తరేణ తత్క్రమేణ ఫలమితి స్పష్టమితి కామ్యకర్మవిషయ ఆహ (అథోపాయప్రసక్తస్త్వితి).

తదేవం శక్యవిహితానుష్ఠాననిషిద్ధానాచరణయోరధికారిపూర్తిసమ్పాదకతయా సమ్భావితస్వభావతోక్తేః; నతు విశ్వాసాద్వ్యతిరిక్తం కిఞ్చిదపేక్షితమ్; "ప్రపత్తేః క్వచిదప్యేవం పరాపేక్షా న విద్యతే" ఇతి వచనాత్; భరద్వాజసంహితాయామపి వర్ణాశ్రమధర్మాణాం నాఙ్గత్వముక్తమ్; కిన్తు "సఏవోపర్యుపర్యస్య పరాం ప్రీతిముపావహన్। ప్రవృత్త్యాఖ్యఫలతాం యాతి తదేవామృతముచ్యతే । తదేవం భగవాన్ ప్రీతః ప్రపత్త్యా సాధవం పరమ్ । తత్రైవ వృత్తివపుషా ప్రీతః ఫలమపి స్వయమ్ । న దేవతాన్తరపరా న చ కస్యాపి సాధనమ్ । పరః ప్రసాద ఏవైవైషా వృత్తిర్విశ్వాత్మనోహరేః" ఇత్యాదినా శుద్ధఫలత్వప్రతీతేః.

"ఏకాన్తీశక్తితః కుర్వన్" ఇత్యాదేరధికారిపూర్తిపరత్వాత్, "ప్రపత్తిరానుకూల్యస్య సఙ్కల్పః ప్రతికూలితా" ఇత్యుక్తతాత్కాలికానుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యనివృత్త్యోస్తు నియతత్వాదేవ సమ్భావితస్వభావతోక్తేః; అస్యాశ్చ ప్రపత్తేస్సర్వనివృత్తిధర్మసాధారణ సాత్త్వికత్యాగోపి నాఙ్గమ్; అత్యన్తపారతన్త్ర్యధ్యవసాయరూపత్వాత్, స్వయమేవ స్వగతోపాయతాబుద్ధిప్రతిబన్ధకత్వాత్; ఉక్తం హి, "ఇయం కేవలలక్ష్మీశోపాయత్వప్రత్యయాత్మికా। స్వహేతుత్వధియం రున్ధే కింపునస్సహకారిణామ్" ఇతి.

ఏవం ఫలసమర్పణాత్మకత్వాత్ ఫలేస్వత్వబుద్ధిః కర్మణి చ నష్టోఽప్రసక్త ఏవ; నిరపేక్షకర్తృత్వాభావస్యాపి స్వస్మిన్విషయత్వాత్ కర్తృత్వబుద్ధిరప్రసక్తైవ; ప్రపత్తేః క్వచిదిత్యఙ్గాన్తరాభావాచ్చ, శాశ్వతీమమసంసిద్ధిరిత్యహిర్బుధ్న్యసంహితోక్తాన్త్యఙ్గముపాయతాభ్రాన్త్యభావ ఆవశ్యక ఇత్యేతావన్మాత్రపరమ్.

అథవా ప్రపత్తేః క్వచిదిత్యస్యకర్మాఙ్గకత్వవ్యుదాసార్థత్వాత్, “యేనత్యజసితత్త్యజ” ఇతి స్వీకారోఽపినోపాయ ఇతిజ్ఞాపన మావశ్యక మేవ; ఫలత్యాగాదిస్తునపృథక్కార్య ఇత్యాహుః.

వేదాన్తాచార్యాస్తు, ప్రపత్తిః ప్రార్థనాన్వితో భరన్యాసః. ప్రార్థనాత్వమాత్రస్యభిక్షాదిప్రార్థనాయాం, స్వమాత్రాశక్యేవస్తునిస్వసహాయార్థమన్యంప్రతిప్రార్థనాయాఞ్చాతిప్రసక్తత్వాత్, భరన్యాసత్వమాత్రస్యచ ఆజ్ఞాభృతిప్రదానాదిదక్షేణ రాజాదినాకృతే భృత్యాదివిషయేభరన్యాసేతిప్రసక్తత్వాన్మిళితోపాదానమ్; స్వత ఇతరతో భృత్యాదినావా స్వాభీష్టసాధనసమర్థేన రాజాదినాకృపాపారవశ్యాదనామన్త్ర్యైతద్విషయేకృతే ప్రార్థనాపూర్వకన్యాసేఽతివ్యాప్తివారణాయ ప్రపత్తృవ్యతిరిక్తాసాధ్యరక్షణత్వం తద్వస్తువిశేషణమ్; తథాచరక్షాపేక్షాపూర్వకం ప్రపత్తృవ్యతిరిక్తాసాధ్యరక్షణకవస్తునో రక్ష్యత్వేనసమర్పణంప్రపత్తిరిత్యుక్తం భవతి.

ఉక్తఞ్చభరతమునినా, “అనన్యసాధ్యేస్వాభీష్టే మహావిశ్వాసపూర్వకమ్ । తదేకోపాయతాయాచ్ఞా ప్రపత్తిశ్శరణాగతిః” ఇతి; అత్రానన్యశబ్దః ప్రపత్తృవ్యతిరిక్తత్వరూపేణ ప్రపత్తృతదితరసాధారణః; అభీష్టశబ్దస్సామాన్యేనేచ్ఛావిషయత్వేన సుఖదుఃఖనివృత్తితత్సాధనానాంసఙ్గ్రాహకః; విశ్వాసమహత్త్వ- ఉపాయలాఘవాదిభిరప్రకమ్ప్యత్వమ్; తదేకోపాయతాయాచ్ఞేత్యత్రతచ్ఛబ్దః-స్వాభీష్టసాధనసమర్థపరః; తేనాశక్తవిషయకేనాతిప్రసఙ్గః.

నచయాచ్ఞేత్యేతావన్మాత్రశ్రవణాత్ యాచ్ఞామాత్రం ప్రపత్తిరితిభ్రమితవ్యమ్; “న్యాసః పఞ్చాఙ్గసంయుతః” ఇత్యాదిభిః ప్రార్థనాయా అఙ్గత్వప్రతీతేః. అతో యాచ్ఞాప్రపత్తిరిత్యుక్తిః ప్రార్థనా

రూపాఙ్గప్రాధాన్యవివక్షయౌపచారికీ; ఏవం ప్రార్థనామతిశ్శరణాగతిరిత్యుక్తిరపి.

అథవా అవధారణసహకృతోపాయశబ్దేన "మయాత్యక్తం భరం సర్వం మమ శిరసి నాధ్యారోపయేథాః, కిన్తు త్వమేవ భరత్వేన స్వీకురు" ఇత్యాకారకభరస్వీకారప్రార్థనాయా జ్ఞాపితత్వాత్, తస్యాశ్చ భరన్యాసావినాభావాదపర్యవసానవృత్త్యా నిక్షేపపర్యన్తాః; ఏవఞ్చ శరణం వ్రజేత్యాదివిధిషు శాబ్దేనోపాయాధ్యవసాయేన భరతమునివాక్యానురోధేన స్వపూర్వకోపాయప్రార్థనాయా ఆక్షేపే, తత్ర భరస్వీకారప్రార్థనాంశస్య భరన్యాసమన్తరేణాసమ్భవాత్తస్యాప్యాక్షేపాదభిధానమ్.

విధ్యనుసారిణా మన్త్రేణాపి స ఏవ ప్రకాశ్యతే; "న్యాసేనైవ మహామతే!" "న్యాసః పఞ్చాఙ్గసంయుతః" "అనేనైవ తు మన్త్రేణ స్వాత్మానం మయి నిక్షిపేత్" "మయి నిక్షిప్తకర్తవ్యః కృతకృత్యో భవిష్యతి" "అయమాత్మభరన్యాసః ప్రపత్తిరితి గీయతే" ఇత్యాదీని నిక్షేపప్రాధాన్యే భూయాంసి ప్రమాణాని.

మితగద్యేపి "నిఖిలజన్తుజాతశరణ్య శ్రీమన్నారాయణ తవ చరణారవిన్దయుగళం శరణమహం ప్రపద్యే" ఇత్యత్రోపాయపరశరణశబ్దదర్శనాత్, "నమోస్తు తే" ఇత్యాత్మనివేదనపరేణ నమసా ఉపసంహారాచ్చ నిక్షేపోవగమ్యత ఏవేతి, న చైవమవస్థితస్యాపీత్యాదినా విశ్వాసపూర్వకప్రార్థనామాత్రాభిధానాత్ప్రార్థనాయా ఏవాఙ్గిత్వం భాష్యకారాభిమతమితి శఙ్క్యమ్; వైకుణ్ఠగద్యే చ "శ్రీమతా మూలమన్త్రేణ మామైకాన్తికాత్యన్తికపరిచర్యాకరణాయ పరిగృహ్ణీష్వేతి యా

చమానః ప్రణమ్యాత్మానం భగవతే నివేదయేత్" ఇతి నిక్షేపః కణ్ఠోక్తః.

"విశ్వాసోద్వయార్థశ్శరణాగతిః" "ప్రపత్తిర్విశ్వాసః" ఇత్యాదికం సర్వశాస్త్రార్థ సాధారణ్యేన అధికారవిధయా మహావిశ్వాసత్వేనాఙ్గతయాచస్థితస్య విశ్వాసస్య ప్రాధాన్యప్రదర్శనార్థమ్; సైషైవప్రపత్తిశ్శరణాగతిశబ్దేనాప్యభిధీయతే; "సన్న్యాసస్త్యాగ ఇత్యుక్తశ్శరణాగతిరిత్యపి" "ప్రపత్తిశ్శరణాగతిః" ఇత్యాది పర్యాయపాఠాత్, "కీదృశీశరణాగతిః" ఇతిప్రశ్నే "అనేనైవతుమన్త్రేణ స్వాత్మానం మయినిక్షిపేత్" ఇత్యుత్తరోక్తేశ్చ.

నచకాకాదిశరణాగతావవ్యాప్తిః; తత్రశరణాగతిశబ్దస్యౌపచారికత్వాత్; అథవా తాదృశస్యాభీష్టసాధనసమర్థవశీకరణత్వం శరణాగతిత్వం ప్రపత్తిత్వవ్యాపకమ్; అస్తిచపురఃపతనాదావత్యన్తకారుణికవశీకారకత్వమ్; నచైతావతా పర్యాయత్వహానిః; సమనియతధర్మావచ్ఛిన్న బోధకత్వవిరహేఽపి ఏకవిషయత్వమాత్రేణతదుపపత్తేః. వశీకరణఞ్చ (౧) "బద్ధాఞ్జలిపుటందీనం యాచన్తంశరణాగతమ్" ఇత్యాదినోక్తమ్; యుక్తిఞ్చోత్కృష్టలేత్వే దృశనిక్షేపఏవ.

నచైవమపిప్రపత్తిలక్షణస్య వాచికాదావవ్యాప్తిః; శరణాగతిమన్త్రోచ్చారణప్రణిపాతాదిమాత్రే ప్రపత్తిత్వాభావస్యేష్టత్వాత్; "సకృజ్జప్తేనమన్త్రేణ కృతకృత్యస్సుఖీభవేత్" "సకృదుచ్చారోభవతి" ఇత్యాదీనాం(౨)"నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి" ఇత్యాదిరీత్యాక్రమేణ

(౧) రా-యు-౧౮-౨౭. (౨) గీ-౨-౪౦.

ప్రపత్తిసమ్పాదనద్వారా ఫలోపయోగిత్వమాత్రపరత్వాత్; అన్యథా "సకృదుచ్చారితం యేన" ఇత్యాదివచనానాం నామకీర్తనమాత్రస్యాపిముక్తిహేతుత్వప్రసఙ్గాత్.

నచైవం (౧) "శరణవరణవాగియం యోదితా" (౨) "ప్రపత్తివాచైవనిరీక్షితుం వృణే" ఇత్యాద్యుక్తిప్రపత్తి ప్రతిపాదకసమ్ప్రదాయవిరోధః; అజ్ఞాజ్ఞవిభాగజ్ఞాన మన్త్రగతతత్తత్పద ప్రతిపాద్యత్వాదివిషయవిశదజ్ఞానవిరహిణా, ద్వయేనసముదాయః ప్రతిపాద్యత ఇతిజ్ఞానవతామన్దాధికారిణా అనుష్ఠితాయాః ప్రపత్తేరేవోక్తి ప్రపత్తిత్వాత్; ఆచార్యనిష్ఠాయాశ్చాచార్యానుష్ఠితస్వోద్దేశ్యకప్రపత్తిరేవేతి నతత్రావ్యాప్తిః; కాయికాదీనాన్తు భగవదాభిముఖ్యజ్ఞాపకతయా ఆచార్యకర్తృకస్వార్థప్రపత్త్యనుష్ఠానోపయోగిత్వమాత్రమేవ ; నతు సాక్షాన్ముక్తిహేతుత్వమ్.

నిక్షేపశ్చ ఫలాన్తరార్థివిషయే భరన్యాసమాత్రమ్; స్వరూపాదిసమర్పణస్యతత్రానపేక్షితత్వాత్; ముముక్షువిషయేతుస్వరూపసమర్పణాదిగర్భః; స్వరూపసమర్పణఞ్చ శేషత్వజ్ఞానాత్మకత్వాత్ తత్త్వజ్ఞానాత్మకతయా ఉపాయాత్ప్రాగేవస్థిత ముపాయానుష్ఠానదశాయామపినివృత్తిధర్మస్వాభావ్యా దనువర్తమానం, కైఙ్కర్యప్రార్థనాహేతుతయా పురుషార్థప్రార్థనాదశాయామప్యనువర్తతే; అతఏవభరన్యాసభాగస్యైవతత్ర ప్రాధాన్యమ్.

నచోపాయానుష్ఠానాత్ప్రాగధికారకోటిస్థితస్య సమ్బన్ధజ్ఞానరూపస్యస్వరూపసమర్పణస్యకథముపాయకోటినివిష్టత్వమితివాచ్యమ్; భరఘటకతయాస్వరూపఫలానుసన్ధానస్యావశ్యకత్వాత్, "తేనసంరక్ష్యో

(౧) వర- స్త-౮౪. (౨) వర- స్త-౯౨.

మాణస్య ఫలేస్వామ్యవియుక్తతా । కేశవార్పణపర్యన్తా హ్యాత్మని క్షేప ఉచ్యతే" ఇతి నిక్షేపకోటిప్రవిష్టత్వస్య వచనసిద్ధత్వాచ్చ.

శేషత్వజ్ఞానస్య శ్రవణమాత్రేణ సిద్ధత్వాత్తత్త్వేన విధేయత్వాసమ్భవేపి, శేషత్వాదివిషయభరన్యాసత్వేన విధేయత్వసమ్భవాత్; భరన్యాసానాత్మకస్తు కేవలం స్వరూపసమర్పణమ్, (౧) "అథవా కింను సమర్పయామి తే" ఇత్యనుశయ్యతే; స్వరూపాదిసమర్పణస్య సకలముముక్షుసాధారణత్వాద్భరన్యాసస్య అకిఞ్చనాసాధారణతయా తస్యైవ ప్రాధాన్యాత్; స్వరూపసమర్పణం హి నిరుపాధికసర్వశేషిణే శ్రీమత ఏవాహమ్, మదీయఞ్చ దేహధనకళత్రాదికం శేషో న మమేత్యనుసన్ధానమ్; ఫలసమర్పణఞ్చ-మద్రక్షాయాః ప్రధానఫలం తదీయమేవ, న మమేత్యనుసన్ధానమ్. ఏతచ్చానుసన్ధానద్వయం భక్తసాధారణమితి భరన్యాసభాగోఙ్గీభూతః.

నచ భరన్యాసస్యాపి స్వరక్షణవ్యాపారే స్వాధీనత్వేనాఽనన్వయానుసన్ధానరూపతయా సర్వాధికారిసాధారణ్యం శఙ్కనీయమ్; స్వరక్షణవ్యాపారే సర్వథాకిఞ్చనస్యానన్వయేన తదనుసంధానరూపస్య భరన్యాసస్యాసాధారణ్యావిరహాత్; యద్యపి భరన్యాసరూప ఏవ; స్వరక్షణవ్యాపారే స్వస్యాన్వయాత్; తత్సామాన్యాన్వయానుసన్ధానస్యానతత్త్వజ్ఞానత్వాసమ్భవః. తథాప్యవ్యవహితోత్తరక్షణప్రభృతి స్వరక్షణార్థస్వవ్యాపారానన్వయో భరన్యాసవిషయ ఇతి న దృష్టిరూపత్వమ్;

నచ, ఫలసమర్పణస్య "శాశ్వతీషుమసంసిద్ధిః" ఇత్యహిర్బుధ్న్యసంహితాయామఙ్గతయా విధానాత్ కథం ప్రధానకోటినివేశ ఇతి వాచ్యమ్; ప్రధానకోటినివిష్టే ఫలసమర్పణే ఫలేభరన్యాసాధీనత్వస్యావిషయతయా అత్రాపి నాహం స్వాతన్త్ర్యేణ కర్తా; అయమపి న ఫలే

సాక్షాదుపాయః; ఏతదధీనమపిఫలంతస్యైవ; అతఏవనైతత్కర్మవదర్థమిత్యాకారకసర్వనివృత్తిధర్మసాధారణసాత్త్వికత్యాగాన్తర్గతస్య ఫలత్యాగస్యాఙ్గత్వేబాధకాభావాత్.

ప్రధానఞ్చభరసమర్పణం, ప్రధానాన్వితాప్రార్థనాచ మే భరంస్వీకుర్విత్యాకారికా గోప్తృత్వవరణాదన్యా; తస్యసర్వాధికారిసాధారణరక్షకత్వమాత్రవిషయత్వాత్. యదాతుగోప్తృత్వవరణఏవ తస్యాపివిషయత్వమ్; తదానపృథక్ప్రార్థనా; తథాచ, "అవ్యవహితోత్తరక్షణప్రభృతిఫలసాధనీభూతవ్యాపారరహితస్యమమత్వమేవతత్స్థానేతిష్ఠ" ఇత్యాకారకః.

ప్రార్థనాన్వితోభరన్యాసఃప్రధానమ్; సాచైషాప్రపత్తిఃపఞ్చాఙ్గా షడఙ్గావా; సాధారణ్యేనపఞ్చాఙ్గా; ముముక్షువిషయే అహిర్బుధ్న్య సంహితోక్తేనాఙ్గేనషడఙ్గా; "షడఙ్గంతముపాయఞ్చ" ఇతినిర్దేశస్తు అష్టాఙ్గయోగవ్యవహృతినయాదౌపచారికః; నతునిశ్శ్రేయసార్థప్రపత్తినియతేనాఙ్గేన"ఆనుకూల్యస్యసఙ్కల్పః"ఇత్యాదినాసహాఙ్గినాషణ్ణాముపక్రమాత్. ఏవం "షడ్విధాశరణాగతిః" ఇత్యపి-నహి "స్నానంసప్తవిధంస్మృతమ్" ఇత్యాదివత్ ప్రపత్త్యవాన్తరభేదత్వమానుకూల్యసఙ్కల్పాదీనాం కైశ్చిత్స్వీకృతమ్.

నచ "ప్రపత్తేః క్వచిదప్యేవం పరాపేక్షానవిద్యతే" ఇతివచనాన్నిరఙ్గైవప్రపత్తిరితిశఙ్కనీయమ్; సాఙ్గత్వబోధకానాంవచనానాం భూయస్త్వాత్; లోకేపిప్రపత్తేఃప్రార్థనాద్యఙ్గయోగస్యదృష్టత్వాచ్చ. తస్య బ్రహ్మవిద్యాత్వసామాన్యాయాతకర్మాఙ్గకత్వవ్యవచ్ఛేదార్థకత్వాత్; పఞ్చాఙ్గాన్యానుకూల్యస్యసఙ్కల్పఇత్యాదినోక్తాని. తన్నిర్వచనం లక్ష్మీతన్త్రాహిర్బుధ్న్యసంహితావచనాదిషుద్రష్టవ్యమ్.

కృత్యాకరణరూపాపాయనివ_ర్తకానుకూల్యాచరణసఙ్కల్పస్య ప్రపత్త్యఙ్గత్వేపినసఙ్కల్పితాచరణం తదఙ్గమశ్రుతత్వాత్; తత్క ల్పనేమానాభావాచ్చ; కిన్తుస్వత న్త్రవిధిప్రాప్తం ఫలరూపం; యథా 'బాహమిత్యాదేరుపనయనాంగత్వేపి తద్విషయీభూతభిక్షాచర్యాది కంస్వతన్త్రవిధిప్రయుక్తమ్;తథాకృత్యకరణమపిన ప్రపదనప్రయుక్తమ్.

నచైవమ్"ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్తు వినివృత్తిరపాయతః'' ఇతి వచనవిరోధః; తస్యతాత్కాలికాపాయనివృత్తిపరత్వాత్; ఆనుకూ ల్యశబ్దోపిహితత్రోపక్రమానురోధేనసఙ్కల్పపరః; పాశ్చాత్యాపాయ సంయోగోపినప్రపత్తిప్రచ్యావకః; కిన్తు ఉపాయాపాయసన్త్యాగవిశిష్ట మధ్యమనిష్ఠావిరోధీ;విశేషణాభావేవిశిష్టాభావావశ్యమ్భావాత్.అత ఏవహితాపన్మాత్రనిమిత్తం ప్రాయశ్చిత్తమేవ తత్రవిధీయతే.

నతుపూర్వకృతప్రపత్తిం ప్రచ్యావ్యతామభిప్రేత్యతత్ఫలార్థంపు నఃప్రపత్తిః; అస్తువాసాఙ్గప్రపత్తినిష్ఠావిరోధిత్వమపి; తద్విరోధిత్వఞ్చ యావత్ప్రాయశ్చిత్తం ఫలప్రతిబంధకరణమ్. తాత్కాలికాపాయసం యోగేతు ప్రపత్తిర్నస్వఫలజననశక్తాభవతి. తదఙ్గత్వమానుకూల్యస ఙ్కల్పస్యోపపన్నమ్.

ప్రాతికూల్యవర్జనఞ్చ ప్రతికూలాచరణనివృత్తిసఙ్కల్పః. ప్రతి కూలాచరణసఙ్కల్పనివృత్తిః. ప్రాతికూల్యనివృత్తిరేవవావరదాచా ర్యోక్తప్రయోగసంగ్రహానురోధేన; అద్యప్రభృతిస్వీకారేసకృత్త్వంసు గమమ్; అపాయేభ్యోనివృత్తోస్మీతి ప్రపత్తిపూర్వభావ్యనుసన్ధానవిష యీభూతాపాయనివృత్తిః నయానత్పూర్వాఘనివృత్తిః. తస్యాఃప్ర పత్తిసాధ్యత్వాత్; ప్రాయశ్చిత్తాదినివర్త్యోత్తరాఘనివృత్తిస్తుఇదానీ మనాశఙ్కనీయైవేతి, అపాయాచరణసఙ్కల్పోపాయపదేనలక్ష్యఇతి

ద్వితీయపక్షప్రవృత్తిః; లక్షణాభయాదపాయశబ్దస్య ప్రాతికూల్యపరత్వేతృతీయపక్షః.

అనయోః పక్షయో స్తాత్కాలీనయో స్తయోరఙ్గత్వమ్. ఉత్తరయోస్తుఫలత్వంబోధ్యమ్. ఉత్తరకాలీనాపాయసంయోగేచ నిష్ఠాహానిమాత్రమ్; నతుఫలహానిః; "అపాయాద్విరతశ్శశ్వన్నాఞ్ఛపశరణాగతః" ఇతికాలవిళమ్బోక్తిః కాలవిశేషానవచ్ఛిన్నమోక్షోద్దేశ్యకప్రపత్త్యధికారివిషయా; దేహావసానేపిహిమోక్షమిచ్ఛతామనియతాయుషామాయుర్వృద్ధ్యా అపాయకృతోవిళమ్బోభవత్యేవ.

అన్యేషాన్తుకారిన్యాదకృతప్రాయశ్చిత్తానాంశిక్షయా ఇహైవకేచిదుపక్లేశాభవన్తీత్యాదిశాస్త్రసిద్ధయా, నివృత్తాపరాధానాముద్దిష్టేకాలేఫలప్రాప్తిరవివాదా. ప్రాయశ్చిత్తేష్వశక్తస్యపునః ప్రపదనమేవ. శక్తస్యతు ప్రతిపదోక్తం; ప్రపదనస్యాశక్తాధికారత్వాత్. నహిమోక్షోపాయేష్వశక్తఇత్యేవ సర్వత్రాసావశక్తః.

యద్యపిశక్తానామపిపునః ప్రపదనమేవ ప్రాయశ్చిత్తమితిస్వీకారేపి ప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తశాస్త్రాణామన్యవిషయతయా సావకాశత్వాన్నాత్రావశ్యముక్తవ్యవస్థాస్వీకార్యా. తథాపిప్రపదనసామాన్యాదశక్తవిళమ్బాక్షమాధికారికత్వస్యౌచిత్యాత్, శరణాగతిలక్షణే అనన్యసాధ్యఇతిదర్శనాత్, లోకసఙ్గ్రహానురోధాచ్చశక్తే ప్రతిపదోక్తంకార్యమ్. తాత్కాలికప్రాతికూల్యేతు నప్రపత్తిర్భగవదభిమతిముత్పాదయతీతితన్నివృత్తిరఙ్గమ్; అత్రాద్యపక్షయోరపాయనివృత్తిహేతుత్వంసుగమమ్; తృతీయపక్షే ప్రాతికూల్యశబ్దోద్వేషపరః; తేనతత్కార్యహింసాదినివృత్తిరిత్యుపయోగవచనం నిర్వాహ్యమ్.

అథవా అపాయస్యానుకూల్య విఘాతస్య ప్రాతికూల్యవర్జనేన నివృత్తిరితి; యదిత్వపాయనివృత్తిరపాయాభిసన్ధివిరామః, తదా ప్రాతికూల్యవర్జనం తత్సఙ్కల్ప ఏవ. అనయోశ్చ నిబన్ధనం భగవత్సార్వాత్మ్యజ్ఞానసహకృతస్వపారార్థ్యజ్ఞానమ్. తన్మూలకయోరేవానుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనయోరఙ్గత్వేన తన్త్రబోధితత్వాత్,

అఙ్గభూతకార్పణ్యఞ్చ- అహిర్బుధ్న్యసంహితోక్తమాకిఞ్చన్యాద్యనుసన్ధానమ్. లక్ష్మీతన్త్రానుసారేణ తదధీనగర్వహానిః. కృపాజనకకృపణవృత్తిర్వా ; కృపోత్తమ్భకవ్యాపారత్వేన సర్వానుగమః. ఏతేన, దృక్క్రియావిహతేరేవ కార్పణ్యరూపత్వాదాకిఞ్చన్యరూపాధికారావిశేష ఇతి పరాస్తమ్ ; తదుద్బోధాదేరేవాఙ్గత్వాత్ ; తస్య చ తాత్కాలికశరణ్యకృపోత్తమ్భనే ఉపాయరూపప్రతిబన్ధకనివృత్తౌ చోపయోగః; ఆకిఞ్చన్యప్రతిసన్ధానాద్ధి దుష్కరోపాయాన్తరప్రవృత్తిర్నివర్తతే; అనన్యగతిత్వప్రతిసన్ధానాచ్చ కామ్యకర్మసుప్రవృత్తిః; ఇదమేవచ కార్పణ్యేనాప్యుపాయానాం వినివృత్తిరిహోచ్యతే.

న చ కార్పణ్యస్య ఆకిఞ్చన్యజ్ఞానరూపత్వే భరన్యాసాభేదః; ఉపాయాన్తరానర్హత్వవిషయకజ్ఞానస్య కార్పణ్యరూపత్వాత్; ఉత్తరక్షణప్రభృతివ్యాపారానన్వయస్య భరన్యాసవిషయత్వాత్, భగవదీయస్య భరస్వీకర్తృత్వస్యాపి తత్రవిషయత్వాచ్చ; యద్యపి కారుణ్యోత్తమ్భనం ప్రపన్నవిషయే యదా స్వత ఏవ, న తు ప్రపత్త్యాపి; తదా కార్పణ్యేన కారుణ్యోత్తమ్భనమితి నైవం వక్తుం శక్యమ్; సమప్రాధాన్యఞ్చైవం స్యాత్; సర్వోపాయానాం భగవత్కారుణ్యోత్తమ్భకత్వాత్; న హి ప్రపత్త్యా అపూర్వం కారుణ్యముత్పద్యతే; సంస్తవో హ్య

స్యాస్సహేతుకః, నతుస్వరూపమపి; తథాపిభక్తిసాధ్యకారుణ్యోత్పత్తిమ్భనానుగుణకారుణ్యోత్పత్తిమ్భనం యత్ప్రపత్తిసాధ్యమ్, తదనుగుణకారుణ్యోత్పత్తిమ్భనే కార్పణ్యస్యవినియోగోబోధ్యః.

విశ్వాసశ్చయద్యపిశాస్త్రప్రామాణ్యజ్ఞానాధీనః సర్వశాస్త్రార్థసాధారణః; తథాప్యనాదికాలసఞ్చితానన్తాపరాధానాం సకృత్కర్తవ్యేనలఘునోపాయేన అవిళమ్బేనబ్రహ్మేశాదిదుర్లభపదప్రాప్తిర్భవతీత్యేతదన్తరేణ పురుషకారగుణసమ్బన్ధవ్యాపారప్రయోజన గతినిరపాయత్వావర్జనీయత్వనిరుపాధికత్వసహకారినిరపేక్షత్వ స్వగతత్వరూపవిశేషపరామర్శం నాధ్యవసితుం శక్యమితిశాస్త్రే అర్థవాదత్వశఙ్కాస్యాత్.

అతస్తత్పరామర్శసాధ్యోభగవతాపి పశ్చాత్క్షోభయితుమశక్యోవిశ్వాసోఽత్రవిశిష్యాఙ్గముచ్యతే; తచ్చతత్కాలే నిష్కమ్పప్రవృత్తావుపయుజ్యతే; ఉత్తరకాలేచసంస్కారాధానద్వారా బుద్ధిదార్ఢ్యల్యోపాయాన్తరప్రత్యాశానివృత్తౌ; మన్దవిశ్వాసానాన్తు పశ్చాత్తత్సమ్భవేపి తాఙ్శేషపూరణేనపూర్ణోపాయాఙ్కృత్వాభగవాన్ప్రతీక్షతీతితద్గుణపర్యాలోచనావతాం స్వాధ్యవసానం, "వృత్తైవభవతోయాతా భూయసీజన్మసన్తతిః । తస్యామన్యతమంజన్మ సఞ్చిన్త్యశరణంవ్రజ" ఇతిశాణ్డిల్యోక్తేశ్చతదవగమ్యతే.

మహాత్త్వవిధిశ్చ - విజాతీయవిశ్వాసకారణవిమర్శవిధౌపర్యవస్యతి; యద్యపి నిష్కమ్పప్రవృత్త్యభావేపి ప్రపత్తినిష్పత్తేర్నావశ్యమేతదపేక్షా; తథాపిప్రపత్త్యాకార్యకరణే ఉత్తరకాలీనబాధాభావాపేక్షితః, తదుపయోగిత్వమేవ మహత్త్వస్యవిమర్శనశాయాం

బాధవిరోధిత్వపర్యవసన్నత్వాత్; ఏతేన తాదాత్వికమహావిశ్వాసే నైష్ఫల్యాపత్తేరుత్తరకాలీనబాధవిరహాపేక్షేతి నిరస్తమ్.

అతఏవోచ్యతే, “రాక్షసానామవిస్రమ్భాదాఞ్జనేయస్య బన్ధనే । యథా విగళితా సద్యస్సామోఘాప్యస్త్రబన్ధనా । తథా పుంసామవిస్రమ్భాత్ప్రపత్తిః ప్రచ్యుతా భవేత్” ఇతి.

యది పునస్తథా పుంసామితి తాత్కాలికవిస్రమ్భవైకల్యాభిప్రాయం; పాశ్చాత్యోపాయాన్తరసంయోగోఽపి నిష్ఠావిరోధ్యేవ; న తు ప్రపత్తిచ్యావక ఇతి విభావ్యతే; తదా తాత్కాలికోపాయాన్తర సంయోగ విరోధిత్వమేవ; మహావిశ్వాసస్య తస్య తదేకశరణవ్రజ్యా విరోధిత్వేన త్యాగస్య విశిష్టవిధిపక్షే విధేయత్వ స్వీకారాత్, సంయోగశ్చ న ప్రవృత్తిరూపః. తన్నివృత్తేః కార్పణ్యేనాపి సిద్ధేః, కిన్తు ప్రత్యాశాత్మకః; తత్సాపేక్షతయా కార్యసాధనబుద్ధ్యాత్మకో వా “విశ్వాసస్సర్వదుష్కృతనాశనః” ఇతి ఫలకథనప్రాశస్త్యపరమ్;

గోప్తృత్వవరణం పునః పురుషార్థత్వ సమ్పాదనాయ. న హి సుఖాదిరూపత్వేన పురుషార్థతాఽభీష్టా ; అవయవశక్తి వ్యతిరేకేణ అతిరిక్త శక్తికల్పనే గౌరవాత్; కిన్తు పురుషార్థ ప్రార్థనావిషయత్వమ్; తచ్చ భగవతస్తద్విషయే స్వకృతిసాధ్యత్వ ప్రకారకేచ్ఛాజననే ఉపయుజ్యతే ; న పునః, “గోప్తృత్వవరణం నామ స్వాభిప్రాయనివేదనమ్” ఇత్యుక్త్యా స్వాభిప్రాయజ్ఞాపనమేవ ప్రయోజనమితి మన్తవ్యమ్; తస్య సర్వజ్ఞత్వాత్; “సర్వజ్ఞేఽపి చ విశ్వేశే యాచ్ఞావిజ్ఞాపనాదిభిః । తత్తదిష్టప్రదితాత్మా ప్రీతిరేవ వివర్ధతే,” అతోఽస్తి శ్చానామ వ్యఙ్గానాముపయోగః.

త్రిజటోపదేశే షడఙ్గతా ప్రపత్తేర్దర్శితా; విభీషణప్రపత్తౌ రావణాయాపి హితోపదేశత్వాత్ ఆనుకూల్యసఙ్కల్పస్య, (౧) "పరిత్యక్తా మయా లఙ్కా" ఇతి హితోపదేశాఽసహిష్ణురావణసంసర్గపరిహారేణ ప్రాతికూల్యవర్జనస్య, (౨) "రావణో నామ దుర్వృత్తః" ఇత్యాదినా ప్రబలతమవిరోధికథనాత్ కార్పణ్యస్య, నిశ్శఙ్కసమీపగమనాత్, (౩) "సర్వలోకశరణ్యాయ రాఘవాయ" ఇతి కథనాత్ (౪) "విభీషణో మహాప్రాజ్ఞః" ఇతి విశ్వాసమూలప్రజ్ఞావత్త్వావగమాచ్చ మహావిశ్వాసస్య, "భవన్తం శరణం గతః" ఇత్యుపాయవరణాన్తర్గతస్య గోప్తృత్వవరణస్యోపాయవరణసామర్థ్యాద్విజ్ఞానమాత్రపరత్వేనర్థకత్వాత్, "నివేదయత" ఇతి పదాచ్చ నిక్షేపస్య చ ప్రతీతేః షడఙ్గత్వం సుగమమ్.

న చైతేషాం సమ్భావితస్వభావతా. అఙ్గత్వశ్రవణవిరోధాత్; సకలాఙ్గోపసంహారే హి కామ్యం కర్మ సిధ్యతి; అతః ప్రపత్తికాలే నియతానామప్యేషాం తదుత్తరనియతత్వాభిప్రాయేణ కేషాఞ్చిత్సమ్భావితస్వభావత్వవాదః; న్యాయప్రాప్తశ్చ సకృత్త్వం నిరపవాదమ్. "సకృదేవ హి శాస్త్రార్థః" ఇత్యాదివచనేనాపి ఇహాభ్యనుజ్ఞాయత ఇతి. సకృదేవేయం ప్రపత్తిః కార్యా; అత ఏవ హి తదుపకారకాణామప్యఙ్గానాం సకృత్త్వం సిద్ధమ్.

అయమత్ర సర్వవిధిసిద్ధోఽనుష్ఠేయార్థః; సదాచార్యోపదేశాధీనమన్త్రార్థజ్ఞానవాన్ ముముక్షుః, అవిలమ్బితాభిమతఫలసిద్ధ్యా స్వస్యోపాయాన్తరశూన్యతామాలోచ్య నిరతిశయశోకావిష్ట ఆచార్యేణానుజ్ఞాతో గురుపరమ్పరామనుసన్ధాయ అనన్తాపరాధనివహాపూరితస్య మము

(౧) రా-యు-౧౯-౫. (౨) రా-యు-౧౭-౧౦.
(౩) రా-యు-౧౭-౧౭. (౪) రా-యు-

నిరఙ్కుశస్వతన్త్రభగవత్సమాశ్రయణసిద్ధాన్తరేణభగవతీం మా
తరంకశ్చనోపాయః, అతస్త్వచ్ఛేషభూతస్యమమభగవదాభిముఖ్యస
మ్పాదనేనయద్రక్షణం తత్ఫలంతవైవేతి, తవైవభగవదాభిముఖ్యస
మ్పాదనేనమద్రక్షణభరః; అతస్త్వమేవ భగవదాభిముఖ్యం సమ్పా
దయేతి శ్రియంప్రపద్య,

తయాసమ్పాదితభగవదాభిముఖ్యోద్వయమనుసన్దధత్, తద
ర్థఞ్చ నిఖిలహేయప్రత్యనీకసత్యజ్ఞానానన్దైకస్వరూపవాత్సల్యసౌశీల్యా
దిసమస్తకల్యాణగుణాకర కిరీటమకుటాదిసర్వాభరణభూషిత నిరతిశ
యౌజ్జ్వల్యసౌగన్ధ్యసౌకుమార్యాదిగుణగణదివ్యమంగళవిగ్రహ శ్రీమ
న్నారాయణ అనాదికాలంత్వదాజ్ఞాతస్సంసారేపతితోహంత్వత్కరు
ణామూలకటాక్షసంపాదితాచార్యసమాశ్రయణలబ్ధతత్త్వజ్ఞాన తయా
నేతః పరంవిధినిషేధరూపాం త్వదాజ్ఞామతినివర్తిష్యే; అనన్తాపరా
ధాలయత్వేనానధికారిత్వాత్ జ్ఞానాదివిరహాచ్చనాహముపాయా
న్తరానుష్ఠానార్హః, నచప్రయోజనాన్తరపరః; సమ్బన్ధాదిభిస్త్వమేవ
రక్షకత్వేనాధ్యవస్యామి.

యతోహంత్వదేకశేషః మద్రక్షణఫలఞ్చ శేషిణస్తవైవ,అత
స్స్వాతన్త్ర్యేణస్వరక్షణే స్వరూపాయోగ్యస్య అకిఞ్చనతయాస్వయ
త్నసామాన్యాయోగ్యస్య మమరక్షాభరశ్శేషిణస్తవైవమయాచత్య
క్తంభరం పునర్మమశిరసినాధ్యారోపయేథాః. కిన్తు సర్వసాధారణ్యేన
ఉపాయాన్తరావలమ్బనేన రక్షకస్త్వమేవ మమోపాయాన్తరస్థానే
స్థిత్వాతనైరపేక్ష్యేణమద్భరం స్వీకృత్యమాంస్థూలసూక్ష్మప్రకృతి
వినిర్మోకపూర్వకసవిభూతికభగవదనుభవజనిత ప్రీతికారితకైఙ్కర్యే

ణత్వాత్సన్తోషాధాయకం కుర్విత్యనుసన్దధత్ భగవానేవైవంస్వచరణారవిన్దశరణాగతిం స్వశేషభూతేన మయాస్వార్థమకారయత్.

అతస్స ఏవ మమోపాయః, సత్యియమపి ప్రపత్తిరిత్యనుసన్ధాయ భగవతా భరస్య స్వీకృతత్వాన్న మమేతః పరమిష్టప్రాప్తయే అనిష్టనివృత్తయే వా కిఞ్చిత్కర్తవ్యమవశిష్యత ఇతి నిర్భరత్వమనుసన్ధాయ అన్తఃపురపురన్ధ్రీన్యాయేన అనన్యోవర్తేతేతి. ఏవం ప్రపన్నస్య ప్రారబ్ధబన్ధకీభూతదుష్కృతవిశేషాభావే ఇహాపి నిరపాయకైఙ్కర్యం సిధ్యతి.

యః పునర్యావజ్జీవం త్వత్కైఙ్కర్యైకనిరతం మాం కురుష్వ, మా చాపరాధోఽభూదితి ప్రపత్తిదశాయామేవ ప్రార్థయతే; తస్యాపి తత్ప్రతిబన్ధకీభూతదుష్కృతవిశేషం నివర్త్య భగవానేవ నిరపాయేషు కైఙ్కర్యేషు తన్నియచ్ఛతీతి ప్రపత్తిశాస్త్రార్థనిష్కర్ష ఇత్యాహుః.

నను, ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదయః కిం సన్నిపత్యోపకారకాః ; ఆరాదుపకారకా వా ; నాద్యః, కరణశరీరనిష్పాదకత్వవిరహాత్, తత్సంస్కారకత్వాభావాచ్చ; అవఘాతాదీనాం హి తుషవిమోచకాదిద్వారా స్తియాగనిర్వర్తకత్వమ్; ప్రోక్షణాదీనాఞ్చ తాదృశవ్రీహిసంస్కారకత్వమ్.

న చానుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనయోరభావే సమాం హింసిష్యతీత్యేవేతి బుద్ధ్యా నిక్షేపేన ప్రవర్తేతేతి తయోః కార్పణ్యావిరహేఽధికారాప్రతిసన్ధానాన్నైష్ఫల్యశఙ్కయా న ప్రవర్తేతేతి తస్య సత్యప్యధికారప్రతిసన్ధానే విశ్వాసాభావే నైష్ఫల్యశఙ్కాసమ్భవాత్, విశ్వాసస్య "అప్రార్థితో న గోపాయేత్" ఇతి ప్రార్థనావిరహే నిక్షేపస్య నిష్ఫలత్వాన్న తత్ర ప్రవృత్తిస్స్యాదితి ప్రార్థనాయాశ్చ నిక్షేపనిర్వర్తకత్వాత్సన్నిపత్యోపకారకత్వోపపత్తిరితి వాచ్యమ్.

ఈదృశరీత్యాసన్నిపత్యోపకారకత్వాభ్యుపగమే ప్రయాజాదీనామపి తదాపత్తేః; నహి ప్రయాజాద్యభావే దర్శపూర్ణమాసౌ ఫలం సాధయత ఇతి, యది చ తదభావే తాభ్యాం ఫలాసిద్ధిరజ్ఞత్వే జ్ఞానప్రాప్త్యేతి ప్రథమదృష్టోపకారోద్దేశేనైవ తద్విధానావశ్యమ్భావాదారాదుపకారకత్వం తేషామిత్యుచ్యతే, తతోఽత్రాప్యానుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనగోప్తృత్వవరణ విశ్వాసమహత్త్వానామన్తరేణాజ్ఞత్వావగమం న తదభావే నైష్ఫల్యజ్ఞానసమ్భవ ఇతి తుల్యమ్.

అథ లోకే ఆనుకూల్యాదిరహితే రక్ష్యత్వాదర్శనాత్తదభావే ఫలాసిద్ధిర్జ్ఞాతా; న తు ప్రయాజాద్యభావే ఫలాసిద్ధిః ప్రమాణాన్తరావగమ్యేతి విశేష ఇతి చేత్; కృతం తర్హ్యాద్యానుకూల్యాదివిధానేన, "ప్రపత్తేః క్వచిదప్యేవం పరాపేక్షా న విద్యతే" ఇతి వచనైస్సహకారినైరపేక్ష్యప్రతీతేస్తద్విధానమావశ్యకమితి చేత్, తర్హి కథం ప్రవృత్త్యుపయోగిత్వమ్; తథాపి చ ప్రవృత్త్యుపయోగిత్వమానుకూల్యసఙ్కల్పప్రతిసన్ధానస్యైవ స్యాత్; న వా విశ్వాసాదివత్ప్రవృత్త్యుపయోగితా వచనసిద్ధా.

అతికారుణికానాం ప్రతికూలవిషయేపి రక్షకత్వదర్శనాన్నైష్ఫల్యశఙ్కామాత్రమేవేతి చేత్, తథాప్యానుకూల్యసఙ్కల్పాదీనాం విశ్వాసోపయోగిత్వమేవ స్యాత్, న న్యాసోపయోగితా; యద్యప్యనుకూలాన్రక్షతీతి విశ్వాసో వినాప్యానుకూల్యం సమ్భవతి; తథాప్యనుకూలాన్నోరక్షిష్యతీతి విశ్వాసో న భవత్యేవ. స ఏవ హి ప్రవృత్త్యుపయోగీ విశ్వాస ఇతి;

నను ప్రపత్తేరుపాయాపాయసంసర్గాసహత్వవిశిష్టాయాః ఫలోద్దేశ్యకత్వవిశిష్టాయా విధానాత్తదుపయోగిత్వమానుకూల్యాదీనామ్,

తాత్కాలికాపాయనివృత్తిర్హి ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదిసాధ్యా; ఉపాయాన్తరనివృత్తిః కార్పణ్యేన, తత్ప్రత్యాశానివృత్తిర్మహావిశ్వాసేన; పురుషార్థత్వాపాదకత్వాత్ గోప్తృత్వవరణస్య, పురుషార్థోద్దేశ్యత్వం గోప్తృత్వవరణేనేతి విశిష్టకరణశరీర నిర్వర్తకత్వాత్, అఙ్గానాంసన్నిపత్యోపకారకతేతిచేన్న, తాదృశప్రపత్తివిధానాసిద్ధేః.

అస్తి (౧) "ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ" (౨) "సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య" (౩) "ముముక్షుర్వై శరణమహంప్రపద్యే" ఇత్యాదికః, తాదృశోవిధిః; సర్వధర్మానిత్యత్రవిశిష్టవిధిపక్షస్యాపి స్వీకారాత్, మన్త్రాణామప్యప్రాప్తార్థత్వే విధాయకతాయాశ్శతశోఙ్గీకారాదితిచేన్న, ఉపాయసంసర్గాసహత్వ విధానస్య తత్కాలే అపాయనివర్తకతయా ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదితఏవతత్సిద్ధౌ తద్విధివైయర్థ్యాత్.

నచ, ఉపాయాపాయసంసర్గః ప్రపత్తిప్రతిబన్ధక ఇతిజ్ఞానమప్యఙ్గమ్, పఞ్చాఙ్గాదివిరోధాత్; "ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ మధ్యమాం స్థితిమాస్థితః" ఇత్యత్రతాత్కాలికోపాయాపాయనివృత్తిమాత్రప్రతీతేశ్చ; నచమధ్యమాంస్థితిమాస్థిత ఇతిశ్రవణాత్ మధ్యమస్థితి సంకల్పసహకృతతాత్కాలికోపాయాపాయ ప్రవృత్తినివృత్త్యోరేవ తత్ర ప్రతీతిః; మధ్యమస్థితిసఙ్కల్పస్యాప్యఙ్గత్వాపత్తేః.

నచ, అసావానుకూల్య సఙ్కల్పఏవ, ఉపసంహారే అపాయోపాయసన్త్యాగీ మధ్యమాంస్థితిమాస్థిత ఇత్యుక్తివైయర్థ్యాత్; ఏతేన, "మామేవశరణంప్రాప్య మధ్యమాంస్థితిమాస్థితః" ఇత్యన్వయ ఇత్యపాస్తమ్; "ముముక్షుర్వై" ఇత్యత్రచమోక్షోద్దేశేనశరణాగతివిధానేపి తదుద్దేశ్యక ప్రవృత్తేస్తద్విషయక కామనామాత్రేణోపపత్తేర్న ప్రార్థనాపేక్షా; నచ కామనైవ ప్రార్థనా, విధేయత్వానుపపత్తేః; ఉపా

(౧) (౨) గీ-౧౮-౬౬. (౩) శ్వేతా.

యోపాయ సంసర్గాభావయోశ్చ కరణశరీరనివిష్టతా నక్వాప్యాచార్యైరుక్తా; ప్రతిబన్ధకాభావతాతుస్యాత్.

తథాచయత్రయత్ర స్వతస్సిద్ధః ప్రతిబన్ధకాభావః, తత్రప్రపత్త్యాఫలోత్పత్తౌ బాధకవిరహఇతి సమ్భావితస్వభావత్వైవ సమ్పాదితా స్యాత్; నచ, ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాద్యధీనఏవప్రతిబన్ధకాభావః కార్యోపయోగీతిశక్యంవక్తుమ్; ప్రతిబన్ధకస్యైవకార్యానుత్పాదప్రయోజకత్వేనతదభావేశక్త్యసఙ్గీకారాత్, పురుషార్థోద్దేశ్యకత్వస్యాపి కరణశరీరఘటకత్వేచ పురుషార్థప్రార్థనాయా అపితద్ఘటకత్వాత్,అఙ్గత్వమేవలుప్యేత; అతోన్నోక్తదిశాసన్నిపత్యోపకారకత్వసమ్భవః; నాప్యానుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనయోర్నిత్యప్తవ్యాత్మగతాపాయ నివర్తకతయా హవిస్సంస్కారకత్వమితియుక్తమ్; నిక్షేపస్యైవ, “ఆత్మానంమయినిక్షిపేత్” ఇత్యాదౌద్వితీయయా ఆత్మసంస్కారకత్వావగమాత్, భగవదధీనఫలాధారత్వయోగ్యతాసమ్పాదకత్వేన మోక్షసాధనతావాదోపపత్తేః.

నచాత్మోద్దేశేనతయోర్విధిర్దృశ్యతే; యేనాదృష్టోపకారకత్వేపిసమ్మార్గాదివత్సన్నిపత్యోపకారకతాకల్ప్యేత, నహాభరన్యాసమాత్ర రూపాయాంమోక్షాన్య ఫలార్థప్రపత్తావాత్మనోహవిష్ట్వమస్తి; కర్తృసంస్కారత్వహవిస్సంస్కారత్వ ఫలిసంస్కారత్వాన్యతమనిశ్చాయకఙ్చనోపలభామహే; నచవిశేషాభావః; నాచార్యనిష్ఠాయాంతత్సత్త్వాత్, యదాహ్యాచార్యేణ పృథక్శిష్యముద్దిశ్య ప్రపత్తిరనుష్ఠీయతే; తదాగురుణాఫలిసంస్కారత్వే హవిస్సంస్కారత్వేవానానుకూల్యసఙ్కల్పః కార్యః, కర్తృసంస్కారత్వేతు కార్యః-కర్తృత్వస్య తేనవినాపిసిద్ధేః.

పపనాగివత్ఫలిసంస్కారతాస్వధ్యవసానేతిచేన్న, అఙ్గప్రధానయోస్సమానకర్తృకత్వ స్యౌత్సర్గికస్యాబాధాయ హిరణ్యమాలిత్వాదివత్కర్తృసంస్కారకతాయా ఏవాశ్రయితుముచితత్వాత్; నచపపనేపిజాతేష్టౌసమానకర్తృకత్వ విరోధస్స్యాదేవేతివాచ్యమ్; ప్రకృతౌనిశ్చితేకర్తృఫలిసంస్కారత్వేజాతేష్టౌకర్తృఫలినోర్భేదాత్, తదనతిదేశాత్.

ఇహాచ, "నిక్షేపాపరపర్యాయో న్యాసఃపఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇతిన్యాస సామాన్యోద్దేశేన పఞ్చాఙ్గత్వవిధానేన స్వతన్త్రప్రపత్త్యాచార్యనిష్ఠయోః ప్రకృతివికృతిభావవిరహాత్, "కృతానుకూల్యసంకల్పః ప్రాతికూల్యంవివర్జయన్" ఇత్యాదౌసమానకర్తృకతాయావచనసిద్ధత్వాచ్చ.

నచైతత్స్వతన్త్రప్రపత్తిమాత్రవిషయమిత్యత్ర కిఞ్చిన్మానమస్తి; అస్తుతర్హికర్తృసంస్కారఏవ; నైవం ప్రాగేవప్రపన్నస్య గురోస్స్వతఏవ అపాయాన్నివృత్తత్వాత్; తాత్కాలికానుకూల్యసంకల్పవైయర్థ్యాత్; నచ తాత్కాలికానుకూల్యసంకల్పసాధ్యైవాపాయనివృత్తిస్సంస్కారోనియమవిధేరితిశఙ్క్యమ్; అఙ్గత్వబోధకవచనస్యోభయత్రవ్యాపారకల్పనాప్రసఙ్గాత్;

వ్రీహీనవహన్తీత్యాదౌ తుషవిమోకస్య క్రతూపకారకతాయానిశ్చితత్వాత్, అవహననసాధ్యఏవతుషవిమోకస్తథేతినియన్తుం శక్యతే; ఇహత్వపాయనివృత్తేః ప్రపత్త్యుపయోగితానమానాన్తరసిద్ధా;

నచప్రోక్షణాదేర్వ్రీహిసంస్కారకతాయా స్సంస్కారస్యచ యాగోపయోగితాయాః ప్రకరణసహాయవాక్యేనబోధనవదుపపత్తిః;

అవహాననవిధావపినియమస్య అదృష్టజనకతాయాః, అదృష్టస్యచ యాగోపయోగితాయాబోధోఽస్త్యేవేతివాచ్యమ్.

ఆనుకూల్యసంకల్పస్యహియదిప్రపత్త్యుద్దేశేనవిధిః, తర్హ్యాననియమవిధిః; యద్యపాయనివృత్త్యుద్దేశేనవిధిస్తర్హి, అపాయనివృత్తేః ప్రపత్త్యుద్దేశేనవిధిరపేక్షితః;ఆనుకూల్యసంకల్పేనభగవత్సార్వాత్మ్యజ్ఞానమూలకత్వనియమోవిధేయః.

అథ "ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ" ఇతి ప్రపత్త్యుద్దేశేనఉపాయాపాయత్యాగవిధిః, "ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్తు" ఇతి తదుద్దేశేనఆనుకూల్యాదివిధిః, "అన్తస్థితోఽహంసర్వేషామ్" ఇతి ప్రయోజకనియమవిధిరిత్యనేకవిధికల్పనాగౌరవమ్. ఉపాయాపాయ నివృత్త్యానుకూల్యసఙ్కల్ప భగవత్సార్వాత్మ్యజ్ఞానాదీనామనేకేషామఙ్గతయా షడఙ్గసంయుతత్వోక్తివిరోధశ్చ.

"న్యాసఃషడఙ్గసంయుతః"ఇత్యస్యానుకూల్యద్వయంశేఅఙ్గత్వానువాదకత్వం ప్రార్థనాంశేతద్విధాయకత్వమితివైరూప్యమ్; ఫలప్రదానోపయుక్తతాయాఏవ "గోప్తృత్వవరణంనామ" ఇత్యాదినాబోధితత్వేన, అఙ్గత్వస్యాఽబోధితత్వాత్; "ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ"ఇతిచ నప్రపత్త్యుద్దేశేనఆనుకూల్యాదీనాంవిధిః; నిక్షేపస్యాపితత్రవిధానాత్,

నాపిప్రయోగవిధిః; సాఙ్గప్రధానేనఫలంభావయేదిత్యాకారకస్సాఙ్గప్రధానవిషయం కార్యమిత్యాకారోహిసః; ఇహచాఙ్గవిశేషణంప్రధానమితికథమసౌ ప్రయోగవిధిస్స్యాత్, ద్వితీయస్త్వాచార్యాణామనభిమతః; ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్త్విత్యాదినా ఉపకారకథనవైయర్థ్యఞ్చ తథాసతిస్యాదితిన్నైతేషామఙ్గతాపక్షఏవఇతిచేత్,

అత్రాహుః,

"నహిప్రమాణసిద్ధార్థో వికల్పేనవిధీయతే । అవశ్యకత్వంప ఞ్చానా మనేకవచనోదితమ్" అతోఽస్తుతావదానుకూల్యసంకల్పప్రాతి కూల్యవర్జనయోరారాదుపకారకతా.

ఉక్తంహిన్యాసవింశతివ్యాఖ్యానే ఆచార్యైః; ఆనుకూల్యస ఙ్కల్ప వత్ప్రాతికూల్యవర్జనసఙ్కల్పస్యాపి భగవదఙ్గీకారౌపయిక త్వేనేతి; నచైవమ్, "ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్తువినివృత్తిరపాయతః" ఇతి ఉపకారప్రదర్శనాసఙ్గతిః; తస్యనాన్తరీయక ఫలాన్తరప్రదర్శనేన స ఙ్కల్పస్తుతిపరత్వాత్.

ఉక్తఞ్చతత్రైవ; ఆనుకూల్యేతరాభ్యామిత్యత్రతుతాత్కా లికాపాయనివృత్తిస్సఙ్కల్పవిశేషనాన్తరీయకత్వాదుచ్యతఇతికార్ప ణ్యస్యాపి కార్పణ్యోక్త్యనార్థత్వకథనాత్, ఆరాదుపకారకత్వంసుగ మమ్; గోప్తృత్వవరణస్యతు పురుషార్థత్వసమ్పాదకత్వకథనేపి తస్య స్వతోఽప్రయోజకత్వాత్, ఫలప్రదానౌపయికత్వమేవవక్తవ్యమ్; వి శ్వాసగతమహత్త్వస్యాపి యావజ్జీవం బాధాభావేపర్యవసానస్య ని ష్ఠేపరత్వాయాంకథనాత్సిద్ధమేవతత్; "కార్పణ్యేనాప్యుపాయానాంవి నివృత్తిరిహేరితా" ఇతివచనం పశ్చాదప్యనన్యోపాయతాయాముప యుజ్యతఇత్యనేనస్తుత్యర్థమితిదర్శితమ్.

నచపఞ్చానామపివిద్యానుష్ఠానకాలే ఉపయుక్తతోక్తిమా త్రంసన్నిపత్యోపకారకత్వసాధకమ్; సన్నిపత్యోపకారిణామపిభిన్న కాలీనత్వదర్శనాత్, ఆరాదుపకారిణామపిప్రధానకాలీనత్వదర్శనా చ్చ; అథవాపునరస్తుసన్నిపత్యోపకారిత్వమేవ, గోప్తృత్వవరణవ్యతిరి క్తానాం చతుర్ణాముపాయాన్తరసంసర్గనివృత్త్యనుచిత చరితాభిసన్ధివి రామశఙ్కానివృత్తీనాంచేతనగతానామేవద్వారత్వకథనాత్; ఆరా

దుపకారిణాంహి అపూర్వస్థానీయసహకారిభూత భగవత్ప్రీతిజనకత్వ మేవ; తేషాఞ్చకర్తృసంస్కారత్వం కరణసంస్కారత్వంవా.

నచైవమానుకూల్యసఙ్కల్పాది శూన్యవిషయేపి ప్రపత్త్యను ష్ఠానస్యసాఫల్యప్రసఙ్గః. ఇష్టత్వాత్; నహి, పశుమనుష్యపక్ష్యాదీ నాంనిరుక్తానుకూల్యసఙ్కల్పాదిసమ్భవః, "నమత్తోన్మత్తపతితాభిశస్త క్రూరనాస్తికాః। నానర్థికానచాజ్ఞాతాః కర్తవ్యా మన్త్రిగామినః" ఇతిమన్త్రదాననిషేధస్య తదుద్దేశేనప్రపత్త్యనుష్ఠాననిషేధే తాత్ప ర్యాద్వా;నతథాధికారివిషయ ఏవాచార్యకృత ప్రపత్త్యనుష్ఠానస్య మోక్షహేతుత్వాత్.

అన్యథానిరవధికదయాళోః కస్యచిదాచార్యస్యసర్వార్థ ప్రప త్త్యనుష్ఠానే సర్వేషామప్యేకదైవముక్తిప్రసఙ్గాత్; గురోశ్చప్రాక్సి ద్ధస్యాప్యానుకూల్యసఙ్కల్పస్య తత్కాలేనుసన్ధానం సమ్భవత్యేవ.

నహిస్వతన్త్రప్రపత్తావపిసర్వత్రతత్కాలఏవ భగవత్సార్వా త్మ్యజ్ఞానమూల ఆనుకూల్యసఙ్కల్పస్సమ్పాద్యతే; కిన్తుతదనుసన్ధాన మాత్రంతత్కాలేనియతమ్; అతఏవసాఙ్గానుష్ఠానమానుకూల్యసఙ్క ల్పాద్యర్థానుసన్ధానేనసహ గురుపరమ్పరోపసత్తి పూర్వకద్వయవచన ముఖేనస్వరూపఫలసమర్పణగర్భభరన్యాసానుష్ఠానరూపమిత్యుక్తమ్; కథమన్యథాసాఙ్గప్రపదనస్య సకృత్కర్తవ్యతోక్తిః; గోప్తృత్వవర ణన్తుతత్కాలఏవసమ్పాద్యమ్.

యదిపునస్సాఙ్గేత్యత్రఅఙ్గశబ్దః - అసాధారణాఙ్గపరః; సాధార ణాఙ్గసహితతదనుష్ఠానప్రకారస్తునరదాచార్యోక్త్యా స్ఫుటీకృతఇత్యు చ్యతే; తథాపిసిద్ధస్థలే తదనుసన్ధానరూపమేవన్యాయాదవధార్యతే;

అస్తువావినిగమనావిరహాత్, కర్తృఫలోభయసంస్కారకత్వమ్; సర్వానుపపత్తిపరిహారేణ వచనసిద్ధమఙ్గత్వం నహాతవ్యమిత్యాచార్యాణామాశయ ఇతి.

ఆకరానుయాయినస్తు, అఙ్గశబ్దశ్శాస్త్రకారైః పరోద్దేశ్యకకృతికారకత్వేన విహితే సఙ్కేతిత ఇతి, ఏతావన్మాత్రేణ న సర్వత్ర స ఏవార్థః ప్రత్యేతవ్యః; కిన్త్వవయవవాచ్యోయమఙ్గశబ్దః అప్రధానే లక్షణయా ప్రయుజ్యతే; తథాచ "ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ మధ్యమాం స్థితిమాస్థితః" ఇత్యానుకూల్యసఙ్కల్పాద్యధీనోపాయాపాయనివృత్తిమత్త్వోధికారీ ఇత్యుచ్యతే; మామేకం శరణం వ్రజేతి విశ్వాసవిశిష్టస్వీకారో విధీయతే; స్వీకారశ్చ ప్రార్థనాన్వితో న్యాసః; "మామేవాప్తే" ఇతి ఫలనిర్దేశః; అథాధికారోక్తిగమ్యాం స్వీకారోపాయతాం వారయితుమాహ (షడఙ్గమిత్యాదినా) ·

తముపాయం మామిత్యుక్తం స్వీకారస్య భగవద్గతోపాయభావనిరూపకతాసమ్పాదకత్వాదానుకూల్య సఙ్కల్పాదిమత్తాకృతస్సైవ తస్య తథాత్వాత్తస్యాధికారత్వముపపద్యతే; అష్టాఙ్గయోగతౌల్యేన స్తుత్యర్థశ్చాయం షడఙ్గత్వోపదేశః; ఏవఞ్చాఙ్గశబ్దే శరణాగతిశబ్దేచ లక్షణా న దూష్యతి; అన్యథా మామేవ శరణం ప్రాప్యేత్యనేనైవ శరణాగతేర్విహితత్వాత్, అప్రాప్తానామఙ్గానాం విధేయత్వాద్వైరూప్యం స్యాత్, ఉపాయశబ్దస్య చ ప్రయోగే లక్షణా.

ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాద్యధీనాయా ఏవోపాయాపాయనివృత్తేరధికారత్వమితి జ్ఞాపనఞ్చ షడఙ్గత్వోపదేశప్రయోజనమ్, ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాద్యధీనాయా ఏవోపాయాపాయనివృత్తేరధికారత్వే తస్సైవ త

దఙ్గత్వందుర్వారమిత్యతస్తస్యాఽన్యప్రయుక్తతామాహ (అన్తస్థితోఽహమిత్యాదినా)

అధ్యయనసమ్పాదితార్థజ్ఞానస్యైవ క్రతూపకారత్వేఽపి స్వవిధిప్రయుక్తమధ్యయనం యథా నక్రత్వఙ్గమ్, తథాఽఽనుకూల్యసఙ్కల్పస్సార్వాత్మ్యజ్ఞానప్రయుక్తస్వఫలానుకూల్యాచరణద్వారా స్వతన్త్రభగవత్ప్రీత్యర్థ ఏవేతి జ్ఞాపయితుమానుకూల్యం సమాచరేదిత్యుక్తిః, కార్పణ్యస్యోపాయనివృత్తిసమ్పాదకతయా అధికారిరూపత్వే ఫలభరన్యాసేతరస్యవిషయత్వం నియతమ్; "అహమస్మ్యపరాధానామాలయోఽకిఞ్చనోఽగతిః" ఇతి శరణాగతిలక్షణదర్శనాత్.

విశ్వాసస్యాపి ప్రవృత్తిహేతుతయాఽధికారత్వేఽపి విశ్వాసహేతుభూతగుణవత్తాధ్యవసాయాత్మకత్వం భరన్యాసస్యాస్తీతి విశ్వాసస్య విధేయత్వమ్; ఏతజ్జ్ఞాపయితుమేవ ఆచార్యైస్తత్రతత్ర విశ్వాసపూర్వకత్వవిశ్వాసరూపత్వే ఉభే అపి దర్శితే; విశ్వాసపదానుకూల్యసఙ్కల్పాదేర్వ్యవహితప్రాగ్భావిత్వనియమ ఇతి విశేషో "రక్షిష్యతీతి నిశ్చిత్య" ఇత్యనేన సూచితః; "పురుషోత్తమం దేవదేవమ్" ఇతి భరన్యాసస్యాపి విశ్వాసరూపతా సూచితా; ఏతదభిప్రాయేణైవ "విశ్వాసస్సర్వదుష్కృతనాశనః" ఇత్యుక్తిః.

ప్రార్థనాన్వితస్తు భరన్యాసో భగవదుపాయభావనిరూపకతా ప్రయోజక ఇతి తత్ప్రాధాన్యమ్; భరన్యాసస్య చ స్వప్రవృత్తిస్వరూపయోగ్యతావిరహరూపతయా వరణాపేక్షయాపి ప్రాధాన్యమ్; ఏవఞ్చ స్వాధికారప్రతిసన్ధానస్యాప్యనధికారశఙ్కానివర్తనద్వారా ప్రవృత్తిహేతుత్వాత్ క్వచిదానుకూల్యసఙ్కల్పాద్యనుసన్ధానమ్; "ప్రాతి

కూల్యంపరిత్యక్తమానుకూల్యఇష్టసంశ్రితమ్ । మయాసర్వేషుభూతేషు యథాశక్తియథామతి । అపాయేభ్యోనివృత్తోస్మి పాతకేభ్యోభవోదధౌ" ఇత్యాద్యాక్రియతేభగవదాభిముఖ్యేన; తదనుసన్ధానస్తు ఐహికనిరపాయకైఙ్కర్యస్యాపిఫలత్వేనలిప్సాస్థలఏవ. "త్వదపచరణతస్సన్నివృత్తోస్మిగాఢంత్వత్తేసైకాన్తధీస్స్యామ్" ఇతిహ్యుక్తమ్.

అపాయానుత్పత్తేరివాఽపాయనాశకస్మృత్యుత్పత్తేరపిప్రార్థనాసమ్భవాత్, న"తథాప్యత్రప్రవృత్తిర్యా త్వత్స్మృతేస్సావినశ్యతు" ఇత్యస్యాసఙ్గతిః, ప్రవృత్తిశబ్దః కాదాచిత్కత్వసూచనార్థః; యథాశ్రుతార్థకత్వే ఉత్తరప్రవృత్తిశబ్దవైరూప్యాపత్తిః; ప్రవృత్తిమాత్రస్యాజ్ఞాపరిపాలనరూపత్వాసమ్భవాత్, ఉత్తరత్రప్రవృత్తిశబ్దస్యయథాశక్తికతిపయానుష్ఠానసూచకత్వాత్, ఉపకారస్మృతిరూపంవా, తస్యాపిభగవత్కారితత్వాత్; పూర్వాపరాధినాలోకే శరణాగతౌ క్రియమాణాయాంస్వాభిసన్ధిప్రకాశనస్యదర్శనాత్తదనుసారేణవా. అన్యథాఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదీనామఙ్గత్వేపి తదనుసన్ధానస్యానఙ్గత్వాదనిర్వాహః.

అథద్వయస్య తృతీయయాకరణత్వప్రతీతేస్తదర్థమనుసన్ధానమఙ్గమితితస్యాఙ్గాఙ్గత్వేమానాభావాత్, శరణంప్రవ్రజేదిత్యత్ర ఆనుకూల్యసఙ్కల్ప ప్రాతికూల్యవర్జనయోరనుక్తేః; "ఆత్మానంమయినిక్షిపేత్" ఇతినిక్షేపమాత్రకథనాచ్చ, గుణానాఞ్చపరార్థత్వాదితిన్యాయాచ్చ. అథ "ప్రపద్యమానోమాం నిత్యందేవంవాపురుషోత్తమమ్। ఇత్యేవమనుసన్దధ్యాచ్ఛన్దమానోజితేన్ద్రియః । ఇత్యేవమనుసన్ధాయమాంప్రపద్యేతవైగతిమ్" ఇతివచనానుసన్ధానస్యాఙ్గత్వమ్ ; తస్య

తథాసత్యుత్తరకాలీనాపాయనివర్తకస్మృతిప్రతిసన్ధానస్యాప్యఙ్గత్వప్రసఙ్గాత్.

ఏవముపాయప్రవృత్తేరాజ్ఞాపాలనత్వానుసన్ధానస్య తథాసాధుసమర్థితాపఞ్చాఙ్గతా, అథపఞ్చాఙ్గత్వవచనముక్తేషుషట్సు అఙ్గాఙ్గిజ్ఞానవిభాగమాత్రార్థమ్; నపునరధికసఙ్ఖ్యావ్యవచ్ఛేదార్థమ్, తర్హి సాధారణాసాధారణభేదేనఅఙ్గాఙ్గిభేదేన అఙ్గాన్తరోక్తిసమర్థనముపేక్ష్యమ్, "ప్రపత్తిం తాం ప్రయుఞ్జీత స్వాఙ్గైః పఞ్చభిరావృతామ్" ఇత్యాదిషూక్తగత్యసమ్భవశ్చ.

నచేదంప్రపన్నస్యోత్తరకాలికానుసన్ధానమ్; "అనుసన్ధాయ" "ప్రపద్యేత" ఇతివచనాత్క్త్వావైయర్థ్యాత్, పదాస్వారస్యాత్; నిక్షేపరక్షాయాఞ్చప్రయోగప్రతిపాదనేఆనుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనాభ్యాముపాయజాతేర్విరతత్వాభిసన్ధిరిత్యధికారికోటావేవనివేశితమ్; నతుభగవదాభిముఖ్యేన తత్ప్రకాశనముపయుక్తమ్; అతఉపాయోపాయప్రవృత్తి సామగ్రీకాలీనతత్ప్రతిబన్ధాప్రయోజకానుకూల్య సఙ్కల్పాద్యుపలక్షితస్యాధికారఇతి నావశ్యమవ్యవహిత పూర్వక్షణేతదపేక్షా. అతఏవతత్రతత్రతద్ద్వారాపాయనివృత్తికథనమ్; ప్రాతికూల్యవర్జనస్యాభిసన్ధివిరామాపాయ నివృత్త్యన్యతరరూపత్వే పూర్వకాలేపి తదపేక్షితమేవ. ఏతదభిప్రాయేణైవ "ప్రాతికూల్యం వివర్జయన్" ఇతి వర్తమానతోక్తిః. అధికారిసమ్భావితస్వభావత్వ మధికారనియతత్వ మవఘాతస్వేదవన్నాన్తరీయకత్వోక్తిశ్చ శరణాగతిఫలాప్రయుక్తత్వపరా.

యది పునస్సమ్భావితస్వభావత్వం ప్రాయశస్సహచరితత్వరూపమ్, తదా (౧) "మిత్రభావేన" ఇత్యాదివచనావగతభగవత్ప్రి

(౧) రా-యు-౧౮-౩.

భావపర్యాలోచనాబలలభ్యమందాధికార్యవృత్తిత్వపరమ్. నచ, అపాయనివృత్తేరప్యధికారత్వే ఇచ్ఛామాత్రాధికారత్వప్రవాదవిరోధః. తస్యాహితాగ్నిత్వాద్యధికారాన్తరవ్యావర్తనపరత్వాత్.

అన్యథా ప్రాతికూల్యాభిసన్ధిమతాపి కృతా ప్రపత్తిర్భగవత్ప్రభావాత్ప్రాతికూల్యాభిసన్ధిం నివర్త్య ఫలతీతి క్వచిదపాయనివృత్తేరనావశ్యకత్వప్రతిపాదనమ్; స్వరూపజ్ఞస్య భగవదనభిమతనివృత్తేస్స్వతస్సిద్ధత్వాత్, తత్ర నావశ్యం వక్తవ్యతేత్యుపాయనివృత్తిరేవాచార్యైః ప్రాయశః ప్రతిపాద్యతే. వచనాన్యపి తత్రైవ దృశ్యన్తే. అత ఏవ ద్వయస్యానుష్ఠేయార్థమాత్రప్రతిపాదకత్వాదానుకూల్యసఙ్కల్పాదేస్తత్రాప్రతిపాదనేపి నక్షతిః. అతఏవ భగవత్పరాఙ్కుశయామునభాష్యకారాదిభిరపి నానుకూల్యసఙ్కల్పాద్యుక్తమ్.

విభీషణేనాపి నతత్కాలే ఆనుకూల్యాదిసఙ్కల్పః ప్రతిసంహితః. రావణాయాపి హితోపదేశాత్, దూతవధనిరాకరణాచ్చ, (౧) “ఆత్మానం సర్వథారక్షపురీఞ్చేమాం సరాక్షసామ్। స్వస్తి తేస్తు గమిష్యామి” ఇత్యాశంసనాచ్చ, అస్తి తస్యానుకూల్యసఙ్కల్ప ఇత్యేతావదవగమేపి “ఇతఃపరం యావజ్జీవమానుకూల్యేన వర్తిష్యే” ఇత్యేవంవిధానుసన్ధానం తేన భగవత్సన్నిధా కృతమిత్యత్ర మానాభావాత్; ఏవం ప్రాతికూల్యవర్జనమపి సహజసమృద్ధైశ్వర్యపుత్రదారాదిపరిత్యాగాదవసీయమానం నభూతప్రాతికూల్యవర్జనరూపమ్. యద్యపి సాయుధత్వేపి తదా ప్రతికూలరావణాద్యహింసనాత్తదవగమ్యతే; తథాపి భగవదాభిముఖ్యేనన ప్రాతికూల్యం పరిత్యక్తమిత్యనుసంహితమ్.

(౧) రా-యు-౧౬-౨౬

(౧) "అనుజో రావణస్యాహం తేన చాస్మ్యవమానితః। భవన్తం సర్వభూతానాం శరణ్యం శరణంగతః" ఇతి పునస్త్రైలోక్యరావణానుజాపరత్వాద్దుష్కృతిచక్రవర్తినా తేనాపి హితోపదేశపాత్రాపాత్రవివేకశూన్యతయా స్వభృత్యముఖేన పరిభావితత్వాచ్చ, అపరాధాలయోస్మ్యహం అనాలోచిత విశేషాశేషలోకశరణ్యతయా భగవన్తం త్వాం శరణం ప్రాప్త ఇతి భగవచ్ఛ్లాఘాపరం కృతజ్ఞకృత్యమిత్యభయప్రదానసారే వ్యాఖ్యాతమ్;

యద్యపి పూర్వతరసర్గే "తమహం హేతుభిర్వాక్యైః" ఇత్యాదినా స్వానుకూల్యమనుసంహితమితి ప్రతీయతే; తథాప్యుద్యతసాలశైలానాం వానరాణా మస్మాన్హన్తు మభ్యేతీత్యుక్తవతస్సుగ్రీవస్య శఙ్కానివృత్తయేతదితి, "సుగ్రీవం తాంశ్చ సమ్ప్రేక్ష్య" ఇత్యుక్త్యావగమ్యతే; (౨) "రావణో నామ దుర్వృత్తః" ఇత్యారభ్య "దాసవచ్చావమానితః" ఇత్యన్తేన అపాత్రే హితోపదేశేన పరిభూతత్వోక్త్యా, (౩) "స్వరేణ మహతా" ఇత్యాద్యుక్తస్వరేణ, క్షిప్రమితి త్వరాతిశయేన, (౪) "ప్రణాదశ్చ మహానేష ఇతోస్య భయమాగతమ్" ఇతి శరణ్యోక్త్యా చ కార్పణ్యం సూచితమిత్యభయప్రదానసారే.

న చేయం రాజ్యార్థిప్రపత్తిః లోకమర్యాదానురోధనీతిసప్రపత్తిర్వా ప్రపత్తిరితిశఙ్క్యమ్. శరణాగతికాలే "త్యక్త్వాపుత్రాంశ్చ దారాంశ్చ" ఇతీతరవిషయనైరాశ్యోక్తేః, పశ్చాదపి (౫) "పరిత్యక్తా మయాలఙ్కా మిత్రాణిచ ధనానిచ। భవద్గతం మే రాజ్యఞ్చ జీవితఞ్చ సుఖానిచ" ఇతి సర్వపురుషార్థత్యాగపూర్వకం సర్వభావేన భగవద్వరణ ప్రతిపాదనాచ్చ.

(౧) రా-యు-౧౯-౪ (౨) రా-యు-౧౬-౧౦ (౩) రా-యు-౧౭-౯
(౪) రా-యు-౧౮-౧౪ (౫) రా-యు-౧౯-౫

(౧) "రాజ్యం ప్రార్థయమానస్తు" (౨) "రాజ్యాకాంక్షీ చ రాక్షసః" ఇతి మూలతి భగవద్వాక్య-విభీషణవాక్యవిరోధాత్, అన్తరఙ్గన్యాయాత్ ప్రేమపరవశసుగ్రీవభ్రాన్తి శమనాయ రాజనీతిప్రదర్శనపరే; రాజ్యప్రదానన్తు భగవత ఆనుషఙ్గికం సకలపురుషార్థప్రదత్వాత్; అతఏవ "రాజానం త్వాం కరిష్యామి" ఇతి భగవదుక్తౌ "రాక్షసానాం వధే సాహ్యం కరిష్యామి" ఇతి తదనపేక్షయా కైఙ్కర్యమేవ ప్రార్థితమ్. రాజ్యమపి భరతకృతప్రజాపరిపాలనవద్రక్షోనుశాసనాయ భగన్నియమితత్వాత్ కైఙ్కర్యమేవ; తదేతత్సర్వం "శాసిత స్త్వం సఖిత్వేన కార్యే త్వం మమ శాసనమ్। ప్రజాస్సంరక్ష ధర్మేణ నోత్తరం వక్తుమర్హసి" ఇతి మహాత్మని బన్ధనేన రాజ్యే భగవతా స్థాపనస్యాన్తే ఉక్తత్వాత్సుగమమ్.

అతఏవ పాద్మే "ధర్మాత్మా సత్యసన్ధశ్చ మహాభాగవతోత్తమః। జ్ఞాత్వా సమాగతం రామం పరిత్యజ్య స్వపూర్వజమ్। రాజ్యం పుత్రాంశ్చ దారాంశ్చ రాఘవం శరణం యయౌ" ఇత్యనన్యప్రయోజనతయా విభీషణప్రపదనం ప్రతిపాద్య, అన్తే చ," అథోవాచ మహాతేజా రాక్షసేన్ద్రం విభీషణమ్। రాజ్యం ప్రశాధి ధర్మేణ మా ప్రతిజ్ఞాం వృథా కృథాః। యావచ్చన్ద్రశ్చ సూర్యశ్చ యావత్తిష్ఠతి మేదినీ। తావద్రమస్వ సుప్రీతః కాలే మమ పదం వ్రజ ॥ ఇత్యుక్త్వాథ స కాకుత్థ స్సాన్వర్చాం విష్ణుం సనాతనమ్। శ్రీరఙ్గశాయినం సౌమ్యమిక్ష్వాకుకులదైవతమ్। సుప్రీత్యా ప్రదదౌ తస్మై రామో రాజీవలోచనః। ఇతి భగవతా స్వప్రతిజ్ఞా పరిపాలనార్థం ప్రజాపాలనే నియమ్య, స్వవిరహాసహిష్ణవే స్వార్చాదత్తేతి ప్రతిపాదితమ్.

అతఏవాపాతప్రతీతిరసికా రాజ్యార్థితాం వదన్తీత్యుక్తమాచార్యైః; అత ఆనుకూల్య సఙ్కల్పాద్యఙ్గేనోపాయాంపాయనిష్ఠ

(౧) రా-యు-౧౭-౬౪ (౨)

త్రిమతాస్వాకిఞ్చన్య భగవద్గుణానుసన్ధానపురస్సర ప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయః కర్తవ్యఇతి శాస్త్రార్థః.

అత ఏవ వరదాచార్యైః, " కార్పణ్యాక్షతబన్ధమూలఫలకా విశ్వాసకీలాయితా యాచ్ఞాబన్ధురరజ్జుకర్షవశగానిక్షేపసక్షేపిణీ। సంసారార్ణవతారిణీతనుభృతాం సన్న్యాసనౌస్తామిమామచ్ఛిద్రామథ పారయిష్ణుమభయాస్సదోఽధిరూఢాజనాః " ఇతి కార్పణ్యాదిచతుష్టయమేవానుసంహితమ్; అత్ర కార్పణ్యవిశ్వాసయోః ప్రచ్యవసాధనీ భూతోపాయాన్తరనివర్తకతయా మూలఫలకకీలభావేన రూపణమ్; యాచ్ఞానిక్షేపయోరభావే ఫలాసిద్ధ్యారజ్జుసంక్షేపిణీత్వరూపణమ్; సన్న్యాసనౌః-భగవానేవ; "ఇమాంసునావమారుహమ్;" "అచ్ఛిద్రాంపారయిష్ణుమ్ " ఇతి శ్రుతిచ్ఛాయాపన్నోఽయంశ్లోకః. సన్న్యాసఃసర్వభరన్యాసాధీనాస్వప్రవృత్తినివృత్తిరితి కేచిత్.

సచోపాయాపాయనివృత్తేః ఫలకామనానిమిత్తాన్యత్వాదుద్దేశ్యత్వా సమ్భవాదనధికారతా; "జాత పుత్రః కృష్ణకేశః" ఇత్యుక్తవయోవస్థావిశేషవదధికారత్వోపపత్తేః.

ఏవఞ్చ "త్యజధర్మమధర్మఞ్చ" ఇతి ఉపాయాపాయయోస్త్యాగవిధానమనన్యప్రయోజనతయా అధికారత్వేపి "త్యజసత్యానృతే అపి" ఇత్యైశ్వర్యకైవల్యయోస్త్యాగవిధానవదుపపాద్యమ్. ధర్మశబ్దస్యా ధర్మనివృత్తిపరత్వమిత్యేతజ్జ్ఞాపనాయవా తత్రాధర్మశబ్దః; అధర్మనివృత్తేస్స్వతన్త్రవిధిప్రాప్తత్వాత్.

నచఆనుకూల్యసఙ్కల్పాధీనకృత్యాకరణరూపాపాయనివృత్తేః స్వకృత్యకరణరూపతయాతస్య ప్రపత్త్యనుష్ఠాప్యత్వాభావేఽపి ప్రపత్త్యపే

క్షితత్వం స్యాదితి మహద్వైశసమితి వాచ్యమ్. అపాయశబ్దస్య కృత్యాతిలంఘనపరతాయాః "హింసాస్తేయాదయశ్శాస్త్రైరపాయత్వేనదర్శితాః" ఇతి వచనానురోధిత్వాత్." ఆనుకూలస్య సఙ్కల్పస్సర్వమస్థితిరీరితా" ఇత్యనుక్తేశ్చ. "మత్స్యమాంస్థితిమాస్థితః" ఇత్యుక్తిస్తు ప్రపన్నైరనుపాల్యమానస్యాజ్ఞాసేతోర్భఙ్గే పాయాన్తరగతత్వమితిజ్ఞాపనార్థః.

అతఏవ "ఏతేన వ్యాప్తివిజ్ఞానాత్ప్రపత్తవ్యస్య సర్వతః। అనుకూల్యస్య సఙ్కల్పాత్ప్రాతికూల్యస్య వర్జనాత్। హింసాద్యపాయవిరతిరుక్తా సర్వేషు జన్తుషు" ఇతి వరదాచార్యోక్తి రుపపద్యతే; నిక్షేపరక్షాయాఞ్చ-తదేవసర్వభూతానుకూల్యం శిష్టతయావ్యపదేశ్యానాం స్వైరదోషతామున్మూలయతి. అన్యథాలోకక్షోభప్రసంగాదిత్యుక్తమ్.

అజ్ఞాతిప్రవృత్తివ్యవసాయనివృత్తేర్వా అధికారత్వేపి నకృత్యాఙ్గతాప్రసఙ్గః. మన్త్రజన్యస్వరూపజ్ఞానవతః, స్వరూపానురూపభగవత్కైఙ్కర్యరుచిమతః, త్యక్తేతరోపాయానల్పానుకూల్యమాత్రవతో జన్తూన్స్వత్యుపరమకారుణికేన భగవతైవపాణ్డుపుత్రవ్యాజేన చతుర్థోపాయశ్చరమశ్లోకేనప్రకాశ్యత ఇతిస్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే అల్పానుకూల్యశబ్దితాతిప్రవృత్తివ్యవసాయనివృత్తేరధికారతా కథితా.

యద్యపి తత్రైవ ఆనుకూల్యమ్-ప్రియత్వమ్. తచ్చ "ప్రియోహిజ్ఞానినః" ఇత్యుక్తమనన్యప్రయోజనత్వమితి ప్రాగభిహితమ్. తథాపిప్రయోజనాన్తరపరత్వేన భూతానుకూల్యమాత్రలిప్సయా అతిప్రవృత్తివ్యవసాయనివృత్తిస్సమ్భవతీతి తత్ర తథోక్తమ్. "అ

సాఙ్గస్థితో జగన్నాథం ప్రపద్యేత జనార్దనమ్" ఇత్యత్రాప్యధికారత్త్వై
వ ప్రతీయతే. న చైవమప్యుపాయస్య భగవతస్సాపేక్షత్వ మాయాత
మితి నైరపేక్ష్యవిరోధః. సర్వముక్తి ప్రసఙ్గపరిహారాయ అధికారవి
శేషసాపేక్షతాయా ఆచార్యైరేవోక్తత్వాత్.

స్వీకారో భగవదధికారః; ఆనుకూల్యాది స్వీకార ఇత్యభ్యుప
గమాత్; ఏకదేశాన్వయినాన్తు "ప్రణామః కీర్తనం విష్ణోస్స్మరణం
వాపి కేవలమ్ । ఏకైకమపి చాఙ్గానాం ప్రపత్తిః ప్రాజ్ఞసంశ్రయాత్"
ఇత్యాచార్యనిష్ఠయైవనిస్తారః. అతఏవాధికారవైకల్యమాశఙ్క్య,
ఆచార్యైరపిస్వాచార్యః పురస్క్రియతే; అతఏవ "శరణం వ్రజేతి
పార్థాద్ప్యపి మనసా విషయాకులేన" ఇతి విషయాకులమనస్క
తాయా అనధికారాపాదకత్వముక్తమ్.

ఏవఞ్చ, "సాధనం భగవత్ప్రాప్తౌ స ఏవేతి స్థిరామతిః" ఇతి
నేతరకర్మసాజాత్యేన అఙ్గాఙ్గివివేకస్యాత్రాపేక్షేతి, శ్రియం పుర
స్కృత్య విశ్వాసపూర్వకమాకిఞ్చన్యం ప్రకాశయన్ భగవన్తముపా
యం ప్రార్థయిత్వా త్యక్తోపాయవ్యాపారో వర్తేతేతి, ఏతావానేవ
నిష్కర్ష ఇత్యాహుః.

రక్ష్యత్వానుమతిరూపత్వఞ్చ అస్యాః ప్రపత్తేర్భగవతో రక్షా
పేక్షాప్రతీక్షతయావస్థానాత్, శ్రుతౌ "సన్ధాఞ్చయాం సన్దధే బ్రహ్మ
ణ్యైవ రమతే తస్మిన్నుతజీర్ణేశయానే" ఇతి సన్ధారూపత్వకథనాత్,
అనుమతిరూపత్వ వ్యవహారః.

యోహికదాయం ప్రార్థయిష్యతీతి ప్రతీక్షతే; తం ప్రతిప్రార్థ
నమనుమతిరూపమితి శక్యతేవ్యపదేష్టుమ్; తథావ్యపదేశశ్చానుమా

యతాజ్ఞాపనార్థః; అన్తిమప్రత్యయనిరపేక్షత్వఞ్చ "తతస్తం మ్రియమాణన్తు కాష్ఠపాషాణసన్నిభమ్ । అహం స్మరామి మద్భక్తమ్" "నష్టస్మృతిరపి పరిత్యజన్ దేహాన్" ఇత్యాది ప్రమాణైరవగతమ్.

నచ, అన్తిమస్మృతిర్నామ-"వాఙ్మనసి సమ్పద్యతే" ఇత్యాదిభిః, మనఉపరతేః పూర్వం వాగాదీన్ద్రియోపరమప్రతీతేః, తదన్తరాళే జాయమానా స్మృతిః; సాచ సర్వేషామావశ్యకీతి; యది ప్రపన్నానామన్యవిషయా, తదా" (౧) "యం యం వాపి స్మరన్ భావం త్యజత్యన్తే కళేబరమ్" "తథా ప్రలీనస్తమసి మూఢయోనిషు జాయతే" ఇత్యాదివచనాన్నిన్దితజన్మప్రసఙ్గః. (౨) "శరీరపాతసమయే తు కేవలం మదీయయైవ దయయా అతిప్రబుద్ధః అప్రచ్యుత పూర్వసంస్కారమనోరథః" ఇతి గద్యవిరోధశ్చ. శ్రీవత్సచిహ్నమిశ్రైర్భాష్యకారైరన్తిమకాలే ద్వయోచ్చారణం కృతమితి సమ్ప్రదాయవిరోధశ్చ, తస్యాన్తిమస్మృత్యర్థత్వాత్. యది భగవద్విషయా, కథం తర్హ్యన్తిమప్రత్యయనిరపేక్షత్వమితి వాచ్యమ్.

యంయం వాపీత్యాదీనాం సామాన్యవిషయత్వేన సావకాశత్వాత్; గద్యోక్తేశ్చ - యేన్తిమస్మృతిమపి ఫలత్వేనాభిసన్ధాయ ప్రపన్నాస్తద్విషయత్వాత్; భాష్యకారైరేవ స్వకృతద్వయోచ్చారణం నోపాయభూతాఽన్తిమస్మృతిపరికరతయా భక్తేరేవాన్తిమప్రత్యయావసానత్వాత్; కిన్త్వస్య భగవదేకభోగస్య శుష్కజిహ్వతా మాభూదిత్యన్తేవాసినః ప్రత్యనుశిష్టత్వాచ్చ.

అథవా, అన్తిమస్మృతినైరపేక్ష్యం స్వయత్నసాధ్యతన్నిరపేక్షత్వమ్; యోగినాం హి సా; "యం యోగినః ప్రాణవియోగకాలే య

(౧) గీ-౮-౬ (౨) శరణాగతిగద్యే

త్సు నచిత్తే వినివేశయన్తి" ఇతిస్వయత్నసాధ్యాభిహితా.(౧)"కేవలం మదీయయైవదయయా" ఇతిభాష్యకారవచనాత్తు ప్రపన్నవిషయేసా భగవత్కృపైకసాధ్యా ఫలీభూతా; (౨)"కాష్ఠపాషాణసన్నిభమ్"ఇత్యేతదపిస్వయత్నసాధ్యాన్తిమప్రత్యయనివృత్తిపరమేవ. తత్రదృష్టాన్తద్వయోపాదానం స్వతోऽన్యైశ్చ అనాహితస్మృతికత్వజ్ఞాపనార్థమ్.

తదుక్తమ్. "కాష్ఠవత్తు స్వతో దేహమనశ్చేష్టావివర్జితమ్। పరప్రబోధ్యసంజ్ఞస్తు విలుప్తహృదయాన్తతః। అశ్మవత్స్వయమన్యైశ్చాహితస్మరణవర్జితమ్" ఇతి సాధర్మ్యాతిశయద్యోతనార్థ మనేకదృష్టాన్తోక్తిరితి రహస్యశిఖామణౌ.

యదిపునః కాష్ఠపాషాణసన్నిభమిత్యుపరతమనస్కస్య హార్దవిశ్రమాత్ స్మృతిరాహిత్యముచ్యతే. తదాభక్తప్రపన్నసాధారణ్యాత్, నకశ్చిదత్ర ప్రపన్నస్య భక్తాద్విశేషఉక్తస్స్యాత్. ఏవం గద్యోక్తేః; నాడీవిశేషప్రవేశానన్తరభావి జ్ఞానవికాసవిషయత్వే ఉభయోః పూర్వోక్తాన్తరాళానస్థావిషయత్వ మేవోచితమ్.

స్మృతేరన్యవిషయత్వే స్వీకారేపి కాష్ఠసన్నిభతోక్తిః, భగవత్స్మృతిరాహిత్యాసఙ్గత్యైవ; స్మృతిసామాన్యవిరహమనోऽనుపరమానుపపత్తేః; తాదాత్వికభగవత్సాక్షాత్కారస్తు యదాక్షేత్రవాసినామపి "దుష్టేన్ద్రియవశాచ్చిత్తం నృణాంయత్కలుషైర్వృతమ్। తదన్తకాలేసంసిద్ధిం యాతినారాయణాలయే" ఇతియదోక్తస్తదా ప్రపన్నవిషయేకైముతికసిద్ధః;ఏవంకాష్ఠపాషాణసన్నిభమిత్యస్యవిస్రమ్భవైకల్య ఫలాన్తరశ్రద్ధావిరహప్రయుక్త నిర్వ్యాపారత్వపరత్వే

(౧) శరణాగతిగద్యే. (౨) వరాహచరమమ్.

ధ్రియమాణశబ్దాత్ప్రాక్ తస్యనివేశే ప్రపన్నస్య భక్త్యాద్యవశేషసిద్ధా
వపి అనుచితదృష్టాన్తకథన పదాన్వయవిపర్యాసదోషాత్, రహస్య
త్రయసారే నిక్షేపరక్షోక్తోపి సపక్షః పరిత్యక్తః.

లక్ష్మీతన్త్రపర్యాలోచనాయాఞ్చకర్మజ్ఞానభక్తిప్రపత్తీనాం
చ తస్యాణామేవ సాక్షాత్కారసాధనత్వం, సాక్షాత్కారస్యైకస్యై
వమోక్షసాధనత్వం ప్రతీయతే; "నాన్యఃపన్థాః" ఇతి శ్రుతిరపి సాక్షా
త్కారాతిరిక్తసాధనతా నిషేధపరేతిచ.

"బ్రహ్మనారాయణం మాఞ్చజ్ఞానేనైవాప్నుయాద్యతిః । ప
స్థానాన్యస్తివిజ్ఞానాదయనాయవిపశ్చితామ్ । జ్ఞానంతచ్చవివేకార్థం
సర్వతశ్శుద్ధమవ్రణమ్ । వాసుదేవైకవిషయ మపునర్భవకారణమ్ ।
జ్ఞానేతస్మిన్ సముత్పన్నే విశతేమామనన్తరమ్ । తైస్తైరుపాయైః
ప్రీతాహం జీవానా మమలాత్మనామ్ । ఉద్భావయామి తజ్జ్ఞాన మహా
త్మజ్యోతిఃప్రకాశకమ్ । ఉపాయాస్తేచచత్వారో మమప్రీతి వివర్ధ
నాః । ఉపాయాంశ్చతురశ్శక్ర శృణుమత్ప్రీతివర్ధనాన్ । యైరహం పర
మాం ప్రీతిం యాస్యామ్యనపగామినీమ్ । స్వజాతివిహితం కర్మ సాఙ్ఖ్యం
యోగస్తథైవచ । సర్వత్యాగశ్చ విద్వద్భిరుపాయాః కథితా ఇమే ॥"
ఇత్యుపాయచతుష్టయం ప్రక్రమ్య,

వర్ణాశ్రమసమ్బన్ధికర్మణో నిత్యనైమిత్తికాఽనభిసంహితఫల
కామ్యభేదేన త్రివిధతాం తత్తద్దేవతా ప్రకృతీన్ద్రియపరమాత్మానువి
కల్పేనకర్తృత్వసన్న్యాసం ఫలసన్న్యాసం సఙ్గత్యాగాత్మకకర్మసన్న్యా
సం తదుపలక్షితోపాయత్వత్యాగఞ్చ భగవతిప్రతిపాద్య, చతుర్ల
క్షణం త్రివిధం కర్మోపసంహృత్య, చిదచిదీశ్వరతత్త్వగణనావిచారత

జ్ఞన్యనిర్ణయాత్మకలౌకికచర్చన సమీచీనధీరూప ధీసఖ్యాత్రయసముదాయరూపం సాఖ్యం ద్వితీయం సాఖ్యవిజ్ఞానమిత్యాదినా సాఖ్య ముద్భావమాగతా ఇత్యన్తేన విస్తరేణోపపన్నాః,

ఉపాయోఽయం తృతీయఇత్యాదినా "సమాధిస్సంయమస్తథా" ఇత్యన్తేన సాక్షాత్కారసమానాకారావిచ్ఛిన్న జ్ఞానసన్తానరూపసమాధిశారీర మానసభేదభిన్న భగవదారాధనరూప ద్వివిధసంయమభేదభిన్న యోగముపదర్శ్య, "ప్రథమోఽయముపాయస్తే"ఇత్యాదినా కర్మసాంఖ్యయోగానాం త్రయాణామపి స్వప్రీతిహేతుతాముపదర్శ్య "శృణూపాయం చతుర్థం మే" ఇత్యాదినా సర్వత్యాగసంజ్ఞకప్రపత్తేర్విధానాత్, తచ్చవిజ్ఞానమ్-"మామేవావలోకయ" ఇతి భాష్యకారైరభిహితమ్.

వివేకోఽన్తః కరణస్య భగవదగ్రాహకాదన్తఃకరణాద్వ్యావృత్తిః; తత్ర కేవలకర్మణః అన్తఃకరణశోధనజ్ఞానసమ్పాదనద్వారావిజ్ఞానసమ్పాదకత్వమ్, సాంఖ్యస్యాపి ప్రత్యక్షసమానాకారజ్ఞానసమ్పాదనాద్వారా; సమాధేస్తు నవిజ్ఞానాదతీవాతిరిచ్యతఇతి తత్ర తద్ధేతుతానోక్తా; సంయమస్యతు వివేకధీజనకత్వమ్. "పాఞ్చకాలికమచ్ఛిద్రం కుర్వాణా శ్శతవార్షికమ్ । వివేకజాం పరాం ప్రాప్యకర్మణోస్థితియంశుభామ్। ప్రద్యోతమానవిజ్ఞానా నిర్ధూతప్రాకృతోదయాః। సహస్రార్చిషమీశానం లక్ష్మీపతిమనావిలమ్ । క్షేత్రజ్ఞం సర్వభూతానాం వాసుదేవం విశన్తితే॥" ఇత్యహిర్బుధ్న్య సంహితాయాముక్తమ్.

కర్మణస్సంయమస్య పృథగ్భావస్సాక్షాదారాధనత్వాదితి "అహంహి తత్ర విజ్ఞాత్వా విష్ణుశక్తిః పరావరా।సాక్షాదేవసమారాధ్యా

విష్ణుర్వా పురుషోత్తమః" ఇత్యనేనోక్తమ్. అతో నవిజ్ఞానశబ్దితాన్తి మస్మృతిరావశ్యకీతివదన్తి.

భగవన్ముఖవికాసహేతుత్వస్య కైఙ్కర్యలక్షణతయా పరవరమునిభిరభిధానాత్, ప్రపత్తేరపి తథాత్వే ఉపాయోపేయానన్తర్గతత్వ ప్రతిపాదకస్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే విస్తృతరహస్యాది గ్రన్థవాక్యవిరోధాత్, అతిశయితభగవదభిమతిజనకత్వమేవ భగవన్ముఖోల్లాసహేతుత్వం స్వరూపానురూపత్వే హేతుతయా ఉక్తమిత్యుక్తే,

"శాశ్వతీమమసంసిద్ధిః" ఇత్యాదివచనాత్, అసాధనప్రీతిరూప భగవన్ముఖవికాసఏవానయాజాయతే; యాతుసాధనీభూతాఉపాయమన్తరేణైతత్కార్యం కరవాణీత్యాకారికాప్రీతిః, సాకేవలం ప్రతిబన్ధకాభావవిధయా ఏతత్ప్రయోజ్యా; ఉపేయశరీరాఽననుప్రవిష్టత్వస్సిద్ధోపాయనిష్పాద్యత్వాభావాత్. స్వీకారేసత్యేవ భగవతస్సిద్ధోపాయకార్యకరత్వాదితి తత్వదీపే ఉక్తమ్.

స్వీకారస్యాపి సిద్ధోపాయనిష్పాద్యత్వ ప్రతిపాదనన్తు అసాధనత్వ సాధనార్థమన్యపరమిత్యన్యే.

నన్వస్యాఃప్రపత్తేః స్సకృదనుష్ఠేయత్వాత్, వర్తమాననిర్దేశో నఙ్గతః. సకృత్త్వఞ్చాస్యాః "సకృదేవప్రపన్నాయ" ఇత్యాదిభిరవగమ్యతే; నచ తత్ర ప్రపన్నోద్దేశేనాభయప్రధానవిధానే తాత్పర్యాత్, ప్రపత్తేస్సకృత్త్వవిధానే వాక్యభేదాపత్తేః, "సకృదేవాభయం దదామి" ఇత్యేవాన్వయఉచితఇతి నతతః ప్రపత్తేస్సకృత్త్వసిద్ధిరితి వాచ్యమ్. వ్యవహితాన్వయప్రసఙ్గాత్, పశ్చాచ్ఛయప్రసఙ్గేసఅభయం

దదామీత్యక్షే అస్వారస్యాత్, విభీషణవిషయే పాశ్చాత్యభయానా మపి పరిహారదర్శనేన అనుష్ఠానవిరోధాత్.

ప్రసక్తసర్వభయానాం యుగపన్నివృత్తేర్వివక్షితత్వేచ సర్వభూతేభ్య ఇత్యేకశేషనిర్దేశే నైవతత్సిద్ధే స్సకృత్పదవైయర్థ్యాపత్తేశ్చ * ప్రపన్నాయేత్యనేనైవాన్వయౌచిత్యాత్, వాక్యభేదస్తు సర్వభూతేభ్య ఇత్యనురోధాదావశ్యకః, నహి సర్వభూతనిమిత్తాభయప్రదానం విధేయమశ్చమీ మాశ్రిత్యవక్తుం శక్యమ్. ఉపసర్జనాన్వయప్రసంగాత్. అతః ప్రపన్నోద్దేశేన అభయప్రదానవిధిః. యత్ప్రపన్నాయాభయం దదామి, తచ్చ సర్వభూతేభ్య ఇతి విధిరితివత్, ప్రపత్తే స్సకృత్త్వేపి విధిరస్తు;

యది నవాక్యద్వయతావశ్యకీతి వాక్యత్రయమపి స్వీకర్తవ్యమ్. నవాక్యద్వయ మప్యస్తి, యతః, "సకృదేవప్రపన్నాయ తవాస్మీతిచయాచతే। అభయం దదామి-తచ్చసర్వభూతేభ్యః; న కేవలమనపరాధిభ్య స్సుగ్రీవాదిభ్యః; కిన్త్వర్థాపరాధిభ్యో రావణవాయసాదిభ్యోపి" ఇత్యర్థస్వీకారాత్, (౧) "విభీషణోవా సుగ్రీవ యదివా రావణస్స్వయమ్" ఇత్యుత్తరశ్లోకానుగుణ్యాదితివిభావ్యతే; తదాహ్యనువాదసామర్థ్యాదేవాభయప్రాప్తికామస్సకృన్మాం ప్రపద్యస్వాపేక్షితం విజ్ఞాపయే దిత్యవగమ్యమానో విధిస్సకృత్త్వమపి విదధాత్యేవ.

నచైవం (౨)"త్యక్త్వా పుత్రాంశ్చ దారాంశ్చ రాఘవంశరణంగతః॥ సర్వలోకశరణ్యాయ రాఘవాయమహాత్మనే । నివేదయ

(౧) రా-యు-౧౮-౩౫. (౨) రా-యు-౧౭-౧౪

లేమాం క్షిప్రం విభీషణముపస్థితమ్" ఇత్యష్టాదశే, (౧) "సతు రామస్య ధర్మాత్మా నిపపాత విభీషణః । పాదయోశ్శరణాన్వేషీ చతుర్భిస్సహ మన్త్రిభిః। అబ్రవీచ్చ తదా రామం వాక్యం తత్ర విభీషణః । అనుజో రావణస్యాఽహం తేనచాప్యవమానితః । భవన్తం సర్వభూతానాం శరణ్యం శరణంగతః । పరిత్యక్తామయాలఙ్కా మిత్రాణిచ ధనాని చ । భవద్గతం మే రాజ్యఞ్చ జీవితఞ్చ సుఖానిచ" ఇతి వింశేచ విభీషణే ప్రపత్తే ర్ద్విరనుష్ఠాన ప్రతిపాదన మసఙ్గతం స్యాదితివాచ్యమ్.

భగవత్తత్పరికరానుమతివిరహే ప్రపత్తిర్న ఫలతీతి "అస్మాకం హన్తుమ్" ఇత్యుక్తవతః ప్రతి, అష్టాదశే రాఘవం శరణంగన్తు మాయాతః, భగవతేఽప్యే తదర్థం జ్ఞాపయతేత్యేతావన్మాత్ర ప్రతిపాదనాత్, "సఖిత్వఞ్చాభ్యుపైతునః" ఇత్యుక్త్యనన్తరం వింశ ఏవ తద నుష్ఠానాదితి కేచిత్.

అన్యేతు అభయప్రదానానన్తరభావిత్వం శరణాగతేరనుచిత మితి పాదయోర్నిపతనం వృత్తిరూపమ్; "భవన్తం సర్వభూతానాం శరణ్యం శరణంగతః" ఇత్యుపాయం లబ్ధవానిత్యర్థాత్ భగవద్గుణ శ్లాఘాపరమిత్యష్టాదశ ఏవ ప్రపత్తిరిత్యాహుః.

"సకృదేవ ప్రపన్నస్య కృత్యం నైవాన్యదిష్యతే," "సకృదేవ హి శాస్త్రార్థః కృతోఽయం తారయేన్నరమ్" ఇత్యాదీనిచ సకృత్త్వే ప్రమాణాని భూయాంసి.

నచ "బహిర్వేదివసదనందామి" ఇత్యాదావివానుష్ఠానకాలాభిప్రాయోవర్తమాననిర్దేశః. తథాపియావదాయుషమర్థచిన్తనపూర్వ

(౧) రా-యు-౧౯-౫.

(౩౫) మూ:—వర్తమాననిర్దేశమ్ సత్త్వమ్ తలైయెడుత్తపో తు అనుసన్ధిక్కైక్కాక.

కి మనుసన్ధేయతయావచనసిద్ధస్య ద్వయస్య వర్తమానప్రపత్తిప్రతిపాదకత్వానుపపత్తేః, ఉత్తరక్షణావచ్ఛిన్నవృత్తితావిరహేఽభూతనిర్దేశస్య ప్రాయశోదర్శనాత్. "శరణం తే వ్రజమ్" "శరణమభజమ్" ఇత్యాదావివ బహుతరోత్తరకాలీనానుసన్ధానోపయోగిభూతనిర్దేశస్యైవౌచిత్యాదిత్యత ఆహ (వర్తమాననిర్దేశమితి)

"ప్రపన్నస్యాపి హి పునర్దేహకర్మకృతే స్థితే । దురితానితరాం వృత్తిం దూషయన్తి ముహుర్బలాత్ । అపాయాదుత్తరాహ్యాత్తే దేహబన్ధనిబన్ధనాః । " ఇతి న్యాయేన ముక్త్యధికారిణాం రజస్తమోఽవశేన ఉపాయాపాయసంసర్గసమ్భవాత్, తత్ర చ, "ప్రాయశ్చిత్తిరియం సాత్ర యత్పునశ్శరణం వ్రజేత్" ఇతి శరణాగతేరేవ ప్రాయశ్చిత్తత్వేన విధానాత్, "ప్రాయశ్చిత్తాత్మకః కశ్చిదుత్పన్నాఘనాశకః । తమిమం శంస్సైనకుర్వీత మనీషీపూర్వరాశివత్," ఇతి ప్రాయశ్చిత్తాన్తరనిషేధాచ్చ, సత్త్వోద్భవేనానుతాపేజాతే "సకృదేవ ప్రపన్నస్య" ఇతి సకృత్కృతాయాః ప్రపత్తేః పునఃకరణాయోగాత్, పూర్వకృతప్రపదనానుసన్ధానాత్మికా పునః ప్రపత్తిరావశ్యకీతి తద్రూపేణాస్యా అనువర్తమానత్వాత్, నాత్యన్తవిచ్ఛేద ఇతి వర్తమాననిర్దేశేన జ్ఞాప్యత ఇతి వ్యాచఖ్యుః.

అత్ర వదంతి, న ప్రపన్నానాం శరణాగతిరేవ ప్రాయశ్చిత్తిరితి నియమః. అనన్యసాధ్య ఇత్యాదివచనానురోధేన ప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తాసమర్థవిషయత్వాత్; పునః ప్రపత్తివిధానస్య "ప్రాయశ్చిత్తిరియం సాత్ర" ఇత్యత్ర పదస్య ప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తాసమర్థపరత్వాత్.

अतएवोक्तं प्रपन्नपारिजाते "शक्ताप्रतिपदोक्तं स्याद् दश क्तौ शरणागतिः। प्रायश्चित्तमिदं ह्येतन्निर्णीतं मुनिभिः। अनन्य साध्ये स्वाभीष्ट इति न्यासस्य लक्षणात्। शक्ताप्रतिपदोक्तस्य प्रायश्चि त्तं हि सिद्ध्यति। अन्यथातिप्रसङ्गः स्याद् वैष्णवगृहाशने। शरणा गतहानुस्यात्प्रवृत्त्यैनपरिग्रहः" इति,

एवञ्च "प्रायश्चित्तात्मकः कश्चिदुत्पन्नानर्थनाशनः" इति वचनमुत्पन्नव्याध्यादिनिवर्तक कर्मविपाकादिपरम्. अन्यथा पुनः प्रपदनस्वीकारोपेक्ष्यगतेः.

नच, "अज्ञानादथवाज्ञा नादपराधेषु सत्स्वपि। प्राय श्चित्तं क्षमस्वेति प्रार्थनैकैव केवलम्" इत्यादि प्रायश्चित्तनिषेध प्रतीतेः, तेषां सहकार्यन्तरासमवहितप्रार्थनायाः अप्यशक्त विषये फलाविनाभावमात्र प्रतिपादनपरत्वात्; अज्ञानादिति पूर्वाघविषयम्.

उत्तराघेष्वपि महापातकादिविषयं वा, स्वल्पानामु ल्लेषविषयत्वेन प्रार्थनानपेक्षत्वात्, यदि पुनरत्र शब्दस्याप्र कृतप्रतिपदोक्तप्रायश्चित्तासमर्थपरत्वासम्भवात् प्रपन्नमा त्रविषयत्वमेवोचितम्. उपायान्तराशक्तेः प्रपत्त्यधिकार त्वेपि तत्तत्पातकप्रायश्चित्ताशक्तेरप्यनपेक्षितत्वा दितिविशेष विहितप्रपत्त्यतिरिक्तासाध्यत्वात्, स्वाभीष्टस्य लक्षणसङ्गतिः सतिच सामान्यतः प्रपन्नस्य प्रायश्चित्तनिषेधेन विशेषविहितप्राय श्चित्तातिरिक्त प्रायश्चित्तसम्भवः. प्रायश्चित्तशब्दस्य कर्मविपा कादिमात्रपरत्वेन सङ्कोचाभावात्, "उत्पन्नानर्थनाशनः"

ఇత్యస్య విభాగ హేతుత్వే జాత్యనాశ్రితకథనపరత్వాత్, అనర్థశబ్దస్య పాపపరత్వేన కృతపాప ప్రణాశన మిత్యనేనావ్యాప్తత్వాత్.

ఉక్తం హి ప్రపన్నపారిజాతేఽపి "ప్రాయశ్చిత్తం తథా ద్వేధా కృతపాప ప్రణాశనమ్। చాన్ద్రాయణాదికశ్చైకో మన్త్రస్నానార్చనాదికమ్। అత్ర హి సాధ్యప్రాయశ్చిత్తం ద్వివిధం నైమిత్తికం తథా। ఉపాయకర్మసాధ్యాది ప్రాయశ్చిత్తాత్మకం తథా। చాన్ద్రాయణాదికం కర్మ న కుర్యాత్తు కదాచన।. భావ్యనర్థస్య యుక్త్యర్థం పరిహారాయ కీర్తితమ్। సర్వార్థం పఞ్చయజ్ఞాది తన్ముముక్షుభి రాదృతమ్। నైమిత్తికఞ్చాగ్రయణం సీమన్తోన్నయనాదికమ్ । అగ్న్యాధానాదికం కార్య మధికారేణ తద్విశిష్టైః। నిషిద్ధకామ్యాపాయాఖ్యకర్మాణ్యన్యాని నాచరేత్। ప్రాయశ్చిత్తం విశేషేణ ప్రపన్నస్య యదుచ్యతే। లక్ష్యత త్రైశికాలయామ సమ స్తోత్రకం నాచరేత్" ఇతి.

గురులఘ్వోశ్చ ప్రతిపదోక్త ప్రపదనయో రపౌనరుక్త్యఞ్చ తత్త్రైవోపపాదితమ్. "భగవద్ధ్యానయుక్తస్య తద్ధ్యానాదపవర్గక్రియా। నాస్తికస్య తపోమార్గస్య యుక్తం ద్వాదశవార్షికమ్। ఏవం వినయయుక్తే చేత గురులఘ్వాదరసమ్మతః॥" ఇతి. ఏతచ్చ తద్విరోధాద్భావే తోయశేషస్వదర్శనాత్, "కమలగామయముచ్యతే" ఇత్యనన్తరం "సకృదేవహి" ఇత్యాది తత్ప్రపదనపాఠస్య యుక్తత్వాచ్చ; మధ్యశాస్త్రవిత్త్వాదికాస్పదత్వం ప్రతిష్ఠమ్.

అతిప్రసఙ్గస్తు ప్రపత్తిప్రభావవేదిభిః ప్రాథమికప్రపత్త్యావిపాకధకత్వః; అనువ్యత్రోపాయస్య హి "జ్ఞాతాజ్ఞాతస్య పాపస్య హేతుత్వం యాతి కరోతి విముక్తాఘధీః। భోగమప్యపహృత్యాస్య సిద్ధ్యుత్పత్త్యా సమాపితః" ఇతి భగవచ్ఛాసనమపిత్రాణాతిశయ ఉక్తః; లోకసఙ్గ్రహార్థం వా ప్రతిష్ఠ

దోక్తానుష్ఠానమ్; శరణాగతేః పరైర్నిశ్చేతుమశక్యత్వేన తదభావే ప్రాజ్ఞబహిష్కారానివృత్తేః.

అతఏవ బుద్ధిపూర్వేప్యపి ప్రపత్తేరేవ సఙ్గ్రహ ఇతి ప్రపత్తి ప్రతిసన్ధాన కార్యతయా సాధనాన్తర నివృత్తిర్వేదాన్తాచార్యైరప్యభిహితా; "భూయోపి త్వత్ప్రపత్త్యా ప్రశమితకలుషాన్" "అపరాధ ప్రసఙ్గేచ పునః ప్రపదనం త్విమమ్" ఇత్యాదౌచ అసకృత్ పునః ప్రపత్తి రేవ వర్ణితా.

యద్యపి "అపిచేత్పాతకం కిఞ్చిద్యోగీ కుర్యాత్ప్రమాదతః । యోగమేవ నిషేవేత నాన్యత్కర్మ సమాచరేత్" ఇత్యేతత్ప్రామాదికవిషయమ్; ప్రామాదికానామశ్లేష విషయత్వేన యోగవిచ్ఛేదో న కార్య ఇత్యర్థకం శ్రుతప్రకాశికాయాం వ్యాఖ్యాతమ్; తథాపి ప్రపత్తిస్థలే ప్రమాదత ఇత్యశ్రవణాత్, "దైవాద్వా యది వా మోహాత్కపాయస్య పరిప్లవే । భజమానోఽథ తావేవ లక్ష్మీనారాయణౌ ప్రభూ" ఇతి దైవమోహశబ్దాభ్యాం జ్ఞానాజ్ఞానకృతయోస్సఙ్గ్రహాత్, శక్త్యశక్త్యనుపనిబన్ధాచ్చ పునః ప్రపదనమేవ ప్రాయశ్చిత్తమ్.

"తాని సర్వాణ్యశేషాణి పాపాని ప్రశమం నయేత్ । పునః ప్రపదనేనాశు కర్మభిర్వాపి తత్పరైః । ప్రాయశ్చిత్తన్తు పరమం ప్రపత్తిస్తస్య కేవలమ్ । కుర్యాత్కర్మాత్మకం వాపి వాసుదేవమనుస్మరన్" ఇతి భరద్వాజోక్తేః; సామాన్య విశేషాపాయయోర్ముఖ్యం ప్రాయశ్చిత్తం ప్రపదనమేవ కార్యమ్; లోకసఙ్గ్రహార్థన్తు సామాన్యాపాయే శాస్త్రోక్తమ్, విశేషాపాయే వైభవేష్ట్యాద్యపి వా కార్యమిత్యవగమాత్.

ఉభయత్రాపి శబ్దశ్రవణాత్, ప్రపత్తౌ పరమకేవలశబ్దయోః శ్రవణాచ్చ పాపనిస్తారకత్వం కర్మణాం ప్రాక్షసఙ్గ్రహహేతుత్వమ్; ప్రపత్తేరశక్తాధికారత్వస్వీకారే పరమశబ్దవిరోధాపత్తేరితి విభావ్యతే; తథాపి తస్యాః పూర్వకృతప్రపదనానుసన్ధానరూపత్వాభావః.

సకృదేవేత్యస్య విద్యాన్తరన్యాయప్రాప్తావృత్తినివారకత్వే వివిధిప్రాప్తావృత్త్యనివారకత్వాత్; "సకృదేవ ప్రపన్నస్య కృత్యం నైవాన్యదిష్యతే । ఉపాయాపాయముక్తస్య వర్తమానస్యమధ్యతః" ఇతి, ఉపాయాపాయసమ్ప్లవ విరహదశాయామేవ కర్తవ్యాన్తరనిషేధాత్.

నచ సమర్పితభరస్యాస్వీయత్వాత్ పునస్సమర్పణాసమ్భవః; మోక్షార్థభరస్య తథాత్వేపి అపాయనివృత్త్యర్థభరస్య అసమర్పితత్వాత్; నహ్యయముపాయో మోక్షప్రతిబన్ధకః. ఫలవిళమ్బాకాఙ్క్షే శాన్యతరమాత్ర హేతుత్వాత్; నచ, "కృతే పాపేఽనుతాపో వై" ఇత్యాదిషు స్మరణశబ్దశ్రవణాత్తత్సిద్ధిః. ప్రథమప్రపత్తావపి స్మర్తేతి శ్రవణాత్.

నచ ప్రాథమికప్రపత్త్యైవాపాయనివృత్తేః పునః ప్రపదనాసమ్భవః. భక్తేరివ తస్యా బుద్ధిపూర్వాఘమాత్ర నివర్తకత్వాత్; పునః ప్రపత్తి విధాన సామర్థ్యేన సర్వశబ్దసఙ్కోచస్య న్యాయ్యత్వాత్; "సభిభేతి కుతశ్చన" ఇత్యాదీనాం భక్తసాధారణ్యాత్; "అపాయాద్విరతశ్శశ్వత్," "అథోపాయ ప్రవృత్తశ్చ" ఇత్యాదినా ఫలవిళమ్బ ప్రతీతేశ్చ. అన్యథా పూర్వకృత ప్రపదనానుసన్ధానస్యానైయత్యాత్.

నచతద్వయనివృత్త్యర్థ ముపాయాన్తరనివృత్త్యర్థశ్చ; ప్రాయశ్చిత్తోక్తి విరోధాత్, ప్రపన్నవిషయేప్యపాయానాం నిగ్రహహేతుతయా భగవత్కృపాయామపోపాయ విరోధిత్వస్య శ్రీవచనభూషణ వ్యాఖ్యానాదావభిహితత్వాచ్చ; ప్రారబ్ధనివర్తకత్వస్తు "ప్రారబ్ధస్యాపిభూయసీ" ఇతి విశేషవచనాత్; నచ బుద్ధిపూర్వోత్తరాఘవిషయే విశిష్యకిఞ్చిద్వచనం దృశ్యతే.

నచ ప్రాగేవబుద్ధిపూర్వోత్తరాఘోద్దేశేనాపి ప్రపత్త్యనుష్ఠానమ్; వచనమన్తరేణాపితథానుష్ఠానేభక్త్యావపి తత్ప్రసఙ్గాత్; సర్వైరప్యేవమనుష్ఠాతుం శక్యత్వేన పునఃప్రపత్తివచనస్యనిర్విషయత్వాపత్తేశ్చ;(౧)"కరిష్యమాణాంశ్చ సర్వాన శేషతః క్షమస్వ" ఇతి భాష్యకారోక్తిర బుద్ధిపూర్వమాత్రవిషయా; వినాశవిషయాణామివ పూర్వాఘానాం, అశ్లేషవిషయాణామప్యుత్తరాఘానాం క్షామణముపపన్నమ్; కరిష్యమాణశబ్దో వా కారయిష్యమాణ పాపారమ్భకపాపపరః. నిమిత్తవతఏవహి నైమిత్తికేధికారః. అన్యథా అస్యాఽశ్లేషాధికరణవిరోధాత్.

నచైవమపి సర్వైరేవమేవ ప్రపదనంకర్తుం శక్యత్వాత్. పునః ప్రపత్తివచనస్యనిర్విషయతా, పాపారమ్భకపాపనివృత్తే స్స్వతః ప్రయోజనత్వాభావేన కామనానవశ్యమ్భావాత్, ప్రత్యుత అగమ్యాగమనాదిజన్య సుఖవిరోధిత్వేన ద్వేషస్యైవసమ్భవాత్; శాణ్డిలీవృత్తాన్తాదౌచ, జ్ఞానవత్కృతస్యాఽప్యపాయస్య భగవన్నిగ్రహహేతుతా ప్రసిద్ధేతి శ్రీవచనభూషణాదౌస్ఫుటమ్.

నచ,(౧)"పరిహరమధుసూదన ప్రపన్నాన్" ఇత్యుక్త్యా ప్రపన్నస్య బుద్ధిపూర్వాఘాలేప శ్శఙ్కనీయః. ఉపాసకేష్వపి యమన

శ్యత్వాభావశ్రవణాదుపక్లేశాదీనాఞ్చ అత్రాపిసమ్భవాత్; తథా స్యామ్నాయే "ఇహైవకేచిదుపక్లేశాభవన్తి" ఇతి సామాన్య నిర్దేశేన ఖఞ్జత్వాద్యుక్తిరుపలక్షణార్థేతి జ్ఞాయతే; తేనజ్ఞానమాన్ద్య భగవదనుభవసఙ్కోచ విచ్ఛేదభగవద్భాగవత కైఙ్కర్య రసగర్భాబహిష్కారాదయోఽపి వివక్షితా ఇతి, కేషాఞ్చిత్కృతాపరాధా నామకృతప్రతిసమాధానానాం కాణత్వాద్యదర్శనే పునశ్శక్తిః.

దృశ్యమానానాఞ్చ ప్రారబ్ధకర్మఫలత్వవద్వచనాదపాయ ఫలత్వమపిశక్యం వక్తుమితి నైకాన్తతః ఫలాభావ నిశ్చయః. రాజాపి కృతాగసస్స్వపుత్రే స్వయం శిక్షయన్నపి నాన్యకృతాపరాధం సహత ఇతి, కృతాపరాధభాగవతానాదరస్య భగవదసహ్యతాయాం దృష్టాన్తకథనాత్; వరవరమునిభిరపి బుద్ధిపూర్వాఘస్యశిక్షాహేతుత్వాఙ్గీకృతైవ.

రాక్షసీనామపి "భవేయం శరణంహి వః" ఇత్యేతదనన్తర భావ్యపరాధా మారుతికృత వధోద్యోగనిమిత్త భయజననేన కృతకార్యాః; అతోఽనవాగ్వద్బుద్ధిపూర్వాఘేనచ అత్యన్త మనుగ్రహః. "లఘుర్దణ్డః ప్రపన్నస్య రాజపుత్రాపరాధవత్ । వివేకినాం ప్రపన్నానాం ధీపూర్వాగస్యనుద్యమః । మూర్ఖాణామనుతాపాది శ్చ్యుతా కఠినచేతసామ్" ప్రపత్తి ప్రతిసన్ధానం త్వాప్తై రుపదిశ్యమానం ప్రామాదికవిషయే ప్రాయశ్చిత్త ప్రవృత్తి నివృత్త్యర్థం, బుద్ధిపూర్వవిషయే పునఃప్రపత్త్యతిరిక్త ప్రాయశ్చిత్తనివృత్త్యర్థం వా; బుద్ధిపూర్వాఘస్యాపి సర్వశబ్దార్థాన్తః ప్రవేశకథనమ్; తదపిన సర్వథాఫల ప్రతిబన్ధకమిత్యేవం పరతయా యోజ్యమితి,

అత్రాహుః, బాలిశత్వ్యనుయుక్తేన భగవతా భాష్యకారేణ ప్రపత్తేః ప్రారబ్ధనివర్తకత్వే మా శుచ ఇతి ప్రమాణం దర్శితమ్; అనార్తస్య ప్రారబ్ధదేహే శోకాభావాత్తదనువృత్తిః, ఏవఞ్చ శోకజనకసర్వపాపనివర్తకత్వం ప్రపత్తేస్సమ్ప్రతిపన్నమ్. యది సమ్భావ్యమానేనాపి బుద్ధిపూర్వోత్తరాఘేన సఞ్జాతశోకః, తదపి క్షమస్వేతి ప్రార్థయతే, తదా తదపి భగవాన్ క్షమత ఏవ; అత ఏవ భాష్యకారైః "కృతాన్ క్రియమాణాన్ కరిష్యమాణాంశ్చ సర్వానశేషతః క్షమస్వ" ఇతి ప్రార్థితమ్; అబుద్ధిపూర్వకాణ్యుత్తరాఘాన్యకృతాన్యేవ.

నచావశ్యం నిమిత్తస్య తత్కాలీనత్వాపేక్షా; "ఐన్ద్రాగ్నమేకాదశకపాలం నిర్వపేజ్జనతామేష్యన్" ఇత్యాదౌ భవిష్యజ్జనతాగమనస్య నైమిత్తికప్రయోజకత్వాత్; నాపి నిమిత్తనిశ్చయ ఏవ; తథా ఉపరాగశఙ్కయాపి స్నానాద్యాచరణాత్, "సంవత్సరస్యైకం వాపి చరేత్కృచ్ఛ్రం ద్విజోత్తమః। అజ్ఞాతభుక్తశుద్ధ్యర్థమ్" ఇత్యాదావభావాత్; స్పర్శశఙ్కయాపి శిష్టైస్స్నానాచరణాత్, బహ్వాయాససాధ్యస్థలీయనిష్కృతిప్రవృత్తౌ పునర్నిమిత్తనిశ్చయోపేక్షిత ఇతి నైష్ఠ్యస్మహాపాతకాదిశఙ్కయా తత్తత్ప్రాయశ్చిత్తానాం నిత్యమనుష్ఠానప్రసఙ్గః.

వస్తుతోఽసపాపేనిమిత్తే ప్రవృత్తిస్తన్నివృత్తికామనయాత్వనుష్ఠీయత ఇతి నాత్ర తత్ప్రసక్తిః; ఆవాహితా దేవతా యాగాకరణే కుప్యేదితి వన్నేహ కిఞ్చిద్బాధకమ్; కరిష్యమాణపదస్య కరిష్యమాణపాపారమ్భకపాపపరత్వే లక్షణా; పాపాన్తరారమ్భకత్వేన క్రౌర్యఖ్యాపనాయ పృథగుక్తిస్స్వీకారేఽపి కృతానిత్యస్య తదతిరిక్తపరత్వే లక్ష

ణాం; నచభక్త్యాదివిధానుష్ఠానప్రసఙ్గః; తస్యానియతఫలకత్వాత్, ప్రపన్నస్థలే భగవత స్సర్వేష్టప్రదత్వాత్; అతఏవహి యావత్ప్రారబ్ధం యావత్తద్దేహం యావత్తత్ఫలం వేతి ప్రపన్నానాం మోక్షానధి నియమేతదిచ్ఛాతారతమ్యమేవ సర్వాత్మికం ప్రమాణమితి నిక్షేపరక్షాయాముక్తమ్.

నచపునః ప్రపత్తివచనస్య నిర్విషయత్వాపత్తిః; సకృదేవప్రపన్నస్యేత్యాద్యనురోధేన "ప్రపద్యేత హృషీకేశం శరణం శ్రీపతిం హరిమ్" ఇత్యాదేరపి తస్య ప్రపత్తిప్రతిసన్ధానమాత్రపరత్వాత్, తద్విధేశ్చ ప్రాయశ్చిత్తాన్తరనివృత్తిమాత్రపరతాయాః, ప్రాయశ్చిత్తాత్మకః కశ్చిదిత్యాది వచనాన్తరానురోధేనాశ్రయణాత్;

నచైవమనుతాపాదినైయర్థ్యమ్; ప్రాతికూల్యవ్యవసాయనివృత్తేన హ్యధికారిణాయదివాసనాబలాత్ కదాచిద్బుద్ధిపూర్వాణి పాపాని భవన్తి. తదా తాన్యపి సోఢవ్యానీతి ప్రార్థితే, భగవతా తత్సోఢవ్యమ్. యదిచనాస్యానుతాపస్స్యాన్నసౌ ప్రాతికూల్యవ్యవసాయాన్నివృత్త ఇత్యనధికార్యేవాసౌ; అతఏవ, అపచారానన్తరమనుతాపానుదయే జ్ఞానమేనానుత్పన్నం వేదితవ్యమితి వేదాన్తవేద్యైరుక్తమ్. ఏతేన (౧)"నావిరతోదుశ్చరితాత్" ఇత్యాది శాస్త్రవిరోధప్రసఙ్గోఽపి నిరస్తః.

నహిమయాబుద్ధిపూర్వం పాపాన్యనుష్ఠాస్యన్తే; తానిచ భగవతా క్షన్తవ్యానీత్యుక్తోఽపి భగవాన్ క్షమతే. తస్య ప్రపత్తికాలేఽపి ప్రాతికూల్యవ్యవసాయనివృత్త్యభావేన అనధికారిత్వాత్. కిన్తు ప్రాతికూల్యవ్యవసాయనివృత్తిః ప్రాగేవ తత్కృపయా జాతా; అథాప్యతిక్రూరప్రకృతిసంసర్గవశాత్ కదాచిద్బుద్ధిపూర్వాపరాధోత్పత్తౌ కథమితిసర్వ

జ్ఞసాక్షికం శోచతా యది కదాచిత్స్యాః, తాన్యపి క్షమస్వేతి తద్ప్రశస్య చాధికారిణోఽనుతాపో జాయత ఏవ.

యస్య కృతేనానుతాపస్తస్య పునః ప్రవృత్తౌ బాధకాభావాత్ అనువర్త్స్యన్త ఏవ అఘాని న తు న్తవ్యాని తాని. తదుక్తమ్ (౧) "క్షమా సాపరాధేఽనుతాపిన్యపేయా కథం సాపరాధేఽపి దృప్తే మయి స్యాత్" ఇతి; బుద్ధిపూర్వకపాపారమ్భకపాపనివృత్త్యుద్దేశేనాపి ప్రపదనానుష్ఠానే పునః ప్రపదనవచనస్య నిర్విషయతా స్యాత్. యస్య బుద్ధిపూర్వకపాపేషు నిగ్రహసాధనతాజ్ఞానమ్; తస్య తత ఏవ తన్నివృత్తీచ్ఛాసమ్భవాత్; యస్య హితజన్యసుఖవిరోధితయా తన్నివృత్తౌ ద్వేషః; తస్య ప్రాతికూల్యనివృత్తత్వాభావేన అనధికారిత్వాత్; బుద్ధిపూర్వకపాపారమ్భకపాపసద్భావస్య చ నిశ్చితేః; అతో నిమిత్తనిశ్చయస్యైవ నైమిత్తికాధికారిత్వం వదతాం తన్నివృత్త్యుద్దేశేనాపి న ప్రపదనసమ్భవః; న వా తత్ర విధివిశిష్టవచనమస్తి. ప్రారబ్ధనివర్తకత్వవచనానామ్, "ఆర్తానామాశుఫలదా" ఇతి వచనానురోధేన అధికారివిశేషవిషయత్వస్య వక్తవ్యతయా వర్తమానదేహమభ్యుపగచ్ఛతో బుద్ధిపూర్వకపాపారమ్భకపాపనివృత్తిమాత్రకామనాయాం తన్నివృత్త్యసిద్ధేః.

అన్యథా వర్తమానదేహానుభావ్యదుఃఖహేత్వంశనివృత్తిమాత్రేచ్ఛాయాం తన్నివృత్తేరపి ప్రసఙ్గేన దుఃఖానుభవితృప్రపన్నోచ్ఛేదప్రసఙ్గాత్. న చ బుద్ధిపూర్వకపాపారమ్భకపాప్మభిస్తదారమ్భఫలవిళమ్బో భవేదితి తస్యాప్యార్తతా; కాలవిశేషావచ్ఛిన్నమోక్షేచ్ఛాయామవిళమ్బాత్; తదభావే తత్కృతవిళమ్బభీతస్య తన్నివృత్తికామనయా తన్నివృత్తావపి ఆశుఫలదత్వోక్తేరేవ ప్రమాణత్వాత్,

వైరాగ్యాయదుఃఖహేతుత్వంశోకేశ్వరేణ తుద్యత ఇతినిష్ప్రయోజకపాపేపితుల్యమ్.

నచోపాసనస్థలేపి బుద్ధిపూర్వకపాపనివృత్తికామనయా అఙ్గప్రపత్త్యనుష్ఠానప్రసక్తిః; భక్త్యుపకారస్యైవతదఙ్గతయాపృథక్ఫలాయాతథాత్వాత్, ప్రాయశ్చిత్తరూపాయా నిమిత్తేసత్యేవకరణాత్, కారణపాపనివర్తకప్రపత్త్యనుష్ఠానప్రసఙ్గేనతౌల్యాచ్చ; ప్రపన్నపారిజాతేచ "తస్మాత్ప్రమాదాద్బుద్ధ్యా వాయత్ప్రపన్నస్యదుష్కృతమ్। తత్సర్వంశమయత్యాశు శరణాగతిరేవసా" ఇతి ప్రామాదికనివర్తకత్వేనాభిమతాయాః పూర్వప్రపత్తేరేవ బుద్ధిపూర్వకనివర్తకత్వోక్తేశ్చ; ఏతన్మూలభూతఞ్చ "దైవాద్వా యది వామోహాత్" ఇతి వచనమ్.

నచ, అనల్పస్య ప్రామాదికస్యాపి ప్రాయశ్చిత్తసాపేక్షతా; "అపిచేత్పాతకమ్" ఇత్యేతద్విరోధాత్; దృశ్యతేచప్రాగేవబుద్ధిపూర్వకపాపనివృత్తిప్రార్థనా; "తథాప్యత్ర ప్రవృత్తిర్యాత్వత్స్మృతేస్సా వినశ్యతు" ఇతి, అవగమ్యతేహిలోకేప్రార్థనా; యద్యపిచాత్రాపిస్మృతిసాపేక్షత్వప్రతీతిః, తథాపి, త్వత్స్మృతేరితి బహువ్రీహౌషష్ఠీ; స్మృతిరపితుప్రార్థ్యతే; మాభూత్ప్రాయశ్చిత్త ప్రవృత్తిరితి.

అథవా, "నావిరతో దుశ్చరితాత్" ఇత్యాది శాస్త్రవశాత్ప్రపత్తేస్స్మృతివదధికారివిషయ ఏవబుద్ధిపూర్వకపాపనివర్తకత్వమ్; ఏవఞ్చ అధికారభూతాయాస్స్మృతేరపిహేతుత్వోక్తిరవిరుద్ధా; తథాచ, బుద్ధిపూర్వోత్తరాఘనివృత్తి ప్రార్థనాయాం "యద్యనుతప్తో మాంస్మరసి, తదాతదపినివర్తయిష్యామి" ఇత్యేవభగవతస్సఙ్కల్పః.

యస్త్వనుతాపస్మరణే అపి ప్రార్థయతి, తస్య తేఅపిసమ్పాదయత్యే
వ. నతుప్రాయామాదికవత్సర్వథానిగ్రహోఽనుదయః.

యస్తుప్రారబ్ధకపాపనివృత్తిమేవ ప్రార్థయతే, తస్యపాపో
త్పత్తిరపినాస్తీతి నైతద్విచారావసరః. యేనతు ప్రాక్ న ప్రార్థితమ్,
తస్యపునః ప్రపత్త్యాబాధకాభావ ఇతి తత్సాధారణ్యాయైవ(౧)“శరణం
వ్రజేత్” ఇతివచనమ్; నచైవం పునఃప్రపత్తేరపి పాపశబ్దార్థతాకథ
నవిరోధః; ప్రపత్త్యాసాధనత్వానఙ్గీకారేణ ప్రాగుపాయత్వేనానుసంహి
తస్యైవభగవతఅత్రాప్యుపాయత్వానుసన్ధానస్యకర్తవ్యతయా, ఉపా
యాన్తరేష్వనుపాయత్వజ్ఞానస్యశుద్ధస్మృతిరూపతయావా పూర్వపు
నఃప్రయోగనిషేధోపపత్తేః,

యస్యహికర్మణ్యేవోపాయత్వబుద్ధిస్తస్య పరంకర్మభేదాన్మో
క్షోపాయోఽనుష్ఠితః; ప్రాయశ్చిత్తన్త్విదానీం క్రియతేఇతిమతిః; య
స్యపునర్మోక్షోపాయత్వేన వృతోఽభగవానేవ ప్రాయశ్చిత్తం భవత్వి
తిజ్ఞానమ్, తస్యతదంశేన ప్రతిసన్ధానరూపమితి శక్యతే వ్యపదేష్టుమ్.
ఏతదభిప్రాయేణైవహ్యుపాయబుద్ధ్యాకృతాప్రపత్తిః పాతకతుల్యే
త్యుక్తమ్.

ఉక్తఞ్చలక్ష్మీతన్త్రే:-“భజమానోఽథతావేవ లక్ష్మీనారాయణౌ
ప్రభో” ఇతి, నహ్యన్యవ్యావర్తకంతత్పదమితి, అసంహితత్వవిషయ
కత్వమావశ్యకమ్, విశ్వాసాదీనాం ప్రాగేవసిద్ధానామనువృత్తేః,
క్షమస్వేతిప్రార్థనామాత్రమేవాపేక్షితమితి, “అజ్ఞానాదథవాజ్ఞానా
త్” ఇతి శ్లోకేవ్యక్తమ్. “ఏకైవ కేవలమ్” ఇతి హ్యఙ్గాన్తరసాధ
నాన్తరా సంసర్గాపుచ్యతే.

భగవదుపాయభావాననుగుణ కైఙ్కర్యాతిరిక్త ప్రవృత్తిమా త్రానన్వయ విషయకంజ్ఞానం స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవతః ప్రాగేవవృత్తమితి భరన్యాసప్రాధాన్యాత్పునరుపాయ వరణస్యసర్వపాపశబ్దార్థకోటినివేశో రమ్యజామాతృదేవైః కృతః; తతోమోక్షణస్తుతస్యఫలాప్రతిబన్ధకత్వసమ్పాదనమ్, ఫలాప్రతిబన్ధకత్వేపిపాపత్వ మన్వయాదపీత్యుక్తాభిమతివిశేషాభావప్రయోజకత్వమ్; గురూణామనుతాపశూన్యానామనువృత్తానాంప్రాప్తివిరోధిత్వమర్థపఞ్చకోక్తమ్; అనావృత్తేతు ఐహికకైఙ్కర్య రసవిచ్ఛేద ప్రాజ్ఞ బహిష్కారాదికం బోధ్యమ్.

తదేతత్ప్రపన్నపారిజాతేస్పష్టమభిహితమ్, (౧) "ఉపాయాధిగమేస్యాథ భ వేదుత్తరపూర్వయోః । అశ్లేషశ్చ వినాశశ్చపాపపుణ్యమయోఘయోః । ప్రారబ్ధదేహభోగ్యన్తువినాదృష్టస్యనశ్యతి । పూర్వాఘముత్తరాఘన్తుమతిపూర్వమహోత్తరమ్।ఆదేహపాతాదావృత్తమనుతాపవివర్జితమ్ । యత్తద్వినైవాశ్లేషస్స్యాదన్యస్యాఘస్యయుక్తతః"ఇతి అనుతాపేపూర్వప్రపత్త్యైవ పాపనివృత్తిరిత్యుక్తప్రాయమ్; "భూయసీ" ఇతి. భక్తిమైవలక్షణ్యోక్త్యాఅతిప్రసఙ్గోనిరాకృతః.

నచభూయసీత్యతో భూయసీత్యర్థో వరదాచార్యాణా మభిమతః; "ఆర్తానాంభూయసీసాతుప్రారబ్ధమపినాశయేత్ । ప్రపత్తిర్భూయసీయతః॥" ఇతి వ్యాఖ్యానాత్; భగవద్భాష్యకారోక్తిశ్చ "కర్మణశ్శోకహేతోస్త్వాం మోక్షయిష్యామిమాశుచః । ఏవం భగవతోక్తత్వాదేతద్దేహవిశోచనాత్ । ఆర్తస్యసద్యోముక్తిస్స్యాత్ప్రపత్తిర్భూయసీయతః। దృప్తఃప్రారబ్ధదేహాన్తం నశోచతితతస్స్వయమ్। దేహాన్తే ముచ్యతే సైషా మోక్షకాల వ్యవస్థితిః" ఇతి శ్లోకైస్సాన్వితా.

అతః పూర్వమేవ ప్రార్థనాయాం స్మరణమాత్రమ్; తదభావే ప్రార్థనాగర్భస్మరణం ప్రపన్నేనానుష్ఠేయమ్; ప్రతిపదోక్తస్తు లోకసఙ్గ్రహకామనయా కృతమపి సర్వపాపవిమోచకభగవత్ప్రభావాన్న లేపకమ్; ప్రత్యుతభూతానుకూల్యరూపత్వాదభిమతిసమ్పాదకమితి శిష్టతయా వ్యపదేశ్యైరవశ్యమనుష్ఠేయమ్; శక్తానాం ప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తకర్తవ్యతోక్తిః వేదానాచార్యాణా మేతదభిప్రాయేణైవ; ప్రాగేవబుద్ధిపూర్వోత్తరాఘనివర్తనప్రార్థనా నిరాకరణమపి పశ్చాత్తైర్వరనిరాకరణమాత్రపర మితిసకాప్యనుపపత్తి రితి;

రహస్యత్రయజీవాతౌ తుషష్టిప్రబన్ధనిర్మాతృశ్రీమన్నారాయణమునిభిరుక్తమ్; "శక్తాప్రతిపదోక్తం స్యా దశక్తా శరణాగతిః" ఇతి వచనానుసారేణ ప్రాయశ్చిత్తవిభాగేపి "అపిచేత్పాతకం కిఞ్చిద్యోగీకుర్యాత్ప్రమాదతః" ఇతి యోగినః పాతకసమ్భవే కర్మవ్యతిరేకేణ యోగస్యైవప్రాయశ్చిత్తత్వేనవిధానవదస్యాధికారిణః ప్రాయశ్చిత్తంపునః ప్రపదనమేవ; తథోక్తమ్, "అపాయసమ్ప్లవేసద్యః ప్రాయశ్చిత్తం సమాచరేత్ । ఉపాయానాముపాయత్వస్వీకారేప్యేతదేవహి" తదాహ, భూయోపీతి;

న్యాసవింశతివ్యాఖ్యానేచ "శక్తా ప్రతిపదోక్తం స్యాదశక్తా శరణాగతిః" ఇతి వచనార్థమాహ- ప్రాయశ్చిత్తఞ్చ యోగ్యమితి; అస్యాధికారిణస్తుయోగ్యం ప్రాయశ్చిత్తం ప్రపదనమేవ; "అపాయసమ్ప్లవేసద్యః" ఇతివచనాత్. యథాయోగనిష్ఠస్య అపిచేత్పాతకం కిఞ్చిదితివిధానమ్; తద్వదత్రాపితాత్పర్యమితి. ఏవఞ్చవదతాం "శక్తాప్రతిపదోక్తంస్యా దితిసామాన్యవిషయమభిమతమ్. ప్రపన్నస్యత

తిచ కాదాచిత్కే—వాసనాబలాయాతే కాదాచిత్కే జ్ఞానకృతేపివర్త
త ఇతి చ.

ఏతేన శ్రీవచనభూషణవ్యాఖ్యానోక్తః ప్రామాదికోపాయ
సంసర్గే ప్రాయశ్చిత్తవిధిర్వ్యాఖ్యాతః. ఏతదభిప్రాయేణైవ ప్రప
న్నానాం బుద్ధిపూర్వాఘాసమ్భవోక్తిరాచార్యాణామ్;బుద్ధిపూర్వశ
బ్దస్యాఽసకృదనువృత్తపరత్వాత్; న చైవం శ్రుతప్రకాశికా విరోధః,
"భగవద్ధ్యానయుక్తస్య తద్ధ్యానాదావధిక్రియా" ఇతి ప్రపన్న పారి
జాతగ్రన్థానురోధేన శ్రుతప్రకాశికాయా బుద్ధిపూర్వాఘాకర్తృత్వ
మాత్రప్రతిపాదనపరత్వాత్,

అన్యేతు-అజ్ఞానాశక్తిభ్యాం ప్రపన్నానాం ప్రపత్తౌ సాధన
త్వబుద్ధిమతాం శక్తాశక్తవిభాగేన ప్రపదనం ప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చి
త్తం వా అనుష్ఠేయమ్; ఉపాయాన్తరేషుస్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానవ
తాంపునస్సిద్ధోపాయాధికారిణాం ప్రపదనమేవ; తాదృశస్యాధికారి
ణోనప్రాయశ ఇదానీం లభ్యన్తే; ఆచార్యైరపిహి "అజ్ఞానాత్ప్రప
న్నాః అస్మదాదయః" ఇత్యుక్తమ్. స్వరూపాధ్యవసాయకార్యస్వ
రూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానస్య సాధనాన్తరేష్వివ భోగ్యాన్తరేష్విదానీన్తనా
నాం ప్రాయశోనుపలమ్భాత్; అతఆలస్యాదివశాదధికారిణోపి ప్రతి
పదోక్తపరిత్యాగేన మాప్రపత్తిమనుతిష్ఠేయురిత్యుత్తమాధికారి
ణామపి తదనుష్ఠానమిత్యాహుః.

సర్వథా ఉపాయోపాయసమ్బవే భగవతశ్శరణత్వాధ్యవ
సాయఇతి ఉత్తరకాలానువృత్తిద్యోతకోవర్తమాననిర్దేశ ఉపపద్య
త ఇతిభావః,

(౪౦) మూ;— ఉపాయాన్తరఙ్గళిల్ నెఞ్జు శెల్లామైక్కుమ్, కాల క్షేపత్తుక్కు మినిమైయాలే విడవొణ్ణామైయాలుమ్ నడక్కుమ్.

ప్రయోజనాన్తరాణ్యాహ (ఉపాయాన్తరఙ్గళిలితి). వాసనాన్తరాదుపాయాన్తరేషూపాయత్వస్వీకారనివృత్తిర్విశ్వాసానువృత్తేః ప్రయోజనమ్; అత ఏవ హి శఠారిణా, భగవచ్చరణారవిన్ద శరణత్వాధ్యవసాయస్య సార్వకాలికత్వమభిహితమ్.

లక్ష్మీతన్త్రే చ "భూయస్త్వం శృణు సంక్షేపమననాయేన చేతసా । శ్రుత్వా చ కురు యత్నేన రక్షా చాప్యప్రమాదినీ" ఇత్యుత్తరకాలికోపాయాన్వయనివృత్తిప్రయోజకవిశ్వాసానువృత్తిరూపరక్షాయా అవశ్యకర్తవ్యత్వముక్తమ్; యః పునర్నిపుణతరః ప్రాగేవ సాధనాన్తర సంసర్గారమ్భకకర్మనివృత్తావపి భగవన్తముపాయమన్వృణోత్తస్య విశ్వాసానువృత్తిర్యద్యపి నోక్తప్రయోజనా; తథాపి తస్య భగవద్గుణానుసన్ధానాంశేన కాలక్షేపభోగార్థత్వేన సమ్భవః.

తదుక్తమ్- "సత్త్వాహేతు సకృజ్జపేన సకలం కాలం ద్వయేన క్షిపన్" ఇతి, "ఆమ్రేడితో దిశతి యశ్చ కృతార్థభావమ్" ఇతి చ; "యావదాయుషమ్" ఇతి వచనం తదనుసారిభాష్యకృద్వచనఞ్చైతదభిప్రాయమ్. ఉక్తా చ ప్రపత్తేరపి ఉత్తరకాలం ఫలతయా ఆవృత్తిర్భరద్వాజేన; (౧) "స్వాభావికోఽస్య సమ్బన్ధః పుంసో యః పరమాత్మనః । తస్యైవ బోధోఽన్యాసాఖ్యః ప్రథమం యాత్యుపాయతామ్ । స ఏవోపద్యుపర్యస్య పరాం ప్రీతిముపావహన్ । వృత్త్యాఖ్యఫలతాం యాతి తదేవామృతముచ్యతే" ఇతి.

(౪౧) పేఱ్ఱుక్కుప్పలకాలుమ్ నినైక్కిల్ ఉపాయమ్ నల్గువుమ్.

నచభగవదుపాయత్వానుసన్ధానస్యాప్యుత్తరకాలవ్యాపిత్వే "కృష్ణాఖ్యహేతుషు సామ్యకృత్" "త్వయ్యేకస్మిన్నపి విజహతో ముక్తవత్సాధనత్వమ్" ఇత్యాదివిరోధః; ఉపాయాన్తరప్రవృత్తిసమ్భావనావాసనాయాస్సమూలోన్మూలనే సాధనతాయా గుణాన్తరవదేవభోగార్థమనుసన్ధానాత్; కథఞ్చిదపి ఫలోపయోగిన్యాస్సాధనతాబుద్ధేరభావస్యైవ "త్వయ్యేకస్మిన్నపి" ఇత్యేతదర్థత్వాత్. వరదాచార్యాస్తు సదాచార్యైరేవభగవతి సమర్పితభరాణామేవ "త్వయ్యాచార్యైర్వినిహితభరాః" ఇతిప్రస్తుతత్వాత్, తేషాం సర్వమపిస్వానుష్ఠానం ఫలరూపమిత్యాశయ ఇత్యాహుః; తదాతదభిప్రాయైనపరమైకాన్తిలక్షణోక్తిరితిభావః.

నతువర్తమాననిర్దేశమాత్రేణ ఫలార్థమేవఅసకృత్ప్రపత్తిరావశ్యకీతిభ్రమితవ్యమిత్యాహ (పేఱ్ఱుక్కితి) "తథాపుంసామవిస్రమ్భాత్ప్రపత్తిః ప్రచ్యుతాభవేత్" ఇత్యేతదిహ భావ్యమ్. అత్రపలకాలుమిత్యుక్త్యాసకృత్త్వకారం సాపేక్షత్వజ్ఞాపనాన్యత్రపేక్షోక్తిర్వ్యక్తివిశేషవిషయా; భగవదుపాయతాబుద్ధిదార్ఢ్యాయసాధనతయాతదనపేక్షత్వపరావా; అప్రయాణమనువర్తనేపి సకృత్త్వోక్తిః ఫలగౌరవపరామర్శేనేతి క్వచిదాచార్యోక్తిః.

ఉపాయాన్తరప్రవృత్త్యాదివిరహాయ విశ్వాసస్యానువర్తనీయతాజ్ఞాపనార్థా; "సకృత్ప్రత్యయంకుర్యాచ్ఛాస్త్రార్థస్య కృతత్వాత్ప్రయాజాదివత్" ఇతిన్యాయోహి-భక్తౌ, "సఖల్వేవంవర్తయన్యావదాయుషమ్" ఇతిశ్రుత్యాబాధితోపి ఇహ నిరపవాదః; ఇహాపి, "మాంప్రపద్యేత సతతం సూక్తేనానేన మానవః । ప్రపద్యమానో

మాంనిత్యం దేవం వా పురుషోత్తమమ్ । ఉత్థాయాపరరాత్రే చ పూర్వోక్తమనుచిన్తయన్ । సర్వధర్మాన్ సర్వకామానైహికాముష్మికానపి । సన్త్యజ్యవిధినానిత్యం షడ్విధాం శరణాగతిమ్ । ఆచార్యానుజ్ఞయాకుర్యాచ్ఛాస్త్రదృష్టేన వర్త్మనా” ఇత్యాదీన్యావృత్తిబోధకాని ప్రమాణానిసన్తీతి చేత్, ఆవృత్తినిషేధకానాం వచనానామనేకేషాం సత్త్వేన, ఏతేషాం కాలనియమాభావప్రతిపాదనే ప్రతిసన్ధానానువృత్త్యావశ్యకత్వప్రతిపాదనే శరణాగతిసామాన్యత్యాగాదినియమప్రతిపాదనే వా తాత్పర్యావధారణాత్;

ఏవం పూర్వవాక్యార్థో నిరూపితః.

నను కిమర్థముత్తరవాక్యమ్. తద్ధి న తావదాత్మసమర్పణప్రతిపాదనార్థమ్; శేషత్వజ్ఞానకార్యశరణవరణోక్త్యాతత్సిద్ధేః; యదేవహి “శరణంవ్రజ” ఇత్యనేన విహితమ్. తదేవ ద్వయే పూర్వఖణ్డేన ప్రకాశ్యతే; తత్రావిహితత్వే తత్ప్రకాశనమనర్థకమ్; శరణం వ్రజేత్యనేనైవ విధానేన ఉత్తరఖణ్డేన న తత్ప్రకాశ్యమ్; నాపి ఫలసమర్పణమ్, ఉక్తదోషాత్, ఫలబోధకపదాభావాచ్చ; చతుర్థ్యా యుగపత్ఫలసమ్ప్రదానత్వోభయబోధకత్వాసమ్భవాత్.

నాప్యధ్యవసాయప్రార్థనే ఖణ్డద్వయప్రతిపాద్యే. ప్రార్థనాముతే శేషశరణాగతిత్వాత్; ఉపాయప్రార్థనాగర్భితా ఫలప్రార్థనా తు ఉత్తరఖణ్డార్థ ఇత్యపి అజ్ఞప్రపత్తినిష్ఠస్యైవ ప్రార్థనీయోపాయాన్తరాభావాత్, ఉపాయత్వస్యోపాయనిరపేక్షరక్షకత్వరూపతయా రక్షాఘటకఫలప్రార్థనాయా అపి సిద్ధత్వాత్,

నచ నైరపేక్ష్యాంశః ప్రార్థ్యేత; ఇదానీం తు ఫలమిత్యస్తి విశేషః; స్వరూపే ఉపాయనైరపేక్ష్యస్య సిద్ధత్వేన ఫలప్రదాన ఏవతత్స్వవాచ్యతయా ఫలప్రార్థనాయా అపి సిద్ధత్వాత్; నచ పృథక్కీర్తనే

(౮-౨) ఉత్తరవాక్యత్తాలే ప్రాప్యమ్ శ్లోకితతు.

సత్యేవసర్వాధికారిసాధారణఫలప్రార్థనాతిరిక్తనైరపేక్ష్యప్రార్థనాసద్భావనిశ్చయః; పూర్వవాక్యే ప్రార్థనావాచకపదస్యాస్పష్టతయా ప్రమాణాన్తర పర్యాలోచనాయాం తత ఏవోపాయత్వ ప్రార్థనాసిద్ధేః.

నచోపాయత్వనిరూపకఫలవిశేషఏవాత్రప్రతిపాద్యః; అభ్యాహృతప్రార్థనా పదానర్థక్యాత్; త్వదేకశేషస్యమమ త్వన్ముఖోల్లాసైకప్రయోజనాయారక్షా, తద్భరస్త్వదీయఏవేత్యాకారకస్యపూర్వవాక్యోక్తజ్ఞానస్యఅముముక్షువ్యావృత్తత్వాత్; అర్థాదేవ ఫలవిశేషసిద్ధేశ్చ; రక్షాభరన్యాసమాత్రమేవహి సర్వఫలార్థి సాధారణమ్; పూర్వఖణ్డేనైవ శరణాగతేః ప్రతిపన్నత్వాత్, కృత్స్నద్వయస్య శరణాగతికరణత్వ ప్రతిపాదకవచన విరోధశ్చేత్యతఆహ (ఉత్తరవాక్యత్తాలితి)

క్రియాం తత్సమష్టిసంవాద్ధం ప్రకాశయతఏవ; కరణత్వాత్; సూక్తవాక్యగతాయురాదిపదానామివ ఫలప్రకాశకోత్తరఖణ్డస్యాపికరణత్వం సమ్భవత్యేవ. అసిద్ధఫలవిషయకానుసన్ధానత్వాత్ ప్రార్థనాగర్భత్వోపపత్తిః; శరణంప్రపద్యఇత్యస్య ముముక్ష్వముముక్షు సాధారణతయా ఉత్తరవాక్యే ఫలవిశేషప్రతిపాదనే సత్యేవతస్యస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపతాసిద్ధిః.

తావదార్తిరితిసర్వఫలసాధనతయా శరణాగతేః ప్రతిపాదనాత్, భరన్యాసమాత్రస్యైవ శరణపదసమభివ్యాహృత జ్ఞానార్థక

(౪౩) ప్రాప్యాన్తరత్యక్తైర్నైః

ధాతునాబోధనాత్; పురుషకారపురస్కారస్యాపి ఫలాన్తరార్థి సాధారణ్యసమ్భవాత్, నృసింహావిషయేభీతైర్దైవైః పురుషకారస్య పురస్కరణాత్, కర్మార్హఫలదేవతావనుగ్రహే సద్గుణస్యావిషయవిశేషాయత్తత్వాత్; రమ్యజామాతృదేవప్రాదాహృతదివ్యసూరిసూక్తిత ఏవ ఐశ్వర్యకైవల్యార్థినోరపి పురుషకారపురస్కరణప్రతీతేశ్చ; తథాచ శరణపదోక్తోపాయత్వనిరూపకం నఫలాన్తరమితిజ్ఞాపనాయ ఉత్తరవాక్యమిత్యాహ (ప్రాప్యేతి),

నచ, "శ్రీమన్నారాయణస్వామిన్" ఇత్యాది ద్వయవివరణమన్త్రాన్తరే, "తవైవాస్మ్యహమచ్యుత" ఇతి సిద్ధశేషత్వానుసన్ధానరూపాత్మసమర్పణమేవోత్తరవాక్యార్థతయా ప్రతీయత ఇతి వాచ్యమ్.

"తవాస్మీతిచయాచతే" ఇత్యస్యైవ "తవైవాస్మి" ఇత్యస్యాపిఫలప్రార్థనామాత్రపరత్వాత్; నహ్యత్రాపి నిక్షేపః ప్రతిపాద్యః; తస్యప్రపత్తిబహిర్భావాపత్తేః; కిన్తుకారణాభిధానానన్తరం ఫలాభిధానాచిత్యాద్యాచత ఇత్యేతదనురోధాచ్చ ఫలప్రార్థనాపరత్వమేవ.

నచైవంప్రపత్తే స్సర్వఫలసాధనత్వాసిద్ధిః; స్వరూపసమర్పణపరత్వేపి భరసమర్పణాద్యుపలక్షణత్వస్యవక్తవ్యతయా ఫలాన్తరోపలక్షణత్వస్యైతత్పక్షే స్వీకారాత్; "శరణఞ్చ ప్రపన్నానాంతవాస్మీతిచవాదినామ్। ప్రసాదంపిత్రహాన్స్వానామపి కుర్వన్తి సాధవః"

ఇత్యత్ర తు కాయికవాచికప్రపత్తిర్విపక్షితే; తవాస్మీత్యస్య - తపర త్వోక్త్యస్మీత్యేవంపరత్వాత్; ప్రపత్తిశబ్దస్యైవ వాచికాభిధానసమర్థత్వేపి జ్ఞానప్రాధాన్యాద్భేదేన ప్రకీర్తనమ్.

నచ తత్ర వాదినామిత్యస్య అపీతిశబ్దబలాత్ వాచికపరతా; ఇతిశబ్దస్యానుపూర్వ్యాకార సాధారణ్యాత్. అన్యథా, "ఇతి ప్రార్థనామతిః" ఇత్యాదావగతేః; ప్రపన్నాయేతి ప్రయోజనాన్తరపర పరమ్. గోబలీవర్దన్యాయాత్; తవాస్మీతి తు అనన్యప్రయోజన పరమిత్యుక్తావప్యనన్యప్రయోజనస్యాపి ప్రపన్నస్యైవ రక్ష్యత్వేన ప్రపన్నాయేత్యస్యావృత్తిప్రసఙ్గాత్.

అతఏవ స్తోత్రవ్యాఖ్యానే "తవాహమస్మీతి చ యాచమానః" ఇత్యస్య ఫలప్రార్థనాపరత్వైవ స్వపక్షత్వేనోపన్యస్తా. తవాస్మీతి స్వామిత్వర్థకం "కైఙ్కర్యాఖ్యపుమర్థే హ్యనుషజతి తదభ్యర్థనాహేతుభావాత్" ఇతి కైఙ్కర్యప్రార్థనాహేతుభూత శేషత్వానుసన్ధాన పరం సత్, తత్పరం వా;

ఉత్తరఖణ్డస్య ఫలప్రార్థనా పరత్వమేవచ సామ్ప్రదాయికమ్; పూర్వప్రపదనగాథాయాం పరాఙ్కుశమునిభిరుత్తరఖణ్డార్థానుక్తేః. "శ్రియా చ సహితాయ త్మేశ్వరాయార్థయే" "మిథునపరం ప్రాప్యమేవం ప్రసిద్ధం స్వామిత్వం ప్రార్థనాఞ్చ" ఇత్యాదిభట్టపరాశరపాదసూక్తిదర్శనాత్; భాష్యకారైరపి విరోధిప్రహాణస్యపూర్వభావిత్వాద్వైదిక మన్త్రపాఠక్రమావలమ్బనేన నమశ్శబ్దార్థం ప్రథమతో వివృత్య శేషం పరభక్తీత్యాదినా వివృతమ్. అతః ఫల ప్రతిపాదన పరపఞ్చోత్తరఖణ్డ ఇతి భావః.

(౪౪) ఉపాయాన్తరఙ్గళై విట్టు చరమోపాయత్తై ప్పఱ్ఱినాప్పోలే ఉపేయాన్తరమాన ఐశ్వర్యకైవల్యాదికళై విట్టు ఎల్లైయాన ప్రాప్యత్తై అర్థిక్కిఱతు.

దీపకృదాదియోజనాః ప్రాగేవోక్తాః; ఉత్తరఖణ్డస్య సకలేతర విలక్షణప్రాప్యపరతాం దర్శయన్, ప్రతీపేన పూర్వఖణ్డస్య నిరతిశయోపాయపరతామావిష్కుర్వన్, ఈదృశోపాయోపేయ ప్రతిపాదకతయాఽద్వయస్య వైభవముపసూచయతి (ఉపాయాన్తరఙ్గళై విట్టితి) ఉపాయాన్తరశబ్దో "నరస్య బుద్ధిదౌర్బల్యాత్" ఇతివచనం ప్రత్యభిజ్ఞాపయతి. తత్రైకవచనమ్—"ఉపాయాస్తే త్రయః పూర్వే" "పూర్వే త్రయ ఉపాయాస్తే" ఇత్యాద్యసురోధాజ్జాతావితి సూచయితుం బహువచనప్రయోగః.

తత్త్యాగహేతుశ్చ దుష్కరత్వాదిః; దుష్కరత్వముక్తం భాగవతే. "సుదుశ్చరామిమాంమన్యే యోగచర్యామనాత్మనః" ఇతి; లక్ష్మీతన్త్రే చ "దేవదేవ న తే శక్యాః కర్తుం కాలేన గచ్ఛతా । కాలోఽపి కలయన్నేవ స్వతన్త్రోఽభవదాత్మకః । జ్ఞానం సత్త్వం బలశ్చైవ పామాయుశ్చ వినికృన్తతి । అన్తఃకరణసంస్థా హి వాసనా విషయాత్మకాః । తత్తత్కాలవశం ప్రాప్య ఘాతయన్తి శరీరిణః । ఉదాసీనోఽభవానేవం ప్రాణినాం కర్మకుర్వతామ్ । తత్తత్కాలానుకూలాని తత్ఫలాని ప్రయచ్ఛసి । శశ్వచ్ఛాసుకరాన్ సర్వానుపాయాన్ జహాతి స్వయమ్" ఇతి చ.

సాపాయత్వఞ్చోక్తమ్. "అపాయా బహుళాస్తథా" ఇతి, "సాన్తరాయాస్త్వనేకశః" ఇతి చ. చిరకాలసాధ్యత్వాదికఞ్చ—"స

ఖల్వేవం వ_ర్త యన్న్యావదాయుషమ్'' ఇత్యాదిభిరవగతమ్. విళమ్బ్య ఫలప్రదత్వాచ్చ—"భోగేనత్వితరేక్షపయిత్వా" ఇతి ప్రారబ్ధస్యావశ్యానుభావ్యత్వవ్యవస్థాపనాదవగమ్యతే; ఉ_త్తమాధికారి స్వరూపానుచితత్వాచ్చ-సాధనా_న్తరాధికారిణో మధ్యమత్వోక్తే రు_త్తమాధికారిణం ప్రతితత్త్యాగవిధానాత్, తత్సంసర్గే ప్రాయశ్చి_త్త విధానాచ్చ.

"ప్రప_త్తేశ్చరమత్వాచ్చ సులభోపాయ ఉచ్యతే" "శీఘ్రఫలప్రదః" "సకృదేవహిశాస్త్రార్థః కృతోయం తారయేన్నరమ్." "నార్త్వా_న్తి శరణస్థస్య కలాం కోటితమీమపి" "శ్రిష్టైర్ని షేవ్యతే సోయమకామహతచేతనైః |" "విప్రనిషేవితే" "తస్మాన్న్యాసమేషాం తపసామతిరి_క్తమాహుః" ఇత్యాదితస్సుకరత్వాదిభి స్సకలోపాయ విలక్షణత్వేనావగమాత్, ఉపాయా_న్తర ప్రతియోగికోత్కర్షవ_త్తయా ప్రమితత్వాచ్చ.

నచైవం సర్వోత్కృష్టోపాయసమ్భవే ఉపాయా_న్తర విధాన వైయర్థ్యమ్;* మాతాపితృసహస్రేభ్యోపి వత్సలతరంహిశాస్త్రమ్-సర్వానప్యధికారిణో ఽపరిత్యజ దేవ త_త్త్రదుచ్యానుగుణ్యేన పురుషార్థసాధనానిబోధయతి; ఉ_క్తంహిభట్టపరాశరపాదైః—"శరచి_త్తశాస్త్రవశతోపాయోభిచార శ్రుతిః" ఇతి; కామ్య కర్మవిషయే చ "రోచనార్థా ఫలశ్రుతిః" ఇతి భాగవతే; నచతావతా అప్రామాణ్యమ్; మోక్షసాధనే ముఖ్యతాత్పర్యాభావస్య బాధితార్థకత్వాత్; ఏవఞ్చ ప్రపత్తౌ ముఖ్యతాత్పర్యేపి భ_క్తేరపి మోక్ష సాధనత్వా నపాయాన్న శాస్త్రానాశ్వాస ప్రసఙ్గః.

నచన్యాసో అతిరిక్తఇతివత్, కశ్చిన్న్యాసాదన్యశ్శ్రితః; యేనఅత్రాప్యవిశ్వాసస్స్యాత్; అతోఽస్తితావత్ప్రపత్తే స్స్వర్గోపాయాధిక్యమ్;

ఫలమప్యైశ్వర్యకైవల్యాభ్యాం విలక్షణమ్; అస్థిరంహ్యైశ్వర్యమ్. (౧)"తద్యథేహకర్మచితోలోకః క్షీయతే, ఏవమేవాముత్రపుణ్యచితోలోకః క్షీయతే" "ప్లవాహ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపాః" "అథయఇమేగ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే, యథైతమేవాధ్వానం పునర్నివర్తన్తే" "అన్తవదేవాస్యతద్భవతి" ఇత్యాదిశ్రుతేః; "అపామసోమ మమృతా అభూమ" "అక్షయ్యం హవై చాతుర్మాస్యయాజిన స్సుకృతంభవతి" ఇత్యాదేరుదాహృతానేక ప్రమాణావిరోధేన చిరకాలస్థాయిత్వమాత్ర పరత్వాత్.

గీతఞ్చభగవతా; (౨) "ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున" ఇతి. "నాస్త్యకృతః కృతేన" ఇతిచోపబృంహితమ్; "ఋగ్యజుస్సామనిష్పాద్యం యజ్ఞకర్మ మతంతవ। పరమార్థభూతం తత్రాపి శ్రూయతాం గదతోమమ। యత్తునిష్పాద్యతే కార్యం మృదా కారణభూతయా। తత్కారణానుగమనాజ్ఞాయతే మృణ్మయంనృప। ఏవంవినాశిభిర్ద్రవ్యై స్సమిదాజ్యకుశాదిభిః। నిష్పాద్యతేక్రియాయాతు సాభవిత్రీవినాశినీ;" చతుర్ముఖాదీనాఞ్చ కర్మసమ్పాదితైశ్వర్యాణామనిత్యత్వం స్మర్యతే;—"గఙ్గాయాంసికతాధారాయథా వర్షతివాసవే। శక్యాగణయితుంలోకే నవ్యతీతాః పితామహాః" ఇతి

గర్భజన్మబాల్య జరామరణయమయాతనాదిషు దుఃఖప్రతిపాదకాని ప్రమాణాని రహస్యత్రయజీవాత్మానుదాహృతానిద్రష్టవ్యా

(౧) ఛా-౮-౧-౬. (౨) గీ-౮-౧౬.

ని. అతస్సంసారేనాస్తిసుఖలేశః; తదప్యుక్తమ్-(౧)"ఇతి సంసారదుః ఖార్తతాపాభిహతచేతసామ్ | విముక్తిపాదపచ్ఛాయామృతే కుత్ర సుఖంనృణామ్" ఇతి. ఏవమస్మిన్ సతతయాయిని సంసారేనాస్తికి ఞ్చిత్సుఖమ్; యదపికిఞ్చిద్దుఃఖాపేక్షయా సుఖసంజ్ఞమితి చ.

కైవల్యన్తు యద్యపిస్థిరమ్, అతఏవహి గర్గోపనిషది, "యోన్యః ప్రముచ్యేయం సాఙ్ఖ్యంవా పఞ్చవింశకమ్ | యోగంవా పిప్రపద్యేహం మోక్షార్థం యచ్చసేవ్యతే" ఇతిస్వాత్మ పరమాత్మ ప్రాప్త్యన్యతరమోక్షసాధనజ్ఞానయోగ భక్తియోగాన్యతరాశ్రయణం సంసారనివర్తకతయా స్వేన కర్తవ్యమితి గర్భగతస్యానుసన్ధానం ప్రతిపాదితమ్.

తథాపి భగవదనుభవసుఖాపేక్షయా అల్పమేవ; ఉక్తంహి- (౨) "నిరస్తాతిశయాహ్లాదసుఖభావైకలక్షణా | భేషజం భగవత్ప్రాప్తిరేకాన్తాత్యన్తికీమతా" ఇతి, నిరస్తాతిశయత్వమ్-ఉత్కృష్టానిరూపకత్వమ్; ఆహ్లాదకత్వమ్-సుఖాన్తరానుభవాత్ మహత్వోపాదకఉత్కర్షః; భావశబ్దేనదుఃఖనివృత్తివ్యుదాసః; ఏకాన్తత్వందుఃఖాసమ్భిన్నత్వమ్; ఆత్యన్తికత్వమ్-నిత్యత్వం; త్రైకాల్యవ్యావర్తకేననిరస్తాతిశయపదేనతస్యసాతిశయత్వం వ్యక్తమ్.

పాద్మే;-"తదిచ్ఛన్త్యల్పమతయో మోక్షం రసవివర్జితమ్" ఇతి, "సర్వేచ్యవనధర్మాణః" ఇతిచ, ఐశ్వర్యకైవల్యయోశ్చ్యవన ధర్మత్వముచ్యతే; అతస్స్వరూపాత్ప్రచ్యుతత్వమ్; నహ్యనన్యార్హ భోగ మనస్య శేషం స్వరూపమధ్యవస్యతే ఫలాన్తరం రోచతే;

---

(౧) వి-పు-౬-౫-౫౮ (౨) వి-పు-౬-౫-౫౯

(౪౫) ఇవనర్థిక్క-వేణువహో? సర్వజ్ఞన్ ఇవన్ నినై వకియానో వెన్ని
ల్, ఇవన్ పాశురమ్ కేట్టవాఱే తిరువుళ్ళముకక్కుమ్.

తదుక్తమ్-"హింస్రాహింస్రే మృదుక్రూరే ధర్మాధర్మా వృతానృతే। తద్భావితాః ప్రవర్తన్తే తస్మాత్తత్తస్య రోచతే। అన్నం భోజ్యం మనుష్యాణా మమృతన్తు దివౌకసామ్। శ్వపశూవిట్తృణాహారా సన్తోదాస్త్యైకజీవనాః" ఇతి.

అతఏవహ్యాచార్యైరుక్తమ్, (౧)"భోగాఇమే విధిశివాదిపద ఇచ్ఛితీచ్ఛస్యాత్మానుభూతిరితి యాకిలముక్తిరుక్తా। సర్వాంతరూష జల జోషమహాంజుషేయ హ స్త్యద్రినాథతవదాస్యమహారసజ్ఞః" ఇతి; అతో భగవదుపాయభావానురూపం స్వరూపానుగుణమేవఫలం స్వార్థతాగన్ధరహిత విశిష్టోద్దేశ్యకకైఙ్కర్యం ప్రార్థిత ముత్తరఖణ్డ ఇతి భావః.

భగవతస్సర్వజ్ఞత్వాత్ప్రార్థనా వైయర్థ్యమాశఙ్క్య "సర్వజ్ఞోపిహి విశ్వేశః" ఇతివచనసిద్ధం పరిహారమాహ (ఇవనిత్యాదినా) యద్యప్యుత్తరఖణ్డస్య ఫలమాత్రపరత్వాత్ పూర్వఖణ్డఏవ ఇయమాశఙ్కాపరిహారౌ కర్తవ్యౌ; తథాపితత్రప్రార్థనాయా అప్రకటత్వాత్ ఇహ చ వాక్యాన్వయాయ స్యాదిత్యధ్యాహారస్యావశ్యకత్వేనతత్ప్రకట్యాదత్రైవతౌకృతౌ; (తిరువుళ్ళముకక్కుమితి). "సర్వజ్ఞోపిహి విశ్వేశః సదా కారుణికోపి సన్। సంసారతన్త్రవాహిత్వాద్రక్షాపేక్షాం ప్రతీక్షతే" ఇత్యుక్తరీత్యా ప్రీతిర్భవతి.

అథవా, అస్తువచనసిద్ధగోప్తృత్వవరణస్యపూర్వఖణ్డోదితస్యాపేక్షా; తథాపి "గోపాయితాభవ" ఇతిసామాన్యత ఉక్తావపి సర్వ

---

(౧) ౫౮౩-స్త-

(౪౬) శ్రీమతే-పెరియపిరాట్టియారోడే కూడియిరున్దుళ్ళవనుక్కు.

జ్ఞస్య భగవత ఇష్టప్రదానానుగుణప్రీత్యుత్పత్తేః, ఇష్టవిశేషజ్ఞాపకోత్తరఖణ్డానుసన్ధానం న భగవదాభిముఖ్యేన కర్తవ్యమితి శఙ్కా; పరిహారస్తు-ప్రాప్యరుచ్యతిశయకృతా ఇష్టజ్ఞాపనపూర్వికా ప్రార్థనా భగవతః ప్రీత్యతిశయహేతురితి.

నను, ఉత్తరఖణ్డే శ్రీశబ్దః యది లక్ష్మీపరః; తదా "తస్యై నమః" ఇత్యేవ వాచ్యమ్. న చ ఉపసర్జనస్య తత్పదనిర్దేశ్యత్వానుపపత్తిః. "అహమాత్మా న దేహోఽస్మి విష్ణుశేషోఽపరిగ్రహః । తమేవ శరణం ప్రాప్తస్తస్యై కైఙ్కర్యచికీర్షయా" ఇత్యాదావివోపపత్తేః; అన్యపరత్వే చ వివక్షితఫలాసిద్ధిః; అత ఆహ (శ్రీమత ఇతి). శ్రియో భగవతశ్చ ప్రాపకత్వప్రాప్యత్వోపయుక్తాకారవిశేషజ్ఞాపనాయ పదావృత్తిరితి భావః.

శ్రీశబ్దశ్చ లక్ష్మీతన్త్రే చతుర్థాధ్యాయే నిరుక్తః;—"శ్రయన్తీ శ్రయణీయాస్మి శృణామి దురితం సదా । శృణోమి కరుణాం వాచం శ్రావణామి చ గుణైర్జగత్ । శ్రీయుతే సర్వభూతానాం రమేహం పుణ్యకర్మణామ్ । ఈడితా చ సదా దేవైశ్శరీరఞ్చాస్మి వైష్ణవమ్ । ఏతాన్మయి గుణాన్ దృష్ట్వా వేదవేదాన్తపారగాః । గుణయోగవిధానజ్ఞాః శ్రియం మాం సమ్ప్రచక్షతే" ఇతి, పఞ్చాశే, "శృణోమి కరుణాం వాచం శృణామి దురితం సదా । శ్రావణామి చ గుణైర్విశ్వం శరణఞ్చాస్మి శాశ్వతమ్ । శరీరమస్మి దేవస్య శ్రద్ధయా సేవితాసురైః" ఇత్యాదినా;

అత ఇహ త్రివిధాత్మవర్గసేవ్యత్వోక్త్యా ప్రాప్యత్వలాభః. శ్రయన్తీత్యనేన ప్రాప్యపూరకత్వలాభః. (౧)"శ్రద్ధయా దేవో దేవత్వ,

---

(౧) యజు-

మన్యతే" (౧) "శ్రద్ధా ప్రతిష్ఠా లోకస్య దేవీ" ఇతి తదుభయం శ్రుతమ్; శ్రద్ధేయత్వాచ్ఛ్రద్ధా లక్ష్మీః; దేవత్వమ్ = ఉత్కర్షః; దేవీ-కల్యాణగుణైర్ద్యోతమానా, ప్రతితిష్ఠత్యస్యామితి ప్రతిష్ఠా. సహి సిద్ధౌ పురుషార్థేస్య తాం క్రమయత ఇతి సపర్యవసానభూమిః."

తదుక్తమాచార్యైః- * "తవస్పర్శాదీశం స్పృశతి కమలే మఙ్గళపదం తవేదం నోపాధేరుపనిపతితం శ్రీరసి యతః। ప్రసూనం పుష్యన్తీమపి పరిమళర్ద్ధిం జిగదిషుర్న చైవన్త్వాదేవం స్వదత ఇతి కశ్చిత్కవయతే" ఇతి. ప్రసూనామోదసామ్యాచ్చ శ్రీశ్రీశయోర్లక్ష్మీతన్త్రే ఉక్తమ్: "ఆమోదమివ పుష్పస్థం దీపస్థామివ చ ప్రభామ్। వినిష్కృష్టుమశక్యాం మామనన్యాం పురుషోత్తమాత్" ఇతి. మతుబర్థనిత్యయోగేప్యేతదేవ ప్రమాణమ్.

"షాడ్గుణ్యవిగ్రహాం దేవీమనిర్దేశ్యామనూపమామ్। సర్వత్ర సర్వదా విష్ణోస్సర్వథైవానపాయినీమ్" ఇతి చ. సర్వత్రానపాయిత్వాచ్చ, "స ప్రదేశో న తస్యాస్తి యేన భూతం మయా వినా। స ప్రదేశో న మే కశ్చిద్వినా తద్యేన భూయతే" ఇత్యుక్తమ్; ఏతద్విభుత్వే స్వరసమ్.

కృష్ణపాదాస్తు- "శ్రియంచ మత్కలాం సూక్ష్మామ్" "అహం నారాయణీ సూక్ష్మా" "బ్రహ్మభవోహమపి యస్య కలాః కలాయాః" "శ్రీశ్చోద్వహామే" ఇత్యాదిషు కలాత్వసూక్ష్మత్వాదివ్యపదేశాత్, క్వచిద్విష్ణురూపేణ శక్తిరూపేణేతి వ్యాప్తేరన్యథోపపాదనాత్, స్వరూపతో వ్యాప్త్యుక్తేశ్చ "తాదృశస్య హరేర్విష్ణోస్స్వరూపమఖిలాత్మనః" ఇతి స్వరూపనిరూపకత్వప్రయుక్తస్వరూపత్వవ్యపదేశవత్ నిరూప్యస్వరూపవ్యాప్తినిమిత్తకత్వోపపత్తేః, ఏకత్రస్థితాయా ఏ

(౧)

వాస్యా స్సర్వప్రదేశావచ్ఛిన్న కార్యకరణ సామర్థ్యరూపశక్తివిశే
షస్య పూర్ణ షాడ్గుణ్య విగ్రహాయామస్యాం స్వీకారేబాధకాభావా
చ్చ విభుత్వాభావేపినక్షతిరితివదన్తి,

"నవినావిష్ణునానేన స్థితిర్మమహివిద్యతే। మయావినానదేవస్య
స్థితిర్విష్ణోశ్చవిద్యతే।" ఇతితుదేశకాలోభయసాధారణమ్; సర్వత్రైవే
తిసర్వావస్థాస్విత్యర్థః; తేన తత్కర్తృకసర్వకార్యాన్వయోలభ్యతే.

ననుకథమస్యా స్సర్వకార్యాన్వయః, భగవతఏకస్యైవ సర్వ
జగత్కారణత్వాదే శ్శ్రుత్యాదిసిద్ధత్వాత్; "అహంసంవిన్మయీ
పూర్ణావ్యాపిన్యపిపురన్దర । అధిష్ఠాయగుణాన్ సృష్టిస్థితిసంహారకారి
ణీ । నిర్గుణాపిగుణానేతా నధిష్ఠాయాత్మవాఞ్ఛయా । చక్రం ప్రవర్త
యామ్యేతత్సృష్టిస్థిత్యన్తరూపకమ్ । అనాద్యవిద్యా సిద్ధానాం జీ
వానాం సదసన్మయమ్ । సఞ్చితం కర్మతత్పైతృశ్యమిశ్రాం సృష్టిం క
రోమ్యహమ్ । కుర్వన్త్యా మమకార్యాణి కర్మతత్కారణంస్మృతమ్ ।
కర్తుశ్చకరణాపేక్షా నస్వాతన్త్ర్య విఘాతినీ । మత్తః ప్రక్రియతేవి
శ్వం ప్రకృతిస్సాస్మి కీర్తితా । ప్రకారోయం మమోద్యన్త్యా లేశతస్తే
ప్రదర్శితా। ఏకధాచ ద్విధాచైవ త్రేధాస్తత్వాబ్ధిపారగైః। వ్యపదిశ్యా
వహైశాస్త్రైస్తావావాం సర్వకారణమ్ । స్థితాశక్తిరహంతస్య సర్వ
కార్యకరీవిభోః । తావావాం జగతోర్థాయ బహుధావిక్రియావహై।
విష్ణుకార్యకరీసాహం విష్ణోరవ్యయరూపిణః । శుద్ధాశుద్ధ మహైర్భా
వై ర్వ్యతత్యాత్మానమాత్మనా । పరవ్యూహాదినఙ్భేదం భావయన్తీ
హారేస్సదా । స్వాచ్ఛన్ద్యమేవమేహేతు స్తిరోభావాదికర్మణి । ఆ
త్మభిత్తౌ జగత్సర్వం స్వేచ్ఛయోన్మీలయామ్యహమ్ । మయిలోకా
స్స్ఫురన్త్యేతే జ్వాలేశకునయోయథా । స్వాచ్ఛన్ద్యాదనఘోహాని ప

ఞ్చకృత్యవిధాయినీ । సాహంసృజామి స్వాచ్ఛన్ద్యాద్ద్విధాభేద ముపే
యుషీ । చైత్యచేతనభావేన చిచ్ఛక్తిశ్చేతనాస్మ్యహమ్ । కరోమిసక
లంకృత్యం సర్వభావానుగామినీ । కరోమి సకలంకృత్యం నిత్యం తద్ధ
ర్మధర్మిణీ ।: తదీయానివిధీయన్తే పఞ్చకృత్యానిసర్వదా । సాహంసృ
ష్ట్యాదికాన్ భావాన్ విదధానాపునఃపునః । ఆరాధితాసతీసర్వాం స్తార
యామి భవార్ణవాత్ । సృష్టవత్యా జగత్కృత్స్నం తస్యామేరక్ష
ణోద్యమే । ద్విధాప్రవర్తతేరూపం ముఖ్యైశ్వర్యతేజసోః । స్వా
చ్ఛన్ద్యాన్మమసఙ్కల్పో ద్విధైవం ప్రవిజృమ్భతే । ఏకాశక్తిః క్రియా
హ్వానా మహాభూతిరథాపరా । పఞ్చబిన్దుస్తదాఽపి పఞ్చకృత్యవి
ధాయినీ । సర్వకార్యకరీస్సైవ శక్తిర్వితనుతేజగత్ । శక్తిమన్తమధి
ష్ఠాయ జ్యోత్స్నేవహిమదీధితిమ్ । తావావాం పితరావ్యోమ్ని
పితరాజగతఃపరా । అనుగ్రహాయలోకానాం స్థితౌచ పరయాశ్రియా ।
కదాచిత్కృపయావిష్టౌ జీవానాం హితకామ్యయా । సుఖినస్స్యు
రిమేజీవాః ప్రాప్నుయుర్నా కథంన్వితి । మథ్నీవస్త్వతిగమ్భీరం
శబ్దబ్రహ్మమహోదధిమ్ । అవ్యక్తవ్యక్తతత్త్వస్థా ప్రేరయిత్రీ
సమాస్మ్యహమ్ । ప్రకృతిం పురుషఞ్చైవ నయామి స్వేన తేజసా ।
సచ్చత్యచ్చ జగద్ద్వేధా యత్ప్రమాణేనదృశ్యతే । తత్సర్వమహము
న్నీతిసత్యాం మామృషయోబ్రువన్ । తారయామి జగత్సర్వం పర
మం భవసాగరమ్ । బహునాత్రకిముక్తేన తాపత్రయవినాశినీమ్ । మా
మనాశ్రిత్యతప్తానాం శరణం నైవవిద్యతే । అహంహ్యుపాయోభూ
తానా ముపేయ శ్చాస్మిశాశ్వతమ్ । లక్ష్మీనారాయణాఖ్యంయదు
పేయం బ్రహ్మశాశ్వతమ్ । తదస్మివత్సపుత్రాశే మామనస్సంశయో
కృథాః । నమోనిత్యానవద్యాయ జగతస్సర్వహేతవే । జ్ఞానాయ
నిస్తరఙ్గాయ లక్ష్మీనారాయణాత్మనే ।" ఇతి లక్ష్మీతన్త్రే ఆమూల
చూడం జగద్వ్యాపారం లక్ష్మ్యాః ప్రతిపాద్యత ఇతి,

అన్యత్రభగవచ్ఛాస్త్రోక్తి రుపలక్షణార్థేతిచేత్ ; ఏవ మహిర్బుధ్న్యసంహితాయామ్, "నారాయణస్య సఙ్కల్పాదవ్యాహతసుదర్శనాత్ । భూమేర్గన్ధాత్మకంసారం గ్రస్యన్త్యాప స్తదామునే । సుదర్శనేరితావిష్టా ర్శనవ్రోపిమహామునే । సుదర్శనేనసు మహాజ్వాలేన బహుధార్యతే । అనులోమ్యేనసర్గేచ ప్రాతిలోమ్యేనచాప్యయే । మధ్యేచస్థాప్యతే తేన కార్యతేచతథాతథా । భూతైరంశస్సనైవాస్తి స్వల్పోల్పోపి మహామునే । యోనయాతిస్వజననే సుదర్శనవిధేయతామ్ । సుదర్శనేసక్రియయా శఙ్కనేవచ్ఛదోమునే । భూతిస్సాన్ద్రియతేశశ్వద్విస్తరేణాపిమేశృణు । తదనన్తరమవ్యక్తం మహచ్చక్రం సుదర్శనమ్ । భావితం స్మృతిమాత్రేణ భావయత్యఖిలాంగతిః । నతదస్తి పృథివ్యాంవాది దివామునిసత్తమ । నిగ్రహానుగ్రహౌవాపి యత్రాయం నైవసాధనమ్ । విభూతయస్తుతస్యేమే బ్రహ్మాద్యాస్థావరాన్తిమాః । భావనాత్రయమిశ్రాస్త త్సుదర్శనవిజృమ్భితాః । భక్తార్తిభఞ్జనపరం శరణ్యం శరణార్థినామ్ । నిత్యనిర్దోషనిస్సీమ కల్యాణగుణసాగరమ్ । సదాస్ఫుటాశేషసహస్రశక్తే ధృతాఖిలస్థావర జఙ్గమాయ। జగజ్జనిస్థితిభరణైకహేతవే భవార్ణవోత్తరణావికాయతే। సత్యంమాం సోపరో వేత్తి వినాదేవం జనార్దనమ్ । గుహ్యామేతత్క్రియాశక్తి రహందేవస్యశార్ఙ్గిణః । అతస్తత్కార్యమఖిలం మయైవక్రియతేమునే । జగజ్జన్మాదిసకలమిత్యుక్త్వాన్తరధీయత । భూయశ్చశృణు సఙ్క్షేపాత్సుదర్శనగతింప్రతి । నిమిషశ్చోన్మిషశ్చైవ చరం చాచరమేవచ । దివ్యశ్చప్రాకృతశ్చైవ సూక్ష్మశ్చ స్థూలమేవచ । హ్రస్వదీర్ఘశ్చయత్కిఞ్చిద్దీశితవ్యమథేశ్వరమ్ । విజ్ఞానం యదవిజ్ఞానం సుఖంవా యదివాసుఖమ్ । ఇతిద్వన్ద్వపదార్థైర్యద్వస్తుకిఞ్చిద్వికల్ప్యతే । సుదర్శనసముస్మేషం సర్వం తద్విద్ధినారద ।" ఇత్యాదివచనైః,

లక్ష్మీతన్త్రేచ, "కరణం సాధకతమం పఞ్చకృత్యవిధావిహ। నతత్కృత్యం వినా తేన యత్స్యాద్విష్ణోర్మహాత్మనః। సహస్రారేణ చక్రేణ సేవ్యరప్రతిశోభినా। విద్ధియన్త్రేషడధ్వానో వర్ణతత్త్వకలాదయః। అభ్యస్యమానమనిశం సహస్రారం సుదర్శనమ్। క్లేశకర్మాదికాన్ దోషాన్ శేషాన్ ఉపహన్యేత్ క్షణాత్। ఆగ్నేయీ ప్రథమా మూర్తిశ్శక్తిర్దివ్యా క్రియాహ్వయా। సహస్రారస్వరూపేణ సృజత్యవతిహన్తిచ," ఇత్యాదిభిర్వచనైస్సుదర్శనస్యాపి జగద్వ్యాపారాన్వయః ప్రతీయత ఏవ;

అథ, "బహుస్యామితిసఙ్కల్పం భజతే తత్సుదర్శనమ్" ఇత్యుపక్రమ్య ఆపాదచూడం సఙ్కల్పరూపతాకథనాత్, లక్ష్మీతన్త్రేచ "సఙ్కల్పాదిస్వరూపేయం సృష్టౌ సమ్ప్రవర్తతే। సంహృతౌ రక్షణే చైవ యన్త్రేచక్రమయీం తనుమ్" ఇత్యుక్తేస్సఙ్కల్పగతైవ జగద్ధేతుతా సుదర్శనే ఉపచర్యత ఇత్యుచ్యతే; తర్హి భగవత్స్వరూపజ్ఞానేచ్ఛాశక్తిషాడ్గుణ్యాకృతి ప్రకృత్యాదిగతమేవ కారణత్వం లక్ష్మ్యాముపచర్యత ఇతివక్తుం శక్యమ్,

"సైషా నారాయణీ దేవీ స్థితా నారాయణాత్మనా। తాదృశస్య హరేర్విష్ణోస్స్వరూపమఖిలాత్మనః। పృథగ్భూతాఽపృథగ్భూతా భిన్నాభిన్నా చ వర్తతే। తావావాం తత్త్వమేకన్తు ద్విధాభూతావివస్థితౌ। సమో నిఖిలనిర్మాణ త్రాణసంహారశక్తయే। హరేస్స్వరూపభూతాస్మి సమస్తేజ్ఞానరూపిణీ। అహన్తా నామ సా శక్తిస్తదభిన్నా సదోదితా। తస్యాహం పరమా శక్తిరహన్తాశ్రీరభేదినీ। ఆదిదేవాత్మభూతాస్మి నారాయణకుటుమ్బిని। అథాశేషాత్మరూపాస్మి" ఇత్యాదిభిరవినాభూతస్వరూపనిరూపకత్వప్రయుక్త భగవత్తాదాత్మ్యస్య,

“హృషీకేశస్స భగవాన్ పద్మయా సహ విద్యయా। అహ్నాంసుషే యనంచక్రే నిద్రాయోగముపాగతః। సంవిదేవస్వయా పంచమేస్వచ్ఛం స్వచ్ఛన్దనిర్భరా। అనువృత్తా తు యా సమ్యక్ తేజస్వి పితమస్యపి। భాతి భావేష్వభావే సా మే తనురకల్మషా। ఉన్మేష స్తస్య యో నామ యథా చన్ద్రోదయోంబుధేః। అహం నారాయణీ శక్తి స్సిసృక్షాలక్షణా తథా। నిమేష స్తస్య యో నామ సంహృతౌ పరమాత్మనః। అహం నారాయణీ శక్తిస్సుషుప్సాలక్షణా హి సా। సిసృక్షా యా మమాద్యస్యా దేవాల్లక్ష్మీ పతేస్స్వయమ్। ఉద్యన్తీ యా సిసృక్షా సా మమాయుతతమీకలా। కోటికోటిసహస్రేషు కోటికోటితమీకలా। సిసృక్షా నామ తద్రూపా సృష్టిమిష్టాం కరోమ్యహమ్। అహన్తాహం హరేరాద్యా నిస్తరఙ్గార్ణవాకృతేః। సాహమేవం విశుద్ధాపి క్వచిదుచ్ఛూనతాంగతా। సిసృక్షాలక్షణా దేవీ స్వతన్త్రా సచ్చిదాత్మికా। సిసృక్షయా పరావిష్టాహన్తాయా స్సముద్గతా। తస్యాహన్తా పరా తావద్భగవత్తా సనాతనీ। శక్తిర్నారాయణీ సాహం మహాన్తా భావరూపిణీ। స్థితా శక్తిరహం తస్య సర్వకార్యకరీ విభోః। స్వాం శక్తిం మామధిష్ఠాయ ప్రకృతిం పరమాద్భుతాం। క్రియారూపేణ జగన్నాథ స్సముదేతి జగద్ధితే। తస్యమాం పరమాం శక్తిం నిత్యాం తద్ధర్మధర్మిణీమ్। వ్యాపార స్తస్య దేవస్య సాహమస్మి న సంశయః। మయా కృతం హి యత్కర్మ తేన తత్కృతముచ్యతే। అహం హి తస్య దేవస్య స్మృతా వ్యాప్రియమాణతా। తత్తత్కార్యానురోధేన పరవ్యూహాదిభావనా। క్రియా తే దేవదేవేన శక్తిం మా మధితిష్ఠతా। తస్యాహం పరమా శక్తి రహన్తా శాశ్వతీ ధ్రువా। సాహమేతావతీ భూత్వై ద్వైధయై ద్వైస్వ్యతింగతా। నారాయణే ప్రతిష్ఠాయ పునస్తస్మాదుదేమ్యహమ్। పూర్ణాహన్తాస్మి తస్యైకా శక్తిరీశ్వరతామయీ। ఈశో నారాయణో జ్ఞేయ ఈశితా కస్య చాప్యహమ్। సిసృక్షాలక్షణా పూర్వం పూర్ణాహన్తా హరేరహమ్।” ఇతి

*బోధ ఏవ స్వరూపం మే నిర్మలానన్దలక్షణః। ఇచ్ఛా పరపదీ సాహం బోధైకాంశవివర్తినీ। కలాజ్ఞానాదయః షాడ్గుణ్యగుణాః పారమేశ్వరాః। తాసాం త్రిద్వ్యేకయోగేన వివర్తితత్వవర్త్మనా। తదీయాని విధీయన్తే పఞ్చకృత్యాని సర్వదా। తదున్మేషస్వరూపిణ్యా మయైవాదితినన్దన। తదైవం పరమోన్మేషరూపాహం వితతోదయా। ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియారూపా పఞ్చకృత్యకరీ విభోః। నానావిధైశ్వర్యమయీ చిద్ఘనానన్దరూపిణీ। విజ్ఞేయా పరమాత్మస్థా వ్యాపినీ విష్ణువల్లభా। విధాయ కృత్యమఖిలం త్రైలోక్యైశ్వర్యదాయినీ। తస్మిన్నేవ పునర్దేవే వ్యోమ్ని శేషపరమాత్మని। ఆదాయ సర్వసమ్భారం ప్రతితిష్ఠామి నిష్కలా। తస్య సామర్థ్యరూపాహమేకా తద్ధర్మధర్మిణీ। ఉన్మేషః పరమో విష్ణోరాద్యషాడ్గుణ్యచిన్మయః॥ సాహం సమ్భృతసమ్భారా శక్తిస్త్రైకథితా పురా। తథా యథా పునర్బ్రహ్మ వాసుదేవాఖ్యమవ్రణమ్। ఉన్మిషత్యాత్మసఙ్కల్పస్తదా ప్రథమ ఉచ్యతే। పృథక్ తే హి యథా బ్రహ్మ శుద్ధాశుద్ధాఖ్యవర్త్మనా। మాయా నామ తదా త్వేషా బ్రహ్మసఙ్కల్పరూపిణీ। ఏకో నారాయణః శ్రీమాన్ షాడ్గుణ్యమహిమోజ్జ్వలః। తస్య షాడ్గుణ్యరూపాహం శక్తిరేకా సనాతనీ॥ ఇత్యాదిజ్ఞానాదిరూపతావగతా

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాం చ- ఇచ్ఛాక్రియారూపతయా లక్ష్మీసుదర్శనయోర్జగద్వ్యాపారసాధనత్వముక్తమ్. న చ శక్తిశబ్దస్సర్వాపత్తిత్వాభిప్రాయః. "శకనాచ్ఛక్తిరుక్తాహమ్" ఇతి నిరుక్తేః. కర్తరి క్తినోఽననుశాసనాత్, "విష్ణోస్సామర్థ్యరూపత్వాత్" ఇతి సర్వజ్ఞసంహితావచనాచ్చ "శకనాత్" ఇతి భావప్రధానో నిర్దేశః. ఇహాపి చ

తస్య సామగ్ర్యరూపేత్యుక్తమ్. "పరంబ్రహ్మ పరంధామ పరంజ్యోతిరనుత్తమమ్। లక్ష్మీనారాయణం బ్రహ్మదోషశూన్యం నిరఞ్జనం। ఏకం సర్వమిదం వ్యాప్య స్థితం సర్వోత్తరం మహత్" ఇత్యత్ర లక్ష్మీనారాయణమితి లక్ష్మీనిరూప్యవస్త్వర్థకమ్. అన్యథా "అహన్తాహం పరాతస్య బ్రహ్మణః పరమాత్మనః" ఇత్యుత్తరానుపపత్తేః. అకార పఞ్చమస్వరమకారబిన్దునా తదన్తానామనిరుద్ధప్రద్యుమ్నసఙ్కర్షణ వాసుదేవ తదవిభాగాహన్తాబోధకత్వం ప్రదర్శ్య, విరామే లక్ష్మీనారాయణశబ్దితబ్రహ్మప్రతీత్యభిధానాచ్చ;

అథ స్యాత్, భగవతోఽత్యన్తతుల్యైవ లక్ష్మీః; తస్యాః కశ్చిదవతారోఽహన్తాశక్త్యాదిసంజ్ఞితో నారాయణం ప్రతిగుణభూత ఇతి. "షాడ్గుణ్యమమలం బ్రహ్మనిర్దోషమజరం ధ్రువమ్। సర్వశక్తి నిరాతఙ్కం నిరాలమ్బనభావనమ్। తదస్మిన్పతిపై పూర్వం శక్తిమచ్ఛక్తిభావతః। నారాయణః పరో దేవః సంస్థితశ్శక్తిమత్తయా। స్థితా శక్తిరహంతస్య సర్వకార్యకరీ విభోః। ఏకమాద్యం పరంతత్వం లక్ష్మీనారాయణాత్మకమ్। పూర్ణస్తిమితషాడ్గుణ్యం స్వచ్ఛస్వచ్ఛన్దచిన్మయమ్। ఆద్యమేకం పరంబ్రహ్మ సర్వజ్ఞం సచ్చిదాత్మకమ్। స్వశక్త్యాచ్ఛురితం దివ్యం లక్ష్మీనారాయణం మహః। పరంబ్రహ్మ పరంధామ యత్పరే సముపస్థితమ్। శక్తిమచ్ఛక్తిభావేన లక్ష్మీనారాయణం మహః। సర్వం సర్వాత్మకం సర్వసంస్థితం సర్వథాత్రచ। చిదానన్దఘనం పూర్ణషాడ్గుణ్యమ్మతవిగ్రహమ్। భావానాంచిదచిద్రూపభావాభావాదిభేదినామ్। అన్తరాత్మతయా తత్తదహఙ్కారపదాస్పదమ్। అచిన్త్యానన్యయోర్వ్యాస హేతునా యేన కేనచిత్। శక్తిమచ్ఛక్తిభావేన తద్ద్విధా వ్యవతిష్ఠతే। అహమిత్యేవయోః కర్తా పదప్రత్యయయోర్ద్వయోః। నారాయణస్సభవితా తస్యాహన్తాత్వయాపరా। తద్ధర్మధర్మిణీ లక్ష్మీశ్శక్తిస్సా

భావరూపిణీ । పరంబ్రహ్మ పరంధామ లక్ష్మీనారాయణస్తుతత్ । స తత్ర ప్రవిభాగోనా భవద్భావవ్యవస్థితౌ । ఉన్మేష స్తత్ర యోనామ యథా చన్ద్రోదయేంబుధేః । అహం నారాయణీశక్తిస్సిసృక్షాలక్షణా తదా । అనాదినిధనం దివ్యం లక్ష్మీనారాయణం మహత్ । చిదానన్దమయం దివ్యమఖణ్డమజరామరమ్ । అనున్మిషద్భవద్భావం గ్రాహ్యగ్రాహకవర్జితమ్ । స్తిమితం తత్పరంబ్రహ్మ తస్య స్తిమితతాస్మ్యహమ్ । తత్కదాచిత్పరంబ్రహ్మ భవద్భావవ్యవస్థయా । ఉన్మిషత్యజహద్రూపం స్వేచ్ఛయైవకదాచన । సాహంభావాత్మికాహన్తా సమ్పూర్ణా పరమాత్మనః । ఉదేమి భవతో దేవా దిచ్ఛయైవ వివస్వతః” ఇత్యాదిభిరవగమ్యత ఇతి జగద్వ్యాపార ఆవశ్యక ఇతి.

మైవమ్;-అప్రాధాన్యస్య కాదాచిత్కత్వే బ్రహ్మాద్వైతప్రతిపాదకశ్రుతివిరోధాత్; స్వశక్త్యాచ్ఛురితమ్ “తస్య స్తిమితతాస్మ్యహమ్” “శక్తిమచ్ఛక్తిభావేన” “పరమం యదహన్తాఖ్యం తుర్యాతీతం తదుచ్యతే” ఇత్యాదిభిః ప్రాగప్యున్మేషాదప్రాధాన్యప్రతీతేః; అతఉన్మిషచ్ఛక్తిమద్భావభవద్భావౌ కార్యకరణోన్ముఖ్యతదుపకరణభావరూపౌ; ప్రాక్తుశక్తిశబ్దః పత్నీత్వమాత్రపరః; పశ్చాత్తు భావతా “తుర్యావస్థాతు సామ్యేస్యాత్పరిణామోద్భవాత్మికా” ఇత్యుక్తావస్థావిశేషః.

“అద్యా యత్తత్పరంబ్రహ్మ సూక్ష్మస్తిమితశక్తికమ్ । తారం తత్ర ప్రతిష్ఠాయ తనోతివితతాంగతిమ్ ।” ఇత్యుక్తాహందశా తుర్యాతీతేత్యుచ్యతే. తదాశక్తేః కార్యానుపయోగితయా స్తైమిత్యమ్; ప్రవిభాగవిరహోక్తిరపి, “ఇన్ధనాభావతో జ్వాలా వహ్నిభావం యథాగతా । అలక్ష్యకార్యతశ్శక్తిర్దేవా ద్విజహాతిభిదామ్” ఇత్యత్ర వ్యాఖ్యాతా. “భవతో బ్రహ్మణో యోయమున్మేషః పరమాత్మనః । భవద్భావాత్మికే

తస్మిన్" ఇతి అవిభక్తశక్తికాత్పరస్మాచ్ఛక్తివిభాగః కార్యోన్ముఖజ్ఞానాదిమత్త్వరూపఉక్తః. షాడ్గుణ్యాచిన్మయఉన్మేషస్సమ్భృతసమ్భారశక్తిరిత్యుక్తమ్.

"సాహంభావాత్మికాహన్తా సమ్పూర్ణాపరమాత్మనః । ఉదేమి భవతో దేవాదిచ్ఛయైవ వివస్వతః । సమ్భృతాఖిలసమ్భారమిచ్ఛయైవ స్వనిర్మితమ్ । ఆత్మభిత్తౌ లిఖన్తీదం ప్రభవామి షడధ్వనా ।" ఇతిచ భవద్భావాత్మికోఽస్మ్యేషో భవదధీనఇత్యుక్తమ్. ఇచ్ఛయైవేతి "సఙ్కల్పాదేవాస్య" ఇత్యాదివత్, "ఏకం నారాయణం బ్రహ్మాశూన్యశుద్ధం నిరామయమ్ । యదిదం దృశ్యతే కిఞ్చిచ్ఛ్రూయతేచానుమీయతే । ప్రమాణత్రయసంవేద్యం భావాభావస్వలక్షణమ్। చరాచరమణుస్థూలం చేతనాచేతనంజగత్ । తదిదం సకలం బ్రహ్మనారాయణమహం భవత్" ఇత్యాదావివసమాహారత్వేపి లక్ష్మీనారాయణమితి నిర్వాహ్యమ్; లక్ష్మీనిరూప్యస్య భగవతో బ్రహ్మత్వాదేవ లక్ష్మీనారాయణం బ్రహ్మేతి వ్యవహ్రియతఇతి.

"అహన్తా బ్రహ్మణస్తస్య సాహమస్మిసనాతనీ! ఆత్మాసర్వభూతానామహమ్భాతో హరిస్స్మృతః । అహన్తాసర్వభూతానామహమస్మిసనాతనీ । యేనభావేన భవతి వాసుదేవస్సనాతనః । భవతస్తస్య దేవస్య సభావోఽహమీరితా । భవద్భావాత్మకం బ్రహ్మతతస్తచ్ఛాశ్వతంపదమ్ । భవన్నారాయణో దేవో భావో లక్ష్మీరహం పరా । లక్ష్మీనారాయణాఖ్యం తదతో బ్రహ్మసనాతనమ్" ఇతి; అహన్తయాసమాక్రాన్త ఇతితు-"క్వచిదుద్యోతతేతు సా" ఇత్యత్రవివృతమ్; "ప్రాణాఽహన్తాహఙ్కారాద్యా" ఇతి-తదసాధారణ ధర్మసముదాయరూపత్వముక్తమ్.

ఏవఞ్చ "విష్ణుర్నారాయణః శ్రీమాన్ పరమాత్మా సనాతనః । షాడ్గుణ్యవిగ్రహో నిత్యం పరంబ్రహ్మాక్షరం పరమ్ । తస్యాహం పరమాం శక్తిం నిత్యం తద్ధర్మధర్మిణీమ్" "వాసుదేవః పరబ్రహ్మగుణశూన్యం నిరంజనమ్। సుఖం సద్వైకరూపన్తు షాడ్గుణ్యమజరామరమ్। తస్యాహం పరమాశక్తిరహన్తా శాశ్వతీధ్రువా। వాసుదేవఃపరంబ్రహ్మ నారాణామయసంమహత్।తస్యాహంపరమాశక్తిరహన్తానన్దచిన్మయీ। చాతురాత్మ్యం పరంబ్రహ్మసచ్చిదానన్దమవ్రణం।"ఏకాహంపరమాశక్తి స్తస్యదేవీసనాతనీ। శాన్తానన్దచిదానన్దం యద్బ్రహ్మపరమం ధ్రువమ్। తస్యశక్తిరహంబ్రాహ్మీ" "నారాయణఃపరంబ్రహ్మ దివ్యంనయనసన్దనమ్। తదాముర్తిమతీసాహం శక్తిర్నారాయణీపరా। వేద్యవేదకనిర్ముక్తమచ్యుతం బ్రహ్మయత్పరమ్ । అనస్తమితభారూపం సర్వాభిన్నమహంపదమ్ । అహన్తానామ సాశక్తిః" "షాడ్గుణ్యమమలం బ్రహ్మపరమానన్దమచ్యుతమ్ । దేవో నారాయణోనామ వాసుదేవస్స ఉచ్యతే । తస్యాహన్తాపరాశక్తిస్సర్వభావానుగామినీ ।" ఇత్యాదిషు భగవతఏవబ్రహ్మత్వంలక్ష్మ్యాస్తచ్ఛక్తిత్వఞ్చ ప్రతిపాదితమ్ ఇతి-"వ్యాపకం యత్పరంబ్రహ్మలక్ష్మీనారాయణం మహత్ । లక్ష్మీనారాయణాఖ్యం యద్బ్రహ్మనిర్దిశ్యముచ్యతే" ఇత్యాదిషు బ్రహ్మావచ్ఛేదకత్వం లక్ష్మ్యాఃప్రతిపాద్యతే. కథమన్యథా "తస్యాహం పరమాశక్తిస్సర్వావస్థానుసారిణీ । అహన్తాపరమా తస్య శక్తిర్నారాయణీహ్యహమ్" ఇత్యాద్యుక్తరానుగుణ్యమ్. తన్త్రినుకోధేనచ అస్యా జగద్వ్యాపారస్వీకారేఅజ్ఞాత నిగ్రహత్వం దత్తజలాఞ్జలి ;

తథాహి; - శక్రేణ, (౧) "కథంసృజసివైలోకాన్ సుఖదుఃఖసమన్వితాన్ । అస్సృషిరి నరం యదాం సృష్టిరసు సుఖాభిః ।"

ఇత్యనుయుక్తా దేవ్యాహ;-"అనాద్యవిద్యాసిద్ధానాం జీవానాం సదసన్మయమ్ । సఞ్చితం కర్మ తత్ప్రీత్యై మిశ్రాం సృష్టిం కరోమ్యహమ్" ఇతి ;

కథఞ్చాస్యాష్షాడ్గుణ్యరూపత్వాభావే, "మమ జ్ఞానఘనాద్రూపాచ్ఛుద్ధసృష్టిః ప్రవర్తతే । నిర్వాసనం సదానన్దం శుద్ధం సర్వాత్మకం పరమ్ । వ్యజ్యతే ప్రథమం జ్ఞానం సఙ్కర్షణ ఉచ్యతే । హేత్వన్తరానపేక్షం యత్స్వాతన్త్ర్యం విశ్వనిర్మితౌ । తదైశ్వర్యం తదాసీన్మే ప్రద్యుమ్నః పురుషోత్తమః । అవ్యాహతా చ శక్తిర్మే సోऽనిరుద్ధః ప్రకీర్తితః ॥ సృష్టిస్థిత్యన్తకర్తారో విజ్ఞానైశ్వర్యశక్తయః । మమరూపమమీ దేవాః పురుషాః పుష్కరేక్షణాః" ఇతి సఙ్గచ్ఛతే.

వ్యక్తఞ్చైతదన్యత్రోక్తమ్;-"పురుషః పుణ్డరీకాక్షో వ్యూహశ్శక్తిమయో హరిః । చాతురాత్మ్యమిదం విద్ధి వ్యక్తావ్యక్తస్వలక్షణమ్ । గుణాశ్శక్తిమయా ఏతే జ్ఞానైశ్వర్యబలాదయః । తేషాం యుగపదున్మేషస్తైమిత్యవిరహాత్మకః । భగవాన్ వాసుదేవాఖ్యః పరమా ప్రకృతిశ్చ సా । శక్తిర్వ్యాపినీ విష్ణోస్సా జగత్ప్రకృతిః పరా । శక్తేశ్శక్తిమతో భేదే వాసుదేవ ఇతీర్యతే । సర్వశక్తిమయో దేవో వాసుదేవస్సిసృక్షయా" ఇత్యాదినా. అతఏవైశ్వర్యాద్యేవ షాడ్గుణ్యం నిరుక్తమ్.

లక్ష్మీతన్త్రే చ, "జ్ఞానమేవ పరం రూపమ్" ఇతి ప్రధానో ధర్మ ఇత్యర్థః. "సంవిదేవ చ మే రూపం సహైశ్వర్యాదికో గుణః" ఇతి చోక్తమ్. ప్రణవప్రతిపాద్యవస్తురూప స్ఫురణాఖ్యే "హరివల్లభే నమస్తే" ఇతి చ, అన్యత్ర "తస్యా మే పఞ్చకర్మాణి నిత్యాని త్రిదశేశ్వర" ఇత్యాదినా పఞ్చకృత్యకరత్వేన లక్ష్మీతన్త్రే ఉక్తాయాశ్శక్తేః, "సఙ్కల్పో నామ యస్తస్య సుదర్శనసమాహ్వయః । సత్యస్యానన్తరూపత్వే

పఞ్చధానవిజృమ్భతే" ఇత్యాదిభి స్సర్వజ్ఞసంహితాయాం భగవత్స ఙ్కల్పరూపసుదర్శనకృత్యత్వముక్తమ్.

"తత్తదైశ్వర్యదత్వం యదధిష్ఠాతృత్వమేవచ । మన్త్రస్య వైష్ణవంరూపం తద్విజ్ఞేయం విపశ్చితా। తత్తత్కార్యకరీతస్యయాశక్తి స్సాహమమ్బుజ" ఇతి ఫలప్రదత్వం భగవతఏవేతి దర్శితమ్; "తత్వానాంతాత్వికానాఞ్చ చేతనాచేతనాత్మనామ్। ప్రమాణానాం విచిత్రాణాం భావాభావయుగస్యచ। ధర్మస్యార్థస్య కామస్యముక్తే ర్బన్ధత్రయస్యచ। యద్యత్స్వకార్యసామర్థ్యం తత్తత్సౌదర్శనంవపుః।" ఇతి సుదర్శనస్య సర్వకార్యానుగుణశక్తిరూపత్వమన్యత్రోక్తమ్, "ఋతం సత్యమ్" ఇతి శ్రుతిశ్చక్రపరేతి, "తస్మిన్విదీప్తే మహాసిపురుషంకృష్ణపిఙ్గళమ్ । ఊర్ధ్వరేతం విరూపాక్షం సహస్రాదిత్యసన్నిభమ్" ఇతి వచనేన ప్రదర్శితమ్.

"యోసావాదిత్యబిమ్బస్థః పురుషోదృశ్యతేపరః। హిరణ్మయోయమేవాన్తరక్షిణ్యపిచదృశ్యతే।సోప్యయంనాభిచక్రస్య యోమధ్యేవర్తతేమహాన్ । సోయంకాలస్య చక్రస్యప్రేరకః పురుషోవ్యయః । యుగచక్రస్యనేతారమేనమేవ విదుర్బుధాః । ఏనం మహర్షయోప్యాహుర్జగచ్చక్రప్రవర్తకమ్ । సర్వలోకైకకర్తారం సర్వలోకైకసాక్షిణమ్।" ఇత్యాదినా అన్తరాదిత్యవిద్యాదీనామపి సుదర్శనవిషయత్వముక్తమ్.

లక్ష్మీతన్త్రేపి, "సూర్యసోమాగ్నిరూపాయాః క్రియాశక్తేస్తేజ ఐశ్వర్యశక్తిప్రచురాయాః పిఙ్గళాలోకమణ్డలస్థపురుషే వ్యోమధిమణ్డలస్థ పురుషాదర్యభూమదివ్యరూపతయా ఆధ్యాత్మికాదిభేదేన త్రివి

ఛాయా గాయత్రీత్రిష్టుప్సంజ్ఞాయావిస్తరేణ మాహాత్మ్యముపవర్ణితమ్; క్రియాశక్తిశబ్దశ్చ- సుదర్శనపర్యాయః. "ప్రాణో మాయా క్రియాశక్తిర్వ్యాపారఉన్మేషఉద్యమః। సుదర్శనశ్చ సఙ్కల్పశబ్దాః పర్యాయవాచకాః।" ఇతివచనాత్; "గుణప్రధానభావస్తు రామాదేరివ యుజ్యతే" ఇత్యాదినా గుణప్రధానభావస్యైచ్ఛికత్వమపివర్ణితమ్. "అతో వైభవవాదత్వం యది సర్వజ్ఞసంహితా। యాతిస్వమూలమస్త్రేణాసా సహైవప్రయాస్యతి" అతః కార్యోపయోగివిశేషణ సముదాయాత్మకశక్తిగతస్య కార్యాన్వయస్య కథం లక్ష్మీగతత్వమితి.

అత్రోచ్యతే:-అస్తితావల్లక్ష్మ్యా జగద్వ్యాపారాన్వయః; స్పష్టోతావత్, "షాడ్గుణ్యం యత్పరంబ్రహ్మ వాసుదేవాఖ్యమవ్యయమ్। సంహృతాఖిలభేదం తదేకమేవ యదా తదా। అప్రమేయాఖ్యయా దేవస్తదా యోగిభిరీర్యతే। వ్యాప్యవ్యాపకభేదో వా సృజ్యసృష్టివిధాపి వా। నతదస్త్యప్రమేయత్వాన్నకిఞ్చిత్తస్యవిద్యతే। తదాశూన్యమివాకాశైః ప్రసుప్తమివసర్వతః। షాడ్గుణ్యం బ్రహ్మతత్రేయంసంస్థితా విష్ణుసంజ్ఞయా। అతరఙ్గార్ణవాకారా శక్తిశ్శక్తిమతో గతిః। తథా యదా పునర్బ్రహ్మ వాసుదేవాఖ్యమవ్రణమ్। ఉన్మిషత్యాత్మసఙ్కల్పస్తదా ప్రథమ ఉచ్యతే। పృథతేతు యదా బ్రహ్మ శుద్ధాశుద్ధాఖ్యవర్త్మనా। మాయానామతదా త్వేషా బ్రహ్మసంకల్పరూపిణీ। సఙ్కర్షణాదిస్థిత్యస్తాస్తస్యా గర్భపదస్థితిః।" ఇత్యాదినా సూక్ష్మావస్థాభిమానితయా స్థితయా లక్ష్మ్యా భగవదభిప్రాయానువిధాయిన్యా భగవతః కార్యోద్యోగం పర్యాలోచ్య ప్రథమతస్స్వయం సఙ్కల్పితే తద్వైకరస్యశాలినా భగవతా స్వయం సఙ్కల్ప్య జగత్సృజ్యతే, తతస్తదీయాశక్తిస్సర్వాణి కార్యాణి కరోతీతి ప్రతిపాదనాదస్త్యన్వయః.

రక్షణేచ—"లక్ష్మ్యాసహహృషీకేశో దేవ్యాకారుణ్యరూపయా। రక్షకః" ఇతి కారుణ్యోత్తమ్భనేనాస్త్యేవాన్వయః. "మయైవ ప్రేరితం ధ్యాత్వా దేవదేవం జనార్దనమ్। చన్ద్రోదయ ఇవామ్భోధిమ్" ఇతి భగవతోజ్ఞానశక్త్యాదివృద్ధేస్తదధీనత్వే సర్వకార్యాణ్యపి లక్ష్మ్యధీనాన్యేవేతి శక్యతేవక్తుమ్. అతఏవహి "విష్ణుకార్యకరీ, పశ్చాత్కృత్యకరీవిభోః" ఇతి కార్యంతదధీనత్వేనైవవ్యపదిశ్య, ఆత్మస్వాతన్త్ర్యోక్త్యా వ్యపదిశతి. సంవిదాదివ్యపదేశా అప్యేతన్నిబన్ధనా ఏవ; క్వచిత్స్వప్రకాశత్వ నిబన్ధనోఽపి సంవిద్వ్యపదేశః. శక్తిశబ్దోఽపి క్వచిత్పత్నీత్వాది ప్రయుక్తః.

యథా చైవం సతిభగవతోఽనన్యాధీనత్వాత్, తదుక్తిసమర్థనాత్; ఆనన్దవ్యపదేశోఽప్యస్యాః భగవదానన్దహేతుత్వాత్; "విష్ణోశ్చ మనసః కామః" "బ్రహ్మానన్దమయీసాహం భోగైశ్వర్యాత్పరమార్థికైః", ఇత్యుక్తేః. "అన్తరాస్వాదయక్ శక్తిమానన్దాత్మాన మవ్యయమ్" ఇత్యహిర్బుధ్న్యసంహితోక్తేరేతదభిప్రాయమేవ; "శుద్ధవిజ్ఞానసమ్బన్ధాచ్ఛుద్ధకర్మసమన్వయాత్। యథాధునాత్యవిద్యాం తాంతజ్ఞానాసానన్దమశ్నుతే। మామేవ పరమానన్దమయీంలక్ష్మీం సమశ్నుతే। సంసారపారసీమానమన్వియుర్మాం కథంన్వితి" ఇత్యసకృల్లక్ష్మ్యా ఏవప్రాప్యనిర్దేశః ఏతన్నిబన్ధనఏవేత్యేకే.

"ఉపాయైర్వివిధైశ్చశ్వదుపాస్యవివిధాత్మికామ్" "మామేకాం శరణంవ్రజేత్" "మాంప్రపద్యేతన్నైగతిమ్॥ ఆదిదేవం జగన్నాథమీశంమాం పురుషోత్తమమ్" "అహంహితత్రవిజ్ఞాతా విష్ణుశక్తిః పరావరా। సాహందేవ సమారాధ్యా విష్ణుర్వా పురుషోత్తమః" ఇత్యాదిప్రధానోపాయత్వప్రతిపాదకవచనానామివ భగవత్పర్యవసాయిత్వమేవేత్యన్యే.

"శరీరఞ్చాస్మి వైష్ణవమ్" ఇత్యాదీనాం భగవచ్ఛరీరత్వబోధకవచనానాం సద్భావాత్ లక్ష్మీవాచిశబ్దానాం సమ్భవతి భగవత్పరత్వం న విపరీతమ్. "కశ్చిత్కేషాఞ్చిదాత్మా స్యాత్ తస్యాన్యేషాన్తు కశ్చన। తస్యాప్యేవమితీత్థన్తు యత్ర నిష్ఠా వ్యవతిష్ఠతే। అధ్వానమధ్వనః పారం పరమాత్మానమూచిరే। అహం నామ స్మృతో యోఽర్థస్తదాత్మా స ఉదీర్యతే । స వాసుదేవో భగవాన్ క్షేత్రజ్ఞః పరమోమతః" ఇతి భగవత ఏవ సర్వభూతాత్మపర్యత్వోక్తేః.

ఏవఞ్చ, "లౌకికో వ్యథ వైదిక్యస్తథా బాహ్యగమోద్భవాః । నిర్ఘోషా ఘోషవత్యశ్చ యా వాచః పరికీర్తితాః । మామభిప్రేత్య సర్వాసాం తాసాముచ్చారణక్రియా। † ఆకూతిర్వచసా తేన వేదక్షైరస్మి భాషితా" ఇత్యుక్తిః- "అర్థో విష్ణురియం వాణీ" ఇత్యాద్యనురోధాత్, "స్థితా నారాయణాత్మనా" ఇత్యుక్తాశేషదృష్ట్యా తత్స్వరూపనిరూపకత్వేనోపస్థితత్వావాబోధ్యమ్.

వస్తుతః "మామభిప్రైతి యత్సర్వో జనస్సర్వాత్మనాస్థితామ్" ఇతి తత్తదభిప్రాయ విషయీభూత పదార్థానాం స్వాత్మకత్వప్రయుక్తోఽయం వాదః, తదభిమానిత్వప్రయుక్తఞ్చ తాదాత్మ్యమ్, "సచ్ఛత్యచ్ఛజగద్ద్వేధా యత్స్త్రీనామ్నేన దృశ్యతే । తత్సర్వ మహమస్మీతి సత్యం మామృషయోఽబ్రువన్" ఇత్యగ్రే ఉపపాదితమ్; "ఉదితిర్బ్రహ్మణో నామ వికస్తిస్తస్య తు స్మితమ్ । మయ్యాయత్తా వికస్తిస్సా స్థితా తాం మాం తతో విదుః॥ సప్తాక్షరోఽహ్యయం మన్త్రో వికస్తిం భూయసీం వహేత్" ఇతి బ్రహ్మశబ్దితస్య భగవతో వికాసో లక్ష్మ్యధీన ఏవేతి స్పష్టమేవ ప్రతిపాదితమ్.

† ఆకృతి.

ప్రణవాదినమోన్తత్వాన్మన్త్రస్య సప్తాక్షరత్వమ్ - ఉదితి బ్రహ్మణో నామేత్యుక్త్యా; అనన్యాధీనమపహతపాప్మత్వం భగవత ఏవేతిదర్శితమ్; బ్రహ్మశబ్దః పురుషోత్తమసాధారణ ఇతిచ, "సాహ మన్త్రః కృపావిష్టా దేవదేవ మచూచుదమ్" "కదాచిత్కృపయా విష్టో జీవానాం హితకామ్యయా। సుఖినస్స్యురిమే జీవాః ప్రాప్నుయుర్మాం కథంన్వితి। ఉపాయాన్వేషణాయత్తో పరమేణ సమాధినా। మథ్నివస్త్వతిగమ్భీరం శబ్దబ్రహ్మ మహోదధిమ్" ఇత్యాదిభిరీక్షణవ్యాపారే విశిష్యాన్వయః ప్రతీయతే; అతోఽస్యాఅస్త్యేవకథఞ్చిత్స్వవ్యాపారాన్వయఇతి. సర్వాత్మనాన్వయస్తు స్వప్రతిపాదకతన్త్రస్యాప్యవైదికతా మాపాదయన్నప్రమాణభూతతన్త్రతాత్పర్యవిషయతాం భజత ఇతి,

రూపేరూపస్యాన్వయః, (१) "మూర్తం బ్రహ్మతతోఽపి యత్ప్రియతరమ్" ఇత్యుక్తః. తత్రతావత్, చతుర్భుజే పరేరూపే "ఆశ్వాసనాయ జీవానాం యత్తన్మూర్తిగతంమహః। నారాయణః పరంబ్రహ్మ దివ్యం నయననన్దనమ్। తస్యమూర్తి మతీసాహం శక్తిర్నారాయణీపరా। సమాసమవిభక్తాఙ్గా సర్వావయవసున్దరీ" ఇత్యాదినా సప్తదశే శ్రీరూపాన్వయో విస్తరేణ ప్రతిపాదితః. సచ సన్దర్భస్తత్వదీపే ఉదాహృతః.

యత్పునః, "విశ్వాప్యాయకరంకాన్త్యా పూర్ణేన్ద్వయుతతుల్యయా। వరదాభయహస్తం తద్ద్విభుజం పద్మలోచనమ్। శేషామయేనచక్రేణ శఙ్ఖేనచకరద్వయే। అఙ్కితంనిర్వికారాంఘ్రిం స్థితంపరమశోభనమ్। అన్యూనానతిరిక్తైస్తైర్గుణైష్షడ్భిరలఙ్కృతమ్।" ఇతి

(१) చతుశ్శ్లో-४.

ద్విభుజం పరరూపం దశమేఉక్తమ్; తత్రాపి "మయావినాన దేవస్య స్థితిర్విష్ణోశ్చవిద్యతే" ఇత్యుక్త్యా శ్రీరూపాన్వయస్సిద్ధః.

వ్యూహచతుష్టయేతు-శాన్తిశ్రీ సరస్వతీ రతి రూపాహన్తా సమ్బన్ధఉక్తః. క్వచిత్తు "లక్ష్మీః కీర్తిర్జయామాయావ్యూహశక్తయ ఈరితాః" ఇత్యుక్తమ్. తదేతత్-చాతురాత్మ్యస్యజాగ్రదాదిభేదేన చాతుర్విధ్యాత్, స్థూలసూక్ష్మభేదేనద్వైవిధ్యాద్వా అవిరుద్ధమ్.

యచ్చ "చతస్రుభ్యోపి శాఖాభ్యః కేశవాదిత్రయంత్రయమ్। దామోదరాన్తముద్భూతం తద్వ్యూహాన్తరముచ్యతే" ఇత్యుక్తానాన్తు కేశవాదీనాం ద్వాదశానాం "హ్రీశ్చవాగీశ్వరీకాన్తిః క్రియాశక్తి విభూతయః। ఇచ్ఛాప్రీతి రతిశ్చైవ మాయాధీ ర్మహిమేతిచ" ఇత్యుక్తాః, ‡పదద్వయాన్తర తేజః పూరితదేశాధిష్ఠానా మూర్తభగవద్రూప విశాఖయూపజన్యావిభవాః; పునః పద్మనాభాదయః పాతాళశయనాన్తాఅష్టత్రింశ ల్లక్ష్మీత న్త్రేఉక్తాః.

"పద్మనాభో ధ్రువోనన్త శ్శక్త్యాత్మా మధుసూదనః। విద్యాధిదేవః కపిలో విశ్వరూపో విహఙ్గమః। క్రోడాత్మా బడబావక్త్రో ధర్మో వాగీశ్వరస్తథా। ఏకార్ణవశయోదేవః కూర్మః పాతాళధారకః॥వరాహోనారసింహశ్చా ప్యమృతాహరణస్తథా। శ్రీపతిర్దివ్యదేహోథ కాన్తాత్మామృతధారకః। రాహుజిత్కాలనేమిఘ్నః పారిజాతహరో మహాన్। లోకనాథస్తుశాన్తాత్మా దత్తాత్రేయో మహాప్రభుః॥ న్యగ్రోధశాయీభగవా నేకశృఙ్గ తనుస్తతః। దేవోవామన దేహస్తు సర్వవ్యాపీత్రివిక్రమః। నరోనారాయణశ్చైవ హరిః కృష్ణస్తథైవచ।

‡ పాద

జ్వలత్పరశుధృగ్రామో రామశ్చాన్యో ధనుర్ధరః । వేదవిద్భగవాన్ కల్కీ పాతాళశయనః ప్రభుః" ఇతి,

వాసుదేవాదయః కేశవాదయశ్చ స్వరాధిష్ఠాతారః, దత్తాత్రేయాన్తా వర్గాధిష్ఠాతారః, తతస్త్రివిక్రమాన్తా ధారణాసంజ్ఞికానా మన్తస్థానామ్, తతః పరశురామాన్తాః పఞ్చ-బ్రహ్మసంజ్ఞికానామూష్మకారాణామ్, తతశ్చత్వారో రఙ్గయమ జిహ్వామూలీయోపధ్మానీయానామ్;

శక్తయశ్చైషామ్-"ధీస్తారావారుణీశక్తిః పద్మావిద్యాత్రయీ వచః।సంఖ్యావిశ్వాఖగాభూర్గా లక్ష్మీర్వాగీశ్వరీతథా।అమృతాధారిణీ ఛాయా నారసింహీసుధాతథా । శ్రీఃకాన్తిర్విశ్వకామా చ సత్యా శాన్తిస్సరోరుహా । మాయాపద్మాసనాఖర్వా విక్రాన్తిర్న్నరసమ్భవా । నారాయణీరతిః ప్రీతిర్గాన్ధారీ కాశ్యపీతథా । వైదేహీ వేదవిద్యాచపద్మినీ నాగశాయినీ॥" ఇతి ప్రదర్శితాః.

అమృతార్ణవశయస్య శక్తిర్ధారిణీ; కూర్మస్యవిశ్వకామా ఇతి ఛేదః; గాన్ధారీతివిశేషణమ్; "అనిరుద్ధోవిభుర్దేవో దేవదేవస్సనాతనః। మహావిద్యాసముద్భూతా తదాహామపివాసవ" ఇత్యుక్తిస్తు అనిరుద్ధస్య పాలనాధికృతత్వాత్, సత్త్వప్రధానావతారస్య మహావిద్యాసంజ్ఞితత్వాత్, మహాలక్ష్మీసంజ్ఞితాయా రజఃప్రధానాయాః ప్రాద్యుమ్న్యాశ్శక్తేః విధిపద్మయో ర్మహామాయాసంజ్ఞితాయా స్తమః ప్రధానాయాశ్శక్తేరుత్తరయోర్మహావిద్యాయాః కేశవగార్యోశ్చోత్పత్తే రభిధానాత్.

"హృషీకేశస్సభగవాన్ పద్మయా సహవిద్యయా । అప్స్వ సుశయసంచక్రే యోగనిద్రా ముపాగతః" ఇత్యుక్తస్య పద్మనా

భస్య పద్మాశక్తికత్వేపి, తస్యావిద్యేతినామాన్తర మస్తీత్యత్రధీ రిత్యుక్తమ్.

నచ, విరిఞ్చిజనకస్యైవ పద్మనాభత్వాత్, కథం తద్భాషా సంసర్గజన్యగౌరీశఙ్కరభేదితా, అణ్డమధ్యవర్తి ప్రధానపాలకస్య ప్రధానం సలిలీకృత్య తత్రశయానస్యపద్మనాభత్వ మితివాచ్యమ్. తస్యాపి కాలమయాత్పద్మా త్సహకారిణః ప్రధానపరిణామరూప మహత్తత్త్వాఖ్యబుద్ధ్యభిమానినో ర్వ్యాధితత్పత్న్యో రుత్పత్తే రభిధానాత్, తతశ్చాహఙ్కారాభిమతి రూపయో శ్శఙ్కరగౌర్యోర్మహదాది విశేషాన్తై రుత్పాదితేచాణ్డే చతుర్ముఖోత్పత్తిః పునరుక్తా.

అత్రసిస్పృక్షాశక్తిర్మాయా విభక్తతమః - ప్రసూతి రక్షరం ప్రకృతిరవ్యక్తం తతో బ్రహ్మాణ్డం తతో దేవాదిశరీరమితిషట్ కోశాః. తత్రశాన్తిశ్శక్తిః, రతిర్మాయాయాః, మహాకాల్యాదయఃప్రసూతేరభిమానినో లక్ష్మ్యవిద్యాకాళీనాం శక్తినియత కాలాభిమానిత్వముక్తస్యేతి న తదుక్తివిరోధః.

గుణైస్సహ పఞ్చత్రింశద్ధి తత్త్వాన్యత్రోక్తాని. అత్రప్రధానస్య సలిలీకరణం మహదాదిసృష్టిః ప్రాగేవవిధ్యాదీనాం సృష్టిరిత్యాచార్యైర్నరహదిముక్తమ్; "ఆద్యకోశే స్వయందేవ స్త్రీత్రైవాహ స్తయాస్థితః। పఞ్చస్వన్యేషుకోశేషు జీవా నానావిధాస్థ్సితాః" ఇతి కోశాన్తరగతానాం జీవత్వముక్తమ్. చతుష్షద్ద్వాదశ చతుర్దశ షోడశాష్టాదశభుజభేదభిన్నస్య సర్వస్యాపి శక్తీశస్య "ఏకధాద్విధా చతుర్ధాచ షోఢాచైవ తథాష్టధా। పునర్ద్వాదశధాచైవ" ఇత్యనేకవిధ లక్ష్మీపరివృతత్వముక్తమ్.

"శ్రీరఙ్గస్థా పుష్టిరుభయత శ్చతుర్దిశం శ్రీకీర్త్యాదయః, కోణేషు శుద్ధానిరఞ్జనా నిత్యాజ్ఞానశక్త్యపరాజితా ప్రకృతయః, దిగ్విదిక్షు లక్ష్మీ సరస్వతీ సర్వకామదా ప్రీతివర్ధనీ యశస్కరీ శాన్తి దాతుష్టిదాపుష్టిదాః ద్వాదశవ్యూహాన్తరశక్తయ ఇతిబోధ్యమ్. సిన్ధుశాయినో లక్ష్మీప్రీతి విద్యా నిద్రారూపచతుష్టయ పరీతత్వ మమృతాశక్తికత్వా విరోధేన నిర్వాహ్యమ్. మత్స్య త్రివిక్రమాది షుచావతారేషు, (౧) "విష్ణోరేషా నపాయినీ" ఇతిచపరాశరః. అతోవతారేషు సర్వేష్వస్యా అనపాయిత్వమ్; విభవానాంలక్ష్మీ తన్త్రోక్తణాత అష్టత్రింశత్త్వమేకాదశే ఉక్తమ్.

ఏం శేతదనుక్తావపి విష్ణువత్తత్రతత్ర పఞ్చశక్తయః పరికీర్తితా ఇత్యుక్తేస్తదర్థసిద్ధమ్. ఏవఞ్చాఽహిర్బుధ్న్యసంహితోక్తం నవత్రింశత్త్వం శాన్తాత్మలోకనాథయోః కాన్తాత్మామృతధారకయో ర్ద్వైవతికభేదేన నిర్వాహ్యమ్. అత్రైవత్రయాణాం త్యాగా ద్విష్వక్సేన సంహితోక్తంషట్త్రింశత్త్వమ్;"అవతారో యదావిష్ణో శ్చతుర్థా సమ్భవిష్యతి । మథురాయాం మహాంవ్యక్తం చతుర్ధేష్యా మిహైతథా" ఇత్యుక్తిః- భగవద్వత్ శక్త్యావేశ సాధారణ్యేన; ఏవ ఞ్చసర్వేష్వవతారేషు శ్రీనారాయణయో స్సమ్బన్ధసిద్ధిః.

"భావోత్తరాక్వచిద్దృష్టాః క్వచిత్సంభవదుత్తరా । భవద్భావోత్తరాశ్చాపి విద్వాంస్తత్రనముహ్యతి" ఇతిచోక్తమ్. భావోత్తరతా కౌశికీయోగనిద్రాదిశక్త్యావేశావతారేషు; భవదుత్తరతాదశమైకాదశయోరుక్తా; "భావోత్తరప్రకారాస్తే శ్రుతాస్త్వద్వక్త్ర పఙ్కజాత్ । ఇదానీం శ్రోతుమిచ్ఛామి ప్రకారాన్ భవదుత్తరాన్" ఇతి హితదారమ్భః; భవద్భావోత్తరాత్వష్టమేఉక్తా.

(౧) వి-పు-౧-౮-

సర్వత్రాపి “నవినావిష్ణునాసేన స్థితిర్మమహివిద్యతే। మయా వినా న దేవస్య స్థితిర్విష్ణోశ్చవిద్యతే॥” ఇత్యభిధానా త్పరస్పరాన్వయోబోధ్యః; యోఽపి “అష్టాఙ్గయోగనిష్ఠానాం హృద్యాగ నిరతాత్మనామ్” ఇత్యుక్తో హృదయేశయస్సోఽపి బృహదారణ్యక శ్రుతి పర్యాలోచనే లక్ష్మీవిశిష్ట ఏవ ప్రతీయతే; అర్చాయామపి, “ఆతిష్ఠ మామిమాంమూర్తిం మదనుగ్రహకామ్యయా। శ్రియాసార్ధం జగన్నాథో దివ్యో నారాయణః పుమాన్” ఇతి శ్రియాసమం భగవదధిష్ఠానముక్తమ్.

గుణానాఞ్చగుణాన్వయః—పరస్పర భోగ్యత్వమ్. (౧) “ప్రశాసనబలజ్యోతి జ్ఞానైశ్వర్యవిజయప్రథా ప్రణతవరణ ప్రేమక్షేమఙ్కరత్వ పురస్సరాః। అపి పరిమళఃకాన్తి ర్లావణ్యమర్చిరితీన్దిరేతవభగవతశ్చైతే సాధారణాగుణరాశయః॥ అన్యేఽపి యౌవనముఖా యువయోస్సమానా శ్శ్రీరఙ్గమఙ్గళ విజృమ్భణవైజయన్తి। తస్మిం స్తవత్వయిచతస్య పరస్పరేణ సంస్తీక్యదర్పణఇవ ప్రచురంస్వదన్తే” ఇతి స్వరూపగుణానాం విగ్రహగుణానాఞ్చ పరస్పరాన్వయ ప్రయుక్తాభోగ్యతోక్తా.

జ్ఞానాదయోఽపిషడ్గుణాః; “జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్య వీర్యతేజో మహోదధిః। తస్యాహం పరమాదేవీ షాడ్గుణ్యమహిమోజ్జ్వలా। తుల్యాగుణవయోరూపై ర్మనఃప్రమథనైర్హరేః। షాడ్గుణ్య విగ్రహందేవీ మనిర్దేశ్యా మనూపమామ్। షాడ్గుణ్యవిగ్రహందేవం తాదృశ్యాచ శ్రియాయుతమ్। దేవ్యాశ్రియాసమాసీనం పూర్ణషాడ్గుణ్యదేహయా। పూర్ణషాడ్గుణ్యరూపత్వా త్సాహం భగవతీస్మృతా” ఇత్యాదివచనై రుభయసాధారణా ఇత్యవగమ్యతే; “తోషయామి

గుణైర్వ్యాప్తం తుష్ట్యామిచ మహేశ్వరైః । మయాతుష్టి స్సమస్తానా మీడితానాం స్వకర్మభిః । తుష్టిర్నిరూపితా తేన సాహం యోగాబ్ధి పారగైః॥" ఇతి తుష్టిశబ్ద నిర్వచనాత్ పరస్పరాహ్లాదక గుణవత్త్వం దమ్పత్యోర్యుక్తమ్.

క్షేమఙ్కరత్వఞ్చ-"తారయామి జగత్సర్వం పరమం భవసాగరమ్ । ప్రియంహితఞ్చ సర్వేషాం చిన్తయామి కరోమిచ । తేన మాంసర్వభూతానాం మాతరం మునయోవిదుః । తారాసంసారతరణాత్" ఇత్యాదినాభిహితమ్; (౧) "ఆత్మన్యాత్మావపుషిచవపుర్వైభవైర్వైభవఙ్చేత్యాకారైస్తైరనుగుణతయాసర్వభావానుయాతా। ఇచ్ఛారూపాణ్యపి భగవతస్స్వోదయస్యాత్తరూపా దూరీకుర్యాస్స్నేహమధురతా మున్గసిన్థోస్తరఙ్గాన్" ఇత్యత్రవైభవశబ్దః-చిదచిద్విశిష్టత్వాదిపరః.

వైభవమ్ - వ్యాప్తిః. "ఆక్రమ్యసర్వాంతు యథాత్రిలోకీం తిష్ఠత్యయందేవ వరోఽసితాక్షి।తథాస్థితాత్వంవరదేతథాపి ప్రచ్ఛాద్యమహం తేవసతింవిభూత్యామ్" ఇతి; "ప్రతిష్ఠితాయా స్సర్వత్ర మమ నారాయణస్యచ । వస్తుతః కాప్రతిష్ఠాస్యాత్" ఇత్యాదిభిర్భగవద్వ్యాప్తస్య సర్వస్య లక్ష్మీవ్యాప్తిప్రతీతిరిత్యేకే ; సాచవ్యాప్తిశ్శక్తివిశేషేణేతి కృష్ణపాదాః. అయమేవ సర్వప్రకారసమ్బన్ధః. "శ్రయస్తివైష్ణవంభావమ్" ఇతి నిరుచ్యతే.

ప్రాప్యపూరకత్వఞ్చ-శ్రియః-ముక్తానాం భోగవివృద్ధ్యర్థమ్; సౌన్దర్యాది వివర్ధనీ మితి ప్రపన్నపారిజాతే ఉక్తమ్. కైఙ్కర్యోద్దేశ్యత్వన్తు ఉభయోరపిసమమేవ. "అస్యామమచ శేషంహి" ఇత్యాదిప్రమాణానాం పూర్వ ముదాహృతత్వాత్. "శృణామి దురి

తమ్" ఇత్యాది వ్యుత్పత్త్యా ఉపకారానుసన్ధాననిబన్ధనం ప్రాప్యత్వం బోధ్యతే; "శ్రీణాతిచ గుణైర్జగత్"ఇతి స్వగతానన్యార్హత్వానన్యశరణత్వాఽనన్యభోగ్యత్వానాం జ్ఞానవరణప్రాప్తిదశాసు చేతనే సమ్పాదనపరం సత్ప్రాప్యత్వోపయుక్తమితి, రమ్యజామాతృదేవసూక్తి పర్యాలోచనాయా మవగమ్యతే. స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తీనాం తాదధీన్యాత్తదేకోపాయత్వోక్తిః. ఇదమేవాకారత్రయసమ్పన్నత్వమ్.

యదన్యత్రాపితత్సమ్పాదనశక్తిః, వాత్సల్యాది జ్ఞానశక్త్యాది సౌన్దర్యాదినర్థకత్వ రూపమిత్యేకే; పురుషకారత్వ ప్రాప్యత్వ ప్రాప్యప్రాపకత్వరూపమిత్యపరే; శ్రయన్త స్సర్వభూతానా మితి వ్యాప్తిపక్షే సుగమమ్. పక్షాన్తరే స్వనియామ్య స్వరూపేణ నిర్వాహ్యమ్. పుణ్యకర్మణామితి జ్ఞానసారనవమదశమగాథోక్త రీత్యా భగవత ఇవ శ్రియోపి పుణ్యకర్మణా మన్తరవస్థానమభిమతమ్; అన్యేషాన్తు కేవలవ్యాప్తి నిర్వాహార్థమితి సూచితమ్.

"ఈడితాచ సదా దేవైః" ఇతి-"విశ్వైశ్వర్యాదికం సూక్తం దృష్టంతద్బ్రహ్మణా పురా। స్తుతయే యోగనిద్రాయాం మమదేవ్యాః పురన్దర। శ్రియసూక్తేన తుష్టావ పద్మినీం పాకశాసనః। స్తుతయోమేతదాదృష్టా దేవైర్వహ్నిపురోగమైః" ఇత్యాదిభిర్వివృతమ్; బ్రాహ్మేచపురాణే-"పద్మయోనిర్ముదంప్రాప్య పరం స్తోత్రం తతః క్రమాత్। దివ్యమష్టగుణైశ్వర్యం తత్ప్రసాదాచ్చ లబ్ధవాన్" ఇతి. కాశ్యపశ్చాహ-"బ్రహ్మాద్యాశ్చ సురాస్సర్వే మునయశ్చ తపోధనాః। ఏధన్తేత్వత్పదచ్ఛాయా మాశ్రిత్య కమలేశ్వరి" ఇతి. "శరీరఞ్చాస్మి" ఇతి-అసాధారణవిగ్రహవదభిమతత్వపరమ్. శరీర

(౪౭) అవనుపాయమామిడత్తిల్ తాన్ పురుషాకారమాయిరుక్కుమ్;
అవన్ ప్రాప్యనామిడత్తిల్ తాన్ ప్రాప్యైయుమాయ్
కైఙ్కర్యవర్ధకైయుమాయిరుక్కుమ్.

త్వస్యాసాధారణత్వాత్. శరణాఙ్గాపస్మృతి-(౧) "శ్రేయో న హ్యరవిన్దలోచనమనఃకాన్తాప్రసాదాదృతే" ఇత్యుక్తరీత్యా కార్యాన్వయవ్యతిరేకప్రయోజక వ్యతిరేక ప్రతియోగిత్వపరమ్. శాశ్వతపదసమభివ్యాహారాద్వాగ్రహపరం సత్త్వాప్రియత్వపరమ్. అత ఉపయుక్తా స్సర్వేప్యర్థా ఇహాపిగ్రాహ్యాః.

నను పూర్వోత్తరఖణ్డయో శ్శబ్దైకరూప్యా ద్భగవద్గతోపాయత్వ ప్రాప్యత్వ విరూపోపాయత్వ ప్రాప్యత్వబోధనమనుపపన్నమ్; నచాత్రాపి శ్రియః ప్రాప్యవర్ధకత్వమేవేతి శక్యం వక్తుమ్; (౨) "మిథునపరం ప్రాప్యమ్" ఇత్యాచార్య సూక్తి విరోధాదిత్యతఆహ (అవనితి)

. భగవత్కర్తృకేషు సర్వేషువ్యాపారేష్వనువిధాయిత్వమేవాస్యాః పారార్థ్యానుగుణమితిపురుషకారత్వ రూపమేవోపాయత్వం శ్రియః పూర్వఖణ్డేబోధ్యతే; చేతనకర్తృక కైఙ్కర్యోద్దేశ్యత్వన్తు ఉభయోరపి సమ్భవతీతి ప్రాప్యత్వస్యాప్యత్రబోధన మితి భావః; స్రష్టావిష్ణురియం సృష్టి రిత్యాది వచన పర్యాలోచనాయాం హికర్తృత్వం తన్నిష్ఠమ్; తదనువిధాయిత్వమేవాఽస్యాస్స్వరూపమిత్యవగమ్యతే; తదనురోధాల్లక్ష్మ్యా సహ హృషీకేశ ఇత్యత్రాపి నైకక్రియాయాంతుల్య పదన్వయరూపం సాహిత్యం వివక్షిత మితి జ్ఞాయతే.

---

(౧) చతుశ్శ్లోకీ-౩. (౨) అష్టశ్లోకీ-

వస్తుతో౽నాత్ర ప్రమాణాన్తరసిద్ధం భగవతో౽రక్షకత్వ ముద్దిశ్య తచ్ఛ్రియాసహేతివిధీయతే; విశ్వాస ప్రతిపాదనార్థో హ్యయం శ్లోకః, అఙ్గప్రతిపాదక శ్లోక మధ్యపఠితత్వాత్; పరిశేషాచ్చ పురుషకార సమ్బన్ధశ్చ విశ్వాసహేతుః. నతుల్యవద్రక్షకాన్తర సమ్బన్ధః; ఉక్తశ్చ రమాపతిత్వ సుభగస్య నారాయణత్వస్య శఙ్కానిరాస హేతుత్వమ్;

“రక్షిష్యతి హరిశ్శ్రీమా న్నాశ్రితా నితినిశ్చయాత్” ఇత్యత్ర హరిరితి శక్త్యుపలక్షిత కార్యోపయోగిగుణయోగః ప్రదర్శితః. శ్రీమానితిసూపసదత్వకృపాయోగౌ దర్శితౌ. ఇహ కారుణ్యరూపయేతి-భగవత్కారుణ్యరూపయేత్యర్థే కృపాయోగః. కారుణ్యప్రాచుర్యార్థకత్వే సూపసదత్వమ్. “హృషీజ్ఞానం సముద్దిష్టం హృషీకాశ్చేతనానతాః। జజ్ఞనుత్వా జ్జగద్రూపా స్తదీశో జగతాం పతిః” ఇతి నిర్వచనాత్, హృషీకేశశబ్దేన ఈశేశితవ్యసమ్బన్ధః; “ఐశ్వర్య వీర్యరూపత్వం హృషీకేశత్వమ్” ఇతి నిర్వచనే, “ఈశస్స్వతన్త్ర్యయోగేన నిత్యం సృష్ట్యాదికర్మణి” ఇత్యుక్తాదైశ్వర్యాచ్ఛక్తిలాభః; దేవీశబ్దేన విహార సహచారిత్వోక్త్యా తదుక్తస్య భగవతా అనతిక్రమణీయత్వం దర్శితమ్; ప్రకరణానుగుణ్యాచ్చస్థిత ఇత్యధ్యాహారేపి నదోషః.

నచ “త్వమేవ సర్వశాస్త్రేషు శరణ్యత్వేనగీయసే” ఇత్యాదివచ్ఛాస్త్రోదితత్వమేవ సలక్ష్మీకో భగవా న్రక్షిష్యతీతి విశ్వాసహేతుతయా ప్రదర్శ్యతే; కారుణ్యరూపత్వ ప్రతిపాదన వైయర్థ్యాత్, విశ్వాసహేతుగుణజ్ఞాపకతయాతు శాస్త్రముపన్యస్యతే; “త్వమేవ సర్వశాస్త్రేషు” ఇతిత్వౌపచారికమితి సర్వసిద్ధమేవ. సర్వకామ

ప్రదాంరమ్యా మిత్యత్ర మోక్షాతిరిక్తమేవఫలం గోబలీవర్దన్యాయా దుచ్యతే. సంసారార్ణవతారిణీ మితితు - విరూపనిర్దేశా త్ప్రయోజకత్వపరమేవ. కోస్యాభగవదపేక్షయా విశేష ఇత్యతః క్షిప్రప్రసాదినీం శరణ్యామితి. శరణ్యామిత్యే తదశరణ్యశరణ్యామితి గద్యే వ్యాఖ్యాతమ్; తచ్చ-అలబ్ధస్వశరణ్యానాం శరణ్యప్రాపకత్వ మితి వ్యాసార్యాః.

నచ బ్రాహ్మపురాణావగత నామమాత్రేణ స్వాతన్త్ర్యేణ మోక్షప్రదత్వసిద్ధిః; "ఓఙ్కారః ప్రణవస్తారో హంసో నారాయణో ధ్రువః। వేదాత్మా సర్వవేదాదిరాదిత్య స్సర్వపావనః। మోక్షదో ముక్తిమార్గశ్చ సర్వసన్తారణక్షమః। ఇదంశరణమజ్ఞానా మిదమేవ విజానతామ్। అయమన్విచ్ఛతాంస్వర్గః పోతః పారంతితీర్షతామ్" ఇత్యాదిభిః ప్రణవప్రశంసావచనైః, "యద్వ్యతిక్లేశకర్మాదీ నీక్షయత్యఖిలంపదమ్। క్షపయిత్వామలంసర్వం దదాతి పరమంపదమ్" ఇతి దీక్షానామ నిర్వచనేన జ్ఞానాతిరిక్తమోక్ష సాధనతానిషేధ కామనానుసారేణ సత్యపిమోక్షే కర్మజ్ఞానయోర్ద్వయోస్సాధనత్వ బోధకవచనే ప్రయోజకత్వమాత్రపరత్వేన స్వాతన్త్ర్యేణ ప్రణవాదీనాం సాధనత్వాసిద్ధేః స్వీకృతత్వాత్, "భగవద్యజ్ఞసంయోగాత్పత్నీ భగవతోహ్యహమ్" ఇత్యుక్త రక్షణ రూపయజ్ఞ ఫలభాగిత్వేనాపద్యతే.

నహియజ్ఞేపి పత్న్యాస్తుల్యవత్కర్తృత్వమ్; ఏకవచన విరోధాత్; తదుక్తం కపర్దినా; "అస్తిస్వామిత్వలేశోస్యాస్తత్ప్రచుర్యన్తు భర్తరి। నహిప్రధానం విధిభిస్తస్యైవాధి క్రియాయతః" ఇతి స్వామిత్వమస్యస్వతన్త్రకర్తృత్వమ్.

అత్రయద్యపి ఐకరస్యానుమత్యాదినా ఉపాయతాయామప్య స్త్రైవలక్షణ్యే అన్వయః. తథాపిప్రధానవ్యాపారకర్తృత్వం తదసాధారణమ్; వాత్సల్యాదిచాతిశయితం శ్రియ ఇతి తదసాధారణం పురుషకారత్వమ్. ఉభయోరేవ విరోధినివర్తన వాత్సల్యాద్యన్వయేఽపి స్వరూపభేదసూచకతయా (౧) "యువత్వాదౌ తుల్యే" ఇతి శ్లోకే తథాఆచార్యైర్విభాగాత్.

అతఏవోక్తం రహస్యత్రయజీవాతౌ;-భగవతో నిరఙ్కుశస్వాతన్త్ర్యేణ తదసాధారణమనిష్టనివారణాది; ఇదమేవహ్యుపాయకృత్యమ్; వాల్లభ్యఇప్రవాత్సల్యాదికం శ్రియోఽస్యసాధారణమ్; ఉభయోరుభయత్రాన్వయేపిఅసాధారణవేషేణ ప్రతినియమోద్రష్టవ్యఇత్యాచార్యాః శ్రియః పురుషకారత్వమేవ వర్ణయన్తీతి;

అత్రానుభవకైఙ్కర్యభేదేన దళద్వయాత్మికాయాం ప్రాప్తౌ విభూతి గుణవిగ్రహాలఙ్కారాదివిశిష్టస్యైవ భగవతః ప్రాప్యత్వమ్; తత్రైకస్యాపినారశబ్దార్థస్య పరిత్యాగః; విశేషణీభూత తత్తత్పదార్థేషుభోగ్యత్వన్తు తరతమ భావాపన్నమేవ; కైఙ్కర్యరూపాయాన్తు ప్రాప్తౌ అనిషిద్ధవిశేషణ విశిష్టస్య తథాత్వమ్; దేవతాన్తరాణాం నిషిద్ధత్వం ప్రాగేవోక్తమ్. దమ్పత్యతిరిక్తేషు భాగవతత్వోపాధికమ్; దమ్పత్యోస్తు శేషిత్వమేకేచ్ఛా సిద్ధమితి నతత్రోపాధికమ్; ఏకతరోద్దేశ్యక మప్యన్యతరస్య ముఖవికాసాధాయకమేవేతి, ఉభయోరపి ప్రాప్యత్వమ్; ప్రాపకత్వం పునర్నారాయణశబ్దబోధ్యానాం నర్వేషామర్థానా మిత్యస్తివిశేషః,

అత ఉపయోగవిశేషాదేవ శేషాణ్విదుపాయ విశేషణత్వమాశ్రితమ్. ఉపయోగశ్చ వస్త్వనురూపః; జ్ఞానాదీనాం యాదృశ

(౧) శ్రీగుణరత్నకోశే.

(४८) ఇతిలే తిరుమన్త్రిత్తిల్ ప్రాప్యత్తై విశదమాక వనుసన్ధిక్కలాతు.

(४९) ఇళైయపెరుమాళై ప్పోలే ఇరుపరుమాన శేర్త్తియిలే అడిమైశెయ్కై ముఱై.

ఉపయోగః, సతాదృశో వాత్సల్యాదేః; లక్ష్మ్యా అపి వస్త్వనుగుణవ్యాపారస్తదీయ కృపోద్బోధనాదిరేవేతి; ప్రాప్యవర్ధకత్వఞ్చ అనుభావ్యగత సౌన్దర్యవిశేషసమ్పాదకతయా కైఙ్కర్యవర్ధకత్వమితి కేచిత్. నియోగముఖేనేత్యన్యే; తదుక్తమ్. "మదాజ్ఞాకారిణో యత్రమోదన్తే సకలామరాః" ఇతి. "సర్వం పరిజనం భగవతస్తత్తదవస్థోచిత పరిచర్యాయామాజ్ఞాపయన్త్యా" ఇతిచ భాష్యకారైరనుగృహీతమ్; విశిష్టస్య ప్రాప్యత్వోక్తౌ మూలమన్త్రవిరోధ ఇత్యాశఙ్క్య, ఏతదనురోధేన తత్ర తాదృశస్యార్థస్య గర్భితత్వాన్న దోష ఇత్యాహ (ఇతిలేఇతి).

శ్రుతిషు బ్రహ్మణ ఏవ ప్రాప్యత్వాభిధానాత్, యేనయేనేత్యాదావ లక్ష్మ్యా అనుక్తేస్తస్యాః కైఙ్కర్యోద్దేశ్యత్వా సమ్భవాత్, అనుభావ్యసమ్పాదకత్వమేవాత్ర శ్రియ ఇతి శఙ్కమానం ప్రత్యాహ (ఇళైయవితి). ఏకతరమాత్రాదరో రావణశూర్పణఖ్యోరివానర్థహేతుః; అతస్సౌమిత్రి వద్విశిష్టాదర ఏవ యుక్తః; స్వరూపస్యోభయ శేషత్వా దితిభావః.

ప్రాప్యతాముపపాద్య ప్రాప్యవర్ధకత్వం వివృణోతి (అడిమై యితి). ఆజ్ఞాముఖేన కైఙ్కర్యసాధకత్వం భగవత్సన్నిధౌ కైఙ్కర్య కర్తుశ్చేతనస్య ఉపలాళనేన రసావహాయకత్వఞ్చ ప్రాప్యవర్ధక పదేనోక్తమితిభావః. ఆజ్ఞాముఖేన కైఙ్కర్యసాధకతాయా వర్ధకతా రూపత్వఞ్చ కేషాఞ్చిద్భగవదాదేశేనాపిసమ్భవాత్. దృశ్యతేహి సౌమి

(౫౦) అడిమైత్తాన్ సిద్ధిప్పతుమ్ రసిప్పతుమ్ అచ్చేర్ త్తియిలే;

త్త్యాదిషు భగవతోఽపితత్వాత్వమ్; రసాధానం పునస్స్వల్పేనాపి వ్యాపారేణాతిశయితరస సమ్పాదనం ప్రాప్యత్వ ప్రాప్యవర్ధకత్వయోః క్రమేణ వాక్యద్వయేన వివరణౌచిత్యాదిత్థం వ్యాఖ్యాతమ్.

వరవరమునిభిస్తు-ఉత్పద్యవివర్ధ్యరస్యం భవతీతి రమ్యజామాతృదేవైః పృథగభిధానాత్, వర్ధకత్వ మతిశయితముఖోల్లాససమ్పాదకత్వమ్. ప్రాగుక్తముత్పాదకత్వంపునః పారిర్థితకైఙ్కర్యస్వతన్త్రేశ్వరానుమతి సమ్పాదకత్వమ్; రసాధాయకత్వన్తుభోగ్యవిషయపూర్త్యా కైఙ్కర్యస్వరససమ్పాదకత్వ మితి వ్యాఖ్యాతమ్. స్వరసస్తు భగవద్రసార్థ ఇతి నవిరోధః.

యద్యపి ప్రత్యక్ష విదిత భగవదభిప్రాయత్వాన్ముక్తానాం భగవదభిమతస్య కైఙ్కర్యస్య స్వతఏవ సుకరత్వాన్నప్రార్థనాస్వీకారాద్యపేక్షా. ఏవ ముచితపరిచర్యాయా మాజ్ఞాపనమపి వ్యర్థమ్. ఔచిత్యస్యస్వతఏవజ్ఞాతత్వాత్, కైఙ్కర్యస్యచరస్యత్వాత్. తథాపి ప్రార్థనాదీనామపి రసవిశేషాధాయకతాబోధ్యా.

ఉక్తఞ్చ రహస్యరక్షాయాం భగవతి తత్పరిజనేచ సర్వజ్ఞేప్యేవం నివేదన ప్రేషణాదివ్యాపారాస్స్వచ్ఛన్దలీలాప్రవృత్తా ఇతి స్వత స్సర్వజ్ఞోఽపి భగవాన్ తన్నివేదితకారీవక్రీడతీతిచ. ఉత్పాదకత్వఞ్చ-(౧) "సీతాసమక్షమ్" ఇత్యాది వచనైర్వ్యజ్యతే. అత ఏవైతత్సర్వవిషయమిత్యేకే.

---

(౧) రా-అ-౧౨౬.

అన్యే తు, భుజగేశవిహగేశాదిభిః క్రియమాణస్య విశిష్టోద్దేశ్యక కైఙ్కర్యస్యాన్వయసమ్బన్ధో మిథునవిషయే ప్రార్థనాయామేవేతి రమ్యజామాతృదేవోక్తేః ప్రత్యగ్రముక్తవిషయం సాధకత్వాభిధానమ్. తచ్చైకరస్యేన భగవతశ్శ్రీసూక్తిసాపేక్షత్వాత్; అతఏవ నిత్యకిఙ్కరం మాం కుర్వితి ప్రార్థితే, శ్రియః పతినా స్తనన్ధయతనయాభినవ వచనశ్రవణత ఇవ హృష్టమనసా అఖిలజగన్మాతుర్ముఖే వీక్షితే సత్యామేకహృదయతాయాం తాభ్యాముభాభ్యాం వీక్షిత స్తదుభయ కృపయా పరభక్తి పరజ్ఞాన పరమభక్తియుక్తో నిత్యవిశదతమ ప్రయోజనానవధికప్రియ భగవదనుభవజనిత ప్రీతికారిత సర్వదేశ సర్వకాల సర్వావస్థోచిత సర్వవిధకైఙ్కర్యాణి పరిగృహ్య అనేక విగ్రహాణి కరోతీతి పరమపదసోపానే ఉక్తమిత్యాహుః.

శ్రీమత్పదస్య సత్తాహాసిభయాధీన నిరన్తర సంశ్లేష జ్ఞాపకతాయాన్తు భగవతో భోగ్యత్వాతిశయజ్ఞాపనం ప్రయోజనం బోధ్యమ్. లక్ష్మీభోగాదప్యతిశయితత్వజ్ఞాపనం ప్రయోజనమిత్యేకే.

యద్యపి సర్వవిధకైఙ్కర్యస్య చతుర్థ్యాభిధానాదపి తత్సిద్ధిః, తథాపి నవ్యావర్తకం వ్యావర్తకాన్తరం నిరుణద్ధీత్యదోషః; తదుక్తమధ్యాత్మచిన్తాయామ్, "ఐశ్వర్యకైవల్యోత్తీర్ణం త్వదానన్దాద్విలక్షణమ్। లక్ష్మీభోగాద్విశిష్టఞ్చ కైఙ్కర్యసుఖమాప్నుయామ్" ఇతి.

యద్యపి, (౧) "రూపశ్రియా గుణగణై ర్విభవేన ధామ్నా భావై రుదారమధురై శ్చతురై శ్చరిత్రైః । నిత్యం తథైవ సదృశీం శ్రియమీశ్వరీం తాం త్వాఞ్చాభితః పరిచరేయ ముదీర్ణభావః॥ యా బిభ్రతీ స్థిరచరాత్మకమేవ విశ్వం విశ్వమ్భరా చ పరయా తపయా

(౧) వైకుణ్ఠస్తవః-౭౫.

(౧౯౧) నారాయణాయ - సర్వశేషియాయుళ్ళవనుక్కు.

తుమాచ। త్వాం మాతరశ్చ పితరశ్చ భవన్తమన్య వృచ్ఛన్తు రాత్రయ ఇమావరివస్యతో మే" ఇత్యాదినా తిస్రాణామపి మహిషీణాం తుల్యవత్కైఙ్కర్యోద్దేశ్యత్వం శ్రీవత్సచిహ్నమిశ్రైరుపవర్ణితమ్; తథాపి,(౧) "యాభిస్త్వం స్తన బాహుదృష్టిభిః" ఇత్యన్యాసాం లక్ష్మ్యనయనప్రాయత్వాత్, తయోర్భూమినీళయోరుపలక్షణం బోధ్యమ్.

శ్రీమత్పదేనైవ దేవతాన్తర వ్యావృత్తిసిద్ధేర్వ్యర్థం నారాయణపదమత ఆహ (సర్వశేషియా యితి). ప్రాప్యత్వోపయుక్త గుణవిశేషాభిధానార్థం తదితిభావః. యద్యపి కర్మకరణాధికరణ వ్యుత్పత్తిషు ప్రాప్యత్వ ప్రాపకత్వాధారత్వానామేవలాభః. తథాపి తల్లాభః ప్రాప్యత్వ బలాదేవబోధ్యః. ఉక్తం దీపసఙ్గ్రహే;—"శేషిత్వమేవ ప్రాప్యత్వం కైఙ్కర్యత్వరూపతః" ఇతి. ఉభయవిభూతి నాథత్వం హి నారాయణశబ్దార్థ ఇతి వరవరమున్యుక్తి శ్శారీరి సూక్తి మభిప్రేత్య; నారాయణపదస్య సర్వాన్తర్యామిత్వార్థకతయా శరీరిత్వస్య శేషిత్వ వ్యాప్తత్వా త్తత్సిద్ధిరిత్యన్యే. అన్యేతు నారశబ్దేన నరగతం శేషిత్వముచ్యతే; నరసమ్బన్ధీతి వ్యుత్పత్తేః; తస్యాయనమితి తల్లాభ ఇత్యాహుః.

వస్తుతస్తు కైఙ్కర్యం న కేవలం స్వరూపప్రయుక్తమ్; నిర్బన్ధరూపతాపత్తేః; పరన్తు అనుభవజనిత ప్రీతికారితమ్. అతోऽనుభావ్య విషయ పూర్త్తిరావశ్యకీతి తత్ప్రతిపాదకత్వమేవాऽస్య ఇత్యాహ (ఇతిలే ఇతి). అథవా, సమస్త శేషిత్వ ప్రతిపాదకత్వే నారాయణ

(౧) శ్రీగుణరత్నకోశే.

(౫.౭) ఇతిలే తిరుమేనియైయుమ్ గుణఙ్గళైయుమ్ శొల్లుకి

పదవైయర్థ్యమ్. శ్రీశబ్దేన సర్వసేవ్యత్వస్య శ్రియాం ప్రతిపాదనా
మతుబాచ తచ్ఛేషిత్వస్య భగవతిబోధనాత్ సర్వశేషిత్వసిద్ధేర
ఆహ (ఇతిలేయితి). పూర్వం చరణశబ్దానసమభివ్యాహారాత్ సర్వ
ణానాం ప్రాప్యత్వ సమ్పాదకత్వాచ్చ ప్రాప్య పరో నారాయ
శబ్దః విగ్రహగుణ ప్రతిపాదనార్థ ఇతిభావః.

సర్వేషామేవ విగ్రహాణాం ప్రాప్యత్వేపి వచనగత్యై కవచ
నుసారేణ ఏకవచన నిర్దేశః; లక్ష్మ్యాదీనాం శ్రీమచ్ఛబ్దేనాభిహి
త్వాత్ పృథగనభిధానమ్, చ శబ్దోవిభూతేరప్యుపలక్షణార్థః;కృష్ణ
దరమ్యజామాతృదేవాదిభి స్స్వరూపరూప గుణవిభూతి పరత్వ
ధానాత్. గుణానామనుభావ్యత్వం *సోశ్నుత ఇతి శ్రుతిసిద్ధవ
విగ్రహస్యానుభావత్వం * సదాపశ్యన్తిసూరయఇతి శ్రుతిసిద్ధవి
పదశబ్దస్య చరణపరత్వేన విగ్రహోపలక్షకత్వాత్, "సదాపశ్య
తం దేవాః పురుషం పుష్కరేక్షణమ్। షాడ్గుణ్య విగ్రహం దేవ
తాదృశ్యాచ శ్రియాయుతమ్" ఇత్యహిర్బుధ్న్యవచనానుసారా
లక్ష్మీత న్త్రేచ, "సూరయో యత్ర సంసిద్ధా స్సర్వజ్ఞా స్సర
దర్శినః। వైష్ణవం పరమంరూపం సాక్షాత్కుర్వన్తి సర్వదా" ఇ
"విభూతి రనుభావ్యైవ నిత్యా సూరిసమావృతా । ఐశత్వస్యా
సన్థానాదోభోగ్యా చాన్యాప్యకర్మణః;" ఉక్తంహి సర్వజ్ఞ సంహిత
యామ్- "తత్రానన్దమయాభోగా లోకా ఆనన్దలక్షణాః। జ్ఞానాన
మయాదేహా ముక్తానాం భావితాత్మనామ్" ఇతి;

విగ్రహోక్త్యైవదివ్యాభరణాదీన్యుపలక్ష్యన్తే. "శ్రీవత్సక
స్తుభకిరీటలలాటికాభిః కేయూరరకహాటకో త్తమకణ్ఠికాభిః। ఉద్దా

(౧౩) శేషిత్వత్రితే నొక్క.

దామ మణినూపుర నీవిబన్ధై ర్భాన్తం భవన్త మనిమేష ము దీక్షిషీయ" (౧)"త్వాం సేవితం జలజచక్రగదాసిశార్ఙ్గై స్తాత్త్వైణ్ణై స్వపతినానుచరై స్తథాన్యైః దేవ్యాశ్రియా సహవసన్త మనన్తభోగే భుఞ్జీయసాఞ్జలి రనఞ్చితాక్షి పత్మా" ఇతి తద్విశిష్టస్యానుభావ్యత్వోక్తేః.

నిత్యానాన్తు కైఙ్కర్యోద్దేశ్యత్వ మప్యస్తీతి (౨)"కైఙ్కర్య నిత్యనిరతై ర్భవదేకభోగ్యై ర్నిత్యైరనుక్షణ నవీన రసార్ద్రభావైః। నిత్యాభివాఞ్ఛిత పరస్పరనీచభావై ర్మద్దైవతైః పరిజనై స్తవసఙ్గసీయ" ఇత్యుత్తరశ్లోకే స్పష్టమితి;

అస్యగుణవిగ్రహ విభూతి విశిష్ట స్వరూపార్థకత్వే "స్వామిత్వమ్" "ఆత్మేశ్వరాయ" ఇత్యాచార్యవ్యాఖ్యాన విరోధాత్త త్రాహ (శేషిత్వత్రితే యితి). స్వామిత్వపదఞ్చ ప్రకృత శేషిత్వపరమితి సూచయితుం శేషి పదప్రయోగః. సర్వగుణప్రతిపాదనేప్యాచార్య శ్శేషిత్వే తాత్పర్యాధిక్యాత్తథోక్తమితిభావః.

తత్రహేతుః (ప్రాప్తేతి). అప్రాప్తవిషయసేవాయాః "సేవా శ్వవృత్తిః"ఇతినిషేధాదితిభావః. అత్రభోగ్యతాయాఅపితాత్పర్యవిషయత్వంబోధ్యమ్. అభోగ్యవిషయేకైఙ్కర్యస్యరస్యత్వాభావాత్; అతఏవస్వామిత్వ భోగ్యత్వయోస్తాత్పర్యమితి రమ్యజామాతృదేవై రభిహితమ్. రహస్యత్రయచుళకేచ "స్వామిత్వభోగ్యత్వే ప్రాధాన్యేనానుసన్ధేయే" ఇత్యుక్తమితిబోధ్యమ్.

నను ప్రార్థనాఞ్చేత్యయుక్తమ్; చతుర్థ్యాస్తత్రానుశిష్టత్వాత్, నచ, అథ్యాహృతేనభవేయ మిత్యాదిపదాన్తరేణతత్సిద్ధిః; తథా

(౧) వై - స్తో-౭౪-   (౨) వై - స్తో-౭౫.

(౫౪) ప్రాప్తవిషయత్తిల్ కైఙ్కర్యమితే రసిప్పతు.

(౫౫) ఇన్ద చతుర్థికైఙ్కర్యత్తై ప్రకాశిప్పిక్కిఱతు.

(౫౬) కైఙ్కర్యన్దాన్ నిత్యమ్.

స్మేతిచయాచత ఇత్యాద్యనురోధాత్తదధ్యాహారస్య ప్రామాణికత్వేపి తాదర్థ్యస్యనిత్యసిద్ధత్వేన అప్రార్థనీయతయా తదనన్వయాదిత్యతశ్చతుర్థ్యాః కైఙ్కర్యేలక్షణాం దర్శయతి (ఇన్దవితి). కైఙ్కర్యప్రార్థనా ప్రతిపాదకేతి వరవరమున్యుక్తిః పదాన్తరసమభివ్యాహారమపేక్ష్య, ప్రార్థనాశ్చేత్యాచార్య సూక్త్యుపపాదనాయ;

కేచిత్తు కైఙ్కర్య ప్రార్థనైవాత్రలక్ష్యతే, అయమితి కైఙ్కర్యప్రార్థనాం ప్రదర్శయతీతిరమ్యజామాతృదేవైరభిధానాత్. ఏవఞ్చ ప్రార్థ్యమానం కైఙ్కర్యం ఫలత్వేనప్రదర్శ్యతఇతి ప్రార్థనాయా అపి ఫలకోట్యన్తర్భావః. అతఏవఫలదశాయామపి ప్రార్థనాసత్త్వే కైఙ్కర్యస్య కాదాచిత్కత్వశఙ్కాయాం కైఙ్కర్యస్యనిత్యత్వేపి ప్రార్థనానువృత్తిస్సమ్భవతీతి ప్రతిపాదయితుమగ్రిమగ్రన్థస్సఙ్గచ్ఛతే; అతఏవ అపునరావృత్తేరైశ్వర్యోత్తీర్ణమ్, అనన్తత్వాత్ కైవల్యవిలక్షణం సహజప్రీతి జనితమపికైఙ్కర్యమభిప్రాయాభిజ్ఞాపూర్వకత్వమేవ క్రియతామితిమాంవదేతి ప్రార్థనాసాహిత్యేనాపి లబ్ధవ్యమితిరమ్యజామాతృదేవైరభిహితమిత్యాహుః.

తత్ప్రార్థనాయా విశేష్యతయాలక్ష్యత్వే ఫలత్వబోధకపదాన్తరాభావాత్తదధ్యాహారేపి కైఙ్కర్యస్య ఫలత్వాసిద్ధిప్రసఙ్గాత్, విశిష్టస్యాన్యత్రాన్వయస్వీకారేపి, నమశ్శబ్దార్థస్యార్థతానివృత్తేః కైఙ్కర్యేనన్వయప్రసఙ్గాత్, రమ్యజామాతృదేవైరేవ శ్రీమన్నారా

(౫౭) నిత్యమాక ప్రార్థిత్తే పెఱవేణుమ్.
(౫౮) శేషికృతిశయత్తై విళైక్కై శేషభూతనుక్కు స్వరూపలాభముమ్ ప్రాప్యముమ్.

యుణాస్య సర్వవిధాం శేషవృత్తిం తన్మాత్రోల్లాసైకప్రయోజనతయా కుర్యామిత్యేవ ఉత్తరఖణ్డవాక్యార్థవర్ణనాత్, ఆచార్యైరపి కైఙ్కర్యప్రార్థనాయా వర్తమానత్వనిర్దేశాత్, కృష్ణపాదగ్రన్థవిరోధాచ్చోపేక్షితమ్.

కైఙ్కర్యస్య స్వరూపప్రయుక్తత్వే ప్రార్థనానైరర్థ్యమ్; అతథాత్వే కాదాచిత్కత్వప్రసఙ్గ ఇతి శఙ్కాం వ్యుదస్య (కైఙ్కర్యేతి) కైఙ్కర్యయోగ్యతారూపం శేషత్వం నిత్యమ్; సత్యపి తస్మిన్ ప్రతిబన్ధకవశాన్న కైఙ్కర్యోత్పాదః; నివృత్తే తు ప్రతిబన్ధకే తస్య యావదాత్మభావిత్వముపపద్యత ఇతి భావః.

తర్హి ప్రతిబన్ధకనివృత్తిరేవ ప్రార్థనీయా; కిం కైఙ్కర్యప్రార్థనేన; ప్రతిబన్ధకనివృత్తౌ తస్య స్వతస్సిద్ధత్వాత్, అత ఆహ (నిత్యమాకేతి), ప్రతిబన్ధకనివృత్తావపి పరతన్త్రస్య స్వతన్త్రవిషయే ప్రార్థనాపూర్వకమేవ కైఙ్కర్యకరణం స్వరూపమ్.

ఏవఞ్చ యదా నివృత్తప్రతిబన్ధకస్యాపి ప్రతిక్షణం క్రియమాణేష్వపి కైఙ్కర్యేషు రస్యతాతిశయాదుత్తరోత్తరకైఙ్కర్యప్రార్థనా, తదా కిముత, అనివృత్తప్రతిబన్ధకస్యాలబ్ధఫలస్యేతి భావః; ముక్తిదశాయాం ప్రార్థనాపి రసాధాయకతయా ఫలకోటిప్రవిష్టేతి రమ్యజామాతృదేవానాముక్తిరిదానీం ఫలప్రార్థనాయాః కైముతికనయాత్సిద్ధత్వోపపాదనాయ;

(౫౯) నమః-కైఙ్కర్యత్తిల్ కళ్ళైయఱుక్కిఱతు.
(౬౦) కళ్ళైయావతు-తనక్కెన్నప్పణ్ణుమతు.

కైఙ్కర్యస్య స్వరసానుగుణ్యేన ప్రార్థ్యత్వేపారార్థ్యానుపపత్తిః అన్యథా తస్య సుఖాది భిన్నత్వాత్ప్రార్థ్యత్వాసమ్భవ ఇత్యత ఆహ (శేషిక్కుత్తి), ఆత్మాభిమానానుగుణత్వాత్పురుషార్థ్యవస్థాయాః శేషతయావగతనిజస్వరూపస్య శేషిముఖోల్లాస ఏవ ప్రయోజనమ్; నచైవంయస్యకస్య చిత్కైఙ్కర్యేణతత్సిద్ధేః నావశ్యంస్వస్య తదపేక్షా; స్వస్వరూపలాభస్యాపి ప్రయోజనత్వస్వీకారాత్; తథాచ మదధీనో భగవన్ముఖోల్లాసో భూయాదిత్యాకారికా ప్రార్థనాసమ్భవత్యేవేతి, నవిరోధః.

భగవతశ్చనైతావతా అవాప్తసమస్తకామత్వహానిః, తజ్జాతీయస్యరసాన్తరస్యవిద్యమానత్వాత్; అన్యథా ప్రళయే సృష్టికాలీనలీలారసాభావాద వాప్తసమస్తకామత్వం నస్యాదితి బోధ్యమ్; ఏతచ్చసర్వదేశసర్వకాల సర్వావస్థోచిత సర్వవిధకైఙ్కర్యరూపంబోధ్యమ్, తత్సిద్ధిః ప్రాగుక్తా. వాచికంసామగానాది; కాయికమనుసఞ్చరణాది. కైవల్యస్యసర్వకాల సమ్బన్ధిత్వేపి సర్వదేశసమ్బన్ధిత్వవిరహాద్వ్యావృత్తిః; కైవల్యంహిసంహ్యాతిశక్తి నిరూపణప్రకరణే "సప్తమ్యాత్యన్తికీప్రోక్తా విలయో యోగినాంమయి। సూక్ష్మేణవినివర్తన్తే శరీరాణితదాసతామ్," ఇత్యాత్యన్తికలయత్వేనోక్తమ్; పరమమోక్షస్తు- "కాలేనమహతా యోగీ నిర్ధూతక్లేశసఞ్చయః। ప్రాప్నోతిపరమంబ్రహ్మ లక్ష్మీనారాయణాత్మకమ్" ఇత్యనుగ్రహశక్తి ప్రకరణేఽగ్రేనిరూపయిష్యత ఇతి నతదభేదశఙ్కా; నచద్వేఏవగతీ యోగియానస్యాప్యన్యస్యేతిశుకపక్షీయే లిఖితత్వాత్, కేవలస్యాప్యర్చిరాదిగతిరస్తీత్య

(౬౧) ఇతిలే అవిద్యాదికళుమ్ కర్త్రియుణ్డుమ్.

(౬౨) "ఉనక్కే నామాట్చెయ్వోమ్" ఎన్నుమ్బడియే యాకవేణుమ్.

(౬౩) సౌన్దర్యమ్-అన్తరాయమ్. కీళ్ చ్చొన్న కైఙ్కర్యము మప్పడియే.

వ్యాపారైః; భగవదానన్దాద్వైలక్షణ్యం జగద్వ్యాపారచిన్తా క్రోధాద్యసంవలనాత్ లక్ష్మ్యానన్దాద్వైలక్షణ్యముక్తమ్.

నను, నమః పదం న ప్రపత్తిపరమ్; ఫలవాక్యేనాన్వయాత్, నాపి మమకారోపలక్షితాఽవిద్యాదివిరోధినివృత్తిపరః; తస్యాః కైఙ్కర్యాత్పూర్వభావిత్వేన పౌనరుక్త్యమాపత్తేరత ఆహ (కైఙ్కర్యత్తిలితి). కైఙ్కర్యే స్వార్థతాబుద్ధిరనేన నివర్త్యతే.

తథా చాధికరణనిర్దేశస్య ప్రాథమ్యమితి భావః; "అహం భోక్తా, భోగో మదీయః" ఇతి బుద్ధిమాత్రస్య వ్యావర్త్యత్వే భాష్యకారైర్నమశ్శబ్దార్థతయా "మనోవాక్కాయైః" ఇత్యాదినా కర్త్రావిద్యాదినివృత్తికథనా సఙ్గతిరిత్యత ఆహ (ఇతిలేయితి), ప్రబలతరవిరోధిప్రహాణస్యైవ ప్రధానార్థత్వేపి మమకారరూపావిద్యోపలక్షితకర్మనివృత్తిరపిబోధ్యత ఇతి భావః.

ప్రార్థనార్థత్వే నియామకతయా ఉపబృంహణతయా గోదాసూక్తిముదాహరతి (ఉనక్కేయితి).

ఏవం సౌన్దర్యస్య దృష్టిచిత్తాపహారితయా * రామే ప్రమాదం మా కార్షీరితి న్యాయేన కదాచిదుచితకైఙ్కర్యనివృత్తిసమ్భవాత్, తద్గతనివృత్తి ప్రయోజకత్వనివృత్తిరపి ప్రార్థనీయా; తథా గుణవద్విషయకైఙ్కర్యత్వకృతా కైఙ్కర్యగతా స్వరసత్వబుద్ధ్యనుకూలాశక్తిః

(౬౪) కైఙ్కర్యప్రార్థనై పోలే ఇప్పదత్తిల్ ప్రార్థనైయుమ్ ఎన్ఱుముణ్డు.
(౬౫) "మరున్దేనఙ్గళ్ పోక మకిళ్న్దిచ్చిఙ్గు" ఎన్నాకినిత్తిత్తే.

పిళ్ళైలోకాచార్యర్ తిరువడికళే శరణమ్.

ద్వయప్రకరణమ్ ముఱ్ఱుప్పెఱ్ఱతు.

రపినివర్తనీయేతి విరోధినివృత్తిసామాన్యమాత్రోపలక్షితమిత్యాహ (సౌన్దర్యమిత్యాది).

నను సర్వదేశ సర్వకాల సర్వావస్థోచిత సర్వవిధకైఙ్కర్య ప్రార్థనే తస్యస్వార్థతాబుద్ధ్యాదిరహితత్వనియమాత్, నమఃపదవైయర్థ్యమత ఆహ (కైఙ్కర్యేతి). అస్యన్యాయేన ప్రసక్తస్యస్వార్థత్వస్యనివర్తికేయం ప్రార్థనా భగవన్ముఖోల్లాస విశేషాధాయకతయా ముక్తావప్యనువర్తత ఇతి తాదృశప్రార్థనా అధికారిణస్స్వభావః.

అతఏవహి భోగగతస్వార్థతాబుద్ధినివర్తకతయా ఉపకారత్వాన్నిత్యైరనుసన్ధీయత ఇతి భగవతాపరాఙ్కుశేనోక్త మిత్యాహ (మరున్దేతి).

సర్వస్యాపి భగవదధీనత్వాత్ స్వతస్సిద్ధమపి తథానుసన్ధీయమానం భగవన్ముఖోల్లాసాయైవ భవతీతి భావః. శఠారిసూక్త్యవష్టాన్యదశమగాథాయాః తృతీయతృతీయ ప్రథమగాథాయాశ్చ పూర్వోత్తరార్థ వివరణరూపత్వంబోధ్యమ్; వ్యుత్పత్త్యుత్పత్తి భేదేనశఠారిసూక్తిద్వయఖణ్డయోః పరస్పరంక్రమవైపరీత్యమితి, బుద్ధిస్థతయా ఫలస్య ఉపాయం ప్రతిసాధనత్వాత్, స్వరూపేణ చోపాయస్య ఫలజనక

త్వాత్; నమశ్శబ్దార్థ ఉక్తగోదాసూక్తౌ "ఉనక్తైయూశ్చాయ్" ఇత్య
త్రచవిశదః;

అనిష్టనివృత్తి సామాన్యపరత్వేచ కేవలవత్స్వరూపజ్ఞవిష
యేతస్యాః ప్రాధాన్యేనోద్దేశ్యత్వా న్నమశ్శబ్దస్యాన న్తర్యమ్, వైదిక
పాఠే పూర్వభావిత్వనిబన్ధనం నమఃపదస్య పూర్వత్వఇచ్చేతి నమః పదే
పిస్యాదితిపదాధ్యాహారేణ వాక్యత్రియత్వ ముత్తరవాక్యద్వయ
స్యాపి ఏకార్థబోధకత్వాద్ద్వయతోపపత్తిః.

అతఏవోక్తమ్-"ఏకంద్వయంత్ర్యవయవం సుఖలభ్యతుర్యం
వ్యక్తార్థపఞ్చక ముపాత్తషడఙ్గయోగమ్। సప్తార్ణవీమహిమవద్వివృతా
ష్టవర్ణం రఙ్గేసతామిహరసం నవమంప్రసూతే" ఇతి; ఏకత్వమ్-ఉపా
యప్రధానత్వాత్; అర్థపఞ్చకవ్యక్తిః-ఉత్తమపురుషేణ అధికారిప్రతి
పాదనాదితి; వాక్యార్థః- ఈశానామితి శ్లోకేదర్శితః.

ఇతి శ్రీశైలకులతిలక శ్రీమద్రామానుజగురుసూనునా తచ్చరణనళిన
మధువ్రతేన శ్రీనివాసరామానుజముని శ్రీమచ్ఛఠారిసూరి
నిర్వ్యాజకరుణాసమధిగతనిఖిలార్థతత్వయాథాత్మ్యేన
శ్రీమద్వీరరాఘవదాసేన విరచితాయాం
రహస్యత్రయ వివరణ టీకాయాం
తాత్పర్యదీపికాఖ్యాయాం
ద్వయాధికారోద్వితీయః.

ద్వయాధికారస్సమాప్తః.

శ్రీవీరరాఘవమహాగురవేనమః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

ముముక్షుప్పడి చరమశ్లోక ప్రకరణమ్.

(౧) మూ:- కీర్త్రే శిల ఉపాయవిశేషజ్ఞర్కై ఉపదేశిక్క,

అథ తాత్పర్యదీపికాయాం

చరమశ్లోకాధికారః.

ననుద్వయోక్తాయాః ప్రపత్తేశ్శరణ్యాభిమతిప్రకాశకశ్చరమశ్లోకః, ద్వయోక్త స్వీకార కైఙ్కర్యాపేక్షితాఙ్గ విరోధినివృత్తి ప్రతిపాదకతయా ద్వయవివరణరూపత్వాదవశ్యజ్ఞాతవ్యే రహస్యత్రయే మూలమన్త్రానన్తరం మన్త్రత్వ సాధర్మ్యాద్ద్వయార్థస్యైవ జిజ్ఞాసితతయా అవసరసఙ్గత్యా వా ద్వయవ్యాఖ్యానానన్తరం వ్యాఖ్యాయత ఇత్యయుక్తమ్.

నహి సర్వధర్మానితిశ్లోకో భగవదభిమతప్రపత్తివిధాయకః; యేనతద్గతా శరణ్యాభిమతతా అనేన ప్రకాశ్యేత; తథాహి;— యద్యపి, నతావత్ (౧) "మన్మనాభవ" ఇతి శ్లోకేన సర్వకర్మయోగనిష్ఠాయాః పరమరహస్యమీశ్వరశరణతాముపసంహృత్య, కర్మయోగనిష్ఠా ఫలాత్మదర్శనం వేదాన్తవిహితముచ్యతే; (౨)

---

(౧) గీ-౧౮-౬౫ (౨) గీ-౧౮-౬౬.

"సర్వధర్మాన్" ఇతి; వేదాన్తేషుహి (౧) "తమేవవిదిత్వాతి మృత్యుమేతి, నాన్యః పన్థాః" ఇత్యాత్మజ్ఞానమేవ మోక్షోపాయతయా విధీయతే. కర్మాణి తు సర్వాణి మోక్షవిరోధిత్వేన స్వరూపతో జ్ఞానినస్త్యాజ్యాన్యేవ; (౨)"అన్యా వాచో విముఞ్చథ" ఇతిశ్రుతేః; (౩)"యస్త్వాత్మరతిరేవస్యా దాత్మతృప్తశ్చమానవః। ఆత్మన్యే వాత్మనాతుష్టస్తస్యకార్యం నవిద్యతే। జ్ఞానామృతేనతృప్తస్య కృతకృత్యస్యయోగినః। నైవాస్తికిఞ్చిత్కర్తవ్య మస్తిచేన్నసతత్వవిత్॥" ఇత్యుపబృంహణాచ్చ; దుఃఖాదిమూలత్యాగస్య తత్వవిత్స్వసమ్భవేన తత్సహచరితస్య సాత్వికత్యాగస్యాప్య తత్వవిద్విషయత్వాత్; "మామేకంసర్వాత్మాన మహమేవేత్యేవశరణంవ్రజ, నమత్తోన్య త్కిఞ్చిదస్తీత్యవధారయ" ఇతి మామేకమితి పదస్యార్థ ఇతి శఙ్కరకృతం వ్యాఖ్యా సముపపద్యతే.

మన్మనాభవేత్యస్య భక్తియోగనిష్ఠాయాఏవప్రదర్శితత్వాత్, అత్రైవశరణంవ్రజేతి కణ్ఠోక్తదర్శనేన పూర్వత్రతదుపసంహారాసమ్భవాత్; (౪) "సఖిత్వేపం వర్తయన్యావదాయుషమ్" ఇత్యాదినా జ్ఞానోత్పత్త్యనన్తరమపి కర్మానుష్ఠానస్యశ్రుతత్వాత్, మామేకం శరణంవ్రజేత్యస్య ప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మజ్ఞానబోధకత్వేశక్త్యభావాత్, లక్షణాదిస్వీకారేచమానాభావాత్, అహంత్వేత్యుత్తరార్ధేన రక్ష్యరక్షకభావనిబన్ధన భేదప్రతీతేశ్చ; త్యాగవచనాని తుకానిచిన్ముక్తిదశావిషయాణి, ఆముక్తేః కర్తవ్యత్వజ్ఞాపనార్థానికానిచిత్ సమాధిదశావిషయాణి;

నాపి సర్వధర్మపరిత్యాగే నిమిత్తే తత్ప్రాయశ్చిత్తతయా శరణాగతి ర్విధీయత ఇతి; విహితధర్మప్రవణార్జునాభిముఖ్యేన ప్రవృ

---

(౧) శ్వే-౩-౮ (౨) ముణ్డ ౨-౨-౫.
(౩) గీ-౩-౧౭. (౪) భా-౮-౧౫.

త్తస్య శ్లోకస్య అతద్విషయత్వాత్; తత్తద్ధర్మత్యాగే ప్రతినియత ప్రాయశ్చిత్త విధానాచ్చ, సామాన్య విశేషరూపతయా వికల్పస్య నైరపేక్ష్యప్రతీత్యా సముచ్చయస్యచా సమ్భవాత్, సర్వపాపేభ్య ఇత్యస్య ధర్మత్యాగనిమిత్త పాపమాత్రపరత్వే సఙ్కోచాపత్తేశ్చ.

నాపి సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యాపి భక్త్యఙ్గభూతా శరణాగతిః కర్తవ్యేతి ప్రశస్యతఇతి; అపి శబ్దాశ్రవణాన్నైరపేక్ష్యేణచ అధ్యాహారానుపపత్తేః.

నాపి సర్వేషాం భగవద్వ్యతిరిక్త దేవానా మారాధనరూపాః ధర్మాన్పరిత్యజ్యమామేవాశ్రయస్వేత్యుచ్యత ఇతి; సర్వశబ్దస్య విశేష్యసాపేక్షత్వేనాసామర్థ్యాత్, దేవతాన్తరాణా మప్రస్తుతత్వాత్, ప్రాగేవ (౧) "అవిధిపూర్వకమ్" ఇత్యనేన తత్త్యాగస్యోక్తత్వాత్, సమానాధికరణసమాసజ్యాయస్త్వాత్, ఆశ్రయణమాత్రస్య శరణవరణ రూపతావిరహాచ్చ.

నాపి నిత్యనైమిత్తికానపి ధర్మాన్పరిత్యజ్య మద్యజనమదేకధ్యానాదిపరోభవేతి; శరణంవ్రజేతి శబ్దాన్తరేణ పూర్వశ్లోకవిహితాదన్యస్యైవ ధాత్వర్థస్యప్రతీతేః, అపిశబ్దస్య యథాసన్నివేశ మన్వయే ప్రమాణవిరోధాత్, పరిత్యజ్యాపీత్యన్వయే ప్రశంసా మాత్రార్థత్వేనానర్థక్యాత్, పూర్వత్రైవ యజనాదివిధానాత్, శ్లోకే అపిశబ్దాశ్రవణాచ్చ.

నాపి శరణాగతివిరుద్ధాః ధర్మాన్పరిత్యజ్య భక్త్యఙ్గభూతాం శరణాగతిం కుర్యాదితి దేవతాన్తర విషయధర్మాతిరిక్తానాం శరణాగతి విరుద్ధానాం ధర్మాణా మదర్శనాత్, విరుద్ధత్వ సిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్త్యాగవిధివిరోధాత్, సర్వశబ్దానుపపత్తేశ్చ;

(౧) గీ-౯-౨౩.

తథాపి(౧) "విమృశ్యైతదశేషేణ యథేచ్ఛసి తథా కురు" ఇత్యన్తేన త్రిష్వపి యోగేషు కథితేషు "సర్వగుహ్యతమమ్" ఇత్యాది శ్లోకద్వయేన భక్తియోగరూపం సారాంశం నిష్కృష్య ప్రతిపాద్య యోగత్రయానువృత్తేః అవశ్యాపేక్షితో బుద్ధివిశేషః సర్వధర్మాన్ ఇత్యనేనోచ్యతే;

"దేవదత్తాయ కమ్బళాదీయతామ్, యజ్ఞదత్తాయ వాసః, విష్ణుమిత్రాయ హిరణ్యమ్, సర్వంచైత్రాయ" ఇత్యాదౌ సర్వశబ్దస్య ప్రకృత సకలపరత్వదర్శనాత్, అత్రాపి సర్వశబ్దః కర్మయోగాదిత్రితయపరః; తేషాఞ్చ సాక్షాత్పరమ్పరయా వా అలౌకికనిశ్శ్రేయస్సాధనత్వాద్ధర్మత్వమ్;

త్యాగశ్చన స్వరూపతః; మోక్షసాధనత్వేన తేషామవశ్యకర్తవ్యతోక్తేః; కిన్తు(౨) "సఙ్గం త్యక్త్వా ఫలఞ్చైవ" ఇత్యధ్యాయాదావుపపాదితో బుద్ధివిశేషత్యాగాత్మకస్సాత్త్వికత్యాగః; సచ ఫలసఙ్గకర్తృత్వోపాయత్వ దేవతాన్తరారాధనత్వ విషయః. తత్ర స్వర్గాది ఫలాంశే స్వరూపేణ త్యాగః. మోక్షే ప్రాధాన్యేన స్వార్థతాత్యాగః.

అతఏవ కర్మాదిషు ప్రాధాన్యేన స్వశేషత్వత్యాగః. భగవతోఽనుమన్తృత్వప్రయోజకత్వ సత్త్వాన్నిరపేక్షకర్తృత్వం త్యాజ్యమ్. ఉపాయతాచ అవ్యవహిత సాధనత్వమ్; తదపి త్యాజ్యమేవ; ఏవఞ్చ స్వర్గాదివిముఖస్య మమ మోక్షోఽపి యతస్తదతిశయాధాయకః, అతః ప్రాధాన్యేన తదర్థేష్వేతేషు తత్ప్రీతిసాధనేషు కర్మాదిషు సఏవమాం ప్రవర్తయతీతి బుద్ధిరావశ్యకీత్యాహ(మామేకమితి)

(౧) గీ-౧౮-౬౩. (౨) గీ-౧౮-౯.

కామ్యకర్మసు కర్తృత్వారాధ్యత్వప్రాప్యత్వోపాయత్వానాం వైయధికరణ్య బుద్ధిదర్శనాత్, ఏకశబ్దేనైతేషాం స్వస్మిన్ సామానాధికరణ్యం బోద్ధవ్య మిత్యభిప్రేయతే; శరణశబ్దశ్చోపాయపరః. ఉత్తరార్ధేనచ అఙ్గిఫలమేవ అఙ్గేనిర్దిశ్యతే;

నచైవం ధర్మశబ్దస్య ఫలేచ్ఛాస్వీయ బుద్ధ్యాదిషు లక్షణాదోషః; మానాన్తరానుసారిత్వాత్; నచ ప్రాగేవకథితస్య సాత్త్వికత్యాగస్య పునః కథనమనర్థకమ్; కర్మస్వేవప్రాక్త దభిధానాత్, అత్రచకర్త్రాదిషు త్రిషు తదభిధానేన ఆనర్థక్యవిరహాత్; యదిచతుల్యన్యాయతయా త్రిష్వపి తత్సిద్ధేః, శ్రుతిసమ్భవేలక్షణాయోగాత్; ఫలకీర్తనస్య చానర్థక్యాత్, అస్థానస్నేహాదినిమిత్తస్య శోకస్య ప్రాగేవాపోదితత్వాత్, ఆసురసర్గాన్తః ప్రవేశశఙ్కానిమిత్తస్య(౧)"మాశుచస్సమ్పదందైవీమ్" ఇత్యనేన నివర్తనాత్, సారనిష్కర్షణస్యచ పూర్వశ్లోకేనకృతత్వాత్, ఫలసంశయస్య (౨)"సత్యన్తే ప్రతిజానే ప్రియోసిమే"ఇత్యనేన నివృత్తత్వాత్, దౌష్కర్యాదినిమిత్తకశోకనివృత్త్యైవమాశుచఇత్యస్య తాత్పర్యస్య వక్తవ్యత్వాచ్చనైషావ్యాఖ్యోపపద్యతఇతి విభావ్యతే; తదా అనాదికాల సఞ్చితానన్తభక్తి విరోధిపాప నివర్తక కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది నానావిధ ప్రాయశ్చిత్తాశక్త్యాశోచతస్తావద్ధర్మస్థానాపన్నా శరణాగతిర్విధీయతే.

పాపానాం భక్తిప్రతిబన్ధకత్వం తన్నివృత్తే స్తత్సాధనతాచ, "విఘ్నాయుతేనగోవిన్దే నృణాం భక్తిర్నివార్యతే । నరాణాం క్షీణపాపానాం కృష్ణేభక్తిః ప్రజాయతే" ఇత్యాదివచనసిద్ధా; ఏవఞ్చపరిత్యజ్యేతి అశక్తిసిద్ధస్వరూప త్యాగోనూద్యతే. నహిక్త్వా ప్రత్య

---

(౧) గీ-౧౬-౫. (౨) గీ-౧౮-౬౫.

యాన్తార్థస్య విధేయతానియమః. (౧) "భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్" ఇత్యాదౌ వ్యభిచారాత్; నచైతావతా తత్త్వప్రాయశ్చిత్త విధివైయర్థ్యమ్; వారుణమానసయోరివ ప్రపత్తి తదితరప్రాయశ్చిత్తయోరపి భిన్నాధికారికత్వాత్; అత్రచదౌష్కర్యవత్, దీర్ఘకాల సాధ్యత్వమపి శోకప్రయోజకమితి విళమ్బాక్షమస్యాప్యధికారితాసిద్ధ్యతి. గీతాభాష్యేప్యేవ మేవాయం శ్లోకో వ్యాఖ్యాతః.

నచ, "సుదుష్కరేణశోచేద్యో యేన యేనేష్టహేతునా। సనతస్యాహమేవేతి చరమశ్లోకసఙ్గ్రహః" ఇతి భాష్యకారోక్తయోజనా - ప్రపత్తేరనన్య సాధ్యస్యాభీష్ట సాధనతా మాత్రపరేతి వాచ్యమ్. "కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తియోగ గోచరం మాంశుచ ఇత్యన్తం వచనమ్; కృత్స్నస్య గీతాశాస్త్రస్యసారార్థో భక్తియోగః. పరమపురుషోపాసనైకలభ్యో వేదాన్తవేద్యః పరమపురుషో వాసుదేవః" ఇత్యాదివాక్య పర్యాలోచనాయాం స్వతన్త్రప్రపత్తౌ తాత్పర్యవ్యతిరేకావధారణాత్.

నచ చరమశ్లోకస్య భక్త్యారమ్భ విరోధి పాపనివృత్తిప్రయోజకత్వ శాబ్దబోధపరత్వేపి స్వాశక్తకర్తృక ప్రపత్తి సాధ్యఫలకత్వం భక్త్యాదౌ సాధనత్వాదిలిఙ్గైర్నావగన్తుం శక్యమితి స్వతన్త్రప్రపత్తిపరతా. నహివారుణస్నానఫల మశక్తస్య మానసేనైవ సిద్ధతీత్యేతావతా తదజ్ఞోపి ఫలం తేనసిద్ధ్యతి, విధ్యేకసమధిగమ్యత్వాదలౌకిక ఫలసాధనతాయాః.

అస్తు వా కథఞ్చిత్ స్వతన్త్రప్రపత్తిపరతా; తథాపి కథం తస్యాస్తేన శరణ్యాభిమతిః ప్రకాశ్యతే. "మామేవైష్యసి" "అహం

(౧)

త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి" ఇత్యుక్తి వైలక్షణ్యా దితి చేన్న; "ప్రియోఽసి మే" ఇత్యస్యహి భాష్యే ఆశయో వర్ణితః:—యస్య మయ్యతిమాత్ర ప్రీతిర్వర్తతే; మమాపి తస్మిన్నతిమాత్రా ప్రీతిర్భవతీతి తద్వియోగమసహమానోఽహం తం మాం ప్రాపయామీతి; ప్రత్యుత అప్రధాన పాపనివృత్తిమాత్ర ప్రతిపాదనాత్, సార్థో భక్తియోగ ఇత్యాద్యనురోధాచ్చ అముఖ్యత్వమేవస్యాత్;

అథ అభిమతి రముఖ్యతయాఽప్యనుమతిరేవ; తదాకథమస్య చరమశ్లోకత్వ వ్యవహారః. నహి నేతః పరంగీతాయాం శ్లోకోఽస్తి; ఉపాయపరో నాస్తీతిచేత్, తావతాకోఽస్యాతిశయః. ఉత్కృష్ట ప్రతియోగ్యుపాయబోధకత్వేహి నస్యాత్. కథంవాస్యద్వయవివరణత్వమ్; నహిస్వీకారస్యత్యాగోఽఙ్గమ్; తస్యానువాదాత్.

నచక్త్వాన్తబోధ్యతాఽఙ్గతాఽనియతా, దర్శపూర్ణమాసయోస్సోమానఙ్గత్వాత్; నచవిధేయసమర్పక సమభివ్యాహృతతా క్త్వాన్త విశేషణమ్. భోజనాదేశ్చాన్ద్రాయణాద్యనఙ్గత్వాత్; విధేయసమర్పకత్వ స్త్వసిద్ధమ్; "విశిష్ట విధిపక్షేహి ద్వయోరపి విధేయతా, విశేషణానువాదేతు విశేష్యస్యైవ సామతా"

నహి సమ్భవతి లాఘవే గౌరవాశ్రయణం న్యాయ్యమ్; త్యాగశ్చేద్విధిత్సితః; కింశక్తం ప్రతివిధీయతే; ఉత అశక్తమ్; ఆద్యే శక్తస్యాపి లఘునా ఫలసమ్భవే గురూపాయబోధకం శాస్త్రమప్రమాణంస్యాత్. ద్వితీయే విధివైయర్థ్యమ్; ధర్మశబ్దస్యచ కర్మాద్యుపాయాన్తర పరత్వేతచ్ఛక్తం ప్రత్యేవతత్త్యాగాఙ్గకంప్రపదనం విధాతవ్యమితి సర్వాధికారతావిరోధః; †ధర్మసామాన్యత్యాగస్త్వశక్యత్వాదవిధేయః; యాదృచ్ఛికాదీనామపవర్జనీయత్వాత్.

---

† ధర్మమాత్ర.

నచ ధర్మబుద్ధ్యా తత్కరణాభ్యనుజ్ఞమ్; దీపారోపణాదీనామపి త్యాజ్యత్వప్రసఙ్గాత్; కైఙ్కర్యబుద్ధ్యా తదనుష్ఠానమితి చేత్, కైఙ్కర్యం హి శేషిణః ప్రీతిజనకో వ్యాపార ఏవ; విధ్యధీనసాధనతాధీప్రయుక్తానుష్ఠాన విరహ ఇతి చేత్, కేన తర్హి భగవన్ముఖోల్లాససాధనతా దీపారోపణాదీనామవగతా;

నహి ముక్తవదేతే ప్రత్యక్షవిదిత భగవదభిప్రాయాః; లోకసఙ్గ్రహార్థమేవ తదనుష్ఠానం నాదృష్టసాధనతాధీప్రయుక్తమితి చేత్; న; స్వాధికార విరుద్ధానామపి లోకసఙ్గ్రహానుష్ఠానే అతిప్రసఙ్గాత్.

నచోర్ధ్వరేతసాం స్వరూపేణైవ తన్నిషేధాదననుష్ఠానమ్; ప్రపన్నానాన్తు ధర్మతాబుద్ధ్యా అనుష్ఠానమేవ నిషిద్ధమితి నానుపపత్తి రితివాచ్యమ్; లోకసఙ్గ్రహార్థానుష్ఠానస్యాపి తజ్జన్యాదృష్టార్థత్వవ్యాఘాతాత్; ద్వితీయే అర్థకామప్రయోజనకత్వే వైదికానుష్ఠానమపి శ్రేయ ఇతి చార్వాకమత ప్రవేశప్రసఙ్గః.

నచ దృష్టాదృష్టస్య ప్రయోజన విరహేపి పరానర్థ పరిహారేచ్ఛాప్రయుక్తం నిత్యానుష్ఠానమ్, రాగప్రాప్తఞ్చ దీపారోపణాద్యనుష్ఠాన మితి శఙ్క్యమ్; అనుష్ఠానేప్యే తదనుష్ఠాన ద్రష్టౄణాం మన్దప్రపన్నానాం ధర్మబుద్ధ్యా అనుష్ఠాన ప్రసఙ్గేన ప్రపత్తివైగుణ్యప్రసక్త్యాపరానర్థప్రసఙ్గాత్; ఈదృశ రాగవతో భక్తావేవాధికారసమ్భవాచ్చ, రాగాదపి నిషిద్ధస్యానుష్ఠానే వైగుణ్యాపరిహారాచ్చ, బుద్ధివిశేషాధీనానుష్ఠాన విరహస్య శబ్దేనాబోధనాత్.

నచ, ధర్మత్వవిశిష్టత్యాగోఙ్గం విశేషణత్యాగపర్యవసిత ఇతి వాచ్యమ్. విద్యమానస్య శ్రేయస్సాధనత్వస్యధర్మనిష్ఠస్య

పురుషేణ త్యక్తుమశక్యత్వాత్, అవిద్యమానస్య చాత్యాజ్యత్వాత్, బుద్ధిత్యాగ విషయాయాఞ్చ లక్షణా; ఉక్తఞ్చ శాబరభాష్యే 'న విధౌ పరశ్శబ్దార్థః' ఇతి;

యద్యపి సోమపదే మత్వర్థలక్షణాయాః, నేక్షేతేత్యాదావనీక్షణసఙ్కల్పాదిలక్షణాయాః, అవైక్షత ఇత్యాదౌ తదనుకూలవ్యాపారలక్షణాయాః, జిజ్ఞాసాదిపదే విచారాదిలక్షణాయాశ్చ స్వీకారాన్నాయంనియమః. తథాపి శ్రేయస్సాధనతయా శాస్త్రవిహితేషు తద్బుద్ధిస్త్యక్తుమశక్యా; స్వం ప్రతి శ్రేయస్సాధనతా బుద్ధిత్యాగోఽపి క్రియమాణేష్వసమ్భవి; తథాత్వే కరణానుపపత్తేః;

ప్రీత్యతిరిక్త శ్రేయస్సాధనతా త్యాజ్యేతి చేత్, సోఽయం కర్మయోగేఽపి తుల్యః. అక్రియమాణేషు త్వప్రసక్తా స్వశ్రేయస్సాధనతాధీర్న నిషేధ్యా; అతస్సాధనతా బుద్ధిత్యాగస్యాఙ్గత్వే తద్విశిష్టకర్మాఙ్గకతా ప్రసఙ్గాత్. ప్రపత్తేర్నైరపేక్ష్యే కిఞ్చనాధికారిత్వాదికం సాధుసమర్థితమ్. ఉత్తరార్ధే చ పాపనివృత్తిమాత్ర ప్రతిపాదనాత్; న కైఙ్కర్యాపేక్షితాయా ఏవ తస్యా అభిధానమిత్యత్ర నియామకమస్తి.

ఉక్తార్థవిశదీకార యుక్తార్థాన్తరవర్ణనం హి వివరణమ్. స చోత్తర ఖణ్డోక్తః కశ్చిదర్థ ఉత్తరార్ధే విశదీక్రియతే; అతశ్శరణ్యాభిమతి ప్రకాశకత్వాదికమనుపపన్నమితి, ఇమాశ్శఙ్కాః పరిహర్తుమాహ (క్లిష్టే యతి)

న తావత్స్వతన్త్ర ప్రపత్తిరేవాపహ్నోతుంశక్యతే. తద్విధాయకానేక ప్రమాణోపలమ్భాత్, తథాహి — "యో

బ్రహ్మణామ్" ఇతి మన్త్రస్తావత్ ప్రపత్తివిధిపరః; నచ విధిప్రత్యయా శ్రవణమాత్రాదవిధిత్వమ్. యదాగ్నేయాది వాక్యానామపి తథాత్వ ప్రసఙ్గాత్;

నచమన్త్రాణా మవిధాయకతాయా విధి మన్త్రాధికరణసిద్ధత్వాత్త ద్విరోధః. "యేషామాఖ్యాతశబ్దానాం యచ్ఛబ్దాద్యుపబన్ధనాత్ । విధిశక్తిప్రణాశస్స్యాత్తే సర్వత్రాభిధాయకాః" ఇతి వార్త్తికేన సూత్రభాష్యగత మన్త్రగ్రహణస్య ఉపహతశక్తికమాత్రోపలక్షకతా వ్యవస్థాపనాత్; ఇహచ యచ్ఛబ్దస్య, విదధాతి ప్రహిణోతీతి క్రియావిధ్యుపఘాతకత్వేపి తచ్ఛబ్దా త్పరం శ్రూయమాణాయాః ప్రపత్తేర్విధేయతాయామ విరోధిత్వాత్;

యద్యపి వసన్తాయకపిఞ్జలానాలభేతేత్యాదిమన్త్రాణాం విధాయకత్వేపి, ఉత్తమపురుషదర్శనాదస్య విధాయకత్వా సమ్భవః, తథాప్యనుష్ఠేయావస్థ ప్రపత్తిప్రకాశకేన మన్త్రేణానుష్ఠాపకో విధిః కల్ప్యతే; దృశ్యతేహి "ధన్వన్నివ ప్రపా అసి" ఇత్యాద్యర్థవాదాదపి విధికల్పనా; తత్రచ ముముక్షుశబ్దస్య సర్వపాపనివృత్తీచ్ఛావత్త్వేన ప్రసిద్ధత్వా త్తదధికారికతయా విధీయమానా ప్రపత్తిః స్వతన్త్రైవ సిధ్యతి. ఏవం తస్మా దపివధ్యం ప్రపన్నం న ప్రతిప్రయచ్ఛన్తీతి సిద్ధవన్నిర్దేశాన్యథానుపపత్త్యా విధిః కల్ప్యతే.

యద్యపి కల్పితోపి, ప్రపన్నం రక్షేదితి విధిరీశ్వరస్యా విధివశ్యత్వాన్న ప్రకృతోపయోగీ. అవశ్యఞ్చ, (౧)"రక్షితవ్యః కృతాత్మనా" ఇతి విధేర్మూలమేషితవ్యమ్; తత్కల్పకమేవ చేదం వాక్యమితి నానేన ప్రపత్తి విధిసిద్ధిః; కారుణికానాం ప్రపన్నరక్షణం స్వభావ

(౧) రా-యు-౧౮-

ఇతి పరమకారుణికస్యేశ్వరస్య శరణాగతరక్షకత్వం కైముతిక న్యాయేన సిద్ధ్యతీత్యనుమానమేవ ప్రదర్శితమ్, న విధిః.

తథాపి శ్వేతాశ్వతర గర్భోపనిషదాది మన్త్రైః ప్రపత్తి విధాన మప్రత్యూహమేవ. తథా "ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీత" ఇతి విస్పష్టో విధిశ్శ్రుతః. యుజిరనేకార్థోపి ప్రకృతన్యాసమాచష్టే; నచ న్యాసః ప్రపత్తిరితి "తేషాన్తు తపసాం న్యాసమ్" ఇత్యాద్యభిహిర్బు ధ్న్యవచనైః సిద్ధ్యతి.

యద్యపి శ్రౌతన్యాసస్య వసురణ్యాదిమన్త్రికస్య త్రైవర్ణికా ధికారిత్వా త్తాన్త్రికస్యచ తాన్త్రికమన్త్రస్య సర్వాధికారతయా తయోర్మిథోభేద ఆవశ్యకః; నచ శ్రౌతప్రపత్త్యావేన వైకల్పిక మన్త్రా న్తరవిధానాత్, ప్రయోగమాత్ర భేదేనచ అల్పేష్టివ దధికారిభేదో పపత్తేర్న కర్మభేద ఇతివాచ్యమ్; ఉత్పత్తిశిష్ట మన్త్రవిరుద్ధే మన్త్రా న్తర విధానాసమ్భవాత్, శ్రుతిస్మృత్యోశ్చా తౌల్యాత్. ఏతేమన్త్ర విశిష్టకర్మ విధానేపి శాఖాన్తరన్యాయాన్న కర్మభేద ఇతి నిరస్తమ్; తుల్యత్వాభావేన వికల్పానుపపత్తేః.

అతఏవ ఆశ్వలాయనాపస్తమ్బాదిసూత్రేషు భిన్న మన్త్ర విశిష్టతయోపదిశ్యమానానామ ప్యుపనయన వివాహాదీనాం యథా నభేదః, తథాత్రేతి నిరస్తమ్. తుల్యప్రమాణకత్వేన తత్ర వికల్ప సమ్భవాత్, తథాపి ప్రపత్తిత్వైక్యమాదాయ తదుపపత్తిర్వక్త వ్యా; వస్తుత శ్శ్రుతిపాఞ్చరాత్రయో స్తుల్యయోగక్షేమత్వేన ప్రధానప్రత్యభిజ్ఞానాత్ కర్మైక్యవికల్పః. ప్రయోగభేదశ్చ "తస్యై వంవిదుషః" ఇత్యాదితు-విధ్యశ్రవణాత్, నైరపేక్ష్యమాత్రపరమ్. పూర్వానువాకవిహిత ప్రపత్తిస్తుత్యర్థమ్;

అతఏవ తాన్త్రికస్యాపి యజ్ఞాఙ్గకల్పనస్య నైరపేక్ష్యమాత్రపరత్వాదైకపద్యం శ్రుతితన్త్రయోః; యథా "అత్యతిష్ఠద్దశాఙ్గులమ్" "వితస్తిమతితిష్ఠత" ఇతి శ్రుతిస్మృత్యోరాధిక్యమాత్రపరత్వాత్; ఏవఞ్చ పురుషవిద్యాయామపిచేతిసూత్రం ఛాన్దోగ్యగతాత్ "పురుషోవావయజ్ఞః" ఇత్యాదివాక్య సన్దర్భాత్తైత్తిరీయగతస్య తస్యైవమిత్యాదేర్భిన్నార్థ తాత్పర్యకత్వ మభిప్రైతి; బ్రహ్మవిద్యాఙ్గమితిచ భాష్యోక్తిః. తదపేక్షితస్తుతిపరత్వ నిమిత్తతాయోజ్యా; స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేచ "తస్యైవం విదుషః"ఇతి నైరపేక్ష్య పరతయా యోజితమ్; యది పునర్భాష్యస్వారస్యానురోధాత్ పురుషవిద్యాయా అఙ్గత్వమేవేష్యతే. తథాపి ప్రయోగభేదా దవిరోధః. కర్మభేదస్యైవ స్వీకారేనకిఞ్చిద్బాధకమితి.

ఏవం "త్ర్యమ్బకం యజామహే" ఇతి మన్త్రకల్పిత విధిరపిప్రమాణమ్; తథాహి; అస్యమన్త్రస్య సర్వజ్ఞైసార్థో వర్ణితః;- "ఇచ్ఛాజ్ఞప్తిః క్రియాచేతి తిస్రోలోకస్య మాతరః। తిస్రస్తుయస్య విద్యన్తే జగద్భావిన్యఊర్జితాః। త్ర్యమ్బక స్సతువిజ్ఞేయో జ్ఞానశక్తి క్రియాన్వితః। ఇచ్ఛాజ్ఞాన క్రియాకారం శోభనాత్మ జగత్ప్రియమ్। సాకారజ్ఞాప్తిత్తైశ్వర్యాం శుద్ధసంవిన్మయంపరమ్। ఈశానం సర్వలోకానాం పురుషం పుష్కరేక్షణమ్। దేవతాన్తు సముద్దిశ్య స్వాత్మాఖ్యాం ద్రవ్యముత్తమమ్।యజామ ఇతిమన్త్రస్య పూర్వాంశార్థోయమీదృశః। స్వాత్మస్వాత్మీయ సన్న్యాసీ దేవేద్యపరమాత్మని। మృత్యోర్ముచ్యేయ సంసారా న్నానాదుఃఖ మహోదధేః। ఉర్వారుకఫలంయద్వ దశ్లేషేణ స్వబన్ధనాత్। ముచ్యతేమృత్యుతస్తద్వ దహం ముచ్యేయబన్ధనాత్। అమృతాద్బ్రహ్మణస్తస్మా ద్వ్యస్తైమాం దత్తేవానహమ్। జాతుచిన్నా స్సముచ్యేయ క్షేమదాతు ర్భవేభవః" ఇతి.

ఏవం జాతవేదస ఇతి మన్త్రకల్పిత 'విధిరపిమానమ్; తస్యచార్థస్తేనైవ ప్రదర్శితః. "సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిశ్చ సర్వకృత్పురుషోత్తమః। జాతవేదా స్సముద్దిష్ట ఆత్మాసోమ స్సమీరితః। సోమంయథాభిషుణ్వన్తి హ్యధ్వరేజాతవేదసే। దిత్సమాన స్తథాత్మానం హృదిస్థం పరమాత్మనే। దేహేన్ద్రియ మనఃప్రాణ ధీగుణార్థ స్వరూపతః। వివిక్తి ప్రసజ్యైనై స్సామ్యవైషమ్య హేతుభైః। అరాతీయతః సతుప్రోక్తో యోహ్యరాతి వదాచరేత్। సచబన్ధ ఇతిప్రోక్తో మిథ్యాజ్ఞాననిబన్ధనః। తస్యవేద స్మృతాసక్తా గుణాసక్తిరనాదికా।స్వీకర్తుం సుతం సోమం జాతవేదాస్సనాతనః। తత్పదద్వన్ద్వసీం బన్ధసక్తాం నిర్దహతిస్వయమ్। అఙ్గీకారంసమీపం స్వయమాగతం నిష్లంజనమ్। నయత్యాత్మానమిత్యేవ మగ్నిశబ్దో నిరుచ్యతే। స్వాత్మోపసర్పణంజీవ స్నేతాన్నిస్వం పరంపదమ్। దురితంవాత వర్షాద్యం పరిహృత్య యథాఖిలమ్। నావికః పారయేన్నావా సాగరం సాస్థితం నరమ్। ఏవంస భగవానగ్ని ర్జాతవేదా హరిస్స్వయమ్। దురితం క్లేశసంఘాత మపవర్గ విఘాతకమ్। సర్వం పరిహరన్దుర్గం పారయేత్తత్పదద్ధతిమ్। అత్రనావేతి దృష్టాన్తా దుపాయస్థానమేవతు। నరేణాకృత్యమన్యత్తు నావికస్యేతి వధ్యతే." ఇతి.

విదేజ్ఞానస్య సత్తావిచారక్రియత్వాత్ సర్వజ్ఞత్వాద్యర్థత్రయలాభః; సత్తాశబ్దస్య సర్వశక్త్యభిమాని లక్ష్మీపరత్వాత్; నచ సమర్పణస్య ఆత్మవివేకపూర్వకత్వేనపురాడిష్విత్యేతద్విరోధః, తస్య దేహాద్వ్యతిరిక్తాత్మ వివేకశూన్యస్యాపి ఆత్మసమర్పణ మాత్రాపహారకృతనిగ్రహాభావమితి తత్ప్రశ్న స్వజ్ఞాపకత్వాత్; తదపి "యోహాముష్మిన్ సన్యజే" ఇతి శ్రుతిమూలకమిత్యాహుః.

వేద ఇత్యనుస్న్వాద్ద్వితీయా. అఙ్గీకారం నయతీత్యగ్నిపద నిర్వచనమ్. అఙ్గీకార పదవివరణం సమీపమిత్యాది. అఙ్గీకరోతీత్యఙ్గీకారః, తేనాత్మదాన మనుమతి రూపమితి దర్శితమ్. ఆత్మానమితి కర్మాన్తరమ్; నయతేర్ద్వికర్మకత్వాత్; దాతార మిత్యనుక్త్వా హేతు స్వాత్మపదేన సూచ్యతే, స్వపదం నేతృపరమ్. నావేతి తృతీయాకరణ పరేత్యుపాయశబ్దేన సూచ్యతే, తత్తిరతిస్త్వధికారికృత్యమనుపాయ ఇతి గమ్యతే; కృపాదిరేవాత్ర సాధనీయః. నౌసమ్పాదనస్య కృత్యత్వానుక్తేః, స్థితిస్తు "సాధనం భగవత్ప్రాప్తౌ స ఏవేతి స్థిరామతిః"

ఏవం "యజ్ఞేన యజ్ఞమయజన్త దేవాః" ఇతి పురాకల్ప సరూపార్థవాదోఽపి ప్రమాణమ్." యాగసాధనభూతేన స్వాత్మనాచేజ్య విహాశ్వరమ్ । అయజత్తాని ధర్మాణి ప్రథమానీతి నస్స్మృతమ్।" ఇతి సర్వజ్ఞసంహితాయా ముపబృంహితత్వాత్; మూలశ్రుతౌ చాస్య నిరపేక్ష స్పష్ట ఏవ విధిః, "గ్రసేత్సంహారసమయే జగచ్చ బదరాణ్డవత్ । లీలయా యస్తు భగవాంస్తం గచ్ఛ శరణం హరిమ్" ఇతి.

విక్షేపరక్షాయాం "యద్యపీదం వచనం బ్రాహ్మపురాణే దృశ్యతే. "తథా చ భగవాన్మృత్యుర్నాచికేతం సమాగతమ్ । పృచ్ఛన్తం ప్రాహ విప్రేన్తం యమో ధీరతరోఽపి సన్ । యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చ ఉభే భవత ఓదనమ్ । మృత్యుర్యస్యోపసేచనం క ఇత్థా వేద యత్ర సః । గ్రసేత్సంహారసమయే హరిమ్" ఇతి విష్ణుస్మృతౌ చ పఠ్యతే; తథాపి తత్సమానానుపూర్వీక శ్రుతిసద్భావో నావిరుద్ధః;

ఏవం "యస్మిన్ద్యౌః పృథివీ చాన్తరిక్షమోతం మనస్సహ ప్రాణైశ్చ సర్వైః, తమేవైకం జానథాత్మానమన్యా వాచో విముఞ్చథ అమృతస్యైష సేతుః" ఇతి శ్రుతిరపి ప్రపత్తిం విదధాతి; "తమాత్మాన

మేవైక మమృతస్యైష సేతురితి జానథ; అన్యావాచో విముఞ్చథ" ఇత్యన్వయః; "తస్మాత్త్వముద్ధవో త్సృజ్యచోదనాం ప్రతిచోదనామ్। ప్రవృత్తిఞ్చ నివృత్తిఞ్చ శ్రోతవ్యం శ్రుతమేవచ" ఇత్యన్యావాచ ఇత్యంశ ఉపబృంహితః.

"ఆత్మానం సర్వదేహినామ్" ఇతి శ్రుతిగతాత్మశబ్దః ప్రత్యభిజ్ఞాపితః; శరణం యాహీత్యనేన సేతుశబ్దార్థః; తస్యజ్ఞానాన్వయిత్వఞ్చ వివృతమ్; సర్వాత్మభావేనేత్యాత్మశబ్దః స్వరూపపరః,త్యక్తసకలోపాయ స్థానాపన్నత యేత్యర్థః. యద్వా సర్వాత్మభావేన-సార్వాత్మ్యభావనయా ఉపలక్షితః; తేన ఆనుకూల్యసఙ్కల్ప ప్రాతికూల్యవర్జనయోస్సిద్ధిః.

ధర్మాణామేవ త్యాజ్యత్వేపి చోదనాయాస్తదుక్తిశ్రుతిసారూప్యాయ జానథేతి చోదనాయాఅపిత్యాగోమా భూదితి అస్య పదమ్. తచ్చన్యాయ ప్రాప్తానువాదత్వా దనుపబృంహితమ్; జానథవిముఞ్చథేతి పాఠక్రమో అవివక్షిత ఇత్యుత్సృజ్యేత్యనేన దర్శితమ్; ఆత్మతోక్తిః-జీవానాం పారతన్త్ర్యం దర్శయన్తీ ప్రపత్తేస్స్వరూపానుగుణ్యం సూచయతి. అరాఇవ రథనాభావర్పితా ఇతి తు అధ్యవసాయ దార్ఢ్యార్థ్యాత్ పునరుక్తిం విధత్తే.

యద్యపి సన్నిహితమేవ జ్ఞానం ధ్యాయతినా అనూద్య తత్ర ప్రణవ విధి రితిప్రతీయతే. అనువాద సామర్థ్యాదేవజానాతేర్ధ్యాన తాత్పర్యకతాం పరిత్యజ్యచ ద్వితీయాన్తోపాత్తం రూపం ప్రథమాన్తస్యేతి శబ్దాధ్యాహారేణ రూప సమర్పణ తాత్పర్యకత్వాశ్రయణమనుచితమ్; తథాపిధ్యానోద్దేశేన ప్రణవమాత్రవిధానే, తమసః పరస్తాత్పరయేదిత్య స్యానర్థక్యాత్, ఫలసమ్బన్ధస్యాపివిధానే వాక్యభేదాత్, విశిష్టధ్యానమేవతత్ర విధీయతే.

అన్వావాచో విముక్ష్యసీత్యస్య సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యేత్యుప బృంహితత్వా త్స్వకలేతరోపాయపరిత్యాగో క్తైవ స్వీకార్యవస్తున ఉపాయత్వానుక్తావపితల్లాభః; అమృతస్యైష సేతురిత్యంశః అహా న్త్వేత్యనేన ఉపబృంహితః; భక్తవిషయే ఫలప్రదత్వమేవ తస్యేతి సేతుశబ్దేన స్వరసః.

వస్తుతో న్తశ్చరతే ర్బహుధాజాయమాన ఇత్యన్తం సౌశీల్య సౌలభ్య ప్రతిపాదకతయా పూర్వశేషః; బహుధాజాయమాన ఇత్యే తదేవహి - మా మితి విస్పృతమ్. ఓ మిత్యేవేత్యా రభ్యతు ధ్యానవిధిః;

శ్రీరామాయణ భారత భాగవత విష్ణుపురాణాదిషు చ తత్ర తత్ర ప్రపత్తివిధిర్దృశ్యతే; "సకృదేవ ప్రపన్నాయ" ఇతి శ్లోకస్తావ దభయప్రాప్తికామోపాయః; సతుమాం ప్రపద్యేతేతి విధితాత్పర్యక ఇత్యుక్తమ్.

సర్వధర్మానితి శ్లోకోపిస్వత న్త్రప్రపత్తివిధిపరః. (౧) "ఇతితే జ్ఞానమాఖ్యాతం గుహ్యాద్గుహ్య తరంమయా" ఇతి నిగమనాన న్తర మప్యర్జునస్య విషాదమాలోక్య భగవతాకథితత్వాత్, అత్ర సర్వ గుహ్యతమమితి ప్రపత్తిం ప్రస్తోష్యమాణా మభిప్రేత్య ప్రతిజ్ఞా; నచైవం క్రియావృత్తి బోధకభూయశ్శబ్దానుపపత్తిః, మోక్షసాధ నవిషయక శ్రవణత్వేన భక్తిప్రపత్తి శ్రవణయోరేకజాతీయత్వాత్; యథా (౨) "భూయఏవ మహాబాహో శృణుమే పరమంవచః" ఇత్యాదౌ భగవన్మాహాత్మ్య విషయశ్రవణత్వేనైక జాతీయతయా భూయశ్శబ్దప్రయోగః.

(౧) గీ-౧౮-   (౨) గీ-౧౦-

అథవా అత్ర భూయశ్శబ్దః-చిత్తంవావ వాచోభూయ ఇత్యాదివత్ ఆధిక్యపరః; "ఇదన్తు తే గుహ్యతమమ్" ఇతి భక్తావపి గుహ్యతమశబ్దశ్రవణాత్తద్వ్యావర్తనాయ పరమత్వమ్, ఇతోఽధికస్యవక్తవ్యాన్తరస్యాభావాత్; భూయ ఏవేత్యత్రతు పరమశబ్దః-ఉత్కర్షమాత్రపరః; మన్మనాభవేతి శ్లోకోవక్ష్యమాణ ప్రపత్తినిష్ఠస్య మధ్యమాంవృత్తిం విదధాతి. పరిత్యజ్య స్వకృత్యే సాధనతా బుద్ధిసమ్పాదకం మయ్యవిస్రమ్భం మద్విషయప్రీత్యా మదాజ్ఞారూపాణ్యనుజ్ఞారూపాణిచ కైఙ్కర్యాణ్యనుతిష్ఠేత్యర్థః.

నచనావమికసాఙ్గాత్వాదస్యభక్తిపరతా; తత్ర యుక్త్వైవమితి పూర్వార్ధోక్తస్య యోగరూపత్వప్రతీతేః, అత్రచ తద్విరహాత్; నచ మధ్యమవృత్తేః కేవల భగవత్ప్రీత్యర్థత్వాత్, మామేవైష్యసీత్యసఙ్గతమ్. అఙ్గత్వస్యాప్యభావేన అఙ్గే ఫలమఙ్గివ్యపదిశ్యత ఇతి న్యాయస్యాప్యసమ్భవాదితివాచ్యమ్.

పాఠక్రమాదర్థక్రమస్య బలవత్తరత్వేన మోక్షయిష్యామీత్యనన్తరం మామేవైష్యసీత్యాదేరన్వయాత్, ప్రాప్తిప్రతిబన్ధక నివృత్త్యోః పరస్పరసాకాఙ్క్షత్వాత్, భిన్నసామగ్రీ సాధ్యత్వాసమ్భవాచ్చ; ఏతేనమధ్యమనిష్ఠాయాః ప్రధానఫలసమ్బన్ధావగతేః ఫలవత్సన్నిధావితిన్యాయేన ప్రపత్తేర్మధ్యమనిష్ఠాఙ్గతా ప్రసజ్య ఇతినిరస్తమ్; చరమశ్లోకేపి ఫలశ్రవణేనాఫలత్వాసిద్ధేః, తదతిరిక్తస్య సాధనసాధ్యస్యప్రధానఫలస్యాభావాచ్చ అథవా ప్రపత్తిప్రచ్యావకావిస్రమ్భవిరహాసాపేక్షతయా తత్ర ఫలకీర్తనం ప్రపత్తేరపి నాతీవోపాయత్వమితి జ్ఞాపనాయ.

అథవా, ప్రపత్త్యర్థమాచార్యోపసదనం మన్మనాభవేతి విధీయతే; నచోపదేష్టృవివక్షా లిఙ్గవిరహాః. వక్ష్యామి తే హితమితి

వక్తృత్వేనాత్మనః ప్రస్తుతత్వేన సర్వత్రచపూర్వార్ధే అస్మచ్ఛబ్దోవక్తృత్వ విశిష్టపరః; యాగః-పరిచర్యా. ఆచార్యస్యదేవవదుపాస్యత్వజ్ఞాపనాయ యజిప్రయోగః, మామేవైష్యసీత్యత్రతుస్వరూపమాత్రపరామర్శః. జ్ఞానద్వారాగురుభక్తే ర్భగవత్ప్రాప్తిసాధనత్వాత్, భూయశ్శబ్దేన మోక్షసాధన విషయశ్రవణత్వప్రతీతేః, బ్రహ్మప్రాప్తేరేవచ మోక్షత్వసిద్ధేః; అతఏవ చరమశ్లోకగతస్య మామిత్యస్యానవక్తృత్వవిశిష్టపరతా; విచ్ఛేదాత్; ఏతదర్థమేవచ అన్తరా మామేవైష్యసీత్యుక్తిః.

అథవా, సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యేతి త్యాగ విధ్యర్థోయమ్, మన్మనాభవేత్యాది రనువాదః; నచభూయ శ్శబ్దాస్వారస్యమ్. అగ్రిమ మోక్షసాధన విధిమాదాయ తన్నిర్వాహాత్; నచ సర్వాణి ధర్మానిత్యనేనైవ కర్మకాఙ్క్షాశాన్తే ర్వైయర్థ్యమ్. భక్తిత్యాగపూర్వికాంప్రపత్తిం వక్ష్యమాణామభిప్రేత్య "సర్వగుహ్యతమం పరమం వచశ్శృణు" ఇతి ప్రతిజ్ఞాయ, ప్రథమమేవ భక్తేస్త్యాగాభిధానే "త్యాజ్యాయా ఏవభక్తేస్సాధనతా ప్రాగభిహితా మదుపచ్ఛన్దనాయ" ఇత్యనాశ్వాసస్స్యాదితి తద్వారణాయ భక్తిగత భగవత్ప్రాప్తిసాధనతాయా అబాధితత్వం ప్రతిజ్ఞాయ, తత్త్యాగాఙ్గికా ప్రపత్తిస్సాధనాన్తరత్వేన విధీయత ఇతి సార్థక్యాత్; నచ అనువాదలిఙ్గాభావః, ప్రాప్తేరేవ తథాత్వాత్, ఏవఞ్చ మాం నమస్కుర్విత్యాదేర్యదిమాంనమస్కరిష్యసి, తదా మామేవైష్యసీత్యత్ర సన్దేహోన కర్తవ్యః. నహి ప్రియం ప్రత్యసాధనం సాధనత్వేనోచ్యత ఇత్యర్థః.

అథవా, "యథేచ్ఛసి తథాకురు" ఇత్యస్యానన్తరంసఞ్జాతవిషాదం సవ్యసాచిన మవలోకయతా భగవతా పూర్వోక్తేష్వర్థేషు

ప్రధానాంశానిష్కర్షాదుక్తోపాయానాం దుష్కరత్వాదితో వాస్య శోకో జాత ఇతి వివేచనాయ సర్వగుహ్యేత్యాది శ్లోకద్వయేన భక్తియోగస్య సారతమత్వే ప్రదర్శితేప్యర్జునస్యాఽనివృత్తిస్సకలేతర విలక్షణోపాయ ప్రతిపాదనేన నిరాక్రియతే.

న చైవం సారతమార్థానిష్కర్షప్రయుక్తశోకనివర్తకత్వమేవ చరమశ్లోకస్య స్యాత్, నోపాయాన్తర విధాయకత్వ మితి వాచ్యమ్; బుద్ధివిశేష రూపాఙ్గాభిధానే ఫలకీర్తనానర్థక్యాత్, భక్త్యారమ్భవిరోధిపాపనివర్తక ప్రపత్త్యభిధానే చ సర్వశబ్దయోస్సఙ్కోచప్రసఙ్గాత్, "తత్ర ధర్మాన్పరిత్యజ్య సర్వానుచ్చావచాఙ్గకాన్ । సంసారానలసన్తప్తో మామేకం శరణం వ్రజేత్" "అహం హి శరణం ప్రాప్తో నరేణానన్యచేతసా । ప్రాపయామ్యాత్మనాత్మానం నిర్ధూతాఖిలకల్మషమ్" ఇతి శ్రీవచనైకార్థస్య† శబ్దార్థప్రత్యభిజ్ఞాబలేనావధారణాచ్చ; తత్ర చ స్వతన్త్ర ప్రపత్తిర్విధీయత ఇతి, "శృణూపాయం చతుర్థం మే సర్వత్యాగ సమాశ్రయమ్" ఇత్యుపక్రమాత్, సంసారానలసన్తప్తాధికారికత్వప్రతీతేః, సర్వోపాయాన్తర త్యాగవచనాత్, ఆత్మానం ప్రాపయామీత్యుక్తేశ్చ నిర్వివాదమ్; న చ "కరిష్యే వచనం తవ" ఇతి వదతార్జునేన ప్రపత్తేరననుష్ఠానాత్, భగవద్వచనస్య స్వతన్త్ర ప్రపత్తిపరత్వాసమ్భవః. ప్రపత్త్యఙ్గకభక్తేరపి తేనాననుష్ఠానాత్, తత్కాలే తథోక్తావపి పశ్చాద్విస్మరణ సమ్భవాద దోష ఇతి చేత్తుల్యమ్.

అథవా, "స్థితోఽస్మి గతసన్దేహః" ఇతి సాధనత్వేనాఽఙ్గత్వేన ఆజ్ఞానువర్తనత్వేన వా సర్వేష్వపి మోక్షసాధనేషు వర్ణాశ్రమధర్మాణామవశ్య కర్తవ్యత్వోక్తేః, తత్కర్తవ్యత్వాకర్తవ్యత్వ సన్దేహ

† శిష్టార్థ.

నివృత్త్యా తత్కర్తృత్వపరం త్వవచన మనుష్ఠాస్యామీతి, ఏవం పరమితి మామేవైష్యసీతి, పూర్వోపాయఫలత్వేనోక్తస్యైవ ఏతదుపాయఫలత్వాత్; విరోధినివృత్త్యంశేచ ప్రారబ్ధ ప్రతియోగికత్వలక్షణవిశేష సద్భావాత్తన్మాత్రోక్తిరితి వదతాం వరవర మునినా మయమేవ పక్షోఽభిమత ఇతిలక్ష్యతే; స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేచ అయమేవపక్షః కథితః.

దీపకృతస్తు "న్యాసోపాయపరేత్యత్ర మన్మనాభవవాక్యతః । మనస్స్థైర్యవిధానేన విశ్వాసోత్ర ప్రదృశ్యతే । మద్భక్త ఇత్యనేనాస్య పురుషార్థాభిలాషితా । మద్యాజీతిప్రపన్నస్య సమాచార విధిక్రమః । అత్రోక్తమానుకూల్యఞ్చ ప్రాతికూల్య వివర్జనమ్ । మాం నమస్కుర్వితి న్యాసస్సాక్షాదత్ర విధీయతే । నమసోన్యాసవాచిత్వం మూలమన్త్రే ప్రదర్శితమ్ । శాస్త్రేచనమసస్యైవ ప్రపత్తిత్వం ప్రకీర్తితమ్ । ఏవంవిధాయనిక్షేపం విశ్వాసాది విశేషితమ్ । ప్రాప్తిరూపం ఫలఞ్చోక్తం మామేవైష్యసివాక్యతః । తస్యానపాయస్సత్యం తే ప్రతిజాన ఇతీరితః । ప్రియోసిమఇతివ్యక్తా విషయాకార యోగ్యతా । తతస్త్వనితరోపాయం వరణం శరణస్యచ । విధాయాఙ్గవిధానకస్య ప్రాధాన్యఞ్చ ప్రదర్శితమ్ । తస్మాచ్ఛ్లోకద్వయేనాత్మ నిక్షేప వరణాత్మకమ్ । అర్థద్వయమశేషాఙ్గ వాక్యద్వయవదీరితమ్ । నిక్షేపస్యప్రధానత్వాత్పూర్వత్వం వరణస్యచ । ఆనన్తర్యం తదఙ్గత్వాజ్జ్ఞానాదిష్వపీష్యతే । ఇదన్తేనాతపస్కాయేత్యధికారివిశోధనమ్ । య ఇదం పరమంగుహ్యమిత్యుపాయస్యవైభవమ్ । నచ తస్మాదితిప్రోక్తం శరణాగతిగౌరవమ్ । అధ్యేష్యతే చేత్యారభ్య ప్రబన్ధస్తు ప్రశస్యతే ।" ఇతి పక్షాన్తరమాహుః. అస్మింశ్చపక్షే నిగమనప్రతిజ్ఞే స్వారస్యే

అఙ్గప్రధానఫలసమ్బన్ధప్రతిపాదనేనైవ చ వరణనిక్షేపయోరఙ్గాఙ్గిభావో వ్యజ్యతే. వరణే ఫలప్రతిపాదనం తస్యాన్తరఙ్గాఙ్గత్వజ్ఞాపనాయ; అనుష్ఠానకాలీనక్రమానురోధీ ద్వయే వాక్యక్రమః; ఇహ తు తద్విపరీతః; క్రమోఽఙ్గాఙ్గిభావసూచనార్థః. జితన్తాయాం స్తోత్రే చ, నమ ఇతి న్యాసం ప్రతిపాద్య, "వ్రజామి శరణమ్" "శరణం ప్రపద్యే" ఇతి వరణం పశ్చాదభ్యధాయి.

అథవా, అఙ్గత్వస్య ప్రధానానన్తర్యావిరోధిత్వాత్, వరణం పశ్చాత్పూర్వం వేతి ప్రయోగద్వయమ్; "నిక్షిప్య-బుధ్యేత" "నిక్షిప్య - వృణు" "ప్రార్థయన్ - నిక్షిపతి" ఇత్యుభయ దర్శనాత్; ఏతేన విధాయకవాక్యే అఙ్గత్వసూచనాయ పశ్చాద్విధాన సమ్భవేపి, స్వానుష్ఠానప్రకాశక జితన్తాదిషు పశ్చాద్వరణప్రదర్శనమయుక్తమితి నిరస్తమ్; విశ్వాసాదీనాఞ్చోభయాఙ్గత్వాదేవ ద్వయేవరణ సమభివ్యాహారేణ ఇహ నిక్షేప సమభివ్యాహారేణ ప్రతిపాదనం న విరుధ్యతే.

ఆనుకూల్యం సమాచరేదిత్యాదేరివ సఙ్కల్ప పరత్వం మద్యాజీత్యస్యావిరుద్ధమ్. తాచ్ఛీలిక ప్రత్యయనిర్దేశస్తు-అపాయనివృత్తిసూచనాయ; "మద్భక్తో మద్యాజీ మన్మనా భవ" ఇత్యన్వయః; మద్భక్త ఇత్యనన్తరం భవేత్యనిర్దేశాదధికారో భక్తిరితి గమ్యతే; మద్భక్తస్త్వం మద్యాజీ సన్ మన్మనా భవేతి బోధస్వీకారాచ్చ, న మద్యాజీత్యంశే భవేత్యుక్తిరపేక్షితా; ఉభయాఙ్గత్వప్రధానత్వాన్తరఙ్గాఙ్గత్వ బోధనాయ చాత్ర విధిత్రయమ్.

ఆనుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనయోరప్యధికారత్వే తు నానుపపత్తిగన్ధోఽపి; అస్మింశ్చ పక్షే మద్భక్తేష్విత్యుపలక్షణమ్. "భ

_క్తింమయి పరాంకృత్వా" ఇతి ఫలభక్తి ప్రతిపాదనపరమ్. యద్య ప్యుపాయ ఫలంనాభిధానఫలమ్. తథాప్యభిధానపర్యన్త వైశద్యావ తఅచిరేణ పరభక్తిలాభ జ్ఞాపకమేతత్.

అథవా, "భక్తింమయి పరాంకృత్వా" ఇతి పూర్వేణాన్వి తమ్; మద్విషయప్రీత్యతిశయాద్ధ్యసౌనిరతిశయసమృద్ధిసాధనమేతద్గు హ్యం మద్భక్తేష్వభిదథాతీతి. ఏవఞ్చ మామేవైష్యసీతి సాధారణ మిత్యతో నచ తస్మాదిత్యాద్యుపాయాన్తరానర్హాత్వ బుద్ధిరేవ కార్ప ణ్యమ్. తచ్చ పరిత్యజ్యేత్యనేనవిధీయత ఇతి పక్షే కార్పణ్యానుపా దాన శఙ్కా-నాస్త్యేవ; పక్షే సరేద్వయగతో త్తమేనేవ మధ్యమేన తత్ప్రకాశన మూహనీయమ్; "యుక్తి యుక్తోప్యయంపక్షో నోప దేశక్రమాగతః। వ్యాఖ్యానార్థోపదేశాది హ్యైకస్యైవప్రదర్శ్యతే॥"

పరేతు మన్మనాభవేత్యత్ర షడఙ్గన్యాసో ఽనన్తరశ్లోకేచ శరణాగతిర్విధీయతే; నచార్థభేదే ఏకప్రతిజ్ఞానుపపత్తిః. ప్రయోగ భేదేపి ప్రపత్తిత్వైక్యాత్; ఆద్యే సర్వగుహ్యతమత్వం సుకర త్వాత్; ద్వితీయేచ భగవదత్యన్తాభిమతత్వాత్; తచ్చ-అహన్త్వే త్యుక్త్యాగమ్యతే; భాష్యకారైర్హి చరమశ్లోకస్య స్వతన్త్రప్రపత్తి పరతయా-ఽవ్యాఖ్యానాత్, "ప్రియోసిమే" ఇత్యత్ర తద్వియోగమ సహమానోహం తం మాం ప్రాపయామీతి వ్యాఖ్యాతమ్.

నచ-అప్రధాన పాపనివృత్తిమాత్ర వర్ణనాదముఖ్యతా; అధి కార్యాన్తరాత్రోక్తేః; "సాధనం భగవత్ప్రాప్తౌ స ఏవ" ఇతి స్థిరా యామతేరేవ ప్రారబ్ధహాన్తర్భోక్తేః, షడఙ్గస్యచ స్వస్మిన్నపి సాధ నతాబుద్ధిసంవలితత్వాత్, మన్మనాభవేతి శ్లోకస్యచ నార్థాన్తర పర తాసమ్భవః,

తథాహి; నతావన్మధ్యమవృత్తిపరః; ప్రవృత్తివిధానానన్తరమే వతద్విధానస్యోచితత్వాత్, తస్యాః ప్రాప్తిఫలత్వవిరహేణావ్యవహితా న్వయప్రసఙ్గాచ్చ; మన్మనాభవేత్యస్య విశ్వాసపరత్వే వృత్త్యనన్త ర్భావాచ్చ, ప్రాగవిధానేన తదనువృత్తిప్రతిపాదనాసమ్భవాత్, ఫలి త్వకర్తృత్వాద్యనుసన్ధత్స్వేత్యర్థేపి యావజ్జీవమనుష్ఠేయేషుకర్మ స్విత్యధ్యాహారప్రసఙ్గః; తత్త్వజ్ఞానకార్యస్యచాస్య విశిష్యేదానీంపునర్వి ధానం వ్యర్థమ్;

మద్యాజీత్యస్య మామన్తర్యామిత్వేన జానన్నన్యయాజీ భవేత్యర్థేప్యయమేవదోషః. "అహంహి సర్వయజ్ఞానామ్" ఇత్యా దినా స్వస్మిన్ సర్వకర్మారాధ్యత్వస్య ప్రాగేవ ప్రపఞ్చనాత్; మాం నమస్కుర్విత్యస్యచ దీపారోపణాదీనామప్యుపలక్షకత్వే మా శ్రయణీయమ్; ప్రాప్తనిత్యకర్మోద్దేశేన భగవతికర్తృత్వానుసన్ధానా దీనా మనేకేషాం విధౌ వాక్యభేదాపత్తిశ్చ. నచాఖ్యాతభేదాదసావి ష్టఏవ. మద్భక్తఇత్యత్ర ఆఖ్యాతాన్తరాశ్రవణాత్, "మద్భక్తే ష్వభిధాస్యతి" ఇత్యుత్తరపర్యాలోచనయా తస్యాధికారిపరత్వ ప్రతీతేశ్చ.

నాప్యాచార్యోపసత్తిపరః; తస్యాఅపి సర్వోపాయ సాధారణ త్వాత్. సన్నిధ్యపేక్షయా బలీయసా ప్రకరణేన ఈశ్వరపరత్వ ప్రస ఙ్గాచ్చ, పూర్వోత్తరార్ధగతాస్మచ్ఛబ్దయోర్వైరూప్యప్రసఙ్గాచ్చ; నాప్యనువాదో నిషేధార్థః. సర్వగుహ్యతమమిత్యుక్త్యైవభక్త్యాదీనా మపిసాధనతాయా అబాధస్య సుజ్ఞానత్వేన అనువాదవైయర్థ్యాత్; కర్మాదీనామపి సర్వధర్మశబ్దార్థతాపత్తౌ తత్ఫలస్యాప్యబాధితత్వ ప్రతిజ్ఞాకరణాపత్తేశ్చ,

నాపి ప్రధానాంశనిష్కర్షార్థః. "నాహం వేదైర్న తపసా" ఇత్యనేనైవ భక్తేః ప్రాధాన్యసిద్ధేః. నాప్యుపదేశ్యస్యానుష్ఠేయార్థ నిష్కర్షార్థః; సర్వజ్ఞేన భగవతా భక్త్యనధికారిణి తదధికారతాయా నిష్కృష్య ప్రతిపాదనాసమ్భవాత్; తస్య తదధికారిత్వే ప్రపత్త్యుపదేశాసాఙ్గత్యాత్; సర్వగుహ్యతమమితి ప్రతిజ్ఞాయా ఉక్తార్థనిష్కృష్టవిషయత్వే వక్ష్యమాణవాక్యానాముక్తార్థతాత్పర్యకత్వావధారణాత్, సర్వధర్మాన్ నిత్యాదేరపి బుద్ధివిశేషప్రపత్తివిధాయకత్వోపపత్తేశ్చ, ఉపక్రమప్రాబల్యేన సర్వశబ్దసఙ్కోచాదీనామపి న్యాయ్యత్వాత్.

నచోపక్రమః ప్రథమశ్లోకమాత్రావధికః; విచ్ఛేదక ప్రతిజ్ఞాన్తరాదర్శనాత్, మాశుచ ఇత్యస్యోభయశేషత్వాత్; నచ శ్రీవాక్యైకార్థ్యాత్ప్రపత్తిపరతా; "శృణూపాయం చతుర్థం మే" ఇత్యుపక్రమ తద్రాహిత్యాభ్యాం విశేషాత్, ప్రాపయామ్యాత్మనేతి తత్ర ప్రాప్తిఫలత్వప్రతీతేశ్చ.

నాపి, పూర్వస్మిన్ శ్లోకే ఆత్మసమర్పణమ్; ఉత్తరశ్లోకేచ భరసమర్పణం విధీయత ఇతియుక్తమ్; పూర్వోత్తరదశానువృత్తస్య తత్త్వజ్ఞానమాత్రరూపస్య స్వరూపసమర్పణస్య భరన్యాస విశేషణతయైవ విధేయత్వాత్;

ఉక్తఞ్చ కుమారవేదాన్తాచార్యైః;- శేషత్వానుసన్ధానం హి స్వరూపసమర్పణమ్. తచ్ఛ్రవణప్రాప్తత్వాన్నవిధేయమ్; భరసమర్పణన్తు కర్తవ్యమేవ. మామేకం శరణం వ్రజేతి విహితత్వాదితి, ఫలసమర్పణవిధాయకశ్లోకాన్తర ప్రసఙ్గాచ్చ; అసామ్ప్రదాయికోఽయం పక్షః; దీపకృదుక్త పక్షాన్తరవత్; అతో మన్మనా ఇతి శ్లోకస్య షడఙ్గవిధాయితా, చరమశ్లోకస్య శరణాగతివిధాయితైవ

యుక్తమ్; పృథగ్విహితస్యాపి విశ్వాసస్య సమస్తాఙ్గత్వం ప్రమాణాన్తరాదవగన్తవ్యమ్.

లక్ష్మీతన్త్రే శరణాగతిం ప్రతిపాద్య, న్యాసః ప్రతిపాదితః, త్యాగశబ్దేనోపక్రమాత్; అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాం న్యాసశబ్దేనోపక్రమాత్ శరణాగతేరానన్తర్యమ్; ఇహ పునస్సద్వారకసాధనానన్తరమద్వారకసాధనప్రతిపాదనసన్దర్భానురోధేన న్యాసానన్తరం శరణాగతిరభిహితా;

యదిమశబ్దస్యాపి “ఉపాయోఽయమ్” ఇతి శీఘ్రఫలప్రదత్వకథనాత్ప్రారబ్ధనివర్తకత్వమస్తీత్యుచ్యతే. తదాప్యాజ్ఞాయాం కాదాచిత్కసాధనతాబుద్ధ్యాది రూపపాపనివృత్త్యాది రూపఫలాధిక్యపరో వరవరమునిగ్రన్థో బోధ్యః: హితహితతరాభ్యాం భక్తిప్రపత్తిభ్యాం విలక్షణో హితతమ ఉపాయశ్చరమశ్లోకే ప్రతిపాద్యత ఇతి రమ్యజామాతృదేవగ్రన్థానురోధాత్; మూలే ఉపాయవిశేషశబ్దః ప్రపత్తేరపి సఙ్గ్రాహకః. తత్ర చ యోగ్యతావశాత్స్వరూప విరోధిత్వమాత్రస్యైవాన్వయః.

యద్యప్యేవం ధర్మశబ్దస్య ప్రపత్తిపరతాపి ప్రసజ్యత ఇతి తదనుక్త్యా గ్రన్థస్యన్యూనతా; తథాపి బహిరఙ్గవిరోధినివృత్తి ప్రదర్శనానన్తరమేక మిత్యన్తరఙ్గవిరోధీ నివర్త్యత ఇతి రమ్యజామాతృదేవగ్రన్థానురోధాద్విరోధినాం ద్వైరాశ్య సూచనాయ, పాదద్వయేనోపాయాన్తరాణాం ప్రపత్తేశ్చ నివర్తనం క్రియత ఇత్యాశయో బోధ్యః. సాధనన్యాసవిధాయక వాక్యాభావే ఏకశబ్దేన స్వీకారే సాధనతాబుద్ధేర్వ్యావర్తనేన అవిహితస్య తస్య ఫలజనకత్వమేవ నస్యాదితి తతోపిఫలసిద్ధి ప్రతిపాదకానామాచార్య వచసాముత్సాదనస్స్యాత్; ఏవమ్పఞ్చమోపాయాభావప్రతిపాదకాని వాక్యాన్యాచార్యాభిమాన

స్యైవమఙ్గశరణాగతోక్త్యా ప్రపత్త్యన్తర్భావవివక్షయేత్యవిరోధః, యథా చైవం "నిక్షేపాపరపర్యాయో న్యాసః పఞ్చాఙ్గసంయుతః । సన్న్యాసస్త్యాగ ఇత్యుక్తః" ఇతి వచనావిరోధస్తథోక్తమిత్యాహుః.

భక్తియోగవ్యవస్థాపనప్రవృత్తైర్భాష్యకారైః "యద్యేన కామకామేన" ఇత్యాది వచనసిద్ధోఽర్థ ఉదాహరణవిశేషే. చరమశ్లోకార్థతయా ప్రదర్శిత ఇత్యేతావతా న స్వతన్త్రప్రపత్త్యసిద్ధిశఙ్కా;

తథా "త్యజ ధర్మమధర్మం చ" ఇతి వచనమపిప్రమాణమ్; యద్యపి తత్ర ప్రపత్తివాచకశ్శబ్దో న దృశ్యతే, తథాప్యఙ్గేన వాక్యాన్తరైకార్థ్యాదఙ్గీ ఆక్షిప్యతే; తత్ర త్యజ ధర్మమిత్యకామ్యానాం ధర్మాణాం త్యాగో విధీయతే, న తు కామ్యత్యాగః; ఐశ్వర్యకైవల్యత్యాగోక్త్యైవ తత్సిద్ధేః; కామ్యకర్మత్యాగో హి తత్ఫలకామనావిరహే సిద్ధ ఏవ;

నచ సత్యానృతే- ఇతి వాచికధర్మాధర్మపరమ్; తయోరపి ప్రాగేవోక్తత్వాత్, "సర్వధర్మాంశ్చ సన్త్యజ్య సర్వకామాంశ్చ సాక్షరాన్" ఇత్యనేనైకార్థ్యస్యోచితత్వాచ్చ; ధర్మశబ్దో నాధర్మనివృత్తిసఙ్గ్రాహక ఇతి సూచనాయ పునరధర్మశబ్దప్రయోగః.

ఏవఞ్చ లాభహేతుప్రీతిసాధనసకలవ్యాపారోపరమవిషయాఽధ్యవసాయరూపసర్వధర్మత్యాగోక్త్యా తదేకోపాయత్వాధ్యవసాయ ఆక్షిప్తః. త్యజ సత్యానృతే అపీత్యనేన ఫలాన్తరత్యాగబోధకేన యథావస్థితఫలస్వరూపవిషయాధ్యవసాయరూపఫలసమర్పణమాక్షిప్యతే. ఉభే సత్యానృతే ఇత్యాత్మీయగతశేషత్వానుసన్ధానాత్మకమాత్మసమర్పణమ్; యేన త్యజసి తత్త్యజేతి- స్వీకారే ఉపాయతాబుద్ధిత్యాగో బోధ్యతే.

న చైవం త్యజ ధర్మమసఙ్కల్పాదిత్యాది వ్యాఖ్యానవచనవిరోధః,

ననుకథం ధర్మాదీనాం త్యాగ ఉచ్యతే, ధర్మసామాన్యత్యాగే
నిత్యనైమిత్తికానామపి త్యాగప్రసఙ్గాత్; నచేష్టాపత్తిః, అభిప్లవా
యేత్యాదివచనవిరోధాత్; యదిచ తత్రసాధనతాబుద్ధి విరహాద్ధర్మ
త్యాగ ఉపపన్నః, తతోధర్మస్యాప్య నిష్టసాధనతా బుద్ధిత్యాగమా
త్రేణానుష్ఠానే బాధకాభావః. ఆత్మాత్మీయయోశ్చ విద్యమానయోః
కథంత్యాగః, పూర్వమపి స్వశేషత్వాభావేన తన్నివర్తన స్యాప్య
సమ్భవాత్; ఏవం త్యాగాఙ్గికాయా అవశ్యకర్తవ్యాయా బుద్ధే
స్త్యాగోనోచితఇతి శఙ్కాయాం తత్ప్రవృత్తేః, అసఙ్కల్పః-సాధనతా
బుద్ధివిరహః. అహింసా-హింసోపలక్షితాధర్మస్వరూపత్యాగః. అబు
ద్ధ్యేతిచ్ఛేదః, సన్నిరార్థః. స్వశేషత్వ జ్ఞానాభావేనేతియావత్; బుద్ధ్యే
త్యేవవాపదమ్, భగవచ్ఛేషత్వ విషయకజ్ఞానమేవ తత్త్యాగ ఇత్యర్థః.
యచ్ఛబ్దార్థం వివృణోతి-బుద్ధిమితి; తామిత్యనుక్తే ర్నప్రకృతబుద్ధి
పరామర్శః; జ్ఞానైక్యాత్తత్పరామర్శేపి వాన బాధకమ్; పరమనిశ్చయః-
పరమగతోపాయ భావనిశ్చయః; తథాచ ప్రతిబన్ధకాభావ మాత్ర
త్వాదుపాయతా త్యాగస్సమ్భవత్యేవేతి భావః.

వేదాన్తాచార్యాస్తు-త్యజధర్మమితి-కామ్యత్యాగవిధిః. తత్ర
హేతుః ఫలకామనాభావరూపోఽసఙ్కల్పః, త్యజసత్యానృతే అపీతి
ప్రయోజనాన్తరత్యాగో విధీయతే. ఉభే సత్యానృతే త్యక్త్వేతి,
త్యాగస్యదుర్లభత్వాదనువాదః, త్యాగేచ అకర్తృత్వానుసన్ధానమ్
యేనత్యజసీతి విధీయత ఇత్యాహుః;

తథా, (౧) "తస్మాత్త్వముద్ధవోత్సృజ్య" ఇతి వచనమపి
ప్రపత్తిపరమ్. ప్రతిచోదనా - విశేషచోదనా, నివృత్తిః-మోక్ష
సాధనాన్తరమ్, చోదనాప్రతిచోదనోత్సర్గః - తదనుష్ఠాపి తత్త్వాపి
శిష్టత్యాగః; సాధనతాబుద్ధ్యభావేన అనుష్ఠానస్య సాధారణచో
దనా ప్రయుక్తత్వాత్; యథాజ్ఞానాయ యజ్ఞాద్యనుష్ఠానం

న జ్యోతిష్టోమ చోదనాప్రయుక్తమ్, స్వరూపమాత్రజ్ఞాపనేతు తద్విధేర్వ్యాపారః. శ్రోతవ్యం శ్రుతమేవచేతి కార్త్స్న్యద్యోతనాయ; ప్రవృత్తిశ్చేతి-దృష్టాన్తార్థమ్;

అయమేవత్యాగాఙ్గక శరణవరణరూపోర్థః. "అత్రై తత్పరమం గుహ్యం శృణు యాదవనన్దన। సుగోప్య మపి వక్ష్యామి త్వం మే భృత్య స్సుహృత్సఖా" ఇత్యుపక్రాన్తః. మధ్యేసత్సఙ్గోపవర్ణనం భగవతి దృఢతరసఙ్గస్యావశ్యకత్వాత్, ఉపాయత్వాంశేపి తత్రైవస్థిరామతిః కర్తవ్యేతి జ్ఞాపనాయ; తస్మా దిత్యనేన వక్ష్యమాణార్థ శేషత్వప్రతీత్యా అవ్యవహితేనాపితేనన ప్రతిజ్ఞాన్వయః. ప్రతిచోదనాపదస్య నిషేధ చోదనాపరత్వేత్యాగస్తన్నిషిద్ధత్యాగః. నతుతన్నిషేధత్యాగః; అపాయత్యాగప్రతిపాదక వచన విరోధాత్; "దేవర్షిభూతాత్మనృణాం పితౄణామ్" "స్వపాదమూలంభజతః" "ఏషాం నఏవభగవాన్ దయయేదనన్తః" ఇత్యాదీన్యపిద్రష్టవ్యాని; బ్రహ్మాణ్డే "శరణం త్వాం ప్రపన్నాయే ధ్యానయోగవివర్జితాః। తేపిమృత్యుమతిక్రమ్య యాన్తి తద్వైష్ణవంపదమ్" ఇతి యచ్ఛబ్దాపిశబ్దదర్శనేష్వ ప్రాప్తార్థత్వాద్విధిః; అవిహితస్యార్థవాదా నుపపత్త్యా కేవలార్థవాదత్వా సమ్భవాత్;

అథవా, "ప్రపద్యేన్నియతోదేవం సర్వభూత హితేరతమ్" ఇతి ప్రమాణాన్తరప్రాప్తాయాః ప్రపత్తేరపేక్షితః ఫలసమ్బన్ధో విధీయతే; అహిర్బుధ్న్యసంహితాసాత్వతతన్త్ర లక్ష్మీతన్త్ర సనత్కుమారసంహితాదిషుచ ప్రపత్తివిధయః పరశ్శతంద్రష్టవ్యాః.

ఏవం సత్స్వనేకేషు ప్రపత్తివిధిషు "తమేవం విద్వాన్" ఇత్యత్ర తచ్ఛబ్దస్య అన్యశబ్ద ప్రతియోగి సమర్పకత్వమాశ్రీయతే;

శ్వేతాశ్వతరాశ్చ-"తమేవ విదిత్వా" ఇత్యాద్యనన్తః తదతిరిక్తస్యైవ నిషేధం దర్శయన్తి; స్వవిద్యామూలభూత తత్త్వజ్ఞానస్య విధినాభిధానే తదన్యస్యాసాధనత్వం సాధితమ్; విద్యాయా ఏవ తథాత్వాత్తత్పూర్వకాన్యత్వే అన్యశబ్దస్య లక్షణా;

నచ విద్యానితివేదనాని సర్వాణ్యుద్దిశ్యైవంశబ్దోపస్థాపితాకారవిధానమ్; ఉత్పత్తిశిష్టైః ప్రాకరణికైశ్చగుణై ర్నైరాకాఙ్క్ష్యాత్, విశిష్టవిద్యాన్తరవిధానేపున స్తదతిరిక్తనిషేధేవిద్యాన్తరవిధివైయర్థ్యమ్, అవిహితవిషయత్వేతు నిషేధస్యన ప్రవృత్తినిషేధప్రసఙ్గః; శ్వేతాశ్వతరానురోధాత్తు తచ్ఛబ్ద నిర్దిష్టాన్య నిషేధఏవోచితః.

నచ భగవదతిరిక్తస్యాపిపథో భక్తిరూపస్యసత్త్వాత్, కథం నిషేధ ఇతివాచ్యమ్; నిషేధస్య సజాతీయోపాయ విషయత్వాత్, "అనాదిః పరమేశోయశ్శక్తిమానచ్యుతః ప్రభుః ।స్వప్రాప్తయే ప్రధానోయంపన్థానమన నామవాన్" ఇతి స్వేతరసకలోపాయాపేక్షయా తస్య ప్రాధాన్యప్రతీతేః;అతఏవహ్యుచ్యతే,"సదృశోపాయ వైధుర్యం సాక్షా ద్భగవతో విదన్" ఇతి.

యదిపునః, (౧) "పన్థానానోస్తివిజ్ఞానా దయనాయ విపశ్చితామ్" ఇతి తన్త్రానురోధాత్, శ్వేతాశ్వతరోప నిషద్యపి వ్యుత్క్రమాన్వయ ఆశ్రీయతే; తదానాత్మాకారత్మకమేవ విజ్ఞానశబ్దితం వేదనమిహ అన్యత్వ ప్రతియోగి ప్రపదనస్యాపి తద స్యైవేతి నప్రపత్తి సాధనతావిరోధః. అవ్యవహిత పూర్వభావిన ఏవసాధనాన్తరస్య తత్రనిషేధాత్.

---

(౧) పాఞ్చరాత్రే

నా సమాహిత ఇతి నిషేధస్య నాశాన్త ఇత్యాది సమభివ్యాహారా దఙ్గభూత చిత్తసమాధానపరమ్; ప్రజ్ఞానశబ్దస్య మోక్ష సాధన సకలజ్ఞానపరత్వాచ్చ, (౧) "భక్త్యా త్వనన్యయాశక్యః" ఇతి అనన్యప్రయోజన భక్తిమాత్ర సాధ్యత్వాభిధానాచ్చ (౨) "నాహం వేదైః" ఇత్యాదినోక్తస్య వేదాదేః కేవలసాధనతాం వ్యవచ్ఛినత్తి. "భక్త్యైకలభ్యః" ఇత్యాదినా చ ఫలీభూత బ్రహ్మవిష యరాగాత్మికైవ భక్తిరుచ్యతే; నతు సాధనభక్తిః; ఏవమన్యేషామపి నిషేధానాం విహితవ్యతిరిక్తవిషయతా పరిదర్శనీయా;

అథవా, ప్రపత్తేరుపాయతావాదాస్సర్వే నియతాన్వయ వ్యతిరేకిత్వపరాః, భగవద్గతోపాయ భావపరా వా. భక్త్యతిరిక్తోపాయ భావనిషేధాః పున ర్భక్తి తుల్యోపాయాన్తరవిరహపరా ఇత్య విరోధ ఇత్యుక్తమధస్తాత్,

నచ ప్రపత్తివిధీనా మననుష్ఠాపకత్వ నిబన్ధనమప్రామాణ్యమ్ కేనాపి ప్రాక్తనేన తదననుష్ఠానాదితివాచ్యమ్, (౩) "త్వామేవ శర ణంప్రాప్య నిస్తరన్తి మనీషిణః" "శరణం త్వాం ప్రపన్నా యే ధ్యా నయోగ వివర్జితాః" ఇత్యాదిభి రనుష్ఠానాక్షేపాత్, "వైధేచా నిషి ద్ధేర్థే నానుష్ఠాన మపేక్షితమ్" లోకవిద్వేషాభావమాత్ర స్యైవా పేక్షితత్వోక్తేః; విభీషణశ్చ మోక్షార్థ మేవ ప్రాపద్యతేతి ప్రతిపా దిత మధస్తాత్; క్షత్రబన్ధోశ్చ శ్రుతయా ప్రపత్త్యైవమోక్షో న భక్త్యా; నామసంకీర్తనస్య కాలక్షేపరూపత్వాత్ ! జాతిస్మరత్వస్యాపి నాన్త రీయకత్వాదితి నిక్షేపరక్షాయామ్;

(౧) గీ. (౨) గీ. (౩) జితన్తే-౧

కేచిత్తు-సర్వఏవ మహర్షయః ప్రపత్తినిష్ఠాః, "వసిష్ఠోయాజ్ఞవల్క్యశ్చ శుకశ్చైవ బృహస్పతిః। శక్తిరౌర్వోఽథాయనో వ్యాసో హారీతో వ్యాశ్వలాయనః। కాత్యాయనశ్శౌనకశ్చ ఆపస్తమ్బాదయస్తథా। సాత్త్వికా మునయశ్చాన్యే ఋషయో హారితాన్వయాః। భరద్వాజాదిమునయో గార్గ్యశ్రీవత్సకాదయః। ఏతే శుద్ధప్రపన్నావై వేదమార్గప్రవర్తకాః। ఏతదాచారనిష్ఠావై సర్వదా కమలాసన" ఇతీశ్వర సంహితా వచనాదిత్యాహుః;

నచైవం తేషాం తత్ర తత్ర భక్తిప్రతిపాదనవిరోధః. సూత్రబన్ధో స్సజీకర్తనస్యైవ తదీయభక్తేరపి కాలక్షేపరూపతాయాం ఉదాహృతవచనస్య ప్రామాణికత్వోపకల్పనాత్; నచప్రపత్తే రవిశిష్టఫలప్రదత్వాద్వ్యావదధికార మవస్థానానుపపత్తిః; తస్యభగవదిచ్ఛానుగుణ స్వేచ్ఛామూలకత్వాత్, "దృప్తానామపి జన్తూనాం దేహాన్తర నివారిణీ" ఇతి దేహాన్తరాసహిష్ణువిషయమ్; అతఏవ యావత్ప్రారబ్ధం యావత్తద్దేహం యావత్తత్క్షణం వేతి ప్రపన్నానాం మోక్షావధి నియమే తత్తదిచ్ఛా తారతమ్యమేవ సర్వజ్ఞసాక్షికం ప్రమాణమితి తన్నియమాభావస్యోక్తత్వాదితి చ నిక్షేపరక్షాయాముక్తమితి.

ఏవం స్వతన్త్ర ప్రపత్తేరనేకప్రమాణసిద్ధత్వాద వివీతత్వాచ్చ చరమశ్లోకస్య తత్పరత్వే బాధకాభావః; భాష్యకారైస్తు దేవగుహ్యామే తన్నప్రకాశితవ్య మితి భక్తిశేషతయా వ్యాఖ్యాతమ్. అస్యాశ్చ శరణ్యాభిమతతరత్వం "సర్వగుహ్యతమమ్" ఇత్యుపక్రమాత్, "అహంత్వా" ఇత్యుక్తి నైలక్షణ్యాత్; "యేనత్వం బత నేరబ్ధః ప్రాణినః పాలయిష్యసి। ప్రబ్రూహి తముపాయం మే"

ఇత్యాదివచనబలాచ్చ సిద్ధమ్; మన్మనాభవేత్యస్య భక్తిపరత్వేతు "మామేవైష్యసి" ఇతి పూర్వోక్తఫలానుషక్తైవ పాపనివృత్తే రర్థసిద్ధత్వాత్, ప్రారబ్ధభఙ్గరూప ఫలాధిక్య ప్రదర్శనార్థమేవ పునస్త దుక్తిరితి తదభిమతత్వసూచనం బోధ్యమ్; అత ఏవాస్య చరమశ్లోకత్వమ్; "సత్కర్మనిరతాశ్శుద్ధాః" "పూర్వోత్రయ ఉపాయాస్తే" "నరస్య బుద్ధిదౌర్బల్యాత్" ఇత్యాదిభి ర్భక్త్యాద్యుపాయాన్తరాణా ముత్కృష్ట ప్రతియోగిత్వబోధనాత్;

నచ చరమార్థప్రకాశకత్వమ్ - సకృదేవేత్యాది శ్లోకాన్తర సాధారణమ్; విశేష్యసాపేక్షస్య చరమశబ్దస్య నశ్లోకశబ్దేన సమాససమ్భవ ఇతివాచ్యమ్; చరమత్వవిశిష్టసాధనప్రతీతిప్రయోజకశ్లోకత్వస్యైవ చరమశ్లోకపదప్రవృత్తినిమిత్తత్వా దుపాయాన్తరోపదేశానన్తరమే తదుపదేశాత్; ఏతదుపదేశానన్తర మన్యానుపదేశాచ్చాత్రపర్యవసానప్రతీతేః. ప్రకరణాదివశేనచ చరమశబ్దస్యైవోపాయపరతయా నపదాన్తరసాపేక్షత్వప్రయుక్తసామర్థ్యమిత్యేకే.

అన్యేతు చరమశ్లోకశబ్ద స్సమానాధికరణసమాసఏవ. చరమం వాక్యమిత్యాచార్యవచనాత్; చరమత్వఞ్చ - ఉపాయాన్తరోక్త్యుత్థాప్యాకాఙ్క్షామూలకత్వేనత్యుపాయాన్తరాకాఙ్క్షానుత్థాపకత్వమ్; నిరూపకవిషయేచశ్లోకస్య తాదృశత్వమ్- స్వేతరసకలసాధనప్రతియోగికాతిశయవ దుపాయబోధకత్వ నిబన్ధనమితి, ఫలితార్థాభిప్రాయా చరమోపాయప్రతిపాదకత్వాదితి హేతూక్తిః. అతఏవానేకోపాయోపదేశానన్తరం తదీయఫలసాధనతాసమ్పాదకస్యాస్యైవ సాధనతా మభిధాయ, అగ్రేఉపాయాన్తరానుక్తేరస్య చరమశ్లోకత్వమితి రహస్యజామాతృదేశికై రుక్తమిత్యాహుః.

“స్వీకారపూర్వకాలీనత్యాగోక్తే రేకశబ్దతః । సర్వపాపనివృత్త్యుక్తే ర్ద్వయవ్యాఖ్యానరూపతా” తథాహి;—అస్తుతావత్, పరిత్యజ్యేతి త్యాగానువాదః; నచ అప్రాప్తస్య సర్వధర్మత్యాగస్య అనువాదాసమ్భవః. అతఏవ ప్రకరణేన సర్వశబ్దస్య సఙ్కోచాత్ప్రకృత ధర్మత్యాగశ్చాశక్త్యాదినాప్రాప్తః.

నచ కేవలానువాదానర్థక్యాత్త్యాగస్య చాపేక్షితత్వేనోద్దేశ్యత్వాసమ్భవాత్, నిమిత్తత్వాపత్తౌ ప్రపత్తేర్నైమిత్తికత్వ ప్రసఙ్గః; స్థితస్త్వ మిత్యధ్యాహారేణ త్యాగవిశిష్టాధికారిణ ఏవోద్దేశ్యత్వాత్, త్యాగశ్చాఽసమ్బన్ధానుకూలవ్యాపారఇత్యుపాయాన్తర నైరాశ్యమేవాత్ర అసమ్బన్ధానుకూలత్వా త్త్యాగశబ్దేనోచ్యతే.

న కేవల ముపాయాన్తర విషయపూర్ణానుష్ఠాన నైరాశ్యమ్; కిన్తర్హి యథాశక్త్యనుష్ఠానే తదుపాయవిషయానుష్ఠానేచేతి స్థైర్య సాకల్యద్యోతకేన పరిశబ్దేన ద్యోత్యతే; ఏతత్ప్రయుక్త ఏవచ శోకోమాశుచ ఇత్యనేన నివర్త్యతే; నైరాశ్యేచ హేతుర్ధాష్ట్యాదిరశక్త్యాది రేవవా-ఉపాయాన్తరా ననుష్ఠానానుకూలోత్ర లక్ష్యతే; తథాచ ద్వయగతోత్తమ పురుషార్థప్త స్యాధికారిణోత్ర విశదం ప్రకాశనాత్సమ్భవతి వివరణత్వమ్. వ్యాసార్యైశ్చ గద్యవ్యాఖ్యానే పరిత్యజ్యేత్యనువాద ఇతిదర్శితమ్. అయమేవ పక్షః స్వాత్త్రిచరమశ్లోకే విధాన్తరేణదర్శితః;

ధర్మశబ్దః ప్రకరణాన్మోక్షోపాయపరః; సర్వశబ్దస్త్వవయవకాత్స్న్యపరః-తద్యోగ్యతాపాదకాని ప్రత్యవాయ నివర్తకానిచ కర్మాణ్యభిధత్తే; నైరాశ్య హేతుశ్చాఽప్రాప్తిరపి; “అవిద్యాతో

దేనే పరిబృంహితయా వా-విదితయా - గతిమన్యామపినుహామ్" ఇతి తస్యాస్తద్ధేతుత్వ ప్రతీతేః.

యద్యపి విశిష్టాభిమత్యజనకత్వలక్షణం స్వరూపానుచితత్వ ముపాయాన్తరాణాం న ప్రపత్తివిధేః ప్రాక్ జ్ఞాతుం శక్యమ్;

తథాపి, "యేనాథవన్తోహి భవన్తి లోకే తేనాత్మకార్యాణి సమారభన్తే" ఇతిన్యాయేన "అహం స్వరక్షణ సాధన విషయ ప్రవృత్తిస్వరూపాయోగ్యః; శక్తకారుణికస్వామికత్వాత్" ఇతి లిఙ్గజన్యం జ్ఞానం కేషాఞ్చిద్భక్త్యాదివిధినా ప్రతిరుధ్యతే; కృతసాధనవిషయమేవాస్య కరుణాదీతి, కస్యచిత్పునరన్యోపాయాన్తరమపి తన్నైరపేక్ష్యేణానుష్ఠాతుం శక్యమ్. అతస్తన్నిష్ఠానామపి తత్తదంశే ఉపాయభూతోఽయం తన్నైరపేక్ష్యేణాపి తత్కార్యం సాదయత్యేవ.

ఉపాయాన్తరోక్తిస్తు హృదయశోధనార్థాస్యాదితి సమ్భావయమానోఽయుక్తిమాత్రస్యానిశ్చాయకత్వాత్; ఫలాకాఙ్క్షావశాచ్చోపాయాన్తరే శరణవరణేచ ప్రవృత్తిమలభమానః ఖిద్యతే. "గుణసమ్పన్నశక్త్యాదివ్యవసాయేన కశ్చన । సమ్భావయత్యన్యపరాం తత్తత్సాధనచోదనామ్ । ప్రాయేణ వాసనాయోగాచ్చోదనాభిర్గుణశ్రుతేః । అన్యస్య త్వేన జానన్తియే సభాగ్యాధికాస్వరాః । ఏవం సమ్భావితాప్రాప్తౌ ర్నిశ్చితాశక్తికస్యచ । త్యక్తోపాయాన్తరస్యాత్ర ప్రపత్తిః పరిచోద్యతే । అవధారణతామేతి స్వైవసమ్భావనాతతః ।

యోగ్యతాపాదకానాన్తు యద్యపి సహకార్యనిబన్ధనస్త్యాగః సమ్భవతి; ఆపాద్యయోగ్యతాకానాం సాహకార్యాత్ సా

ధ్యాభావేపీతి న్యాయేన సిద్ధస్యాపి తత్త్యాగస్యానువాదే నకిఞ్చిత్ప్ర యోజనమ్. తథాపి తదనువాదోవక్ష్యమాణోపాయనైరపేక్ష్య జ్ఞాపనార్థః; సాధారణప్రత్యవాయనివర్తకత్వేనాకారేణాతు తేషాం త్యాగే ప్రమాణాన్తరమనుసర్తవ్యమితి.

అథవా, పూర్వస్మిన్ పక్షేస్థితస్త్వమిత్యధ్యాహారాపత్తేః, తస్మాత్త్వముద్ధపాంత్సృజ్యేత్యాదౌ విధేరివ ప్రతీతేశ్చ త్యాగోవిధేయ ఏవ. నచాశక్తస్య త్యాగస్స్వతస్సిద్ధః; శక్తస్య తత్త్యాగపూర్వక ముపాయాన్తరవిధానే తద్విధాయకశాస్త్రస్సార్థక్యమ్; శక్తమ్ప్రతివిధిరశక్తమ్ప్రత్యనువాద ఇతి వైరూప్యం స్యాదితివాచ్యమ్. అశక్తమ్ప్రత్యేవవా అశక్తసాధారణ్యేనవా ఉపాయాన్తర ప్రత్యాశానివృత్తి విశిష్టశరణవరణస్య విధానాద ప్రవర్తమానోపిహి దుర్బల బుద్ధిస్తతఏవావిశ్వాసా దుపాయాన్తర మభివాఞ్ఛతి. సాచ ప్రపదనాఙ్గభూతాకిఞ్చన్యపురస్కార విరుద్ధేతి తత్త్యాగోవిధీయతే.

అతఏవ సాత్యకితన్త్రే "భగవన్ హితమాఖ్యాతమాత్మనాం పతతామథః । త్వత్ప్రాపకం మహత్కర్మ కారుణ్యవివశాత్మనా । అధీతాబహవోమన్త్రాశ్శ్రీమదష్టాక్షరాదికాః । ఏభిః కర్మభి రీశాన స్తాన్మన్త్రాన్ సతతంజపన్ । త్వామాప్నోత్యేవ పురుషః పురుషం పురుషోత్తమమ్। ఏతాన్యాలోచ్యమానాని కర్మాణి కరుణాకర । దుర్విజ్ఞేయ స్వరూపాణి దుష్కరాణి విభాగశః । మన్త్రాంశ్చైవైకకశస్తావ జ్జపమానస్యమాధవ । ఉక్తేనైవచమార్గేణ గచ్ఛత్యాయురపక్షయమ్ । " ఇత్యశక్తిసమ్భావనోపాయాన్తరానుక్తిభ్యాం విషీదన్తం బ్రహ్మాణమ్ప్రతి, "సత్యముక్తం మశక్యాని కర్మాణి కమలాసన । మన్త్రాణాఞ్చ యథాశాస్త్ర మనుష్ఠానం నశక్యతే । పద్యతే

యేన తత్కర్మ కృతమాత్రేణకర్మణా। మామాప్నోతి నరో బ్రహ్మన్ మహాత్మాచ భవిష్యతి" ఇత్యుక్తిదృష్టీకరణేన సుకరోపాయాన్తరో క్త్యా తస్యాస్వాత్మ్యనాభిమతత్వోక్త్యాచ భగవతా తత్ప్రత్యాశా నివర్తితా.

ఏతాదృశే విషాదశూన్యస్యాధికారిత్వాత్, న గుహ్యోపా యవిధాయక శాస్త్రానర్థక్యమ్; మాశుచ ఇత్యనేన హి శోకోధికార ఇతిసూచ్యతే; అయమేవ పక్షః స్వాతన్త్ర్య చరమశ్లోక వ్యాఖ్యానే ఉక్తః; అనువాదశబ్దస్య తత్రక్వాప్యదర్శనాత్త్యాగోజ్ఝ మిత్య సకృద్వ్యవహారాదప్రాప్తేరివ శరణవరణస్యాపి సమ్భావితత్వేన తస్యా ప్యవిధేయత్వ ప్రసఙ్గాచ్చ. ఏవఞ్చ "నైరాశ్యహేతు అశక్త్యప్రాప్తి" ఇత్యత్ర దృష్టీక్రియతే ఇతిశేషః. అనువాదత్వస్యైవ చాభిమతత్వే తత్రైవ స్నాత్వాభుఞ్జీతే త్యుదాహరణ మనుపపన్నంస్యాత్.

అథవా, ప్రత్యాశాయాం ధర్మశబ్దస్య లక్షణాస్వీకారాపే క్షయా విముక్త్యాస్య సమారమ్భ ఇత్యనుసారాదశక్త్యారమ్భవ్యతి రేకవిశిష్టైవ శరణాగతిర్విధీయతే; ఆరమ్భలక్షణాయాః ప్రమాణాను గుణత్వాత్; అథ పాతకభీతస్త్వమితిచ శ్లోకః ప్రపత్తివిధాయక ఇతి ప్రపన్నపారిజాతాదిషూక్తమ్.

అథవా, లక్షణాదోషాదారమ్భశబ్దస్య ఆరభ్యమాణకర్మప రిస్యాఽన్యశబ్దగతదేవతాన్తర పరత్వశఙ్కావ్యావర్తకత్వేనాప్యుప పత్తే రుపాయాన్తర త్యాగ ఏవా ప్రాఙ్గతయా విధీయతే. యద్యపి నైకల్పిక సాధనాన్తరే ప్రవృత్తస్య వికల్పే విశిష్టఫలత్వాదితిన్యా యేనైవ సాధనాన్తరపరిత్యాగస్సిద్ధః; తథాప్యస్యోపాయాన్తరసం సర్గాసహత్వస్య "ఉపాయోపాయసంయోగే" ఇత్యాదిభి రవగ

తత్త్వాత్, తస్యైవాత్ర పరిత్యాజ్యత్వేనవిధానమ్. అస్మింశ్చపక్షే త్యజిరసమ్బన్ధార్థకః; తద్విశిష్టాయాం ప్రపత్తావభిమత సాధనత్వజ్ఞాపనాత్త్యాగ ప్రతియోగినో విరుద్ధత్వసిద్ధిః.

అత ఏవ ప్రపత్తేర్బ్రహ్మాస్త్రతుల్యతోక్తిః; ముఖ్యస్య ధర్మశబ్దస్య లక్షణాపేక్షాయాం చరమశ్లోకస్య త్యాజేర్లక్షణౌచిత్యాల్లక్షణాయామపి శక్త్యేకదేశస్యైవాత్రబోధనాచ్చ; వస్తుతోఽస్మిన్పక్షే ధర్మశబ్దః ప్రపన్నమాత్రవిషయ చోదనాతిరిక్త చోదనాధీనానుష్ఠానవిషయత్వవిశిష్టపరః; చోదనాలక్షణార్థో ధర్మ ఇతిసూత్రాన్నిషేధస్యవిహితవ్యతిరిక్తవిషయత్వాచ్చ.

యద్యపి, ధృతిశబ్దితాలౌకికశ్రేయస్సాధనత్వమేవ ధర్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమ్. అన్యథాసిద్ధధర్మే తత్ప్రయోగానుపపత్తేః; తథాపి ప్రకృతే, "చోదనాం ప్రతిచోదనామ్" "విహితాయ ఉపాయాన్తే" ఇత్యాది ప్రమాణానురోధాత్, శ్రుతౌ చ "అన్యాన్వాచో విముఞ్చథ" ఇతి దర్శనాద్విహితత్వప్రకారేణైవ లక్షణాయాం బోధః.

అథవా, ముక్తకృతేషు దీపారోపణాదిషు ధర్మశబ్దప్రయోగాదర్శనాద్ధర్మశబ్దో లాభహేతు భగవత్ప్రీతిసాధనపరః; నైవహి ప్రీతిర్నియమానసకాభిమతాఽపూర్వస్థానీయా; యాంత్వసస్యప్రయోజనా ప్రీతిర్న సాధర్మ్యః, తద్ధేతుశ్చకైఙ్కర్యమ్; సాధారణవిధయశ్చాదృష్టసాధనతామేవ బోధయన్తి. భగవత్ప్రీతిమాత్రోద్దేశేనా తత్త్వవిదాం ప్రవృత్త్యభావాత్; "ప్రియాయ మమ విష్ణోశ్చ" ఇతి విధయస్తు ప్రీతిమేవోద్దేశ్యాం బోధయన్తి. తథాచ లాభహేతు ప్రీతిసాధనమాత్ర సంసర్గాసహత్వమేవ ప్రపత్తేః ప్రతిపాద్యతే.

నహ్యేతత్ప్రమాణాన్తరాప్రాప్తమితి విధేయతా. ఏవఞ్చ ధర్మశబ్దస్య నాత్యన్తసఙ్కోచః; అసమ్బన్ధానుకూల వ్యాపారాత్మా నివృత్త్యధ్యవసాయ ఏవాఙ్గమ్. తస్య తత్ప్రచ్యావకసాధన సంసర్గనివారకత్వాత్; ఏవఞ్చ సామాన్యవిధీనాం త్యాగచోదనానాఞ్చాధికారిభేదేన విరోధః పరిహార్యః; నవా తాన్త్రికవచన సమ్ప్రదాయ విరోధః.

అథవా, ఉపాయాన్తరత్యాగస్తన్నివృత్త్యధ్యవసాయాత్మా భరన్యాసైకదేశః; న్యాసో హి స్వసమ్బన్ధపరిత్యాగపూర్వక పరసమ్బన్ధాపాదనమ్; అత్రచ అకిఞ్చనేననవిద్యమానస్వసమ్బన్ధస్త్యజ్యతే; అపి తు మామకదాచిదపి తే నస్యామిత్యధ్యవస్యతే; పరసమ్బన్ధాపాదనఞ్చ సభక్త్యాదీనాం భగవద్గతత్వాపాదనమ్; పరన్తు తన్నిరపేక్షరక్షకత్వాధ్యవసాయఏవ; తదేతద్దళద్వయమర్థేనవిధీయతే.

తత్రయదిత్యాగపూర్వకత్వం త్యాగవైశిష్ట్యమాత్రమ్; తతో ముఖం వ్యాదాయేత్యత్రేవల్యప్; అథయథాశ్రుతమేవ, తతో ల్యబపాఙ్గస్యైవోపపద్యతే; ఏవఞ్చయత్రోపాయాన్తరత్యాగో నోక్తః, తత్రైవకారైకశబ్దాదిభిరేవతత్సిద్ధిః; యత్రపృథగుక్తిః, తత్రప్రపత్తిగత స్వసమ్బన్ధవ్యావర్తకఏకశబ్దః; ఏవఞ్చ యాగదేవతోద్దేశాదివద్దేవతాత్యాగస్య ప్రపత్త్యఙ్గతా. అతఏవ, "న్యాసః పఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇత్యనేనాపినవిరోధః, అతఏవోక్తం సమ్ప్రదాయ చన్ద్రికాయామ్- "త్యాగవిశిష్ట శరణవరణస్యైవప్రపత్తిశబ్దార్థత్వాత్" ఇతి.

అథవా, సాధనత్వబుద్ధిత్యాగోఽఙ్గంవిధీయతే; అతఏవ "తస్మాత్త్వముద్ధవోత్సృజ్య" ఇత్యత్ర వ్యాసార్యైర్వ్యాఖ్యాతమ్;- ఉపాయతయాబుద్ధిత్యాగోవివక్షితః. "ఉపాయత్వగ్రహం తత్ర వర్జయేన్మనసాసుధీః"ఇతి ప్రపత్తిశాస్త్రేషు దృష్టత్వాదితి.

యద్యప్యుత్తరకృత్యవిధాయకేష్వేవ వాక్యేషు ఉపాయతాబుద్ధిత్యాగవిధిరుచితః; ప్రవృత్తివిధాయకవాక్యేషు తద్విధానే త్యాగప్రవృత్త్యోః కర్మద్వారక ఏవ సమ్బన్ధో వక్తవ్య ఇతి తద్విశిష్టకర్మణామఙ్గత్వప్రసఙ్గః. తథాపి క్రియమాణకర్మాశ్రితస్యైవ త్యాగస్య ప్రవృత్తివిరోధిసాధనతాబుద్ధిప్రచ్యావకత్వేన తదఙ్గత్వేపి పరప్రియుక్తానాం కర్మణాం నైతదఙ్గత్వప్రసక్తిః; లాభహేతు ప్రీతిసాధనతాబుద్ధిపరిత్యాగేపి చ, స్వతన్త్రప్రీతిసాధనతాజ్ఞానాదినా ప్రవృత్తిర్నవిహన్యతే; అస్మింశ్చ పక్షే పరిత్యజ్యేతి పూర్వకాలీనత్వమవివక్షితమ్.

“ఉపాయత్వగ్రహం తత్ర” ఇత్యత్ర చ అప్రపన్నవిషయే యాదృశీ ఉపాయతా, సా సర్వాపి నిషిధ్యతే; న తూపాయోపకారకతామాత్రమితి విహితత్యాకారస్యాపి నిషేధః. తచ్ఛ్రుతి శేష విధి ప్రయుక్తానుష్ఠానేన విరుధ్యతే: ఏవమఙ్గత్వ బుద్ధిత్యాగో విధీయత ఇత్యపి పక్షస్సఙ్గచ్ఛతే; అఙ్గత్వబుద్ధిశ్చ మోక్షసాధనభక్తేః కర్మాఙ్గకత్వదర్శనాత్ప్రసక్తా. అన్యథా తత్రాపి తద్విశిష్టకర్మాఙ్గకత్వప్రసఙ్గః, తాదర్థ్యవిశిష్టానుష్ఠానాభావస్య త[illegible] [illegible]పేక్ష్యజ్ఞానస్యవాత్యజ్యత్వేతు నానుపపత్తిగన్ధోపి.

ఏవం సాధనతాబుద్ధిత్యాగపక్షేపి బుద్ధివిశిష్టానుష్ఠానాభావస్యైవ త్యజ్యార్థత్వే నానుపపత్తిలేశః.

యది చ కార్పణ్యజ్ఞానస్యాపి ఉపాయనివృత్తిహేతుతాయాః ప్రమాణసిద్ధత్వాత్తదనుసన్ధానమేవ పరిత్యజ్యేత్యనేన బోధ్యతే, తదా తస్యద్వయే ఉక్తమేవ సూచితస్యాత్ర విశదం ప్రకాశనాద్వివరణత్వమ్.

ఏకశబ్దస్యాపి యదితావత్ప్రాప్యప్రాపకాభేదోఽర్థః;తతస్సమానశబ్దోపాదానేన ద్వయేనూచితస్య తస్యాఽత్రవిశదీకరణాత్, స్వస్వవ్యాపారప్రాధాన్యనివారణపరత్వేతుస్వస్మిన్నుపాయకర్తృతాబుద్ధేః, స్వకృత్యే ఉపాయతాబుద్ధేశ్చ త్యాగః ప్రపత్త్యపేక్షితోఽత్రాభిధీయతే;

ఉపాయానపేక్షతాలక్షణకైవల్యపరత్వేపి శరణశబ్దేనైవభగవత్తత్సిద్ధౌ ఏకశబ్దో నిరుచ్యమానః ప్రపత్తిగతోపాయభావాసహిష్ణుతాం వ్యనక్తీతి పూర్వవద్వివరణత్వమ్, సాధారణపరతయా సర్వఫలసాధనత్వార్థకత్వే ప్యుత్తరఖణ్డే ఫలవిశేషోపాదానేనాక్షిప్తంసర్వఫలసాధనత్వం వ్యక్తీక్రియతే.

మోక్షసాధనప్రకరణేచ సర్వపాపనివృత్త్యుక్తిః కైఙ్కర్యాపేక్షితతయైవేతి స్పష్టమ్. ఉదేతిహవైసర్వేభ్యఇత్యాదావమానాన్తరానుసారేణ సఙ్కోచస్వీకారేపి ఇహమానాన్తరానురోధేన ప్రారబ్ధపరతాపిస్వీక్రియతే;

అతో విశదస్యార్థస్య విశదీకారో విశదస్యార్థస్యాపేక్షితార్థకథనమిత్యుభయమేవ వివరణమితి శరణ్యాభిమతి ప్రకాశకేన చరమశ్లోకేన ద్వయంవివ్రియతఇతి సుష్ఠూక్తమితిభావః.

(శిలవుసాయవిశేషఙ్గళై యితి) భగవాన్ భూభారావతరణవ్యాజేన ధర్మసంస్థాపనార్థాయావతీర్ణః, యుద్ధార్థమవస్థితాన్ బన్ధుజనాన్ భగవన్తఞ్చ స్వాపదేశేన తత్సంహరణోత్సుకం సమీక్ష్య నిర్ధార్యబన్ధువినాశమస్థానే సముపస్థితాభ్యాం స్నేహకారుణ్యాభ్యామప్రకృతిజ్ఞతం భాగ్యవత్తత్రిమైకలభ్య మయత్నోపనతం స్వవర్ణధర్మమప్యధర్మం మన్వానమ్, " యచ్ఛ్రేయస్స్యాం నిశ్చితం బ్రూహి

తన్మే" ఇతి ధర్మబుభుత్సయా శరణముపగతమర్జునం ప్రతి, సాస్యమోహా ఆత్మయాథాత్మ్యవివేకపూర్వకస్య ఫలాభిసన్ధిరహితస్య కర్మణో యుద్ధాఖ్యస్య జ్ఞానయోగద్వారా అన్తర్గతజ్ఞానయోగతయా వా ఆత్మయాథాత్మ్యప్రాప్త్యుపాయతాజ్ఞానమన్తరేణ శామ్యతీతి మత్వా,

"కర్మజం బుద్ధియుక్తా హి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః । జన్మబన్ధవినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛన్త్యనామయమ్" ఇతి కర్మయోగస్యాత్మప్రాప్తిసాధనతామభిధాయ; తస్య జ్ఞాననిష్ఠాద్వారైవ తత్సాధనతేతి, "శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే" ఇతి శ్లోకేనోపక్షిప్య "ప్రజహాతి యదా కామాన్" ఇత్యాదినా జ్ఞాననిష్ఠాభేదానభిధాయ, "ఇన్ద్రియాణి ప్రమాథీని" ఇత్యాదినా జ్ఞాననిష్ఠావిరోధీన్ద్రియజయశ్శుభాశ్రయే మయి మనోవస్థానేన సమ్పాద్యః, అన్యథా తు వినాశ ఏవ స్యాదిత్యభిధాయ, "ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః" ఇతి జ్ఞాననిష్ఠాసాధనభూతకర్మయోగస్యాత్మప్రాప్తిసాధనతాముపసంహృత్య,

"లోకేస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా" ఇత్యాదినా అవశ్యకర్తవ్యత్వేన జ్ఞాననిష్ఠైవ సమ్పాద్యతామ్, కిం కర్మయోగేనేతి నాశఙ్కనీయమ్; నహి సైవ సర్వస్య జ్ఞాననిష్ఠాయామనధికారాత్, అతః పక్వాపక్వాన్తఃకరణాధికారిభేదేన కర్మజ్ఞాననిష్ఠయోర్వ్యవస్థా ఇత్యుపపాద్య, "యస్త్విన్ద్రియాణి" ఇత్యాదినా జ్ఞాననిష్ఠాధికారిణోఽపి కర్మయోగస్యైవాత్మనోఽకర్తృత్వానుసన్ధానపూర్వకస్యాన్తర్గతజ్ఞానయోగత్వాదభ్యస్తపూర్వతయా అసమ్భావితప్రమాదత్వాత్, కర్మాభావే యజ్ఞశిష్టాశనాధీనశరీరధారణాసమ్భవాత్, అన్యథా శరీరధారణే చ దుష్టమనస్కతయా ఆత్మావలోకనానిష్పత్తేః, శిష్టతయా వ్యపదిష్టస్య చ జ్ఞాననిష్ఠానధికారిలోకసఙ్గ్రహార్థమపి కర్మయోగకరణా

వశ్యత్వాభావాచ్చ గుణత్రయయుక్తం పరమపురుషాయత్తం కర్తృత్వమిత్యనుసన్ధానపూర్వకం కర్మయోగ ఏవ కర్తవ్యః, సతు జ్ఞాననిష్ఠాయాః దుశ్శకత్వాత్, సప్రమాదత్వాచ్చేత్యుపపాద్య,

"ఇమం వివస్వతే యోగమ్" ఇత్యాదినా మన్వన్తరాదావేవ స్వేనోపదిష్ట ఇతి కర్మయోగం ప్రశస్య, తత్ప్రసఙ్గాత్స్వావతారయాథాత్మ్యం తజ్జ్ఞానస్యచ మోక్షసాధన సాధ్య ఫలావిళమ్బ సాధనతాం "బహూని మే" ఇత్యాదినా ప్రదర్శ్య, "చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టమ్" ఇత్యాదినా స్వగతవైషమ్యాది రాహిత్యజ్ఞానస్య కర్మయోగారమ్భవిరోధిపాపక్షయహేతుత్వం ప్రదర్శ్య, జ్ఞానాత్మకస్య కర్మణోऽవాన్తర భేదాన్ - "దైవమేవాపరే యజ్ఞమ్" ఇత్యాదినా విశదీకృత్య, "శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయాత్" ఇత్యాదినా తదన్తర్గత జ్ఞానస్య ప్రాధాన్యమభిధాయ,

"సన్న్యాసః కర్మయోగశ్చ నిశ్శ్రేయసకరౌ" ఇత్యాదినా అన్తర్గతజ్ఞానస్య కర్మయోగస్య జ్ఞానయోగాపేక్షయా ఫలావిశేషేప్యవిళమ్బితఫలసాధనతా విశేష ఇత్యుపదిశ్య, "నైవ కిఞ్చిత్" ఇత్యాదినా దేహేన్ద్రియాద్యాకారేణ పరిణతాయాం ప్రకృతౌ కర్తృత్వం న్యస్య ఫలసఙ్గం పరిత్యజ్య మదారాధనరూపో యోగశిరస్కః కర్మయోగః కార్య ఇత్యుపపాద్య,

"యోగీ యుఞ్జీత సతతమ్" ఇత్యాదినా శీతోష్ణసుఖదుఃఖాదిషు నిర్వికారమనస్కతాపత్తౌ కర్మయోగనిష్ఠేనారభ్యేయం యోగాభ్యాస మాత్మావలోకనానుకూలం ప్రతిపాద్య, "పార్థ నైవేహ" ఇత్యాదినా యోగభ్రష్టస్యాపి యథాపూర్వం జన్మాన్తరే యోగావాప్త్య అభిక్రమనాశాభావముక్త్వా, ఆత్మప్రాప్త్యతిరిక్త

మోక్షసాధనస్యార్జునేనఅపృష్టత్వాత్ ,స్వయమేవకర్మజ్ఞానసాధ్యాత్మావలోకన వదధికారికంభక్తియోగం స్వప్రాప్తిలక్షణ మోక్షసాధనం వివక్షుః, "యోగినామపి" ఇత్యనేన భక్తియోగనిష్ఠస్య సర్వయోగ్యపేక్షయాధిక్యం ప్రస్తుత్య, "భూమిరాపో నలో వాయుః" ఇత్యాదినా ఉపాసనోపయోగ్యుపాస్యస్య పరమపురుషస్య యాథాత్మ్యం ప్రదర్శ్య,

"దైవీహ్యేషా" ఇతి ప్రకృతి కార్యభగవత్స్వరూప తిరోధాన స్వవిషయభోగ్యతాబుద్ధ్యోర్నివృత్తి ర్భగవత్ప్రపత్త్యేతి జ్ఞాపయిత్వా, "చతుర్విధాః" ఇత్యాదినా సుకృత తారతమ్యాధీనైశ్వర్యాక్షరయాథాత్మ్యభగవచ్ఛరణాపేక్షాకృత ముపాసక భేదం జ్ఞానిన శ్శ్రైష్ఠ్యంత్రయాణా మపి జ్ఞాతవ్యోపాదేయ భేదానుపాసనాన్తిమప్రత్యయప్రకారా పునరావృత్త్య పునరావృత్త్యర్చిరాదిగతీశ్చ యథాసమ్భవం ప్రదర్శ్య,

"ఇదన్తు తే గుహ్యతమమ్" ఇత్యాదినా భక్తియోగం సపరికరమభిధాయ, భక్తివివృద్ధయే "భూయ ఏవ మహాబాహో" ఇతి భగవత్పారమ్య ప్రతిపాదనం ప్రతిజ్ఞాయ, "యోమామజమనాదిఞ్చ వేత్తిలోక మహేశ్వరమ్" ఇతి స్వవిషయస్యేతర వస్తువైలక్షణ్య జ్ఞానస్య భక్త్యుత్పత్తి విరోధిపాపనివర్తకతాముక్త్వా;

"బుద్ధిర్జ్ఞానమ్" ఇత్యాదినా ఆత్మీయైశ్వర్య గుణయోగ జ్ఞానవతాం భక్తివివృద్ధిస్స్వసఙ్కల్పా ద్భవతీతి ప్రదర్శ్య, "హన్త తేకథయిష్యామి" ఇత్యాదినా విభూతియోగం విస్తరేణోక్త్వా, సర్వైశ్వర్య ప్రదర్శకరూపవిశేషదిదృక్షవేఽర్జునాయ దివ్యచక్షుః ప్రదాయ తత్ప్రదర్శ్య, అత్యన్తాపరిదృష్ట తద్దర్శనవ్యాకులితేన్ద్రి

రూపేణ పార్థేన ప్రార్థితస్తదుపసంహృత్య సౌమ్యరూపః, ఈదృశస్వప్రాప్తిర్భక్త్యేకసాధ్యేతి "నాహం వేదైః" ఇత్యాదినాభిధాయ, న కేవలం భక్తియోగస్యాక్షరయోగాపేక్షయా పురుషార్థాధిక్యనిబన్ధనం శ్రైష్ఠ్యమ్, కిన్తు ఫలావిళమ్బాదపీతి "మయ్యావేశ్య మనః" ఇత్యాదినా దర్శయిత్వా,

"అథ చిత్తం సమాధాతుమ్" ఇత్యాదినా అశక్తస్యాభ్యాసాన్తర్గతభక్తికర్తాత్మనిష్ఠాన్తర్గతజ్ఞానానభిసంహితఫలకర్మాణి పర్వక్రమేణ కర్తవ్యతయోపదిశ్య "అద్వేష్టా సర్వభూతానామ్" ఇత్యాదినా తస్యోపాదేయాంశ్చ గుణాన్ ప్రతిపాద్య "యే తు ధర్మ్యామృతమ్" ఇతి భక్తియోగశ్రైష్ఠ్యముపసంహృత్య, "ఇదం శరీరమ్" ఇత్యాదినా స్వాభావికాత్భ్రమేణ సంసారస్యానివర్త్యతాం కశ్చిచ్ఛఙ్కేతేతి ప్రకృతిపురుషయాథాత్మ్యం తత్పరిణామయోగస్యానాదిగుణసఙ్గోపాధికతాఞ్చ ప్రతిపాద్య,

"మమ యోనిః" ఇత్యాదినా తస్యాపి స్వకృతత్వాత్తన్నివృత్తిపూర్వకాత్మయాథాత్మ్యప్రాప్తిః స్వవిషయభక్తియోగాధీనేత్యుక్త్వా, "ఊర్ధ్వమూలమ్" ఇత్యాదినా త్రివిధచేతనవైలక్షణ్యరూపం స్వస్య పురుషోత్తమత్వముపవర్ణ్య, తజ్జ్ఞానస్య "యో మామేవమ్" ఇత్యాదినా కృతకృత్యతాపాదకత్వేన ప్రశస్య,

పూర్వోక్తార్థే ప్రాయశో జనానామప్రవృత్తేరననుష్ఠాననిబన్ధనమప్రామాణ్యం కశ్చిచ్ఛఙ్కేతేతి దేవాసురవిభాగముపదిశ్య, ఆసురసర్గాన్తర్గతత్వశఙ్కానిమిత్తమర్జునస్య శోకం "మా శుచ" ఇతి నివార్య, దేవవిభాగాన్తర్గతస్య తవ శాస్త్రశ్రద్ధాపూర్వకం తదుక్తసాధనమేవోపాదేయమితి, "తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే" ఇత్యనేనోపదిశ్య,

శాస్త్రసిద్ధస్య మోక్షోపాయస్యాత్మైకాహారసేవాధీనసత్త్వోద్రేకమూలకాఙ్క్షానభిసంహితఫలకర్మానుష్ఠానమితి - తదిత్యనభిసన్ధాయేత్యాదినా దర్శయిత్వా, తదపేక్షితం బుద్ధివిశేషం "నిశ్చయం శృణు మే తత్ర" ఇత్యాదినా త్యాగశబ్దార్థత్వేన దర్శయిత్వా, త్యాగపూర్వస్య కర్మణః ఆత్మావలోకన పూర్వకభక్తి ద్వారకం మోక్షసాధనత్వం "స్వే స్వే కర్మణ్యభిరతః" ఇత్యాదినా దర్శయిత్వా,

"అథ చేత్త్వమ్" ఇత్యాదినా ప్రతిజ్ఞా వర్తనానువర్తనయోరనర్థాభ్యుదయ సాధనతాముక్త్వా, "ఇతి తే జ్ఞానమాఖ్యాతమ్" ఇతి త్రివిధ పరిత్యాగపూర్వక కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తియోగ విషయం కృత్స్నం వ్యాఖ్యాత మిత్యుపసంజహార.

ఆత్మ పరమాత్మ యాథాత్మ్య తత్ప్రాప్త్యుపాయ కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తియోగ గోచరమితి భాష్యే ఆత్మప్రాప్త్యుపాయత్వం కర్మయోగజ్ఞానయోగయోః, పరమాత్మప్రాప్త్యుపాయత్వఞ్చ తయోర్భక్త్యధికారాత్మావలోకన సమ్పాదకతయా, భక్తియోగస్య చ సాక్షాదితి వివక్షిత మిత్యాశయేన తత్ప్రాప్తిసాధనం కర్మజ్ఞానే ఇత్యుపదిశ్యేతి స్వతస్త్రి చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ఉక్తమ్;

యుద్ధస్య ఫలాభిసన్ధిరహితస్యాత్మప్రాప్త్యుపాయత్వాజ్ఞానేన వినేత్యుత్తరగ్రన్థ పర్యాలోచనేనాత్మనోపి తచ్ఛబ్దార్థత్వ మిత్యవగమాత్, ప్రాప్తిశబ్దో యద్యవలోకనమాత్రపరః; తదా "జ్ఞానకర్మాత్మికే నిష్ఠే యోగలక్ష్యే సుసంస్కృతే। ఆత్మానుభూతి సిద్ధ్యర్థే పూర్వషట్కేన చోదితే" ఇతి, భక్తిం వక్తుం తదఙ్గభూతం ప్రాప్తురాత్మనో యాథాత్మ్యదర్శనం, కర్మనిష్పాద్య జ్ఞానయోగసాధ్యాత్మజ్ఞాన పూర్వకకర్మానుష్ఠాన సాధ్యమిత్యాద్యాచార్య వచనానుగుణ్యమ్.

యదాపునః కైవల్యపరః, తదా, “ఆర్తార్థీ చ త్రయో హ్యేతే తత్కైవల్యస్యసాధకాః” ఇత్యేతదనురోధేన కైవల్యసాధనత్వ మపి తయోః పూర్వపక్ష తాత్పర్య విషయ ఇతి సమర్థనీయమ్.

“జన్మబన్ధ వినిర్ముక్తాః పదంగచ్ఛన్త్యనామయమ్ । స్థిత్వాస్యా మన్తకాలేపి బ్రహ్మ నిర్వాణమృచ్ఛతి” ఇత్యాదే స్సాక్షాత్సాధన పరత్వే స్వారస్యాత్, “మధ్యమే భగవత్తత్త్వయాథాత్మ్యావాప్తి సిద్ధయే । జ్ఞానకర్మాభి నిర్వర్త్యో భక్తియోగః ప్రకీర్తితః” ఇత్యేతదనురోధేనోక్తమ్; తదుపాయ కర్మజ్ఞానసాధ్యభక్తియోగముఖ్యోక్త్వా ఇతి “ప్రధానపురుష వ్యక్తసర్వేశ్వర వివేచనమ్ । కర్మధీర్భక్తిరిత్యాదిః పూర్వశేషోన్తిమోదితః” ఇతి చరమషట్కస్య షట్కద్వయ శేషత్వోపవర్ణనాత్తదర్థోనోక్తః.

“కర్మజ్ఞానాదీన్ కాంశ్చిదుపాయవిశేషాన్ స్వప్రాప్తిలక్షణ మోక్షోపాయత్వేనోక్త్వా” ఇతి వరవరమునివ్యాఖ్యానే రమ్యజామాతృదేవ గ్రన్థానురోధేన కైవల్యసాధన గత దుశ్శకత్వాది జ్ఞానస్య శోకానుపయోగాత్, స్వప్రాప్తిలక్షణేతి విశేషణమ్; రమ్యజామాతృదేవ గ్రన్థ గతసాధనశబ్దశ్చ, ధర్మ ఇతి - కర్మజ్ఞానపరికర భక్తిరూపమోక్షసాధన మాచష్ట ఇతి తదీయోత్తర గ్రన్థానురోధాత్, సాక్షాత్పరమ్పరాసాధారణసాధనతాపరః; అతఏవోపాయాః కర్మజ్ఞాన భక్తయ ఇతివాక్యమ్.

ఏతేషా ముపాయాః-ఉభయపరికర్మితస్వాన్తస్యేత్యుక్తేః కర్మజ్ఞానభక్తయ ఇతి శ్రీశైలనాథార్యైర్వ్యాఖ్యాతమ్; అర్థపఞ్చకేచ ఉపాసక ప్రపన్నభేదేన ముముక్షుద్వైవిధ్యముక్తమ్; తత్త్వత్రయ వ్యాఖ్యానేచ “భక్తిమూల భగవత్ప్రసాదేన కృపామూల ప్రపత్తి

మూలక భగవత్ప్రసాదేనవా నివృత్తసంసారా ముక్తాః" ఇత్యుక్తమ్. అతస్తత్సాధ్యభక్తియోగేత్యనుక్తావపి నన్యూనతా.

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాఞ్చ "అత్యన్తం సాధనం తస్య యత్తద్ద్వేధా వ్యవస్థితమ్ । విధా జ్ఞానమితి త్వేకా ధర్మ ఇత్యపరా విధా । హేతుమద్ధేతుభావస్తు విధయోరనయోస్స్మృతః । జ్ఞానన్తు హేతుమత్తత్ర తచ్చ ద్వేధా వ్యవస్థితమ్ । సాక్షాత్కారమయం త్వేకం పరోక్షం పరమీర్యతే । హేతుమద్ధేతుభావోఽయం ద్వయోరపి నిరూప్యతే । హేతుమత్త్వపరోక్షం యత్పరోక్షం హేతురుచ్యతే । అనయోర్జ్ఞానయోర్ధర్మస్స హేతురితి గీయతే । సాక్షాత్పరోక్షే తత్సాధ్యే హేతుస్తన్ముఖతస్త్వసౌ । అస్యాపి ద్వివిధో దృష్టః తత్త్వశాస్త్రవిధిపారగైః । సాక్షాదారాధనాత్మైకః పరస్తు స్వవిధానతః" ఇత్యాదినా ద్వివిధస్యాపి ధర్మస్య జ్ఞానద్వారా మోక్షసాధనత్వం విస్తరేణ ప్రతిపాదితమ్.

ఏవఞ్చ "తత్ప్రాప్తిసాధనం యోగః కర్మ చ శ్రుతిచోదితమ్" ఇత్యత్ర సాధనశబ్దః సాక్షాత్పరమ్పరా సాధారణ సాధనతామాత్రపర ఇత్యేకే.

"వియుక్తం ప్రకృతేరూపమాత్మనః" ఇత్యుపక్రమానురోధేన సర్వగ సర్వభూతస్థ విష్ణ్వాది పదానాం జ్ఞానవ్యాప్త్యాదినిబన్ధనతయా యథాకథఞ్చిద్వర్ణనీయత్వాదాత్మప్రాప్త్యవాన్తర్గత జ్ఞానస్య కర్మణో జ్ఞానస్య చ సాధనత్వాత్తత్పరం తదిత్యేకే.

నచ జ్ఞానస్య ప్రకృతివియుక్తాత్మచిన్తారూపతయా, "చక్రరూపం జనార్దనమ్, ధ్యాయీత నియతస్సన్" ఇతి భగవద్ధ్యానప్రదర్శనానుపపత్తిః; భగవత్ప్రకారక స్వాత్మచిన్తాయాం భగవతోఽపి విష

యుత్వసమ్భవాత్ ; ఏతేన అర్థపఞ్చకే జ్ఞానయోగస్య భగవద్విషయత్వోక్తిర్వ్యాఖ్యాతా; కర్మయోగస్థలేతు కర్మసాధ్యో యోగ ఇతి వివక్షయా ఆత్మవిషయకజ్ఞానపర్యన్తకథనమిత్యేకే. ఫలోపహిత కరణత్వరూపోపాయత్వం యోగశబ్దార్థ ఇతి సఫలం కర్మకథితమిత్యన్యే; తద్వదేవజ్ఞానయోగేపి భక్తేః కథన మిత్యప్యాహుః.

భక్తియోగనిరూపణావసరేతు ప్రీతిరూపాపన్నా భక్తిశబ్దార్థతయా ప్రదర్శితా; సావతారరహస్యజ్ఞానతాయాం దేహాన్తరారమ్భక ప్రారబ్ధాంశనివృత్తిః పరభక్త్యాదిరూపేణ పరిణామ నఞ్చ యోగ శబ్దార్థతయాదర్శిత ఇతి బోధ్యమ్; అతః “తన్నే” ఇత్యాదేస్సాధనతా జ్ఞానవ్యతిరేకే సాధ్యభక్తిరూపతయా, ప్రారబ్ధ నివృత్తిరిత్యర్థస్తుస్వరసః;

ఇదన్తు బోధ్యమ్;-“తత్ప్రాప్తి హేతుర్జ్ఞానఞ్చ” “జ్ఞానన్తు పరమాగతిః” ఇత్యాదిషు క్వచిద్భక్తేరపిజ్ఞానత్వా ద్భేదావివక్షయాభక్త్యనుక్తిః. క్వచిజ్జ్ఞానభక్త్యో ర్భేదవ్యవహారస్తు తద్వివక్షయా; తత్రక్వచిద్గీతోక్తదిశా జ్ఞానయోగో బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మచిన్తా; భక్తియోగస్తు భగవద్విషయ ప్రీతిరూపస్మృతిసన్తానరూపేతి భేదో వివక్ష్యతే.

అతఏవోక్తం వాదిభీకరాచార్యైః;—“కర్మయోగో నామజ్ఞాననిష్పత్తయే క్రియమాణం యజ్ఞదానతపఃప్రభృతికమ్; తేననిర్జితస్వాన్తస్య పరిశుద్ధాత్మభావనా జ్ఞానయోగః; తేన లబ్ధాధికారస్య తైలధారావద విచ్ఛిన్నా ప్రీతిరూపాపన్నా స్మృతి ర్భక్తియోగః” ఇతి.

క్వచిత్పక్షాన్తరే విద్యాయాబ్రహ్మవిశేష్యకత్వ విరహేపి భక్తిరూపత్వ ప్రీతిరూపత్వ తదభావాభ్యామేవ భక్తిజ్ఞానయో ర్భేదఇత్యుచ్యతే. అతఏవ ప్రాదాహృతార్థపఞ్చక వాక్యసఙ్గతిః. క్వచిత్తు లక్ష్మీతన్త్రే సంయమస్యాపి యోగవిధాత్వకథనాత్ జ్ఞానకోటావేవ సమాధిమన్తర్భావ్య కీర్తనాదీనాం భక్తిత్వ వ్యపదేశః; అతఏవ తత్వదీపే జ్ఞానశబ్దోపాస్య భేదనిబన్ధన విద్యాభేదాద్బహువిధమ్; అత ఏవహి సద్విద్యాదహరవిద్యాదివికల్పభేదః ; భక్తిశ్చధ్యానార్చన ప్రణామాదిరూపేణ బహువిధేత్యుక్తమ్.

యద్యపి లక్ష్మీతన్త్రే సమాధిస్తృతీయోపాయతయైవోక్తః; తథాపి, శ్రవణవిచారతజ్జన్యనిర్ణయాత్మక పరోక్షజ్ఞానస్య చాహి ర్బుధ్న్యసంహితాయాం జ్ఞానశబ్దేన వ్యపదేశాత్, తత్ర సంయమస్య ధర్మశబ్దార్థనివేశేపి సాక్షాదారాధనత్వ ప్రయుక్త భేదవివక్షయా అత్రపృథగుక్తే రుభయాంశానుసారిణీ దీపోక్తిర్నవిరుద్ధా.

యద్యపి, "సాత్వతం శాసనం సర్వం తస్యైతస్యావబోధనమ్" ఇతి సాత్వతోక్తౌ ధర్మవిశేషఏవ సంయమశబ్దార్థ ఇత్యవగమ్యతే; తథాపి "విభూతిమత్పరం బ్రహ్మ తదేవావ్యవధానతః। యేన ప్రీణయతే యోగీ ససాక్షాద్ధర్మఇష్యతే" ఇతి తస్యసాక్షాద్భగవత్ప్రీతి సాధనత్వోక్తేః, తత్తుల్యానాం కీర్తనాదీనామపి తథాత్వోక్తిర్నవి రుధ్యతే;

వస్తుతస్తు ఉద్దేశ్యస్య యాగాంశత్వవత్, కీర్తనాదీనాం భక్త్యఙ్గత్వాత్, అంశినోజ్ఞాన పరిపాకరూపతయా నతిభేదాదంశానా మేవ భక్తిశబ్ద వ్యపదేశఃకృతః ; అతఏవ వ్యాసార్యైరుక్తమ్, సమాధినిష్ఠేనవ్యుత్థానకాలే క్రియమాణ మర్చనాదిక మఙ్గకోటి

నివిష్టమ్; "మద్భక్తో మద్యాజీమాం నమస్కురు" ఇత్యుక్త్యా ప్రాప్తే రప్య వ్యవహితోపాయత్వ ప్రతీతేః, తేనానుష్ఠీయమానో వర్ణాశ్రమ ధర్మ స్తదఙ్గమేవేతి, భక్తేశ్చ కీర్తనాది శరీరత్వమ్, "సతతం కీర్తయన్తోమామ్" "మన్మనాభవ" ఇత్యాదా వ్యక్తమితిచ భట్టపరాశరపాదాః.

యద్యపి చ లక్ష్మీతన్త్రోక్తే సాఙ్ఖ్యే తృతీయాసఙ్ఖ్యా కృత్యసాధ్యేతి-"చర్చాయా మిహ సఙ్ఖ్యాయాం సిద్ధాయా మమలాత్మని । ఉదేతి సా సమీచీనా సఙ్ఖ్యా సత్తత్వగోచరా" ఇతి వచనేన ప్రతీయతే; "పరోక్షశ్శాస్త్రజన్యోఽసౌ నిర్ణయో దృఢతాంగతః । ప్రత్యక్షతా మివాపన్నో మత్ప్రీతిం జనయేత్పరామ్" ఇతిచ, తస్యైవోపాయతా శాస్త్రజన్యతా చోక్తేతి, అవిధేయ జ్ఞానస్య మోక్షహేతుత్వ మాపతతి; తథాపి తద్ధేతో ర్విచారస్య విధేయత్వాన్న విధివైయర్థ్యమిత్యేకే.

అన్యేతు, "దృఢతాంగతః" "ప్రత్యక్షతా మివాపన్నః" ఇత్యుక్తేః శాస్త్రజన్యజ్ఞాన సమానవిషయక నిరన్తర స్మృతిసన్తాన ఏవ వైశద్య విశిష్టోఽత్ర సాఙ్ఖ్యశబ్దార్థ ఇత్యన్యే; అత్ర సాఙ్ఖ్యమ్-సమూహాలమ్బనరూపం సర్వ తత్త్వవిషయమ్; యోగస్తు- "యమాద్యఙ్గ సముద్భూతా సమాధిస్సంస్థితిః పరే । బ్రహ్మణి శ్రీనివాసాఖ్యే హ్యుత్థాన పరివర్జితా" ఇతి వచనాత్, పరమాత్మ మాత్ర విషయ ఇతి కేచిత్.

తత్-"అహం సఙ్ఖ్యాయమానాహి స్వరూప గుణవైభవైః" ఇతి సాఙ్ఖ్యస్యాపి స్వప్రాధాన్య కథనాత్, "ధ్యాతృధ్యేయా విభాగస్థా మత్ప్రసాద సముద్భవా" ఇతి సమాధేరపి శరీర శరీరిభావ విషయత్వ కథనాదయుక్తమ్;

పరస్తు "ప్రత్యక్షతామివ" ఇతి, "సాక్షాత్కారమయీ" ఇతి నిర్దేశాదసతివైశద్యాతివైశద్యాభ్యాం సాఙ్ఖ్యసమాధ్యోర్భేదః; సమాధౌ విశిష్యయమాద్యఙ్గకీర్తనం యోగశాస్త్రే తత్ప్రపఞ్చన జ్ఞాపనార్థమ్; త్రయీపాశుపతాభ్యాం కర్మణస్సాఙ్ఖ్యస్య సాఙ్ఖ్యేన యోగస్య యోగసాత్వతాభ్యాం ప్రతిపాదనాత్, త్రయాణాముపాయానాం పఞ్చసుశాస్త్రేషు ప్రతిపాదనంహీహావివక్షితమ్.

యద్యపి "త్రివిధం కర్మవైదికమ్" ఇత్యుపక్రమాత్, "ఇతి తేలేశతః ప్రోక్తం శ్రుతిస్మృతి నిదర్శనమ్" ఇత్యుపసంహారాచ్చ వైదికమేవ కర్మశబ్దేనాభిహితమితిప్రతీయతే; తథాపి, "ధర్మ ఏకవిభూతిష్ఠో మయా పాశుపతేస్మృతః । ఉగ్రవృత్తై ర్నరై శ్శశ్వ ద్బ్రహ్మప్రీత్యై ససాధ్యతే" ఇత్యహిర్బుధ్న్య సంహితోక్తేర్విభూతిముఖేన భగవత్ప్రీణన స్సర్వోపి ధర్మోత్రవైదికశబ్దేనోపలక్ష్యత ఇతిబోధ్యమ్.

సమాధౌ ప్రత్యక్షశబ్దప్రయోగ ఔపచారిక ఇతి "ప్రకృష్ట సత్వసముద్భూత ప్రసాదాతిశయోహియః" ఇత్యనేనదర్శితమ్; ప్రసాదో వైశద్యమ్, అతిశయ ఇతి- అధికరణేచ-తత్ర, "ఉద్భావయామి తద్జ్ఞానం ప్రత్యక్షం యద్వివేకజమ్" ఇత్యుక్తం జ్ఞానం సమాధిరేవ; కర్మజన్యత్వేనోక్తా దన్తఃకరణశోధనాత్సాఙ్ఖ్యరూపాత్ జ్ఞానాత్ సాక్షాత్కారమయ సమాధి జనన ప్రతిపాదనస్యైవ సన్దర్భానుగుణత్వాత్;

అతఏవ "వేదనధ్యాన ధ్రువానుస్మృతివివేకజాది పదపర్యాయమ్" ఇతి భగవద్గుణదర్పణోక్తి స్సఙ్గచ్ఛతే; "జ్ఞానం తచ్చవివే

కోత్థమ్" ఇత్యుక్తన్తు వివేకజన్యం జ్ఞానం పరజ్ఞానమ్; యోగజన్యత్వే నాభిధానా దిత్యవసేయమ్.

యద్యపి ప్రాయశ స్తత్ప్రపన్నానాం శరీర వియోగ సమనన్తరం భగవత్ప్రాప్తేఃపూర్వాం సిధ్యతీత్యాచార్యహృదయవ్యాఖ్యానేఉక్తమ్; తథాపి తదేవ వివేకే శరీరాద్వివేచనేసతి, జాయత ఇతి ప్రపన్నవిషయే వివేకజశబ్దే నోక్తమితిబోధ్యమ్.

భక్తప్రపన్న సాధారణ్యే నైకార్థకత్వస్యాచిత్యా త్పునర న్తిమస్మృతిపరత్వం ప్రాగభిహితమ్. యద్యపి భక్తివిషయే అన్తిమస్మృతిస్స్వయత్నసాధ్యా ; తథాపి తత్సాధనయత్నసమ్పాదనమపి భగవత్కార్యమేవేతి - ఉద్భావయామీత్యస్యాఽవిరోధః. ఏతేన వివేకజశబ్దస్య భక్తౌప్రసిద్ధత్వా ద్భక్త్యఙ్గభూత ప్రపత్తిరేవాఽత్రోచ్యత ఇతి నిరస్తమ్.

"అహంహి శరణంప్రాప్తా నరేణా నన్యచేతసా । ప్రాపయామ్యాత్మనాత్మానం నిర్ధూతా ఖిలకల్మషమ్" ఇతి సర్వపాప వినిర్మోకపూర్వక ప్రాప్తావేవసాధనత్వ ప్రతీతేః. పరభక్తి పరజ్ఞాన పరమభక్తయ స్త్వితద్విషయే ఫలరూపాఏవేతి న స్యాత న్త్రివిరోధః.

"ప్రకృతిం స్థూలసూక్ష్మరూపాం విసృజ్య తదానీమేవ మత్ప్రసాదలబ్ధ మచ్చరణారవిన్దయుగళైకాన్తికాత్యన్తిక పరభక్తి పరజ్ఞాన" ఇత్యాదినా భాష్యకారై శ్శరీరపాతానన్తర భావిత్వేనాభిహితానాం సాధనత్వాసమ్భవాత్ ; "విశతే తదనన్తరమ్" ఇత్యుక్తాయాః ప్రాప్తేః, "తతోమాం తత్త్వతోజ్ఞాత్వా" ఇత్యుక్తం తత్త్వజ్ఞానం పూర్వవర్తి పరిపూర్ణానుభవాభినివేశాత్మక పరమభక్తేః

ప్రవేశగత పురుషార్థతా సమ్పాదకత్వాత్, తస్యా స్సాత్త్వ
త్త్విక తత్త్వజ్ఞానసాధ్యత్వాత్, తస్యాశ్చ "భక్త్యా మామభి
ఇతి భక్తిసాధ్యత్వకథనాత్, "జ్ఞానేతస్మిన్ సముత్పన్నే
మన న్తరమ్" ఇత్యుక్తేర విరోధః.

నచ జ్ఞానశబ్దశ్రవణాత్ జ్ఞాతుమిత్యుక్తం జ్ఞానమే
ధీయతా మితివాచ్యమ్; తస్యాః కిఞ్చిదానుకూల్య రూప భ
సాధ్యత్వాత్, "పద్మానాన్యో ఽస్తి విజ్ఞానాత్" ఇతి విశబ్ద
త్యలంప్రసక్తానుప్రసక్త్యా.

పరమ్పరాసాధనయోరపి కర్మజ్ఞానయో ర్భక్త్యాత్తు
గణన్తు లక్ష్మీతన్త్రానురోధేన; తత్రాపితుల్యవత్పరిగణనం
భేదాధీనమ్. పురుషార్థోపాయ ప్రీత్యుద్దేశేనై కస్య
కర్మణైవ ప్రీతిర్జ్ఞానముత్పాద్యఫలం సాధయతీతితస్యాభిస
స్యతు విజితాన్తఃకరణస్య ప్రథమత ఏవేన్ద్రియని
ప్రవృత్తిః; తజ్జన్యైవ ప్రీతి ర్భక్తి ముత్పాద్యసాధయతీతి.

అథవా, అన్తర్గతజ్ఞాన కర్మయోగ సాధ్యాత్త
సాధ్యో భక్తియోగః, జ్ఞానయోగసాధ్యాత్మావలోకన
భక్తియోగః, యదృచ్ఛయా భగవత్కథాదౌ సఞ్జా
లయ నిర్మాణోద్యాన కరణాది భక్తియోగాఙ్కురభూత భ
సాధ్య తదితర విషయనివృత్తిపూర్వక భక్తియోగ ఇతి
ముపాయ త్రిత్వవ్యపదేశః; ఏవమేవహి షట్త్రింశ త్సహస్రి
షష్ఠశతకోష్ఠాన్త్య గాథావ్యాఖ్యానే కర్మజ్ఞాన భక్తియో

ఏతేషాఞ్చ దుష్కరత్వం శ్రీరామైవ ప్రతిపాదితమ్.
న తేశక్యం కర్తుంకాలేన గచ్ఛతా। కాలోహి కలయన్నేక

అన్యై దుశ్శకత్వేన స్వరూపవిరోధికత్వేన నిన్దైత్తు శోకావిష్ట
మానసమర్జునమేతత్తు అవసాదేయ శోకనివృత్త్యర్థమాక

భగవదాత్మకః। జ్ఞానం సత్వం బలఞ్చైషా మాయుశ్చ విసృజన్తి।
అన్తఃకరణ సంస్థాహి వాసనా వివిధాత్మికా । తత్ర తాః కాలవశం
ప్రాప్య ఘాతయన్తి శరీరిణః । ఉదాసీనో భవానేవం ప్రాణినాం
కర్మ కుర్వతామ్। తత్తత్కాలానుకూలాని తత్ఫలాని ప్రయచ్ఛసి”
ఇతి, “సత్యముక్త మశక్యాని కర్మాణి కమలాసన” ఇతి భగవతా
ప్యుక్తమ్, అర్జునశ్చాహ—“తస్యాహం నిగ్రహం మన్యే వాయోరివ
సుదుష్కరమ్” ఇతి.

“అత్యన్త పారతన్త్ర్యస్వరూపానుచితాశ్చైతే” ఇతి లోకతో
ఽవగమ్యతే; నాథవతాంహి స్వరక్షణసాధనవిషయప్రవృత్తిర్నా
త్యన్తాయనాథానామభిమతా; “ఉదాసీనో భవానేకః” “యే
నత్వం బలసంరబ్ధః ప్రాణినః పాలయిష్యసి” ఇతి ఇతరవిషయే ప్రప
న్నవిషయేచ భగవతోఽవిశేషః కథితః; ఫలకాల తారతమ్యమేవ
చాఽభిమతి తారతమ్యం స్పష్టమితి స్వరూపవిరోధితాజ్ఞానఞ్చార్జునస్య
సమ్భావనామాత్రరూపమ్. నహిప్రపత్త్యుపదేశాత్ప్రాక్ తన్నిశ్చ
యస్సమ్భవతీతి.

కేచిత్తు—ఉద్దేశ్యత్వేన దేవతాన్తరాభిసన్ధిరాహిత్యం పార
మైకాన్త్యమ్, తత్స్వరూపవిరోధస్సాధనాన్తరాణామ్, తన్నిష్ఠానాం
సర్వాత్మనా ప్రపన్నత్వాభావేన దేవాదీన్ప్రతిఋణిత్వాత్, తన్ని
వృత్తేస్తత్ప్రీతిమన్తరా అసమ్భవేన శరీరభూతదేవతావిశిష్ట భగవ
దుద్దేశేనైవ తైర్నిత్యనైమిత్తికానుష్ఠానాత్, ప్రపన్నానాన్తు తదు
పలక్షిత భగవదుద్దేశేనైవ తదనుష్ఠానమితి విశేషాదిత్యాహుః.

“ఇని ఇతు క్కువ్వారుకిత్తై” ఎన్నలాన్బుడియాన చరమోపాయత్తై యరుళిచ్చెయ్ క్కైయాలే చరమశ్లోకమెన్ఱు ఇతుక్కు ప్పేరాయిరుక్కిఱతు.

విళమ్బిత ఫలప్రదత్వమపి స్వతన్త్రి చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే శోకహేతుత్వేనోక్త మిహానుసన్ధేయమ్; అత్ర దుష్కరత్వాది జ్ఞాననిమిత్త శ్శోకస్తత్కాలేఽర్జునస్య జాత ఇతివా, అర్జునవ్యాజేన భగవానేవ సఞ్జాతనిర్వేదాధికారికర్తవ్యోపాయముపాదిశదితివా ద్రష్టవ్యమ్.

“ప్రసాదనానాం సర్వేషాం శ్రేయసీ శరణాగతిః” ఇత్యేతదభిప్రేత్యాహ (ఇని యితి) అత్రశోకవన్తం ప్రత్యుపదేశోక్త్యా శోకనివర్తక జ్ఞానజనకతా శ్లోకస్యగమ్యతే; సాచ శ్లోకప్రతిపాద్యస్యోపాయస దుష్కరత్వాదిదోషశూన్యత్వే సత్యేవ సమ్భవతీతి తత్ప్రియుక్తమేవ సర్వాధికారత్వం వివక్షితమిత్యాశయేన వరవరమునిభిస్సుశకత్వాది హేతుత్వేనోపాత్తః.

తత్రచ స్వతన్త్రి చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానార్థ పఞ్చకాద్యనురోధేన శీఘ్ర ఫలప్రదత్వరూపోపి హేతు రనుసన్ధేయః; అర్థపఞ్చకే “అశక్తర్క్కుమ్” ఇత్యత్ర విళమ్బాసహిష్ణుత్వాపి వివక్షితాః; “తోఱ్బురై యే” ఇత్యాద్యాచార్యహృదయ వ్యాఖ్యానానురోధాత్; సర్వాధికారత్వేనైవ స్వరూపానురూపత్వం కథిత ప్రాయమితి స్వతన్త్రి చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే తదనుక్తిరిత్యేకే.

అన్యేతు “సుశకముమాయ్” ఇత్యత్ర అప్పృత్తినిరపేక్షత్వస్యాపి వివక్షితత్వాత్, స్వరక్షణోత్తర భావి భగవద్విషయప్రవృత్తి సామాన్యగత ప్రాప్యతాకత్వ లక్షణం స్వరూపానురూపత్వమప్యర్థ

(౨) ఇతిల్ పూర్వార్ధత్తాలే అధికారికృత్యత్తై యరుళిచ్చెయ్‌కిఱాన్.
ఉత్తరార్ధత్తాలే ఉపాయకృత్యత్తై యరుళిచ్చెయ్‌కిఱాన్.

సిద్ధమ్; సాధనాన్తరనిష్ఠేషు ముక్తాత్మస్వరూపవృత్తిత్వా ద్యోగ్యానాంసాధనప్రవృత్తీనాం ప్రాచుర్యాత్ సాధనాన్తరాణాం స్వరూపవిరుద్ధత్వోక్తి రిత్యుక్తమిత్యాహుః; పరమరహస్యత్వోక్తిః దేవానాంగుహ్యామిత్యే తదనురోధేన; వేదాన్తసిద్ధత్వోక్తిః ప్రామాణికత్వద్యోతనాయ; నతు చరమతాసిద్ధయే; భక్తిసాధారణ్యాత్.

నన్వత్రపూర్వార్ధే కిఞ్చిత్కర్తవ్యత్వేన ప్రతీయతే. ఉత్తరార్ధేచ భగవతః ఫలసాధనత్వం ప్రతీయతఇతి పూర్వోత్తరార్ధయోరసఙ్గతిః; విధేయస్యహి ఫలమాకాఙ్క్షితమితి తస్యైవఫలం జ్ఞాప్యమ్. నచ "త్వా" ఇత్యనేన న్యస్తభరతాప్రతీతే ర్భరన్యాసస్య తత్ర హేతుతాసిద్ధిః ; తథాపి భక్తిశ్లోకావైరూప్యాయ సర్వపాపేభ్యో మోక్ష్యసఇత్యేవ వక్తుముచితత్వాదిత్యత ఆహ (ఇతిలితి); మామేకం శరణమితి భగవత ఏవోపాయత్వోక్తే రుపాయప్రవృత్తిప్రతిబన్ధకాభావమాత్రరూప మధికారికృత్యం భరన్యాసః పూర్వార్ధేన ప్రతిపాద్యతే; ఉపాయకృత్యన్తు ఉత్తరార్ధేన ప్రతిపాద్యత ఇత్యర్థః.

అత్ర కేచిత్, అధికారిణః కృత్యమితి తాదర్థ్యరూప సమ్బన్ధార్థక షష్ఠ్యాసమాసః; తథాచాధికారరూపం కృత్యమిత్యర్థః; ప్రతిబన్ధకాభావతయా ప్రపత్తేస్సిద్ధోపాయాధికారరూపత్వాదిత్యాహుః.

అన్యేతు అధికారశబ్దేన అత్ర మన్త్రజన్యస్వరూపజ్ఞానస్వరూపానురూప పురుషార్థరుచ్యా కిఞ్చన్య వ్యవసాయోఽభిరుచ్యతే; తద్వతః కృత్యం కర్తవ్యం భరన్యసనమిత్యర్థ ఇత్యాహుః.

యద్యపి నైర్భర్యేణావస్థానమప్యధికారికృత్యమితి, తస్య మాశుచ ఇత్యత్ర ప్రతిపాదనాన్నపూర్వార్ధే కృత్స్న మధికారికృత్యం ప్రతిపాద్యతే; నచోత్తరార్ధేన కృత్స్నేన ఉపాయకృత్యమ్; తథాప్యధికారికృత్యే ప్రధానాంశస్య పూర్వార్ధేన కథనాదుత్తరార్ధే భూయోభిః పదై రుపాయకృత్యకథనాత్, మాశుచ ఇత్యస్యప్రారబ్ధ నివర్తన తాత్పర్యగ్రాహకత్వాచ్చైవముక్తమ్.

ఏతదభిప్రాయేణైవ "శోకోఽధికారః, శోకనివృత్తిః ఫలమ్" ఇతి స్వతన్త్ర చరమశ్లోక వ్యాఖ్యానోక్తిః; శోకనివృత్తిరిత్యస్య- శోకనివృత్తిద్యోత్యా సకలానిష్టనివృత్తిరిత్యర్థాత్; నిర్భరత్వానుసన్ధానరూపాతు శోకనివృత్తిః - "అధికారికృత్యశేషత్వేయమ్" ఇతి ప్రతిపాదితా;

నచ, ప్రపన్నస్య యావత్ఫలప్రాప్తి నిర్భరత్వానుసన్ధానం కార్యమ్; ప్రాక్ శోకాభావే అనధికారిత్వవత్, పశ్చాచ్ఛోకే ఫలాసిద్ధేరితి స్వీకారే "సకృదేవ ప్రపన్నస్య" ఇత్యాదివిరోధః; విశ్వాస విశేషణ మహత్త్వస్య యావత్ప్రాప్తి విళమ్బదశాయాం బాధాభావరూపతయా, తదభావే "తథాపుంసామ విస్రమ్భాత్" ఇతి ప్రపత్తి నిష్ఠాహాని కథనాత్, ఫలవిళమ్బస్వీకారాత్; అతఏవ ప్రపన్నం న కథఞ్చిదపి శరణ్యోజహాతీత్యుక్తే ర్బుద్ధిపూర్వాఘస్యాపి సర్వాశక్త్యార్థతయా వ్యాఖ్యానస్యచ న విరోధః.

పశ్చాచ్ఛోకే న ఫలసిద్ధి రితివాక్యం స్వీకృతోపాయతానన్తరం శోకే ప్రపత్తినిష్ఠాహాన్యా ఫలవిళమ్బో భవిష్యతీతివాక్యేన వ్యాఖ్యాతమ్; ఉపాయకృత్యే ప్రధానాంశస్యోత్తరార్ధేన కథనాదేవ త్యాగస్వీకారసమ్పాదనస్యాప్యుపాయకృత్యోక్తా రమ్యాజామూత్ప

దేవై రన్తర్భావితస్య పూర్వార్ధగతైకశబ్దావగత స్వీకారానుపాయత్వాద్యోత్యత్వే వ్యుత్తరార్ధస్యైవోపాయ కృత్య ప్రతిపాదకత్వ కథనమ్.

నచ ప్రవజేత్యనేన అధికారికృత్యస్య, మోక్షయిష్యామీత్యనేనోపాయకృత్యస్య, మాశుచ ఇత్యనేనాధికారికృత్య శేషస్యచ ప్రతిపాదనే పరిశిష్యాస్య శ్లోకస్య మాశుచ ఇతి క్రియాపద మిత్యుక్తిర్విరుధ్యేత ఇతివాచ్యమ్.

మూలమన్త్రద్వయాభ్యామేవావశ్య జ్ఞాతవ్యానాం స్వరూపోపాయ పురుషార్థానాం జ్ఞాపనాత్కి మనేనేతి శఙ్కా నివారణార్థం తథోక్తేః; మాశుచ ఇత్యనేనహి సుకరత్వ సకృత్కర్తవ్యత్వ సుకారిత్వాది ప్రయుక్తం సకలేతరోపాయ వైలక్షణ్యం ద్యోత్యతే; తథాచైతజ్జ్ఞాపనార్థమేవ చరమశ్లోక ఇతిఫలితమ్;

ప్రపత్తివిధాయకతయా చరమశ్లోకస్యసార్థక్యమ్, "ఇశ్లోకమ్" ఇత్యాదినోక్తమ్; యద్యపి మన్త్రబలాదేవ విధిరాక్షేప్తుం శక్యః; తథాప్యాక్షేపతః ప్రాప్తాదితిన్యాయా ద్విశిష్ట స్వీకారాసిద్ధి ప్రసఙ్గాచ్ఛ్లోక ఆవశ్యక ఇతిబోధ్యమ్; భాట్టమతరీత్యా పుంవాక్యేష్వభిప్రాయరూపాయాః ప్రేరణాయా ఏవ విధ్యర్థత్వాశ్రయణేనాస్యశరణ్యాభిమతిప్రకాశకత్వోక్తి రిత్యాహుః.

అథవా, అన్తేమాశుచ ఇత్యస్యామ్నానాత్, సత్స్వప్యనేకేషు క్రియాపదేషు శోకనివృత్తావేవ తాత్పర్యం గమ్యతే. తథాచ అర్జునాశ్వాసనమాత్ర తాత్పర్యకస్య శ్లోకస్యాస్య కథం ప్రపదన తాత్పర్యకత్వ మిత్యాశఙ్కాయా మాహ (శ్లోకత్తుక్కిత్యాది)

(3) అధికారిణః కృత్యమావత-ఉపాయపరిగ్రహమ్.

క్రియాపదశబ్దేన సమాప్తిపదం లక్ష్యతే; సర్వం వాక్యం క్రియాయాం పరిసమాప్యత ఇతిహ్యాహుః; తాత్పర్య మిత్యనేన గ్రన్థేన పరిహర్తుం చోద్య మభ్యుపగచ్ఛతి. ఇశ్లోకమిత్యతః ప్రాక్ "ఆకిలుమ్" ఇతి పూరణీయమ్; "ఇన్ద్రశ్లోకముక్తా" ఇతిపాఠః; ఇన్ద్ర విత్యనేన "అశోచ్యా నన్వశోచః" ఇత్యుక్త్వా ద్వ్యథావస్థితాత్మోపదేశ నివర్త్యాద్బన్ధువధనిమిత్తా చ్ఛోకాత్ సురసర్గాన్తర్భావనిమిత్తాచ్చ "మాశుచ స్సమ్పదం దైవీమ్" ఇత్యుక్తినివర్త్యాచ్ఛోకాచ్చ వ్యావృత్తిరుచ్యతే.

ననునాస్తికిఞ్చిదధికారిణః కర్తవ్యమ్; "తస్యైవబోధోనావ్యాపాఖ్యః" ఇత్యాదినా ప్రపత్తే స్సమ్బన్ధ జ్ఞానరూపతావగమాత్; వాక్యమాత్రేణసిద్ధత్వాదేవహి ప్రపత్తి స్సిద్ధోపాయ ఇత్యుచ్యతే.

నచైవం శరణంవ్రజేత్యాది విధ్యనుపపత్తిః; తద్విజిజ్ఞాసస్వ, యాగన్ధవతీతాం పృథివీం విద్ధిత్యాది వదీశ్వరో మోక్షోపాయ ఇత్యేతజ్జ్ఞాపన మాత్రపరత్వాత్; విధాయకత్వే విధేరిష్టసాధనత్వ బోధకత్వేన ప్రపత్తే రుపాయతాప్రసఙ్గాత్, "విహితాయ ఉపాయాస్తే" ఇత్యుక్త్యాప్రపత్తేరప్యుపాయ కోట్యన్తర్భావే త్యాజ్యతా ప్రసఙ్గాచ్చ; అతః పూర్వార్ధే అధికారికృత్యం ప్రతిపాద్యత ఇత్యయుక్తమత ఆహ (అధికారిణః కృత్యమావతీతి)

"సకృదేవహి శాస్త్రార్థః కృతోయం తారయే న్నరమ్" "ప్రపత్తిం తాం ప్రయుఞ్జీత" ఇత్యాది ప్రమాణ బలాత్కర్తవ్యైవ ప్రపత్తిః; తస్యా స్సమ్బన్ధవిషయకత్వే హుష్యస్తీతిసమ్బన్ధజ్ఞానతావాదః;

(౮) అత్రై సాఙ్గమాక విధిక్రియాన్.

విధేశ్చ కృతిసాధ్యతా మాత్రమర్థః. ఇష్టప్రయోజకత్వ మాత్రకం వా విధ్యర్థః.

నచైవం యాగాదేరుపాయత్వా సిద్ధి ప్రసఙ్గః; తత్రోపాయాన్తరాభావే నోపస్థితస్య యాగాదే స్తథాత్వ కల్పనాత్; అత్రతు భగవత ఏవోపాయత్వ బోధనేన విశేషాత్; "విహితాయ ఉపాయాస్తే" ఇత్యత్రచ సాధారణ చోదనాచోదితానామేవ నిషేధః; నతు విశిష్య విహితానామ పీతిభావః; ఉపాయ పరిగ్రహః- అనిష్ట నివృత్తిపూర్వకేష్ట ప్రాప్తై రవ్యవహితోపాయత్వేన స్వీకారః;

యద్యపి గోప్తృత్వవరణమేవైవంరూపతయా స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ఉక్తమ్; తథాపి గోప్తృత్వస్యరక్షకతామాత్రరూపత్వాత్, భరన్యాసావయవపరసమ్బన్ధాపాదనాంశసంవలనేన తస్యోపాయతా ప్రార్థనారూపత్వాత్, స్వసమ్బన్ధ త్యాగస్య తదఙ్గత్వమవిరుద్ధమ్; స్వప్రవృత్తి నివృత్త్యధ్యవసాయాత్మక స్వసమ్బన్ధ త్యాగపూర్వక భగవదేకోపాయత్వా ధ్యవసాయరూపోహి భరన్యాసః.

నను ద్వయే పూర్వఖణ్డే "శరణంప్రపద్యే" ఇత్యనేనైవ కర్తవ్యభాగస్య ప్రతిపాదితత్వాత్, ఇహాపి శరణంవ్రజేత్యేతావతైవాలంతత్రాహ (అత్రైయితి). అఙ్గమ్-అవయవః.

నచ భరన్యాసావయవస్య త్యాగస్య పూర్వకాలీనత్వాభావాల్ల్యబసఙ్గతిః; తత్పదార్థైకదేశత్వస్యైవ తదవయవ రూపత్వాత్; అత్ర ప్రక్షాళ్యపాదా విత్యాదావివ క్త్వాప్రత్యయ బలాదుపాయాన్తర త్యాగోఙ్గత్వేన బోధ్యత ఇతి పరవరమునయః.

తత్ర యద్యపి క్త్వాప్రత్యయో నవిధ్యేకాన్తః; సవాఙ్గత్వే శక్తః; తథాపి స్వరసతశ్శక్త్యైక్యరూపం సమానకర్తృకత్వం క్త్వయా బోధ్యతే; అసమ్భవేతు శక్తిమదైక్యమ్; అఙ్గప్రధాన భావాపన్న క్రియాస్థలేచ సాఙ్గస్య చికీర్షితత్వాత్ శక్త్యైక్యం సమ్భవతీతి "వాజపేయే నేష్ట్వా" ఇత్యాదావఙ్గత్వ సిద్ధి స్తాన్త్రికై రుక్తా.

క్త్వాన్తార్థ క్రియాయాశ్చ సమభివ్యాహృత ధాత్వర్థోపస్థాప్య క్రియావిశేషణత్వ నియమా ద్విశిష్టాన్వయస్యచ స్వారసికత్వాద్విశేషణేపి విధ్యన్వయప్రతీతిః; గౌరవప్రసఙ్గాద్విశిష్టాన్వయస్త్యజ్యత ఇతిచేత్, తర్హి "సోమేనయజేత" ఇత్యాదావపిసోమోऽవిధేయస్స్యాత్; నియమతస్సోమస్య ప్రాప్త్యభావాత్ పాక్షికానువాదాపత్తే ర్విశిష్టస్య విధానమితిచే దత్రాప్యశక్త్యా కతిపయ ధర్మత్యాగమాత్ర ప్రాప్తావపి న సర్వత్యాగప్రాప్తిః.

విద్యాగతమేవ నిరవశేషత్వం సర్వశబ్దోవక్తీతి సర్వాసాం తాసామశక్త్యా త్యాగః ప్రాప్త ఇతిచేత్, ఏవం తర్హ్యనువాదబలేన ప్రధానభూత భక్తియోగాశక్తే రేవాధికారత్వావగమాత్, గురౌ కర్మయోగాద్యుపాయే నకశ్చిదపి ప్రవర్తేత. ఉపాయసంసర్గేచాస్తి ప్రాయశ్చిత్తవిధానమ్.

"త్యజధర్మమ్" "తస్మాత్త్వముద్ధవోత్సృజ్య" ఇత్యాదిషుచ త్యాగవిధిః ప్రతీతః; శఠారిసూక్తౌచైతదుపబృంహణభూతాయాంవిధిః ప్రతీయతే. త్యజేశ్చాऽనన్వయానుకూలవ్యాపారశక్తస్య అశక్తౌ లక్షణాస్యాత్; స్థితస్త్వమితి పదాధ్యాహారశ్చదోషః, అతః పూర్వోక్తేషు పక్షేష్వన్యతమం పక్షమాశ్రిత్య విధిత్వ స్వీకారఏవోచితః.

(౫) రాగప్రాప్తమాన ఉపాయన్దానే వైధమానాల్ కడుక ప్పరిగ్రహిక్కైక్కు ఉడలాయిరుక్కుమ్.

యద్యపి, “ఏవమ్భూత మత్కైఙ్కర్యప్రాప్త్యుపాయతయా” ఇత్యాది గద్యగ్రన్థే త్యాగస్యానువాదః ప్రతీయతే. తథాపి ప్రపత్తేస్స్వాతన్త్ర్యమాత్రజ్ఞాపనార్థో విధిసిద్ధస్యదౌష్కర్యాదినిమిత్తస్యవా ఉపాయాన్తరాసమ్బన్ధస్య తత్రానువాద ఇత్యవిరోధః,

నను, శక్తకారుణికవిషయ శరణాగతేః ఫలసాధనతాయా లోకే దర్శనాత్, శరణవరణస్యోపాయతా నిశ్చయే సుకరత్వాదినా స్వతఏవ తత్రప్రవృత్తిశ్చ భవిష్యతీతి కిం విధినేత్యత ఆహ (రాగేతి). భక్త్యాదివిధిప్రతిరోధేనానుమితే రప్రామాణ్య శఙ్కాకళఙ్కితతయా సతతో ఝటితిప్రవృత్తిస్సమ్భవతీతి విధే రుపయోగ ఇతిభావః.

ఏవఞ్చ తత్రతత్రలోక దృష్ట్యుపవర్ణనం విధిప్రవృత్తి ప్రతిబన్ధకాయోగ్యతా నిశ్చయ నిరాసకతయా; యథా, “సానుక్రోశే సమర్థే ప్రపదనమృషిభిస్స్మర్యతే భీష్టసిద్ధ్యై లోకేప్యేతత్ప్రతీతం న చవిమతి రిహ ప్రేక్ష్యతే క్వాపితన్త్రే । తస్మాత్కైఙ్కర్యముత్యసిద్ధం భగవతితు భరన్యాస విద్యానుభావమ్” ఇతి.

కేచిత్తు, ప్రపత్తిస్తావత్ స్వతః ఫలరూపా; “శాశ్వతీ మమ సంసిద్ధిః” ఇతివచనాత్; స్మర్యతేచ తస్యా అనువర్తమానాయాః ఫలరూపతా-“న ఏవోపర్యుపర్యస్య” ఇత్యాదినా; అస్య - పరమాత్మనః, ప్రపన్నస్యవా; తథాచరాగప్రాప్తత్వం కైఙ్కర్యరూపతయా సుఖరూపతయావాస్వతః ప్రాప్తత్వమ్; అగ్రేచైకశబ్దేన స్వీకారా

నుపాయతాద్యోతనే కర్తృప్రవృత్తి ర్నస్యాదిత్యాశఙ్కాయాం రాగ ప్రాప్తమితి వక్ష్యతే; తదనురోధేనాఽత్రాప్యయ మేవార్థో వాచ్యః.

ఏవఞ్చ "రాగప్రాప్తస్నానే ఉపాయమాక వైధమానాల్" ఇతి యోజనీయమ్; ఇజే ఇతిహిప్రసిద్ధిః; పిత్తోపహతిసాధనత్వేన విహితస్య క్షీరపానాదేః దృష్టాన్తత్వం సూచయతి; తత్రచరాగతః ప్రాప్తిస్స్వతో భోగ్యతయైవ; వైధత్వఞ్చోపాయతయా జ్ఞాప్యమానత్వమ్. ఇహాఽపి వ్యాజతయా జాప్యమానత్వం వైధత్వమ్; వక్ష్యతేచ "ఇతుతాన్ సర్వముక్తిప్రసఙ్గ పరిహారార్థమ్" ఇతి వ్యాజత్వమ్; ఏవఞ్చాత్రోపాయ శబ్దోవ్యాజపరః.

అథవా సిద్ధోపాయపరః; రాగప్రాప్తత్వం తాదృశస్వవిషయ స్వీకారకత్వమ్; వైధత్వమపిస్వీకారద్వారకమ్; ఉపాయతయా ఽజ్ఞాతజ్ఞాపన విషయత్వరూపస్య తస్య భగవతిసమ్భవేపి "అత్తైసాఙ్గమాక" ఇత్యాదినా స్వీకారగతస్య వైధత్వస్య ప్రస్తుతత్వాత్, తత్పరత్వమవధార్యతే; తత ఏవ వరవరమునీనాం క్షీరదృష్టాన్తకథనమ్; ఇదం స్వీకుర్వితివిధిప్రయుక్తత్వ ఇతి వచనఞ్చోపపద్యత ఇత్యాహుః,

అథ ప్రతిపదం వ్యాచిఖ్యాసుః ద్వయావయవ ఖణ్డయో శ్లోకావయవార్థద్వయం వివరణమితిసూచయన్ పదసఙ్ఖ్యామాహ (ఇతిల్ పూర్వార్ధమితి). ఉత్తరార్ధన్తు పదషట్కరూపమితి వరదాచార్యాః; "యదాహు రుత్తరోత్తరం పదద్వైగుణ్యంద్రష్టవ్యమ్" ఇతి; నచమాజ ఉపపదత్వాన్నిత్యసమాస శ్శఙ్కనీయః. అతిఙీతి నిషేధాత్. పదపఞ్చకమితి రమ్యజామాతృదేవాః.

(౬) ఇతిల్ పూర్వార్ధమ్ అఱుపదమ్.

సహేతి యోగవిభాగాత్ పర్యభూషదిత్యాదివత్సమాసః; నాస్తీత్యేకంపదమిత్యాది వ్యవహారదర్శనాదితితదాశయః; ఉభయథాపిన దోష ఇత్యభిప్రాయేణ ఉత్తరార్ధ పదసఙ్ఖ్యానోక్తా. వస్తుతస్తు స్వతన్త్రపదాభిప్రాయ ఏకాదశపదత్వవ్యవహారః; తేప్రాగ్ధాతోరిత్యాదినా ప్రయోగనియమే అనుశిష్యమాణేపి హీనపదానాం ప్రయోగనియమశ్శాస్త్రేణ క్రియత ఇతి పతఞ్జలినోక్తమ్.

అతఏవ స్వతన్త్ర చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానాదౌ త్యాజ్యత్యాగప్రకార స్వీకార్య తద్గతస్వీకారోపయోగిగుణజాత తన్నైరపేక్ష్యోపాయభావ స్వీకారస్వీకృతోపాయగతకార్యోపయోగిగుణజాతాఽధికారిప్రాప్తివిరోధి తద్విమోచన నైర్భర్యాణి చరమశ్లోకేనోక్తానీత్యేకాదశానామర్థానా ముపసంహారఃకృతః.

అతఏవ వరవరమునిభిరపి అనన్తరం చరమపద ముపాదత్తే మాశుచఇతీ త్యవతారితమ్. ఏవఞ్చ విచ్ఛిద్యవక్తుమర్హాణాం వ్యాఖ్యేయానా మేకాదశత్వ మత్రాభిప్రేతమ్; ఆద్య విశేషణేన "సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య" "సర్వపాపేభ్యః" ఇత్యాదౌ వ్యాఖ్యేయాంశాధిక్యేపినాధిక్య ప్రసక్తిః.

ఏవఞ్చ "చతుర్విధ పదేచాత్ర ద్వివిధస్యార్థనిర్ణయః। క్రియతే సంశయోత్పత్తే ర్నోపసర్గ నిపాతయోః। తయోరర్థాభిధానేహి వ్యాపారో నైవవిద్యతే। యదర్థద్యోతకౌ తౌతు వాచకస్సవిచార్యతే," ఇతి కుమారిలోక్తరీత్యా చాదిషు పఠితస్య మాఙోనిపాతత్వేన ద్యోతకతయా శుచఇత్యస్యైవ శోకప్రతిషేధాభిప్రాయిత్వం మాఙ్ సమభివ్యాహారేణేత్యేకాదశపదవ్యవహారస్సమఞ్జసః.

(౭) సర్వధర్మాన్-ఎల్లాధర్మఙ్గళైయుమ్,
(౮) ధర్మమావతు-ఫలసాధనమాయిరుక్కుమతు.

"మికుతుక్కు వాచకమానపది యెన్నిల్" ఇత్యత్ర వాచక శబ్దో ద్యోతకపరః; నిపాతా వాచకా ఇతి పక్షమాశ్రిత్య పదార్థద్వయ సంసర్గబోధకతాలక్షణం వాక్యత్వం రహస్యత్రయసారే మాశుచ ఇత్యస్య తత్రతత్ర వ్యవహ్రియతే.

పదాన్తరాఘటకత్వేసతి సుప్తిఙ్జన్యతరాన్తత్వరూపపదత్వ మాదాయ వివరణత్వోపయికం ద్వైగుణ్యముపపాద్యమితి ద్రష్టవ్యమ్;

సర్వేషాం ధర్మా ఇతి దేవతాన్తరారాధనరూపా ధర్మా ఉచ్యన్త ఇతిమతం నిరాకర్తుం వ్యాచష్టే (ఎల్లాధర్మఙ్గళైయుమితి).

ధర్మిప్రతియోగినాం ధర్మాణాం నేహాభిధానమిత్యాహ (ధర్మమావతితి). అలౌకికత్వేసతీతిపూరణీయమిత్యభిప్రాయేణ "ధర్మమావతు-శాస్త్రజ్ఞాను అఱియవేణ్డియిరుక్కుమ్ పురుషార్థ సాధనమ్" ఇత్యుక్తం రహస్యత్రయసారే; ఫలసాధనతామాత్రస్య భోజనాదిష్వతిప్రసక్తత్వాత్; రమ్యజామాతృదేవగ్రన్థేతు శ్యేనాదివారణాయ "నల్వళియాక" ఇతి విశేషణముపాత్తమ్; బలవదనిష్టాననుబన్ధితా చ అత్ర సమ్యక్త్వమ్.

వస్తుతస్తు-అదృష్టద్వారక ఫలసాధనత్వం ధర్మత్వమ్; అదృష్టఞ్చ-లాభసాధనీభూత భగవత్ప్రీతిః; ఫలమపి భగవత్ప్రీతిజమితి; త్రయ్యానృద్ధా ఇత్యాచార్యోక్తేః ఏవఞ్చముక్తైః ప్రపన్నైశ్చ ప్రయుక్తిమాణానాం ధర్మశబ్దవాచ్యత్వమేవనాస్తి; తేషాం స్వాతన్త్ర్యేణ

పురుషార్థభూత భగవత్ప్రాప్తి సాధనత్వాత్; శాస్త్రైక సమధిగమ్యాత్తు పురుషార్థసాధనతా ప్రపన్నకృత్యేష్వస్తీతి తేషామపి త్యాగస్స్యాదితి తద్వారణాయ తత్పక్షే క్లేశ ఆశ్రయణీయ ఇతి, చోదనా లక్షణోఽర్థో ధర్మ ఇతి జైమిన్యుక్తం లక్షణమాశ్రిత్య స్వతన్త్రచరమ శ్లోకవ్యాఖ్యానే ధర్మశబ్దో వ్యాఖ్యాతః.

తత్ర యద్యపి చోదనాశబ్దస్య చుద ప్రేరణ ఇత్యతో వ్యుత్పన్నస్య ప్రవర్తకత్వవాచితయా అనుష్ఠేయతయాజ్ఞాపితత్వమ్ - ధర్మశబ్దార్థ ఇతి పర్యవసానాత్ సిద్ధధర్మావ్యాప్తిః; జైమినినాతు స్వనిరూపిత ధర్మమాత్రం లక్షితమితి శ్రుతప్రకాశికాయాం స్ఫుటమ్.

నచాత్ర త్యాజ్యధర్మేషు సిద్ధధర్మస్యాన్తర్భావేన క్షతిరితి వాచ్యమ్; తదన్తర్భావే నచాతుర్విధ్యకథనవిరోధప్రసఙ్గాత్; తథాపి తత్రసిద్ధ ధర్మశబ్దేన తద్విషయ స్వీకార ఉచ్యతే; భగవద్గతోపాయభావసఙ్క్రమణేన ప్రపత్తావుపాయతయా వ్యపదేశవత్స్వీకారగత ధర్మత్వ సఙ్క్రమణేన భగవతిధర్మత్వ వ్యపదేశో భాక్త ఇతి జైమినేరాశయ ఇతి తద్గ్రన్థప్రవృత్తేః.

అతఏవ సిద్ధ ధర్మో నామ పరమధర్మస్వీకార ఇత్యుక్తమ్; అస్మింశ్చపక్షే సాధారణ చోదనాచోదితానాం సర్వేషాం త్యాగో విధీయత ఇతి, నస్వీకారస్యాజ్ఞానుపాలనస్యాపి త్యాగప్రసఙ్గః.

నచైవం విహితధర్మో నామ "క్రియమాణం న కస్మై చిద్యదర్థాయ ప్రకల్పతే," ఇత్యుక్తరీత్యా, నిష్కారణ ప్రత్యవాయ ప్రయోజకీభూతాభావ ప్రతియోగ్యనుష్ఠానో ధర్మ ఇతి గ్రన్థవిరోధః; తస్య "అహరహస్సన్ధ్యాముపాసీత" ఇత్యాది చోదనా చోదితోప

(క) ఇట్టి చోట్లలుకలు ధర్మశబ్దమ్-దృష్టఫలసాధనత్వమై చోట్లలుకై యన్ని క్కే- మోక్షఫలసాధనత్వమై చోట్లలుకలుతు.

లక్షకత్వాత్; "క్రియమాణాం న కస్మైచిత్" ఇత్యాది వచనోదాహరణన్తు "శృణుధ్వం పరమంకర్మ ద్వివిధం త దిహోచ్యతే" ఇతి వచనాత్ ప్రవృత్తినివృత్తి ధర్మాతిరిక్తో ధర్మఏవనాస్తీతి శఙ్కావారణార్థమ్; అర్థశబ్దేనచ అత్ర సాక్షాత్పురుషాభిలషితం ఫలం వివక్షితమితి సన్ధ్యాదీనాం పాపక్షయ సాధనత్వేన నవిరోధః.

నచైవమఙ్గానాం ప్రధానోపకరణ సాధనానామ్, అక్రియావదిత్యనేన వారణాదనుష్ఠేయత్వా ప్రాప్తావపి, ఉపాయకోట్యనన్తర్భావాత్త్యాగోపిన ప్రాప్నోతీతివాచ్యమ్, సాధ్యాభావ ఇతిన్యాయేనైవ తత్త్యాగసిద్ధేః; ఏవఞ్చనిత్యానా ముపాయాన్తర యోగ్యతాపాదకతయానుష్ఠానం సాధ్యాభావన్యాయేనైవ నివృత్తమ్; ఉపాత్తదురితక్షయార్థ మనుష్ఠానమ్, "తమంశం నైవ కుర్వీత" ఇతి నిషిద్ధమ్; ప్రపత్తేస్తు నయోగ్యతా పాదకాపేక్షేతి "ప్రపత్తేః క్వచిదప్యేవమ్" ఇత్యాదితోవగమ్యతే;

అతోలోక సఙ్గ్రహాదిజన్య భగవత్ప్రీత్యర్థతయైవ ప్రపన్నానాం తదనుష్ఠానమితిసిద్ధ్యతి; ఏవఞ్చ ప్రపన్నై రనుష్ఠీయమానానాం కర్మణాం స్వాసాధారణ విధ్యనుగుణత్వేపి క్వచిద్వ్యత్యతిక్రమోక్తిః ప్రతిపదోక్త ప్రాయశ్చిత్తాభిప్రాయేత్యేకే. "మన్నిమిత్త కృతం పాపమ్" ఇత్యాది వదాపాత ప్రతీత్యభిప్రాయేత్యపరే.

నన్వత్ర స్వరసతస్సర్వేషామేవ భోగమోక్షసాధనానాం త్యాగే ప్రతీయమానే కథమాచార్యైః "మత్ప్రీత్యర్థ తయామ

యోక్తమఖిలం సన్త్యజ్య" ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్: తత్రాహ (ఇఙ్గు చొప్పెల్లుకిఱవితె)

దృష్టశబ్దేనాత్ర దృష్టసజాతీయత్వాత్ స్వర్గాద్యపి సఙ్గృహ్యతే. యథా "అథైతస్యహరేర్వ్యజనస్య సర్వాపవలిప్సన్తః" ఇత్యత్ర ప్రకరణాత్పరిష్కృతానామేవ ఋత్విజాం భక్షణం విధీయతే. తథా త్రాసమ్భవాత్తత్ర సర్వశబ్దస్య సఙ్కోచః; "సర్వేభ్యః కామేభ్యః" ఇత్యాదౌచ "నాన్యః పన్థాః" ఇత్యాది నిషేధానురోధేన సఙ్కోచ ఆవశ్యక ఇతి ప్రకరణాదరః;

నత్విహ కిఞ్చిన్నిదాన మస్తీతివాచ్యమ్; "యామిమాం పుష్పితామ్" ఇత్యాదినా ఆదావేవ దృష్టఫలసాధనానాం నిషిద్ధత్వాత్, స్వీకారాజ్ఞానుపాలనాదీనాం త్యాగాసమ్భవేన సఙ్కోచస్యావశ్యకత్వాచ్చ;వస్తుత స్సర్వశబ్దస్య పృథగర్థతాయా వక్ష్యమాణత్వాద్ధర్మశబ్దస్య ప్రకరణా న్మోక్షసాధనపరత్వ ముచితమ్.

ఏతేన స్వార్థాన్వయితావచ్ఛేదక రూపావచ్ఛిన్నాన్విత ప్రక్రాన్తత త్తద్ధర్మావచ్ఛిన్నేషు యావత్స్వేవ సర్వపదస్య శక్త్యా చైత్రోదధిభుఙ్క్తే, మైత్రోఘృతమ్, విష్ణుమిత్ర స్సర్వమిత్యాదౌ ఘృతత్వ దధిత్వాది ప్రకారక బోధసమ్భవేపి కర్మయోగత్వాదీనాం త్యాగాన్వయితావచ్ఛేదకత్వేనా పరిష్కృతతయా సర్వపదాన్త త్తద్ధర్మప్రకారక బోధసమ్భవః.

అతోత్రస్వసమభివ్యాహృత పదార్థతావచ్ఛేదక వ్యాపక యావత్త్వస్యైవ సర్వపదేన ప్రతీత్యా కర్మయోగాదిమాత్ర పరాధర్మ ఇతిశక్యం వక్తు మిత్యపాస్తమ్. ధర్మశబ్దస్య ధర్మవిశేషపర

(౧౦) అవైతాని శ్రుతిస్మృతివిహితఙ్గళాయ్ పలవాయిరుక్కై-
యాలే బహువచనప్రయోగమ్ పణ్ణుకిఱతు.

త్వాత్, సర్వశబ్దస్య ధర్మగతయా వత్త్వబోధకత్వాద్వా; టీకేతు-శ్రుతిస్మృతిచోదితం భోగమోక్షరూపేష్టోపాయమభిధత్తే ధర్మశబ్ద ఇత్యుక్తమ్; తత్ర భోగశబ్దః-ఫలాన్తరార్థప్రవృత్త్యభిప్రాయః; తత్తత్పురుషార్థసాధనత్వేన భగవచ్ఛరణవరణం యుక్తమేవేతి పూర్వగ్రన్థానుసారాత్.

నన్వేవం "నాహం వేదైర్న తపసా" ఇతి భగవతో భక్తిమాత్రలభ్యత్వాభిధానాత్, మోక్షసాధనస్య భక్తియోగలక్షణస్య ధర్మస్యైకత్వాద్బహువచనానుపపత్తిః; నచ సద్విద్యాద్యుపాసనాభేదాద్బహువచనమ్. తథాపి "కర్మాద్యుపాయాన్" ఇత్యాచార్యవచనాసఙ్గతేః; తస్య పరమనిశ్శ్రేయస సాధనభూతాని కర్మయోగజ్ఞానయోగ భక్తియోగా నితి భాష్యానుసారిత్వా దిత్యత ఆహ (అవైతానితి)

అత్రవిద్యాభేదకృతం బహుత్వం బహువచనేనాభిధీయత ఇతి రహస్యత్రయసార రమ్యజామాతృదేవ గ్రన్థయో రవిశిష్టమ్. పురుషోత్తమవిద్యావతారరహస్యజ్ఞాన దేశవాస నామసఙ్కీర్తనాదిభేదోపి గృహ్యత ఇతి రమ్యజామాతృదేవగ్రన్థే అధికమ్. తదనుసారాచ్చ భక్తియోగజ్ఞళు మిత్యత్ర బహువచనాన్తేన విగ్రహో వివక్షితః.

స్వతన్త్రి చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేతు ధర్మశబ్దేన సాక్షాన్మోక్షసాధనీభూతా భక్తిరభిధీయతే. బహువచనేన అఙ్గసాధనాన్యుచ్యన్త ఇత్యుక్తమ్. రహస్యత్రయసారేతు సర్వశబ్దేన సపరికరతా వివక్ష్య

త ఇత్యుక్తమ్. వరదాచార్య దీపకార ప్రభృతిభిస్తు సర్వశబ్దస్సమభివ్యా
హృత పదార్థగతాశేషత్వపర ఇతి, తత్ర ధర్మశబ్దోధికృతపరః; బహు
వచనం తద్గతబహుత్వార్థకమ్; సర్వశబ్దః కపిఞ్జలాధికరణన్యాయేన
త్రిత్వే పర్యవసానం వారయతి.

సర్వశబ్దేనైవానేకశేషత్వసిద్ధౌ బహువచనం సాధుత్వార్థ
మిత్యేవయుక్తమ్; బహువచనస్య ప్రకృత్యర్థగత బహుత్వబోధకతో
పపత్తేః, సర్వశబ్దస్య చ సమభివ్యాహృత పదార్థగతకార్త్స్న్య
బోధకత్వేన ధర్మశబ్దార్థ వ్యతిరిక్తార్థాభిధాయకత్వాసమ్భవాత్,
కేషాముఙ్గానాం సర్వశబ్దేన గ్రహణం కేషాం బహువచనేనేతి వ్యవస్థా
నుపపత్తేశ్చ.

యదికర్మాదీనామపి స్వాతన్త్ర్యేణైవ మోక్షసాధనత్వం,
తదా ధర్మశబ్దేనైవ తేషాం గ్రహణంస్యాత్; కిం బహువచనేన;
ధర్మశబ్దస్య మోక్షోపయోగిమాత్ర పరత్వే చ తత ఏవ నిత్యనైమి
త్తికానామపి గ్రహణసిద్ధేః, కిం సర్వశబ్దేన; బహువచనానర్థక్య మభి
ప్రేత్యైవ పరాశరభట్టపాదైః, "మత్ప్రాప్త్యర్థతయా మయో
క్తమఖిలం ధర్మమ్" ఇతి శ్లోకే బహువచనం త్యక్తమితి కేచిత్.

అత్రాహుః-సత్యం బహువచనం న స్వాతన్త్ర్యేణార్థాన్తరా
భిధాయకమ్; తథాపి ధర్మశబ్దస్యైవ సాక్షాత్పరమ్పరా సాధారణ
సాధనపరత్వే తాత్పర్యగ్రాహకం తత్. నచ విద్యాభేదమాదాయైవ
తదుపపత్తేర్న తాత్పర్యగ్రాహకతా; "మద్భక్తిం లభతే పరామ్"
"భక్త్యా త్వనన్యయా శక్యః" ఇత్యాదిషు సర్వాసామపి విద్యానాం ప్రీతి
రూపాపన్నానవచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానత్వరూపైకధర్మావచ్ఛిన్నతయా
ఏకవచనాన్తనిర్దేశ్యత్వదర్శనేన ఇహాపి తస్యాత్ర నిర్దేశే అన్యైరూపాస్య

యఏకవచనేనైవ నిర్దేశస్యోచితత్వాత్, "యఏతాన్మత్ప్రణీతో హితా
కర్మజ్ఞాన క్రియాత్మకాన్" ఇత్యాదిష్వర్థ నిర్దేశేషు బహువచనా
మోక్షసాధన పథ్యశబ్దస్య కర్త్రాదిపరతాదర్శనాచ్చ, భక్తిమాత్ర
పరత్వే సాధారణ ధర్మశబ్దేన తద్బోధనవైయర్థ్యాచ్చ.

నచైవం బహువచనానర్థక్యతాదవస్థ్యమ్; తదభావే ద్వ
రూప భక్త్యైత్యాగవారణాయ ధర్మశబ్దస్యావశ్యకత్వాత్, బహువచ
నేన సత్వే తేనైవ విద్యాభేద వివక్షాసమ్భవాత్, ఏవఞ్చ ధర్మశబ్దస్య
త్రసత్వే మోక్షావ్యవహితసాధనభక్తిమాత్రపరతాకబాధితాన్న్యతి
బహువచనేన వ్యవహితా వ్యవహితసాధన సాధారణ్యం ధర్మశబ్దస
బోధ్యతే; ఏతదభిప్రాయకస్య తత్త్ర చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానగ్రన్థః కర్మ
జ్ఞానయోర్వ్యవహితసాధనత్వే నిరూఢో మోక్షోపాయ వ్యవహా
ర్యాస్తేష్వితి ముఖ్యతుల్యతా.

నిరూఢస్థలే గౌణముఖ్య విభాగోనాశ్రీయత ఇత్యేవమేవ వ్యా
దేశవద్భావవచనం ప్రత్యాఖ్యాతమ్; సర్వశబ్దస్తు అవయవపక్ష
త్స్నేఽప్యవర్తత ఇతి సర్వోఘటశ్శ్వేత ఇత్యేకఘటతాత్పర్యకనాక్ష్యే
దృష్టమ్; ఉక్తఞ్చ "సర్వస్య దేవ" ఇత్యత్ర కైయటేన అవయవ
కార్త్స్న్యేన యథా సర్వపటోదగ్ధ ఇతి. ఇహతు పర్యాదీనాం విశిష్టా
ర్థానాం కార్యత్వేనోపాదానాత్ ద్రవ్యప్రకారక కార్త్స్న్య సమ్బ
న్ధాదవయవ కార్త్స్న్యైకవృత్తిస్సర్వశబ్ద ఇతి. తత్ర సర్వశబ్ద సమ
భివ్యాహృతశబ్దస్య తదవయవేషు లక్షణేత్యేకే.

సర్వశబ్దస్యైవ సర్వావయవవాచిత్వే లక్షణేత్యన్యే; సమభి
వ్యాహృతపదార్థ ఏవ అవయవావయవిసాధారణ ధర్మావచ్ఛిన్నే
లక్షణాయాం తాత్పర్యగ్రాహకం తదిత్యపరే; సర్వథా సర్వశబ్దస్య

(౧౧) అద్వైయావన-కర్మజ్ఞాన భక్తియోగజ్జఘమ్, అవతారరహస్య జ్ఞానమ్, పురుషోత్తమవిద్యై, దేశవాసమ్, తిరునామసఙ్కీర్తనమ్, తిరువిళక్కెరిక్కై, తిరుమాలై యెడుక్కై తుడక్కమాన ఉపాయబుద్ధ్యా శెయ్యుమవై యుమ్.

స్తీతి కర్తవ్యతాబోధానుకూలతా; దృశ్యతే హ్యేకస్యైవ నానా పదార్థసమ్బన్ధే ప్రతియోగినామంశవ్యపదేశః; జ్ఞానంధర్మ్యంశే ప్రమాద, రజతాంశే అప్రమేతి, విశిష్టస్యచ విశేషణాంశ ఇతి స్ఫుటం భాష్యాదిషు. క్రియాయాశ్చనామ కోన్యోంశోభవితుమర్హతి, అన్తరేణేతి కర్తవ్యతాం కరణవిశేషణీభూతామ్; తత్రాద్యే, అఙ్గానామపి త్యాగావబోధాయయుగపద్వృత్తిద్వయ విరోధస్యాదోషత్వమాస్థేయమ్.

నచేహ విద్యాకార్త్స్న్యస్య కర్మజ్ఞానాదిభేదేనసర్వప్రకారాన్ ధర్మానితి ప్రకారకార్త్స్న్యవాచ్యవృత్తిసమ్భవః; నావయవకార్త్స్న్యపరతా; యథాహి, పశేర్వర్జన ఇత్యాదా వ్యక్తిబహుత్వేన ద్రవ్యకార్త్స్న్యసమ్భవేపి,ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనవిధేయాన్వయాదేవ తల్లాభాదతిరిచ్యమాన స్సర్వశబ్దో నతత్పరఇత్యాశ్రీయతే. ఏవమిహాపి యత్కిఞ్చిద్విద్యాత్యాగస్య సర్వసాధారణ్యాదనుష్ఠానవిధాయత్కిఞ్చిద్వ్యక్త్యుపాదానేన శాస్త్రార్థనిర్వృత్తావపి త్యాగవిధా సర్వప్రాప్తేర్థాంసభతిణాం వర్జయేదిత్యాదావివసిద్ధేః.

"తత్రధర్మాన్ పరిత్యజ్యసర్వానుచ్చావచాఙ్గకాన్" ఇతిసర్వత్యాగశ్చ విద్వద్భిరితి ప్రస్తుతస్య సర్వశబ్దస్య ఉచ్చావచాఙ్గకానిత్యనేన వివరణాచ్చ సర్వశబ్దోఽవయవకార్త్స్న్యపరః ప్రతీయతే. నచోచ్చావచాఙ్గకార్థస్య సర్వశబ్దస్య విశేష్యధర్మశబ్దసాపేక్షత్వా

త్సమాసానుపపత్తేః. సర్వశబ్దస్య ద్రవ్యకార్త్స్న్యపరత్వేప్యుక్త దోషాత్ ప్రకరణాదేవ విశేష్యలాభాన్న సాపేక్షత్వ మితితుల్యమ్.

"మత్ప్రాప్త్యర్థతయామయోక్తమ్" ఇత్యత్రతు "విమృశ్యైతదశేషేణ యథేచ్ఛసి తథాకురు" ఇతి మోక్షార్థప్రవృత్తి విషయత్వేన కర్మాద్యన్య తమస్యాభిధానాత్తద్రూపైక్యాభిప్రాయే ణైకవచనం ప్రయుక్తమ్. మోక్షసాధనతయా ప్రమాణ బోధితత్వమేవహి బహువచనాన్త ధర్మశబ్ద బోధ్యతాయాం ప్రయోజకమ్; నత్వ వ్యవహితసాధనత్వ మపీత్యుక్త పదస్యభావః.

యత్తు తత్త్వదీపే సర్వశబ్దస్య పార్థగర్థ్యదూషణమ్; తత్త్ప్రతీయపక్షాభిప్రాయేణ; నచ తత్పక్షే సర్వశబ్దస్య తాత్పర్యగ్రాహకత్వాత్; కార్త్స్న్యమేవ సర్వశబ్దార్థఇత్యసఙ్గతమితివాచ్యమ్. సమానాధికరణ సమాసలాభాయైవ స్వార్థపరస్యాపి తాత్పర్యగ్రాహకతా, అవిరోధాదిత్యాహుః, బహువచన వివక్షితత్వేనేత్యాది దర్శనాద్యోజనాన్తరమేవ తత్రదర్శిత మిత్యన్యే; యోజనాన్తరాభిధిత్సయా ప్రవృత్తాని యోజనాన్తర దూషణాని దృశ్యాని ప్రాచాం న పరస్పరవిరోధసమ్పాదకాని.

ఏతేన స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ధర్మశబ్దః - చోదనాలక్షణధర్మపరఇత్యుక్తేః, విస్తృతరహస్యే చోదనాలక్షణార్థపరత్వే ధర్మశబ్దస్య సిద్ధ ధర్మసాధారణ్యాభావ ప్రసఙ్గ ఇతి దూషణాకథనాత్త్యాగస్య స్వరూపత్యాగరూపత్వే దీపారోపణాదీనామపి త్యాగప్రసఙ్గాత్, ఉపాయత్వ బుద్ధిత్యాగ ఏవోచ్యత ఇతి విస్తృతరహస్యోక్తేః, ఉపాయత్వ బుద్ధిత్యాగే నిజకర్మాదిభక్త్యన్తస్య బుద్ధిత్యాగ విశిష్టస్యానుష్ఠేయతా ప్రసఙ్గాత్, స్వరూప త్యాగఏవ

త్యాగశబ్దేనోచ్యత ఇతి, స్వతన్త్రే చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే దూషణాస్మిథోవిరోధ ఇతి నిరస్తమ్. యోజనాభేదేపి తాత్పర్యవిషయీభూతార్థభేదాభావాత్;

ఏవఞ్చ మోక్షసాధనత్వేన ప్రచురవ్యవహారవిషయాణాం బహువచనేన తద్యోగ్యతాపాదకానాం సర్వశబ్దేన గ్రహణమితి వ్యవస్థోపపత్తిః; స్మృతిశబ్దేన శ్రుతిమూలకప్రమాణసామాన్యం వివక్షితమ్; తానేవధర్మాన్ దర్శయతి (అన్యైరేవేతి) "కర్మజ్ఞానభక్తియోగజ్గళమ్" ఇత్యనేన "కర్మసాఙ్ఖ్యదయశ్శాస్త్రై రుపాయత్వేన దర్శితాః"ఇతి వరదాచార్యోక్తిః ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే.

యోగశబ్దః ప్రత్యేకం సమ్బధ్యతే. లక్ష్మీతన్త్రానురోధేన కర్మణా స్సంయమశబ్దార్థజాతీయానాం దీపారోపణాదీనాం పృథగ్వ్యపదేశః; కర్మయోగాదీనాం పృథగుపాయతయా భాగవతే వ్యపదేశోదృశ్యతే; "యోగాస్త్రయో మయాప్రోక్తా నృణాం శ్రేయోవిధిత్సయా । జ్ఞానం కర్మ చ భక్తిశ్చ నోపాయోన్యోస్తి కుత్రచిత్ । ఏవమేతాన్మయోద్దిష్టా ననుతిష్ఠతి మే పథః । క్షేమంవిదన్తి యత్స్థానం యద్బ్రహ్మ పరమంవిదుః । య ఏతాన్మత్పథోహిత్వా కర్మజ్ఞానక్రియాత్మకాన్ । క్షుద్రాన్ కామాంశ్చలైః ప్రాణై ర్జుషన్త స్సంసరన్తితే" ఇతి; అధికారిభేదశ్చోక్తః.

"నిర్విణ్ణానాం జ్ఞానయోగో న్యాసినామిహకర్మసు । తేష్వనిర్విణ్ణచిత్తానాం కర్మయోగస్తు కామినామ్ । యదృచ్ఛయా మత్కథాదౌ జాతశ్రద్ధస్తు యః పుమాన్ । న నిర్విణ్ణో నాతి సక్తో భక్తియోగోస్య సిద్ధిదః" ఇతి; అత్రజ్ఞానయోగశబ్దేనైవ సద్విద్యాదీనామపిసఙ్గ్రహః; భక్తియోగశబ్దస్తు సంయమపరః; కామినామితి యోగానుగుణమనోనైర్మల్యరహితానామిత్యర్థః; కర్మణశ్చ భక్తి

జ్ఞానాన్యతరవ్యాపారాత్మకతోక్తా. "అస్మిల్లోకే వర్తమానస్స్వధర్మస్థోఽనఘశ్శుచిః| జ్ఞానంవిశుద్ధమాప్నోతిమద్భక్తింవాయదృచ్ఛయా|" ఇతి; ఏతదభిప్రాయే ణైవోక్తమ్;"వర్ణాశ్రమవతాం ధర్మఏవఆచారలక్షణః| ఏవ మద్భక్తియుక్తోహి నిశ్శ్రేయసకరః పరః" ఇతి, "కర్మణైవ హిసంసిద్ధి మాస్థితాః" ఇతి కర్మ స్వతన్త్రసాధనత్వేనోక్తమితి కృష్ణపాదసూక్తౌ స్వతన్త్రశబ్దో జ్ఞానయోగనైరపేక్ష్యపర ఇతివదన్తి.

సర్వం కర్మేత్యాదే రన్తర్గతజ్ఞాన కర్మయోగే జ్ఞానప్రాధాన్యపరత్వేన భాషితస్యాపి స్వాధికారివిషయే జ్ఞానప్రశంసాపరత్వమపి సమ్భవతీ త్యభిప్రాయేణ కర్మసాధ్యజ్ఞానపరతోక్తా; "ఉభాభ్యామేవ పక్షాభ్యామ్" ఇత్యత్ర అఙ్గికోటిప్రవిష్టార్చనాదిసహకృతజ్ఞానరూపభక్తిర్వివక్షితేత్యాశయేన కర్మజ్ఞానసముచ్చయే ప్రమాణతయోదాహరణమ్; భక్తేర్న బహువచనలభ్యత్వం ధర్మశబ్దేనైవ భగవత స్తల్లాభసమ్భవాదితి జ్ఞాపయితుం కర్మజ్ఞాన సహకృతత్వం భక్తివిశేషణముపాత్తమ్.

అతఏవ స్వతన్త్ర చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే బహువచనార్థప్రదర్శనే భక్తియోగోనోక్తః; అవతార రహస్యచిన్తన సహకృతాయాశ్చభక్తేః ప్రారబ్ధ నివృత్తిపూర్వక మోక్షసాధనతయా కేవలభక్తితః పృథగభిధానమ్. ఏతచ్చ భక్తౌ శక్తానామపి విళమ్బాక్షమత్వాదేవ కేషాఞ్చి త్ప్రపత్త్యనుష్ఠానమితి శఙ్కావారణాయ తత్త్వజ్ఞానమాత్రరూపాయా అపి పురుషోత్తమవిద్యాయా భక్తిసాధ్యప్రీతిజనకత్వవత్ "ససర్వవి ద్భజతిమామ్" ఇత్యాదినా ప్రతిపాద్యా ఇతి భాషితత్వా త్ప్రశంసార్థమపి తస్యా మోక్షసాధనతోక్తేత్యావతా తదుక్తిః.

యావల్లబ్ధం తావన్ముద్రితమ్.

శ్రీవీరరాఘవగురవేనమః.